ליקוטי הראי"ה

חלק ג'

אישיותו ודרכו, פעולותיו ומושפעיו
של אב"ד עיה"ק ירושלים ת"ו
מרא דארעא דישראל מרן
הרב אברהם-יצחק הכהן קוק זצ"ל

לוקטו ונערכו בעז"ה בידי
הרב **משה צבי** בהרב ר' פתחיה מנקין ז"ל **נריה** זצ"ל

ירושלים, תשע"ה

במהדורה זו הודפס רק
חלק ג׳ של ״ליקוטי הראי״ה״

מערכת המהדורה:
הרב נחום נרי׳ה
הרב יהודה הלוי עמיחי
ר׳ הראל כהן
צלה בר-אלי

© כל הזכויות שמורות
למשפחת המחבר
ירושלים ה׳תשע״ה

עטיפה: נריה לוי
עריכה והכנה לדפוס:
שחרית בן הכותב אל הקורא

מכון התורה והארץ
כפר דרום ת״ו - שבי דרום

בהוצאת מכון התורה והארץ
שבי דרום (כפר דרום תובב״א)
טל. 08-6847325 פקס. 08-6847055
אינטרנט: www.toraland.org.il דוא״ל: machon@toraland.org.il
יוצא לאור בסיוע משרד התרבות והספורט – מינהל התרבות

נר

לאשת חיל עטרת בעלה

עזר וסמך לכל מפעליו

אמנו מורתנו היקרה

הרבנית רחל נרי״ה ע״ה

יוצא לאור בסיוע ידידים נדיבי לב

ר' מנחם שמואל (מרווין) והדסה בינענפלד הי"ו

לעילוי נשמת

ר' אברהם-משה בהרב ר' שלמה-זאלי ז"ל

ור' יהודה לייב בר' אהרון זאב ז"ל

הכהן הגדול מאחיו

מרן הרב **אברהם-יצחק הכהן קוק** זצ"ל

נולד - ה'תרכ"ה

עלה לארץ ישראל - ה'תרס"ד

עלה לגנזי מרומים - ג' באלול ה'תרצ"ה

שם עולם

לבני משפחת אאמו"ר

הרב הגאון משה-צבי נרי"ה זצ"ל

לבני משפחת אמנו-מורתנו

הרבנית רחל נרי"ה ע"ה

להוריו

הרב פתחיה מנקין זצ"ל

הרבנית רחל מנקין ע"ה

להוריה

הרב חיים מאיר גיטלסון זצ"ל

מרת דבורה גיטלסון ע"ה

לאחיו

ר' יוסף-חיים מנקין ז"ל

ר' בנימין-לייב מנקין ז"ל

מרת מרים ברזל ע"ה

מרת דבורה זבורובסקי ע"ה

לאחיה

פרופ' יצחק-דב גילת ז"ל

מרת לאה גת-גולדברג ע"ה

לבנם

הרב אברהם-יצחק זצ"ל

לחתנם

הרב מרדכי-אליהו בראלי זצ"ל

לנכדיהם

מרת רבקה גודלבסקי ע"ה

הקדוש אחיקם עמיחי הי"ד

דולה ומשקה מתורת רבו

הרב משה-צבי נרי"ה זצ"ל

נולד - ה'תער"ג

עלה לארץ ישראל - ה'תר"ץ

עלה לגנזי מרומים - י"ט כסלו ה'תשנ"ו

התוכן

על המהדורה 11
על החיבור 13
ערך סיפור תולדות צדיקים 15
הקדמה 16
שבחן של צדיקים 17
אורות המצוות 18
"עבד לעם קדוש על אדמת הקודש" 23
תפארת המושבות 30
"קול ד' בהדר" 40
מבוא ל"עץ הדר" 42
הדרו של "עץ הדר" 55
בסערת הימים 58
מול פני רעיונות הדור 65
גאון ההלכה והאגדה, הנגלה והנסתר 70
הרב כהוויתו 72
על משנתו בהלכה 74
מורשת ההלכה של מרן הראי"ה לשנת השמיטה 76
פרי מגדים 87
קול קורא לציון 91
משורר אור התשובה 98
"אורות התשובה" – ייחודם ורוממותם 101
שני מכתבים 108
על מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל 113
קשרי נגלה ונסתר 120
למען מחזיקי עמוד התורה 131
השיעור של הגרי"ד סולובייצ'יק ז"ל 143
על הגאון ר' שמעון שקאפ ז"ל וספרו 146
תחילת בית-מדרשו של הרב 147
משא הרב בפתיחת האוניברסיטה 152
קול ד' הקורא מעמקי הנשמה 168
שירת קודש 172
משיג על דברי הרב זצ"ל שהפך למעריצו 185

קהילה אחת ושחיטה ובית-דין מאוחד 189
לטהרת המשפחה 192
איגרת-הערכה אחרונה 194
חלוצי תורה ועבודה מספרים על הרב 197
אור מוסיף והולך 202
העוז והענווה בהוויתו ובמשנתו של הרב ר׳ צבי-יהודה הכהן קוק זצ״ל 210
דבר ראש הממשלה מר יצחק שמיר בעצרת זכרון
למרן הרב צבי-יהודה הכהן קוק זצ״ל 223
צלם ודמות 226
עם נזיר-אלקים הרב דוד הכהן ז״ל 231
חותנו של הרב – נפש דוד 236

אחי הרב

אחִי הרב, רבי חיים הכהן קוק 251
אחִי הרב, הרב דב הכהן קוק 252
אחִי הרב, שאול-חנה הכהן קוק 256
אחי הרב, שמואל הכהן קוק 264
גיסו של הרב, הרב יוסף רבי ז״ל 269
חתנא-דבי-נשיאה, הרב שלום-נתן רענן ז״ל 272

ממושפעיו

הרב ד״ר בנימין-מנשה לוין ז״ל 277
ד״ר משה זיידל ז״ל 290
״דעת מקרא״ ברוחו של הרב 297
אליאש (עליאש) מרדכי 300

מתלמידיו

הרב שמעון סטרליץ ז״ל 308
הרב חיים-יעקב לוין ז״ל 312
הרב שלום ננקנסקי ז״ל 318
הרב שמעיה שאנן ז״ל 325
ר׳ יהושע-מאיר רייכמן ז״ל 329
הרב מנחם-מנדל פרוש ז״ל 332
ר׳ אליעזר אלינר ז״ל 336
מרן הראי״ה קוק זצ״ל ויהודי אתיופיה 354

הערות הרחבה 366
מפתח אישים 368

על המהדורה

אאמו״ר הרה״ג משה-צבי נרי״ה זצ״ל מבורך היה בעט-סופר-מהיר. תורתו הכתובה עוסקת בהלכות יחיד, הלכות ציבור והלכות מדינה. בין חיבוריו הרבים קובעים ברכה לעצמם ספריו על מרן הראי״ה קוק זצ״ל. מאז עלה לארץ ישראל, הצטרף כתלמיד לישיבת ״מרכז הרב״ והתוודע למרן הרב קוק זצ״ל - החל בליקוט פרקי הגות ותיאורי מעשים מדמותו המופלאה של רבו הגדול. לימים כינס את היבול הרוחני שהצטבר וערך אותו בחוברות, בקבצים, ולאחר מכן בסדרת ספרים שהודפסו במהדורות רבות וזכו לאהדה גדולה בכל שכבות הציבור.

התרחבותו של מפעל ספרותי חשוב זה (שיחות הראי״ה, מועדי הראי״ה, חיי הראי״ה, טל הראי״ה, בשדה הראי״ה וליקוטי הראי״ה ג׳ כרכים) עורר את הצורך לערוך הפניות והתאמות בין הספרים השונים. כמו כן, במשך השנים הודפסה תורת הרב קוק זצ״ל במהדורות חדשות, והיה ראוי לחזור ולהוציא את ספרי הרב נרי״ה זצ״ל עם עדכון מקורות.

לקראת המהדורה הנוכחית, הופקד על מלאכה זו ר׳ הראל כהן הי״ו, מתלמידיו המובהקים של הרב נרי״ה זצ״ל.

כאיש חינוך הדריכנו הרב נרי״ה שספר צריך להיות נוח לקורא, לבל יצטרך להתאמץ בקריאתו. נאמנים להדרכתו הכנסנו שינויים אחדים:

א. קטעי ציטוט מופיעים בד״כ בהזחה.

ב. גופן אותיות זה משמש לטכסט הספר הבסיסי ולציטוטים מספרים שונים.
גופן שונה (כזה) נקבע לציטוטים מדברי הרב קוק זצ״ל.

ג. מקורות נכתבים באות קטנה, ומקורות והערות שנוספו במהדורה זו נכתבים באות דקה יותר.

ד. מובאים צילומים ותמונות שלא היו במהדורות קודמות.

מקווים אנו ששיפורים אלה אכן יקלו על המעיֵן ויוסיפו לו הנאה חזותית.

עם הבאת הספר לדפוס, התרגש עלינו אבל מר, עם הסתלקותה של עטרת-תפארתנו, אמנו-מורתנו הרבנית **רחל נרי״ה** ע״ה. אשת-חבר כחבר, ברוכת תבונה ומעש, ליוותה את הוצאת הספרים במסירות, בעידוד ובחיזוק. יהיו נא דברי-הספר קודש לעילוי נשמתה הטהורה, וזכרה הגדול ינון לעד.

הערכה ותודה לר׳ הראל כהן, מנאמני ביתו של אאמו״ר זצ״ל. דעתו הרחבה, בקיאותו הגדולה והערותיו המחכימות הוסיפו נופך חשוב לספר.

יעמוד על הברכה ר׳ יוסי בן שחר שהביא את הספר לדפוס. חוכמתו ובינתו היו לעזר בסידור הדברים ועיצובם, ורבה הערכתנו לעמלו הרב ולמסירותו הגדולה.

שלמי תודה למרכז תיעודי ״בית הרב״, ירושלים, לארכיון הציוני, לארכיון העיר ירושלים ולרב אברהם אטינגר, שפתחו בפנינו את הגנוזות והעמידו לרשותנו תמונות ומסמכים חשובים לעיטור הכתובים.

הוקרתנו ל״מכון התורה והארץ״ המשמש אכסניה מכובדת להוצאת הסדרה.

תשואות חן לכל מי שטרח וקידם הדפסת מהדורה חדשה זו.

אנו תפילה שהקב״ה יסייע בידינו להשלים את הוצאת כל סידרת הספרים של אאמו״ר הרב נרי״ה זצ״ל, ונזכה להגדיל תורה ולהאדיר חכמיה בנועם וטוב סלה.

על החיבור

שירת התורה ליוותה את חיי אבינו מראשיתם עד סופם. בילדותו גדל בבית ששירת התורה בקעה תדיר מחדר הספרים של אביו, הרב פתחיה. ובערוב ימיו, אחרי שגידל דור בני ישיבה בישיבה של מטה, שכב בחדר ספריו, מוקף בבני המשפחה, נכסף לישיבה של מעלה באמרו "קדושה אני מבקש". שעת בין השמשות, שעת שקיעה של יום ועליה של נשמה, ויבקש שיר ליום המנוחה לחיי עולמים. "אנעים זמירות... כי אליך נפשי תערוג". בין הערביים התנשא השיר, "נפשי חמדה בצל ידיך", עד תום, עד כלות הנפש, עד שנתעלה לישיבה של מעלה.

"להבין את עומק הגות דברי מרן הרב קוק שהיה משורר, צריך להיות משורר" - אמר הגר"י הוטנר זצ"ל, ואבא משורר היה משורש נשמתו. כשעלה מרוסיה לארץ ישראל בשנת תר"ץ, בסיוע ישיבת "מרכז הרב", ראה לראשונה את מרן הרב אברהם-יצחק הכהן קוק לפני ההבדלה בשבת קודש, וכך תיאר מראה־כהן: "הרב עמד וכוס ההבדלה על ידו. כל הקהל עוטר אותו מסביב, עומד ביראת כבוד, והוא מורם, גבה קומה, עיניים גדולות מהורהרות, השטריימיל הגבוה – נוסח אדמו"רי פולין – על ראשו. האווירה כולה אווירה של חרדת קודש. פתאום ראיתי לפני דמות של רבי, אדמו"ר עטור חסידים, דמות שכולה אומרת אצילות שבקדושה, רוחניות, עליונות. הופתעתי, התרגשתי והתבטלתי לגמרי בפניו. דומה כי רגע העמידה הראשונה לפניו טבע בעומק נפשי יחס עמוק של חסיד לרבו, ל'רב הדומה למלאך ה' צב-אות' שעליו נאמר 'בקשו תורה מפיהו'". נשמה יתירה התחברה בנשמה יתירה, נפשו דבקה בנפשו.

אישיותו הכבירה של מרן הראי"ה קוק, שתורתו, ישיבתו וביתו חד היו, כבשה את לבו. עיניו צפו באורח חיי אדם המעלה. בחיוניותו, בפתיחותו, בהנהגתו העילאית ובגודל המשק הרוחני שלו. לא היה ספר או מאמר חשוב שלא קרא, והם שימשו מיד יסוד לארג מחשבה מקורית. הוא דבק ברב בחמש שנות לימודו בישיבה, ספג מעולמו הרוחני ואוזניו כרויות לשיחותיו. הרצי"ה קוק, בן הראי"ה שהעלהו מרוסיה, פתח בפניו את כתבי הרב, והוא קלט את החידוש, את העומק ואת גובה הראי"ה. כתלמיד-מעריץ רשם ממעיינותיו השופעים. טיפין הפיץ אמרות קדשו, דלה והשקה מתורתו לרבים, והעביר את תורת הרב מרשות היחיד לרשות הרבים. דברי הרב ודברי התלמיד הושמעו בשפה ברורה ובנעימה קדושה, נאמרו בשפה מובנת לדור, וקשרו את הרב ורעיונותיו העמוקים אל הציבור. ויהי צינור לאור ואור לדור.

עם צאת ספריו נשאל: מדוע רק אחרי חמישים שנה פורסמו הספרים המשקפים את דמות הרב ולא עם פטירתו? והשיב: "בראשית דרכי לא היה קיים ציבור המתעניין בדרכו

הייחודית של מרן. לאחר ששים שנות חינוך, גדל בישיבותינו [ישיבות בני עקיבא, אולפנות וישיבות גבוהות] דור חדש הרוצה ללמוד, להכיר ולהבין, אך לא ידע את הרב. גברה החשיבות להעלאת דמות מרן ואורחות חייו. רק כשקוראים את תולדותיו בהיקפם, על גדלות הנהגותיו ומעשיו, ניתן להבין את הגודל והעומק שבעולמו התורני, ומתייחסים אחרת לאורותיו 'אורות התשובה', 'אורות התורה', ועומדים נפעמים מול 'אורות הקודש''.

הוא שאף שיופיעו ספרי ביוגרפיה על גדולי ישראל בקנקן חדש מלא ישן שדעת צעירים תהא נוחה ממנו. כנער היה מיצר על הפער בין ביוגרפיות על חכמי אומות העולם שקנקנם חדש - עיצובם מרהיב וסגנונם שובה לב, אך רוב ספרי תולדות גדולי התורה קנקנם ישן והתוכן היבש נכתב בעברית מליצית, והיה קורא עליהם: ״כל 'תולדות' שבתורה חסר״. נאה דרש וקיים. לפניכם ״ליקוטי הראי״ה״ – הנהגות ורעיונות שנלקטו מפי עדי ראיה ובעלי שמועה נאמנים. ביד אמן שזר רעיון למעשה וארג את מסכת חיי הרב ונאמני רוחו על שלל צבעיה. מן השדה אשר ברכו ה' מתנשאת דמותו המופלאה של הכהן הגדול מאחיו ודמותם של חכמי לב, אוספי תבואת השדה אשר אור ד' זרוע בו. ״תולדות מלא״.

כתיבת תלמיד-מעריץ על רבו, מעוררת ספק האם האירועים תוארו כהווייתם או שמא ההערצה קלקלה את השורה? תעיד תחושת הגאון הרב שאול ישראלי זצ״ל, תלמיד ״מרכז הרב״ שכתב למקרא הספר: ״הרגשתי כאילו אני שוב במחיצתו של אותו גאון מופלא, גדול–תקופתנו״.

וכן הערכה מופלאה שכתב הגאון הרב יצחק הוטנר, ראש ישיבת ר' חיים ברלין, ממושפעי מרן ומגדולי המחשבה שבדור: ״שתי כוסות עמדו על שולחנך, כוס אחת מלאה סערת הנפש של התבטלות תלמיד לרב, וכוס שנייה – מלאה שלוות נפש של הערכה שקולה של המורה הגדול. רוחב דעתך הוליד כוס שלישית אשר לתוכה של כוס שלישית זו הנך עומד ומערה... שתי הכוסות הסותרות זו את זו מתמזגות בהתאמה נכונה, ויוצרות קצב אחיד של סערה ושלווה בנשימה אחת. העיניים מפיקות שקט של הסתכלות המוחין והיד רועדת מחמת האש היוקדת בלב״ [ממכתבו למקרא החוברת ״רבינו״].

והחוט המשולש: הערכת איש האקדמיה: ״ייחוד ספרים הוא באריגת מסכת חיים אחת שאין להפריד בה בין הלכות להליכות, בין חזון ומעש. הוא משכיל לארוג בחדא מחתא ביוגרפיה והשקפה, מתבהרת לפניך תמונתו של הרב שכל הליכותיו, מעשיו ותגובותיו, נבעו מתוך מחשבה עיונית מעמיקה״ [ד״ר מ. חלמיש, מעריב, כג בניסן תשמ״ב].

ודברים שכתב אבא זצ״ל למוקיר פועלו: ״מחבר ספר שואף שירגישו את המניעים הרוחניים הנפשיים לכתיבה, שירגישו את פנימיותו... יש מי שמאזין לשירת האותיות, יש מי שמקשיב לניגון הנשמה שבתוכן, ומעריץ את אישיות מרן הרב זצ״ל לא רק מתוך מה שנכתב עליו, אלא גם מתוך איך שנכתב עליו״.

ירושלים עיה״ק נחום בן לאאמו״ר הרב משה צבי נריה זצ״ל

ערך סיפור תולדות צדיקים

עיקר גדול הוא לדעת מעשי צדיקים, אשר כל צעד וצעד שלהם – בדרכי נועם התורה דרכו, תורת–חסד היתה נר לרגליהם, ובנתיבות שלום ואמת הלכו, ולכן מעשיהם עומדים לאות ולמופת לדורות הבאים, להתדבק במדותיהם ולצאת בעקבות קדשם.

הקדמה ל"משנת ר' בנימין", ירושלים תרס"ה,
עי' "מועדי הראי"ה" עמ' 482

גדול הוא ערכה של פעולת סיפור תולדותיהם של צדיקים – – – בעת אשר יתקבצו קוי–אור מרובים מחיי איש–המעלה – יהיו יחד לשמש צדקה המאירה בעוזה.

אדר היקר, מהדו"ב, עמ' כב
רעיונות לתולדות האדרת, פרק א

ולהקים ולרומם את הדעת – הוא על ידי שבח הצדיקים. כשמשבחים ומפארים את הצדיקים, על ידי זה מתרוממת הדעת.

לקוטי מהר"ן, ח"א, סי' כט

רבונו של עולם, ידענו שרצונך הוא לספר בשבח הצדיקים, כי תהלתם היא תהלתך, ותפארתם היא תפארתך, ככתוב (ישעיה מט, ג) "ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר" – – – ותזכנו למוחין-דגדלו, ותסייענו ותעזרנו לעלות לעולם המחשבה דקדושה.

הגאון המקובל ר' יוסף חיים ז"ל, בראש "הילולא רבא"

הלא ראו בחוש שהשכינה היתה שורה עליו!

הגרש"א יודלביץ ז"ל

התמונות המצויות אינן מבטאות את מה שהיה נראה בפני **הרב** באמת. אמנם העומק השכלי והרוחב הנפשי משתקפים במצח (עי' ויקרא-רבה פ' יח, א; והאור – זה המצח), ואת זה אפשר לצלם ולראות בתמונה, אבל העינים המיוחדות – זה לא יוכל שום צילום ושום ציור להביע.

יקיר ירושלים, ר' אליעזר אלינר ז"ל

הקדמה

בעזרת הבוחר בתורה ובמוריה-מאוריה, הגענו לכרך נוסף של **ליקוטי הראי״ה** – ״ליקוטי בתר ליקוטי״, כי אכן גדול השדה ורחב ומלא ברכת ד׳, והרי לפנינו לקט מגוון מתוך יבול מחשבות ומעשים, שנלקט באהבה במשך שנים משדה תרומות מידותיו של מרן **הראי״ה** זצ״ל, שחייו היו קודש לד׳, לתורתו, לעמו ולארצו, להנהגת הכלל ולעזרת הפרט, ולהכנת דרכם בעוז אמונה ובצפיית ישועה.

בכרך זה נכנסו כמה פרקים מתקופת רבנות יפו, שבעיקרם נכתבו לפני שנים, ורק עכשיו הושלמו בעז״ה והגיעו לגמר מלאכתם. עליהם נוספו שני פרקים חשובים, שעלתה מחשבה לכותבם, וזכינו שמלאכתנו תעשה בידי אחרים – הפרק על מאבקו של הרב בעד האתרוגים הבלתי מורכבים, מאת הרב יהודה זולדן שליט״א, והפרק על השתדלות הרב בעד נדחי ישראל באתיופיה, מאת הרב מנחם ולדמן שליט״א.

אקדמות-מילין שנתבקשתי לכתוב לכמה ספרים העוסקים במשנתו של הרב, שהופיעו בשנים האחרונות – גם הם כונסו כאן, הואיל והם קובעים ברכה לעצמם, אם בתוכנם ואם בסגנונם.

כמה דברים שבעל-פה שהושמעו ברבים ונרשמו על ידי שומעיהם, תוקנו והושלמו ושובצו בין פרקי הספר, אם כי נתארכו במקצת בגלל שיגרת שטף אמירתם.

כדרך שבספר ״בשדה הראי״ה״ הופיעו תיאורי דמויות-יקר מנאמני רוחו של הרב ומבחירי סגל חבורת תלמידי ישיבתו, כיוצא בזה מופיעות בספר זה מערכת דמויות מיוחדת ממושפעיו, אישי תורה ומדע בעלי-קומה ואנשי ציבור ברוכי-מעש, אשר רוחו של הרב האירה אל עבר פניהם, והם גדלו והלכו לאורו. בתוך כמה פרקים, נשתלבו דברים מקיפים על אישים דגולים מבני העליה המועטים, שהיו להם קשרים עם הרב, ונתייחד להם מקום רחב מן הרגיל, כראוי לכבוד תורתם ומעלתם בקודש.

פרק מיוחד נוסף על חותנו הגדול של הרב, **הגאון האדר״ת** ז״ל, ועל ידו פרקי-הכירות קצרים עם אחי הרב, שהיו ״כולם אהובים, כולם ברורים״, וכן עם גיסו וחתנו המצויינים, שהוסיפו כבוד ויקר למשפחה הנעלה, בדרגת תורתם, בענוות רוחם ובצניעות דרכם.

ולבסוף: שלא כדרכנו להמנע ממלחמת דברים – כפי שהודרכנו על ידי רבנו הכהן הגדול מאחיו האוהב שלום והרודף שלום – מופיעים כאן שני מאמרים שיש בהם דברי-פולמוס. האחד – ״משא הרב בפתיחת האוניברסיטה״, הבא להכחיש עלילת-שקר המתגלגלת והולכת עד היום, ונצדק קודש. השני – ״צלם ודמות״, הבא למנוע נסיון של מיעוט דמותו הזוהרת של הרב, שכל הארץ האירה מכבודו לאורך דורו ואורו מוסיף והולך מדור לדור.

בריך רחמנא דסייען.

בונה ירושלים ד׳, כ״ח באייר ה׳תשנ״ה מ.צ.נ.

שבחן של צדיקים

הקב״ה מתעסק בשבחן של צדיקים לפרסמם בעולם.

במדבר-רבה פ׳ כא, ג

יודע ד׳ ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה.

תהלים לז

שחיבב הקב״ה שנותם של צדיקים וכתבם בתורה, כדי שתהא נחלת ימיהם זכורה לעולם.

בראשית-רבה פ׳ סב, א

וכן תועיל הקריאה בסיפור מעשה החסידים, באגדות אשר באו שם, כי כל אלה מעוררים את השכל להתייעץ ולעשות כמעשיהם הנחמדים.

רמח״ל, מסילת ישרים, פרק כא

דעתי כי ראוי להמחזיקים בתורת ד׳ לדעת את גדוליה באופיים האמיתי – – – כי הידיעה של חכמי הדור, לבם ומידותם, הן הן גופי-תורה.

״אגרות חזון-איש״, ח״א, עמ׳ קכא

המרווה גם הוא יורה, ובכל מיני חכמות בקי, וכל חיבוריו וספריו קב ונקי – – – הלא שאלתם עוברי דרך המאריכים לשון, המפליגים מליצה בתהילת הרב הגדול, במעלת חסידותו, בתוקף אמונתו, בעוצם ענוותנותו, בגדולת ייחוסו, במעשיו הנפלאים, במיליו הנוראים, האם ראיתם ספריו, דקדקתם בחיבוריו – – –

כמה נדחי אמונה קיבץ, כמה בתי מקדשות ריבץ, לכמה רעבי תושייה לחמו ניתן מימיו נאמנים, וכמה אפיקורסים השיב בדבריו הנכונים – – – הלא תשימו לב ליושבי קצוות.

איגרת הרמב״ן להגנת הרמב״ם

מרן הרב אברהם-יצחק הכהן קוק זצ״ל

אורות המצוות*

א

אור השמש כשיוצאה בגבורתה, גורם קרני האור המופצים על כל חומר ונעשים מרגשים יפה לעצבי העין ורשמם מוחש ומובלט, בכל פרטי צבעיהם. על כל חומר קרני אורה נשפכים תמיד, אבל רק על–ידי הארת המאור הכללי, הממלא את הריקות לגרש את המחשכים, תכשר העין לקלט את קווי האורה שעל החמרים אשר בגבולו.

כל מצוה, כל דין וכל מנהג ישראל, קרני אורה של שטף נועם אלהי של מוסר עליון, של קדושה וטהרה, זולף ממנו תמיד. אבל מתי יוחשו יפה, כשהאורה הכללית תופיע, כשדעת היהדות בכל הדרת נשמתה הפנימית תבקע ותעלה מעמקה של תורה ומאוצר ההרגשה האלהית הבאה בהתמדת התלמוד והעיון בדברים שהם כבשונו של עולם, עם כל המכשירים המוסריים והעיוניים הדרושים לזה. כשכל אלה מופיעים בעולם, מתפוצצים אורות רבים מכל היהדות המעשית, וממלאים את האויר כולו, וזוהר יופיים נכנס בלב כל איש, ובני ישראל שבים מאהבה אל התורה והמצוה, ומכירים בהכרה מתגברת כי ״מצות ד׳ ברה מאירת עינים״.

*

האורה **הכללית**, שברוממותה ועוזה הננו מוצאים אותה בהגיונות עילאים, בחכמת האלוהות, בהסתכלות רוחנית בהוד היושר והצדק, בעוז הגבורה והיופי, הכל הוא מפוזר בשיעורים קטנים בכל מלוא העולם כולו, בכל הצדדים המעשיים.

מי שיש לו עין בהירה, סופג הוא את כל הניצוצות המאירים שבכל מקום, והם מתאחדים בידו לחטיבה אחת. ביותר ההסתכלות הזאת מתרוממת על–ידי הניצוצות החשובים הפזורים בכל דיבור של תורה, בכל סעיף של הלכה, בכל רעיון של אגדה, אף–על–פי שאינו דומה לאותו הבוהק והגודל הנראה **בכללותו** בתוך האור הגנוז העליון, אבל ממינו הוא גם כאשר הוא ממעט בכמותו ואיכותו, ובכל עובדה של מצוה, של מנהג טוב, של שאיפה יפה וטובה, מתגלים ניצוצות של האורה הכללית.

כשהנפש העורגת על **הכלליות**, אל העליונות האלהית, קצה בקטנות, בפרורים וניצוצות, כי אם היא שואפת לכל האבוקה כולה, לבהירות אור השמש בגבורתה; כשאי אפשר לה למלא את חפצה, מפני שהחיים הקטנוניים תובעים את תפקידם המקוצר המוקטן – אז צריך שישים

---

* הדברים נלקטו מתוך פנקסי כתב יד קדשו של מרן הרב זצ״ל – וסודרו והובאו לראשונה בקובץ ״באורו״, ירושלים תשמ״ו.

אל לב ללקוט מן הכל את ניצוצי האורה, ועל ידי זה מתגברת גם כן התשוקה הרוממה **הכללית** של האורה העליונה ומופיעה על הניצוצות הקטנים, ובזה הם עצמם מזהירים ביותר, מתנשאים לעומת שרפי מעלה של הזוהר העליון המתגלה בשפע רב. בזה תוכל הנשמה הרחבה להשקיט את צמאונה ולהתפשר עם צרכי החיים, לעסוק בעבודתם ולהשתלם בכל לימודיהם, עד אשר תמלא סיפוקה ותבוא למצב עליון שימצאו לה כל התנאים המשחררים אותה מהשקיעה של הקטנות, ותוכל להתענג בזיו העליון הגדול. אבל המצב הזה בא על–ידי האמצעות של סבל הטורח, של בקשת הניצוצות במקום ירידתם. ותלמידי חכמים שמקמיטין עצמם על דברי תורה בעולם הזה, הקדוש–ברוך–הוא משביען מזיו שכינתו לעולם הבא [ע׳ חגיגה יד, א].

*

ההסתכלות העליונה מביאה להכיר את אור היושר העליון, המתפשט בכל הענפים היותר רחוקים מאותו מקור האור והטוב הנמצא בשורשים, וממילא רוחו מתמלא חיים גם–כן בעסק הענפים, והוא מסתכל איך הם קשורים בשורשים המלאים יפעה. וכל מה שהאורה הכללית תהיה יותר מאירה, כן ימצא יותר בנקל את זוהר אורם של הניצוצות הנסתרים, וירגיש בקילוח הצינור ההולך מתוך המקור העליון, על כל הנחלים והפלגים הסעיפיים.

*

המעשיות המרבה בתורה – ריבוי התורה **והמצוות** – באה מתוך אותה השביעה הגדולה של לשדיות החיים הפנימיים, של מקוריות השאיפה העדינה, של המרומים האלהיים המקיפים את כל וממלאים את כל אשר לאור התורה ולנשמת ישראל. אותו המילוי השוטף, טעון הוא **כלים** רבים לקבל את שפעו, ומתוך כך המעיין חוזר ושוטף, חוזר ונובע.

המינות לא הבינה את זאת, היא חשבה שהמעשים באו מתוך העוני, מתוך אי–היכולת לעלות עלייה רוחנית. אבל זו היא טעות יסודית ביחס לכללות האומה ושטף נשמתה. ואף לפרטים הנחשלים באורחות החיים וכשרון הקודש, משמשים המעשים החיצוניים למדרגות לעלות על ידם אל התוכן הפנימי, ובזה יתאגדו גם אלה גם אלה אל הכלל כולו, המלא רוויה גדולה, עד שהשטף מוכרח לצאת בצינורות רבים.

ב

אין עונג ושמחה לאדם בעשותו מעשים, כי אם אחרי שמצייר בלבבו היטב תכליתם, וכפי ידיעתו הטובה הצומחת ממעשיו, כן תרבה שמחתו בהם. ומאשר השמחה ונחת הרוח שנמצאת בלב על ידי **המעשים** היא הסיבה העיקרית להתמדה עליהם, כי האדם כוסף לאור וצהלה מטבע נפשו השכלית ובורח מתוגה וקדרות, על כן ״איזהו חכם הרואה את הנולד״, כי כל מה שיתברר לו יותר הטוב הנולד ממעשיו, כן יגדיל ויאדיר את השלמתם.

על כן נצטווינו לעשות את **מעשה המצוות** בשמחה, כמו שאמר הכתוב ״תחת אשר לא עבדת את ד׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב״ (דברים כח, מז). ומאוד נדע כי כל מה שתצוונו התורה על דבר התלוי בלב, אין כוונתה שנקנה אותו הדבר בעצמו על ידי השקפתנו עליו, כי זה אינו בכלל הבחירה, וכמו שהמצוה לאהבה את ד׳ ולירא ממנו איננה מתפרשת כי אם שנעסוק בדרכים שבטבעם להקנות לנו היראה והאהבה, דהיינו לימוד התורה וחלקיה וידיעת דרכי השם יתברך ומידות טובו, שעל־ידי הידיעה הברורה באלה תבוא היראה והאהבה בטבע, כן הציווי לעבוד את ה׳ בשמחה, גם כן הכוונה על ההשתדלות בידיעת התועלת הנמשכת מהתורה והמצוות, ואז נחוץ לשמוח בהם, ולא יהיו עלינו כמשא כבד, כי אם לעטרת תפארת.

*

כשלומדים ענייני המצוות וכשעוסקים בהן בהסכמת אהבה, מעוררין בנפש את האהבה העליונה ממקור ההשכלה האלוהית, שיסודן של המצוות מונח שם, וזהו העלאה מלמטה למעלה. וכשמשכילים בשכל טוב עד כמה המצוות נחמדות הן, והלב מתעורר לאהבתן עד שהידיים וכלי המעשה מתעוררות לעשותן, זהו הורדה מלמעלה למטה. וכשתכונות משני מיני הרעיונות הללו מתמזגות בצורה הגונה, תופיע תכונה נפשית שלמה מאוד.

*

מצד ההיגיון חושבים להכרח לבקש טעמים למצוות, אם־כן תחילה צריך השכל לבוא, שיכיר שיש לו צורך במצוות, ואחר־כך באה המצוה. אמנם מצד ההתגלות הפנימית שבנשמה שהיא צפונה בה ממקור חייה, יש דרישה של מעשים שיהיו רצויים לד׳, אם־כן המציאות של צורך המצוות היא קודמת למציאות השכל וליסוד הטעמים.

*

כמה סגוליות הן המצוות אשר באור האמונה נכירן, כמה חיים הן נותנות לנו ולעולם, זה יכיר הדור המפותח, אשר יעלה למעלה מכל הרום של הנסיונות המדעיים. בתוך הנשמה אנו צופים את ערכן, וסוד ד׳ את ישרים ואת יראים יגלה לעין כל, על־ידי חופש הדעת ההולך ואור, שרק הוא אב האמונה העליונה, אמונת אומן, שגורל העתיד בידה הוא.

חופש־מחשבה כזה, שאינו מניח לחדור לעומק היראה העליונה ושמחת המצוות כמוצא שלל רב, איננו חופש כי אם עבדות שמתקשרת בכבלים לרעיון השכלי המגושם של האדם, ואינו יכול לצאת למרחב האלוהי.

החרות האמיתית היא כשהאדם מתפשט בהארת נשמתו לכל הצדדים, לעומק רום ועומק תחת, עומק מזרח ועומק מערב, עומק צפון ועומק דרום, ואינו מניח מקום בשכל ובהרגשה שלא יחדור שם במלוא חופשו, ואז ממילא יתרומם להסתכלות האלהית, והרז של האמונה

ושמחת המצוות מתגבר בו והולך, עד שימצא את עצמו קבוע בעבודת הקודש, העבודה האלוהית, בשמחת עולמים.

*

המצוות בונות הן את הנשמה, בין נשמת היחיד בין נשמת הציבור. השירה האלוהית משוטטת ומרחפת על פני המצוות וחודרת בתוכיותן. הרעיון הגדול של התוך המלא של אמונת אלוהים בצורתה הרוממה המאשרת את החיים, הולך הוא ומתלווה עם כל מצוה בצורה פרטית המיוחדת לה. הצורה ההיא מתחקקת היא בנשמה לפי התוכן של המצוה, ולפי הערך של הדבקות הנשמתית אל האור העליון שבמצוה, כן הנשמה מתגדלת וכוחה מתרבה.

*

כל המצוות צריכות להיות מיוסדות בהמוסר המידותי. אלא שהן הולכות בדרך עמוק מאוד, שהעין הפשוטה לא תוכל להגיע אליו. ומכל מקום, גם בלא דעת והכרה – הפעולה נפעלת, אלא שהיא מוסיפה יפעה כפי התגלות הדעת של היחס שבין המצוה והמוסר הנפשי.

*

כשחודרים בעמקי הדעה, רואים שאין המצוות עניינים סימבוליים, להזכיר ולחקות איזה עומק על הדמיון לבד, כי אם הם עניינים שעושים את ההוויה האנושית והעולמית. ומכל מקום, אין הסימבוליות יוצאת מכלל הפעולות, כי לליבון הנפש היחידית והכללית, צריכים לתקן גם את צורותיה הדמיוניות, כשם שצריכים לתקן תכונותיה ומידותיה ויצורי השפלותיה.

*

התורה והמצוות כולן הן המזון הטבעי להנפש הישראלית, שעל ידי כלכלה טובה זו יכולה היא להיות פועלת בחיים הרוחניים של הדעת.

*

כמה איסורי תורה ישנם, שרק על ידי מעלת הרוח של ישראל ירגישו בתועלתם, בתקנתם, ובהיעדרם יהיו נוטים לקלקול. אבל העמים אשר די להם בהתפתחות טבעית קרובה, לא ירגישו לא רווח ולא הפסד, על–כן רק אותנו קידש יתברך שמו במצוותיו.

*

צריכים לבאר איך המעשים כולם, הדינים ופרטי המצוות, נובעים מהדעות ומהרגשות, שהם הם יסודי הנפש של האומה, והם בונים את המחשבה ואת הרגש של האומה על–ידי פעולתם

החוזרת. וכשמבטלים חלקים מן המעשה, הרגש והמחשבה הולכים וחרבים, והנשמה מתדלדלת, ורקב נורא הולך ונוסס.

*

העיקר הוא לבאר כמה נאות ונחמדות יפות ונעימות מצוותיה של תורה. חיבת הקודש אנחנו צריכים לגדל בכל מה שאנו יכולים, להראות על יסוד החמדה הכוללת הבנוי על הכרת היופי והנשגב הכללי שבנפש האנושית הנמצא באורח חיים של תורת אמת, ויותר מזה להראות את האופי המיוחד שלנו, האופי הישראלי, ואיך שעל–פי טבענו הקיים והתוכן הקבוע ברוחנו, מתאים הוא לרוממות ושיגוב כל חוק בישראל וכל משפטי תורת חיים, ושעל–כן ראוי שנניח את הטבע האמיץ הזה שטבוע בקרבנו מאז ומעולם, שיצא אל הפועל בלא שום מעצור, באותה התביעה עצמה לחיים טבעיים שהתגברה בדור בימים האחרונים בייחוד.

* * *

בין מסירת ה**״אורות״** למערכת ״באורו״ ובין הדפסתם, נלקח ממני בני-מחמדי הרב **אברהם-יצחק** ז״ל, אשר נשא בגאון את שם קדשו של מרן הרב זצ״ל.

מופלא היה במידותיו ובהליכותיו, באהבת ה׳ ואהבת הבריות. רומם קרובים וקירב רחוקים בחן אישיותו, ושם-שמים התאהב על ידו. לימד תורה וחינך ליראה ולמידות טובות בישיבות בני-עקיבא (בשדה-יעקב, בקרית-שמואל ובכולל האברכים במירון).

שימש כחייל למופת בחיל התותחנים במלחמת יום הכיפורים, ואח״כ (במילואים) כרב צבאי חטיבתי אחראי ומסור בפיקוד הצפון. לשיעוריו, להרצאותיו ולשיחותיו הקשיבו רבים בעניין רב, ואף דברי ההלכה המעטים שזכה להדפיס עוררו תשומת לב מרובה בתוכנם וביסודיותם.

כמרן הרב זצ״ל, שנולד באלול (בט״ז בו, תרכ״ה) ועלה למרום באלול (בג׳ בו, תרצ״ה), נולד גם הוא באלול (בז׳ בו, תש״ד) והשיב את נשמתו הטהורה באלול (בכ״ט בו, תשמ״ה). חייו הקצרים-הארוכים, ברוכי-המעש, זהרו באורות התורה ובאורות המצוות. ויהיו נא דברי קודשו של מרן הרב זצ״ל נר-נשמה למי שנתעטר בשמו.[1]

---

1. חמישה חיבורים הוציא לאור המחבר זצ״ל על אודות בנו, אישיותו ודרכי הנהגתו ולזכרו: במרומי מירון (תשמ״ז), לקח וליבוב (תשמ״ט), אפיק בנגב (תש״ן), י״ג עיקרים (תשנ״ב), צו בקו (תשנ״ד). ועי׳ להלן עמ׳ 118-117.

"עבד לעם קדוש על אדמת הקודש"

כבן ארבעים היה מרן הרב זצ"ל בעלותו ארצה, כשנקרא לשבת על כיסא הרבנות של יפו. צעיר, במלוא אונו, במיטב שנותיו, עלה והסתער על הארץ בסער-אהבה. קדושת הארץ היתה בו כשלהבת יוקדת, נשמתו נישאה אל-על. הוא שאף אל קרבו את אווירה של ארץ ישראל והרגיש שהוא מתקדש ומתעלה. כל היום היה סוער כימה של יפו, מסתובב בחדרו רצוא ושוב. מוחו הגאוני עבד בלי הרף, חתר אל מרומי המחשבה האלוקית.

אהבת ד', ישראל וארץ ישראל, נתמזגו אצלו למזיגה אחת. הוא אהב את ישראל מפני שהוא עם ד', עם הסגולה, ואהב את ארץ ישראל מפני שהיא נחלת ד', אדמת הסגולה.

גל של אהבה הציפו למראה כל פועל עובד באדמת סגולה זו, וברטט גיל הביט על כל צומח תחת שמיה הטהורים.

בחותמו קרא לעצמו: "עבד לעם קדוש על אדמת הקודש".

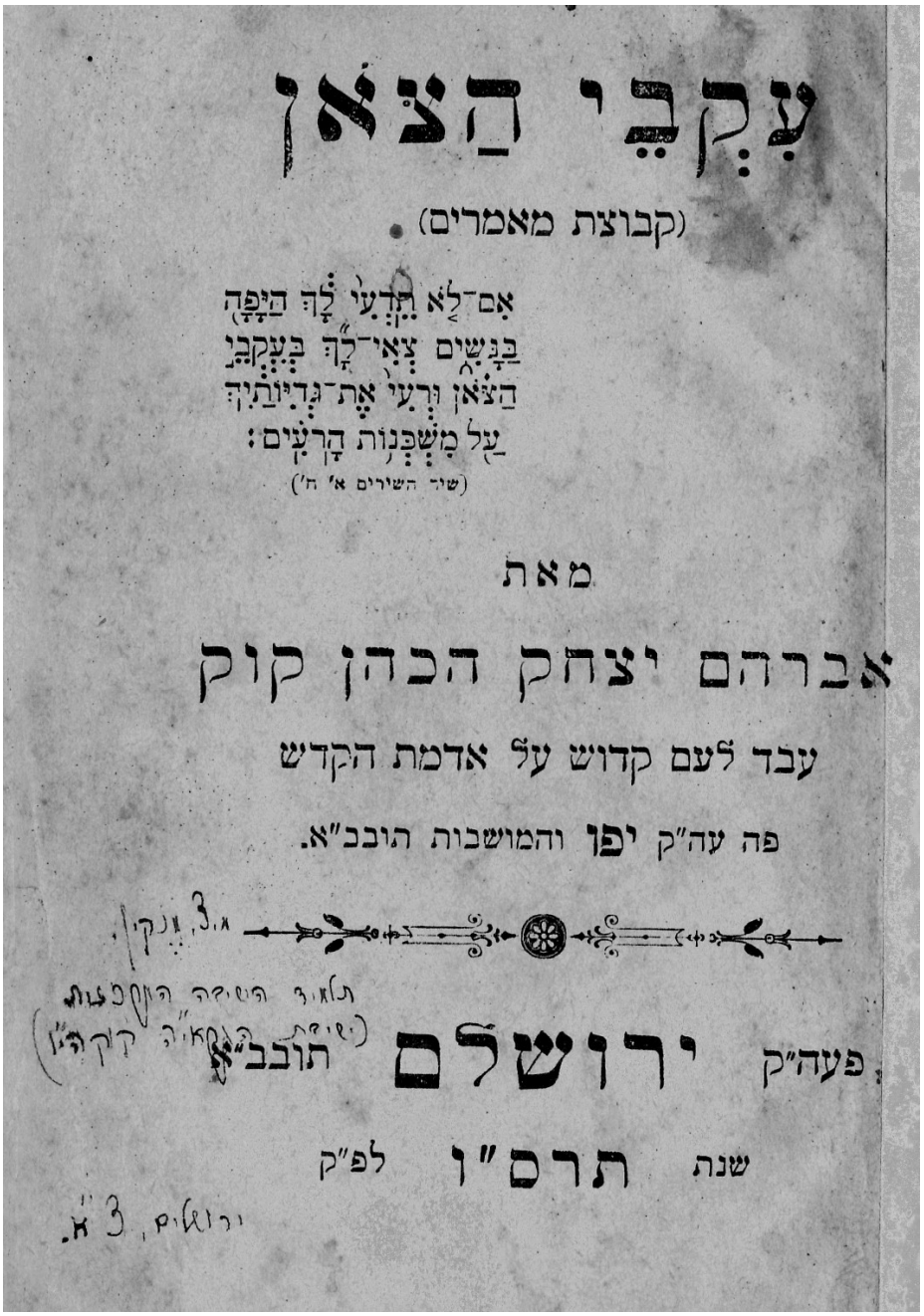
היישוב, אף הוא השיב אהבה אל רבו ואלופו. שם "הרב מיפו" נישא על שפתיים בהערצה מרובה. הפופולריות שלו והאמון אליו גדלו והלכו משנה לשנה, ובלעדיו לא נעשה דבר גדול או קטן בחייו הציבוריים של היישוב.

והימים ימי העלייה השנייה. הפועלים העולים ארצה חדורים רוח מהפכנית, וכתופעת לוואי באו האפיקורסות, חילול שבת, אכילת טריפות וכו'. כל אלה משניאים, כמובן, את הפועלים על החרדים, היחסים מתחדדים, וחיץ גדול נוצר בין היישוב הישן והחדש. אין איש מבין את שפת רעהו, ואדם אין בארץ אשר ידע דרך לנטילת העוקצים ולקירוב הלבבות.

והנה כאן הופיעה אישיותו של **הרב מיפו**, והראתה כי דווקא אצל גדול התורה והיראה, רחב הלב "כפתחו של אולם", עד כדי הבנת המחנה המתנגד לו ולרוחו.

לא בגישה חיצונית ניגש הוגה הדעות המקורי לפתרון השאלה הזאת. הוא, בעל הראייה העמוקה והמקיפה, ראה לפניו תופעה האומרת: דרשוני! מצד אחד – נוער עולה ארצה, לוחם בעד עבודה עברית ובעד שמירה עברית, מוסר את נפשו על העם ועל הארץ, ומצד שני – אותו הנוער מתנקש בנשמת עמו וארצו, לוחם נגד תורתו, מערער את יסוד החיים הישראלים. הוא הבין; לא שרירות לב רגילה יש כאן, כי אם משבר נפשי אשר הנוער עצמו אינו אשם בו.

במאמרו "הדור" שנתפרסם בשנת תרס"ו, הוא חודר לעומק נפשו של דור העלייה השנייה, מעריך מאוד את לבטיו, את שאיפתו הנאמנה למשטר צודק, לחברה חדשה.

עִקְבֵי הַצֹּאן

(קבוצת מאמרים)

אִם־לֹא תֵדְעִי לָךְ הַיָּפָה
בַּנָּשִׁים צְאִי־לָךְ בְּעִקְבֵי
הַצֹּאן וּרְעִי אֶת־גְּדִיוֹתַיִךְ
עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרֹעִים:
(שיר השירים א' ח')

מאת

אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקדש

פה עה״ק **יפו** והמושבות הובב״א.

פעה״ק **ירושלם** תובב״א

שנת **תרס״ו** לפ״ק

הוא אומר: "דור כזה היוצא להורג בעוז נפש בשביל מטרות נשגבות לפי השקפתו, שמקורן ברגש היושר והצדק שבקרבו, לא יוכל להיות שפל. רוחו הוא נשגב, גדול ואדיר". ולפיכך הוא מחליט: "המחלה הנוראה של הדור, עזיבת התורה, אין מקומה העיקרי ברגש, בתאווה והפקרות, אלא יסודה של המחלה הוא כוח המחשבה". התרחקותו של הדור הצעיר מן היהדות באה, לפי דעתו, מתוך שהשקפותיו הכלליות התרחבו והתפתחו, ולעומת זה נשארה תפיסת היהדות שלו בצורה צרה ומצומצמת.

על כן הוא פונה בקריאה גדולה אל אנשי התורה, לגלות לנוער את המאור שבתורה, לפתח ולהרחיב את מושגי היהדות. אז, הוא גומר, "יכירו הבנים את הקדושה והטהרה, ההוד והתפארת, הממלאים את לב האבות שלקחו להם את כל אלה, על ידי שמירת קדושתה של תורה ומצוות ודביקותם הפנימית בשם ד' אלקי ישראל, ולב האבות יתחיל להכיר את כל אוצר הטוב והסגולה הגנוזה בעומק נפשם הערה והחיה של הבנים".

מכתב גלוי
לאחינו הצעירים
תופשי התורה
היושבים על אדמת הקדש
מאת
אברהם יצחק הכהן קוק
עבד לעם קדוש על אדמת הקדש
פה עה"ק
יפו והמושבות
תובב"א
מחירו קדש להחזקת „שערי תורה".
הוצאת „שערי תורה" בעה"ק יפו

באופן מיוחד הוא מדגיש את הצורך להוכיח לנוער כי התורה בהתגשמותה, היא-היא המשליטה את הצדק החברתי, וקיום התורה זהו תיקון העולם.

תפיסה זו היתה חדשה. יחידי הופיע ונשא את הרעיון הזה, אבל הוא לא נרתע מבדידותו, ויצא למערכה. בחשד הביטו אליו הצעירים – הם לא נוסו באלה. בפחד הביטו עליו הזקנים – הם רגנו על הרב הצעיר המקרב את ״פושעי ישראל״, ויש מהם שהעזו לצאת נגדו במלחמה גלויה. ברם, האיש כמוהו יברח? הוא לא נסוג. עמד בקשרי המלחמה מפנים ומאחור. עמד, נלחם וניצח.

בעלי הנפש שבשני המחנות נמשכו אליו. הם הבחינו מיד באמת הגדולה המפעמת בלבו הטהור, באהבה העמוקה שלו לכל אחד מישראל ובאמונתו השלמה בקדושתה של נשמת ישראל.

קריאתו להתעמק בצדה העיוני של היהדות, עשתה רושם בישיבות הירושלמיות. קריאת המעמקים שלו חדרה אל מעמקי הנשמות, עוררה תסיסה.

ובמחנה הפועלים עברה הרינה: רבי לוי-יצחק מברדיצ׳וב! גלגולו של לימוד-זכות על ישראל. אכן, היתה כאן אמונה עמוקה בטהרת הפנימיות, אמונה בקודש-הקודשים של הנשמה אשר שום פגם אינו מגיע שמה. אמונה בסגולת נשמת ישראל, כי כל מי שקשור אל העם ומוסר את נפשו בשביל הארץ – ודאי שנשמתו קדושה בפנימיותו. ואף על פי שמבחוץ הוא מופיע כ״בעל עבירה״, הרי זוהי רק תופעה חיצונית שבמאמצים ידועים ניתן לסלק אותה. המאמצים צריכים להתכוון לגלות את הפנימיות, ומיד החיצוניות נמוגה והולכת.

ניצוצות הקודש פזורים לאו דווקא באלה ״היושבים לפני ד״ בירושלים עיה״ק, אלא גם באנשי דגניה וכינרת, פוריה ויבנאל. יש רק צורך ללבותם ואז יאירו ויזהירו. ואם אלה לא באו אליו, הרי הלך הוא אליהם. וגדול היה הרושם של המשלחת הרבנית, אשר רכבה על חמורים ועברה ממושבה למושבה, מקבוצה לקבוצה – משלחת מלאכי השלום בין היישוב הישן והחדש.

במשלחת זו השתתף איש ״שומרי החומות״ הרב ר׳ יוסף-חיים זוננפלד ז״ל, פאר ירושלים התורנית הרב ר׳ יעקב-משה חרל״פ ז״ל, ובמרכזה – האישיות המזהירה, ״הרב מיפו״. כבר אז ראו בו את **רבה של ארץ ישראל**. הוא היה הגשר בין שני חלקי היישוב. לבו הרחב אשר הקיף עולמות, נשא את שניהם לשבת יחדיו.

*

תקופת יפו היתה תקופה גדולה בחייו ובחיי היישוב. בעשרת השנים הללו, מתרס״ד עד תרע״ד, כתב ספרים גדולים ועמוקים בהלכה ואגדה, מחקר וקבלה. אז נרשמו רובי תורתו הרוחנית, רוב מחשבותיו הגדולות והעמוקות. הוא השיב תשובות לשואלים בארץ ובגולה, הוציא כמה קבצי הלכה וקבצי מאמרים עיוניים, פרסם דברי מחשבה בעיתונים שונים – ויהי לנביאה הגדול של תנועת התחייה השלמה, תחיית ישראל ותורתו בארצו.

פתגמים ופרורים.

א.

סוביקטיבים.

אני אוהב את הכל, איני יכול שלא לאהב את כל הבריות, את כל העמים, רוצה אני בכל מעמקי בתפארת הכל. אהבתי לישראל היא יותר נלהבה יותר עמוקה, אבל החפץ הפנימי מתפשט הוא בעזוז אהבתו על הכל. ממש אין לי כל צרך לכוף את רגש אהבה זה, הוא נובע ישר מעומק הקודש של החכמה, של הנשמה האלהית.

לא מקרה היא, כי אם עצמות טבע נפשי מה שאני מרגיש עונג ונחת רוח בעסק הנסתרות האלהיית בהרחבה וחפש, זאת היא עיקר משרתי. כל התפקידים של יתר הכשרונות, המעשיים והשכליים, אינם כי אם טפלים למהותי, אני צריך למצא את אשרי בקרבי פנימה, לא בהסכמת הבריות ולא בשום קריה איזו שתהיה. כל מה שאכיר יותר את עצמיותי וכל מה שיותר אתיר לעצמי להיות מקורי ולעמוד על רגלי עצמי בהכרה פנימית הממוזגת מדעה, הכרה, הרגשה ושירה, יותר יאיר לי אור ד' ויתר יפותחו כחותי להיות לברכה לי ולעולם.

הזכוכים שאני מזכך את עצמי, את מחשבותי, רעיונותי, מדותי והרגשותי, הם יהיו זכוכים כוללים לכל העולם כולו. "חייב אדם לאמור בשבילי נברא העולם". (ע"פלי טוהר)

מי שאמר עלי כי נשמתי קרועה, יפה אמר, בודאי היא קרועה. אי אפשר לנו לתאר בשכלנו איש שאין נשמתו קרועה. רק הדומם הוא שלם. אבל האדם הוא בעל שאיפות הפכיות, ומלחמה פנימית תמיד בקרבו, וכל עבודת האדם היא לאחד את הנגודים שבנפשו ע"י העיון כללי, שבגדולתו ורוממותו הכל נכלל ובא לידי הרמוניה גמורה. כמובן אין זה אלא אידיאל שאנו שואפים אליו, אבל להגיע לידי זה אי אפשר לכל יליד אשה, אלא שבהשתדלותנו אנו יכולים להתקרב אליו יותר ויותר, וזהו מה שהמקובלים קוראים בשם "יהודים" (נספר ע"י אזר"ר)

פירורים משולחן גבוה – הערות בכת"י המחבר

כשרונותיו הגדולים והמקיפים, נפשו הטהורה האצילה, אופיו שמעטים דוגמתו לעדינות ונדיבות, קדושת מידותיו וקדושת מעשיו – כל אלה הכשירוהו להיות מנהיג רוחני לאומה, כהן ומורה.

הוא היה אחד העובדים הכי חרוצים בדור הזה. כל ימיו היו שרשרת אחת של עבודה בלתי פוסקת, כי כל מפעל ומעשה ראה כעבודת אלקים. והוא עבד את אלוקיו בכל לבבו – כל זמן שהלב דפק; בכל נפשו – כל זמן שהיתה בתוך הגוף; ובכל מאודו – שלא ידע מה טיבו, שפשט את ידו ונתן את שעון הזהב שלו לאשה ענייה שתלך ותמשכן אותו ותקבל הלוואה נחוצה; שהלך ולקח את כרו ממראשותיו ונתנו לעני וכו׳.

ומעבודת אלוקים בא אל עבודת בריותיו, מאהבת אלוקים לאהבת הבריות. בספרו ״ערפלי טוהר״ הוא כותב: ״אני אוהב את הכל, איני יכול שלא לאהוב את כל הבריות, את כל העמים. אהבתי לישראל היא יותר נלהבה, יותר עמוקה, אבל החפץ הפנימי מתפשט בעזוז אהבתו על הכל. ממש אין לי צורך לכוף את רגש אהבה זה, הוא נובע ישר מעומק הקודש של החכמה, של הנשמה האלוקית״.

יסוד אהבת הבריות נעוץ אצלו ברעיון האחדות – אחדות הבורא. עיקר זה של היהדות משתרע בכל השקפת עולמו של מרן הרב זצ״ל. כל ההוויה כולה היא מעשי ידיו של הקב״ה, וככל מה שחלקי ההוויה מתעלים, האחדות מתגלה בהם יותר. לפיכך האחדות מתגלה בישראל, עם ד׳, בשבתו בארצו נחלת ד׳.

ולא רק בחיים משתרעת האחדות אלא גם במחשבה. כל המחשבות יונקות ממקור אחד, ואף על פי שמצדן הגלוי דומה כאלו הן מתנגדות זו לזו, הרי בצדן הפנימי, הנסתר, הן משלימות זו את זו. אך אחדות זו, אחדות המחשבות, אינה יכולה לצאת לפועל אלא על ידי ישראל, ודווקא בארץ ישראל. כאן מקור איחוד החיים ומזיגת המחשבות.

מרן הרב זצ״ל אמנם איחד בקרבו את כל זרמי המחשבה של היהדות לדורותיה, כשם שאהב אותה לכל חלקיה ולכל פלגותיה. בלבו גנוז היה אוצר האהבה, ובאפיקו זרמו כל המחשבות. אכן, נדם הלב, ונסתם האפיק, אולם דורות עוד ישאבו ממעיינותיו וילכו לאור אהבתו לאלוקיו, לעמו ולארצו.

*

והנה דברי הסופר ר׳ בנימין ז״ל:

> האישיות הדתית המרכזית הגדולה של העלייה השנייה היה הרב קוק זצ״ל. – – – הוא היה מראשוני העלייה השנייה בזמן, בשנת תרס״ד, ומראשוני הראשונים במעלה. אנו שהכרנו את הרב ברוב שנות שבתו בארץ, קשה לנו לתאר לעצמנו את דמותו בלי ארץ ישראל ברקע לאישיותו. קשה לתאר לעצמנו את הרב בלי ארץ ישראל או ארץ ישראל בלי הרב. הרב וארץ ישראל – חד הוא. הלהט לבניין הארץ ולגאולת העם ולתחיית ישראל, שהצטיינו בו גדולי העלייה השנייה, להט זה בער ברב כל השנים, יומם וליל, בלכתו ובשובו. היו גדולי ציון שעלו לפניו

ולאחריו, אבל לא היה כמוהו איש בעל שאר-רוח, שתחיית ישראל מילאה את כל בתי נפשו, את כל חזון רוחו, את הגאונות התלמודית שבו, כמו את טיסותיו בעולם הרזים, ההגות והשירה.

הוא היה גם רב פעלים בעולם העשייה. כמה מפעלים נוצרו בתעשייה, בחקלאות ובעלייה, הודות לאמון שרכשו חוגים רחבים לאיש הגדול הזה, אשר מהרגע הראשון שהופיע בארץ, הרגישו בו את הכהן הגדול והמרומם.

ואם אנו מכירים תודה לאותו הציבור המצומצם של אנשי חכמה ומדע מן החרדים, שנצטרפו לבונים בימי העלייה השנייה, הרי את האישיות המרכזית, את השמש הגדולה אשר הפיצה את אורה המזהיר בדורה ובדור שלאחריה, אנו רואים **ברב קוק** זצ״ל.

זכות גדולה היא לעלייה השנייה, שהוא היה אחד מבוניה הגדולים, הדגולים. כאשר רבים מן השמות שהם עדיין היום בפי כל, כבר יהיו נשכחים והולכים, עוד ינון לנצח שמו של הרב קוק זצ״ל, האיש הגדול של העלייה השנייה.

במישור, ל׳ אב, תש״ח

*

״ברוך ד׳ אשר עשה לי את הנפש הזאת, ואשר הביאני במסיבותיו העליונות לעבוד בכוחי המצער על הרי ישראל, בעת המאושרה הזאת ששפעת–חיים לעם–ד׳ על אדמתו הולכת ומתקבצת – – – להיות מהמסייעים למלאכת–שמים, להיות מן המנצחים על המלאכה הקדושה, ליסד בציון ״אבן–בחן פינת יקרת״ (ישעיה כח, טז).

אגרות הראי״ה א, אגרת שיד, עמ׳ שנב

תפארת המושבות

בשבח ההנהגה העצמית

״ברוך הבוחר בציון, שהחיינו והגיענו לזמן הזה, לראות בהתחלת צמיחת קרן לעם ה׳, על אדמת הקודש במושבות, וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו, ובחסדו ואור פניו אנו בטוחים, כי בימינו נסעד להגדיל פעלינו, בכל המושבות העומדות ושעתידות להוסד, בחסד ה׳ על עמו ונחלתו, ויהי דברו הטוב ׳כי אצק מים על צמא, ונוזלים על יבשה, אצק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך, וצמחו כבין חציר, כערבים על יבלי מים׳״ (ישעיה מ״ד, ג–ד).

החבצלת, תרס״ה, גליון כז
מנאום הרב בחנוכת בית תלמוד-התורה ברחובות[1]

א

על אנשי העלייה הראשונה הוטבעו מאז ומתמיד חותמות שלילה מופרזות (עי׳ להלן עמ׳ 58). פקדו אותם מצוקות עוני המעבירות את האדם על דעתו, ונתונים היו לסדרי התמיכה ומשטרי האפוטרופסות אשר הנמיכו את קומתם האנושית, פוררו את עצמאות חיי החברה, גרמו לתסיסות מרובות, למריבות ולמשטמה, וכל אלה הביאו מראות-נגעים שהעיבו על חייהם, וגם הסתירו מאחרים את נקודות האור שבהם ובמאבקיהם. הוטחו עליהם האשמות, שבחלקם לא אשמו בהם, ודמותם האמיתית נסתלפה מאוד.

אנשים אלו, שתחילתם בכלל-ישראליות פתוחה-מסתערת וסופם בפרטיות סגורה-מתבצרת, נאלצו לחכות שנות דורות עד שיזכו לריהבליטציה [טיהור שמם], עד שיזכו שיבואו הסטוריונים ו״יגַלוּ״ אותם, יורידו את אבק הקטרוג אשר כיסה עליהם עשרות בשנים, ויַראו גם את המאור שבהם, יַראו את הגחלים הלוחשות של אידיאליסטים מאוכזבים, של מאמינים מיואשים, בין ערימות האפר של סנובים מתנשאים ומָרֵי-נפש נוקשים, השקועים בשאפתנות קרתנית ופונים עורף לכל חזון.[2]

---

2. וכך כותב אחד-העם בדברי ביקורתו החמורים על ״הישוב ואפוטרופסיו״:
״לבי בי יהמה בזכרי את האנשים האלה, רובם משכילים ואנשי-לב, שבאו לא״י במיטב ימיהם לשם אידיאל נשגב, וחלמו על עתידות טובות, חרות וכבוד, על עבודה תמה וקדושה בתחיית האומה, ומה הם עתה? – – – האידיאליסטים אנשי הרוח היו לקטני נפש ורכי לב, החרדים כל אחד רק לפרוטתו הדלה. היאוש המר מציץ מבין עיניהם, אבד מהם כל רצון וכל נטייה לפעולה גדולה״ (על פרשת דרכים, ח״ב, עמ׳ רכג).

אכן הרב, בעל העין הטובה, ראה את הדברים כבר אז בראייתו המיוחדת, האוהדת. הוא שהשתדל לראות תמיד את צדדי החיוב שבאנשים ושבמעשים, הבחין מיד, באספקלריה המאירה שלו, בכל היפה אשר זיוו לא הועם בחיי הפרט ובשאיפות הנעלות שעדיין פועמות-פועלות בחיי הכלל. את השלילה ראה כמשהו חיצוני-עראי, חולף-עובר, ואילו את החיוב ראה כערך פנימי-קבוע, יציב וקיים. הוא האמין באמונה שלמה, שעתידה הפנימיות הקבועה להתגבר על החיצוניות העראית, וראייה בהירה זו היא שהעניקה לו חדוות נפש ורוממות נשמה, שמחת יצירה ועוז רוח, כוח שכנוע ויכולת עשייה בגדולות ובקטנות.

ב

אם בימי השלטון הפנימי של פקידות הברון, האפוטרופסות של הישוב, נקטלה ממש יוזמת ההנהגה העצמית של המושבות (לדוגמא: ועד המושבה שהיה קיים בראשון-לציון מראשית ייסודה התפרק, והכל התנהל ע״י הפקידות), הרי חזרו ניצני ההנהגה העצמית לנבוט מחדש עם העברת הטיפול במושבות לידי חברת יק״א (בשנת תר״ס). כשעלה הרב לארץ, כבר מצא לפניו ועדי מושבות פעילים. בביקוריו התכופים במושבות, וכן בטיפול המעשי ״בין ריב לריב״ שהגיע לבית-דינו, הנה נוסף על התרשמותו החיובית של הרב מהציבור בכללו, התרשם במיוחד מהארגון הציבורי, מההנהגה האוטונומית של המושבות שהיתה בנויה על טהרת ההסכמה ההדדית, על טהרת הרצון המשותף לבנות יחד חיים חברתיים תקינים.

והרי דבריו במכתבו אל הגאון ר׳ יצחק אייזיק הלוי ז״ל, בעל ״דורות הראשונים״:

> המושבות, מעת היוסדן הונהגו אצלם ועדים שהם עוסקים בכל העניינים הציבוריים, ומנהיגים באמת את משטר העדה, באופן הגון מאוד ביחס למצב החמרי.
>
> אגרות הרא״ה א, אגרת קיא, עמ׳ קלז

פירוט ההנהגה, על היכולת הארגונית שנגלתה בה וכושר הטלת המרות, נתון לנו מפי כתבו של איש העלייה השנייה, הנשיא השני של מדינת ישראל, מר יצחק בן-צבי ז״ל: ״המושבות בא״י פתרו עקרונית את שאלת השלטון המקומי. קהלות וועדים היו ליהודים תמיד, אך אלה עסקו במסגרת מוגבלת – – – ניהול המושבה מהווה בעיה מסוג אחר: עומדות על סדר היום שאלות השמירה והעבודה, הגידול וההשקאה, המים והמרעה – – – והמושבות הוכיחו, כי אחרי שנות אלפיים של התרחקות משלטון עצמי ומכל תפקיד מדיני, לא כבה הרגש ולא נעקר הכישרון של הנהגה עצמית מקרב עמנו. – – – המריבות והחיכוכים השונים, מובאים בפני הוועד, ואין סמכות עליונה מעל לדעת הציבור, כך נוצרה עצמאות יהודית בזעיר אנפין״.

תופעת ההנהגה העצמית של המשטר הפנימי הזה, ללא התערבות כוחות השלטון החיצוני (המשטרה התורכית והפקידים), היתה לרב מקור חיזוק האמונה בייחודם של ישראל ובמוסרם הנעלה שהוא מורשת-אבות:

עומדות הנה המושבות בארץ ישראל במצב של **אבטונומיה**, בחייהן המיוחדים הציבוריים כשהם לעצמם. הכח הרודה הוא רק **הועד** של המושבה, ובעניינים מיוחדים קיים זיקוק לכוח תורה והוראה של הרבנות. והנה המושבות הנן קיבוצים של איכרים, עובדים עבודת האדמה, או לפי קלקולי הסדרים שנתהוו במשך התכוננותן, עסוקים במסחר תוצאות אדמתם, אבל כולם הנם אנשים מעולם המעשי החומרי, כפי הערך הבינוני, לבד מיחידים מצוינים. וזה כמו קרוב לשלושים שנה שהן עומדות על תלן, והן במספר קרוב לשלושים קהילות, והרי זה מחוז גדול עברי.

והנה אם נבחון את מידת מוסרם, ביחס למוסר האנושי שבהמון של כל עם ולשון היושבים על אדמתם, ולמצב עמנו בתקופה הקדמוניה, עלינו להודות שהנם עומדים במצב כל כך נעלה, עד שראוי שנתפאר בהם לעיני כל העולם כולו. – – –

אותן העבירות החמורות שההמון רגיל בהן ברבויו, גזילה, גניבה, רציחה וכדומה, אין נשמעות כלל, טהרת המשפחה באופן הגון, הדלתות יכולות להיות פתוחות ואין כל פחד. האין זה נוה שלום? האין זה אוהל ישרים? הוועד עוסק במשטרו, ולא עלה על דעת לחשוד אותם האנשים הבינונים, המטופלים בדאגות החיים, בקבלת שוחד ורדיפת שלמונים, אפילו במידה מעטה, ברוב שורר שלום ושלוות השקט. – – – ועלינו עתה להתפאר בצדק, שנוכל להבטיח שכל מה שיהיה הציבור הישראלי יותר ניכר ויותר מסוים, יותר עולה במעלת חייו החברתיים ומכשיריהם, כן יוסיף הדרו ותפארתו, תרבותו ויפי הנהגתו לתפארת אלקים ואדם.

חזון הגאולה עמ׳ קד-קה[3], מאמר ״נחמת ישראל״. מאמרי הראי״ה עמ׳ 285-286

ברוח זאת כותב כעבור כמה שנים בנו-יחידו של הרב, הרב צבי-יהודה ז״ל, והוא קובע כי ״בניגוד לחששותיהם של אנשי הרוח (מימין ומשמאל), שמא תמעטנה הציונות

---

3. ב״ה, עה״ק יפו, י״ז סיון תרס״ט
הנני מביע בזה לכבודו את תודתי העמוקה, על העונג והשמחה אשר השביעני בשלחו אלי את **ספר התקנות** ליסוד האגודה של ההסתדרות החקלאית אשר במושבות יהודה. רגשות רבים לשמחה ותקוות-עולמים התעוררו בלבבי למראה התקנות הנכבדות, המבליטות יפה את תכנית ההסתדרות ואת רוחה הכביר:
אהובי, הנני רואה בזה, כבכל צעדי הישוב הנכבד והקדוש, את יד ה׳ הנטויה לטובה על עמו ונחלתו, להחל לקומם את הריסותנו ולשובב את שבותנו כימי עולם. ורוחי סוער בקרבי בסערות אהבה חמה ותמה, לחבק בזרועות של ידידות נאמנה את כל המתלקטים בעצה וגבורה, להרחיב את גבול ישראל ולרומם את קרנו בארץ חמדתנו, על פי כל תנאי החיים החדשים אשר החלו להגלות. תקבל נא ממני ההסתדרות החביבה והנכבדה ברצון את רחשי ברכתי ועתירתי להצלחתם וכוננויות מפעלם בפרי ברכה מרובה, לעמנו וארצנו, מיד ולדורות.
ברגשי כבוד ובברכת ד׳ מציון ומקודש,
הק׳ אברהם-יצחק הכהן קוק

אגרות הראי״ה א, אגרת רה, עמ׳ רנו

המדינית והלאומיות החדשה בכלל, את דמותה **הרוחנית** של היהדות", הנה "דווקא גודל רוחנו הלאומי וקדושתו (שהיא הרוח החיה שבו), ודווקא השתכללותם הריאלית בצורה ישובנו **הקרקעי** בא"י, וכל מיני **התארגנות** של הציבור – – – היא הגורמת להשיב לנו את סגולותינו – – – ולגלות את רשמי רוחנו בארחות חיינו **הציבוריים והפרטיים**" (על הפרק, "התרבות הישראלית", ירושלים תרע"ג, עמ' 91; לנתיבות ישראל ח"א, מאמר ה), שכן, כפי שכתב הרב בראשית עלייתו לארץ הקודש: "פה בארץ ישראל, חייבים אנחנו להראות, שאנחנו חיים חיים שלנו, חיים של ישראל – – – עם ישראל חי על אדמת ישראל ברוח ישראל" (אדר היקר, רעיונות לתולדות האדר"ת, פרק ד, עמ' סג).

ג

באוטונומיה הפנימית של המושבות, ראה הרב את גרעיני המדינה היהודית העצמאית. בניגוד לאומרים "נס לֵחנו", ו"כבר חדלה מאתנו האפשרות להתקיים קיום חברתי-ציבורי בלא כוח אחר מעורב", בלא שלטון זר העומד על גבנו, מכריז הרב ואומר כי: "המושבות הללו, השוכנות לבדן בלא תערובת של כוח זר במשטרן, הינן לנו מופת נאמן המוכיח כי יוכל עמנו לנהל את ענייניו הפנימיים הכלליים, בהדרכת השפעתו העצמית" (חזון הגאולה, עמ' קה-קו; מאמרי הראי"ה שם, עמ' 286).

מהאי טעמא היה נראה לו, שאין זה מן הראוי להתערב יותר מדאי בעניינים שבמושבות, להטיל עליהם מרות מלמעלה, אלא מוטב שהללו יוכרעו ע"י המוסדות הנבחרים המקומיים. "דעתי תמיד חזקה, לאשר את המשטר הפנימי במושבות, ולהרגיל בזה את בנינו. על כן ראוי מאוד לקיים את משפט הוועד והאסיפה [הכללית], ביחס לקנסות ליחידים" (אגרות הראיה א, אגרת לה, עמ' לב; וראה שם, אגרת ריד, עמ' רסה על עניין הועד בואדי-חנין [נס-ציונה]).

לעומת טעותו החמורה של "הנדיב הידוע", "אבי הישוב", הברון רוטשילד ז"ל, אשר לא עמד על המכשלה שפקידיו שללו מן המתישבים כל כוח של הנהגה עצמית, של שלטון נבחר, וגרמו בזה רעה רבה לאנשי המושבות שהיו תחת חסותם, רואים אנחנו באיזו מידה עמד הרב על הטובה והברכה הצפונה בהתפתחות העצמאות החברתית-הציבורית. ומתוך שהעריך אותה מאוד, הרי גם כשהיה הכרח של התערבות מצד הרבנות, בדין ודברים שבין יחידים לציבור ובין חלקי הציבור עצמו, השתדל הרב לשמור על כבודם ומעמדם של מוסדות הציבור הנבחרים, ואף עודד אותם במאמציהם המרובים, להשליט משטר וסדרי משמעת בעבודה ובשמירה, במערכת המטעים ובשיווק התוצרת.

גם בקובלנות פרטיות ובדיונים שבאו לפניו השתדל הרב להסביר ליחידים הקובלים על הוועדים, עד כמה נחוץ "להתפלל לשלומה של מלכות" פנימית זו, וכמה חשובה היא עבודת אלה הנושאים בעול הציבור, גם כשתקנה מסויימת שלהם פוגעת לפעמים ביחיד זה או אחר.

תוצאותיה של גישה חיובית זו לא אחרו לבוא. משנוכחו חברי הועדים באיזו מידה של כבוד הרב מתייחס אליהם ולמעמדם, התחילו הם פונים אליו ומבקשים עזרתו, כוח השפעתו וכוח הכרעתו.

״י״ב שבט תרס״ח, מסיבת סכסוכים שיש בין כורמים בדבר גבולם של הכרמים, החליטה האסיפה [הכללית] להזמין את **הרב מיפו** לבוא אל המושבה״.

ספר היובל של ראשון לציון, רא״מ פריימן, ח״ב, עמ׳ 73

תפארת המושבות היתה גם עטרת תפארת למשפט התורה. נתקיים אז מקרא שכתוב בצאת ישראל ממצרים: ״כי יהיה להם דבר בא אלי, ושפטתי בין איש ובין רעהו, והודעתי את חוקי האלקים ואות תורותיו״ (שמות יח, טו).

> מופת חי הראיתם לכל באי-עולם, כי גם אנו מסוגלים לחיות חיים ציבוריים מסודרים על ידי הנהגה עצמית, בלי התערבות זרים – – – מי שפט בצדק בין איש לרעהו בכל דבר ריב וסכסוך, וַיֶשכן שלום במשכנותיכם, הלא מורנו הגדול [הרנ״ה הלוי] זצ״ל, ואחריו יבדל לחיים ארוכים הרב הגאון הגדול, נזר אדמת הקודש, מרן **אברהם-יצחק הכהן** שליט״א [ובית דינו] הנושאים עליהם משא העם, טרחם ורבעם, בכל דבר דת ומשפט בין אחים, ומציבים גבולות ושומרים על זכויות כל יחיד, ומגינים הקהל, בכל רוחב חוקי התורה הצדק וישוב העולם.
>
> ברכת בד״צ יפו ליובל הכ״ה של ראשון-לציון,
> ספר היובל לרא״מ פריימן, ח״ב, עמוד 29[4]

שלום אֵם-המושבות

ועד עדת מושבת פתח-תקוה, יום ה׳ ט׳ לחודש אלול, תרס״ט

> כבוד הרב הגאון מרן ר׳ אברהם יצחק הכהן קוק,
> רב ואב״ד בעיה״ק יפו וסביבותיה,
> שלום רב.
>
> לדאבוננו חזקה סערת הרוחות היום במושבתנו, ויכול היה על נקלה לבוא לידי

---

4. ״שנת תרס״ח, י״ט אדר-שני – מעשה בית דין:
בענין חזקת הדרכים בראשון-לציון, יצא הפסק-דין מהרב דיפו: כי אלה שיש עליהן דרכים מנחלה בין השותפים, אין אחד רשאי לבטלן. ואלה שחזקתם רק חזקת שתיקה, יכול כל אחד לגדור חלקו, ואם יגדור בגידולי-קרקע המתפשטים ומתרחבים, עליו להתרחק מן הגבול בשיעור המתגדל במשך חודש ימים, ועליו לקצץ את המתגדל בכל חודש – – – ואם יתאספו בני המושבה, חוץ מאלה שהם נוגעים בדבר, יכולים הם לתקן תקנה בענין הדרכים, ותקנתם תחול ותקוים על כל הדרכים, חוץ מזו שכבר יצא עליה פס״ד שאין בכח התקנה לעקרו״ (ספר-היובל לרא״מ פריימן, ח״ב, עמ׳ 79).

התנגשות עצומה, ובעמל רב הוסכם משני הצדדים שכת״ר יבוא הנה להקים את השלום, עד אשר ישבו הבוררים לברר את כל הדברים, כידוע לכת״ר. חובה קדושה מוטלת על כת״ר למהר לבוא, למען מנוע את בני מושבתנו מבוא בריב ו...

תקוותנו חזקה, כי כת״ר ימלא בקשתנו והחובה הקדושה, וימהר לבוא למושבתנו.

ברגשי כבוד ויקר (חותמת)

ראש הועד יצחק גולדענהירש

גם אני באתי לכת״ר בקוצר הדברים, למהר לבוא לפה, כפי משאלות בקשת הוועד, ולמען מצות החזקת השלום, ממני ידידו הדוש״ת באה״ר.

אהרן הכהן אורלאנסקי [רב המושבה][3]

לא היה זה מקרה ראשון, שהרב הוזעק לבוא לפתח-תקוה לפשר בין יריבים. האמון המלא שרחשו לו כל הצדדים, גרם לכך שלפניו הובאו חילוקי דעות שונים, אשר רק את דעתו-הכרעתו היו מוכנים לקבל.

מרשים מאוד סיפורו של מנהל בית ספר ״נצח-ישראל״ בפתח-תקוה בימים ההם, הרב משה אוירבך ז״ל, המוסר בזכרונותיו על מה שקרה לרב באחד הביקורים שלו באֵם-המושבות: ״בדרך כלל היה הרב חוזר בו-ביום ליפו, אולם פעם אחת נצטברו כמה וכמה בעיות ציבוריות דחופות, ואז יזם ראש הועד מעשה לא כל-כך מקובל (שהיה ידוע לו מערים בליטא שסירבו להיפרד מרבם[4]) – הוא הטיל איסור על העגלונים מהלחזיר את הרב ליפו, במשך שלושה ימים. וכך היה הרב ׳אסיר-כבוד׳ של אם-המושבות, עד שגמר בכי-טוב את כל הדיונים והבירורים״.[5] ד

*

מכתב מיוחד יצא מתחת ידי הרב בח׳ תשרי תר״ע, אל הועד בפתח-תקוה, והוא מקדים בו ״תפילה קצרה לאדון השלו׳ ב״ה, שיתן לאמרי היוצאים מתוך עומק נקודת נשמתי, מהלכים בלבכם הטהור, למען טובת יסוד השלו׳ בפינת היקרת של מושבתינו, פתח-תקוה שלכם ושלנו, ת״ו״.

---

5. רבה היתה הערכתו-הערצתו של הרב משה אויערבך זצ״ל למרן הרב זצ״ל. הוא היה בא להתייעץ אתו, להעלות לפניו שאלותיו, לא רק בהלכה, אלא גם בחינוך (אעפ״י שהוא צמח ועלה מתוך אסכולת ״תורה ודרך ארץ״ של הרב שמשון-רפאל הירש ז״ל, והוא ידע יפה כי עם כל הערכתו של **הרב** לאישיותו ולפועלו, לא היה לבו שלם עם שיטתו).
ובשנת תרצ״א, כשקרא בעיתון על פגיעות בכבוד הרב מצד חוג מסוים ב״אגודת ישראל״, הגיב על כך בחריפות, והוסיף: ״יותר מעשרים שנה הנני מכיר ומוקיר אותו, כאיש צדיק וגאון, גדול בתורה ובמדע. ד׳ יאריך ימיו בנעימות, להמשיך להיות ממנהיגי דורנו, ולהרביץ יראת ד׳ ותורתו בישראל״ (ההד, סיון, תרצ״א).

הרב מבקש מהועד ״לוותר כעת, מפני השלום, על חומר דרישת התשלומין של חוב המסים – – – והנני נשען על עדינות רוחכם הנעלה, כי כמוני תכירו שאחריות גדולה יותר מדאי היא הפעם, להעמיד הדברים על קו-הדין בדיוק. – – – כי לעולם בשיווי המשקל הברכה מצויה״ (אגרות הראי״ה א, אגרת רכז, עמ׳ ערה-רעו).

אשר יבחרו – כן יקום

הוכרחתי לאשר את הועד [בואדי–חנין היא נס–ציונה], אשר סיבבתי שיבחר על פי האסיפה אשר ייעדתי בהיותי במושבה, לא מפני שיש בי איזו נטייה להשתרר ח״ו על שום מושבה בעסקיה הפנימיים, – – – ורק מפני שראיתי המושבה הרוסה בלא שום הנהגה, הוכרחתי להתערב בדבר.

עתה אבקש ממעלתכם, אם רצון הקהל הוא לבחור ועד אחר, יתאספו נא לאסיפה כללית. ואת אשר יבחרו כן יקום, וד׳ יצליח את פעלכם.

אגרות הראי״ה א, אגרת רטו, עמ׳ רסו, וראה שם אגרות רט-רי, עמ׳ רסב

*

להשלמת הפרק נביא את דברי ד״ר יוסף אבנרי בספרו ״מסורת וחידוש – פועלו של הראי״ה קוק״:

״המושבות התייסרו במשך שנים בחבלי יצירה. כנקודת מפנה במעמדן של המושבות, ניתן לציין את הינתקותם ממשטר הפקידות והאפוטרופסות של הברון רוטשילד והמעבר לחסות חברת יק״א (בשנת תר״ס). מעבר זה היה כרוך בשינויים אדמיניסטרטיביים, חקלאיים ומנטליים, והוא תרם תוך מספר שנים להעלאת המושבות על הדרך המובילה לקראת עצמאות כלכלית. אולם בשנות המעבר רב היה הסבל ורבה המבוכה. ועם זאת החלה להתגבש בקרב המושבות מציאות חברתית ותרבותית חדשה, וקיומן העניק מימד אנושי מתסיס לנוף החברה הארץ ישראלית.

במצביהם החומריים הקשים, שגרמו למשברים נפשיים, לא קיבלו המושבות שום סעד רוחני-נפשי מצד אנשי היישוב הישן. הללו הסתייגו מהם. השוני הרב באורחות החיים והמרחקים הגדולים שבין השקפות העולם, יצרו חייץ גבוה בין היישוב הישן והחדש, והיחסים התחדדו גם בגלל הופעות של פריקת עול תורה ומצוה בחוגי העולים (הסטודנטים בני ביל״ו ואחרים).

כשעלה הרב ארצה בשנת תרס״ד, נפרשה בפניו מפת התיישבות חקלאית ענפה, ביהודה בשפלה ובגליל. כחמשת אלפים נפש, שהיוו כשליש מכלל אנשי היישוב החדש, איכלסו את עשרים וחמש מושבות העלייה הראשונה. – – –

משרת רב-המושבות היתה ייחודית, הן מבחינת אופי הציבור המקומי, והן מבחינת הבעיות שעמהן נתבע הרב להתמודד. לכתחילה התמקדה פעילות הרבנות במושבות,

בעיקר בנושא של קיום מצוות התלויות בארץ, ופתרון בעיות הלכתיות הנובעות מקיום אורח חיים חקלאי. אולם בתקופת כהונתו, הידק הרב את הקשרים עם המושבות, ומעורבותו במתרחש בהן הקיפה את כל תחומי פעולתן. המפגש עם המושבות ובעיותיהן לא היה בגדר הפתעה להרב. עוד בשבתו בבויסק, שקד על העלאת פתרונות לבעיות הלכתיות, שנוצרו עם חידוש עבודת האדמה בארץ ישראל, והועלו על ידי חקלאים שומרי מצוות.

אמנם עיקר פעילותו הארגונית של הרב התמקדה ביפו עיר מגוריו, ששימשה מרכז היישוב החדש, אך לבו נמשך אחר המושבות אשר באורח-חייהן קיווה למצוא חידוש, ייחוד וראשית מפנה בתולדות העם היהודי.

החזיון המרנין של שיבת עם ישראל לעבודת אדמתו, השתלב בכיסופי הגאולה של הרב, אשר דאג כי השיבה למקורות הארציים תלווה בשיבה יסודית לערכים הדתיים״.

מסורת וחידוש – פועלו של הראי״ה קוק,
סטנסיל, רמת-גן, תשמ״א, עמ׳ 68

״הרב קוק גילה התעניינות פעילה מאוד, לא רק בשאלות הדת והחינוך של הישובים שבשטח כהונתו, אלא גם בבעיותיהם הכלכליות השונות – – – ובפעילותו הציבורית הנמרצת והענפה מאוד, תפסה מקום מיוחד הדאגה לחיזוק האחדות היהודית בישוב״.

יחיאל הלפרין, המהפכה היהודית כרך ב, עמ׳ 449

וכך כותב בנו-יחידו ונאמן רוחו של הרב, מו״ר הרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל, בהציגו לפנינו את תוכן חיי הנפש של מר-רב-אבא, ה״עבד לעם קדוש על אדמת הקודש״:

> האהבה העמוקה לישראל, עם הסגולה האלוקית [עי׳ הכוזרי מאמר שני], היא שקבעה את ההתקשרות הנפשית השלמה לכלל האומה וכל השייך לה ולכל אחד ואחד מישראל, לפי מעלת עניינו וערכו, ואת השקידה הנמרצה ברעיון ובפועל, על תקנתם וטובתם, על הרבות שלומם וברכתם, הרוחנית והחומרית, עם מלוא הציפייה לישועתם ולגאולתם.

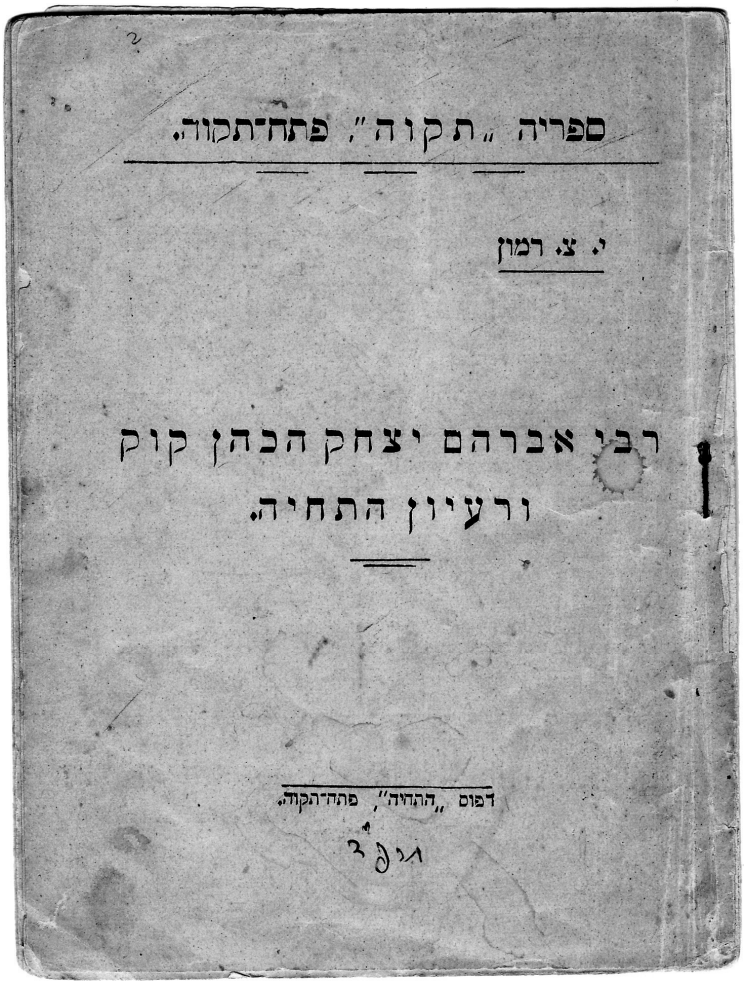
נפש הראי״ה, עמ׳ יא; מהדו״ב עמ׳ רי

וכך כותב הסופר-המשורר י.צ. רימון ז״ל:

״הרב, כחוזה אמיתי המרגיש מראש את ההתפתחות האמיתית של החיים, נתמלא כולו רגשי קודש והתפעלות רבה למראה כל המעשים המתהווים, והוא ראה בהם יסוד ובסיס לבניין הגדול והשלם של האומה בארצה. רוממות רוח של קדושה ליוותה אותו על כל צעד ושעל. קודש ראה גם במעשי הדור הצעיר, למרות מה שהוא עדיין מתנכר לדת, כי נשמת העם מלווה את מעשיו, ולאט לאט תתמלא גם על ידו שאיפת ישראל.

איזה רוח-קודש נעלם העיר אותו לראות קץ-חזון לימים, ומאז יצאה השפעתו לחבב את

החיים בארץ וכל המתרחש בה. הוא חפץ לראות ביישוב הצעיר התגלות חיים שלמה, ומשום כך השתפך בכל כתביו ומכתביו, נאומיו ודרשותיו, וקרא לעבוד בכל היכולת להפרחת היישוב וגידולו. ראשון הוא נמצא תמיד, לעזור בכל דרכי התחייה – בתור רב ששם תהילה לו בארץ ובחו״ל – גם בעניין הוצאת סחורות מן הארץ, שיש להן ערך של קדושה, וגם בשאר סחורות, וכן בהגברת התעשייה וכל מלאכת עבודה ופעולתו זאת לא היתה רק בעד יפו והמושבות הסמוכות לה, אלא בעד כל הארץ, ומכל פינה באו אנשים ממעמדות שונים לבקש את עזרתו.

ספריה „תקוה", פתח־תקוה.

י. צ. רמן

רבי אברהם יצחק הכהן קוק
ורעיון התחיה.

דפוס „ההחיה", פתח־תקוה.

״קונטרס תמציתי שנכתב מתוך ראיה מקיפה״ (חיי הראי״ה עמ׳ 227 (ע״ להלן עמ׳ 181-172)

כמו כן היתה באותה שעה עבודתו מרובה, לרומם את החיים באידיאלי רוח של תורה, להגביר את חינוך הקודש בארץ, ובייחוד ליצור אווירה מיוחדת של תלמידי-חכמים, שעל ידם תבוא תחיית התורה, תחיית כל קודש על פי המושגים הנאמנים שלנו, שהיישוב בארץ יהיה מרכז קדוש של האומה בכל מקומותיה. היו גם נסיונות מצדו להוציא לאור ספרות טהורה, עפ״י מושגי התרבות הישראלית הנאמנה.

הוא מצא פנימיות רבה גם בדור הצעיר החופשי, קירב אותו ודיבר על לבו, והקירבה הזאת הולידה את המאמר הנפלא ״הדור״ [שנדפס בחוברת ״בעקבי הצאן״, ירושלים תרס״ו], שם מתגלית המיית נפשו הנפלאה, בהשתתפותו המיוחדת בייסורי מחשבה המנקרים במוחו ולבו של הדור הצעיר.

כל איש נבון המכיר את התקופה ההיא בארץ, יודע כי בלעדי מציאותו של הרב בארץ בעת ההיא, היה יכול חלילה הישוב להתמוטט, מפני קיצוניותם של הדור החדש והישן גם יחד, באין שום אמצעות ביניהם, ובאין השפעה חשובה ונעלה מאת איש-נדיבות, עליהם ועל החיים בכללם.

כל עבודתו הגדולה הזאת של הרב היתה עבודת התחייה, ואם גם נראה היה הרב בתחילתו שאיננו איש המעשה, אשר ייצר בשאיפותיו תקופה חדשה בחזקת היד, הנה דווקא הוא היה לאט לאט איש ההשפעה על כל מהלך החיים, על פי עומק הרוח המיוחד לו. הוא מנע את ההרס הגמור של חיי הדת בישוב, והשליט בהרבה את רגש האמונה במהלך התחייה, והדבר הגדול הזה נעשה אך ורק על ידו״.

ראי״ה קוק ורעיון התחיה, פתח-תקוה תרפ״ד, עמ׳ 9-12

ייסוד גזר. באדיבות האריכון הציוני

"קול ד' בהדר"

בפרקי ״מועדי הראי״ה״ לחג הסוכות, נתייחד מקום נכבד למאבקו של מרן הרב זצ״ל נגד האתרוגים המורכבים, ולמאמציו לעודד מטע אתרוגים בלתי מורכבים, בתעמולה נמרצת לשיווקם ובהשגחה מלאה על כשרותם.

ועם זאת עלתה במחשבה להקדיש פרק מורחב יותר לפרשה נכבדה זו בעבודת הקודש של הרב, אף גם מקום ראוי לספרו רב האיכות ״עץ הדר״, שבו העמיק והרחיב בבירורה של הלכה זו, בריכוז דעות הפוסקים ובדיון בכל צדדי דבריהם.

והנה נדבה רוחו של מיודעי הרב יהודה זולדן שליט״א, להדיר את ״עץ הדר״ באותיות מאירות עיניים ותוספות ביאורים ומקורות, וכן במבוא כללי הסוקר את הנושא בהרחבה, בהסברת הבעיה ההלכתית של כשרות האתרוגים, ובתיאור המאבק למען האתרוג הכשר, שהתחיל בו הרב בעודנו בחו״ל והמשיך בו ביתר-שאת ויתר-עוז בעלותו לארץ ישראל.

אף גם חיפש ומצא, בעזרת הרב בן-ציון שפירא שליט״א, את כתב היד המקורי של הספר, ונתברר שיש שם תוספות חשובות של המשך בירורי ההלכה, ופנים חדשות באו לכאן ממשנתו הבהירה של מאור עינינו מרן הראי״ה זצ״ל. והכל בכתב מיד ד׳ עליו השכיל להגיש לנו בטוב טעם ודעת, זכרה לו אלוקים לטובה.

הרי לפנינו רוב-רובו של המבוא, הדר הוא למחברו שליט״א והדרתו על כל באי שעריו.

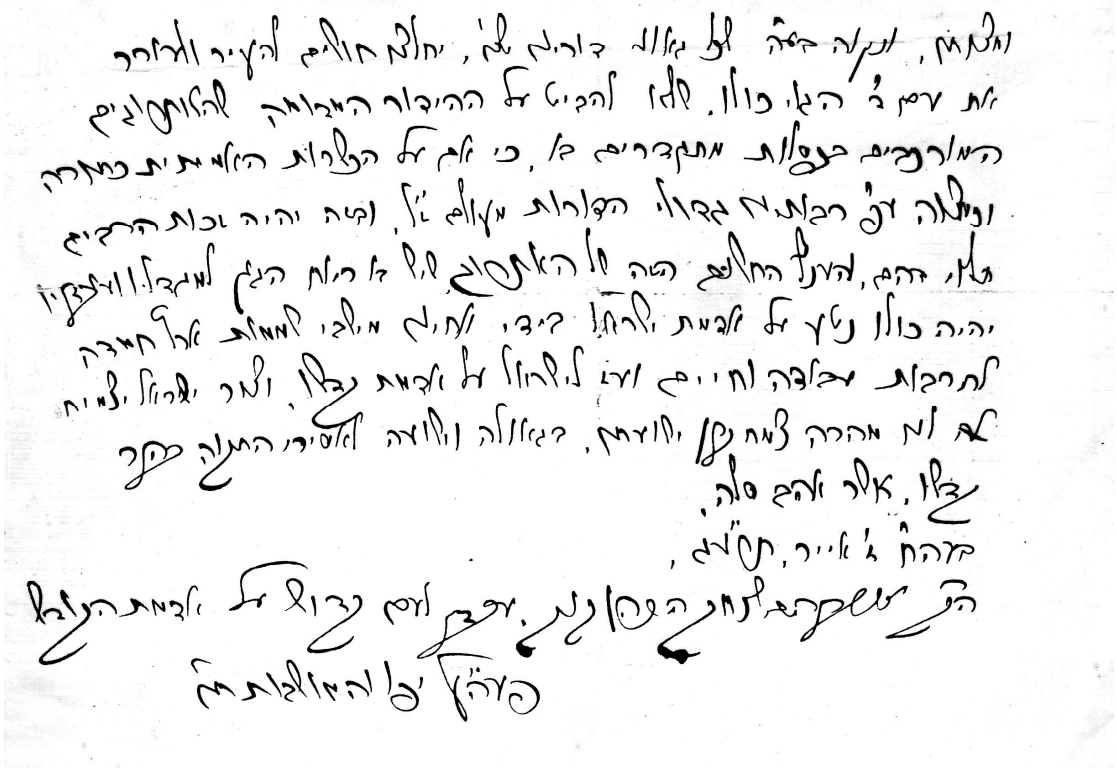
בעזהי"ת.

אברהם יצחק הכהן קוק רב ואב"ד פעיה"ק יפו והמושבות תובב"א.

ابراهيم يتحاق كوهين كوك حاخام اعظم يافه قضاءى والكولونياتلر

A. I. Kuck	A. I. Kuck
Oberrabbiner zu Jaffa	Grand Rabbin de Jaffa
u. Colonien (Palästina)	et Colonies (Palestine)

יום ..... חדש ..... שנת .....

מכתב בנושא האתרוגים המורכבים (אגרות הראי"ה, אגרת תקלה)

מבוא ל"עץ הדר"

מאת הרב יהודה זולדן

פרי עץ הדר
אקח לנאדר
כי כבודו הוד והדר
פיוט לחג הסוכות

ברוך המקום שזיכנו להוציא לאור, את הספר ״עץ הדר״ מאת רבן של ישראל, הכהן הגדול מאחיו, מורנו ורבנו הרב אברהם-יצחק הכהן קוק זצ״ל, בתוספת השלמות מכתב יד קודשו, מקורות, ביאורים ומפתח.

רבינו הגדול לחם מלחמתה של תורה – למען לקיחת אתרוגים מתוקנים וכשרים בתכלית אשר אין בהם שום שיתוף של מין אחר, ומלחמתה של ארץ ישראל – על ידי חיזוק ידי הנוטעים מטעים כשרים ומתוקנים. – – –

דינו של האתרוג המורכב למצוה לא נפסק בשולחן-ערוך, אך נזכר על ידי נושאי-כליו.[6] רבינו מציין לא אחת שרובם ככולם של הפוסקים פסלו את האתרוג המורכב למצוה,[7] והמיעוט שהכשירוהו, התירו זאת רק בשעת הדחק.[8] לכן כותב רבינו שיש לכל ירא שמים וחרד לדבר ד׳, להשתדל בכל היכולת להדר אחר אתרוג אשר אין ספק בכשרותו,[9] ולפחות שאתרוג הקהל יהיה ללא כל צל של ספק בכשרותו,[10] וברור שאתרוג לא-מורכב קודם לכל ההידורים האחרים.[11] – – –

---

6. שו״ע או״ח סי׳ תרמח מג״א ס״ק כ״ג, משנה ברורה ס״ק סה; סי׳ תרמט ט״ז ס״ק ג, ועוד.
7. ראש אמיר ד״ה והנה כשם, ד״ה ובתקופת וד״ה והנה באשר; אות א׳ הע׳ 4; אות ו׳ הע׳ 1; אות ח הע׳ 18; אות יז הע׳ 5; אות כח הע׳ 6; אות מח הע׳ 13; אות נד הע׳ 19; עיטור סופרים חלק ב דף יג-יד; אגרות הראיה א׳ עמ׳ צ קמד, רלח; אגרות הראיה ב עמ׳ קי, קל, קסד-קסה.
8. עיין לקמן נטילת לולב מורכב וברכתו, הע׳ 11-12.
9. ראש אמיר ד״ה ובתקופת; אות ח הע׳ 7; אות כג הע׳ 12; אות לא הע׳ 14; אגרות הראיה א עמ׳ כב, עג, צא, קמד-קמה, קנג, קצח-קצט, רלז-רלח; אגרות הראיה ב׳ עמ׳ קכח-קכט, קסד-קסח.
10. אות ח הע׳ 22.
11. אות יד הע׳ 7; אות כג הע׳ 13; אגרות הראיה א עמ׳ שכו, שסד; אגרות הראיה ב עמ׳ קכח-קלא.

מצב המטעים בארץ ובעולם

המניע העיקרי למאבקו של רבינו למען אתרוגי ארץ ישראל שאינם מורכבים הוא: ״שחכמת ההרכבה התפשטה בעולם כולו, עד שעתה אין במציאות שום גנן העושה מסחר באתרוגים שידע מסדר אחר בנטיעה, כי אם ע״י הרכבה על ידי לימון, וזאת היא השיטה הכבושה לרבים, שקשה למצוא מי שמתנהג באופן אחר... זולת אם יהיו משומרים בהשגחה מיוחדת ע״י ישראל. וכאשר אין לנו בכל הארץ כפי המפורסם מטע אתרוגים בחו״ל שיהיה משומר ע״י ישראל, בא המצב למידה זו שכמעט כל האתרוגים הנמכרים בכל העולם הם מורכבים״.[12] לפיו, זו גם הסיבה שהפוסקים שפלפלו בעניין ורצו להתיר, עשו זאת מפני ״שהיו מחזיקים שישנם במציאות אתרוגים בלתי מורכבים די והותר, וההרכבה בשאינו מינו הוא רק דרך מקרה... אבל עכשיו נתברר לנו שחוץ מאותם הגינות שמשגיחים עליהם ע״י אחינו בני ישראל במושבות שבארץ ישראל, וחוץ ממיעוטא דמיעוטא מהאתרוגים הגדלים פרא שהם בלתי מורכבים כלל, אין במציאות שום אתרוג שלא יהיה מורכב, שעל זה מעידים הגננים המפורסמים כולם״.[13]

השגחה

מסקנת רבינו היא: ״שאין שום דרך ועצה לזכות באתרוגים בטוחים מההרכבה, כי אם על ידי טיפול אחינו בית ישראל בהם מתחילה ועד סוף וע״י השגחה ושמירה הגונה״. מטרת ההשגחה היא: ״שיהיו הגננים יראים לזייף ולהרכיב מצד אימת ההשגחה וההכשר המוטל עליהם״. ובהתייחסות ישירה למצב המטעים אז, כותב רבינו: ״ולפי מצב הדבר הנהוג עתה בעולם, אי אפשר להשיג דבר כזה כי אם במושבות שבארץ הקודש שאחינו בית ישראל עובדים אותם, שבהם אפשר לשמור מכל החששות של ההרכבה״.[14]

ראשית מאבקו של רבינו באתרוגים מורכבים

התייחסות ראשונה בכתבי רבינו לבעית האתרוג המורכב, נמצאת במכתבו לאדר״ת ז״ל משנת תרמ״ה,[15] שם ציין את הפוסקים האוסרים אתרוג מורכב מטעם ״שה ולא מקצת-שה אמר רחמנא״,[16] והוא הדין אתרוג ולא מקצת-אתרוג.

---

12. ״עץ הדר״, ראש אמיר ד״ה ובמשך הזמנים; אות ו הערות 6-7; או ח ד״ה ובאמת; אות נא הע׳ 7; אות נד הע׳ 19; אגרות הראיה א עמ׳ כב, סז, עג, פד, פח, קנו, קצט, רב, שכה, שסא, שסח; אגרות הראיה ב עמ׳ קל; משפט כהן עמ׳ קס.
13. אות ו׳ הערות 3-4; אות ח ד״ה ובאמת כמה; אגרות הראיה א עמ׳ סא, פז, קמד-קמה; משפט כהן עמ׳ סא, סג.
14. אות ו ד״ה והנה; אות ח ד״ה והנה; אות לא הע׳ 15; אות ג; אגרות הראיה א עמ׳ כב, סז, עג, פג, פז, צ, צא, קמד, קמה, קנו, קצט, רלה, שכו; אגרות הראיה ב עמ׳ קכח, קל-קלא; אגרות הראיה ג עמ׳ קסב; אגרות הראיה ד עמ׳ קכד.
15. משפט כהן עמ׳ רלד.
16. חולין דף פ, א.

התייחסות נוספת ומקיפה יותר בשאלת האתרוג המורכב, נמצאת בחוברת ״עיטור סופרים״, שנערכה ע״י רבינו בשנת תרמ״ט. רבינו קורא ליטול את אתרוגי ארץ ישראל, ולא ליטול את אתרוגי קורפו, אשר נאסרו ע״י גדולי הדורות. כמו כן מביא רבינו עדות מפי גדולי ישראל בדבר ברכת ״בריך רחמנא״ על אתרוג מורכב.[17]

מאז ובמשך כמה שנים, לא נמצאת בידינו התייחסות נוספת בכתביו לבעיית האתרוג המורכב, אך ממכתבו של האדר״ת לרבינו בשנת תרס״ב עולה, שרבינו השתדל מאוד במשך שהותו בחו״ל, טרם עלייתו ארצה, להשיג אתרוג שאינו מורכב מגידולי ארץ ישראל.[18]

עם עליית רבינו לארץ בראשית קיץ תרס״ד, מקבל המאבק באתרוג המורכב תנופה. רבינו מתוודע לשאלות מעשיות הקשורות בעבודת האדמה בארץ ישראל, בתוקף היותו רבה של יפו והמושבות ביהודה. חוסר המודעות בציבור למצוות התלויות בארץ תופס מקום חשוב בעבודתו של רבינו ע״י הסברה בכתב ובע״פ בחשיבות הענין. בין יתר הדברים בהלכה ובאגדה בהם עסק, גם שאלת האתרוג הבלתי מורכב תופסת מקום חשוב כשאלה ארץ ישראלית מובהקת, למרות שאין להכליל מצוה זו בגדרי מצוות התלויות בארץ במובן הרגיל.

בראשית חורף תרס״ה מקבל רבינו מספר מכתבים מהרב יצחק-יעקב ריינס ז״ל, בהם הוא כותב לרבינו, שיש למסד את המסחר באתרוגים לא מורכבים ע״י יסוד אגודה שתעסוק בכך. לדבריו, הסכים ״המזרחי״ לסייע למילוי משימה זו.[19] במקביל נוצר קשר בין אגודת ״פרי עץ הדר״ שהוקמה לא מכבר, לבין רבינו.

אגודת ״פרי עץ הדר״

בקיץ תרס״ד נוסדה ביפו אגודת ״פרי עץ הדר״. אגודה זו היתה מחלקה בתוך אגודת הפרדסנים ״פרדס״ שנוסדה בשנת תרס״א[20].

מטרות האגודה:

״הרחבת מטע האתרוגים הכשרים, השתכחותם היותר אפשרית על פי המילה האחרונה של חכמת הנטיעות בימינו, ומכירתם לכל אחינו שבגולה בסדר ישר, ובדרך משא ומתן נאמן עפ״י השתתפות בעלי גני האתרוגים הקיימים מכבר, וגם אלה העתידים עוד להנטע״.

---

17. עיטור סופרים חלק ב עמ׳ יב ב - יד א, מאמר ״הלולי פרי קודש״.
18. אדר היקר עמ׳ צ.
19. חוברת סיני תמוז תשי״ב עמ׳ קצח-רב; אגרות לראיה עמ׳ טו-יח מהדו״ב סי׳ כד, עמ׳ מט-נא, בהשמטות קלות.
20. עתון ״היהודי״ י״ז תמוז תרס״ד. מעניין לציין שבספרים שהוציאה אגודת הפרדסנים ״פרדס״ (ספר היובל תר״ס-תש״י, ובספר במלאות שבעים שנה לאגודה תר״ס-תש״ל) ישנו איזכור שולי בענין האתרוג הלא מורכב, וקיומה של אגודת ״פרי עץ הדר״ אינו מוזכר כלל.

התשתית לכך היא נטיעת מטעי אתרוגים כשרים וביסוס המטעים הקיימים, וכן שיתוף כל בעלי המטעים הכשרים באגודה, על מנת לתת פרנסה לאיכרי הארץ עובדי אדמתה, ומתוך כך חיזוק מצוות ישוב ארץ ישראל. יחד עם זה, שמו להם בעלי האגודה למטרה להוזיל את מחיר האתרוג, על מנת שכל יהודי יוכל לקיים מצות ארבעת המינים כהלכתה[21].

ראשוני החברים באגודה היו איכרים מראשון לציון ומיפו, ובמשך הזמן הצטרפו אליהם איכרים נוספים מפתח תקווה ומואדי חנין (נס ציונה)[22]. אתרוגי האגודה קיבלו בתחילה כתב הכשר מאת רבני הבד״צ שבירושלים[23].

מתוך העיתונות של אותם ימים עולה, שבסוכות תרס״ה, השנה הראשונה להפצת אתרוגי אגודת ״פרי עץ הדר״, לא היתה הצלחה גדולה כל כך לאתרוגים[24].

בחורף תרס״ה פנו ראשי האגודה אל רבינו, על מנת שיסייע לאגודתם ע״י נתינת כתב הכשר לאתרוגיהם.

במכתבו מיום כ״ה אדר א׳ תרס״ה,[25] מביע רבינו את שמחתו על כך שנמצאו גואלים למצוה קדושה זו, ומצידו קיימת נכונות לעמוד לימינם בכל אשר יוכל. אלא שרבינו מתנה שלושה תנאים על מנת שיוכל לתת כתב הכשר לאתרוגי האגודה:

א. ״לברר לפני בבירור הגמור את יסוד הגרעינים שמהם נתגדלו עצי האתרוגים של כבודם, שנלקחו מפרי האתרוגים הגדלים פרא, שאין עליהם חשש הרכבה״.
ב. ״שאעמיד משגיחים יראי ה׳ ומומחים לדבר, שיבדקו הגנות בשורשיהם, ע״פ בדיקה מבוררת שלא הורכבו במין אחר״.
ג. ״להעמיד משגיח נאמן עומד בעת הלקיטה והחבישה, להעיד שלא יתערבו אתרוגים מורכבים או נחשדים, בתוך האתרוגים הנקיים והברורים בכשרותם, בצרוף ההשגחה להפריש תרומות ומעשרות כדת של תורה, והזהירות מערלה״.

תנאים אלו התקיימו ע״י חברי האגודה, ומני אז מחזק רבינו את ידיהם[26]. ראשי האגודה מפרסמים, בעיתונות ובחוברות שונות, מודעות על טיבם של אתרוגי האגודה הנקיים מחשש הרכבה, תוך שהם מזכירים שרבינו הכשיר את אתרוגיהם. בחלק ממודעות אלו נקראו בעלי מטעים כשרים אחרים להצטרף לאגודה[27]. מלבד זאת הוציאו חברי האגודה

---

21. חוברת ״גלעד״ הוצאת אגודת ״פרי עץ הדר״ יפו תרס״ו עמ׳ 5.
22. שם עמ׳ 8, 13; לוח ארץ ישראל לרא״מ לונץ לשנת תרס״ז חלק המועדות עמ׳ 3.
23. נחלת אבות מאת גרשון גרא עמ׳ 160.
24. עתון ״היהודי״ ט״ז מנ״א, וכ״ח אלול תרס״ד.
25. לעיל הע׳ 2, אגרות הרא״ה א עמ׳ טו.
26. אגרות הראיה א עמ׳ כב, נב, סז, עג, פג, ז-צא, קמד-קמה, רב, שכה, שסא, שסד, שסח; משפט כהן עמ׳ רמח.
27. בעיקר בעיתון היהודי, החבצלת, ובלוח ארץ ישראל.

בחורף תרס״ו חוברת הנושאת את השם ״גַּלְעֵד״ ובה תיאור מטרות האגודה, חשיבותה, ודרכי עבודתה, וכן מכתבים מרבינו ומרבנים אחרים אשר מכשירים וממליצים על אתרוגי האגודה. זמן מה לאחר מכן, הוציאו חברי האגודה חוברת נוספת הנקראת ״קול בהדר״, ובה מכתב ארוך מרבינו על חשיבותם של אתרוגי ארץ ישראל הלא מורכבים ואיסורם של המורכבים, וכן על טיבם של אתרוגי המושבות. חוברות אלו נשלחו חינם לכל דורש. עם התקרב חג הסוכות פורסמו דרכי מכירת האתרוגים בארץ ובחו״ל, ומחירם.

רבנים ותיקים סמכו על השגחתו של רבינו על אתרוגי האגודה, וקראו לציבור ליטול מאתרוגים אלו. כך נוהגים חברי הבד״ץ של קהילות אשכנז בירושלים[28], הרב שמואל סלנט, רבה של ירושלים, הרב יעקב דוד ווילאווסקי (הרידב״ז) מצפת[29], הרב יצחק יעקב ריינס[30], הרב אהרון הכהן אורלנסקי, אב״ד פתח תקווה[31] ועוד.

גם לרבנים מחוץ לארץ הגיעו שמועות על טיבם של אתרוגי האגודה, והם עודדו את קהילותיהם ליטול מאתרוגים אלו. כך נהגו הרב ישעיהו זילברשטיין, רבה של וויצן שבהונגריה[32], הרב אליעזר דייטש, רבה של באניהד שבהונגריה[32], הרב צבי יחזקאל מיכלזאהן מפולין,[33] ועוד רבנים ותלמידי חכמים אשר פנו לרבינו ושאלוהו על טיבם של אתרוגי האגודה. עידוד לקנות אתרוגי האגודה אנו מוצאים אף מסתם ״עמך״, אשר חשיבותו של האתרוג הכשר ופיתוח ארץ ישראל קרובים לליבם[34].

בעלי האגודה מינו שליחים יראי שמים במקומות שונים בעולם, אשר סחרו באתרוגי האגודה, ובמקומות אחדים אף קמו אגודות משנה אשר סחרו באתרוגים אלו. משנה לשנה גדל מספר הקונים את אתרוגי האגודה.

יש לציין שבאותה עת נמצא גם מי שניסה לשכנע את רבינו להתיר את המורכבים או להתיר גם את אלו שאינם מהודרים, על מנת לחזק את מתיישבי הארץ[35].

---

28. חוברת ״גלעד״, עמ׳ 8-7.
29. לוח ארץ ישראל לרא״מ לונץ לשנת תרס״ז חלק המודעות עמ׳ 5-4; פורסם בקיץ תרס״ז בחלק מעיתוני ״היהודי״, ובמודעות שהופצו ע״י האגודה (נמצא במחלקת כתבי היד וארכיונים בבית הספר הלאומי והאוניברסיטאי ירושלים); מכתב מהרידב״ז נמצא גם באגרות לראיה עמ׳ כ, מהדו״ב סי׳ כז, עמ׳ נד.
30. חוברת סיני תמוז תשי״ב עמ׳ רא-רב; אגרות לראיה עמ׳ יח, מהדו״ב עמ׳ מג.
31. במודעות שהופצו ע״י האגודה (נמצא במחלקת כתבי היד).
32. טורי ישורון ביהכ״נ ״ישורון״ ירושלים, תשרי תשל״א עמ׳ 19-17.
33. שו״ת תירוש ויצהר סימן מט.
34. שמותיהם ומקומותיהם של הפונים, פרושים במכתבים רבים המופיעים באגרות הראיה א׳ וב׳.
35. פרקים מאת זלמן דוד ליבונטין, עמ׳ 130. דברים אלו הם ממכתב של ליבונטין לרבינו בסיוון תרס״ו כתשובה למכתבו של רבינו שנכתב אליו בג׳ אייר תרס״ו. מכתבו של רבינו לא נמצא בידינו. תביעה דומה לזו של לבונטין חוזרת כמה שנים לאחר מכן ע״י מערכת עיתון ״הפועל הצעיר״. רבינו ענה תשובה מפורטת לטענה זו (אגרות הראיה ב עמ׳ קנא-קנב). הרי״מ חרל״פ ז״ל סיפר שלצורך כתיבת מכתב זה התעטף רבינו בטלית ותפילין (לשלושה באלול א, לג עמ׳ טז-יז, מהדו״ב עמ׳ מג).

כתיבת הספר ״עץ הדר״ והדפסתו

עם הגברת הפעילות למען לקיחת אתרוגים לא מורכבים, מתחזק הרצון אצל רבינו לכתוב קונטרס אשר יעסוק בבעיה זו[36]. למעשה, זה הספר הראשון בהלכה שנכתב על ידו מעת עלותו לארץ ישראל[37].

ואכן, בתחילת חודש שבט תרס״ז ניגש רבינו לכתיבת הספר. בט׳ בשבט כותב רבינו לאחיו, הרב דוב הכהן קוק ז״ל: ״באילו הימים כתבתי מעט בעניין האתרוגים המורכבים, וזה זמן רב שלא עלתה בידי לכתוב עניין בקצת אריכות בדבר הלכה״[38].

לגיסו, הרב יעקב רבינוביץ ז״ל, כותב רבינו כמה ימים לאחר מכן, בי״ד שבט: ״עתה אני מוטרד בענין קונטרס ארוך אחד שהנני כותב ע״ד האתרוגים, בענין הזהירות הראויה ממורכבים... שזיכני לברר הדברים יפה, ויהיו רצוים ומקובלים לפניו ית״ש ויועילו לזכות את הרבים בעה״י״[39].

ולגיסו האחר, הרב יוסף רבי ז״ל, כותב רבינו בי״ז שבט: ״עכשיו הנני עסוק זה כשבועיים בכתיבת קונטרס ע״ד האתרוגים... יש בו ב״ה הרבה עניינים יקרים בעומק הלכה, ועדיין אני עומד באמצע כתיבתי. יזכנו השי״ת לגמרו בכי טוב, ולהוציאו לאור עולם, לזכות הרבים ולכבוד אה״ק ת״ו״[40].

כתיבת הספר נמשכה קצת למעלה מחודש.

בז׳ אדר כותב רבינו לבנו מרן הרב צבי-יהודה ז״ל:

״וחיברתי במשך הזמן קונטרס בעניין האתרוגים, אמנם הוא צריך שכלול בכמה עניינים. יזכני השי״ת לשכללו כראוי ולהוציאו לאורה״[41].

בערב ר״ח ניסן כותב רבינו להרב אברהם-בנימין קלוגר ז״ל: ״ובעז״ה גם ממני הצעיר והלך ונדפס בזה קונטרס הגון ב״ה, יזכני השי״ת לראותו כלול בהדרו ולהיות מחובר לטהורים, צדיקים וגאוני עולם, לרומם את קרן אדמת קדשנו ולחונן קיום מצוה כמאמרה״[42].

בתחילת חודש סיוון מתפרסמות בעתונות מודעות המכריזות על הוצאת הספר לאור[43].

---

36. אגרות הראיה א עמ׳ סא.
37. הקדמת הרב צבי-יהודה ז״ל למשפט כהן עמ׳ יא.
38. אגרות הראיה א עמ׳ ס.
39. משפט כהן עמ׳ רמח.
40. אגרות הראיה א׳ עמ׳ סז.
41. מתוך כת״י.
42. אגרות הראיה א עמ׳ עג.
43. עתון ״היהודי״ י״ז סיון תרס״ז.

הכנסת הספר לדפוס נערכה ע״י אחי הרב, ר׳ שמואל הכהן קוק ז״ל. ר׳ שמואל העתיק את כתב ידו של רבינו, חילק לפרקים, הראהו שוב לרבינו שעבר שנית על הדברים, הוסיף ושינה[44]. לאחר מכן הועבר כתב היד ע״י ר׳ שמואל לדפוס הרי״ד פרומקין בירושלים[45]. אחי רבינו עסק גם בהפצת הספר[46].

מטרת הספר ותוכנו

בפתח הספר נכתב: ״עץ הדר – משא ומתן של הלכה על דבר היתרון אשר לאתרוגים הכשרים המשומרים של אחינו בני המושבות בארץ הקודש תובב״א, ופסולן של המורכבים״.

במשפט זה מקופלות מטרותיו של הספר, כפי שכותב רבינו במקום אחר ביתר הרחבה[47]:

א) הסברת הפסול שבהרכבת אתרוג בלימון או במין אחר, ופסול לקיחתו למצוה בחג.
ב) חיזוק ידי האיכרים עובדי אדמת ארץ ישראל, אשר מגדלים אתרוגים בלתי מורכבים[48].
ג) ביסוס ושכלול מצוות ישוב ארץ ישראל ע״י נטיעת מטעים כשרים, כשלב בגאולת ישראל ושיבתם לארצם.

רבינו ראה בלקיחת אתרוג מורכב פגיעה קשה בעומק מצוה שעניינה הדר, וכל כולה שייכת ביסודה לארץ ישראל. רבינו עמד משתאה נוכח העובדה שרוב אתרוגי ארץ ישראל אשר אינם עומדים תחת השגחה – הינם בחזקת מורכבים. הספר נועד להוות בירור הלכתי ורעיוני, אשר אמור למנוע ולפתור בעיה זו, לא רק ביחס לזמן כתיבתו, אלא, ובעיקר, מתוך הארה כוללת ועתידית להחזרת עטרת קיום המצוה ליושנה, בד בבד עם פיתוח וביסוס מצוות ישוב ארץ ישראל ועזרה ליושביה. אשר על כן, לא בכדי פותח

---

44. לפנינו נמצאים מחברותיו של רבינו בהם כתב את הספר, וחלק גדול מדפי ההעתקה של ר׳ שמואל, שבשוליו נמצאים הוספותיו של רבינו. הספר במתכונתו הראשונה הודפס כשההוספות וההערות משולבות בתוכו.
45. אגרות הראיה א עמ׳ סא, עיין בעמוד השער בהוצאה הראשונה.
46. אורח משפט עמ׳ קיז. עיין בעמוד השער בהוצאה הראשונה.
47. אות מח ד״ה ועוד; אגרות הראיה א עמ׳ קצח-קצט, רלז-רלח.
48. בלוח ארץ ישראל לרא״מ לונץ לשנת תרע״ב, התפרסם מאמר מאת הסופר אז״ר ״כתר תורה – לצורתו הרוחנית של הראי״ה״, ושם בעמ׳ 68 מספר אז״ר: ״ופעם אחת הראני הראי״ה מכתב מרב אחד, שמשתדל להוכיח בדרך הפלפול, כי ע״פ דין מותר לברך על אתרוגי קורפו. ואמר לי בשחוק: רוצה הרב התמים הזה להראות את כוחו בפלפולי דאורייתא, ובמחילת כבודו שכח כי לא רק ענין פלפול וחידוד היא שאלת האתרוגים, שאפשר להראות פנים לכאן או לכאן. אבל פה גם שאלת הלחם של עובדי אדמת הקודש, המבקשים שאחינו יקנו את גדוליהם מהם, ויוכלו להתקיים בארץ ישראל, והענין הזה נוגע ללבנו, נוגע עד הנפש״.

רבינו את סדרת ספריו בהלכה בארץ ישראל בנושא זה, ע״י כתיבת **ספר** מקיף ועמוק בעניין (ולא רק תשובה או מאמר), דבר שלא נעשה לפניו ע״י אף אחד מגדולי הדור.

הספר משמש, בעצם, קריאה לרבנים שיעודדו את קהילותיהם ליטול אתרוגים לא מורכבים, וקריאה לאיכרים שלא ירכיבו. לקיחת אתרוגים מגויים מרבה את כמויות המורכבים בעולם, מפני שהגויים המרכיבים רואים שמסחרם מצליח גם במורכבים.

בספר ישנם דיונים מעמיקים בשאלות הנוגעות להלכות כלאים והרכבה, ממנו מסתעפים ענפים לשאלות אחרות. פרקי הספר אינם מסודרים לפי נושאים, ולעיתים דן **רבינו** בעניין אחד, ולאחר פרקים רבים הוא חוזר שוב לדון בתוספת נופך ודברים חדשים. מרן הרב צבי-יהודה ז״ל הסביר פעם, שכל אותה חריפות בלתי רגילה בספר, כמעיין המתגבר מעניין לעניין ומדבר לדבר, שלא כדרכו הרגילה של רבינו בתשובותיו להלכה, היתה להרבות בהתעניינות הלמדנים בנושא זה של פסול המורכבים, ומתוך כך להכיר ביתרון האתרוגים שאינם מורכבים הגדלים אצל בני המושבות[49].

רבינו התייחס גם לרבנים אחרים אשר דנו ופסקו הלכה בנידון, אם כי רבינו מציין: ״שלא השיגה ידי לעיין כראוי בספרים המדברים מזה, ואפילו הספרים המעטים שהיו לפני בזה העניין, ג״כ לא עלה בידי לעבור על כל דבריהם מכמה מניעות, מ״מ רשמתי מה שעלה על דעתי בקצה העיון״[50].

הספר במתכונתו הראשונה, נועד לשמש קונטרס ראשון בעניין, וכהמשך דברי רבינו שם: ״והנני נותן בזה חלק רשום, מאשר החילותי לבאר בס״ד בזה העניין״. תקוות רבינו היתה להוציא לאור חוברות נוספות ״בעניין זה, ובכלל בעניינים הנוגעים לאהבת ארץ הקודש, ולחובותינו החדשים בעניינים המעשיים והרוחניים, בסדרי התורה והעבודה הראויים לנו להתחזק בהם בעת לעשות לה׳ בעת הזאת, שיהיו לרצון ולהתעוררות לבבות טהורים וקדושים, גיבורי כח עושי דברו ב״ה, להעיר ולעורר את האהבה לארץ חמדת אדון עולמים ברוך הוא״[51].

קבלת הספר ״עץ הדר״ ע״י גדולי התורה

הספר התקבל בשמחה ובהתפעלות ע״י גדולי התורה בארץ ובחו״ל.

איש בריתו של רבינו, הרב יעקב-משה חרל״פ ז״ל, כותב לרבינו זמן קצר אחרי צאת הספר לאור: ״ששתי כעל כל הון, בספרו הנפלא ׳עץ הדר׳, בו הראנו את ידו הגדולה, ובקיאותו המבהילה בכולהי תלמודי בבלי וירושלמי, ספרא ספרי וכו׳ ראשונים

---

49. חוברת ״בשיפולי גלימתו״ מאת הרב צבי קפלן (הוצאת ״מכון פרי הארץ״, ירושלים תשד״מ) עמ׳ 40. מובא להלן עמ׳ 55.
50. ראש אמיר ד״ה והנה באשר.
51. ראש אמיר ד״ה ועינינו הרואות; אות מח ד״ה ועוד; בהוצאה הראשונה של הספר נרשם בעמוד השער – חוברת א׳.

ואחרונים״. הרי״מ חרל״פ ז״ל דן ומפלפל בדברי רבינו בספר, ובסוף המכתב כותב: ״הספר ׳עץ הדר׳, שמעתי שמפליאים אותו פה. ובאמת כל מבין יאשרהו, כי כמעט בכל אות ואות בלולים כמרקחה דברי שני התלמודים, רש״י ותוס׳ ועוד ועוד״[52].

בהזדמנות אחרת אמר הרי״מ חרל״פ ז״ל: ״מי שרוצה להכיר את הלמדנות של הרב, ילמד בעיון את ׳עץ הדר׳״[53].

הרב משה-נחום וולענשטיין ז״ל (חבר הבד״צ דפרושים ירושלים) כותב לרבינו: ״קונטרסו הנכבד והבהיר האיר אל עבר פני ועברתי על מקצתו במרוצה, כי קשה עתיקא מחדתא לעיין בסוגיות הש״ס השייכים לדבריו הקדושים, וראיתי שכמעט לא הניח זווית ופינה שלא האיר עליה״. בהמשך מכתבו מציע הכותב לרבינו חידושים בענייני הרכבת אתרוג בלימון[54].

הרב שמואל-אהרון יודלביץ ז״ל (מגדולי ירושלים, ומחבר הספר ״מעיל שמואל״) אמר פעם: ״תשובת הרב בעניין האתרוגים המורכבים – אין כמוה, ויש שם למדנות גדולה. כמה וכמה תשובות נכתבו בנושא זה ע״י גדולים, אבל תשובת הרב עולה על כולנה. כל דבריו בזה נכונים והלכה כמותו״[55].

הרב שלום-לייב אייזנבאך ז״ל פונה לרבינו במכתב שישלח לו את הספר, ולאחר שקיבלו, כותב לרבינו: ״אלף תודות על מה שכיבדני הדרת גאונו בספרו הנחמד ׳עץ הדר׳. יתן הקב״ה להפיץ כל מעיינותיו חוצה״. בשני המכתבים מפלפל הכותב בדברי רבינו בספר[56].

הרב אליהו-משה פאניזיל ז״ל כותב לרבינו: ״קיבלתי את תשורתו הקדושה ספר ׳עץ הדר׳, כשמו כן הוא – עץ חיים תאווה בו, והראנו נפלאות מתורתו, ירבו כמותו. יה״ר ה׳ יעזרנו על דבר כבוד שמו להוציא מחשבתו לפועל״[57].

להרב אברהם בנימין קלוגר ז״ל היתה התכתבות ארוכה עם רבינו בענין האתרוג המורכב, במיוחד בגלל העובדה שאביו הגאון, הרב ר׳ שלמה קלוגר ז״ל, הוציא ספר דומה ״פרי עץ הדר״, ובו מכתבים ממנו ומעוד גדולי הדור נגד לקיחת אתרוגים

---

52. מתוך כת״י. מובא בבשדה הראי״ה עמ׳ 277 (מכתב זה נמסר לי ע״י הרמ״צ נריה). כחודשיים לאחר מכן במכתב שנכתב בי״ט מנ״א ג׳ עקב תרס״ז, מתרץ הרב חרל״פ ז״ל את דבריו במכתב הראשון. גם מכתב זה נמצא בכת״י.
53. מועדי הראיה לרמ״צ נריה עמ׳ 190.
54. במכתבו מעש״ק פר׳ בלק תרס״ז. מתוך כת״י.
55. מועדי הראיה לרמ״צ נריה עמ׳ 99. עיין עוד שם עמ׳ 498.
56. אגרות לראיה עמ׳ כג-כז. מהדו״ב סי׳ ל-לא, עמ׳ סו-סז.
57. אגרות לראיה עמ׳ כב, מהדו״ב סי׳ מב עמ׳ עט. צילום המכתב מופיע בספר ״משנת הרב״ להרמ״צ נריה, מהדורת תש״מ, בתוך מאמר רבינו ״בעקבתא דמשיחא״ עמ׳ 18.

מורכבים[58]. באחד המכתבים כותב הרב אברהם-בנימין קלוגר ז״ל לרבינו: ״את ספרו ׳עץ הדר׳ קראתי בשום לב, ומצאתי בו קורת רוח״[59].

הרב נתן ראבינאוויץ ז״ל מניו יורק כותב לרבינו, לאחר שקיבל מידיו את הספר: ״כבוד גאונו הראה לי חיבה יתירה בתיתו לי את שני ספריו מעטי הכמות ורבי האיכות. טרדתי הרבה לא נתנה לי לעיין בשניהם, ועיינתי רק באחד, זהו ׳עץ הדר׳ אשר כשמו כן הוא, עץ שתול על פלגי מים, הנובעים מים התלמוד, ענפיו מרובים ופרותיו מתוקים, אילן עומד בא״י ונופו נוטה בחו״ל, דכו״ע בתר עיקרו אזלינן. קצרה ידי מלמדוד את עומקו ורוחבו של הספר הקטן הזה, המלא עניינים עמוקים ושיטות רחבות מני ים, ועתה הנה נודע לי כי פי שניים ברוחו של כבוד גאונו, ממתנייתא דרב ששת ומפלפולא דרב חסדא. עברתי על דברי קדשו פעם במרוצה ופעם בעיון עד שענ״ד משגת״. הרב ראבינאוויץ נושא ונותן בדברי רבינו בספר[60].

המשך מאבקו של רבינו לאחר צאת הספר לאור

גם לאחר צאת הספר לאור, המשיך רבינו במאבקו למען נטילת אתרוגים לא מורכבים. רבינו השיב לכל השואלים אותו על כך מהארץ ומחו״ל, ובמכתביו פנה אל הרבנים שיסייעו ויעודדו לקחת אתרוג כשר מארץ ישראל.

כפי הנראה במשך הזמן התפרקה אגודת ״פרי עץ הדר״[61] ובמקומה קמו אגודות אחרות שעסקו במסחר אתרוגים לא מורכבים. בי״ח שבט תרע״א קמה בפתח תקווה אגודת

---

58. אגרות הראיה א עמ׳ נז, עג, קצח-קצט.
59. אגרות לראיה עמ׳ לה, מהדו״ב סי׳ מד, עמ׳ פב.
60. במכתבו ביום א׳ ל״ד לעומר תרפ״ד, כשבע עשרה שנה לאחר צאת הספר לאור מתוך כת״י. (מכתב זה נמסר לי ע״י הרמ״צ נריה). רבינו שהה בתקופה זו בניו יורק במסע למען הישיבות בארץ ישראל, בהשתתפות הגאון אברהם דוב כהנא-שפירא ז״ל מקובנא, והגאון ר׳ משה מרדכי אפשטיין ז״ל, ראש ישיבת סלבודקה חברון.
61. אגרות הראיה ב עמ׳ קמ. דבר זה ניתן להלמד גם מהעובדה שמשנת תרס״ט אין מוצאים יותר בעתונות פרסומים מטעם האגודה. כפי הנראה נקלעה אגודה זו לקשיים כלכליים ולא יכלה לספק אתרוגים כשרים בהתאם להבטחותיה. במכתבים שנשלחו ע״י הרב יהודה לייב קארץ מלבוב (עיין מכתבו של רבינו אליו אגרות הראיה א עמ׳ כב) בחודש אייר תרס״ט, לבד״צ ביפו ולרבינו, נתבע בנימין פיין, ראש אגודת ״פרי עץ הדר״, להשיב כספים שהושקעו לחינם בפירסום טיבם של אתרוגי האגודה (מכתבים אלו נמסרו לי ע״י ר׳ אברהם זק״ש). זמן קצר לאחר מכן, בג׳ סיון תרס״ט, התאבד אותו בנימין פיין, בשל צרות אישיות, ביניהם גם חובותיו הגדולים (ע״פ ספר ראשון לציון עמ׳ 54-53). רבנו ובית דינו טיפלו בהסדר חובותיו לנושיו (ע״פ מכתבו של צבי הירשפלד לרבינו – נחלת אבות מאת גרשון גרא עמ׳ 163).
מעניין לציין שבאותה שנה בה נקלעה אגודת ״פרי עץ הדר״ למשבר, תוכנן לערוך ניסיון נוסף בנטיעת מטע אתרוגים לא מורכבים. דבר זה עולה ממכתבו של הרב אהרון הכהן אורלנסקי מפתח תקווה לרבינו, מיום ג׳ ר״ח כסלו תרס״ט. במכתבו שם מסופר, שרבנים

״אתרוג״, ורבינו נותן תעודת הכשר לאתרוגיהם[62]. בי״ט סיון תרע״ב כותב רבינו תעודת הכשר לאתרוגיו של מר׳ א׳ בריל מנס ציונה[63].

בחודשים שבט-אייר תרע״ג היתה התעוררות גדולה בעניין זה, וקמו מספר אגודות שעסקו במסחר אתרוגים כשרים. לא ברור מה הרקע לפריחתם של אגודות שונות בעת ובעונה אחת.

בט׳ שבט תרע״ג קמה בפתח תקווה אגודת ״האתרוגים הכשרים״. אגודה זו היתה סניף של אגודה גדולה יותר, אגודת ״שבח הארץ״, שעסקה במסחר ביבולי הארץ אשר אין בהם חשש איסורים שונים. גם כאן עמד רבינו בראש קבוצת רבנים אשר הכשירו וסייעו לאגודה זו ואתרוגיה[64].

במכתב ארוך שנכתב כמה ימים לאחר מכן, בחי שבט תרע״ג, אנו מוצאים דברי הסכמה ועידוד לאגודה אחרת הסוחרת באתרוגים כשרים, אגודת ״פרי הארץ״[65]. לא ברור היכן קמה אגודה זו. יומיים לאחר מכן בכ׳ שבט, מציין רבינו במכתב לתנועת המזרחי: ״כעת ממש הננו עסוקים בתחיית האתרוג הכשר״. באותו מכתב נרשמה פנייה למזרחי ליטול חלק פעיל במאבק זה[66].

בחודש אדר א׳ באותה שנה, הסניף המקומי של אגודת ישראל בפתח תקווה יסד אגודה בשם ״תפארת ישראל״. בתוכה התאגדו פרדסנים אשר להם מטעי אתרוגים לא מורכבים, ואף הם השיגו את הסכמתו של רבינו לאתרוגיהם[67].

חודשיים לאחר מכן, בז׳ אייר, פונה רבינו לציבור, ליטול אתרוגים כשרים שהם מצויים דווקא בידי אחינו בני המושבות המטפלים בהם, אשר נוסדו יחד לאגודת ׳אתרוג הכשר׳״[68]. אף אגודה זו נוסדה בפתח תקווה. מאגרות אחרות עולה שאגודה זו התקיימה במשך כמה שנים[69]. במכתב (אשר איננו נושא תאריך) לרבה של פתח תקווה, הרב ישראל-אבא ציטרון ז״ל, כותב רבינו מי ראוי להיות לדעתו בועד אגודת ״אתרוג

מחו״ל מסכימים לאסור את אתרוגי קורפו, בתנאי שיהיו מספיק אתרוגים כשרים לבני הגולה. ולכן ״טכסו עצה ה׳ חנוך סלאר מפה וי״ ה׳ פיין מראשון, לנוע סביב ירושלים אשר ידוע אשר היו מוחזקים לבלתי מורכבים, ולקנות משם אתרוגים והגרעינים, מהם יעשו בפה שתילים כנהוג... אבקש ג״כ מאת כת״ר שיהיה בעוזרם לתת להם מכתב כנכון לירושלים שיוכלו להוציא הדבר לאור לפועל״.

62. אגרות הראיה ב עמ׳ שלח.
63. כתב ההכשר פורסם בחוברת קתדרא (הוצאת יד בן צבי) תשרי תשמ״ו עמ׳ 61.
64. אגרות הראיה ב עמ׳ שמא.
65. אגרות הראיה ב עמ׳ קכט-קלא.
66. אגרות הראיה ב עמ׳ קלו; חזון הגאולה עמ׳ קצ.
67. עיתון ״הפועל הצעיר״ מכ״א אדר א׳ תרע״ג במדור השבוע בפתח תקווה.
68. אגרות הראיה ב עמ׳ קסד-קסה, קסז.
69. אגרות הראיה ב עמ׳ רלז; אגרות הראיה ג עמ׳ ס.

הכשר״. לפיו, יש להעמיד אנשים ״יראים וחרדים ממדרגה חשובה״, אשר אין להם שום עסק עם אתרוגים מורכבים. כמו כן יש למנות משגיח ירא ה׳ ונאמן שיפקח על הכשרות. רבינו מוסיף שאולי הוא עצמו יבוא לפתח תקווה לזמן קצר לעמוד מקרוב על המתרחש. בסיום המכתב כותב: ״חפץ אני לאיים קצת על העסקנים, שידעו שאע״פ שאנו מעלימים עין מהמורכבים באיסור משום מיטב כספו, הרינו עומדים בכל תוקף על השגחת הכשרים״[69].

מעניין לציין מכתב שנשלח לרבינו ע״י צבי זאבלודאויטש מפתח תקווה מכ״ד תשרי תרפ״ג, שם מסופר ששנתיים לפני כן, נוסדה בפתח תקווה ביוזמתו של רבינו, חברה שאף היא נקראת ״אתרוג הכשר״. אולם, החקלאים לא רצו להתעסק עם אתרוגים לא מורכבים מפני שהם אינם מהודרים ורגישים למחלות, ובסכומו של דבר לא יצא כלום מהאגודה. מתברר, שאותם חקלאים שחתמו על המניות עשו זאת רק מפני שלא רצו להמרות את פי רבינו. במכתבים מבקשים הם מרבינו לסייע להם לחלק ביניהם את הכסף והרווחים שהצטברו[70].

במכתבו לרבינו מיום ל׳ שבט תר״פ, מודים הרבנים יוסף-צבי הלוי ושלמה-זלמן ש״ך ז״ל מיפו על מכתבו הנלהב של רבינו בדבר האתרוגים הכשרים, ומבטיחים להירתם לעניין ע״י עידוד האיכרים שיעסקו באתרוגים כשרים[70]. כפי הנראה מדובר בכרוז ״עת לטעת״[71] שנכתב באותה עת ע״י רבינו, בו הוא פונה לאיכרים שיטעו עוד מטעי אתרוגים כשרים, על מנת שהכמות תספיק לכל עדת ישראל, וכן פונה הוא לסוחרים שיסחרו רק בשאינם מורכבים. גם ועד המושבה חדרה שולח מכתב לרבינו ביום י״ג אדר תר״פ, בו הם כותבים שקיבלו את קריאתו ״עת לטעת״, ומקווים לענות לקריאתו, להפיצה במושבה, ולסייע בכל יכולתם.

בנו יחידו של רבינו, מרן הרב צבי-יהודה ז״ל, כותב בשמו של רבינו בכ״ז טבת תרפ״ג מכתב בשם ״העתק נאמן״, בו הוא מזכיר את האיסור הגדול שהוציאו גאוני הדורות על אתרוגי קורפו. לא ברור למי נועד המכתב.

בזכרון דברים שנכתב ע״י ר׳ זלמן פישצ׳נער בג׳ אייר תר״ץ בירושלים, מסופר על הקמת אגודת מגדלי האתרוגים בארץ ישראל, בו הם מתחייבים לגדל אתרוגים לא מורכבים ולמסור את מכירתם לידי איש מיוחד בהסכמתו של רבינו בלבד. איש זה ימכור אך ורק אתרוגים לא מורכבים. כמו כן מתחייבת האגודה להשתדל ולהרחיב בכל שנה את המטע של האתרוגים הכשרים.

בסוף ימיו אנו מוצאים את הכשריו של רבינו על אתרוגי אגודת ״אתרוג״ מתל-אביב[72].

---

70. מתוך כת״י. (מכתב זה נמסר לי ע״י ר׳ אברהם זק״ש).
71. מתוך כת״י, עיין באגרות הראיה ד עמ׳ קכד, אגרת א׳קל. כרוזי הראי״ה סי׳ לג.
72. מתוך מודעות שהופצו ע״י האגודה. חתימת רבינו היא מיום ח׳ תשרי תרצ״ד.

רבינו העניק הכשרים וסיוע לכל מי שהיה חפץ לנטוע ולסחור באתרוגים כשרים, על מנת לחזק את מטעי ארץ הקודש, ולעזור לאיכרים עובדי אדמתה.

רבנים, גבאי קהילות וסתם עמך, פונים אל רבינו בשאלות הלכתיות הקשורות לאתרוג. ישנם המבקשים שימליץ על אתרוגים כשרים, וישנם המבקשים סיוע בהשגת אתרוג לא-מורכב.

בעת שהותו של רבינו בחו״ל, השתדל שיהיו לו אתרוגים כשרים מארץ ישראל[73].

רבינו המשיך כל ימיו לחזור ולהזכיר במכתבים ובקריאות לרבנים, למנהיגים ולציבור כולו, וכן בכתבי הסכמה לאגודות וסוחרים שסחרו באתרוגים כשרים, את טיבם של אתרוגי ארץ ישראל שאינם מורכבים.[74] באחת מאיגרותיו העוסקת בעניין האתרוגים המורכבים, כותב רבינו על עצמו: ״ברוך המקום אשר לא בזה ולא שקץ ענות עני, ויבחר בשפל אנשים כמוני לעורר רוח חיים בע״ה, להשיב לבצרון את המצוה הקדושה והחביבה הזאת, ועמה יחד הגברת חמדת תשוקת נעימת ארץ חמדה, אשר הביאני אליה ברוב אור חסדו וטובו ב״ה, שזאת היא אחת מיסודי העבודה העיקרית בדורנו, להגביר תשוקת ארץ ישראל בלב ישראל באופן ממשי, כדי שיתרבו ממש עם ה׳ על אדמת הקודש לבא ולהתיישב, להיאחז בארץ בעבודה ובמסחרים ובכל אורחות החיים״[75].

---

73. במכתבו של הרב יצחק אריאלי ז״ל לרבינו ששהה באותה עת בניו יורק, מיום ג׳ פר׳ תצא י׳ אלול פ״ד, כותב כך: ״הננו טרודים כעת בהכנת אתרוג לרבינו. השנה קשה מאוד להשיג אתרוג כשר ומהודר, ובקושי גדול אולי יעלה בידינו למצוא כחפצנו״. (מכתב זה נמסר לי ע״י ר׳ אברהם זק״ש). עיין לעיל – ראשית מאבקו של רבינו באתרוגים מורכבים, הע׳ 18.

74. מסורת פסיקה זו נמשכה גם על ידי הגרא״ז מלצר זצ״ל שפסל את האתרוג המורכב (ראה מכתבו לקמן בהע׳ **שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.** בעמ׳ **שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.**).

75. אגרות הראיה א עמ׳ פח.

הדרו של "עץ הדר"

מאת

הרב צבי קפלן

אתרוג המורכב הסכימו הפוסקים[76] שהוא פסול, דלא מיקרי אתרוג כלל (מגן–אברהם סי׳ תרמ״ח ס״ק עב), ומורכב היינו מאתרוג ולימונ״י או פאמראנ״ץ או שום פרי אחר.

משנה ברורה, סי׳ תרמח ס״ק סה

באחד השיחים שהיו לי עם הרב ר׳ צבי-יהודה זצ״ל, שמעתי מפיו הערה על אופיו של ספר ״עץ הדר״ לאביו מרן הגאון הראי״ה קוק זצ״ל (שיש בו גילוי מיוחד של חריפות, כמעיין המתגבר, מעניין לעניין ומדבר לדבר, שלא בדרכו הרגילה של הרב בהלכה), שכל אותה הפגנה של חריפות בלתי-רגילה, אף היא לשם שמים היתה, להרבות התעניינות **הלמדנים** בנושא זה של פסול האתרוגים המורכבים, ומתוך כך ב״יתרון האתרוגים המשומרים״ (דהיינו: הבלתי מורכבים) של אחינו בני המושבות באה״ק תובב״א (כרשום בשער הספר). כך, או מעין כך, טען הרצ״י באזני.

והמתבונן בדבר יראה כי אמנם כן הוא: בעוד שברגיל סדורים דברי ההלכה של הרב דבר דבור על אופניו, מעיקרו ושורשו של דבר אל הענפים המסתעפים ממנו, והכל לעניין הנדון, ללא חריגות מרחיקות לכת, הרי ב״עץ הדר״ מרובות החריגות לענייניים רחוקים ביותר מן הנדון.

ואף בעניין הנדון עצמו: קודם שהוא מבסס את פסול המורכבים, הריהו דן **בסתירה** דווקא, דהיינו בסתירת דעה שהובעה לעניין טעמו של דבר, כלומר לענין **ההנמקה ההלכתית** של הדבר, והריהו טוען טענת ״אי משום הא לא איריא״, וכך קוראים אנו טור אחר טור בספר זה, שעניינו פסול מורכבים – ועודנו עסוקים בסתירת טעם מסויים

---

76. לבוש ומהר״ם פאדואה ומהר״מ אלשיך ומ״א ושבות יעקב ובעל הסמ״ע המובא בתשובת ב״ח [וגם הט״ז מסכים שלא לברך עליהם אפילו בשעת הדחק] וח״ס ובית מאיר וש״א. שער הציון, שם, ס״ק עא.

שניתן לפסול, ואגב אורחא בעניינים רבים ורחוקים – ואילו טעמו ויסודו האמיתי של הפסול, לפי דעת הרב, יתגלה רק לאחר מכן (שלא כדרכו הרגילה של הרב בהלכה, ליתן קודם כל בירור וביסוס יסודו של דבר, ורק לאחר מכן להעיר משהו גם על עניינים משניים). כאילו נטה כאן הרב לשעה מדרכו הישרנית והעניינית בהלכה – דרכם של ראשונים – ונקט בדרך מפולפלים אחרונים.

אכן, זה רק ״כאילו״, באשר האמור בזה הוא אך לעניין סידורם של דברים, לעניין מוקדם ומאוחר שבהם. ואילו כל דבר ודבר כשהוא לעצמו, יש בו חתירה יסודית לבירור ההלכה לעומק אמיתה, בדרכו הקבועה של הרב, שהיא בדרכם של ראשונים, ואף של גדולי וטובי הנוקטים בדרך ההבנה שבדורות האחרונים.

כל האמור כאן דרך כלל, נראה במפורט כשעוברים על פני הספר. לאחר ההקדמה המחשבתית-הפיוטית, ועם זה עניינית-מעשית, ״ראש אמיר״, שהיא עניין לעיון מיוחד, נפתח עצם הספר ההלכתי ״עץ הדר״. בראשיתו, לאחר שורות ספורות על מצוות אתרוג בכללותה, עם הטעמה הנוגעת לענייננו המיוחד של הספר, ש״פרי עץ הדר״ האמור בתורה הוא **״דווקא מין אתרוג״**. בליווי ציטוט כל שהוא מדברי חז״ל בזה, ולאחר קביעה קצרה ש״בעניין המורכבים מאתרוג ולימון, רובם ככולם מרבותינו הפוסקים פוסלים אותם״ – הוא ניגש מיד לעניין הטעמים הרבים שניתנו לפסול זה, ומציין ש״ראש המדברים בין פוסקי הלכות שכתבו לפוסלן מן התורה, הוא הלבוש״. ומיד הוא מעיר כי ״לפום ריהטא יש לפקפק״ בעניין ״יסודו בפסול המורכב״, ותוך כדי הרחבת דברים בהסברת פקפוקו, הריהו מלמדנו אגב אורחא דברים שאינם שייכים במיוחד לעניין פסול המורכבים, אך הם יסודות הלכתיים עקרוניים המקיפים מרחבי תורה, יסודי הלכה הנושקים ליסודות של עיון, של תפיסת העולם התורנית. – – –

ואחרי כל אלה, הוא מציין בסיום הספר, כי ״עוד דברים רבים ראויים לבוא בעניין זה, בביאור הלכה זו והעניינים המסתעפים ממנה... ולעת עתה הנני מוכרח להפסיק העניין, וצור ישראל ב״ה יזכנו עוד לדבר בזה דברי נגידים, נגד מלכי רבנן, לכבוד המצוה החביבה ולכבוד אה״ק ובניינה, כאשר נקווה בעזרתו יתברך לימים הבעל״ט, ובדברינו המעטים ג״כ יש בהם לפע״ד איזה דברים של טעם, הראויים להצטרף למה שנתברר מאז מכמה רבנן קדישי, דנקיטנא בשיפולי גלימייהו...

ודעת רבותינו הגאונים קמאי ובתראי ז״ל שאסרו את האתרוגים המורכבים, יתד היא שלא תמוט. וצריכים אנו להוסיף אומץ לזכות את ישראל במצוה ברורה, באתרוגים הבטוחים גם מספק הרכבה, שמציאותם בזמן הזה אי אפשר לה להיות, כי אם על ידי אחינו העוסקים בבניין אה״ק, בעלי הגינות במושבות אשר בארץ חמדה ת״ו. וטהורי ידיים יוסיפו אומץ לזכות את ישראל במצוה כהלכתה וכמאמרה, וכל שכן דחדי לבן דעבדינן תרתי, שעל ידי זה יתוספו גם כן נטיעות פרי עץ הדר בא״י על ידי אחינו בני ישראל, ויתרבה גם כן ישוב ישראל בארץ קודשנו. וזכות המצוה החביבה והקדושה הזאת, שתתקיים בפירות אה״ק, תעמוד לנו שנזכה במהרה לקץ המגולה שאמרו חז״ל

(סנהדרין צח, א): ואר"א אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל, כי קרבו לבא. ובדסליק עניינא: "כי הנני אליכם ופניתי אליכם ונעבדתם ונזרעתם והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו. והושבתי אתכם כקדמותיכם והטיבתי מראשיתכם וידעתם כי אני ד', מי יתן מציון ישועת ישראל, בשוב ד' שבות עמו, יגיל יעקב, ישמח ישראל, במהרה בימינו, אמן".

סיום אופייני זה, הוא לעניין מטרתו המוצהרת של ספר "עץ הדר", אך כאמור וכמודגש לעיל, יש בספר זה הרבה-הרבה מעבר למטרה זו.

הן יש כמה ספרים של גדולי רבותינו האחרונים, שבנוסף על גודלם מצד עצמם, ראו אותם כטובים במיוחד עבור צעירי הלומדים, כיון שהם מבררים יסודי הלכה ומחנכים להעמקה ולהבנה ישרה במושגי ההלכה. כזו היתה הדעה לגבי ספרים כגון "קצות החושן", "אבני מילואים", "שב שמעתתא", "נתיבות המשפט", "מנחת חינוך", "חידושי רבינו חיים הלוי", "שערי יושר" וכיוצא בהם. כמדומה שלשורת ספרים זו אפשר לצרף גם את "עץ הדר".

תקציר מתוך "בשיפולי גלימתו", ירושלים תשד"ם

בסערת הימים

שנת תרס״ד, שנת עלייתו של מרן הרב זצ״ל לארץ ישראל, היא שנת האתחלתא של ״העלייה השנייה״. אחרי הפוגרום בקישינוב, בשנת תרס״ג, היתה התעוררות צעירים מרוסיה, חדורי רוח מהפכנית, לעלות לארץ ישראל ולפתור בה את העניין הלאומי, תוך שילוב עם הרעיונות החברתיים שהיו רווחים בין הנוער הערני והתוסס, והסעירו את רוחו (ראה ספרו של יחיאל הלפרין, ״המהפכה היהודית״ ח״ב, תשל״א, עמ׳ 403-402).

את המתרחש אז בלב בני הנעורים, היטיב לבטא אחד המעמיקים בתנועת העבודה: ״נחשולי עולם הציפו אותנו. יין המהפכה השכירנו, בצבאותיה יצאנו, בסערותיה טולטלנו, ובתסבוכותיה ניגפנו״ (ב׳ כצנלסון, כתבים ח״ד, עמ׳ 246).

המחקר ההיסטורי העלה, שהפריזו בגילויי השלילה שבעלייה הראשונה (עי׳ לעיל עמ׳ 30), והגזימו בחיוב שבעלייה השניה. כשם שבראשונה היו לא מעט גילויים חיוביים, כך לא חסרו בשנייה כמה וכמה גילויים שליליים. הדמויות המנהיגות שצמחו מתוך העלייה השנייה, היסודות שהונחו על ידי אנשי עלייה זו בבניין הארץ, העניקו לה אור חיובי ביותר מבחינה ציונית-ישובית חלוצית-חברית, ועיטרו את כולה בהילה של תפארת. אולם מתברר שזכויות אלו שמורות רק למיעוטה, רק ל-10% ממנה, ואילו רוב-רובה לא החזיקו מעמד בארץ. הם נשרו וירדו. אמנם לא את כל הנושרים-היורדים אפשר להאשים, רבים מהם לא עצרו כוח לעמוד בתנאים הקשים, אבל ברור שחלק מהם כבר מתחילה לא לשם בניין הארץ באו, והללו גרמו נזק בהתנהגותם. אף היה חלק בתוכם ששורשיו היהודיים היו מועטים, שזיקתו הציונית-לאומית היתה רופפת ביותר, וכשנתקל בקשיים כלכליים וחברתיים – מיד פנה עורף, ירד לחו״ל והלך לרעות בשדות זרים.

גם בחלק החיובי, האידיאליסטי, היתה התרוצצות לא מעטה. ההתפלגות הבולטת ביותר – ״הפועל הצעיר״ ו״פועלי ציון״ – משמעותה היתה: מה עדיף? החזון הציוני-ישובי-לאומי – האם הוא העומד במרכז (הפועל הצעיר), או שהסוציאליזם הבין-לאומי, המעמדי, הוא שצריך לקבוע את דרכו של הצעיר העולה (פועלי ציון). והצד השווה שבהם – כולם פנו עורף לכל הקדוש בישראל, כולם פגעו פגיעות חמורות בחיים הדתיים. מיעוטם, מפני שמעיקרם היו חסרי חינוך יהודי של ממש, ורובם, מפני שמרדו בבית-אבא ובכל הקשור בו.

בנושא זה, לית מאן דפליג שאנשי העלייה השנייה יצרו מצב חמור. הם ממש שינו את האקלים הרוחני ביישוב החדש, גרמו נזק רב לאופי המסורתי של חיי החברה בארץ הקודש, הרתיעו שומרי תורה ומצוה מעלייה לארץ, וחיזקו את ידי המתנגדים לתנועה הציונית ושוללים את העניין כולו מעיקרו.

תופעה חמורה זו, לחובתה של "העלייה השנייה" היא נזקפת. אם כי גם מתוכה עלו כמה קולות בודדים שלא השלימו עם המהפכנות הקיצונית בשטח זה, הרי לא היתה להם השפעה מרסנת של ממש על המציאות הממשית הפורצת-ההורסת.

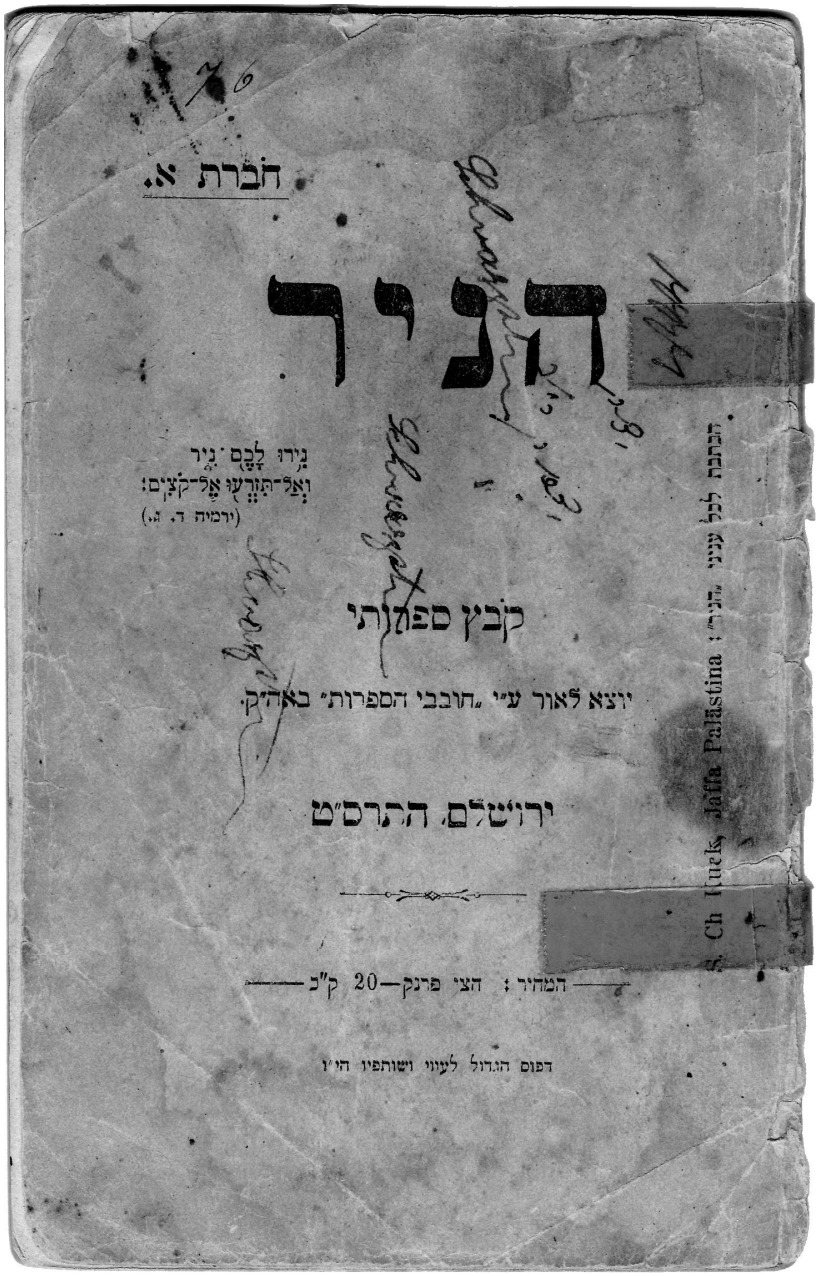
הציבור החרדי הוותיק, אנשי היישוב הישן, היו מזועזעים מכל הנעשה, וניתקו מגע עם העולים הללו. תהום נפערה ביניהם. וביישוב החדש נתפלגו הדברים. במקום שהחלק החרדי היה מגובש יותר, כגון בפתח תקווה, הוא הגיב בחומרה על המתרחש. בשאר המקומות היו תלונות, מחאות וכו'.

אולם, הללו לא נרתעו ולא נסוגו מדרכם. הם היו נתונים בלהט החדשנות. הסתערות עולמם החדש, המוצא סיפוק רב גם בעצם הריסת העולם הישן, הביטחון העצמי המופרז ביכולת היצירה של חיים חדשים, של תרבות לאומית-חילונית, שלט שלטון בלי מצרים. הם העלו את העבודה לדרגה של פולחן, עד כדי הטבעת המושג **"דת העבודה"**, "שירה חדשה את בוקר חייהם הרנינה" (ביאליק). ולעומת הנאמר בתפילה על תורה ומצוות – "כי **הם** חיינו", שרו הם: "**העבודה** היא חיינו". והיתה זו אז שירת חייהם ממש, ולא נראתה אז באופק דרך כל-שהיא המובילה את המחנה חזרה למורשת קהילת-יעקב לדורותיה, לרציפות ההיסטורית של חיי יהדות, של חיי תורה ומצוה, של קדושת שבת ומועד.

ולכאורה: מה לתיקון החברה ולמרד נגד מסורת אבות? מה הקשר הרעיוני המהותי שבין סוציאליזם ואתיאיזם? ברם, מבנה רעיוני-מעשי של התנועות המהפכניות הכלליות הועתק כתומו אל תוך מחנה-ישראל, גם אם כאן היו התנאים לגמרי שונים. צורת מאבקים חברתיים של עולם הגויים הועברה "על קירבה ועל פירשה" אל תוך החיים היהודיים. כמעט על דרך ההלצה נאמר, כי המהפכן היהודי, הואיל ולא היה לו בעיירה שלו אובייקט של ממש להלחם בו, הפנה את חִיצֵי זעמו אל הרב ואל השוחט. אולם, זו היתה מציאות אמתית, מעשית, עם כל המגוחך שבה. ומציאות זאת הרסה לא מעט נשמות תמימות בעידן המהפכות.

אישור להגדרה זו אנו מוצאים גם בדברי הביקורת של ברנר על קובץ "הניר",[ה] אשר תוך כדי דיבורו על הקובץ הארץ ישראלי הדתי החדש-המיוחד הזה, וכמעט ללא כל קשר לנושא, הוא תוקף בחריפות את "האורתודוכסיא החשכה [בחו"ל], הקוראה לאספות רבנים קליריקליות, וחוסה בצל הממשלה, ה'קאצאפית-קטלנית'" (משפט שכמותו נשמע אז בעיירה היהודית רק מפי איזה בונדאי קיצוני, ונהיה אחר-כך נחלת אנשי הֶיבסֶקציה ברוסיה הסובייטית).

במצב זה, גם דמות רבנית-רוחנית נעלה ונערצת, לא היתה יכולה להיות לה השפעה מעשית מכריעה, שהרי מראש ראו אותה כשייכת לעולם האתמול, לאותו עולם אשר

חברת א.

הניר

נִירוּ לָכֶם נִיר
וְאַל־תִּזְרָעוּ אֶל־קוֹצִים:
(ירמיה ד. ג.)

קובץ ספרותי

יוצא לאור ע״י „חובבי הספרות״ באה״ק.

ירושלם, התרס״ט

המחיר: הצי פרנק—20 ק״כ

דפוס הגדול לעזוי וישותפיו הי״ו

Ch. Iluek, Jaffa Palästina: „הניר״ עניני לכל

ממנו יצאו, אשר נגדו התמרדו, ואותו שואפים להמיר בעולם חדש לגמרי. טבעי הדבר שכל הקשור בישן – כאילו מעכב את הגאולה, כאילו מפריע לבניין עולם המחר.

לכל היותר יכלו להתייחס בנימוס אל הרב המדבר אליהם בהערכה, הפונה אליהם בעדינות – להתייחס אליו ביחס של כבוד, כאל "בעל תכונה מצויינת במחנה רבני ישראל" (ברנר),[1] שהרי העולם הדתי-הרבני בכללו מדבר עליהם בסגנון אחר לגמרי, או שאינו מדבר אתם כלל.[77]

ליחס מיוחד זה אל הרב היתה ודאי השפעה מרסנת פה ושם, אולם לכלל מפנה לא היתה יכולה להביא תוך עיצומה של המהפכה, תוך עיצומם של ימי "הסער והפרץ".

על מצב כגון זה אמר הגאון ר' ישראל סלנטר ז"ל: כשהסוסים הרתומים לעגלה נתונים לדהרה במורד ההר, אין שום אפשרות לעצור אותם!

אולם מרן הרב זצ"ל לא התייאש. הוא שאב כוחות מעוז אמונתו ב"קודש ישראל לד'", בקדושה האצורה בפנימיותה של כנסת ישראל. ועם כל הקושי הרוחני והנפשי שבדבר, הוא קבע לעצמו משימת-קודש:

> להוציא את האור הגנוז בכל המחשכים הפרטיים, ולהעלות כל בחינה של נפילה, של כל אחד מישראל – עם חביב עם קדוש – מכל מקום שהוא, מכל עומק העומקים של תחתיות ארץ, בין בדעות ובין במעשים, לאור החיים, ולהוביל אותם בשמחות וגיל, בלא שום דרך–עוצב, ברוח עוז וגבורה, במסילות קודש סלולות – – – בגודל לבב ורוחב דעת, – – – בגבורות ישע ימין עליון.
>
> אגרות הראי"ה ב, אגרת שעח, עמ' לז

הרב הבחין והרגיש ב"כל התנועות והזעזועים השונים" של המציאות הקשה-הקודרת, על "כל צירית וחבליה". אולם הוא גם העמיק לראות את **פנימיותם** של הדברים, הוא גם הבחין ב"תוקף עוז החיים שבהם", הוא גם התעלה ל"אמונת ישעם", זו האמונה הפנימית של כל אידיאליסט בחזון רוחו, בציפייתו לעולם טוב יותר, נעלה יותר.

---

77 "נגד החרמות [של הישוב הישן], נשמע רק קול אחד ממחנה החרדים – קול **רבה של יפו**. אז לא ידעו. כי רב זה עתיד להיות רבה הראשי של הארץ הקדושה, אבל [הסופר] הישיש אלכסנדר-זיסקינד רבינוביץ, שהיה מבאי ביתו של הרב קוק זצ"ל (עי' חיי הראי"ה עמ' 229; מכותבי ראיה עמ' 248), השמיע עליו טובות וסיפר, שלבו פתוח לצעירים סואנים אלה, אשר התחילו מתקבצים כאן לבנות הריסות ציון. הוא פירסם אגרת לצאן מרעיתו במושבות יהודה, אל הכורמים והיוגבים, שייטיבו עם בנים אלה השבים לארץ מכורתם. ודאי שהעיר גם למוסר את אוזני הבנים האלה, שישמרו על קדושת הארץ וישמרו מצוותיה, ולא יטמאוה על ידי עוברי עבירה המתכחשים לאלקי ישראל. יד אבהית זאת, קול-רֵעים זה היה מעשה-רב בדממת הקפאון ששררה אז מסביב" (ש. צמח, "עבודה ואדמה" – ירושלים תש"י – עמ' 40).
"אהבת ישראל שלו היתה רחבה כים. הוא חש באחרון שבישראל אותו ניצוץ של קדושה ונצח, שרק ענקי-רוח כמו הבעש"ט חשים בו, ושואבים ממנו את עוז-הרוח, לדבר אל המון נידח, ואף לאהוב אותו" (ד"ר **עזריאל קרליבך** ז"ל, ספר הדמויות, עמ' 225).

הרב היה מוכן ״לסבול את כל המשברים של הזרמים השונים״, כיוון שידע להקשיב ולשמוע את שני הקולות גם יחד, ״להקשיב אל הקול **הגלוי** וגם אל הקול **הנסתר שבהם**״ (אגרות הראי״ה א, אגרת קפד, עמ׳ רמ).

כדרך שקרא הרב להקדיש הרבה עיון גם לחלק **הנסתר שבתורה**, עיון שהוזנח מאוד ושחסרונו מורגש מאוד, כך הבין שראוי להעמיק ולהסתכל בחלק **הנסתר שבאדם**.

הוא לא דן את הפרט – ועל אחת כמה וכמה לא את הכלל – רק לפי הגילויים החיצוניים, אלא גם – ולא פעם בעיקר – לפי ההבחנה הפנימית, לפי גנזי הנסתרות שבו, לפי ״חביון הנסתר״ שבנשמת הפרט, הנסתר החבוי שאיננו ידוע גם לאדם עצמו ואין פלא שאינו ידוע לאחרים.

[על הנסתר שבאדם מישראל לעומת הנגלה שבו, עמד כבר הרמב״ם בסוף פ״ב מהלכות גירושין, וביאר על פיו יסוד גדול בהלכה. ועי׳ תניא פרק מד: ״שהארה זו היא בבחינת הסתר והעלם גדול, בנפשות כל בית ישראל״].

*

״**הרב קוק** מחונן היה לא רק בכוח יצירה רוחנית מקורית וראשונית נדירה וביכולת **ראייה מקיפה ומעמיקה** בלתי-רגילה, אלא גם בסגולות נפשיות מיוחדות, שבעולם המודרני החומרני והרילאטיביסטי [– כל אחד והאמת שלו] אינן אלא נחלתם של יחידים. קיומן של תכונות אלה בנפש אדם, הוא גם תנאי שבלעדיו לא תיתכן זיקת אמת מלאה למשנתו של הרב קוק, וממילא קשה היה שמשנתו זו תהיה להשקפת עולמם של רבים, ועל אחת כמה וכמה **דרכם בחיים** של רבים.

הרב קוק התחיל בפעולתו ההגותית בראשית המאה העשרים, שבה שלטו בציבור היהודי ההשקפות החומרניות והכפירה הרילאטיביסטית. אנשי העלייה השנייה היו כמעט כולם אנשים חילוניים, מעצבי דמותה היו תפוסים **לספקנות עמוקה**, והקרקע לקבלת תורתו של הרב קוק ולהפיכתה יסוד ובסיס של החיים החדשים, לא היתה נוחה כאן כלל וכלל״.

יחיאל הלפרין, המהפכה היהודית ח״ב, עמ׳ 464

בפרק האחרון של ״ישראל ותחיתו״ (פרק לב), כותב הרב על זרמי החיים של הנשמה הזורמים במעמקים, ועל ״צעקת העומק״ העולה משם ״בעת קץ גאולה״, אשר קולה עולה מתוך תכונות ״אנשי קודש״ ו״אנשי-מעשה״, מתוך ״בונים ומשכללים״, וגם מתוך ״כועסים ומתקצפים״, והוא הקשיב והאזין ל״צעקת-העומק״ שלהם. הרב קלט יפה את קולה של ״הנשמה האנושית בפנימיות הוויתה, הצועקת בחבליה״, והואיל ״ומי שחסד-אלקים חי בנשמתו מוכרח הוא לקום ולהושיע״ (מאמר ״האחדות״, החבצלת, י״ג סיוון, תרס״ח, מאמרי הראי״ה עמ׳ 17). לכן קם הוא, האזור באור החסד, ופתח שערי אורה – ״אולפן חדתין״ – לכל צמא שהיה מוכן לשתות ממעיינותיו הברוכים, מעייני הישועה.

אברהם יצחק הכהן קוק A. I. KOOK

עובד עבודת הקודש על אדמת הקודש
ורב ואב"ד
פעה"ק ירושלם תובב"א

Chief Rabbi in the Holy Land
Jerusalem

ב"ה יום כ"ג לחדש אלול תרפ"ו

כבוד־התחיה

(מכתב כללי)

כבוד־התחיה

זהו הפתגם שהוא מכרח להיות מרחף על פני כל המעשים וכל העלילות כלם, שאנו הולכים ויוצרים הולכים ועושים בעת, לשם התיתנו הלאמית. תהיה לאמית בלא אותה הדרת־הכבוד הראויה לה, אינה ראויה להקרא בשמה.

התהיה וכבודה. התחיה הלאמית, וכבוד האמה, הם המה שני עמודי־התוך אשר לתחיתנו. אחים! אל נא נראה את תחיתנו הלאמית שהיא הולכת ומתחללת מכבודה. התחללות כבודה של התחיה הלאומית זאת, היא קביעות נפשה ממש. נטילת סוד חייה, והצטתה ככלי ריק, מה שאי־אפשר להיות. והיה לא תהיה.

ומכאן למעשה אחים יקרים!

הורם הנס, ארץ ישראל, בית לאמי לישראל. נסה של סן־רמה הוקם הדגל, נציב עליון יהודי לארץ ישראל, ואיזה יהודי, כל כך עדין, כל כך אהוב והביב, כל כך מלבב על כל השדרות בולן. איש

״אישיותו של הרב הקורנת בטחון בגואל-ישראל, הגותו בגאולה ובמהלכיה, חיוניות הן לדור שיש להביאו לפני-ולפנים של הברית בין העם וארצו.

ציונותו החווייתית של הרב, זו של אדירי אמונה בדורות ישראל, שכולה שמיעה ישירה מפי הגבורה בברית-בין-הבתרים ׳לזרעך נתתי את הארץ הזאת׳, היא שחידשה תמיד את הזיקה לארץ, היא שהניעה יהודים לעלות ולקיים בה את מצוותיה. – – –

רבה היתה אמונתו שיקום דור אשר יאמר ׳אלכה ואשובה אל אישי הראשון!׳ עמוקה היתה תודעתו כי ׳עמך כולם צדיקים, לעולם יירשו ארץ׳. – – – דמותו המצרפת גאונות בהלכה והגות מרקיעה שחקים; צדקות המדקדקת בקלה כבחמורה עם כיסופי אלוקות; הנהגה בתכנית גדולה ורבנות בנוסח דור ודור – כל אלה התחברו למופת אישי וציבורי בהיקף כלל-יהודי. שליחותו של הרב היתה לדורו ולדורות״.

ש. דניאל, הצופה, ר״ח אלול תשל״ה

מול פני רעיונות הדור

עיקרי משנתו החברתית

הסוציאליזם המרכסיסטי כבש בשעתו את **המוחות** של הנוער היהודי ביסוד העיוני, בכוח הגיון הברזל – כביכול – שלו, שלקח שבי את השכל היהודי החריף-האנליטי, וכן כבש את הלבבות של הנוער היהודי ביסוד הצדק המשיחי שבו, בכוחו הגדול להביא גאולה לעולם הנתון במצוקה רבתי, לשחרר אותו ממלחמת-המעמדות המתמדת ההורסת את כל סדרי החברה. והרי הצדק הוא מעיקרי היהדות, ועליו חונכו בבית המדרש הישן, אותו ספגו בבית אבא-אמא.

וכאשר לשני אלה הצטרפה גם התקווה-האמונה, שכתוצאה מהתמורות הגדולות אשר תחולל הדרך החדשה, תיפתר גם השאלה הכאובה של **האומה** הנרדפת, תיעלם גם האנטישמיות מן העולם, הרי כאן נכבשו המוחות והלבבות כיבוש מלא, שלם ומוחלט.

הרב נתן דעתו הרחבה על ההתעוררות החברתית ושאיפות הצדק אשר כבשו את הלבבות של הדור הצעיר, והוא גם קידם אותם בברכה. חיוב גדול הוא ראה בהתעוררות זו, ולא עוד אלא שלדעתו "כל מחשבה שהיא מפקירה את **תיקון העולם** וסדרי המדינות, ופורחת באוויר הרוחני לבדו, הרי היא מיוסדת בשקר שאין לו רגלים – – – אין המחשבה האצילית שלמה **באדם**, אלא אם היא מחפשת אפשרות לצורת חיים שתבסס את **העולם** ותתקן את תכונתו החברתית" (אורות הקודש ג, מוסר הקודש פרק קכה, עמ' קפ).

ברוחב תפיסתו ועומק הבנתו, עמד הרב על שורשי הדברים. הוא הבין יפה את הלכי הרוח של הדור הצעיר, הנושא את נפשו לטוב ולמועיל, לחידוש פני החברה, פני החיים, והוא הקדיש עיון יסודי במהות הדעות הנישאות ברמה, והמבטיחות כה רבות.

עיון זה הביא אותו לידי מסקנה שעם כל ההערכה החיובית לרעיונות, לשאיפות ולמגמות של השלטת צדק חברתי, חסר שם עיקר גדול, וחסרונו עתיד לגרום לתקלות חמורות כשיגיעו הדברים לכלל מעשה, לכלל הגשמה.[1]

הרב הרחיק ראות, הקדים ונזדרז לקבוע כי הרעיונות החברתיים המנותקים מן השורשים הרוחניים-המוסריים, שאינם עולים ויונקים מטל-השמים של העניין האלקי ואינם יורדים לטיפול היומיומי **במוסר הפרט**, לא יחזיקו מעמד במציאות הממשית, ובסופו של דבר יתנדפו החלומות הוורודים תוך כדי המלחמות האפורות.

הרב מדגיש שאינו מזלזל בשום התעוררות של שאיפה לצדק חברתי, "מפני שעצם **שאיפת הצדק**, היא בעצמה השפעה אלקית מאירה" (אגרות הראי"ה א, אגרת מד, עמ' מה).

אולם רעש המהפכות החברתיות, התופס כל כך את לב הדור הצעיר, אינו מצליח להחריש את הקשבתו הפנימית של הרב לְמה שיבוא אחרי הרעש. עיניו הבהירות אינן מסתנוורות כלל מהבזקי-הנוגה של התנועות הסואנות הללו הנושאות אִתן, כביכול, בשורת גאולה לעולם. הוא מרחיק ראות בהתרוקנותן של התנועות מהתכנים שלשמן באו לעולם: ״הערך של התעוררויות **חברתיות** כוללות הבאות בשאון ובהתפעלות, המלהיבות את הלב ומקדרות את הדעת, לא יגדל הרבה אם אין להן **תכלית נצחית** שתוכל להעלות אותן. – – – סואנים הם לשעתם החיים **החברתיים**, [אולם] מה גדולה היא הריקנות הנשארת בלב, אחרי כל ההתרגשות הרבה של המלחמות והמהומות, כשאין בהן **תכלית נצחית**״ (אורות, אורות התחיה, פרק ה, עמ׳ נו).

״כל מחשבה [לתיקון החברה] אשר דבר אין לה עם התרוממות נצחית, והיא מתעסקת רק עם סדרי החיים החמריים ותיקוניהם, אפילו אם יהיו בה תכנים מוסדיים וארחות צדק ומישרים, סופה להתעכר מפני קטנותה, ומפני הזוהמה שהחיים החומריים לקויים בהם בטבעם, בשעה שהם מנותקים מיסוד החיים הנצחיים״ (אורות הקודש ג, מוסר הקודש שם, עמ׳ קפ).[78]

״אי אפשר כלל שתהיה כל השאיפה האנושית שקועה רק בחיים **החברתיים**״, כי החיים **החברתיים** אינם נותנים ״תשובה מספקת לבעיותיהן **מתוך החיים עצמם**״, זקוקים הם לשאיפה של עולם גדול ונשגב מהם. – – – ואם יחדלו החיים החברתיים מיניקת לשדם, מאותם החיים העליונים שהם **למעלה מהם** – – – יפחת מאד הערך החיוני שלהם ויתגלו בקרבם מגרעות גדולות.

בשביל תיקון העולם נחוצה צפיית ישועה עמוקה ממעייני הישועה העליונים – – – ומוכרח הדבר שאנשים–צופים יימצאו, שכל מעיינם יהיה שקוע באותן המגמות העליונות, וחזונם יהיה עולה ומרעיף על גבי החזונות החברתיים.

אורות הקודש ב, התעלות העולם פרק לב, עמ׳ תקעט מהדו״ב עמ׳ תקסא

רק אנחנו עלולים הננו לסבב התקדמות מוסרית גדולה בעולם, כשנשאב את חפץ תחייתנו ממקור ברית–ד׳ אשר עמנו, ורק אז נוכל להיות מבשרי שלום וצדק.

אדר היקר, רעיונות לתולדות האדר״ת, פרק ד, עמ׳ נז

---

78. הלא כה הם דבריו האוטופיים-הנאיביים של אחד מהוגי הדעות של ימי אביב המהפכה הצרפתית: ״נצא ונכביד את הזהב על שכם בעליו – – – נצא ונכה עליהם את המכות הראשונות בכח וביד חזקה, ואת גמר המלאכה הגדולה הזאת, תעשה תשוקת האדם **הטבעית** לאושר ולדעת. – – – השינוי הרצוי והטוב בדעות בני-האדם, יצא מתוך **המציאות גופה** של התיקונים האלה״ (פרופ׳ יעקב טלמון ״ראשיתה של הדמוקרטיה הטוֹטָלִיטָרית״, ת״א תשט״ו, עמ׳ 220).

״האידיאה הַרַציונליסטית עשתה את יעילות החברה קנה מידה עיקרי – – – במקום המסורת [הדתית], – – – והסיחו מן הדעת שאידיאה זו, סופה שתבוא לידי התנגשות, עם אי-הראציונליות העיקשת שבאורחות חייהם של בני-האדם, מאוויהם ורצונותיהם״ (שם, עמ׳ 3).

הרוח המחיה את החיים **החברתיים**, צריך שיהיה לקוח מאצילות החיים העליונים, החיים **הקדושים–השמימיים** של נועם ד'. – – – זאת היא המגמה היסודית של נשמת ישראל – – – האידיאל **החברתי** והאידיאל **הרוחני** המרומם מעל כל חיי חברה וקיבוץ – – – מתאחדים ומתמזגים יחד.

אורות הקודש ב, עמ' תקפ, מהדו"ב שם, עמ' תקס"א-תקסב

כל התיקונים היותר טובים, שאפשר לתקן בחיי **החברה**, אפילו על פי התכונה היותר מלאה שויון ויושר, לא יוכלו להביא את האדם להצלחתו – – – כי לא בתיקוני חיי החברה החיצוניים יתוקן האדם. האדם צריך תיקון **פנימי**, וזה יהיה קנוי לו על ידי נקודת יראת–ד' בעוצם טהרתה, שהיא תשפיע מהמאור שבה על כל היושר החברתי.[79]

נאדר בקודש, עמ' ז-ח, מאמרי הראי"ה עמ' 403

כבר בהקדמתו ל"אדר היקר", במאמר "מעט צרי", מדבר הרב על "הבנים המלאים חמת גיבורים, מרי-נפש, המסורים בחרף נפשם למטרה אשר לעד לא ישיגוה, מרגשת זדון ורשע בגבול בני הנכר".

וברור שהרב מתכוון כלפי אותם הבנים הזועמים, שהתמסרו בכל לבם לתנועת המהפכה הכללית, מתוך תקוות שוא ואמונת סרק שזו, הגאולה המעמדית-הסוציאליסטית, תביא פתרון גם לבעיותיה של האומה ותשחרר את העולם מצרת האנטישמיות. ברם, מכיוון שהתעוררות זאת מוכרחה להכות גלים רחבים ולחולל שינויים – "המהפכה הגדולה שבארץ רוסיה – – – מוכרחה להוליד שינויים נמרצים בחיי עמנו שם, ומהם מוכרחים יהיו להו שינויים אדירים בחיי הכלל כולו" (שם), הרי, לדעת הרב, תפקידנו הוא לכוון את התמורות בכיוון הנכון. על כן פונה הרב אל כל אלה שאינם מוכנים לוותר על זיקתם **הלאומית**, ועם זאת הם מחפשים פתרונות **חברתיים** בשדות זרים, וכלפיהם הוא אומר:

---

79. וכך מגדיר את הדברים, הסופר-ההוגה המעמיק, ר' הילל צייטלין ז"ל, הי"ד, אשר בעיית תיקון העולם, תיקון החברה, העסיקה אותו הרבה:
"העולם אינו נע מכל הפילוסופים והמוראליסטים, אפילו כמלוא נימא. אפשר שבמובן החברתי כן, אבל בשום אופן לא במובן המוסרי. אבל ליהדות דרך אחרת לחלוטין. מטרתנו האחרונה היא גם מלכות-שמים. אנו מזכירים זאת יום-יום בתפילותינו. אנו אומרים שהאדם יכול להתרומם דרך האידיאה האלקית, דרך ה"גוי קדוש" – – – דרך חיי משפחה וחיי-חברה טהורים, דרך וויסות התאוות, והעמקת טבע האדם במעשים יפים וכוונה קדושה, צדק מוחלט בחיים החברתיים, טוהר וקדושה בחיים הפרטיים – – – אמת של העולם ואמת של עולמות מיסתוריים טהורים וגבוהים יותר" (אלף-בית של היהדות).
וראה מאמרו על קדושת הקנין בממלכת-התורה (ספרן של יחידים, עמ' 224-227), וכמו כן ביקורתו החריפה על הרכבת-הכלאים של מרקסיזם ויהדות (שם עמ' 228-231).

"כל מי שרוצה לחוש את נשמתו הישראלית, ימצא אותה כשיבקשנה בקרבו פנימה!", ועליהם לדעת כי בנשמה הכללית של האומה, גנוזים גם הפתרונות **החברתיים**, ודווקא בה – "כשתבקש **בכללות** האומה, ודאי תמצא את היתרון **המוסרי** שלנו, ואין הדבר תלוי על פי **הצדק שבפועל**, שישנם כמה דברים המונעים ומעכבים את הופעתו בגלוי, כי אם על פי **כשרון הצדק הגנוז בכח בכלל האומה**, והכשרון הזה הוא גדול ונשגב, עולה למרום **הצדק** האלקי, וחפץ דוקא **בצדק** עולמים".

ולא עוד אלא ש"אין מעמד לשום אומה בעולם, שיהיה **הצדק** חותמה ושיהיה **היושר** האלקי שאיפתה היותר אדירה והיותר פנימית, כי אם עם-ד' אלה. אדיר חפצנו הכללי הוא – שהחפץ הנישא ל**צדק** האלקי ישלוט בקרבנו ובעולם!" ("עקבי הצאן", מאמר המחשבות, עמ' קכד).

"גם היום עדיין לא הגיעה התרבות האנושית למידה זו, שתשכון השאיפה האלקית אל **הטוב** המוחלט בעומק האורגנים הקיבוציים שלה. – – – רואים אנו בהם סימני רשע ועריצות, והמוסר הולך ונעזב מלבבם" (דרך התחיה, הניר, תרס"ד, מאמרי הראי"ה עמ' 2. אורות, אורות התחיה, פרק א).

הרב קובע כי האומה הישראלית היא "אומה אשר חפצה היותר אדיר הוא שלטון **הצדק** המוחלט, – – – והאורה של הדעה היותר רוממה מחוברת אל **צדק** העולמים".

"שאיפת הצדק המלא – – – זאת היא התכונה הישראלית האדירה והפנימית, שהיא גנוזה בכללות האומה" (עקבי הצאן, מאמר עבודת אלקים).

ובמאמרו "עבודת אלקים" (שם), מסביר הרב ואומר כי הואיל "והמוסר **החברתי**, הלאומי, והאנושי, יהיה רק אז שלם ונצחי, דווקא כשיהיה יונק מהמדע העליון, מדעת האלקים – – – הנה רק בישראל ימצא את בסיסו המקורי, ועל כן ילכו עמים רבים ויאמרו (ישעיה ב, ג): 'לכו ונעלה אל הר-ד' וגו' ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו'".[80]

*

> לאומיותנו, הלא היא תמיד גם קוסמופליטית, תמיד גם אנושית-כללית – – – כי האידיאלים העולמיים, הנצחיים, האלקיים, אשר הובעו בראשית מטעו של עמנו ובאביב ממלכתו, גנוזים הם בה ומקיימים אותה. – – –

---

80. "לא היה בדור מי שירד כמוהו לעומקה-של-תורה, ומי שהקיף כמוהו את כל מרחביה, ומי שהכיר כמוהו כי האמת **והצדק** ברום-מעלתם אך בתורה הם, וכי נקודות אמת שיש בתורה זולתה – הריהם כלפיה כניצוצות-אור לגבי השמש, כי אך בה האמת השלמה. ומשום כך לא היה עוד כמוהו מי שתמה על העובדה, אשר מבקשי-אמת בדור, מבני אותו עם אשר לו ניתנה תורת-אמת זו, ואשר חי בה בכל מהלך תולדתו – עזבו מקור מים חיים זה, לחצוב להם בורות נשברים, ויבקשו אמת מפי כל מיני מורים שבעולם, ומפי כל מיני תורות שבעולם, ואך את תורת עמם יזנחו, ואך אליה לא ישימו לב" (הרב צבי קפלן, שיטין, ת"א תשי"ג, עמ' לג).

גאולת ישראל מחוברת היא עם התפתחות **הצדק**, המוסריות והאידיאליות, והגברת שלטונם בעולם כולו. – – – גואלנו משעבוד-מלכיות נקרא בפי-העם גואל **צדק**, ומלאך **השלום** יקדים לבשר את הופעתו.

הרב צבי-יהודה קוק ז"ל, מאמר על "התרבות הישראלית"
לנתיבות ישראל א, מהדו"ב מאמר ב, עמ' כא, כה
ירושלים תרע"ג, עמ' 89-91

בול לכבודו של מרן הרב

גאון ההלכה והאגדה, הנגלה והנסתר

מאמרו של הרב שלמה-יוסף זוין

האחד היחיד והמיוחד אשר ניטל מאתנו, ראש גולת אריאל וצבי תפארתנו, חבק זרועות עולם. אין תואר אשר יוכל למצות את שיעור גדולתו של **שר התורה** שלנו. ולאו דווקא מפני שבכלל נתרוקנו שמות התואר המקובלים אצלנו מרוב השימוש בהם. אפילו הגאונים האמתיים שלנו, גדולי הדור בתורה, הרי גאוניותם מצטמצמת במקצוע אחד, לרוב בחלק **ההלכה** של התורה. מה יודעים הם מאותו החלק שרגילים לקראו בשם "חלק הנסתר", ואשר רוחה ונשמתה של תורת אמת ספונה וגנוזה שם? **ורבנו הגדול** לא רק שלא נופל הוא בגאונותו ב"חלק הנגלה" מיחידי הגאונים שבדור, אלא אף עולה עליהם במידה מסוימה. עולה עליהם במובן זה שכל מקצועות ה"תורה שבעל פה", כל חדרי-חדריה ומחבואי-סתריה של ההלכה, גלויים וידועים היו לו בעל פה ממש במוחו ובלבו "כמאן דמנח בכיסתיה".

בנוהג שבעולם, גדול בישראל מחדש "חידושי תורה" במקום שלבו, לבו של הגדול, חפץ. ואילו רבנו, הרב הראשי לארץ ישראל, היה כמעיין הנובע לחידושים גאוניים ונפלאים, במקום שלבו של איש-שיחתו חפץ, בכל התורה כולה, ועל אתר, תיכף בלא היסוסים ובלא גמגומים. אבל לא בזה בלבד הוא כוח גאוניותו. ידע רבנו הגדול את סוד משנה-התורה, גם את הנגלה וגם את הנסתר, גם את ההלכה וגם את האגדה. ידע לחדור גם לרוחה, לרזיה-סודותיה, לטעמיה-סתריה של התורה. התעלה רבינו הגדול במעוף שירת היהדות הנצחית, דלה דלה את המאור שבתורה, את תמצית פנימיותה ואת סוד שיח תעלומותיה, התעלה והעלה עמו גם את כל אלה שזכו לקבל תורה מפיו או מפי כתביו.

ולא שני גאונים נפרדים קיננו במוחו הגדול של רבנו, אחד גאון בהלכה ואחד גאון באגדה. סוד הכפילות של היהדות היא התמזגות השניות, הסינתיזה העליונה שלה, סוף סוף "אחת דבר אלקים", כגוף ונשמה היו אצל רבנו הנגלה והנסתר, ההלכה והאגדה. ההלכה – הגוף של האגדה, והאגדה – הנשמה של ההלכה. **נשמת** התורה חודרת לתוך תוכו של הגוף, והגוף מגבש ומגשים את הנשמה. גאון אחד – אבל שלם, כולל, ומקיף, היה רבנו.

אין קצה ואין גבול להאהבה והחיבה שרחשו ליבותיהם של רבבות ישראל למורם ורבם. אין קצה ואין גבול להערצה והכבוד שהרגישו ושהביעו.

ואין קצה ואין גבול לאבל הכבד של עם ישראל על הלקח ארון האלקים, רבו הגדול, גאון האומה ושר התורה, רבי אברהם-יצחק הכהן קוק, זכר צדיק לברכה.

"נגנז ארון, במשנה שברון, ואיך אנחם?" – – –

שלמה יוסף זוין

רב מנובוזיבקוב (רוסיה)

ירחון רבני "קול תורה", תשרי-חשון, ירושלים תרצ"ו

*

וראה דברי הגרש"י זוין ז"ל "הלכה ואגדה בתורת הרב", בפתיחת מאמרו המקיף, "הרב ומשנתו", אישים ושיטות, ת"א, תשי"ב, עמ' 209-216, מהדו"ב עמ' ריג-ריט.

הרב כהוויתו

רבנו הרב קוק זצ״ל – זו היתה דמות כבירה, דמות ענקית, דמות חד-פעמית, אבל קרה להרב מה שהגאון רבי חיים-עוזר גרודזנסקי ז״ל אמר ביחס לשני גדולי הדור, **החפץ חיים** זצ״ל ורבי **חיים מבריסק** זצ״ל. שניהם היו גאונים, שניהם היו צדיקים, אלא שאצל ה״חפץ חיים״ זצ״ל הסתירה הצדקות את הגאונות. ואילו אצל ר׳ חיים מבריסק – הגאונות הסתירה את הצדקות.

והנה אצל הרב קוק זצ״ל, ייחודו במשנתו הארץ ישראלית, הרעיונית והמעשית, ומרחבי תעופתו המחשבתית – הן שהסתירו את גאונותו ואת צדקותו גם יחד.

רחב ביותר היה פרסומו של הרב בעולם היהודי בכל קצווי ארץ כדמות רבנית נעלה ביותר, אולם לא ידעו במידה מספקת על שיעור קומתו כגאון תורני מופלא, כ״משיב״ הגדול לשאלות חמורות, אשר תשובותיו בהלכה משתרעות על פני כל חלקי שולחן ערוך. על כך לא שמעו. לא ידעו כלל בציבור הרחב על שקידתו העצומה בתורה, שממש לא פסק פומיה מגירסא ביום ובלילה, וכיוצא בזה אין כל מושג לרבים על יראת-השמיים המופלגת שלו, בקדושת המחשבה, בשמירת הלשון ובדקדוק במעשי המצוות על כל הידוריהן וחומרותיהן.

מצער מאוד שבחוגים מסוימים קיימת מגמה פוליטית לגַמד אותו. בגלל הסתייגות מחלק ממערכת דעותיו, משתדלים להעלים את הכל, להעלים את גדלותו, את גאונותו ואת צדקותו, וחובת קודש היא עלינו לשמור על כבודו הגדול, מעמדו הרם והנישא בתוככי גדולי ישראל ענקי הרוח.

החלטתי, איפוא, לתרום את תרומתי למצווה רבה זו, לעשות מאמץ ולהגיש את הרב כמו שהוא, לתאר את הרב כהוויתו, כגאון, כצדיק, כאיש חסד טוב ומיטיב, אשר לבו פתוח לכל יהודי ויהודי, ומוכן הוא למסור עליו את נפשו.

השתדלתי להעלות את רעיונותיו, ועל יד כל רעיון להביא סיפור מחיי הרב הממחיש את הרעיון, וזו הפרשנות הטובה ביותר. כך רואים כי מה שהוא חשב, כך הוא היה. כך הוא

חי, וגודל המחשבה התבטא בגובה של מעשים. דוגמא חיה היה באורח-חייו היומיומי – "אורח-חיים למעלה למשכיל".

דברים במסיבת קבלת הפרס על שם השר חיים משה שפירא ז"ל

*

"אהבת ישראל של רבנו זצ"ל לא היתה אהבה רגילה וטבעית, כי אם אהבה עליונית מאוד, בהכירו גודלה ועוצמה של קדושת ישראל, אשר כולם יחד – בלי יוצא מן הכלל – הם ניצוצי אור קדושתו של הקב"ה יתברך שמו, ואהבה זו היא אהבת ד' ממש. כך שמעתי מפה קדשו של מרן הגרי"מ חרל"פ זצוק"ל. ומשום כך אהב את כולם אהבה עזה מאוד, והיה מוכן לשרת את כולם, אוהב ושונא, גדול וקטן, לכולם התמסר בלב ונפש, כאשר כל יודעיו ומכיריו ראו זאת עין בעין. ומשום כך יכול היה לקבל את כולם בסבר פנים יפות ולענות לכל אחד על כל משאלותיו, אפילו בזמן היותו טרוד מאוד, ולזאת היתה דלת פתוחה אצלו תמיד, בכל עת ובכל שעה".

הרב יוסף לייב זוסמן (שליט"א) [ז"ל]

על משנתו בהלכה

דברי הקדמה לספר ״בירורים בהלכות הראי״ה״

משנתו של מרן הראי״ה זצ״ל **בהלכה** עדיין אינה תופסת את המקום הראוי לה בבית מדרשם של בעלי תריסין, ושלוש סיבות לדבר – שתיים חיצוניות ואחת פנימית.

שתי הסיבות החיצוניות הן: גישת חסידיו ומתנגדיו גם יחד לאישיותו וליצירתו של מרן הראי״ה זצ״ל. **נאמני רוחו** נתפסו בעיקר לצד העיוני המחשבתי שלו, שבזה היה חד בדרא, מורה נבוכים בנתיבות עולמנו, ומתוך כך לא הקדישו תשומת לב מספקת לספרי ההלכה שלו; **ומתנגדיו** שלא זכו להבין דרכו בקודש, כיון שנוכחו לדעת שאין בכוחם להתמודד עם רוב גאונו, שכל מקצועות התורה פתוחים לפניו, משתדלים הם למעט את דמותו, להתעלם ולהעלים את גדולתו התורנית, ונמנעים מלהזכיר את ספריו ומלדון בחידושיו ופסקיו.

והסיבה הפנימית היא – צדקתו וענוותו של הרב, שאינו מבליט כלל את חידושיו. דברים גדולים שהעלה ברוחב דעתו ועומק עיונו, מופיעים בשטף לשונו בהבלעה של דיון, והמעיין הרגיל אינו מרגיש מאי אהני לן רב רבנן בביאורה של סוגיה ובאסוקי הילכתא מעומק הבנת שמעתתא.

אכן, ״לכל זמן ועת לכל חפץ״ (קהלת ג, א), ובע״ה קם דור צעיר של ת״ח הלנים בעומקה של הלכה בספרי דבי רב, וזכו לראות את האור כי טוב. אף באה התעוררות להתחיל בריכוז הדיונים במשנתו, בהארות ובהערות כדרכה של תורה.

ועתה הנה הובאו בזה מלוא הטנא ביכורי העיון, ויעמדו על הברכה הרב אריה שטרן שליט״א והרב נריה גוטל שליט״א, אשר הואילו בטובם לקבל על עצמם עול הריכוז והעריכה – זכותו של מרן **הראי״ה** זצ״ל תעמוד להם וברכת הכהן הגדול מאחיו תחול עליהם ועל כל לומדי תורתו וההולכים לאורו.

*

שלושה דיונים חשובים על דרכו של מרן הרב זצ״ל בבירורי הלכה, הופיעו בקובץ ״באורו״, ירושלים תשמ״ו:

על שיטת הלימוד של הרב, לקשר את סוגיית התלמוד עם פסק ההלכה הנובע מאותה

סוגיה, בנושא זה עוסק הרב פרופ׳ אליאב שוחטמן שליט״א, בהמשך למאמרו על ״הלכה ברורה״ ו״בירור הלכה״ – מפעלו הגדול של הרב – ב״שנתון המשפט העברי״ (כרך ג׳-ד׳ תשל״ו-תשל״ז).

על בעיית דעת מכרעת בהלכה, וחידושיו-הכרעותיו של הרב בענין מקיף זה, כותב בהרחבה הרב אלתר הילביץ ז״ל.

בבירור עקרונות בתפיסתו הרעיונית של הרב בעומק מחשבת ההלכה, כפי שעולה מתוך שפע כתביו, דן מר מנחם קליין ומסתמך על מובאות מתוך תשובותיו, אגרותיו ו״אורות״יו (נבואה והלכה וכו׳).

וזכינו לדיון יסודי רחב על המנהג בתפיסתו ההלכתית-הרעיונית של הרב, מפי כתבו של הרב פרופ׳ דניאל שפרבר שליט״א, אף הוא נעזר במיגוון של מובאות מתוך שפע כתביו של הרב, ומציין את עזרת בנו הרב דוד שיחי׳ בריכוז המקורות המפוזרים. הדברים פורסמו בספר ״ראיות הראי״ה״ של הרב שמואל שפרבר ז״ל (ירושלים תשנ״ב) ושם גם מופיע מאמרו של הרב דוד שפרבר נ״י על ״קרבנות לעתיד לבוא״ במשנתו של הרב.

המאמר המקיף ביותר על ״הרב ומשנתו״ נכתב על ידי הגרש״י זווין ז״ל בספרו **״אישים ושיטות״** (תל-אביב, תשי״ב, עמ׳ 250-209, מהדו״ב עמ׳ רט-רנה).

וראה גם מאמרו של הרב צבי קפלן (שליט״א) [זצ״ל] ״לדרכו של הראי״ה בהלכה״ בספרו ״מעולמה של תורה״ (ירושלים תשל״ד, עמ׳ עז-פט), וכן דיונו ״על פסק-הלכה אחד של מרן הראי״ה״ (שם עמ׳ צ-צז).[81]

81. הדיון מובא במועדי הראי״ה עמ׳ 498-494.

מורשת ההלכה של מרן הראי"ה לשנת השמיטה

עם הופעת המהדורה החדשה של ״שבת הארץ״

לאורך שנות-דור משמש מרן הראי״ה זצ״ל כאחד ה״משיבים״ הגדולים לכל השאלות החמורות שנתעוררו בעולמו של ישראל ובעולמה של ארץ ישראל. ברם, אם בשאר חלקי שולחן-ערוך היו גם גדולים-משיבים אחרים, הרי בהלכות התלויות בארץ היה הרב הכתובת המרכזית, מרא דהילכתא, הפוסק האחרון אשר על פיו נהגו למעשה.

מאז עלות הרב על כיסא הרבנות ביפו, בתחילת קיץ תרס״ד, הוא הגבר הוקם-על להקים עול המצוות התלויות בארץ בכל מושבות היישוב החדש, לדון ולהורות, לשמור ולעשות, הלא כה הם דברי גאוני ירושלים. תקיפי ארעא דישראל[82]:

ב״ה, עיה״ק ירושלים ת״ו, יום א ט״ו סיון תרס״ד

כבוד הפקידות של חברת יק״א להנהגת המושבות

שלום וברכה,

הננו להודיע לכבודם, כי הרב הגאון המובהק, הצדיק אשר שמו כשמן תורק, מוהר״ר **אברהם-יצחק הכהן** שליט״א, הופקד לשמחת לבבנו לרב העיר יפו ולהמושבות תובב״א. ומעתה כל העניינים השייכים **למצוות התלויות בארץ**, והשגחה על ענייני כלאים וערלה וכו׳, תרומות ומעשרות וכו׳, הכל יהיה נחתך על ידי ידידנו הרב הנזכר שליט״א, שאנו וכל בית ישראל סומכים עליו ומחזיקים ידיו בכל תוקף ועוז.

ותואיל נא הפקידות להודיע הדבר גם לכל בני המושבות, וכי בכל ענייני הדת יסורו למשמעתו ויעשו ככל אשר יורם, מבלי סור מדבריו, כרצון כל שלומי אמוני בני ישראל, חובבי עמם וארצם, ורצון החותמים בברכה.

שמואל סלנט

אליהו-דוד ראבינאוויץ-תאומים

ואכן נתקיים בו ״ומי כמוהו מורה״, פוסק ומורה הוראות ברורות בהלכות חמורות שנשתכחו בשנות גלותנו מארצנו, ורב היה גוּבְרֵיה בהלכות המצוות התלויות בארץ,

---

82. נוספות לאגרות הראי״ה א, אגרת ז, עמ׳ שעו, מובא במועדי הראי״ה ריש פרק טז ובשיחות הראי״ה פרק ל; חיי הראי״ה פרק ב סע׳ ג.

מתהלך הוא בהן ברחבה, וממש כל רז לא אניס ליה (וראה דברי ההערכה המופלגים על שו״ת ״משפט כהן״, שכתב הגרש״י זווין ז״ל בספרו ״אישים ושיטות״, עמ׳ 225-232, מהדו״ב עמ׳ רכט רלז).

הואיל ודרך לימודו מאז ומתמיד היתה בכיוון של בירור הלכה, על מנת להגיע להלכה ברורה, והוא השקדן הגדול היה גם זכרן גדול אשר זכר יפה את תלמודו, הרי בכל שאלה שהוצגה לפניו ידע לגשת מיד למקורות הנושא ולמצות אותם הלכה למעשה.

תפיסתו הקלה והמהירה של הרב, סייעה בידו להתמצא מהר בכל בעיה מסובכת, ובקיאותו הגדולה איפשרה לו להגיע מיד למחוז החפץ, ללא ״עקולי ופשורי״.

בתשובותיו מתגלה חילו לאורייתא כי רב הוא. הוראותיו ברורות ומאוששות על יסודות איתנים, החל ממקורות התלמודים – הבבלי והירושלמי, דרך שיטות ראשונים, וגמור בתשובות אחרונים.

צא ולמד את תשובותיו הבהירות בספרו ״משפט כהן״ בהלכות ערלה וכלאים, תרומות ומעשרות, וביתר-שאת ויתר-עוז בהלכות שביעית (שלושים סימנים!).

זריזות תשובותיו בהלכה מפליאה. ״זה עתה הגיעני מכתבו״ – והוא משיב מיד בהרחבה, כשהוראתו ברורה, מבוססת ומאוששת על מקורות מוסמכים (מוסרים שהגר״ח מוולוז׳ין אמר: לכתוב תשובה כמו של ר׳ עקיבא אייגר יכולתי גם אני, אבל להתחיל בראשה במלים ״אתמול קיבלתי״, זה לא הייתי יכול...)

ברעש-שביעית של שנת העת״ר, מתגלה מרן הראי״ה זצ״ל במלוא שיעור קומתו כגאון בהלכה, כגאון במחשבה וכגאון בהנהגה הציבורית. ועל כל אלה מרחפת רוח של ענוות חן, של טהרת מידות, כבוד שמיים וכבוד הבריות.

ספרו ״שבת הארץ״, הצמוד להלכות שמיטה להרמב״ם, מעמיד אותו בשורת הפוסקים-הסדרנים המובהקים, אשר לקחו הלכות עמומות וברורו אותן כסולת נקייה, בבהירות ובקיצור, ובענווה צנועה המעלימה מה רב העמל שהושקע באוסף הדעות והשיטות הפזורות, בניסוחן הקצר והבהיר, בסידורן וחיבורן, שתהא ״**משנה ברורה והלכה ברורה** במקום אחד״ (עי׳ שבת קלט, א), וההקדמה העיונית-הפיוטית היא פרק רב ערך במרחבי המחשבה הישראלית. זהו פרק רם ונישא, אשר לדעת נזיר-אלוקים הרב **דוד הכהן** ז״ל, מבטא הוא את ״כללות חכמתו של רבנו״ (נזיר אחיו, ח״א, עמ׳ שסב, דודי לצבי מהדו״ב אגרת יט, ועי׳ שם אגרת ב). והרב עוזי קלכהיים ז״ל ביאר את הפרק בביאור רחב מאיר-עיניים בספר שלם, ״שירת אומה לארצה״ (ירושלים, תשמ״ז).

המבוא הגדול לספר והקונטרס האחרון שבסופו, משמשים דוגמא מצויינת של בירור הלכה מן השיתין. שיטות בבלי וירושלמי מתבהרות בהרחבה, שיטות ראשונים והוויות אחרונים עוברות כבני-מרון, והכל מתבהר והולך – ״הולך ואור עד נכון היום״, כאיסתנא דיומא, תוך כדי מלחמתה של תורה לסלילת דרכו ולביסוס פסיקתו.

הבאים אחריו: הגר"מ חסקין ז"ל בספרו "כלכלת שביעית", הגר"מ קליערס ז"ל, בספרו "תורת הארץ", הגרש"ז אויערבאך (שליט"א) [ז"ל] בספרו "מעדני ארץ", נושאים ונותנים בדבריו, וחידושיו משמשים יסודות לבירורים נוספים של מורי הוראה ופוסקי הלכה.

אין פלא אם אחרי "פאת השולחן" לרבי ישראל משקלוב ז"ל, נחשב "שבת הארץ" כספר יסוד לכל באי שער שביעית, וכך כותב איש-ירושלים הגרח"ז גרוסברג ז"ל (אשר חיבר מערכה שלמה של ספרים מעולים העוסקים במצוות התלויות בארץ):

> זכור לטוב רבינו גאון ישראל (משקלוב) זצ"ל, אשר בעמל נפשו טרח והמציא לנו ספרו הנכבד "פאת השולחן", כתלמיד ותיק למרן קודש-הקודשים, הגר"א מווילנא זצוק"ל, יגע ומצא כדי מידתו בספרי רבו ז"ל, והעלה מתוכם פנינים מאירים ומזהירים (במצוות התלויות בארץ), אשר מרן ה"בית יוסף" זצ"ל השמיטם משולחנו הטהור, - - - ובחלק השני זיכה אותנו בהילכתא רבתא הלכות **שביעית**. - - - ההלכה החמורה הזאת תבעה את תפקידה, **וחזרה ליושנה על ידי רבנו הגראי"ה קוק זצ"ל, בספרו "שבת הארץ"**.
>
> הקדמה לספר "המעשר והתרומה", ירושלים תש"ח, עמ' 10

[ולא רק בספרו העלה הרב את דבר השמיטה, אלא גם במאבקים על ביצוע סדרי שמירת ההלכות וההליכות של שנת השבת].

ובאיגרת שכתב נאמן רוחו של מרן הרב זצ"ל, מו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל (ובו גם הערות חשובות), כתוב לאמור: "מאוד הנני מתענג על ספרו 'שבת הארץ' - - - ספרו דמר אנא מתני, ומתפעל אני על עושר רוחב-שכלו וביותר בקיאותו העצומה בכל חדרי תורה" (הד הרים, עמ' ו-ח, מהדו"ב, אגרת א, עמ' יד).

*

מאז הופעת "שבת הארץ" (בשנת תר"ע), גדל ורחב היישוב החקלאי בארץ ישראל, גם התענפו סוגי החקלאות ומכשיריה הטכניים, ואתם גדלה-רחבה והסתעפה עבודת הקודש של בירור פרטי הלכות שביעית. גדולים וטובים לנו בעומקה של הלכה והעלו בירורי דינים והוראות מעשיות.

ותנופה רבתי לנושא זה באה ע"י מרן הגאון המופלא ה"חזון איש" זצ"ל, אשר הקדיש ספר מיוחד להלכות שביעית, וכדרכו בקודש בירר וליבן, השיג וחידש, והסיק הלכה למעשה. ודווקא מפני שהתנגד להיתר-המכירה, חיפש ומצא דרכים חלופיות של כוחא-דהיתרא המאפשרות קיום המצווה בזמן הזה.

והדברים מפורשים בפי כתבו של מרן החזו"א ז"ל באחת מאגרותיו: "ומפני [שסמכו על היתר המכירה] לא נכנסו הרבנים לברר **דברים המותרים**, ועכשיו שקיבוץ 'חפץ חיים' [...]

קיבל על עצמו לשמור שביעית כהלכתה, הוטל עלינו לברר דברים המותרים״ (קובץ אגרות, ח״ג, בני ברק תש״ן, סי׳ פד ושם סי׳ צד). וראה המאמר הבהיר ״שביעית במשנתו של מרן החזון איש זצ״ל״, פי כתבו של הרב אברהם-הלל גולדברג ז״ל, רבו של כפר-פינס, בספרו המצויין ״הארץ ומצוותיה״ (בני ברק תשמ״ח, עמ׳ רסז-רפז).

והנה נחה רוח ד׳ על סגל חבורה יקרה, עמלי תורת ארץ ישראל, הרבנים המובהקים שליט״א, חברי ״מכון התורה והארץ״ בכפר דרום (שהוכיחו כבר יכולתם להלכה ולמעשה בשני הקבצים החשובים שהוציאו לאור), ולקראת שנת השמיטה ה׳תשנ״ד, החליטו להעמיס על עצמם את מלאכת הקודש ולההדיר מחדש את ״שבת הארץ״ בתוספות מרובות, מתרומת מידותיהם של כל הגדולים והטובים שעסקו בהילכתא רבתא זו בדורות האחרונים, ובייחוד בהשוואות למשנתו והוראתו של מרן ה״חזון איש״ זצ״ל.

ומגלגלין זכות על ידי זכאים, שיגעו ומצאו תוספת נופך, הוספות כתובות בעצם כתי״ק של מרן הרב זצ״ל, שכתב על גליונות ספרו כהכנה למהדורה בתרא, ופנים חדשות באו לכאן בהשלמות נכבדות ביותר. שני דברים גדולים עשו, אפוא, הרבנים המהדירים שליט״א, ראשי ״מכון התורה והארץ״:

א. גילו מקורות נוספים לשיטות שהובאו ב״שבת הארץ״, וכן תוספת של שיטות ראשונים מכתבי-יד שנתגלו ונתפרסמו בתקופה האחרונה.

ב. ליד כל פרט שבהלכה ותוספת שיטה, צמודה מערכת שלמה – אוסף כביר של ציונים, ומראי מקום לדיונים ולבירורים שהופיעו במשך למעלה ממאה שנה בספרים, בחוברות ובמאמרים, החל משנת השמיטה תרמ״ו ועד היום הזה.

הננו עומדים מלאי השתוממות על ההיקף העצום של מלאכת המהדירים, שממש לא הניחו זווית ופינה שלא הגיעו אליה. עיניהם כאפיקי יונים למצוא כל חידוש דין וכל הערה מאירה בספרות השמיטה הגדולה והרחבה, החל משנת תרמ״ט ועד היום הזה, אף נתגלה להם סוד הצמצום, ובשורות קצרות הם גם מוסרים לנו עיקרי חידושי הדינים (ראה לדוגמה בפרק א הלכה כ, פרטי הדיון הרחב בגדרי מלאכת הזמירה).

בעלי-הוראה ימצאו כאן מיגוון רב של פרטי-דינים, ובעלי-תריסין ימצאו מקורות-עיון להעמקה ולהרחבה, ישוטטו רבים ותרבה הדעת.

ויפה כתב מו״ר הגרי״מ חרל״פ זצ״ל בהסכמתו ל״מעדני ארץ״ (מאת הגרש״ז אוירבך):

> כמה יקרו לנו ספרים כאלה בהלכות התלויות בארץ, שהשינון והחדירה בתוך תוכם, על פי סגולת תורת ארץ ישראל – ״וירא מנוחה כי טוב והארץ כי נעמה״ – מסייעים הם לעמוד על שורשם, לדעת מה אסור ומה מותר, מה לרחק ומה לקרב, מה לכתחילה ומה בדיעבד, מה בשעת הדחק ומה שלא בשעת הדחק.

לב עם מקדשי-שביעית ירחש תורה וברכה למע״כ הרבנים המהדירים שליט״א על פועלם הרב, ותחול עליהם ברכת-כהן, ברכתו הנאמנה של הכהן הגדול מאחיו מרן הראי״ה זצ״ל, אשר קדושת הארץ היתה משוש חייו, ומשאת נפשו היתה שמירת **שבת הארץ** במלוא שלמותה.

*

השמיטה עושה את רישומה לאיטה, היא מיישרת את העקמומיות הקטנה של החיים, ואינה מניחה לשרירות הלב לשכחת ד׳ ולאכזריות להתפשט. היא נותנת מקום לאור ד׳, להכרה באדנות האלקית, לשיווי המשקל של הרכוש, ולהתגברות הרוחניות להמלא בעולם.

המצב החזק והמסודר של האומה בארצה, הוא מכוון ומוכשר בכחו, לקבל את כל אלו ההשפעות הטובות, עד שיצעד הזמן צעד אחר צעד, ותבוא תקופה שלמה עם השלמת **היובל**, לבסס את החיים בדיעות יותר כבירות ונשגבות, ובמעשים יותר טהורים וחזקים, הממלאים את חיי האומה עוז, קדושה ותפארת, הפרשיות של השמיטה והיובל הנן סמוכות זו לזו ומוכיחות זו על זו. – – –

מנעמת היא השמירה הקדושה של המצוה הזאת את עבודת ארץ הקודש, במה שמזכרת את חיבתה וקדושתה, ומקשרת על ידי זה בחיבה נצחית אליה, את האיכר הישראלי העובד אותה, הוא מוצא בעבודתה לא רק טעם פשוט של עבודת קרקע, המגשמת לפעמים את עובדיה, ומרחקת ממנו כל רוח של אצילות, כי אם מרגיש הוא בה גם כן טעם של קדושה, וחיבה רוחנית עליונה המרחבת את הנפש, כשם שהיא מבראת את הגוף ומביאה את המחיה והכלכלה.

מכתי״ק, ״נצני ארץ״ חוב׳ ו׳, אוצרות הראי״ה מהדו״ב כרך ב עמ׳ 522

דברי עידוד מהגרש״ז אויערבאך ז״ל

הופעת המהדורה החדשה של ״שבת הארץ״ על השלמותיה, תוספותיה והערותיה, זכתה להערכה רבה אצל העוסקים במצוות התלויות בארץ, ובייחוד בהילכתא רבתא זו. בשמחה מיוחדת קיבל אותה מרא דהאי הילכתא בדורנו, הגאון ר׳ שלמה-זלמן אויערבך ז״ל, אשר ספר ״שבת הארץ״ לא מש משולחן לימודו במשך שנת השמיטה, ואשר הקדיש להלכות שביעית ספר שלם, והוא ספרו הגדול ״מעדני ארץ״ (ירושלים תש״ד), שבו הוא דן בהעמקה רבה גם בכל פרטי היתר המכירה.

במאמר מיוחד על ״דרך פסיקתו של הגרש״ז זצ״ל במצוות התלויות בארץ״, כותב הרב יעקב אריאל שליט״א: ״בספר זה הוא בונה וסותר כדרכה של תורה, בחריפות ובקיאות, בכל שלל הבעיות ההלכתיות הקשורות בהיתר המכירה, וכמדומה שלא היה עוד פוסק כמוהו, שהתמודד בצורה כה מעמיקה בנושאים המורכבים של היתר המכירה״.

איש ״מכון התורה והארץ״ בכפר-דרום, הרב יהודה עמיחי שליט״א, מוסר: כשהבאתי בפני הגרש״ז ז״ל את ״שבת הארץ״ במהדורתו המלאה והחדשה עם ההוספות הרבות, קיבל אותו בשמחה ובהתפעלות רבה, ואמר לי כי ״שנים רבות חיכיתי שיצא הספר עם תוספות ובירורים״. הגרש״ז לא הסתפק בדברי תודה ושלח מכתב עידוד ״לכבוד הרבנים שליט״א חברי מכון התורה והארץ״, שבו הוא כותב: ״בתודה ובהוקרה רבה הנני מאשר בזה שקיבלתי בשמחה את הספר החשוב מאוד **'שבת הארץ'**, על שני חלקיו. מאוד נהניתי מההוספות הרבות שאספתם, ומכל הפאר והתפארת שעיטרתם אותו״.

ידוע כי בכבוד ובמורא התיחס הגרש״ז לפסיקתו של מרן הרב זצ״ל, והרב יהודה עמיחי שליט״א, ששימש כיו״ר ועדת ההלכה לענייני שביעית (ה'תשנ״ד) על יד הרבנות הראשית, ונשא ונתן עם הגרש״ז בכמה שאלות של הלכה למעשה, ממשיך ומוסר, כי למרות שהיתה לו להגרש״ז השגה על פסקה מסוימת בנוסח שטר המכירה (והיא גם מופיעה בספרו ״מעדני ארץ״), הרי כאשר שאלנוהו כיצד לנהוג למעשה, האם לפי הנוסח המקובל או לפי השגתו שב״מעדני ארץ״, ענה מרן הגרש״ז ז״ל שיש לנהוג על פי הוראת הגאון הראי״ה קוק זצ״ל ולא לשנות את הנוסח.

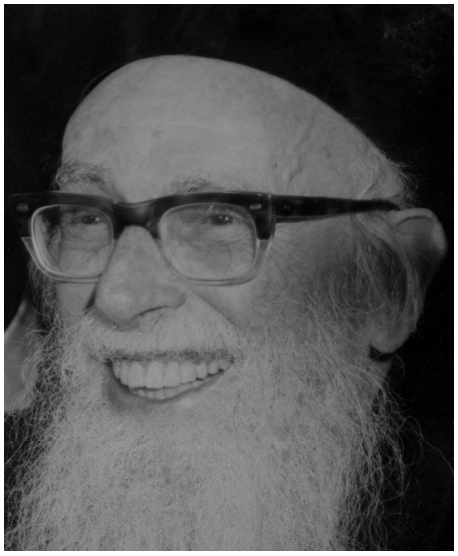
הגרש״ז ז״ל: ״הרב היה אדם קדוש!״

בשיחה אתי לפני שנים, שבה הפליג הגרש״ז ז״ל בהערכתו הרבה לדרך פסיקתו של מרן הרב זצ״ל בתשובותיו (משפט כהן, עזרת כהן וכו'), הזכיר גם את ״שבת הארץ״, והוסיף ואמר לי שהוא נזף בחומרה בתלמיד חכם חשוב שחיבר ספר בן כמה כרכים בענייני שביעית והרשה לעצמו להתעלם מ״שבת הארץ״.

בהזדמנויות שונות הביע הגרש״ז ז״ל את צערו על שהציבור החרדי אינו מתייחס כראוי לשמו ולזכרו של הרב, והדור הצעיר שבישיבות אינו יודע כלל על גדולתו. כיוצא בזה הצטער גם על אלה שנתפסו לצד הרעיוני-הגותי של הרב, והסיחו דעתם מצדו הרבני-התורני, מהיותו גאון מיוחד ופוסק מובהק, וכן מיראת-השמים המופלגת שלו.

הוא, שגדל בבית אבא, הגרחי״ל אויערבאך ז״ל, שהיה אחד המעריצים הגדולים של הרב, ספג כבר בילדותו את יחס יראת הכבוד העמוקה כלפי הרב. משבגר והכיר אותו, התמלא התפעלות מאישיותו המיוחדת ומהנהגתו העילאית, ולא פעם אמר: ״הרב היה אדם קדוש!״

כעבור שנים הגדיר ואמר: ״ישנם גדולים בלמדנותם, גדולים בצדקותם, גדולים במידות, גדולים במקצוע מיוחד בתורה, גדולים בנגלה וגדולים בנסתר, ואילו הרב היה גדול בכל. איש האשכולות. מאיזה צד שהיית מתבונן בו, היית רואה את גדולתו, את יחידותו. גאון ששלט בכל מכמני התורה, בנגלה ובנסתר, צדיק בכל דרכיו ובכל מעשיו, בדקדוקי מצוות ובמעלות המידות, בשקידת הלימוד ובמעשי החסד״.

הרב שלמה-זלמן אויערבאך זצ״ל

אביו של הגרש״ז ז״ל, שכאמור היה מעריץ גדול של הרב (כראש ישיבת ״שער השמים״ שעוסקת בזוהר וספרי קבלה, העריך מאוד גם את עומק ידיעותיו של הרב בחכמת הנסתר. ״הלא הרב ידע את כל הזוהר בעל-פה, ממש מִלה במִלה!״), השתדל להביא את בנו המצויין מדי פעם בפעם אל הרב, אולם כמה קרובים מצד האם שהיו ממתנגדי הרב, ניסו להשפיע עליו שלא יבוא אליו, וזה באמת הפריע לו, מכיון שברוב עדינותו לא רצה לגרום להם רוגז. אכן, מצא לו דרך לעשות זאת בהצנע, והיה מגיע בשבתות ל״סעודה השלישית״, כשהעריב היום, והיה מקשיב בשקיקה לשיחת-הקודש המרוממת של ״שעת רעוא דרעוין״ (״היתה אז שם אווירה של קדושה״, ״העונג הרוחני היה מעין עולם-הבא״, ״לפעמים היה נדמה לי שמלאכים ריחפו בחלל״ – כך הגדיר הגרש״ז ז״ל כעבור שנים את עוצם החוויות שלו באותן שעות הקשבה). במוצאי שבת הזדרז לרשום את חידושי התורה, בעיקר בהלכה, שקלט מתוך שיחת הרב.

כשנכנס הגרש״ז ז״ל לחופה, נתכבד הרב בסידור הקידושין שלו (החופה היתה בשכונתו, ב״שערי-חסד״, ומרן הרב זצ״ל בזהירותו הרבה בכבוד התורה, ביקש ״רשות״ מרבה של השכונה, ״מרא דאתרא״ הגרי״מ חרל״פ ז״ל, להיות מסדר קידושין בשכונתו).

כשעמד להדפיס את ספרו ״מאורי אש״, וכמקובל בא אל הרב לבקש ממנו ״הסכמה״, עיין הרב בגליונות הספר והתרשם מאד מרמת למדנותו ומהבירור הישר והעמוק שלו בהלכה עמומה זו, כיבוי והבערה של חשמל בשבת, והוא מכתיר אותו בהסכמתו בתואר ״אברך במדרשו וברוחו פי-שניים, הרב הגאון, החריף ובקי, עתיר נכסין בהונה של תורה״ ש״סידר מערכה יפה בפלפול וסברא ובינה-יתירה״.

ואז קיבל ממנו לא רק הסכמה חמה (הסכמות הראי״ה סי׳ צו), שבה הוא מברך אותו ״באהבה רבה״ [ברכה שנתקיימה במילואה]: ״תחזקנה ידיו לעלות מעלה-מעלה במעלות הקודש, **ותושיה לרוב יודיע** בע״ה, כיד כשרונותיו המצויינים אשר חָלַק לו ד׳״. אף מציין במיוחד את ״מידת שקידתו הגדולה על דלתי התורה״, ולא עוד אלא שקיבל ממנו גם

הערת ״נזיפה אבהית״, על שאינו מגיע אליו לעתים קרובות יותר לשם משא ומתן בהלכה.

לצערו הרב של הגרש״ז ז״ל היתה זו שנת חייו האחרונה של הרב, וכבר לא היה סיפק בידו להענות להזמנה נלבבת זו.

בחוג המשפחה סיפר הגרש״ז ז״ל כמה פעמים בחג השבועות, על החוויה הגדולה שהיתה לו, כשהיה מגיע בליל תיקון-שבועות לשמוע את שיעורו של הרב ברבים, וביניהם ת״ח מובהקים, בספר המצוות של הרמב״ם, שיעור שהיה נמשך כל הלילה. הוא התפעל מאוד מהמרחב התורני הגדול בסוגיות הש״ס ומשטף הדברים, ממש ״כמעין המתגבר״.

כשזכיתי שבני-בכורי, הרב נחום שליט״א, הגיע לגיל של ״הווי גולה למקום תורה״, שלחתיו לישיבת ״קול תורה״ בירושלים, בכוונה מיוחדת שיכיר מקרוב את הגרש״ז, וילמד מלמדנותו ומאישיותו (אחרי שהכרתי את הגרש״ז מקרוב מתקופת מגורי בשכונת ״שערי חסד״[83]). ואכן, זכה ללמוד שנתיים ימים בכיתתו של הגרש״ז ז״ל, שקירב אותו בימין-צדקו, והוא הוקרן ממאור פניו ומאצילות מידותיו.

כשעמדתי להדפיס את ספרי הקטן ״מלחמות שבת״ (ירושלים, תשי״ט), שלחתי לו את הגליונות של הספר לעיון, וזכיתי לקבל ממנו כמה הערות חשובות, הערות של סיוע, והן מופיעות בשמו (בעמ׳ ל ובעמ׳ מז).

בשנת תשל״ט, כשהופיע בעז״ה ספרי ״שיחות הראי״ה״, ראיתי חובה לעצמי לשלוח לו את הספר, וזכיתי לקבל ממנו מכתב תודה חם:

> מאוד מחזיקנא ליה טיבותא ומודינא ליה, גין מתנתא טבתא דא, דשדר לן מר בטיבותיה. והנני בברכה שזכותו הגדולה של רבנו זצ״ל תעמוד לו להמשיך בעבודת הקודש מתוך הרחבה ושמחה, להרבות דעת ד׳ ותורתו.

ב״ליקוטי הראי״ה״ חלק א, שהופיע בשנת תשנ״א, בפרק המיוחד על למדנותו של מרן הרב זצ״ל, פרסמתי את השורות דלקמן, מתוך השיחות האישיות שהיו לי עם הגרש״ז ז״ל:

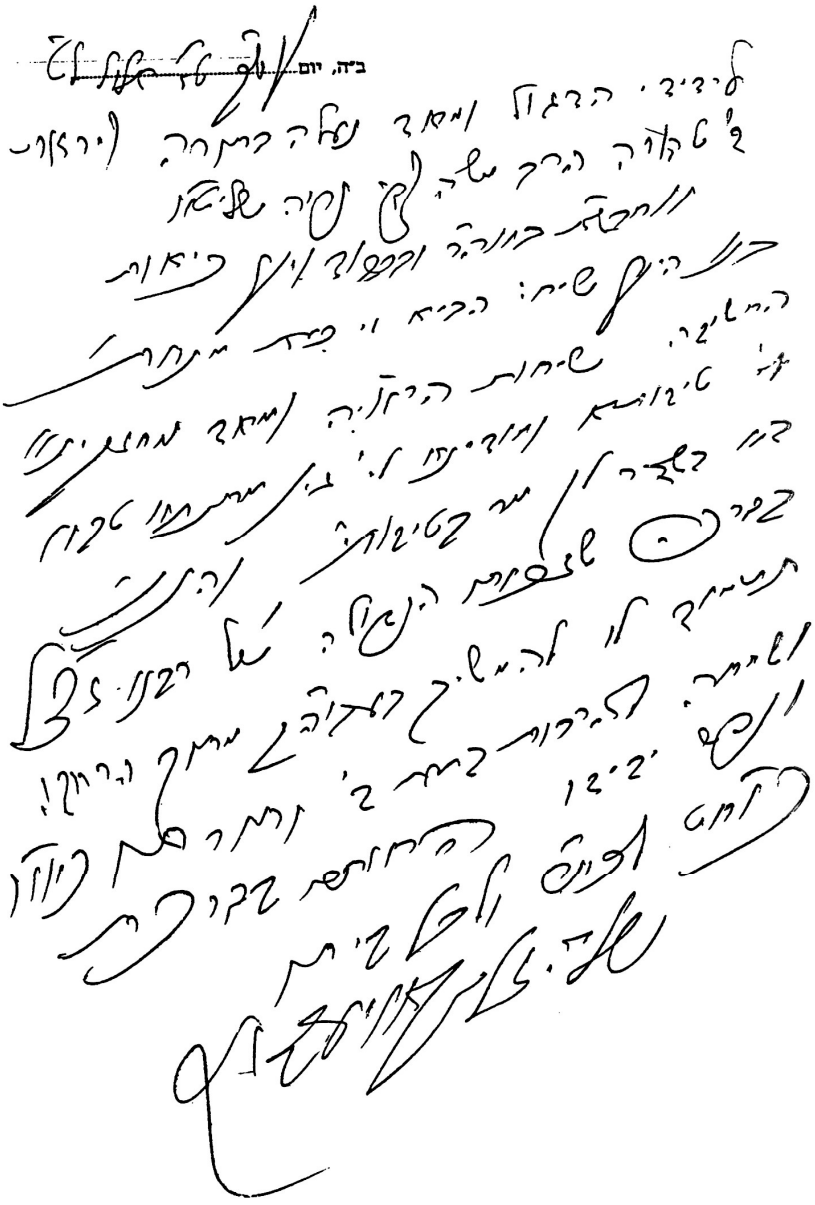
> הרב היה גאון מופלא וקדוש-עליון, וחבל מאוד שבגלל ניגודי דעות בתוך הציבור התורני, ממעטים את דמותו ומתנכרים אפילו לספריו ההלכתיים. והלא ספריו מצטיינים בישרותם, ומתשובותיו הבהירות לשאלות השונות שנתעוררו בזמנו, אפשר ללמוד דרכי פסיקה והוראה.
>
> ליקוטי הראי״ה א, עמ׳ 51

---

83. התגורר בבית ר׳ שלום ורייזל יעקבסון ע״ה. עי׳ שחר אורו עמ׳ 157.

הרב שלמה זלמן אויערבאך
פעיה"ק **ירושלים** תובב"א

ב"ה, יום

תודות על מנחת-ספר שקיבל מהמחבר

ובשיחה נוספת שהיתה לי עם הגרש״ז אויערבך שליט״א, הפליג רבות בשבחו של הרב כגאון, כפוסק, ובין היתר אמר: ״פלוני היה גדול בדורו, אבל היו עוד גדולים כמוהו. לא כן הרב. לא היו גדולים כמוהו בדורו, זו היתה גדלות מיוחדת. ומבחינה זו היה הרב גדול לא רק בדורו, אלא בדורות.

שם, שם

בראש החוברת שיצאה לאור על ידי ״מדרש בני ציון״, ״ישועת הארץ״ (ירושלים תרח״ץ), הכוללת ״עיקרי דיני שביעית״, שהגרש״ז היה אחד מעורכיה, נאמר בהקדמה שיסוד החוברת ״הוא דברי מאורנו הרמב״ם ז״ל, בצירוף הערות רבותינו האחרונים, פאת השלחן, הרידב״ז ומרנא הגרא״י הכהן קוק ז״ל ב׳שבת הארץ׳״.

ספרו הגדול ״מעדני ארץ״ (ירושלים תש״ד), דן בהרחבה בכל פרטי היתר-המכירה, שניתן בזמנו בשנת תרס״ט על ידי רשכבה״ג ר׳ יצחק-אלחנן ז״ל מקובנא ועוד שלושה מגדולי דורו, ונתחדש ונשתכלל על ידי מרן הרב זצ״ל בשנת תר״ע.

וראה ״מעדני ארץ״ סי׳ ב, שבו הוא מאריך להוכיח שאחרי היתר-המכירה אין קדושת שביעית נוהגת בפירות, גם איסור קצירה ובצירה אינו נוהג בהם (חידוש שהוא מוכיח אותו מכמה מקומות, ועם זאת נחלקו עליו בזה גדולים וטובים כמובא בספר), והנהו מוסיף בהערה: אחרי שכבר נדפס מאמר זה בתשרי תרח״ץ, יצא לאור ספר ״משפט כהן״ [של מרן הרב זצ״ל], וזה לשונו שם בסי׳ סז: ״אם נחזיק שהמכירה מועילה, אז ודאי קיימא לן שהפירות של נכרי הם, ואין בהם משום שביעית, וממילא אין איסור קצירה ובצירה כלל – – – ורואים בעליל שגם הרב ז״ל נחית לעיקר סברא זו שאמרנו״.

וב**״ספר השמיטה״** להגרי״מ טוקוצ׳ינסקי ז״ל (מהדורת תשל״ב, עמ׳ קג), נאמר:

> וכדאי להביא כאן חידושו של ידידנו הרב הגאון **רש״ז אויערבאך** שליט״א, אשר חידש בספרו **״מעדני ארץ״** סי׳ ב׳, שאחר המכירה לנכרי יש להתיר הקצירה והבצירה לגמרי, כדרך שקוצר ובוצר ומאסף כל שנה, דהאיסור לא תקצור ולא תבצור נאמר בפירות שביעית שיש עליהן קדושת-שביעית – – – כדמוכח ברמב״ם פ״ה משמיטה ויובל הלכה כ״א״, והוא מוסיף ״וכמה מגדולי ירושלים שבחו חידושו זה״.

בשיחה אחרונה, באידיש, שהיתה לי עם הגרש״ז באחת השנים האחרונות, נתגלגלו הדברים על הגאון ר׳ איסר-זלמן מלצר ז״ל, שבכמה מקומות הוא מכנה את הרב **״שר התורה״**, והגרש״ז ז״ל הגיב בהתרגשות ״רבי איסר-זלמן איז דאך גיווען דעם רָבְּ׳ס אַ חָסידְ!״ [הגרא״ז הלא היה חסיד של הרב![84]].

---

84. עי׳ ליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 238.

שירת שבת-הארץ[85]

פרק השירה המופלא – שירת שנת השבע, **שירת שבת הארץ**, המתנשאת לגובה עילאי ברום רעיונותיו הקדושים של מרן הרב זצ״ל – מעיד עד מה גדול היה אומץ הרוח שלו, ועד מה רבה היתה מידת מסירות הנפש שלו. עם היותו נתון כולו בחווית הקדושה של ארץ ישראל, עם היותו חש באופן מוחשי את מעלות הקודש שזכה בהן בעלותו לארץ אשר אליה נשא נפשו משחר ילדותו – נלחץ ונכנס בעובי הקורה, לשאת בעול ביצוע היתר-המכירה שנעשה בראשונה על-פי הוראתו של רשכבה״ג הגאון רבי יצחק-אלחנן זכרונו לברכה, ושלושת הגדולים אשר באו על החתום: היתר אשר מפקיע זמנית חלק מהמצוות התלויות בארץ, ואשר כמה גדולים וטובים התנגדו לו, ומרן הרב זצ״ל אשר נתן למצוה-רבה זו ביטוי רעיוני-פיוטי כה אדיר, נאלץ לבצע היתר אשר מפקיע את קדושתה מכל שטח בארץ ישראל שחזר לידי ישראל.

מתוך הכרה מעשית של מצב העם שבשדות, החורשים והזורעים, הכורמים והיוגבים, רפיפותם ודלותם החומרית, עמוקה היתה חרדתו לקיום האתחלתא של היישוב החקלאי, אף גם דאגתו, שללא ההיתר תהיינה פרצות חמורות, והן שהטילו עליו את מלוא האחריות של מרא-דאתרא, לשאת עול ביצוע ההוראה שהורו בשעתם רבנן קשישאי, ולגייס לזה את מלוא סמכותו התורנית, גם אם היתה מאוד קשה לו מבחינת הרגשתו הרוחנית, ומאוד לא נוחה לו מבחינת העמידה בהתנגדות שנתחדשה וקמה לעומתו.

אכן מאת ד׳ היתה זאת, שגדולי ירושלים – הגאון רבי שמואל סלנט זכרונו לברכה והגאון האדר״ת זכרונו לברכה – הטילו עליו להיות המוציא והמביא בכל הנוגע למצוות התלויות בארץ,[86] ומעשה-רב זה של היתר-המכירה התבצע דווקא על-ידו. שכן העוסק בענייני שביעית – אם בהלכות שנוסחו בספרו, ואם בהוראות המעשיות המופיעות באגרותיו ובתשובותיו – רואה באיזו מידה החמיר בפסיקתו בכל הנוגע למעשה, באיזו מידה עודד וחיזק את גיבורי הכוח שומרי-שביעית, ובאיזו חריפות הגיב על הנסיון לכפות עליהם עבודות ששת שנות-המעשה.

וכשאנו עולים מתוך העיון **בגופי ההלכות** והדרכתן המעשית, וחוזרים ונכנסים בהיכל **שירתו** של הרב, מתברר ומתחוור לנו שמַהֲגווי הסלע של **ההלכה** הפסוקה – אם לקולא ואם לחומרא – בוקעת ועולה אצלו השירה האדירה, **שירת שבת-הארץ**, שבת לד׳, והיא סובבת ומקיפה את הפרט ואת הכלל. ומתרוממת השירה בפי כתבו, מתנשאת משנת השמיטה לשנת היובל, לשנת הדרור, לשנת החירות, ו״אין לך בן-חורין אלא מי שעוסק בתורה״ – בתורת השביעית החודרת למעמקים בגופה וברוחה. מכנף **שבת-הארץ** זמירות שמענו, קולות שירה וזמרה, וכל העם רואים את הקולות, קולות השמיטה אצל הר סיני.

---

85. הקדמת המחבר להופעת הספר ״הקדמה לשבת הארץ״, קרית הישיבה בית אל, ה׳תשנ״ד.
86. עי׳ לעיל עמ׳ 76.

פרי מגדים[87]

ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל,
לא יבול עלהו ולא יתום פריו, לחדשיו יבכר.
יחזקאל, מז, יב

ובכל עת חידוש הלבנה העליונה,
תריק עליהם מגד גרש ירחים ושפע רב.
מלבי"ם, שם

בואו ונחזיק טובה ליקירנו-חביבנו הבלתי-נשכח, הרב עוזי קלכהיים ז"ל, אשר נשאו לבו לבאר ולהסביר בהרחבה את פתגמי החודש של מרן הרב זצ"ל במאמרו "באר מגד ירחים", שהופיע בשעתו ב"קובץ הראי"ה" (ירושלים תשכ"ו), והרשים מאוד בתוכנו המרומם ובסגנונו העשיר.

אכן, רק מי שהיה ספוג כולו במשנתו של הרב ובקי במכמני כתביו ואגרותיו, יכול היה לזכות אותנו במלאכת מחשבת נהדרת זאת, שבה מקבלת האימרה הקצרה-התמציתית הארה רב-צדדית מדברי הרב העשירים במקומות אחרים. בְּיַדַע הרחב והעומק של רבי עוזי ז"ל, לא רק שפתח לפנינו את שערי הרמזים שבקוצר הפתגמים, אלא גם הגיע למיצוי הדברים, עד כדי קביעה ש"בשרטוטים שלפנינו אנו מוצאים את כל משנתו העיונית של הרב מקופלת בשורות מעטות".

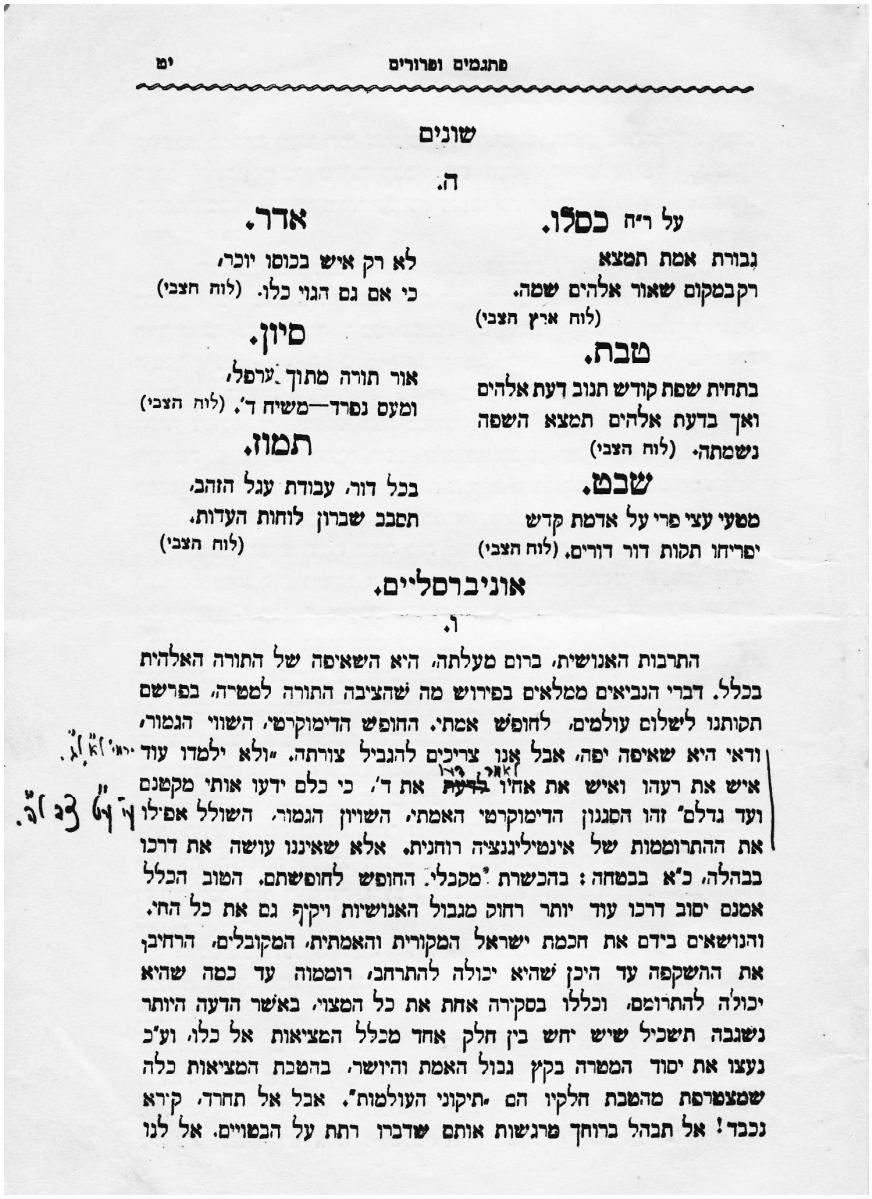
כרבי יהודה הלוי בשעתו, היה מרן הרב זצ"ל משורר והוגה-דעות גם יחד. הרבה דברי מחשבה מתרוממים אצלו לפרקי שירה, ולעומתם – שיריו מלאים עומק מחשבה.

בפתגמי החודש של הרב, יתרשם איש-הספרות בעיקר מן הצליל הפואטי הנאה, ואילו איש-ההגות יבחין מיד בתוכן העיוני שבו[88]. ואכן הבחין רבי עוזי ז"ל ברום ובעומק הגנוזים בפתגמים העטופים ביפי המליצה, ומשירד לעיון יסודי נתגלה המרחב הגדול שבהם, נתגלה לו כי "גדולים ונשגבים הם המגדים אשר בפתגמים".

---

87. דברי המחבר לכבוד הופעת הספר "באר מגד ירחים", קרית הישיבה בית אל, ה'תשנ"ה, הובאו שם בסוף הספר.

88. המלחין המצויין מר ראובן סירוטקין הי"ו, ראה את פתגם חודש חשון – "כשהנשמה מאירה" – כשהוא חרות על קיר חדר האוכל באחת האולפנות שלנו, והוקסם מיופיו ומתכנו, והנה נחה עליו הרוח והוא זיכה אותנו במנגינה ענוגה הכובשת לבבות, והפתגם מושר כבר בכל ישיבותינו "בסעודה שלישית", בכובד ראש ורוב נועם.

פתגמים ופרורים יט

שונים

ה.

על ר״ה כסלו.

גבורת אמת תמצא
רק במקום שאור אלהים שמה.
(לוח ארץ הצבי)

טבת.

בתחית שפת קודש תנוב דעת אלהים
ואך בדעת אלהים תמצא השפה
נשמתה. (לוח הצבי)

שבט.

טעמי עצי פרי על אדמת קדש
יפריחו תקות דור דורים. (לוח הצבי)

אדר.

לא רק איש בכוסו יוכר,
כי אם גם הגוי כלו. (לוח הצבי)

סיון.

אור תורה מתוך ערפל,
ומעם נפרד—משיח ד׳. (לוח הצבי)

תמוז.

בכל דור, עבודת עגל הזהב,
תסבב שברון לוחות העדות.
(לוח הצבי)

אוניברסליים.

ו.

התרבות האנושית, ברום מעלתה, היא השאיפה של התורה האלהית בכלל. דברי הנביאים מטלאים בפירוש מה שהציבה התורה למטרה, בפרשם תקותנו לישלום עולמים, לחופש אמתי. החופש הדימוקרטי, השווי הגמור, ודאי היא שאיפה יפה, אבל אנו צריכים להגביל צורתה. «ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לדעת את ד׳, כי כלם ידעו אותי מקטנם ועד גדלם» זהו הסגנון הדימוקרטי האמתי, השווין הגמור. השולל אפילו את ההתרוממות של אינטיליגנציה רוחנית. אלא שאיננו עושה את דרכו בבהלה, כ״א בבטחה: בהכשרת «מקבלי» החופש לחופשתם. הטוב הכלל אמנם יסוב דרכו עוד יותר רחוק מגבול האנושיות ויקף גם את כל החי. והנושאים בידם את חכמת ישראל המקורית והאמתית, המקובלים, הרחיבו את ההשקפה עד היכן שהיא יכולה להתרחב, רוממוה עד כמה שהיא יכולה להתרומם, וכללו בסקירה אחת את כל המצוי, באשר הדעה היותר נשגבה תשכיל שיש יחש בין חלק אחד מכלל המציאות אל כלו, וע״כ נעצו את יסוד המטרה בקץ גבול האמת והיושר, בהטבת המציאות כלה שמצטרפת מהטבת חלקיו הם «תיקוני העולמות». אבל אל תחרד, קרא נכבד! אל תבהל ברוחך מרגשות אותם שדברו רתת על הבטויים. אל לנו

פתגמי החודשים (עם הערות המחבר)

ולא עוד אלא שנוכח לדעת, ולהודיע, **שהצליח הרב לקפל במגד ירחים את כל משנתו העיונית**. הגדרה זו מקבלת אישור מלא, כשאנחנו עוברים מחודש לחודש ומפתגם

לפתגם, מֵרֹוים נפשנו מבאר-חי-**ראי״י**, במובאות קצרות וארוכות מספרי-דבי-רב – מעולת ראי״ה, מאגרות הראי״ה, מאורות התשובה ומאורות הקודש וכו׳.

[רק כשאנו מגיעים לנושא חיבת הארץ (הרמוז בפתגם של חודש אב), כאן מעיר רבי עוזי ז״ל וכותב: ״אין צורך בציטטות מדברי הרב זצ״ל בנושא זה. נקודה זו היתה מקור חיותו ושאיפת חייו. קריאותיו לעלייה לארץ, שמחתו בבניינה, וציפייתו העמוקה לגאולתם השלמה של ישראל – פזורים לאורך כל משנתו״].

בחתימת ביאוריו מסיים רבי עוזי ז״ל בענוותו וכותב: ״**ניסינו** לפשט את הקמטים והרמזים הטמונים בפתגמי המגד, **השתדלנו** להאזין לצלילים, לרוח הפתגמים, וקלטנו מעט מעדנת ריחם״. ואנן נענה אבתריה: **הנסיון** עלה יפה ולמעלה מזה, **ההשתדלות** כרתה אזניים וקלטה בנות-קול דקות מרנינות לב. **והקליטה** כלל לא מעטה, כי רב עדן ריח הניחוח שהעלה רבי עוזי ז״ל בטוב טעמו מ״חנותו של בַּשָּׂם״.

ממסורת הנביאים למדנו שהיו בעלי הנפש שבישראל מקבילים פני הנביא בראשי חודשים. הרי כך שואל בעלה של האשה הגדולה, השונמית: ״מדוע את הולכת אליו היום, לא **חודש** ולא שבת״?! (מלכים ב, ד, כג)[89]. ובימינו חזינו-ראינו כיצד היו יקירי ירושלים מקבילים פני מרן הרב זצ״ל בכל ראש חודש, מקשיבים בענווה לנועם שיחו, איש-איש כברכת ה׳ עליו, בהלכה ובאגדה, בנגלה ובנסתר (ראה ״מועדי הראי״ה״, עמ׳ 42). ומקורם ברוך בשולחן-ערוך של האר״י הקדוש: ״חייב אדם לקבל פני רבו בראש חודש״ (כוונת ר״ח, סעיף א). ובמדרשו של רבי שמעון בר יוחאי נאמר עליהם: ״אילין אינון דבעיין לחדתותי בחדדותא דסיהרא [אלו הם הרוצים להתחדש בחידוש הלבנה], ועל אלין כתיב (ישעיה סו, כג) והיה מידי חודש בחודשו וגו׳ (זוהר בראשית דף קפא, א), וראה ״פרי צדיק״ לראש-חודש כסלו (בראשית, עמ׳ 73-70), ובדברי הגרי״ד סולובייצ׳יק ז״ל: ״קדושת ראש-חודש אינה נראית לעין – – – מתקפלת היא בנבכי התודעה הדתית״ (דברי הגות והערכה, ירושלים תשמ״ב, עמ׳ 166).

*

ב״באר מגד ירחים״ פתח לפנינו רבי עוזי ז״ל את חדרו הפנימי של הרב, לקיים מה שנאמר על ידי יחזקאל הנביא: ״שער החצר הפנימית הפונה קדים יהיה סגור וגו׳, **וביום החודש** יפתח״ (יחזקאל מו, א).

יעמדו על הברכה בעלי הטעם, נבוני דבר, אשר הגישו לנו את ״באר מגדים ירחים״ במהדורה נהדרת מאירת-עיניים, למען העלות עולת חודש-בחודשו על שולחן עיוננו. ומעתה הננו מוזמנים להקביל פני הרב בכל ראש-חודש וליהנות לאורו תוך עיון בפתגם החודש המבואר, על פי מה שדלה דלה לנו רבי עוזי ז״ל ממרחבי משנתו.

---

[89] עי׳ ראש השנה טז, ב, ובפירוש רבנו חננאל שם.

״טובים מאורות שברא אלקינו״ – ובעלות אורו של המאור הקטן, נעלה ונתעלה באורות המאור הגדול לממשלת הקודש.

*

הרב עוזי קלכהיים

יקירנו-חביבנו הרב עוזי קלכהיים ז״ל, שנלקח מאתנו בדמי-ימיו (ט׳ אייר תשנ״ד), זכה להיות אחד הפרשנים המעולים של משנת הרב. בהקדמת ספרו ״אדרת אמונה״ (ירושלים תשל״ו) הוא כותב: ״בעלותי בקודש לירושלים, ספגתי את רוחו של מרן הראי״ה זצ״ל בבית-מדרשו מפי בנו-יחידו הרב צבי-יהודה זצ״ל ומפי תלמידו הרב-הנזיר ר׳ דוד הכהן זצ״ל״. אולם, הוא ספג את הדברים לא רק ברוחו אלא גם בנפשו, והדבר בא לידי ביטוי מעולה בעטו המבורך. ספריו המצויינים ״אדרת אמונה״ ו״שירת אומה לארצה״ (ירושלים תשמ״ז) זוהרים באור יקרות, כי פרקי-האמונה הפכו אצלו לפרקי-שירה, והם מתנגנים בנשמת כל מעייני הספרים, שוחרי משנתו של הרב – זהב תורת ארץ ישראל.

הרב ר׳ עוזי ז״ל למד רבות ולימד רבות כרב, כר״מ, כראש כולל וכרב קהילה, כרב אזורי וכראש מדרשה לדיינים, אולם מעל לכל אלה התרוממה ברוב לתפארתה אישיותו הנלבבת, ברוכת המידות ועטורת המעלות, אשר הרעיפה ברכת-שמים ביקרת רוחה ונועם הליכותיה, ככל הכתוב בחוברת הזכרון ״האשכול״, שהוציאה קהילת בית יעקב ברמת-אשכול, אשר זכתה שיכהן בה בשנותיו האחרונות.[90]

אכן, אמת ויציב מה שנחרת על מצבתו: ״איש אמונה, תלמיד חכם של ארץ ישראל, מורה דרך לרבים בתורתה, אוהב הבריות ומקרבן לתורה״.

״לפני שמש ינון שמו״.

---

90. ספר זכרון ״ישועות עוזו״ לזכרו, נדפס בירושלים ה׳תשנ״ו.

קול קורא לציון

עם הופעת

"לקט הקריאות לעלות לארץ ישראל"

"הקריאה הגדולה לארץ ישראל", זו קריאת ענק הרוח, הגדול והקדוש מרן הראי"ה זצ"ל, קריאת מעמקים וקריאת מרומים, קריאה רבת עוצמה ועזת ביטוי – בקול רעם ורעש גדול, בקול אדיר וחזק הבוקע ועולה מנבכי הנשמה.

כמעיין מים חיים המזנק ופורץ מבין סלעי בראשית, כך פורצים הדברים היוצאים מן הלב, מתוך הלב הטהור הרווי טל אורות, טללי אורותיה של ארץ ישראל, ארץ הבחירה, אדמת הנבואה – ה"ארץ אשר ד' אלוקיך דורש אותה", אשר "תמיד עיני ד' אלוקיך בה". דברים היוצאים מתוך הלב האוהב את עמו ואת ארצו אהבת עולם, ומתוך הלב הדואב ונחרד מצללי המחשכים של מוראות הגלות, על צרותיה בחומר ומצוקותיה ברוח.

ליקוטי אמריו של מרן זצ"ל, מיעוטם דברי הסברה, דברי חכם-לב אשר בנחת נשמעים ומובעים ברוחב-דעת, ורובם דברי שירה המתנגנים בעומק רגש. ראשיתם בלהט אזעקה והמשכם בשלוות השקט, ראשיתם בדברי נגידים כתוכחת נביא, בדברי רתת כמוסר אב, והמשכם בבינת נבונים, ברוֹך-עֶדנה כתורת אם. מרגשת מאוד התרפקות החיבה על זיו כבודה והדרת יקרתה של ארץ הקודש, אהבת המצוות התלויות בארץ ככל הנקלט בתורת הנגלה מפי ראשונים ואחרונים, וההתפעמות מהמעלות בקודש ומכל הרמוז בתורת הנסתר, בסוד שיח חכמי הרזים.

יבורך הרב בנימין אלון שליט"א על טוב טעמו בלקט הנבחר, על הקדמתו המאלפת, על הפתיחות הקצרות שלפני כל מאמר, על ההערות ומראי המקומות, ועל כל אלה – על הביאורים המבהירים המלווים אותנו לאורך כל החוברת.

ומשנה תודה לרעייתו הנעלה, הסופרת מרת אמונה תחי', ששכתבה את הדברים בחלוקה מצוינת, שהפכה כל מאמר לפרק-שירה.

ועל כולם, ברכת העשיה לתנועת "אמונים" אשר הוציאה קובץ זה ועושה חיל בהפצתו בכל שדרות הציבור. "יגדיל תורה ויאדיר"!

יישר כוחם וחילם לאורייתא.

*

״חמרא למרא וטיבותא לשקיא״. זכה חלוץ ההתנחלות בדרום הר חברון, בגולן ובהר חברון, מר יצחק ערמוני ז״ל, לגייס את כל משפחתו החלוצית להיות המוציאים לאור את קריאת-הקודש הזאת, לזכרון עולם להוריהם היקרים ״אוהבי ארץ ישראל ובוניה״, ותיקי המושב הראשון של ״הפועל המזרחי״, שדה יעקב אשר בעמק יזרעאל, הרואים את תפוצתה של קריאת מרן הראי״ה זצ״ל כהמשך תקיעתו של השופר הגדול ״לשיבת ציון האידיאלית, המתרחשת מתוך אמונה חזקה בה׳ ובתורתו״.

יהי ד׳ אתם ואתנו, ותחזינה עינינו באור החדש אשר יאיר על ציון וירושלים.

ט״ו באב ה׳תשנ״ג, כפר הרואה

*

קריאותיו הנרגשות של מרן הרב זצ״ל, עוררו הדים מקרוב ומרחוק.

הדברים שבכתב והדברים שבעל-פה עשו רושם. אף גם נודעה ברבים פעולתו הענפה של הרב ביפו ובמושבות, בחיזוק ידי הבונים, הכורמים והיוגבים, ובעידוד כל יוזמה של עבודה ותעסוקה.

איש העלייה השנייה, ר׳ ישראל חבס ז״ל, שעלה לארץ בשנת תרס״ח,[91] מספר בשבועון ״היסוד״ [שהוא היה מייסדו ועורכו], מה רבה היתה השפעת מרן הרב זצ״ל על רבים, להתיישב בארץ ולהאחז בה:

> הישוב החדש בארץ היה מורכב ברובו ממתיישבים וחלוצים חופשים. גם בעלי נפשות רגישות שבקרב החרדים, שנמשכו אחרי תנועת חיבת-ציון, בתחילה נמנעו מלעלות ולהתיישב בארץ, בפחדם מפני השפעת החופשיים (שהקדימו לבוא) על בני משפחותיהם.
>
> רק עם הופעתו של רבנו בתור הרב של הישוב החדש, עברה השמועה הטובה בארצות הגולה, שביפו – מרכז הישוב החדש – נתקבל רב גאון צעיר מופלא, משכיל ומליץ, צדיק גדול וחובב ציון גדול, שיש לו השפעה עצומה על כל החוגים בישוב החדש – – – וזה עורר תנועה חלוצית בין הציונים החרדים, לעלות לארץ ולהתיישב במקום אשר הכוח הגדול הזה איווה למושב לו.
>
> כותב הטורים האלה, שעלה לארץ לפני כ״ז שנה, פגש יום-יום ביישוב החדש עולים ומתיישבים חדשים מחוגי החרדים, שאמרו בפירוש שעיקר הדחיפה לעלייתם לארץ, היתה הימצאות רבינו במרכז הישוב החדש. ומאז הלכה עליית החרדים לשם התיישבות בכפר ובעיר, הלוך וגדל.

---

91. ראה ערכו באנציקלופדיה של הציונות הדתית חלק ב, עמ׳ 342-340; לנתיבות ישראל ב׳ מאמר יט.

ואמנם, השפעת רבינו בעשר שנות ישיבתו ביפו היתה גדולה מאוד. כל אנשי היישוב החדש היו מעריצים אותו. החיים הדתיים ביפו והסביבה התגברו והלכו, וההשפעה עברה גם לתל-אביב הצעירה שהתחילה אז להיבנות. – – –

גם ביפו היו אז חוגים שונים, חרדים קנאים וחופשים קיצונים, אבל אף אחד לא העיז למרר את לב-הזהב של רבינו, פאר הישוב והדרו, המלא אהבה עמוקה לכולם. גם בני היישוב החדש אשר עלו לארץ לשם בניינה ופיתוחה, לא רצו בשום מקרה להעציב את האיש המסור בכל עומק נשמתו הגדולה לבניין ארץ הקודש, ועל הלמדנים ובני התורה אין מה לדבר, שהיו מסורים בכל נפשם לרבינו הגדול, השקוע תמיד במעמקי נבכי התורה ואהבת אלקים ויצוריו. כזה והרבה יותר מזה היה המצב של רבינו והשפעתו כל זמן ששכן כבוד בלב הישוב החדש.

*

מרן הרב זצ״ל לא הכיר בזכותה החוקית של ממשלת המנדט להגביל עליית יהודים לארץ ישראל, והשתדל לעזור לעלייה בכל דרך שהיא.

והרי לנו לדוגמא סיפור קטן שהגיע לידיעתנו:

בשנת תרצ״ג עלה לארץ ישראל ה׳ פ. לוטנברג ז״ל עם בני משפחתו מפולין. רק בנו בכורו, ששירת אז בצבא הפולני, נשאר בחו״ל. שנתיים לאחר מכן גמר הבן את שירותו בצבא, ויחד עם בן דודו ביקשו לעלות אף הם לארץ, אלא שממשלת המנדט מנעה זאת מהם. הם לא קיבלו סרטיפיקטים [רשיונות עלייה].

והנה נודע לאב כי לרב יש זכות לקבל סרטיפיקטים עבור בני ישיבה. קם והלך אצל הרב וסיפר לו כי בנו ובן אחיו שניהם בחורי ישיבה, ואדיר חפצם לעלות לארץ, וביקש מן הרב להשיג רשיונות למענם. שמע הרב והבטיח.

משהלך המבקש אמר לו השמש להרב: יהודי זה אינו נראה לי כאביהם של בחורי הישיבה. נתן בו הרב מבט וחייך: נאמַר שאינם בחורי ישיבה, ״אבער אידן-זיינען זיי״ [אבל הרי יהודים הם!].

סיפר הרב נחום הכהן קוק (שליט״א) [ז״ל]:

מעשה במרן הרב זצ״ל שהלך אצל הנציב העליון שמינתה מלכות בריטניה, לבקש מלפניו על אי-גרושם של מה שהם קראו עולים בלתי-ליגליים. אמר הנציב לרב: ״אדוני הוא יודע להעריך סדרי מלכות וחוקיה, שהרי נאמר אצלכם בתלמוד דינא דמלכותא דינא, והרי הללו פרצו כל סדר וחוק בעלותם ארצה, והכיצד יבקש עבורם הרב?״

השיב הרב: ״החוקים חלים על אלה אשר אתם קוראים להם עולים חדשים, אבל אלה אינם עולים, הם תושבים חוזרים״.

״כיצד?״ שאל הנציב, ״והרי בני אירופה הם?״

TEL. BELFAST 6969

RABBI J. SHACHTER.
RABBI,
JEWISH COMMUNITIES
NORTHERN IRELAND.
101, CLIFTONPARK AVENUE,
BELFAST.

יעקב שכטר
הרו"פק"ק
בלפסט והגליל.

ב"ה, י"ז תשרי תרצ"ב,

שלום למדברנא דאומתי' בארעא דישראל
הגאון האדיר כש"ת מוה"ר אי"ה קוק שליט"א.

אחר דרישת שלומו בכבוד והוקרה כערכו הרם, אני מוצא לנכון להודיע להר"ג שליט"א ענין נחוץ מאוד.

השר המצביא ואקום, הנציב העליון בא"י ועבר הירדן היה עד היום המצביא הראשי של הצבא בצפון אירלאנד אשר בלפסט היא עיר בירתה. ידידות היה שורר בניגו כל הזמן מיום בואי הנה לשרת בתור רב ראשי של הקהלות העבריות במחוז זה, והנה כאשר נתמנה מאת הוד מלכותו לנציב עליון, נתקבלתי ממנו בכבוד מיוחד בביתו ושוחחנו על אודות השאלות העומדות ברומו של היהדות בא"י. אבל הפגישה היותר חשובה היתה בערב החג, יום אחד טרם עזבו את בלפסט. הוא בא בלוית שר צבא לבקר אותי בביתי בתור הבעת כבוד וידידות ושוחחנו כשעה וחצי שיחה רבת הערך והשובה למאוד. אחד הפרטים היותר חשובים ואשר רשם ביומן שלו היה אודות "אישיותו". הוא היה מעניין את עצמו בכל הציור החי והנאמן שמסרתי לו אודותיו.

מאושר אני לדעת שאני הייתי השליח הראשון מההשגחה העליונה בשביל ענין חשוב ונבוה כזה. כן התאמצתי לרשום בלבו השאלות החשובות כמו חינוך הדתי ושמירת שבת וכדומה, ותקותי בטוחה שדברי שנדברו מעומק הלב לא ישובו ריקם ויהיו להם הפעולה הדרושה.

הידידות הטוב בניגו היום ימשך גם הלאה ואולי עוד יזדמן לי שתגולגל עוד איזה זכות על ידי.

בהוקרה רבה ובתפילה לישועת ה'ולהרמת קרן ישראל,

יעקב שכטר.

עם הנציב הבריטי העליון. באדיבות הארכיון הציוני.

לַמְנַצֵּחַ עַל הוֹדוּת מִזְמוֹר שִׁיר

(של הנציב העליון לארץ־ישראל אשר חלה ונרפא)

בְּתִיהוּדָה הִיוֹשֶׁבֶת בְּאֶרֶץ־הַצְּבִי, בְּחָרָוֹת־לֵב תּוֹדֶיךָ,
אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל־סֶלָה.
עַל חַסְדְּךָ צַ֫עֲלִין אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִם צְבִי־הַפְּאֵרָתֵנוּ:
הוֹד כַּעֲלַת אָחִינוּ הַשַּׂר אֲלֵי־עָנָךְ בֶּן כְּנֻחָם נְצִיב־יְהוּדָה,
אֲשֶׁר בְּשָׂצַף קֶצֶף הִסְתַּרְתָּ פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ, וַתְּמוֹגְגֵנוּ
בְּחָרְדַת חֲלָיו.
וּבְאוֹר פָּנֶיךָ רְצִיתָנוּ וַתִּשְׁמַע לְקוֹל תְּפִלָּתֵנוּ, אֲשֶׁר
שִׁוֹּעֲנוּ אֵלֶיךָ בְּלֶב־נִשְׁבָּר וְנֶפֶשׁ־מְצֹרָרָה.
וְתָחֹשׁ מַרְפֵּא לְמַחֲמַד־נַפְשֵׁנוּ, אֲשֶׁר הוֹד וְהָדָר
שַׁוִּיתָ עָלָיו.
עַל־כֵּן נְבָרֶכְךָ אֱלֹהִים חַיִּים רוֹפֵא חוֹבֵי כָּל־
בְּשָׂר.
בָּרוּךְ אַתָּה צַ֫דִּיק וּמוֹשִׁיעַ, אֲשֶׁר הִצַּלְתָּ
מָמֶוֶת אֶת נֶפֶשׁ טָנֵן אֶרֶץ חֶמְדָּתֶךָ.
וְשִׁבְחְךָ לְעוֹלָם נוֹדֶה סֶלָה, כִּי יָמִים עַל־יָמָיו תּוֹסִיף.

וּפָצָתָם וְבָמְשָׁרִים בְּעִ֫ז יְמִינֶךָ, יַרְעֶה אֶת
יוֹשְׁבֵי אַדְמַת־קָדְשֶׁךָ.
וְלִשֵּׁם עוֹלָם יִנּוֹן שְׁמוֹ כִּי תִסְעָדֵהוּ
בְּחַסְדֶּךָ.
לְרוֹמֵם קֶרֶן יְשׁוּעָה לְבֵית־יִשְׂרָאֵל עִם זוּ
בְּחָרְתָּ.
לְשׁוֹבֵב יַעֲקֹב אֶל נָוֵהוּ וּלְהַצְמִיחַ צֶמַח
יְשׁוּעַת־עוֹלָמִים.
בְּקוֹל רִנָּה וְתוֹדָה, נוֹדֶה לְךָ עַל חַסְדֶּךָ
וְעַל אֲמִתֶּךָ.
כִּי הִפְלֵאתָ אֶת יְגוֹנֵנוּ לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה,
וְלֹא נָתַתָּ לַמּוֹט רַגְלֵנוּ.
בָּרוּךְ ה' אֱלֹקֵי־יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד־הָעוֹלָם,
וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן, הַלְלוּיָהּ.

חברה מאת כ"ק ראש הרבנים
מרן אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א,
ונקבעה עפ"י הרבנות הראשית לארץ ישראל לאומרה בש"ק זו,
פרשת־החדש. בכל בתי־כנסיות החזן והקהל פסוק־בפסוק.

דפוס העברי

תפילה שחיבר מרן הראי"ה לרפואת הנציב העליון
עי' בשדה הראי"ה עמ' 316

אמר לו הרב: אתה הזכרת דברי חז״ל בתחילת שיחתך, אמרת ״דינא דמלכותא דינא״, שגם סדרי מלכות וחוקיה מחייבים. אבל הנה בדברי דוד מלך ישראל נאמר: ״ולציון יאמר איש ואיש יולַד בה״. מהי התוספת? מיהו ״ואיש״ אשר גם הוא יולַד בה, שגם הוא ילדה ובנה של ירושלים? אמרו חכמינו: אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה (כתובות ע״ה), גם זה וגם זה ילדה ובנה של ירושלים הוא. יהודים אלו – בני-בניהם של יהודים הם, אשר לאורך כל הדורות התאמצו לבוא לארץ ישראל ושציפייה מתמדת היתה בלבם לראות את ירושלים. בניה הם, והם חזרו אליה, ולכן אין לראותם כעולים חדשים אלא כתושבים חוזרים״.

״כל ימיו קירב יחידים, וניסה אלף פעמים ובאלף דרכים להנחות יהודים בחזרה אל ארצם, להקנות להם את ארץ ישראל ולייישבם על פי התורה״ (ספר הדמויות, 225).

> גאולת הקרקע מיד נכרים, להביאה לרשות ישראל בארץ–הקודש, פשוט שהיא מצוה רבה וכל ישראל צריכים לעזור בזה בכל הכוחות, כי עינינו רואות וכלות כל היום, על כל אמה וטפח של ארצנו הקדושה, השרויה ביד בני–נכר.
>
> מתוך מכתב מרן הראי״ה קוק זצ״ל לאדמו״רי פולין

על חיבת כל שעל מאדמת הקודש, אנו למדים מסיפור משמשו הנאמן של מרן הרב זצ״ל, ר׳ אברהם-חיים צ׳צ׳יק ז״ל: לאחר ששהה מרן הרב זצ״ל בפעם האחרונה בחיפה על הכרמל, להתאוששות ולהבראה, בעמדו לשוב ירושלימה נגרמו כמה עיכובים, והוא יצא לדרך בשעה מאוחרת. והנה רד היום, והנהג המנוסה אף הוא לא התמצא בשעות החושך, תעה בדרכו, ונכנס לשטח של כפרים ערביים. באותם הימים היו כבר יחסים מתוחים בין יהודים וערבים, והדרכים הצדדיות היו בחזקת סכנה. והנה בשעה שהנהג הרגיש בטעותו, עשה סיבוב חד וחזר אחורנית במהירות, כדי למהר לחזור לדרך-המלך הבטוחה. הנהג הסביר אחר כך את פשר הסיבוב והנסיעה המהירה, ואף ביקש סליחה על טעותו.

כששמע מרן הרב זצ״ל את דברי הנהג, טפח לו בחיבה על כתיפו ואמר: ״אדרבא, מגיע לך יישר-כח, שעל ידך זכינו להמצא בשטחים חדשים לנו בארצנו הקדושה והחביבה, כי לולא טעותך, מי יודע מתי הייתי זוכה להרגיש בצורה ממשית את קדושתה של אותה כברת ארץ אשר עברנו בה״.

> אין כמעט ספר קבלה אחד, שלא ידבר על ארץ ישראל וגאולה, כי הקבלה כולה היא ציפיית–ישועה, כראוי לחכמה עליונה שאינה מתפשרת עם ההוה הלקוי, כי אם עולה היא ברוח ד׳ אל העתיד המתוקן, הנהדר בקודש. – – – בספרי מהר״ל מפראג, שגם הוא על המקובלים יחשב, אעפ״י שסגנונו שונה מרוב בני גילו, מדובר רבות על ארץ ישראל וגאולה, ביחוד בספרו ״נצח ישראל״.
>
> אגרות הראי״ה ב, אגרת תמז, עמ׳ צא

זָכְרוּ מְרָחוֹק אֶת־יְיָ וִירוּשָׁלַם תַּעֲלֶה עַל לְבַבְכֶם
(ירמיה כ' נ"ו)
כותל המערבי
קבץ
הַמַּכְרִיז
כתבי תעמולה
של
דגל ירושלים.
בהוצאות ההסתדרות „ירושלים"
לונדון.
שנת ע'ט'ר'ת לפ"ק.
מדפוס ס. ווייסבערג, 138, כריק לין, לאמבעט. ס.1.

אמר הרב שאר-ישוב כהן שליט"א:

"מרן הרב זצ"ל דיבר על **ציון** ועל **ירושלים**, על **ציון** כמרכז כל השאיפות והתקוות המדיניות והלאומיות של העם, ועל **ירושלים** כמושג הגאולה הרוחנית העליונה, שבאה לתקן עולם במלכות ש-ד-י. שהן שלובות אחת בחברתה והן משתלבות ומתמזגות. כך חזה הוא, כשהקים את האירגון שקרא לו אז בשם 'דגל ירושלים', עליו ועל רעיונותיו נבנה הבניין הנהדר של הציונות הדתית בארץ ישראל.

אין זה מקרה כלל שתלמידיו היו ראשוני המגיעים אל הכותל המשוחרר, לאותה תפילת מנחה בלתי-נשכחת בחברת הצנחנים, גבורי קרב ירושלים. כשם שאין זה מקרה כלל שתלמידי תלמידיו נחלצו להיות מן הראשונים של חיילי צה"ל בשדה הקרב הזה, ועמדה להם הזכות הגדולה להיות בין כובשיה ומשחרריה של ירושלים".

דברי הדרכה מקוריים לילדים מת"א שעלו ירושלימה לטיול

סיפר הרב יצחק גרינברג (שליט"א) [ז"ל]:

בהיותו ילד, עלה עם כיתתו לטיול בירושלים. ביום ב' בבוקר נכנסו אל בית הרב להתברך ולברך. הרב היה עדיין עטוף בטליתו ומעוטר בתפילין ועמד בסיום התפילה.

כשנכנסו אליו היה זה באמצע שיר-של-יום. כשראה את הילדים קם וצעד אליהם, עם שהוא ממשיך בשקט באמירת שיר-של-יום. כשקרב אליהם הגביה קולו וקרא "סובו ציון והקיפוה, ספרו מגדליה, שיתו לבכם לילה, פסגו ארמונותיה, למען תספרו" – וכאן שב לתפילה בלחש שלו, עם שהוא נפרד בכך מאתם.

מפי ר' מאיר חובב (הי"ו) [ז"ל]

משורר אור התשובה

קווים לדמותו של הרב

דברים שנאמרו בכינוס העולמי למחשבה יהודית

במלאת חמישים שנה לפטירתו של מרן הרב זצ״ל נערך בירושלים כינוס עולמי למחשבה יהודית, שהוקדש לנושא **התשובה** במשנתו של הרב. ההרצאות והדיונים נתפרסמו אחר כך בקובץ ״**יובל אורות**״, ירושלים, תשמ״ח. והרי בזה הדברים שנאמרו במעמד פתיחת הכינוס, בבית נשיא המדינה.

נאה הדבר ומתאים לשמו ולזכרו של מרן הרב זצ״ל, שימי עיון אלה מתרכזים בנושא התשובה. בשנות לימודי בישיבתו, ישיבת ״מרכז הרב״, זכיתי לראותו בבוקרי חודש אלול, אחרי תפילת שחרית, כשהוא צועד הלוך ושוב באולם ביתו ולומד את ספרו הוא – את ״**אורות התשובה**״ (עי׳ לקמן עמ׳ 101). דבריו נכתבו לא רק לאחרים אלא גם לעצמו, ובימים שנועדו לתשובה, התייחד גם הוא עם תוכנו המטהר והמרומם.

הרב היה משורר התשובה, משורר האור שבתשובה, ששון-הישע שבה. לעומת ספרי המוסר האחרים, שמתעכבים בעיקר על הצד החשוך שביצרי האדם ונוסכים הרגשת קדרות, הרי הספר ״אורות התשובה״ מעמידנו בקרן אורה – ״תשמיעני ששון ושמחה, תגלנה עצמות דכית״ (תהלים נא, י). האדם מואר באור-ה׳, היצירה כולה חוזרת אל מקורה, אל יוצרה (ראה ״אורות התשובה״ פרק ד אות ב). התשובה היא כולה התחדשות, מקור חיים חדשים. וכבר בעידן המהפכות, בשנות העלייה השניה, כתב הרב: ״כל חידושי החיים וכל הכוחות המהפכים את סדרי העולם על מנת להיטיבו, הנם אורחות תשובה, ותמיד צריכה התשובה להיות עומדת בראש הפסגה של סולם ההשלמה האנושית״ (זרעונים, פרק ה, אורות, עמ׳ קכז).

היה מי שכתב: ״איגרות הראי״ה – זו פוטוגרפיה [צילום] של הרב״. ואמנם במיגוון האיגרות מתגלית אישיותו רבת-הצדדים, אולם האמת היא שזו רק תמונה חלקית. זו פוטוגרפיה של ״סולם מוצב ארצה״, דוגמא מקיפה של הנהגתו כרב, כרועה רוחני,

כמנהיג, ובמידה מסויימת כהוגה-דעות. אולם בכדי להכיר את "וראשו מגיע השמימה", את מעוף רעיונותיו, את מרחבי עולם המחשבה שלו, נחוצים לנו כרכי "אורות הקודש". בשלושת הכרכים, שנערכו על ידי נאמן-רוחו, הרב-הנזיר ר' דוד הכהן ז"ל, אנו נפגשים עם השגב של עולמו הרוחני. "אורות הקודש" הם הנשמה של "איגרות הראי"ה".

ועדיין התמונה לא מושלמת, שהרי לפנינו גם ספרי ההלכה שלו, "עץ הדר" ו"שבת הארץ" וארבעה כרכי תשובותיו, שבהם הוא מופיע כגאון מופלא, משיב לשואליו מכל קצווי ארץ, ופוסק בכל מקצועות התורה.

אכן, כל ספרי הרב הם גם אוטוביוגרפיה. אלה הם תולדות חייו. כי הוא ומחשבותיו חד הוא, כי מה שהוא כתב – זה הוא היה.

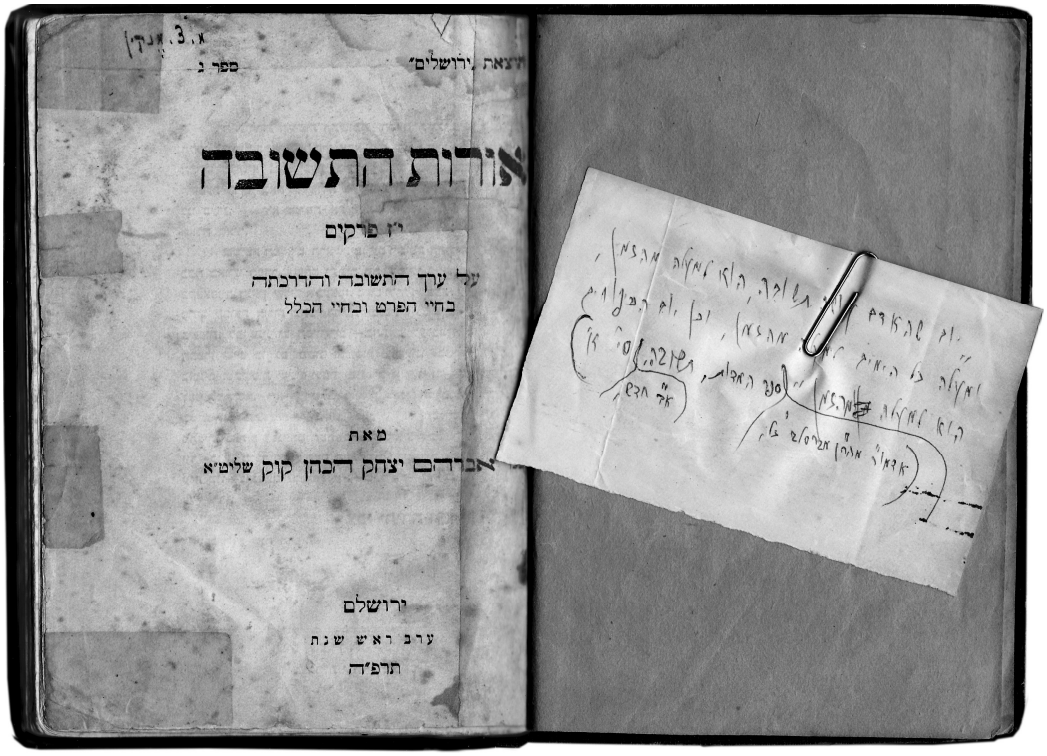
אמר הבעש"ט: כוונה – משמעותה כמו מאזנים מכוונות. כגובה המחשבות כן גובה המעשים. לא שהמחשבות מרקיעות שחקים והמעשים נשארים אי-שם למטה.

מי שהיה מצוי במחיצתו של הרב, הבחין והרגיש שהרב חי בעולם עליון יותר, שהרב חי בעולם האצילות, ומתוכו ועל פיו הוא פועל בעולם העשייה. ואכן היה לו הכוח המופלא להעלות את העשייה שלו למרומי האצילות: "צריכים להרחיב את המחשבה – – – בעומק וברום, בהתפשטות ובגודל. טסים מן האצילות אל המעשיות, ושבים ועולים מן המעשיות אל האצילות" (אורות הקודש א, חכמת הקודש, פרק סג, עמ' עט).

את סוד הקשר בין שני העולמות, מסביר לנו הרב בפרק הראשון של "אורות הקודש", "חכמת הקודש הפועלת". לדעת הרב, בכל חכמות-החול, בעולם המדע, יכולה להיות הבדלה בין המחשבות למעשים, מה שאין כן בחכמת הקודש – "היא נעלה מעל חכמה, היא מהפכת את הרצון ואת התכונה הנפשית של לומדיה, לקרבם לאותה רוממות שהיא בעצמה מתעצמת בה". והרב מוסיף ומסביר את סיבת הדבר: "כי כל ענייני הקודש ממקור חיי-החיים הם באים, מיסוד החיים המהוה את הכל, – – – ועל כן יכולים הם לעשות את ההוגה בהם **לבריה חדשה**, להעמידו במצב של מציאות חדשה". לאמור: לקודש יש כוח יצירתי – "כי עמך מקור חיים" (תהלים לו, י).

פרק ראשון זה של "אורות הקודש" הוא המפתח הראשי לדמותו של הרב. וכשמדובר על **קווים לדמותו**, נמצאנו למדים מפרק זה שכל מחשבת-קודש שלו היא קו נוסף לדמותו, כל מעשה חדור אצילות – נקודה נוספת בתמונת אישיותו. וככל שמתעמקים יותר במערכת ספריו ומבינים יותר את שרשרת מעשיו, מופיעה יותר ויותר במלוא הדרה דמותו המופלאה, וזו הדרך היחידה לעמוד על דמות המופת של מרן הרב זצ"ל.

על נרות חנוכה אנו אומרים "הנרות הללו קודש הם, ואין לנו רשות להשתמש בהם, אלא לראותם בלבד", ואילו על אורות ספריו וחייו של הרב נאמר: האורות הללו קודש הם, ומצוה עלינו להשתמש בהם, ולא רק לראותם בלבד.

מארכיון המחבר

את הספר קיבל כשי מרבו, מרן הראי״ה; עי׳ שחר אורו עמ׳ 105, 133.

"אורות התשובה" – ייחודם ורוממותם

את ספר "אורות התשובה", הקטן בכמותו והגדול באיכותו, זכיתי לקבל מידיו ממש של מרן הרב זצ"ל, ובימי אלול ראיתיו לומד בעצמו את ספרו הוא. (עי' לעיל עמ' 98).[1]

בבוקר-בבוקר, אחרי התפילה, היה צועד בחדר הגדול מקיר אל קיר, כשהוא מעיין בריכוז בספרו "אורות התשובה" שבידו. ובמוצאי יום הכיפורים של שנת תרצ"ד, נתגלגלו הדברים על הספר ליד שולחנו הטהור. ואז שמענו מפה-קודשו: "את 'אורות התשובה' צריכים ללמוד בלי גבול".

כבר בשם עצמו, "אורות התשובה", מתבטאת התפיסה החדשה של כל עניין התשובה. אילו היינו מזמינים צייר שיודע לצייר מצבי רוח, הליכי נפש, והיינו אומרים לו שיצייר ציור שצריך לסמל את מצב הרוח בשעת הרהורי תשובה, צייר פסימיסט היה ודאי מצייר ציור שחור משחור. אחר היה מצייר ציור אפור, אולם אף צייר לא היה מצייר את חוויית התשובה בצבעים עליזים, כי מושג התשובה קשור בכובד ראש, ברצינות, ואולי גם בקדרות. זה חשבון הנפש.

והנה כאן בוקעים ועולים "אורות התשובה", והם באים ומבליטים מיד את נקודות האור בתשובה, את מצב הרוח המעודד, המשמח. וזה החידוש – לראות מיד את התשובה בקרני האור הקורנות ממנה, לחוש את התשובה המרגיעה, המעודדת, הנותנת לך תוכן חיים, שמחת חיים. וזוהי לדעת הרב באגרותיו (אגרת שעח, למו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל) התשובה הייחודית לאדמת הנבואה הקמה לתחייה, התשובה הארץ ישראלית הרעננה: "להעלות כל בחינה של נפילה, מכל מקום שהוא, בין במעשה בין בדעת – לאור החיים, בשמחות וגיל, בלא שום דרך עוצב".

חודש אלול בחו"ל – ענן, ערפל, גשמים, הכל נוסך קדרות. אנשי חו"ל זקוקים למאמץ מיוחד להעלות את מצב הרוח. ואילו בארץ ישראל – שמש מאירה והשמיים שמי תכלת בהירים.

והנה בא הרב ואומר שאפשר להתעלות בהרהורי תשובה בחודש אלול עם זוהר השמש הזורחת, עם תכלת השמיים הבהירים, עם כל האור והחום השופע מגנזי מרומים.

ואוסיף חוויה אישית: בקיץ תרצ"ז יצאתי לחו"ל כציר לקונגרס הציוני העשרים, ואחריו נעניתי להזמנת חברינו מפולין לבקר בסניפי "השומר הדתי" ובקיבוצי ההכשרה של "החלוץ המזרחי", אך אמרתי לאנשי התנועה: "שלכם אני עד ראש-השנה, שלכם אני אחרי יוה"כ, אך את עשרת הימים האלה, ימי תשובה, אני צריך בשביל עצמי". נסעתי לאחת הישיבות הגדולות ובידי הספר הקטן, אשר בצאתי לארץ העמים לקחתיו אתי "צידה לדרך", דרך ארוכה גאוגרפית ונפשית.

והנה בראש השנה לפני ה"תקיעות", עלה המשגיח של אותה הישיבה, אישיות נלבבת, צדיק רב-מעשים, חניך ישיבת נובהרודוק, והתחיל ב"שמועס" [שיחה] של התעוררות.

הוא דיבר בטעם וברגש כראוי למעמד, אבל הרעיונות שהשמיע היו שגרתיים, עד שהרגשתי ממש קטנות-מוחין, והייתי במצוקה: איך אפשר להגיע לשמיעת תקיעות השופר, כשהכל במוח כל כך לחוץ ומצומצם?! אז הפסקתי להקשיב ל"שמועס", הוצאתי בצינעה את "אורות התשובה", והתחלתי להתרכז יותר ויותר בשורותיו המופלאות והמרוממות. רק אז הגעתי להרגשה שיש אצלי כבר הכנה מסוימת ל"תקיעות".

"כי שם ד' אקרא, הבו גודל לאלקינו" – פה יש גדלות-המוח, כאן אתה מבין שאינך משיג את גודל העניין, ועם זאת אתה מתחיל להתרומם, להתרומם גם כשאתה מרגיש שאינך יכול לעוף ולהגיע לגבהים הללו.

*

יש רוח הקודש של רצון ורוח הקודש של שכל, רוח הקודש של יופי ורוח הקודש של גבורה, רוח–הקודש של מוסר, ורוח–הקודש הכללי הכולל כחטיבה אחת את הצירוף של הזרמים המיוחדים כאחת – רצון, שכל, יופי גבורה ומוסר. וכשרוח–קודש כללי זה פועם במילואו, הוא נותן את הניבים אל הנביאים, במלוא פירוטם ורעם גבורתם – "בקול מים רבים – – – קול המולה כקול מחנה" (יחזקאל א', כד), "כקול אל ש–ד–י בדברו" (שם י', ה). וזה הרוח הכולל את חמשת מיני רוח–הקודש האמורים, הוא **רוח התשובה** תמיד בכל לב, החפץ לעלות מתוך המורד של חטאות האדם למרומי הקודש, לבקר בהיכל ד'.

מכי"ק (אורות התשובה יא, ב, בשינויים)

"טובים מאורות"

הופעת "אורות" של מרן הרב זצ"ל בשנת תר"פ, היתה בשעתה גילוי "אור חדש על ציון" לרבים.

פרקי האורות פתחו שערי אורה זו תורה דלעילא ושימחו לב מבקשי ד', בראותם את האור כי טוב. אולם היו גם כאלה אשר הדברים הנשגבים היו למעלה מהשגתם, והמה ביקשו להבין דעת-קדושים ולקבל בזה "אולפן חדת מבחירי צדיקיא".

אברהם יצחק הכהן קוק
עובר עבודת הקודש של אשכנזי חסידים
ורב ואב"ד
פאריק ירושלים תובב"א

A. I. KOOK
Chief Rabbi in the Holy Land
Jerusalem

אגרת לרב זריהן (אגרות הראי"ה ד, אגרת א'עח)

איש-ביאליסטוק, רבי יצחק-אייזיק בן-טובים ז״ל, חובב-ציון ותיק, אשר ליוה את הגאון ר׳ שמואל מוהליבר ז״ל בביקורו בארץ ישראל בשנת תר״ן וזכה אח״כ לעלות ולהשתקע בארץ, הוא שזכה וזיכה. הוא פנה ב״ילמדנו רבנו״ אל מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, וקיבל תשובה ארוכה – – – שהיא אור-יקרות – ״טובים מאורות״, קונטרס עמוק ונשגב שנכתב באלול תר״פ ונדפס בשנת תרפ״א (הופיע מחדש בראש כרך של ״מי מרום״, ״מעייני הישועה״, ירושלים תשל״ז).

ואלה דברי הקדמתו של ר״א בן-טובים ז״ל, הפותחים בפסוק ״כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו״ (מלאכי ב, ז):

> כשבא לידי הספר ״אורות״ של רבינו הכהן הגדול איש האשכולות, פאר דורנו רבי אברהם-יצחק הכהן קוק שליט״א, ועיינתי בו בשום לב, מצאתי בפרקים אחדים מבטאים ורעיונות בקיצור, הנותנים מקום לביקורת, וביחוד הפרק ל״ד שב״אורות התחיה״, ואף כי תליתי את הספקות האלו בי בעצמי, לקוצר המשיג ועומק המושג, בכל זאת מאהבתי שאני אוהב את איש המופת, ומשמחתי שאני שמח בו ושותה בצמא את כל דבריו היוצאים מפה קדוש מפיק מרגליות ופנינים, לא אביתי להשאיר בלבי שאלות בלי פתרון, וחפצתי לפנות לרבינו. אך כאשר לא היה אז בירושלים ולא ידעתי יום שובו, ולא יכולתי להבליג על חפץ לבי לברר וללבן הדברים, פניתי בזה **לאחד ממקורביו אשר הודו עליו, הרב... רבי יעקב משה חרל״פ** שליט״א, ונתכבדתי ממנו בתשובה ארוכה, דברים יקרים ונשגבים היוצאים מתוך-תוכה של נשמתו הטהורה, שהניחו את דעתי. ואחשוב לא למותר לפרסם את התשובה הזאת שהיא אור יקרות לדברי רבינו שליט״א.
>
> ואני שמח כי נתגלגלה זכות על ידי להפיץ החוצה דברים נשגבים כאלה קטני הכמות ורבי האיכות.
>
> עבד נרצע וכפות לרבנן ותלמידיהון
>
> אייזיק בן-טובים

בקונטרס יקר זה, שמרן הגרי״מ זצ״ל קרא לו **״דרכי התשובה והציפייה לישועה״**, הוא מסביר בהרחבה את המהלכים הנובעים מגנזי נסתרות תורה-דלעילא. שמגמתם להוסיף אור הקדושה הפנימית של כנסת ישראל ולהעלותו באומץ מעלה-מעלה, עד כדי הקפת המציאות כולה, גם זו שעדיין מכוסה היא בצללים מצללים שונים.

> אלה המהלכים הנם הנם המגמות הקדושות של רבנו אור-האורות שליט״א, אשר מאז הופיע אורו על שמי ארצנו, הוא הולך וקורא לכו ונלכה באור-ד׳ – – – להכניס אהבה בלי-מצרים לכל הקדוש והנשגב. ושנאה מוחלטת – במובן בהרבה יותר גודל מהרגיל – לכל מה שהוא נסיגה כל-דהו מאור תורת אמת – – – ולגלות טמירין שבעומק חפץ נשמת ישראל.

וסגולה מיוחדת היא לדברים העומדים ברומו של עולם, היוצאים מלב טהור וקדוש, שהם פועלים רק לטובה ולברכה, גם על אלה שאינם מסוגלים עדיין לעמוד על סודם של דברים ולהבינם לאשורם, – – – כי מעוררים הם צמאון קדוש לדבר ד׳ – – – וחיבה יתירה לערכי הקודש של כנסת ישראל כולה. – – –

המהלך הנשגב לגלות מה שבפנים, גבורות הקודש של בשר ורוח שהוא המרפא את מה שבחוץ, את הדלדול הגדול של המסכים והחציצות של הגבורה הגופנית, הוא המגמה של פרק ל״ד ב״אורות התחיה״ – – – להעמיד בנים אמיצים לאומה – – – לבסס את בית ישראל על אדמת קדשו בפליאות קודש תורתו ובגבורות ימין עוזו.

החדירה לבפנים, לתוכן הפנימי של כלל-ישראל, לגלות את השמחה שבעתיד ולהבליג על ידי זה על היגון שבהווה – זו עבודת-קודש שזורח עליה אור נשמתו של רבי עקיבא (ראה סוף מס׳ מכות). ולעת עתה, בטרם שמתגלה הנחמה המפולשה מבית ומבחוץ, ישנה קטגוריה בתלמידי חכמים, הללו בוכים והללו משחקים, עד יגלה ד׳ עלינו את הנחמה השלמה.[92]

פנייה ישירה אל מרן הרב זצ״ל, ובקשה להאיר עיניו בפרק-אורות זה, באה בשעתה גם מצד רב מובהק מגדולי הרבנים הספרדים בארץ, הלא הוא הרב יעקב חי זריהן ז״ל מטבריה, אשר יד ושם היו לו גם בסתרי-תורה. בהסכמת הרב לספר ״פתח אליהו״ ח״ב, שנשלחה אליו, הוא מכנהו גם בתואר ״סובר הרזים״ [מליצה נאה על משקל שובר-ארזים].

תשובתו הרוממה של מרן הרב זצ״ל, הבוקעת ועולה מתוך שורשי הנשמות ומקיפה גם את הגבורה הגופנית, גנוזה היתה במשך עשרות שנים. זכינו לאורה בשנים האחרונות, כשנתגלתה באורח פלא ופורסמה על ידי פרופ׳ דוד תמר (ה״ו) [ז״ל] ב״ידיעות אחרונות״, ונדפסה אחר כך בקובץ ״פרי הארץ״ (גליון ד׳ תשרי תשמ״ב).

ב״ה יום י״ב לחדש טבת תרפ״א

שוי״ר לכ׳ רב רחימאי הרב הגאון המפורסם אוצר יקר ונחמד בתו״י וכלי חמדה מוהר״י זריהן שליט״א, רב בעה״ק טבריא ת״ו.

אחדשה״ט באה״ר

זה כשבועות ימים שהופיע לעיני מכתב קודש דהדר״ג. ומרב הטרדא נתאחרה התשובה ועמו הס״ר בטובו הגדול.

ע״ד ענין הגבורה שבאורות[93]. הדברים מבוארים שכלפי קדושתה של כנסת ישראל

92. וע׳ מי מרום ו ״ממעייני הישועה״ ב, ס.
93. אורות התחיה, אות לד.

הכל הוא קדוש ונשגב לאין חקר. ושמשון שנשתבח בגבורת גופו, הוא קדוש ד׳ ודן את ישראל לאביהם שבשמים[94] ונקרא ע״ש של הקב״ה.[95] ומתוך הצורך הגדול של התגברות הקדושה בעולם באחרית הימים ע״י כנס״י, מוכרחת גם הגבורה הגופנית להתעורר ברב כח. ועל עובדי ד׳ באמת החובה המוטלת לזכך את היסוד הפנימי של הגבורה, בגבורה קדושה ברוחניות, וכפיר האריות ששסע שמשון[96] הוא מכוון נגד הארי שהכה בניהו בן יהוידע האיש החי[97], שהיתה כל עבודתו גבורה פנימית של קדושה ביחודי קודש נשגבים ונוראים מאוד. שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני[98]. וכשם שהעבודה הפנימית של קדושי עליון שבדורות כולם, היא נמשכת מהשפעת קדושתו של בניהו בן יהוידע ע״ה, כן כל העבודה של התגברות הגבורה הגופנית בכללות כנס״י היא נמשכת מקדושת נזיר אלקים שמשון הגיבור ע״ה. וכשם ששורשי הנשמות הללו הם אחוזים זה בזה, כן כל פרטי הענפים ג״כ אחוזים הם זה בזה.

אקוה שדברי מספיקים לחכם לב ככתר״ה שי׳, והירידות והסיתומים הם בודאי מעורבים מאוד בחיצוניות הגבורה הנמשכת מיסוד הארתו של שמשון ממה שהם בפנימיות מצד הארתו של בניהו ב״י, והבריאה כולה כך הולכת והנפשות כך מסתעפות. והנני מוכרח לקצר.

ואו״ש וברכה, כנה״ר ונפש ידי״ע דוש״ת באה״ר,

הק׳ אברהם–יצחק הכהן קוק

אגרות הראי״ה ד, אגרת א׳עח, עמ׳ פח-פט

*

...לא רבים יבינו לעומק הדברים, ולמי שלא יבין הדברים – לא יועילוהו אלא יזיקוהו, אם החל לחקור קצת ולא בא אל הכוונה.

מוסר אביך, פרק ב סע׳ ה, מהדורה בתרא, עמ׳ נג

*

על הרוגנים בענין ה״אורות״ אין לשים לב. ככה הוא הדרך של אנשים הרגילים שלא לעיין בהלכות דעות, שמתרגזים נגד כל ביאור והארה שנראה להם כחדשה, אע״פ שבאמת יסוד הדברים עתיקים הם וממקור הקודש הם יוצאים, וגדולים וטובים ממני בכמה דורות נצטערו בצער זה. לי די שהישרים המבינים, שיראת שמים אמיתית היא

94. סוטה י׳, ע״א; פס״ז, ויחי מט, טז.
95. סוטה י׳, ע״א.
96. שופטים יד, ה-ו.
97. שמואל ב, כג, כ.
98. ברכות יח ע״ב.

אוצרם, הם יתבססו בדברים שאני חושב לתועלת כללית וטובה רוחנית גדולה לפרסמם לפעמים.

לבאר את המקורות אין תועלת. על פי רוב אין המקורות מבארים להדיא את המחשבה שלי, אלא הם מראים על זה אחרי התבוננות והרגשה עמוקה. ואלה הנרגנים, או אפילו תמימי הלב, שלא הורגלו ברעיונות כאלה, לא יקבלו את התוצאות גם כשיראה להם המקור שממנו הדברים נובעים.

זאת היא החובה של עבודת הקודש, עבודת ה' אשר חותמו אמת, שלא לגור מכל רוגן ומעליב. ואני איני מתרעם כלל עליהם, ביחוד על התמימים מהם, שאני משתתף בצערם. אלא שאני רואה שהנני מחוייב לבאר את הדברים שיביאו תועלת כללית וכבוד לעם ד' וחיזוק לתורה, במהלך הימים הבאים לקראתנו לשלו' בע"ה.

אגרות הראי"ה ד, אגרת א'מט, עמ' סח

וראה עוד מוסר הקודש פרק נד

שני מכתבים

בעזה״ש, יום ח״י אייר, תרס״ז לפ״ק

כבוד הרב הגאון המפורסם סוע״ה צדיק בדרכיו,

כק״ש מוהר״ר **אברהם-יצחק הכהן קוק** שליט״א

אב״ד דק״ק יפו יצ״ו

אחד״ש הדר״ג,

יקבל נא מעכ״ת סך 750 רובל, עבור התלמוד-תורה הקדושה שבמחננו, ע״ח צואת הרב ר׳ **יעקב ברוידא** ז״ל, העולה כן לפי חשבון הכסף אשר נתן כעת ע״ז חתן זוגתו הרב הגביר ר׳ צבי זאבלודאווסקי נ״י, וייטיבו נא להודיע מקבלתם וברכה וטובה מרובה להוד כבוד מעכ״ת.

מוקיריו

ישראל מאיר הכהן

חיים הלוי סולובייצ׳יק

ראה אגרת דומה מאד באגרות לראי״ה מהדו״ב סי׳ לה, שנכתבה חצי שנה מאוחר יותר

*

בע״ה י״ז לחדש כסלו תרפ״ה לק״ק

אל כבוד הרב המפורסם וכו׳ מו״ה **צבי-יהודה קוק בהרב הגאון הגדול** האב״ד הראשי בא״י.

אחד״ש הטוב, הנה קבלתי מכתבו מן י״ב לחודש תשרי תרפ״ה, שכתב אודות בקשת בני הגאון **ר׳ ארי׳ לייב הכהן** נ״י, עבור נכדי הבחור ההולך בדרך תמים, וכתב כ״ת כי נשתדל בדבר בעה״י, וכשיהיה בידינו התוצאות נודיע בעה״י, ואבקש שישתדל כאשר הבטיח עזרתו כדי שלא יעבור הזמן ויודיעני.

והנני חותם בברכה לכבודו ולכבוד אביו הרב הגאון הגדול נ״י,

ישראל מאיר הכהן בעה״מ ספר ״חפץ חיים״ ומ״ב [משנה ברורה]

נדפסה גם באגרות לראי״ה, מהדו״ב, נספחות, מס׳ 27.

צילום כתב היד נדפס בליקוטי הראי״ה א, סוף פרק ״עוזר ותומך״, עמ׳ 342

ראוי לשים לב לתואר המיוחד, הלא-שגרתי, אשר בו פונים הנהו תרי צנתרי דדהבא, אל מרן **הרב** זצ"ל – "צדיק בדרכיו" (וכן "כבוד **קדושת** שמו"). משמע שזכרוהו יפה-יפה משנים מקדם, וכשמן תורק הלך שמו לפניו בעלותו אל הקודש על כיסא רבנות יפו.

במכתב שני שלפנינו של סבא-קדישא מרן החפץ חיים זי"ל משנת תרפ"ה, הוא חוזר פעמיים על התואר "הגאון הגדול" – ולאו מילתא זוטרתא היא בפי כתבו של צדיק הדור.

אשר להגר"ח הלוי סולובייצ'יק זי"ל מבריסק, הרי הוא הכיר את הרב משנת לימודו בוולוז'ין, כשהוא לומד בשקידה עטור תפילין כל היום (בהסכמתו-אישורו המיוחד של ראש הישיבה הגאון הנצי"ב זי"ל). ואילו סבא-קדישא ה"חפץ חיים" זי"ל – הוא הכיר אותו כחתן הרב מפוניבז' (הגאון האדר"ת זי"ל), ובשעתו שידל אותו שככהן ראוי שיצטרף ללומדי **סדר קדשים** בעיון, וכבר בשנת תרמ"ח כתב עליו "שהוא גדול אמיתי **בתורה**" (ראה "טל הראי"ה" עמ' קא; בשדה הראי"ה עמ' 189-190).

*

בתוארים מיוחדים זכה הרב להתעטר בתקופה יותר מאוחרת, בשנות רבנותו בירושלים ובחירתו כמרא דארעא דישראל.

הרה"צ ר' נתן-צבי פינקל זי"ל ("הסבא מסלבודקה") מתאר אותו (אגרות לראי"ה מהדו"ב סי' רב): "הגאון הגדול המפורסם בקצווי-ארץ בגאון תורתו, חכמתו וצדקתו, ובנועם מידותיו העמוקות והנשגבות באור התורה, אוהב עם ישראל במסירות נפש", והרה"צ ר' ירוחם ליבאוויץ זי"ל, המשגיח הרוחני של ישיבת מיר, מוסיף לתוארים הגדולים תואר חדש, מקורי, והוא (שם, סי' שכג): "כליל המעלות והטוהר".

[הגר"ש ישראלי (שליט"א) [זי"ל] מוסר: כשבאתי אל ר' ירוחם זי"ל לקבל ברכת-פרידה, בעלותי לארץ ישראל לישיבת "מרכז הרב", אמר לי המשגיח הנערץ: "תגיד בשמי להגאון הרב קוק שיחי', שאני מקנא בו, בעולם-הבא שלו, בזכות מה שהוא עושה למען התורה!"]

*

עוד בנעוריו בליטא, היה הראי"ה קוק זי"ל מפורסם כגאון וצדיק נפלא, ושם גדול היה לו בין גאוני הדור שעבר.

היה עמקן וסדרן נפלא. חיבוריו עמוקים ומלאים בבקיאות בכל הש"ס, סברותיו ישרות ועמוקות בכל המקצועות, בזרעים, בקדשים ובטהרות.

אהוד היה אצל כל גאוני התורה, כי דרכו היתה במתינות ונפלא היה בכל מעשיו.

הגאון ר' אליעזר סילבר זי"ל, אור המזרח, טבת תשכ"א

כתב לי הרה״צ ר׳ יוסף-לייב זוסמן (שליט״א) ז״ל:

בדבר היחס של גדולי ישראל למרן הרב זצ״ל, ידוע כי כל אלו שהכירו אותו מקרוב העריכו והעריצו אותו מאוד.

לדוגמא אזכיר את מרן הגרא״ז מלצר זצ״ל, עד כמה העריץ אותו בחייו, ולאחר פטירתו הרי נשא עליו ארבעה הספדים (ואני שמעתי את כולם):

א) בשעת ההלוויה, כשהוציאו אותו מחוץ לישיבה, הספיד אותו תמרורים בבכיות עצומות וקרא עליו ״אבי אבי רכב ישראל ופרשיו״ וכו׳, ואמר עליו שהיה יחיד-הדור בגאונות, בצדקות ובחסידות וכו׳ וכו׳.

ב) בכלות ה״שבעה״ הספידו בחורבת ר׳ יהודה החסיד ז״ל.

ג) ביום ה״שלושים״ – בישיבת מאה שערים.

ד) ביום-השנה הראשון בישיבת מאה שערים, וכל זה בקול בוכים ובהתרגשות גדולה מאוד.

על ההספדים שנשא עליו מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל אין מה לדבר, כי עוד לא נשמעו הספדים כאלה, ומי שלא שמע אותם לא יכול לתאר איך ומה. ממש נורא מאוד, הרעיד את כל הלבבות. (נדפסו במי מרום חלק יז).

עם הרב איסר-זלמן מלצר. באדיבות הארכיון הציוני

[סיפר הרב חיים-יעקב לוין ז״ל: כשנפטר מרן הרב זצ״ל, שהה הגאון ר׳ **איסר-זלמן מלצר** ז״ל בשכונת בית-וגן למנוחה ולהחלמה. והנה פגשה אותי בו ביום הרבנית מ׳ בילא-הינדא ע״ה וביקשה ממני: ״אנא הכנס נא אל ראש-הישיבה ונסה נא להרגיע אותו, כי משנודע לו על פטירתו של הרב, אינו מפסיק מלבכות, וזה מאוד פוגע בבריאותו. מיד נסעתי לבית וגן ובאתי אליו. כשראה אותי, אמר מתוך בכי: ״אנחנו לא ידענו ולא הבנו את גדולתו של הרב!״]

*

והנה אם אמנם בחיי **רבנו** זצוק״ל רבים קמו עליו וימררוהו ורובו וכו׳, אולם היה חוג גדול מהמחנה החרדי שהיו מקורבים למרן הרב זצוק״ל והיו מעריצים אותו מאוד. למשל, כל הבד״צ של החסידים הגרי״פ ברנשטיין זצ״ל והגרי״ז מינצברג זצ״ל, שהיו לצידו של מרן הרב זצ״ל, ועוד הרבה כיוצא בהם. רק אחרי פטירתו של הרב זצ״ל, אחרי שהוועד הלאומי השתלט על הרבנות והשחיטה ועוד, פרשו הרבה מאוד, והלכו להם לצד ״העדה החרדית״. בפרט אחרי שכבר קם דור חדש אשר לא ידע את יוסף, נוצר הרושם כאילו מרן הרב זצוק״ל היה שייך רק למחנה הלאומי, מה שבאמת אינו כן. כי רבנו הרב זצ״ל היה איש כללי ושייך לכולם, והיה מכבד כל אחד מישראל – יהיה מי שיהיה – על החלק הטוב שבו, ולא שהיה ח״ו מתייחס בחיוב לשום צד שלילי, וכל מה שהיה מדבר בשבחו של מי שהוא, לא בא אלא לשבח את הצד הטוב שבו, ותמיד היה משתדל לגלות את האור שישנו גם בחושך, אבל לא משום זה לעשות את החושך לאור. ורבים לא הבינו את זה וטעו מאוד בכוונתו, וגם סילפו הרבה דברים ובדו הרבה שקרים וקלקלו הרבה בזה.

לדוגמא בעניין הופעתו של מרן הרב זצ״ל בהקמת האוניברסיטה, וכאילו אמר אז על זה ״כי מציון תצא תורה״, ובאמת מרן הרב זצ״ל אמר אז בתפילתו שהשי״ת יתן בלב עמו ישראל לאהבה את ד׳ ולשמור מצוותיו ולרומם קרן תורתנו להגדיל תורה ולהאדירה, ויקוים הייעוד ״כי מציון תצא תורה.

ורואים בעליל במקור, שרבנו לא אמר זאת על האוניברסיטה, כי אם להיפך, על לימוד התורה וכו׳. ולדאבון לב, הקנאים הצליחו לפרסם בכל העולם את ההיפך ולהשמיץ בזה את רבנו הרב זצוק״ל, וברית כרותה ללשה״ר שתתקבל, אפילו הוצאת שם-רע, ואנו מחוייבים להוקיע את השקר ולפרסם את האמת, ולדאבוננו הגדול אפילו אלו שהם יודעים את האמת, שותקים ומפחדים להגיד איזו מילה טובה.

*

במסע התשובה, בתחילת חורף תרע״ד, היתה הצלחה גדולה, והשפעתו של רבנו היתה רבה מאוד, כי היתה השכינה שורה עליו, כאשר ניכר היה לכל זיו פניו הקדושים, הודו והדרו.

ובמאמר אחד כתב מרן הגרימ״ח ז״ל: ״כל מי שהיה בא אתו במגע ומשא, היה מוכרח להיות מושפע מריח חקל-תפוחין-קדישין שהיה מלווהו תמיד״ (והכוונה היא להשראת השכינה הקדושה) (מאמר ״למלאות שנה״, אמרות טהורות מהדו״ב, עמ׳ כו).

שתי העובדות דלקמן, עדות נאמנה הן שרוח הקודש היתה שורה עליו, דבריו היו מתקיימים – הן לטוב והן למוטב.

מכיר אני אדם קשיש בירושלים שמרן הרב זצוק״ל היה מוזמן להיות מסדר-הקידושין שלו, וכשהתכנסו לחתונה פרץ שם סכסוך ולא רצה החתן להיכנס לחופה, והנה ניגש אליו הרב, דיבר אתו ארוכות וסיים: ״לך לחופה, ובעז״ה יהיו לך בנים זכרים״. החתן שמע בקולו, והנה נולדו לו ששה בנים, בזה אחר זה, ואחר כך נולדה בת.

ועוד מופת, ממשיך ומספר הרב זוסמן (שליט״א) [ז״ל]:

כמה ימים לפני חג הפסח תרצ״ה, חלתה אחותי תחי׳ במחלת דלקת-המוח ר״ל, והיתה מסוכנת ביותר, וכמעט התייאשו מחייה. במוצאי יום ראשון של פסח הלך אאמו״ר ז״ל אל מרן הרב זצ״ל (ואני הלכתי אתו) וסיפר לו על המחלה הקשה. מרן הרב אמר שזה לא כלום והיא בודאי תתרפא, והוסיף לה את השם ברכה (שכן בלילה ההוא התחילו לומר בתפילה ״ותן ברכה״). והיה זה פלא שאז התחיל מצבה להשתפר עד שהבריאה לגמרי.

*

אחרי פטירתו של הרב היתה התעוררות גדולה, וכולם היו מרבים לדבר בשבחו, זה בכה וזה בכה, וקהל רב היה בא להספדים. – – –

ולעומת זה, עתה המתנגדים משתדלים להשכיח שם רבנו זצוק״ל, וצדקתו וקדושתו. אולם ודאי סוף-סוף תתגלה האמת בכל הדרה, ולא רחוק היום שכולם יודו בגדולתו הנפלאה של מרן הרב זצוק״ל, וכן של תלמידו המובהק מרן הגה״ק רי״מ חרל״פ זצוק״ל, זכותם הגדולה תעמוד לנו.

דבר גדול וקדוש הוא, לפרסם גדולתו וקדושתו של מרן הרב זצוק״ל, וברור לי שזה מקרב את הגאולה, ובוודאי שאם כולם יודו בזה, לרבות בשיטתו הנקייה והטהורה לגלות קדושת ישראל וארצו, שזה ממש עניין הגאולה הקרובה, וכן לגלות גדולתו וקדושתו של מרן הגרי״מ חרל״פ זצוק״ל, שהרב זצ״ל מתאר אותו באחת מאגרותיו בתואר ״קדוש-ד׳ מכובד״.

*

אדם מישראל שמגמתו היא למעלה מכל חמריות, ששאיפתו היא לעולם יותר עליון ויותר נשגב, ומתגעגע הוא להיות דבוק בו יתברך, כוח יצירתו מתעלה והעולם-הבא שלו נוצר בהתאם לרוממות מגמתו ודַקות מַאֲוַיו.

מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, אורי וישעי, פרק סא, עמ׳ שלא

על מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל[א]

הרה"צ מהרי"ל זוסמן (שליט"א) זצ"ל צירף מעשה למחשבה, ובמכתב ארוך מיום כ"א בחשוון תשמ"ז, מסר את רשמי תולדותיו של מו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, כשהדברים כתובים בחרדת-קודש, מתוך יחס עמוק של הערכה והערצה:

> מרן הגרימ"ח זצוק"ל נולד בקדושה ובטהרה ביום ש"ק פ' משפטים, כ"ט שבט תרמ"ב, לאביו הרב רבי זבולון זצוק"ל, אשר היה גאון וצדיק, חסיד ועניו, קדוש וטהור, עובד ד' במסירות-נפש (כפי אשר תארו רבנו זצ"ל בספריו), ולאמו הצדקנית מרת מרים ע"ה, אשר היו מיוחדים בצדקתם וקדושתם כפי המסופר, ואכמ"ל. אביו זצ"ל ספג בקרבו הרבה מקדושת רבותיו הקדושים מגדולי וקדושי ירושלים בעת ההיא, אשר אין לנו מושג מגדולתם וקדושתם. כל זה השפיע רבות על מרן זצוק"ל, אשר עוד בטל ילדותו קיבל עליו סדר קדושה וטהרה ברשפי אש שלהבת קודש בכל מאמצי כוחו וביגיעה עצומה מאוד. וראשית דרכו בתורה ועבודה ויראת שמיים קיבל מאביו זצ"ל, וכמו ששמעתי מאת הגה"צ ר' ישעיה חשין זצ"ל, שאמר עליו שהוא קיבל את ההתלהבות באש-הקודש מאביו, וכבר בצעירותו נודע לצדיק וקדוש עם גדולתו בתורה. הוא התחתן בגיל שש-עשרה, בתרנ"ח. תיכף אחרי החתונה כבר היו אנשים באים בליל שבת-קודש לעמוד מאחורי חלון ביתו, לשמוע את הקידוש שהיה אומר בהתלהבות עצומה מאוד ובדבקות נפלאה. וכמו שסיפר לי נכדו, הרב הגר"נ זק"ש זצ"ל, ששמע מזקנו הרה"ג ר' זלמן זק"ש זצ"ל, שהוא היה מאלה שבאו לשמוע את הקידוש בליל שבת-קודש.
>
> מגיל צעיר התאבק בעפר רגלי רבותיו הגדולים, וממש מזמן הילדות קיים בנפשו "מכל מלמדי השכלתי". בראש ובראשונה, כאמור, מאביו הקדוש זצוק"ל. אחר כך במיוחד אצל רבו המובהק הג"ר צבי-מיכל שפירא זצוק"ל, מדמויותיה המופלאות של קרתא דשופריא. לא מש מאוהלו והיה נערץ מאוד על רבו [כשהתאונן לפני הרצ"מ תלמידו הרה"צ ר' ישעיה חשין ז"ל, שהיה מבוגר מהגרי"מ, מדוע הוא מבכר את הרי"מ על פניו ומגלה לו יותר קירבה, השיב לו הרצ"מ ואמר: "מה אתה משווה עצמך אליו, הלא הוא דבר-פלאי"].
>
> עוד בחיי רבו הקדוש, למעלה משנתיים לפני פטירתו, הכיר את רבנו אור ישראל וקדושו מרן הגרא"י קוק זצוק"ל, ורבו [הרצ"מ] ידע מזה, ועוד הרצה לפניו מתורתו של רבנו הרב זצ"ל, ותגובתו של הרצ"מ היתה אז שהוא בעל-מחשבה (כך שמעתי, בדיוק, מפי מרן זצוק"ל).[99]

---

99. וכך כותב הרצ"י הכהן קוק זצ"ל: מתוך משמרת חומותיה של ירושלים, ומתוך תוקף מלטשתו

הרב יעקב-משה חרל״פ

מרן הגרימ״ח זצ״ל היה אז כבן כ״ב שנה, וכבר היה אז מפורסם בתוקף גדולתו בתורה, וצדקתו וקדושתו, אך מאז שהתקרב אל רבנו הרב זצוק״ל, החל רוח ד׳ לפעם בקרבו, בעליות גדולות ובהשגות כבירות, בגילוי כבוד ד׳, גודל מעלת ישראל עם-קדוש וארץ חמדתו, ומאז נהפך לאיש אחר. לא ח״ו בעזיבת תורת רבותיו ז״ל, אלא להיפך, הוסיף צדקות על צדקות, וחסידות על חסידות, וקדושה על קדושה.

ומאז החל ללמוד את כל ספרי הראשונים והאחרונים במחשבת ישראל המקורית, בפילוסופיה האלוקית, בספרי החסידות ובקבלה, בהשגה והבנה עליונה, מה שלפני זה לא הגיע למרחבים כאלה (אף שכבר עסק עוד בצעירותו בלימוד הנסתר וכו׳), עד שהגיע אל רבנו, אביר-ההשגה בדורנו (כפי אשר כינהו מרן זצוק״ל במכתבים), אור האורות, הרב זצוק״ל, והוא פתח לפניו שערי אורה ושמחה בהשגה פנימית עליונה, באהבת ד׳ ויראתו הטהורה, באהבת ישראל וארץ חמדתו, וקשה מאוד לתאר את הכל כראוי, שכן רק מי שהיה מתבונן בדרכי עבודתו של מרן הגרימ״ח זצוק״ל והנהגתו ביום ובלילה, יכול היה להבין את סוד גדולתו וקדושתו.

החמורה של רבו-ראשון אשר בתוכה, רבי צבי-מיכל זצ״ל, ביגיעת התורה ושקידתה העצומה ובמירוק-הגוף בעבודת ד׳, נתגבשה זו האישיות התמימה והטהורה, המוצקה והחסונה, והיא ששימשה יסוד ובסיס לגילוי-הנשמה בהיכל העליון של רבו-שני, מרן אאמו״ר זצ״ל, במאור חכמת הקודש, במרום מקוריותיה ובמעמקי שרשיותה. (לנתיבות ישראל, ח״א, עמ׳ יד). ראה גם להלן פרק ״קשרי נגלה ונסתר״, עמ׳ 125 ואילך, עמ׳ 129, 123-126, ובליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 280.

במכתב מחודש אדר תרצ״ט, כתב לי מו״ר הגרימ״ח זצוק״ל: ״עיקר יראת ד׳ הוא על ידי הכנת הלב – ׳הכין לבו לדרוש את ד׳׳׳ – ובזה עצמו זוכים למצוא את אלו [הדרכים] השייכים לשורש [הנשמה] שלו. כן יש מי שאוחז בשורש [של צדיק גדול] ויש מי שאוחז בענף, ומי שאוחז בשורש הוא כולל יותר, וכל דרכי ד׳ נמצאים בו״.

ודברים אלו מתייחסים גם לעצמו, שהיה כלול ממש בכל הדרכים [של עבודת ד׳], הן ממה שקיבל מאביו הצדיק הג״ר זבולון זצוק״ל, שקיבל מרבו הגאון הקדוש ר׳ נחום [לעווי] משאדיק זצוק״ל, והן ממה שקיבל [כבר בצעירותו] מגאון-הגאונים, קודש-הקודשים מהרי״ל דיסקין זצוק״ל, וכן מרבו הגאון הקדוש ר׳ צבי-מיכל שפירא זצוק״ל, ועוד. ובכל זה לא היתה שום סתירה אצלו להתמסר כולו בעיקר למרן הרב הדומה למלאך ד׳ צבאות, אביר ההשגה בדורנו [הראי״ה] זצוק״ל.

כל דרכי עבודת ד׳, הן מהפרושים והן מהחסידים, כולם התמזגו בו, ובאמת דרך עבודת הקודש [הכוללנית] הזאת, קיבל אותה ממרן הרב [הראי״ה] זצוק״ל, שכלל בקרבו כל הדרכים השונות, בלא שום סתירה כלל, ממש פלאי פלאות.

גם בזמן שעסק מרן הגרימ״ח זצ״ל בתורה הנגלית בעמקות ובפלפול, היה מלא באהבה ויראה ובדבקות עליונה, בלימוד התורה לשמה בקדושה גדולה. ושמעתי מפיו הקדוש ז״ל בפירוש על מה שכתב הגר״ח מוואלוז׳ין זצוק״ל בספרו ״נפש החיים״ שער ד׳, ״שלשמה״ אין פירושו דבקות. לא היתה כוונתו ז״ל לשלול את הדבקות וכו׳, אלא שהתכוון לומר שגם בלא זה נקרא ״לשמה״, אבל אין זו השלמות והמדרגה האמיתית של ״לשמה״, ומי שמגיע למדרגה האמיתית של ״לשמה״ בדבקות עליונה, אז הוא רואה ומבין שאין זה מפריע להתעמקות בהבנת התורה ובפלפול. ומי שהוא לומד לשמה כזה, הוא ורק הוא זוכה לכל המדרגות הגדולות והגבוהות בגילוי רזי תורה וברוח הקודש ולהשגה אמיתית וכו׳, כך שמעתי מפה-קודשו.

והגר״ח זצ״ל בעצמו בהקדמתו לביאור הגר״א ז״ל על ״ספרא דצניעותא״, כתב שהגר״א ז״ל למד תורה לשמה, בקדושה הגדולה שבקדושות ובטהרה הנפלאה שבטהרות, בדבקות עצומה ונפלאה מאוד.

עד כאן דברי מהרי״ל זוסמן (שליט״א) זצ״ל.

*

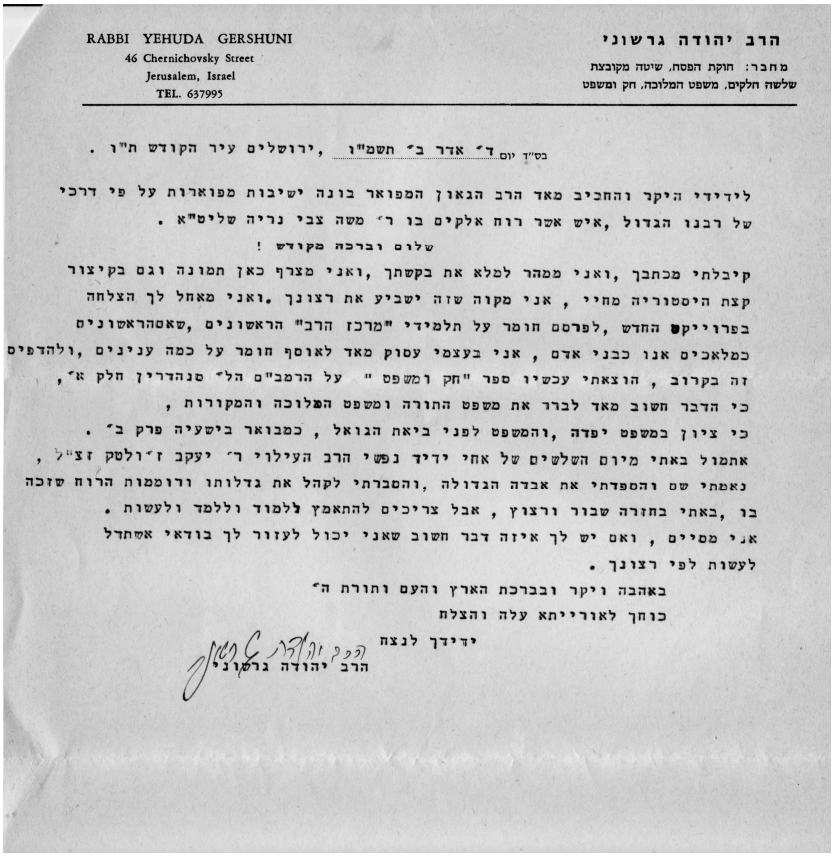
״כשהגעתי לארצנו הקדושה בערך לפני שלושים שנה, הייתי מושפע מראשי ישיבות גאוני-עולם בחוץ-לארץ, וכשנפגשתי עם גאוני ותקיפי ארץ ישראל, רק שני גאוני הדור השאירו עלי רושם בל ימחה: רבינו הגדול, גדול הדורות, ר׳ אברהם-יצחק הכהן קוק זצ״ל, ותלמידו-חברו, הגאון החסיד הקדוש ר׳ יעקב-משה חרל״פ זצ״ל. התרשמתי מהנהגתם הנפלאה, מאופן מחשבתם, בתפיסת

ההיקף האינסופי והנצחי שבתורת ישראל, בעומק החזון על גאולת ישראל, הקשר הנצחי של העם והארץ והאור הגנוז בתוך תוכו של עם ישראל שאי אפשר לו לשנות את צורתו.

פניהם היו מאירים. כמלאכי-עליון קרן אור צורתם, כשדיברו על גאולת האומה ועל קדושת העם והארץ. הרגשתי כי רוח-הקודש מפעמת בהם, שכינה מדברת מתוך גרונם.

האהבה העזה שהיתה בין הרב ובין רבי יעקב-משה – לא ראיתי דוגמתה. אהבה עילאית אלקית, שלהבתיה, מים רבים לא יוכלו לכבותה ונהרות לא ישטפוה. מנעימים היו זה לזה בהלכה ובמחשבה, ומשלימים אחד את השני״.

הרב יהודה גרשוני (שליט״א) [ז״ל], סיני, אלול תש״ך

RABBI YEHUDA GERSHUNI
46 Chernichovsky Street
Jerusalem, Israel
TEL. 637995

הרב יהודה גרשוני
מחבר: חוקת הפסח, שיטה מקובצת
שלשה חלקים, משפט המלוכה, חק ומשפט

בס״ד יום ד׳ אדר ב׳ תשפ״ו, ירושלים עיר הקודש ת״ו .

לידידי היקר והחביב מאד הרב הגאון המפואר בונה ישיבות מפוארות על פי דרכי
של רבנו הגדול, איש אשר רוח אלקים בו ר׳ משה צבי נריה שליט״א .
שלום וברכה מקודש !
קיבלתי מכתבך, ואני ממהר למלא את בקשתך, ואני מצרף כאן תמונה וגם בקיצור
קצת היסטוריה מחיי , אני מקוה שזה ישביע את רצונך .ואני מאחל לך הצלחה
בפרוייקט החדש, לפרסם חומר על תלמידי "מרכז הרב" הראשונים, שאהראשונים
כמלאכים אנו כבני אדם , אני בעצמי עסוק מאד לאוסף חומר על כמה ענינים, ולהדפיס
זה בקרוב , הוצאתי עכשיו ספר "חק ומשפט " על הרמב"ם הל׳ סנהדרין חלק א׳,
כי הדבר חשוב מאד לברר את משפט התורה ומשפט המלוכה והמקורות ,
כי ציון במשפט יפדה, והמשפט לפני ביאת הגואל , כמבואר בישעיה פרק ב׳ .
אתמול באתי מיום השלשים של אחי ידיד נפשי הרב העילוי ר׳ יעקב זיולטק זצ״ל ,
נאמתי שם והספדתי את אבדה הגדולה, והסברתי לקהל את גדלותו ורוממות הרוח שזכה
בו, באתי בחזרה שבור ורצוץ , אבל צריכים להתאמץ ללמוד וללמד ולעשות .
אני מסיים , ואם יש לך איזה דבר חשוב שאני יכול לעזור לך בודאי אשתדל
לעשות לפי רצונך .
באהבה ויקר ובברכת הארץ והעם ותורת ה׳
כוחך לאורייתא עלה והצלח
ידידך לנצח
הרב יהודה גרשוני

בתקופת המלחמה, מלחמת-העולם הראשונה, הרעב והרדיפות התורקיות, וביחוד גזירת הגיוס שהבריחה צעירים מירושלים וגרמה להתפוררות הישיבות, נעשה נסיון לרכז את הצעירים-השרידים מכל הישיבות יחד, והגרי״מ הועמד בראש במתן שיעורים קבועים, תמידים כסידרם.

ואחרי המלחמה, כשעלה מרן הרב זצ״ל לפי הזמנת המוסדות, ונתמנה כרבה של ירושלים, הרי ידוע שהחוג הקנאי לא השלים עם זה וחיפש לו אלוף לראשו, והעדיפו לקבל כוח צעיר רענן יותר שינהיג את העדה. כמובן היו מעוניינים בגדול בתורה בעל שיעור-קומה אשר גם שם לו על פני חוץ, ויהיה ידוע לא רק כצדיק אלא גם כגאון. אז שמו עיניהם באיש המקום, שגדל בשם טוב מטל ילדותו, וחלק ניכר מן הקנאים תלמידיו היו וקיבלו תורה מפיו. הגרי״מ יכול היה להגיע אז למעמד ציבורי וכלכלי מבוסס ביותר, אילו נענה להפצרות חבריו מתמול שלשום, מוותיקי היישוב הישן, לעמוד בראשם – בראש נטורי קרתא. אולם, הואיל והתנאי שלהם היה שעליו לנתק כל קשר וכל מגע עם מרן הרב זצ״ל, נתקלו המציעים בסירובו המוחלט. הגרי״מ דחה את ההצעה בתוקף, וסירב להכנס לשום משא ומתן.

באותו מצב כלכלי חמור שהיה הגרי״מ נתון בו אז, כשכל המוסדות מעורערים, והוא בעל משפחה גדולה וטפלי תלויים בו, וגדולים היו ייסורי העוני, היה זה ניסיון קשה ביותר. אכן, הוא עמד בו במסירות-נפש ממש, כי הוא הרגיש ביחסו להרב מה שאמר ר׳ טרפון לר׳ עקיבא: ״הפורש ממך כפורש מן החיים״. לבו היה בוער כולו בשלהבות הקודש של ״הרב הדומה למלאך ד׳ צב-אות״, כלשונו בפתיחת אגרותיו הנרגשות אל הרב, ונפשו היתה קשורה בנפשו.[100]

נתברר, אפוא, שקשר הנשמות שבין הרב להרי״מ איננו קשר רוחני רגשי גרידא של נשמה מופשטת, אלא קשר חזק ובר-קיימא שעמד גם במבחן הגוף וצורכי הגוף.

דמות מרן הגה״צ ר׳ יעקב משה חרל״פ ז״ל, היתה נר לרגליו של בננו-יקירנו הרב אברהם-יצחק ז״ל (וע׳ לעיל עמ׳ 22).

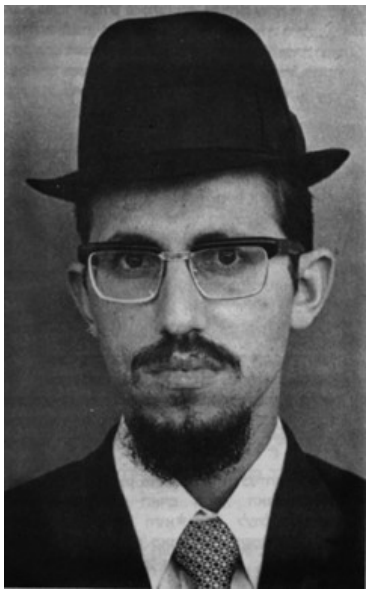
פעם יצא למילואים בחודש אלול ומילוי חובותיו כרב צבאי-חטיבתי לא איפשר לו ללמוד, והיתה לו הרגשה קשה שחסרה אצלו החוויה של חודש אלול, חודש התשובה. אולם הואיל ובצאתו מביתו לקח אתו צידה-לדרך, את הספר ״אורי וישעי״ של מרן הרב חרל״פ זצ״ל, מצא לו שעה פנויה לעיון מרוכז בפרקי הספר המוקדש כולו ל״ימים נוראים״. הוא סיפר אחר כך שבשעת העיון הזאת הרגיש שהוא מתרומם מעלה מעלה, ואז התחיל הלב להרגיש שהימים הם ימי אלול...

100. וכן לשון הגרימ״ח עצמו בהד הרים, אגרת לב, מהדו״ב עמ׳ עט.

הרב משה גוטסמן (ניו-יורק) מוסר:

בשיחה אתי אחרי הניתוח הראשון, הביע את צערו על שנאלץ לצאת לחוץ-לארץ: ״קויתי שאוכל לא לצאת אף פעם מארה״ק, ולא לנשום אויר ארץ-העמים, והנה, לצערי, נאלצתי לעשות זאת. עכשיו אני מצפה יום-יום שאוכל כבר לחזור״.

הרגשה זאת ודאי היתה קשורה אצלו בדברי מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל שראה זכות לעצמו שלא טעם אף פעם טעם אוויר-חו״ל.

הרב אברהם-יצחק נרי״ה ז״ל

אווירא דארץ ישראל הוא זך וטהור, ואין הפגם מגיע אליו, ואדרבה, אווירא דארץ ישראל מחכים״ (בבא בתרא קנח, ב), **שהאוויר של ארץ ישראל הוא משורש החכמה העליונה - - - ומה נחמד ומה נעים הוא האוויר הזך והמטוהר של ארץ ישראל, כמה רגשי קודש מרגישים בו, וכמה השפעות והופעות עליונות מתגלות בו, למי שמכין עצמו לקבל אותן, ועל ידו השכל מתגדל ומתחדד, התבונה מתרחבת והזכרון מתגבר - - - אילו ידעו אנשי חוץ לארץ נועם קדושת אווירא דארץ ישראל, היה כדאי להם להפקיר את כל נכסיהם ועסקיהם ולבוא לארץ ישראל במסירות נפש.**

מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, מעיני הישועה, עמ׳ רצט
וראה אורות הקודש, חלק ב, האחדות הכוללת, פרק יט

מכון לחוצאת כתבי הגאון מרן יעקב משה חרל"פ זצ"ל

עיר מדרש גבוה לתלמוד „בית זבול"

INSTITUTE for PUBLICATION of Rabbi J. M. CHARLAP'S MANUSCRIPTS

By The HIGH COLLEGE OF TALMND „BETH ZVUL"

Jerusalem. P.O.B. 7082 —— Tel. 4957 טלפון —— 7082 ירושלים ת. ד.

חברי הועד בישראל:

ש. ז. שרגאי
דניאל סירקיס
ד"ר ז. ורהפטיג
תת שר הדתות
א. חיות
ש. ז. שור
חבר הכנסת
א. מ. גניחובסקי
חבר הכנסת
הרב מ. י. אושפיזאי
הרב מ. צ. נריה
י. שפיגל

Members of the Comm. in Israel:

Mr. S. Z. Shragai
Mr. Daniel Sirkis
Dr. S. Warhaftig
deputy Minister of Religious affairs
Mr. A. Chejuss
Mr. S. Z. Shazar
Member of the Knesseth
Mr. A. M. Gnichowsky
Member of the Knesseth
Rabbi M. J. Ausbpisal
Rabbi M. H. Neriyah
Mr. J. Shpiegel

הועד בת"א

מרן הגאון
א. י. אונטרמן שליט"א
הרב הראשי למחוז ת"א-יפו.
נשיא
ד"ר מ. קרייי
חבר העיריה. יו"ר
אפרים שחור
גזבר

חברי הועד:

חיים לבנון
ראש העיר
ה. הולנדר
הרב ד"ר מ. נורוק
חבר הכנסת
הרב מ. האגר
נשיא המרכז הארצי
של המזרחי בישראל
הרב ראובן מרגלית
הרב ד"ר ש. י. רוזנברג
תת שר הסעד
הרב ע"ד מ. ד. כהן
הרב ע"ד נ. קורש
מ. ד. מגיד
חבר העיריית

The Comm. in Tel-Aviv:

Rabbi Issar Yeudah Unterman
Chief Rabbi of Tel-Aviv, President
Dr. M. Frey
Member of the Municipal Council Chairman
Mr. E. Shachor
Cashier

Members of the comm.:

Mr. Ch. Lebanon
Mayor
Mr. H. Hollander
Rabbi Dr. M. Nurock
Member of the Knesseth
Rabbi M. Hager
President of the Mizrachi Organization in Israel
Rabbi R. Margoliut
Rabbi Dr. S. J. Rosenberg
Deputy Minister of Social Affairs
Rabbi M. D. Cohen
Lawyer
Rabbi N. Kirsch
Lawyer
Mr. M. D. Maggid
Member of the Municipal Council

ב"ה ט"ז תמוז תשי"ז

לכב ד
ידידנו הרב הגאון המפורסם לשם ולתהלה, מתלמידיו המובהקים
של מרן רבנו זצוק"ל
מוהר ר משה צבי נריה שליט א
ראש ישיבת "בני עקיבא"
בפר הרא"ה

שלום רב !

מקרב הלב הרינו מקדמים פניו לבואו
לשלום חזרה לארצנו הקדושה, ברוך הבא בשם ד",
וברכנוהו מביה ד", ויצליחהו ד" בכל אשר יפנה,
ולראות בנועם ד" חמיד.

תודה לו עה"ס שמנה עשרה דולר ממר
פינקל שיחי" וכבר אשרנו בקבלה להנדיב, ויחברך
ממרומים בשפע ברכה וכל טוב.

מצוה בעתה מה טוב, להיות שאנחנו
מתעסקים כעת בעריכת והו"ל ספר חשוב בהלכה "משעוריו-
של מרן רבנו גאון ישראל זצוק"ל, וספר חשוב באגדה
בעניני ארץ ישראל, ולהיות שישנם כעת בארץ הרבה
אורחים חשובים שכת"ר בא ויבוא אתם במגע יואיל נא
בטוחים אנו שיעשה כריטב יכליחו
לעורר לקחת חבל בעזרתם, כי התוצאות גדולות מאד.

זכותו של מרן רבנו גאון ישראל וקדושו זצוק"ל
יגן עליו לכל טוב ויזכה לגאולה שלמה בב"א.

מוקירו וידידו עוז

ת ח נ ח ל ה

ועד להוצאת כתבי הגאון זיע"א
מרן יעקב משה חרל"פ זצ"ל
מיסד ומנהל מכון

מדברי מרן הגאונים הרבנים הראשיים לישראל הגרי"א הרצוג והגרב"צ עוזיאל, והגרא"י אונטרמן שליט"א הרב הראשי לתל אביב יפו לאחר סלוקו של הגאון האדיר זיע"א רבי יעקב משה חרל"פ זצ"ל חובה קדושה כפולה על כל חובבי תורת ארץ ישראל לעזור בקיום צוואת המנוח הגדול זצ"ל להוציא לאור את רכושו האדיר של כתביו המלאים רשפי אש קודש ומקיפים את האוסף של המחשבה בתחום היהדות הנאמנה, מפיצים אור תורה סביבם ומחממים את הלב לאהבת ד', תורתו, עמו וארצו.

קשרי נגלה ונסתר

עם הגאון רבי שלמה-אליעזר אלפנדרי ז״ל

בספרו ״אורות ממזרח״, מתאר הרב אהרן סורסקי שליט״א את דמותו של אותו ״ארי שעלה מבבל״:

״מתוך גלריה ססגונית עשירה של מאורי היהדות הספרדית בדורות האחרונים, חכמים ופוסקים, מתנשא הגאון הישיש רבי שלמה אליעזר אלפנדרי ז״ל כאחד מאבירי-קדם, דמות פאר של חכם וקדוש מלפני ארבעה וחמישה דורות, משיירי כנסת הגדולה, אשר הפליג ובא עד קרוב לדורנו, רב-רבנן, נערץ ומקודש על גדולי מזרח ומערב כאחד. לפתחו השכימו ׳חכמים׳ ספרדים, עם אדמו״רים מפולין וגאליציה, כמו גדולי הרבנים מיוצאי ליטא והונגריה, ושמעו הלך למרחקים.

הוא זכה לחיים ארוכים. יריעת ימיו, העשירה במפעלים משובחים, נמתחת על פני יותר משני יובלות שנים. בצעירותו עוד הספיק להחליף מכתבי תורה עם גאוני ישראל המפורסמים: רבי עקיבא איגר מפוזנא (נפטר בשנת תקצ״ח), וחתנו רבי משה סופר מפרסבורג, ה״חתם סופר״ (נפטר בשנת ת״ר). בשחרותו ובשנות עמידתו נשא בעול הציבור, ישב על מדין והרביץ תורה לעדרים, השיב לשואליו בהלכה ושימש ראש הרבנים בקהילות קושטא ודמשק. לעת זקנתו עלה לארץ ישראל ונתמנה לראש רבני צפת. גם באחרית ימיו, כשהשתקע בירושלים, לא מש מאוהלי תורה והוסיף להאציל ולהקרין אור על פני כל סביבתו״ (אורות ממזרח, בני ברק תשל״ד, עמ׳ קכא).

הגרש״א ז״ל הגיע לצפת סמוך לשנת תרס״ט, ולא ידוע לנו על פגישה שהיתה אי-פעם בינו לבין מרן הרב זצ״ל,[101] אולם ברור שהרב ידע יפה מי ומה הוא הרב שלמה-אליעזר אלפנדרי ז״ל, וגם על סמכותו המוקבלת על דעת בעלי ההוראה. במאורע שהיה בצפת בחורף תרפ״א, רואים אנו שהרב מעריך את הכרעת הוראתו, אף גם סומך-בוטח בדרך השלום שלו.

---

101. ביומן מסע הרבנים לגליל מי״ח-י״ט בכסלו ה׳תרפ״ד מתברר שנפגשו במסע,בביקור שערכו בצפת, נדפס ב״מאבני המקום״ יא עמ׳ 35, ראה שם בהע׳ 44. ועי׳ להלן.

כי הנה נתגלו אז חילוקי-דעות שם, בין הרא"ל זילברמן ז"ל לבין הר"נ אתרוג ז"ל, בדבר כשרותו של גט (בגלל פקפוק שהעלה הרנ"א בכתיבת שם האשה), שהרא"ל הכשיר את הגט והר"נ ערער על כשרותו. כשהובאה הפלוגתא בפני מרן הרב זצ"ל, נטה הרב לדעת הרא"ל זילברמן ז"ל, והסביר את נימוקיו בהרחבה (ותשובתו של הרב מעניינת, שכן הוא מבסס דעתו על פי דימוי למקור רחוק ביותר במסכת סוכה, ועל פי דיוק במשנה במקום קרוב ביותר במסכת גיטין).

אולם בסוף דבריו מוסיף הרב: "למעשה אי אפשר לי להחליט דבר, עד שאראה ג"כ את הטעמים של הר"נ אתרוג, כי אולי יש לו איזה יסוד לדבריו", ומסיים: "ומאוד אני מצטער על הקטגוריה שבין תלמידי חכמים, ואקווה שיבואו לעמק-השוה בשובה ונחת" (שו"ת עזרת כהן סי' פה).

בפנייה נוספת אל הרב, הודיע לו הרא"ל זילברמן ז"ל, כי הוסכם שם לשתף בנושא גם את הרב אלפנדרי ז"ל, ומכיוון שכאמור לא רצה הרב לכפות דעתו, שמח על הדבר וקיבל אותו ברצון: "ואקוה שמעתה יבואו אל עמק-השוה, מאחר שהרב אלפנדרי שיחי' נכנס בענין זה, והוא סמוך ונראה ויודע כל פרטי המאורע מפני קירוב המקום" (שם).

בינתים קיבל הרב מכתב בעניין זה גם מהרב רא"ש ויינגוט ז"ל מצפת, וגם לו כותב הרב, שדעתו היא כפי שכתב בתשובתו להרא"ל, ואיננו רואה סיבה לשנות דעתו. וגם כאן הוא מוסיף: "אקוה שיבואו לאחדות דעות, ובפרט שהרב **אלפנדרי** שיחי' נזקק לזה והוא במקום המעשה, יהיה הכל ודאי בדרך הכבוד והשלום לכל הצדדים – – – ושלום רב על ישראל ועל רבנן" (שם, סי' פו).

הגרש"א חלק על הרב בענין הקולא של היתר המכירה בשנת השמיטה, והשיג כמה השגות על המבואר במבוא ל"שבת הארץ", ולעומת זה גם חלק עליו בעניין החומרא של פסול האתרוגים המורכבים, שהרב ביסס פסולם בהרחבה ב"עץ הדר" (עי' לעיל עמ' 40-57). אולם דווקא משם, משני ספרי הרב, יכול היה להווכח עד כמה גדול כוחו של הרב בהלכה, ומובן שמתוך כך התייחס אליו בכבוד רב, וכדרך שכיבד את הגאון ר' אליהו קלאצקין ז"ל, שגם דעתו היתה כדעת הרב, והתנגד בחריפות להתרת האתרוגים המורכבים (במאמר שפירסם בירחון הרבני אוהל תורה"), ובתשובה של הרש"א על דברי הגר"א קלאצקין ז"ל הוא מסיים וכותב: "אף דנטו אשורי מדרכי רב אחאי הנ"ל, – – – אמנם חביב הוא עד-לאחת, כי רב גובריה וחיליה, ועסיק באורייתא תדירא, ומלבשתו ענווה ויראת חטא" (שו"ת "סבא קדישא").[102]

---

102. גם דעתו של הגרא"ז מלצר ז"ל היתה מוחלטת לגבי פסול המורכבים, ודבריו מפורשים במכתב המלצה שכתב עבור הרה"צ ר' שלמה בלוך ז"ל, שעסק במכירת אתרוגים בלתי-מורכבים:

ב"ה, מוצש"ק ד' תמוז, תרצ"ד

מע"כ ידידי הרב הג' מפורסם בתורתו וצדקתו כש"ת מו"ה שלמה בלאך שליט"א, עוסק

ב״אגרות לראי״ה״ (מהדורה בתרא ירושלים ה׳תש״ן), מופיע צילום מכתב הברכה ששלח הגרש״א להרב ופמלייתו שהגיעו לביקור בגליל העליון בחודש כסלו תרפ״ד, מכתב שכולו אומר כבוד ל״הרב הגאון הגדול״ והרבנים אשר באו אתו (הגרי״מ חרל״פ והגר״ש אהרונסון וכו׳), והרי המכתב לפנינו:

שלמה אליעזר אלפנדרי ס״ט
ראש הרבנים בעה״ק צפת ת״ו

ב״ה יט לחדש כסלו תרפ״ד

לכבוד הרב הגאון הגדול, חריף ובקי,
כמוהר״ר אברהם-יצחק הכהן קוק שליט״א
ואשר על ידו הרה״ג כמוהר״ר.

רבנים גדולים!

בשמחה רבה הנני מקדם את פניכם בברכת ברוכים הבאים!

ומאחל לכם עבודה פוריה לטובת היהדות, והחזקת תורתנו הקדושה.

חפצתי מאוד לצאת לקראתכם, ואולם דין גרמא עציראה, חולשתי לעת זקנתי, ושלום שלום אקרא לכם.

מוקירם כערכם הרם

הצב״י שלמה-אליעזר אלפנדרי ס״ט

כשהגיעו הרב ומלויו הדגולים לצפת, נהגו כמעשהו של יעקב אבינו – ״ויחן את פני העיר״ – החזירו ביקורי נימוס לרבני העיר שבאו לקראתם, וגם הלכו לבקר את הגרש״א בביתו.

במכירת אתרוגים בלתי-מורכבים, ובקשוני להודיע ברבים באתרא דלא ידעי לי׳, ע״כ הנני מודיע כי הוא איש גדול בתורה ויראת שמיים, ועל נאמנותו יש לסמוך בכל תפוצות ישראל. ובודאי חובה גדולה לכל קהילות ישראל, שישתדלו להשיג אתרוגים בלתי מורכבים, ואין זה בגדר הידור, כי אם קיום עיקר המצוה, ולהרבה גדולי האתרוגים המברך על אתרוג מורכב אינו יוצא ידי חובה ומברך ברכות לבטלה. ע״כ יראו כל גדולי תורה לתמכו ולהחזיקו בזה. וכל מה שיתרבו קונים על אתרוגים בלתי-מורכבים יתרבו הנוטעים. וזה זכות הרבים, אשר לשער גודל השכר יוכלו רק היודעים כי בלא חיזוק בזה אפשר שח״ו יכלו ויאבדו האתרוגים הבלתי מורכבים, בשביל שהעצים הם אינם מחזיקים כי אם שנים מעטות, ולכן צריך הרבה חיזוק להפיץ האתרוגים האלה, ושלא להביט ליופי המורכבים, ובזכות זה יזכנו ד׳ לקיים מצות ד׳ בבוא כל ישראל לראות בב״א.

הכותב והחותם ביום הנ״ל
נאום איסר-זלמן מלצר

וכך מסופר בדו״ח (בסנטסיל) של ״פרשת נסיעת הרבנות הראשית הגלילה״ בחורף תרפ״ד:

> ביום ב׳, ח״י כסלו, לנינו בצפת. ראשי העיר ורבניה יצאו לקראתנו לראש-פינה, וכל הערב בילינו בחברתם בדברי-תורה. בבוקר התפללנו בביהכנ״ס של האר״י ז״ל – – – ושילמנו ביקורים להרבנים, וגם לראש הרבנים הרב אלפנדרי.
>
> בדרך ביקורינו אלה השלים רבנו הראשי שליט״א בין רבני עיה״ק צפת בסכסוכים שביניהם, וזה זמן רב שהעיר מייחלת לבואו של ראש-הרבנים, לשם השראת השלום במקום, ועתה נשלם הדבר.

*

והנה מאמר קצר שהופיע בשבועון ״יום השישי״, מסביב לתגלית של מכתב הגרש״א להגרי״מ חרל״פ זצ״ל:

נתגלה מכתב תמיכה מעניין
של הגרש״א אלפנדרי זצ״ל להראי״ה קוק זצ״ל

כל חוקר שש ושמח בגילויו של מסמך אותנטי כזה או אחר, אך כאשר חשיפתו בונה או סותרת את ההיסטוריה, על אחת כמה וכמה שקהיליית החוקרים מגלה עניין רב במסמך החדש. איתורו של המכתב שלפנינו, סותרת לא רק אימרה זו או אחרת, אלא פרקי ביוגרפיה שלמים שנכתבו אודות אישיות רבנית מורמת-מעם, הרב שלמה-אליעזר אלפנדרי ז״ל, רבה של צפת.

בתרפ״א עבר הגרש״א אלפנדרי ז״ל לטבריה למטרות ריפוי, בהיותו חולה מאוד, ותקופה קצרה שהה אף בירושלים. בתרפ״ג חזר לצפת וישב בה עד סוף תרפ״ה, ושוב עבר לירושלים שם נשאר עד פטירתו. בשנת תר״ץ הגיע לארץ ישראל האדמו״ר ממונקאטש ז״ל, בעל ה״מנחת אליעזר״, שהיה ידוע כקנאי ואנטי-ציוני מובהק. הוא סייר במושבות הארץ וגלילותיה, ובשובו למדינתו פירסם את ״מסעות ירושלים״, תיאור מפורט של הנסיעה והמקומות בהם ביקר, תוך תיאור מופלא של האישים שפגש, ובהם גם הגאון רבי שלמה-אליעזר אלפנדרי, שהיה כבר חולה וישיש מופלג עד מאוד.

לספר צורף קונטרס מיוחד בשם ״חיות אש״, על תולדותיו של מהרש״א אלפנדרי, שנכתב על ידי אחד הקנאים. הקונטרס עורר בזמנו סערה רבה מיד עם פירסומו, לאחר שהמחבר תיאר את הרב אלפנדרי כקיצוני וכקנאי. אפילו הרב אהרן פישר ז״ל, אביו של הרב ישראל-יעקב פישר (שליט״א) [זצ״ל], סגן הראב״ד של העדה החרדית, הוסיף הערות על הדברים הלא-מדויקים וטען שדמותו של הרב סולפה עד לאימה.

GRAND RABBIN
Salomon Eliezer
Alfandary
SMYRNE (Palestine)
שלמה אליעזר אלפנדארי
ראש הרבנים בעה"ק צפת הו"ז

המסמך שנחשף זה עתה, שופך אור חדש לגמרי על דמותו של הרב אלפנדרי ז״ל. מדבריהם של המקטרגים עולה שיחסו אל הראי״ה קוק היה שלילי ביותר, ואילו במכתב שלפנינו, ששוגר אל הרב יעקב-משה חרל״פ ז״ל, עולה שהרב אלפנדרי ז״ל, ראש הרבנים לצפת, התייחס בחרדת כבוד ראויה אל רבה הראשי הראשון של ארץ ישראל, ראה בו דמות רבנית שמעטות כמותה, ושיבחו בכל תוארי השבח הקיימים. יצויין שנוסף למכתב שנחשף זה עתה, נמצאים בידי סופרנו ב. קריב מכתבים נוספים, שבהם שיבח הרב אלפנדרי את עמיתו הירושלמי, כמו בעת ההתקפה על הראי״ה קוק בהשמיעו דברים על חיוב ההתעמלות. אך ללא ספק המסמך שלפנינו הוא נדיר, בהסתמך על התארים המופלגים שקושר הרב אלפנדרי לראשו של הרב קוק זצ״ל, ויש בחשיפה זו כדי לטפוח על פניהם של מסלפי ההיסטוריה ששיכתבו ביוגרפיה מגמתית, ואפילו לא דאגו ליצור איזון מסויים.

יום השישי, כ״ו תשרי, תשנ״ב

מכתבו של הגרש״א זצ״ל להגרי״מ חרל״פ זצ״ל הוא מתחילת חודש שבט תרפ״ד, והרי לנו שאחרי הפגישה בבית הגרש״א בצפת באמצע כסלו תרפ״ד, באו דברי האיגרת הזאת, שתחילתן נושא של תורה והֶמְשכן תגובות חריפות כלפי מי שהעיז ו״פער פיו מבלי חוק״ נגד הרב – ״תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק!״

מרחקי גיל היו בין הרש״א להרי״מ, אולם הואיל והרי״מ היה תלמידו המובהק של הגה״צ ר׳ צבי-מיכל שפירא ז״ל, ובנו-יחידו של הרב צבי-מיכל, הרב ר׳ בן-ציון ז״ל, היה קשור מאוד להרש״א, היה זה ר׳ בן-ציון שיצר קשר-עליון דאורייתא בין הרש״א להרי״מ. לא ידוע לנו אם היו קשרים ישירים מיוחדים גם להרי״מ הצעיר להרש״א הקשיש, אולם אין כל ספק, כי לא רק בשעה שעלה הרש״א הקשיש ירושלימה בא גם הרי״מ להקביל פניו, אלא גם אח״כ היה מגע ביניהם, אם בנגלה ואם בנסתר, ויש להניח כאמור שהרב״צ, שהיה קשור לשניהם, חיזק את הקשר שביניהם.

בהקדמתו לספרו ״מי מרום״ מסביב לשמונה פרקים להרמב״ם, מתאונן הגרי״מ זצ״ל על ש״החלק של דרישת ד׳ ועוזו **ברזי תורה וסתריה**, החלק הרוחני-האצילי המתגלה בסוד ד׳ ליראיו, הוא נעזב מאוד. ויש מציקים לו בין מהימין ובין מהשמאל. מהשמאל – מצד אפקירותא, ומהימין – מצד המתעקשים להסתפק רק בצד הנגלה, של ההלכה או של האגדה, ומוצאים בהם כל סיפוק רוחם, ורוח-הקודש צווחת על זה ואומרת ׳ותופשי התורה לא ידעוני׳ (ירמיה ב, ח)״.

הגאולה היא גילוי היחוד העליון ברוך הוא, כפי מה שמתגלה **ברזי התורה**, ולכן על ידי זה שמתמסרים ללמוד **רזי התורה** בהרחבת הדעת ונעימות הקודש שלהם, מביאים את הגאולה לעולם ונפטרין מן היצה״ר. ובגין דעתידין ישראל למטעם מאילנא דחיי דאיהו האי **ספר הזוהר** יפקון מן גלותא ברחמי״ (זוהר הקדוש פ׳ נשא

דף קכד ע״ב ברעיא מהימנא), ״ובגיניה וקראתם דרור בארץ״ (תקוני זוהר תקונא שתיתאה בסופו).

מי מרום, מעיני הישועה, א, לה, עמ׳ סב

ברור שהופעתו של גאון קשיש, שהוא גדול בנגלה ובנסתר גם יחד, הרגינה לב הגרי״מ ולב חכמי הנסתר בירושלים, וכדרכם של חכמים מיוחדים אלה העוסקים במשנתם בהצנע, הרי יותר ממה שידוע לרבים על הקשרים שביניהם, גנוז אורם בסתר אוהלם.

על גדולתו של מרן הרב זצ״ל בחכמת הנסתר נודע ליודעי חן כבר בתקופת רבנותו בבויסק, ובעלותו ארצה יצר קשר חזק עם חוג המקובלים בירושלים,[103] ככתוב באגרותיו, ושמעו הטוב הגיע גם לחכמי הספרדים, מקובלי בית א-ל וכו׳.[104] וכך אנחנו מגיעים לעובדה המרשימה דלקמן, המעידה עד מה פנימית היתה ההערכה של הגרש״א למרן הרב זצ״ל:

מוסרים בשם אחד הרבנים החשובים, נכד מו״ר הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, כי כשביקר פעם אצל סבו, ראה אצלו גליון מסודר לדפוס בענייני קבלה. כשהתעניין לדעת מה טיבו של גליון זה, אמר לו הסבא שזה נכתב על ידי הגרש״א ז״ל, והגרש״א שלח את זה אל מרן הרב זצ״ל לשמוע דעתו על כמה דברים שבגליון. ואכן היו להרב שם כמה השגות, אולם הוא לא רצה להעלות זאת על הכתב, משום כבודו של המחבר הישיש. והואיל וידע על הקשר והקירבה שיש בין הגרש״א להרי״מ, העביר את הגליון אליו וביקש שהוא יהיה שליח המצוה וימסור למחבר את השגותיו בצורה מכובדת, שח״ו לא יהיה בזה שום צד של פגיעה בכבוד תורתו. ואמנם הצליח הרי״מ בשליחותו, ואחרי שהציג את השגותיו של מרן הרב זצ״ל בצורה הנדרשת, קיבל הגרש״א את דעתו ונמנע מלהביא את הגליון לדפוס, וכך נשאר הגליון בידי הרי״מ.

הרה״צ ר׳ יוסף-לייב זוסמן (שליט״א) זצ״ל, כותב לי באחד ממכתביו:

> סיפר לי מרן הגרימ״ח זצוק״ל, כי בעוד היה הרב ביפו, הוא שמע פעם מפה-קודשו של הרב זצ״ל שיחה עמוקה מאוד, במה שכתבו המקובלים הקדמונים ז״ל, דשבע שמיטות הן ואנן בשנייה, ורבנו האר״י ז״ל חלק עליהם בזה בכמה מקומות (ובפרט ב״שער מאמרי רשב״י״), ומרן הרב זצ״ל אמר לו שאף שאין להרהר אחרי דברי רבנו האר״י ז״ל, שהם קבלה אמיתית מפי אליהו הנביא וכו׳, בכל זאת יש מקום גם לדברי הקדמונים, ואין סתירה ביניהם, אלו ואלו דא״ח, וביאר אז הרב זצ״ל את

---

103. עי׳ מכותבי הראי״ה עמ׳ מט.

104. נשתמר בידינו מכתב אל הרב, מאת זקן רבני אנגליה, הגרי״ח דיכיעס ז״ל מלידז, אשר שהה שבוע ימים כאורח בבית הרב בלונדון, ובמכתב התודה שלו הוא כותב: ״נוכחתי לדעת רוחב לבבו וגודל ידיעתו בכל מקצועות התורה והחכמה, וביחוד בחכמת הקבלה״ (״אגרות לראי״ה״, סי׳ מ״ז).

הדברים בהסבר עמוק מאוד, ומרן הגרימ״ח זצ״ל אמר לי שלא הבין כלום מהשיחה ההיא ולא העיז לשאול ממנו הבנת העניין.

ושוב סיפר לי כעבור זמן, שראה בחלומו את מרן הרב זצ״ל עומד ודורש את כל העניין, ואז זכה להבין את דברי קודשו בשלמות, אולם בקומו משנתו שכח הכל, ורק שורש הדברים נשאר אצלו, ולא ביאר לי את זה.

כן סיפר לי שבשנות היות הרב ביפו, הגיעו אליו גדולי חסידי ברסלב. האחד מהם היה הגאון החסיד, בעל המוח המופלא, ר׳ אברהם חזן זצ״ל [בנו של רבי נחמן מטולטשין ז״ל], מחבר ספר ״ביאור הליקוטים״ – ביאורים עמוקים על דברי אדמו״ר ר׳ נחמן מברסלב זצוק״ל בספרו ״ליקוטי מהר״ן״. השני היה הרה״ח ר׳ ישראל קארדונער זצ״ל, שהיה גדול מאוד בעבודת ד׳, בתפילה בכוח וכו׳, ושמעתי עליו שאמר על מרן הרב זצ״ל שיש לו נשמת מהר״ן מברסלב זצ״ל, ומידי שבת בשבתו היה מגיע ל״סעודה שלישית״ של הרב לשמוע דברי תורתו, והעריך מאד את רבנו זצ״ל. שוב שמעתי בשם הרה״ח ר׳ אליהו חיים רוזין זצ״ל – שהיה מתלמידי ר׳ אברהם חזן זצ״ל – שהיה ר׳ אברהם מגיע אל הרב בלילות ושעות רצופות עסקו בסתרי תורה, בעניינים נשגבים ביותר [והרצ״י הכהן קוק זצ״ל מסר שמרן הרב זצ״ל אמר על ר׳ אברהם שהוא גאון בקבלה].

שמעתי מזמן ממשפחת הרה״ח ר׳ מאיר אנשין ז״ל, מוותיקי חסידי ברסלב, שמרן הרב זצ״ל כתב הסכמה רמה על ״ביאור הליקוטים״, ואמרו לי אז שימציאו אותה לי. אבל כנראה שהעלימו אותה, כי כיום ישנם כמה אנשים קנאים בין חסידי ברסלב והם שמנעו את הדפסת ההסכמה.

עוד שמעתי מג״ק מרן הגרימ״ח זצ״ל, כי למרן הרב זצ״ל היתה נשמה גבוהה מאוד, אשר כמה דורות לפנינו לא ירדה לעולם נשמה גבוהה כזאת, ולא היה לפי הדור, ולכן היו רבים שלא זכו להבינו.

כן סיפר לי, כי רבינו הרב זצ״ל אחרי חתונתו, כשהיה עוד בבית חותנו הגאון האדר״ת זצ״ל, נכנס פעם האדר״ת לחדרו וראה שהוא מהלך על פני החדר וספר הזוהר בידו, ותפס האדר״ת ידו ואמר לו: ״אם אתה תעסוק בזוהר, מי ישיב תשובות בהתרת עגונות?!״, וסיים מרן הגרימ״ח, שהאדר״ת לא תיאר לעצמו שחתנו הרב יוכל לעסוק בזוהר הקדוש ובחכמת הנסתר, ויחד עם זה גם להשיב תשובות בהיתר עגונות, כאשר כן היה באמת (ראה תשובותיו הארוכות בזה בספרו ״עזרת כהן״).

*

״אוצר חי העולמים, גנוז הוא עמנו בעומק סתרי תורה, באור **הזוהר** וחמדת הקבלה ורזיה״ – **כך מצאנו בכתי״ק של מרן הרב זצ״ל** (עי׳ חיי הראי״ה עמ׳ 149), **ובהתאם לדעתו** זאת הוא עודד ואימץ את ״הישיבה הקדושה ׳שער השמים׳ בירושלים, אשר נועדה

בעיקרה ללימודי חכמת האמת ורזי תורה, ות״ח יקרים יושבים בה, שלומדים תורה מתוך הדחק, ומצווה רבה לעזרם ולסעדם למען יחזקו בתורת ד׳ ועבודתו ית״ש״ והוא מחזק את ״ידי מנהליה, גדולי התורה והיראה, אשר באמונה הם עושים את עבודתם״ (אגרות הראי״ה ד, עמ׳ רמו, אגרת א׳שכא).

באיגרת מיוחדת לתומכי הישיבה בחו״ל הוא כותב:

> שלא ישימו לב כלל לדברי הפלסתר, שנכתבו על ידי איזה איש בלתי–אחראי כלל, נגד הישיבה הקדושה ״שער השמים״ שהיא ישיבה מפוארת, והרבה ת״ח מצוינים בנגלה ובנסתר, בתורה ובעבודה, יושבים בה בשקידת תוה״ק, והמנהלים שלה הרבנים ר׳ חיים–לייב אויערבאך ור׳ שמעון הורוויץ שליט״א, הם גם כן ת״ח מצוינים, גדולי תורה ויראה, כל אחד בבחינתו בגדלות מיוחדת, הרב הגאון רח״ל אויערבאך [אבי׳ של הגרש״ז אויערבאך ז״ל] בנגלה וגם בנסתר, והרב הגדול המקובל, ר׳ שמעון הורוויץ, גדול מאוד בנסתר, בחכמת הקבלה, וגם בנגלה. והם שניהם ידידַי ובאי–ביתי וחביבים עלי מאוד.
>
> אגרות הראי״ה ד, אגרת א׳שכ, עמ׳ רמה-רמו

וראה ליקוטי הראי״ה א, עמ׳ 217 ועמ׳ 221.

> אין שיעור וערך למעלת ההוגה בדברי–אלקים–חיים, בספר הזוהר וכל הנלוים אליו, בדברי חכמי–האמת וביותר בכתבי ״האר״י ז״ל הברורים״.
>
> אגרות הראי״ה א, אגרת עו, עמ׳ פא

על קשרי הרב בן-ציון שפירא ז״ל עם הגרש״א, אנו שומעים מפי נכדו של מו״ר הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, הרב הגאון ר׳ ניסן זק״ש ז״ל, הכותב בסוף הספר ״צבי לצדיק״ (מהדורא בתרא, עמ׳ צג-צד):

״חיבתו של האדמו״ר ממונקאטש, ר׳ חיים-אלעזר שפירא ז״ל לר׳ בן-ציון, התחילה בעת ביקור האדמו״ר אצל הגאון הספרדי הישיש ר׳ שלמה-אליעזר אלפנדרי זצוק״ל. האדמו״ר הופיע בדיוק באמצע שיעורו הקבוע של הרב אלפנדרי בפני ת״ח גדולים ומובהקים, ביניהם היה גם ר׳ בן-ציון, וכשנכנס קמו כל המשתתפים לכבוד האורח, ורק ר׳ בן ציון שהיה שקוע כולו בענין הנלמד, נשאר יושב על מקומו, מבלי להרגיש כלל במאורע. כשראה האדמו״ר את ר׳ בן-ציון, הכיר תיכף ומיד כי משהו מיוחד יש בו, ועל שאלתו את הרב אלפנדרי אודותיו, היתה תשובתו פסוקה וקצרה: הוא צדיק בן צדיק.

ושוב פעם אחרת קבע האדמו״ר פגישה עם הרב אלפנדרי, והתנה עמו ששום איש לא יהיה נוכח בשעת מעשה. כשהופיע האדמו״ר אל בית הרב אלפנדרי בשעה המיועדת, ישב בחדרו גם ר׳ בן ציון, ולתמהונו הרב של האדמו״ר ממונקאטש, על כי לא קיים הרב אלפנדרי את המדובר, שהפגישה תהא סודית מבלי שישתתף בה איש, ענהו הרב אלפנדרי: ר׳ בן ציון זה אינו איש – הוא מלאך.

הרב אלפנדרי, שחיבב את ר׳ בן ציון עד לאחת, היה מכנהו תמיד ״חכם בן ציון הצדיק״, ופעם אחת כשנצרך הרב הישיש הנ״ל לאיזה דבר, והיו שם כמה אנשים צעירים מר׳ בן ציון בשנים, בחכמה

וביראה, רצה הרב אלפנדרי שרק "חכם בן ציון הצדיק" יעשה את הדבר בשבילו בהמליצו עליו את הכתוב: "הולך תמים יושע" (משלי כח, יח)".

הרב"צ שהיה קשור עם הגרי"מ משחר ילדותו (שהרי היה הגרי"מ בן-בית ממש, שלא מש מבית אביו הגאון-הצדיק), המשיך את הקשר החזק אתו לאורך ימיו. ידידות עמוקה היתה ביניהם, ויחד עמלו על סידור כתבי האב-הרב הגה"צ ר' צבי-מיכל ז"ל, ושיח ושיג היה להם בדברים העומדים ברומו של עולם הרזים. הרב"צ היה מבקר את הגרי"מ בביתו, ובשנים האחרונות, שההליכה היתה קשה עליו, הנה בכל עת שהגיע אליו מישהו מהשכונות החדשות, היה רב"צ שואל מה שלום ר' יעקב-משה.

סח לי הרה"צ ר' יוסף-לייב זוסמן (שליט"א) ז"ל: הייתי מבקר אצל רבי בן-ציון זצ"ל מדי שבוע בשבוע, ותמיד היה שואל אותי איזה דברי-תורה אמר הגרי"מ זצ"ל ב"סעודה השלישית".

בערב שבת קודש של שבת-שובה ובערב שבת הגדול, היה ר' בן-ציון בא אל הגרי"מ, והגרי"מ היה חוזר אתו על הדרשה שעמד לשאת ביום השבת, דרשה שהיה בה שילוב של עומק-הלכה עם רום-אגדה. ות"ח חשובים שבקרתא דשופריא היו באים לשמוע את דברי התורה שנאמרו ברוב רגש, כשהגרי"מ לבוש בגדי לבן ועטוף בטלית ובבית הכנסת המלא שורה אווירה של קדושה.

הגרי"מ גם הוא העתיר יקר לברא-כרעא-דאבוה, ובמכתב שכתב בשנת תרס"ב, כשרב"צ היה בן עשרים ותשע, הוא כותב עליו "כי הוא מהצדיקים המיוחדים שבדור" (מבוא למהדורה החדשה של הספר "תיקון חצות", ירושלים תשל"ב, עמ' 25).

בגיל צעיר התחיל רב"צ לעסוק בקבלה, לפי הוראת אביו, והצטרף לסגל חבורת "בית-א-ל". כעבור שנים נחשב לאחד מגדולי המקובלים בירושלים, נערץ על האשכנזים ועל הספרדים שעסקו בתורת הנסתר.

טבעי הדבר, כי בשנת תרפ"א, כשעלה ירושלימה הרש"א, אשר כאמור גדול היה בנגלה ובנסתר, התקשר מאוד הרב"צ הצעיר אל הרש"א הקשיש והשתתף בשיעורים השונים שלמד הרש"א עם חבורה קטנה של ת"ח מובחרים בסתר אוהלו.

*

ב"דגלנו" של "צעירי אגודת ישראל" נתפרסם לפני כמה שנים הסיפור כדלקמן:

"שמעתי בשם מרן ה'חזון איש' זצללה"ה, שסיפר בשם הסבא-קדישא הרב שלמה-אליעזר אלפנדרי זצללה"ה: בזמן שכולם התכוננו כאן לקבל את פני החפץ-חיים זצללה"ה, כי הלא היה מוחלט שיבוא לארצנו הקדושה, וכבר קנו עבורו בית בפתח-תקוה, אמר אז הסבא-קדישא למקורביו, ש'החפץ-חיים' לא יבוא. אחרי זמן, כשהתברר שהצדק אתו, שאלו אותו מקורביו, מהיכן ידע מר? ענה להם הסבא-קדישא: 'לא נביא אנכי ולא בן נביא, אבל 'סברא מדאורייתא היא'. הלא ברור

הדבר, כשה׳חפץ חיים׳ יגיע לארצנו הקדושה, ויראה את אש המחלוקת בין אנשי הרי״ח זוננפלד (זצ״ל) לבין אנשי קוק (זצ״ל), יאמר ה׳חפץ חיים׳: האם לריק יגעתי וחיברתי את ספרי ה׳חפץ חיים׳ ו׳שמירת הלשון׳, ומיד ישתוקק לעשות שלום ביניהם, וילך מזה לזה ומזה לזה, וישתדל בכל חפצו לפשר ביניהם. אמנם מיד כשיעבור על מפתנו של הרב קוק (זצ״ל), יקחו הקנאים את ה׳משנה-ברורה׳ וישליכו אותו מתחת לשולחן, וזה ד׳ לא רוצה, לכן הוא לא יבוא״.

*

כתב לי הרה״צ ר׳ יוסף-לייב זוסמן (שליט״א) זצ״ל:

קיבלתי את החוברת ״בין שני הכהנים הגדולים״, והנאני בזה. ובענין מחאתו של רבנו **החפץ חיים** זצוק״ל בכנסיה הגדולה של אגו״י נגד הפוגעים בכבודו של הרב זצ״ל [ראה ״בשדה הראי״ה״, עמ׳ 195-196], שאלתי בזמנו את פיו של הרב שלום זלוטניק ז״ל שהיה נוכח שם (בזמן שמשלחת ״אגודת ישראל״ מארץ ישראל הגיעה אל החפץ חיים), ואישר לי את כל זה (שנמסר בחוברת הנ״ל). והוסיף עוד שאמרו לח״ח ז״ל הרי כתב בספריו כך וכך וכו׳, וענה בתוקף ובחריפות ״איך וויל ניט וויסן״ (אינני רוצה לדעת!) ור׳ שלום ז״ל אמר לי כי לפני זה גם הוא נתפס לקנאים, והיה מדבר על הרב זצ״ל, אך מיום ששמע דברי מחאתו של מרן החפץ-חיים זצ״ל, מאז הפסיק לדבר שום דבר נגד הרב זצ״ל.

למען מחזיקי עמוד התורה

מייסד ישיבות נובהרודוק, הגה״צ ר׳ יוסף יוזל הורביץ ז״ל,[105] זכה בשעתו לתמיכתו הנלהבת של הגאון בעל ״ערוך השולחן״ ז״ל, שפנה לרבנים בעלי-שם שימליצו על מפעלו המבורך, ובין הרבנים הגאונים הקשישים אנו מוצאים את שמו של הרב הצעיר לימים, מרן הראי״ה זצ״ל.

וכך כותב לי ידידי הנעלה, הצעיר מר הראל כהן נ״י[106]:

הגיע לידינו צילום פנקס מכתב-יד-קודש של רבן של ישראל, הגאון ר׳ יחיאל-מיכל הלוי עפשטיין זצ״ל, אשר היה אב״ד נובהרודוק ונודע לתהילה כפוסק מובהק בספרו ״ערוך-השולחן״.

בעל ״ערוך-השולחן״ מתחיל את פינקסו ב**״קול קורא״** ״לאחינו בני-ישראל, מהרבנים הגאונים הגדולים בדור יחיו, לתמיכת תלמידי-חכמים הרבים, אברכים ובחורים – – – השוקדים בתורת ד׳ יומם ולילה – – – אשר יהיו לרבנים גדולי ישראל מצויינים, מחזיקי עמוד התורה והדת, הלומדים בהרבה ערים: נאווהרדוק והסביבה, לובץ׳, זעטיל, איוויע, לידא, שאוויל, סלאנים, בברויסק ומינסק״.

הוא משבח ומחזק הגדלת מעשיו של ידיד ד׳, הרב הגאון, הצדיק המפורסם, מוהר״ר יוסף יוזיל [הורביץ] יצ״ו, שטורח לכנס קיבוצי ת״ח הנ״ל, ולהשיג המימון להם. אלא שעתה משהתרבו ״אברכים גדולי תורה ויראה״, אשר הוא מעיד עליהם ״שכל הרואה שקידתם הנוראה ויראתם הטהורה ונימוסי דרך-ארץ שלהם, ישתומם ולא יאמן״, ועל-כן קורא הוא עם שאר גדולי ישראל לנדב לטובת הקיבוצים. ״וחותם בחנוכה, ר״ח טבת תרנ״ז לפ״ק פה נאווהרדק, נאום **יחיאל-מיכל הלוי עפשטיין** החופ״ק״.

---

105. ראה ספרו של הרב דב כ״ץ ז״ל ״תנועת המוסר״, כרך ד, פרק יא, 195-197.

106. הדפסנו מציאה גדולה זו בעלון ״מאבני המקום״ קובץ ז, בית אל ה׳תשנ״ג. לימים מצאנו פרטים נפלאים המהווים את הרקע לקונטרס זה, בספר פולמוס המוסר להרב דוב כ״ץ עמ׳ 146-148.

ישיבת ריד"ז
תורת ארץ ישראל
ותלמוד תורה הכללית
נוסדה שנת תרס"ו
ע"י הגאון מרן ריד"ז זוקיל
פעה"ק צפת ת"ו

רודף צדקה וחסד ימצא חיים עושר וכבוד

תבנית הישיבה ותתי"ת

אדרעסס: Jeshiwath
Torath Eretz Israel, Saffed Palestine

High School
Torath Eretz Israel
Founded in year
1906
SAFFED Palestine

שאלו את שלמה בן דוד המלך ע"ה, עד היכן כוחה של צדקה. אמר להם צאו וראו מה פירש דוד אבי, פיזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד, קרנו תרום בכבוד. (בבא בתרא דף י ע"ב)

א. ישיבת תורת ארץ ישראל כבר יצא מוניטין שלה בעולם לשם טוב ולתהלה כי מכונה יוצא אורה להגדיל כבוד התורה, כי מגיד דבר משרים דורש שיר קבוע מדי יום ביומו והרבה ת"ח ואברכים ובחורים מופלגים בתורה משכימים ומעריבים לבית אולפנא רבתא זאת ולומדים בהתמדה גדולה ותקוע קול יעקב עולה.

ב. תלמוד תורה הכללית.

תכלית מטרתנו הקדושי להשגיח על בני עניים ויתומים מכל יושבי עיה"ק בלי הבדל, להדריכם תחת ידי מורים מומחים ומלמדים מובהקים לחנכם במוסר ודרך ארץ וללמדם כתב וחשבון שיכושאו חן בעיני ה' ואדם.

ג. כי חיים הם למוצאיהם.

אנחנו דואגים למחסור בני הישיבה השוקדים על דלתותיה, ומקבלים פרס קצוב לפרנסתם מקופת הישיבה, גם המורים והמלמדים שכרם קבוע שלא ישרור בראשת פרנסה אחרת.

ד. ותי' מרם יקראו ואני אענה.

בכל שעת רחמים ועת רצון נערכים תפלות ובקשות במקומות הקדושים נובח שער השמים מכל חכמי הישיבה ולומדי התורה בער שלום אחינו שבגולה המתגדבים בעם העזרים והמסיעים לקיומו של ריד"ז הקדוש הזה להיות קרן התורה, וכבוד היהדות, שיברכם ה' בבני חיי ומזוני ואורך ימים ושנים.

ה. אשרי שיאחז במצוה תגדולה הזאת ויחזיק ידי לומדי התורה וישתתף עמהם כישכר וזבולון ושמעון אחי עזרי ושכרו הרבה מאד. וכל עזרה שתהי' כפי סדר התקנות שלנו ושכרה מרובה לעד.

TORAT EREZ ISRAEL in Saffed Palestine

אחרי כן באים שלושים מכתבי רבנים מפורסמים ואלה שמותם:

1. יצחק בלאזער מקאוונא, מלפנים רב בעיר המלוכה פעטערבורג (תלמיד מובהק של הגר״י סלנטר, מח״ס ״פרי-יצחק״).
2. מאיר מיכל בא״א הרב מהר״ש זללה״ה ראבינאוויץ, ווילנא (גאון מופלא, מח״ס ״המאיר לעולם״).
3. חיים ליב החופ״ק סטאוויסק (גאון וצדיק, מח״ס ״פני האריה החי״).
4. יעקב דוד החופ״ק סלוצק (רידב״ז, מח״ס תוס׳ הרי״ד על הירושלמי).
5. דובער בהרב מו״ה מרדכי זצללה״ה החונה פק״ק זיטאמיר.
6. שמואל זנוויל קלעפפיש חופ״ק ווארשא (משלושת החותמים על ״היתר השמיטה״).
7. יוסף שלופפער החונה פ״ק סלאנים (חתן הגאון ר׳ אייזיק חריף ז״ל, מח״ס ״מרכבת יוסף״).
8. יצחק הלוי חופ״ק לובטש.
9. יוסף זכריה שטערין החופ״ק שאוויל (גאון מופלא, מח״ס ״זכר יהוסף״ שו״ת וחי׳ מסכתות).
10. אברהם-יצחק הכהן קוק החופ״ק בויסק.
11. חיים מאיר הלוי גרין החופ״ק גראבין.
12. יצחק יעקב ריינעס החופ״ק לידא (מייסד ״המזרחי״, מח״ס ״חותם תכנית״ ו״אורים גדולים״ ״עדות ביעקב״ וכו׳).
13. חיים מאיר נח לעווין מ״מ ומו״צ בק׳ ווילנא [חתנו של הגאון ר׳ אליעזר יצחק פריד, הוגה חיבה ל״חיבת ציון״. אב״ד מוסקבה אחרי הגאון ר׳ חיים ברלין, אח״כ אב״ד בוולוז׳ין שם פתח הישיבה מחדש אחרי פטירת דודו הנצי״ב].
14. חיים יהודא סאסניצער החופ״ק סמארגאן (מח״ס שו״ת ״שערי דעה״).
15. שלמה-זלמן סענדר בהרב ר״י זצלל״ה כהנא שפירא חופ״ק מאלץ [באחרית ימיו בירושלים] אביו של הגאון בעל ״דבר אברהם״, מח״ס חי׳ הגריז״ס).
16. אבא [אריה] לייב בהגאון ר׳ משה שמואל שפירא החופ״ק שערשאב.
17. שמעון [דוב] בער במוהרר״א ז״ל חופ״ק שעדליץ.
18. אליהו הלוי פיינשטיין החופ״ק פרוזנא (מחבר ספר ״הליכות אליהו״, סבא של הגרי״ד סולובייצ׳יק ז״ל).
19. ישראל לעווין החופ״ק שאד.
20. זבולון לייב בריט החופ״ק פלונגיאן.
21. דוד טעביל קאצענעלעבויגען החופ״ק סוואלק (אח״כ רב בפטרוגרד (לנינגראד), מח״ס ״מי נפתוח״ למס׳ יבמות [השתתף בועידת ״חובבי ציון״ בוילנה בשנת ה׳תרמ״ט].
22. בן-ציון שטערנפעלד החופ״ק בילסק (גאון וצדיק, מח״ס ״שערי ציון״).
23. כתריאל אהרן בא״א מוהר״ר הילל נאטיק זצללה״ה, חופ״ק סאפאטקין (מחבר ספר ״כתר המלך״).

24. משה בצלאל [לוריא] במו״ה שרגא ז״ל החופ״ק סייני [מחבר עשרה ספרים על מסכתות הש״ס ביניהם נהור שרגא על יבמות].
25. יעקב מאיר בא״א מו״ה שלמה-זלמן זללה״ה (בעהמ״ח ״מי-שלמה״, ו״מי-ששון״), מינסק.
26. שמואל נתן ב״ר אליעזר הלוי בוקאנץ החופ״ק העלזינגפארס.
27. משה שמואל בא״א הגאון מוהר״א ליב ז״ל שפירא החונה פ״ק קורשאן וכעת אבד״ק באברויסק. [עי׳ שיחות הראי״ה סוף פרק כא].
28. מאיר אטלאס חופ״ק סאלאנט [לימים מייסד וראש ישיבת טעלז, חותנם של הגאונים ר׳ חיים עוזר גרודזינסקי ור׳ אלחנן וסרמן].
29. שלמה שמרי׳ מרגליות בהגאון מ׳ יצחק זללה״ה החופ״ק ברינסק.
30. אברהם אשכנזי חונה בעיר סעליב בעה״מ ס׳ ברכת-אברהם.

*

בעזה״י,

מי בכם מכל עם ד׳ הגוי קדוש כולו, מכל החיל אשר ד׳ בלבם נגע. מי בכם אשר קול יללת הרועים רועי ישורן לא הגיע לאוזניו, לב מי לא חרד על הקול הנשמע בבעל פרצים, הקול אשר לרוח היום מתהלך, לרוח היום הבוער כתנור, לבלתי השאיר שורש וענף בעוה״ר, להשית שמיר ושית כרמה של תורה, לבער מגדיש ועד קמה כל רגש יראת השי״ת. לבלוע כל קודש, לשום שַׂמָּה וְשֵׁאִיָּה לשערי–ציון המצוינים בהלכה, ובני ציון היקרים המסולאים, אבני–נזר בתרשיש ממולאים, הנוטים שכם לסבול עולה של תורה, ולהריח ביראת ד׳, למען דעת מה יעשה ישראל, הראויים להיות לשם ולתפארת, להיות מגודלים בתורה ויראה, וכל מידות טובות המְאַהֲיבות שם השי״ת על הבריות, בנחת רוח ופרק נאה – כל אלו שַׂחו מאוד מאין מֵקים ומעודד.

אמנם עתה בחסד עליון ב״ה הבוחר בתורה, הנה רוח ד׳ נשבה ועצת ד׳ היא שהיתה בלב יחידי עולם, גדולי גאוני דורנו יחי׳ לאוי״ט, וחגרו זרוע עם גבורה, לקבץ פעלים לתורה ולירא שמים, לבחור מִנִּי–עם אברכים ובחורים, אשר נשאם לבם לעשות חיל בתורת הש״י, ולהיות ג״כ מְשָׁמֵי דרכיהם דרך ישרה, ביראה טהורה ודרך–ארץ שקדמה בזמן לתורה.

והנה נוסדו יחד, תודות להשי״ת, חבורות קודש בכמה קהילות גדולות ומפוארות, ובעיר נאווהרדאק והסביבה, מאברכים ובחורים מצוינים בתורה ויראה. וקולו של יעקב שמה נשמע בשקידה גדולה, להפריח פרח ולעשות פרי תנובה עלי שדמות תוה״ק, לעשות לתורה ציצים ופרחים, להרים קרן התורה והיראה בכבוד והדרת–קודש. וכבר הודיעו שבחם, טובם ויופים, של התלמידי חכמים המופלאים הללו, גדולי הגאונים ה׳ עליהם יחי׳, וכאשר הודיעני במכתב קדשו ג״כ, כבוד מר חמי הגאון הגדול, הצדיק, תפארת ישראל, מו״ה אלי׳ דוד ראבינאוויץ שליט״א, הגאב״ד דקהילת מיר יצ״ו, בדברים חוצבים להבת להלהיב הלבבות לאמר טוב לדבק. כי עת תורה לחבק, ויראת ד׳ יחד לדבק, זו היא הדרך הסלולה, בה דרכו אבותינו ורבותינו אשר היו

לנו למאורות. גם אנכי איש רש ונקלה, נקיט בשיפולא גלימייהו דרבנן קדישי, המחזקים ידים יפות לחזק. כן [מלה לא ברורה] להיות למופת ואות, כרם חמד ענו למו, ונדיבי עמנו השלמים עם השי"ת ותוה"ק, אשר כל יקר וקדוש עינם מבטת, לגנוז במקום שאין היד שולטת, יכירו גודל ערך הקיבוצים הקדושים האלו, לחזקם ולאמצם בכל מאמצי כוח, והיתה להם לצדקה העומדת לעד, לזכרון בהיכל השי"ת אשר דיבר טוב על ישראל.

בעה"ח יום ב' ג' ניסן, תרנ"ז לפ"ק

הצעיר אברהם–יצחק הכהן קוק

החופ"ק בויסק

*

הכרה מוסכמת היא מכל גדולי ישראל, כי אחת היא תחבולת הקיום לנו – חיזוק התורה, הגדלת תלמודה והאדרתה – – – והיסוד של חיזוק התורה, היה תמיד הכוח האיתן אשר אימץ את רוח ישראל בגבורתה של תורה.

בכל דור ודור שתל הקב"ה עמודי חסד וצדקה, להחזיק בצדקתם את יסוד תורתנו הקדושה ולרומם את דגלה וכבודה.

מרן הרב זצ"ל, ספר-היובל של הרי"א פישל ז"ל[ב]

"אפיריונו של רבי חייא"

על דרגת גדולי ישראל הנחלצים לעסוק גם בהחזקת תורה, שמענו הסבר נפלא מפי מרן הרב זצ"ל, כעבור עשרות בשנים, בחורף תרצ"ד, במשא-ההספד אשר נשא על ראש ישיבת סלבודקה וחברון, הגאון ר' משה-מרדכי אפשטיין זצ"ל[ג]:

"שנינו בבבא–מציעא (פה, ב), שר' חנינא השתבח באמרו 'אי מישתכחא תורה מישראל מהדרנא לה בפלפולא', אולם לעומתו נמסר שם על ר' חייא שאמר 'דעבדי לתורה שלא תשתכח מישראל', ר' חייא לא הסתפק בגדולתו התורנית, בהרבצת תורה גרידא, אלא הכניס עצמו בעול החזקת תלמידים, והגדיל לעשות בזה עד שעורר התפעלות אצל רבינו הקדוש שהכריז: 'כמה גדולים מעשי חייא'![107]

למדנו שיש גדולים שהם לומדים **ומלמדים**, אבל אינם עוסקים בעצמם באמצעי הקיום של התלמידים, ויש גדולים שנוסף על פעולתם הלימודית–התורנית הברוכה, הם גם **מקיימים** תורה, נושאים בעול החזקתה ומרחיבים גבולם בתלמידים הרבה.

הבחנה זו מסבירה לנו את המסופר שם בגמרא, שאמר אליהו להוא מרבנן, על עליית אפיריוני הצדיקים הגדולים במעלות–קדושים: 'בכולהו אזלי מלאכי כי סליק ונחית, לבד

107. על מעשיו הגדולים של ר' חייא, ראה ספר "מדרגת האדם", מאמרי מוהר"י הורביץ ז"ל, מייסד ישיבות נובהרודוק, מאמרו הנפלא "מזכה את הרבים", עמ' תלה-תלו.

מגוהרקא דר' חייא – אפיריונו של ר' חייא – דמנפשיה סליק ונחית', אין הוא נעזר באחרים, אין הוא זקוק למלאכי–השרת בעלייתו למרום. כי זהו ההבדל שבין הלומדים ומלמדים שלא עסקו בהחזקת התלמידים ועבודה זו נעשתה על ידי אחרים, לבין אלה שהעמיסו על עצמם גם את עול ההחזקה בתלמידיהם, שהראשונים אשר נעזרו במעשיהם בשלוחי–דרחמנא, במלאכי–שרת – 'עושה מלאכיו רוחות' – אנשי רוח תַמכין **דאורייתא** שסייעו להם, על כן גם בעולם האמת נראה האפיריון שלהם כשהוא נישא ע"י מלאכים. אולם גדולים אלה שהם עושים בעצמם הכל, לא רק לומדים ומלמדים אלא שהם בעצמם גם נושאים בעול הקיום וההחזקה – הללו זוכים שהאפיריון שלהם ינשא 'מנפשיה', יעלה מעצמו. וזו היתה דרגתו של רבי חייא. כדרך שבעולם הזה למד ולימד, אולם גם נשא הוא בעצמו בעול החזקת התורה, ועביד לתורה שלא תשתכח מישראל, כך גם במרום – אפיריונו 'מנפשיה סליק ונחית'".

וסיים מרן הרב זצ"ל:

"הגאון ר' משה–מרדכי ז"ל, שלא הסיח דעתו מתלמוד תורה, שהיה לן תמיד בעומקה של הלכה, והרצה בקביעות שיעורים מצויינים בישיבה, הקדיש זמנו היקר גם לקיומה של הישיבה, ונדד לא פעם למרחקים בכדי להבטיח קיומה של הישיבה, גידולה של הישיבה, ה'גוהרקא' שלו אינה זקוקה למלאכי–השרת, היא עולה ומתעלה מכח עצמה, כי גדולים היו מעשיו, כי הוא נשא בעצמו במשא לימוד התורה והחזקתה גם יחד".

*

מרן הרב זצ"ל היה "נאה דורש ונאה מקיים", ולא רק במסגרת הרגילה היומיומית של מרחבי מעשיו למען הכלל ולמען הפרט, אלא גם בהחלצותו לשליחות הקשה של יציאה לארצות-הברית, בתקופת-המשבר החמורה שסיכנה את קיומן של הישיבות בארץ ובגולה, בשנת תרפ"ד. פרשת נסיעה רבת-טלטולים זו תוארה בהרחבה בספרו של ד"ר יהושע באר שליט"א, "אוהב ישראל בקדושה", כרך ראשון, עמ' 392-323.

*

ישראל מאיר הכהן

מח"ס "חפץ חיים" ו"משנה ברורה", ראדין, פלך ווילנא

ב"ה יום ב' פרשת אמור, תרפ"ד לפ"ק

אל כבוד ידידי הרבנים הגאונים הגדולים,

מהר"ר **אברהם-יצחק הכהן קוק** נ"י אב"ד דעיה"ק ירושלים ת"ו,

ומו"ה **אברהם דוב שפירא** נ"י אב"ד דקאוונא,

ומו"ה **משה מרדכי עפשטיין** נ"י ור"מ דסלאבאדקה

ד' עליהם יחי'.

אחד"ש כתר"ה באה"ר ובהדרת הכבוד.

הנני להביע את תודתי העמוקה להדר"ג שי', עבור השתדלותם ועמלם הרב בעד

> תוה"ק, המה הישיבות הגדולות שנשארו לנו לפליטה בגלותינו המר. יתן ד' ותהיה דרכם צלחה לקיומם של כל מוסדות התורה בארץ ובחו"ל, המייחלים ומצפים לתוצאות טובות מנסיעתם בעז"ה, כי מצב הישיבות גם ביחוד במדינותינו בלחץ גדול למאוד, לרגלי היוקר הנורא אשר נכפלה הוצאתם, ובגלל המשבר הגדול השורר במדינתנו. - - -
>
> והנני חותם בברכה, יהי נועם ד' עליהם ומעשה ידיהם יכונן, להגדיל תורה ולהאדירה, כמשאלות לבבם הטוב וכנפש ידים מכבדם ומוקירם כערכם הנשגב.
>
> ישראל מאיר הכהן
>
> אגרות לראי"ה מהדו"ב סי' קסא

*

אספה נכבדה ביותר של ראשי הציבור ומנהיגיו בירושלים התורנית, שהתכנסה בכ"ח תמוז תרפ"ד, לרגל נושא חיוני, הביעה את תודתה והערצתה למרן הרב זצ"ל על שנחלץ לצאת לארה"ב בשליחות-הקודש למען מוסדות התורה והדת בארצנו הקדושה:

"האספה כולה של רבני וחכמי העדה, ראשיה ונכבדיה ומנהלי מוסדותיה, מביעה את רגשי תודתה והערצתה לכבוד מרן ראש רבני א"י הגאון רא"י קוק שליט"א, על מס"נ לטובת מוסדות התורה והדת באה"ק, וכיתותו את רגליו בארצות אמריקא, לקיומה של תורה בארץ ובגולה, ומכירה את פעולותיו הכבירות לחיזוקם של מוסדות התורה".

*

> עצת ד' היתה זאת, אשר הוכרחתי לעבור ארחות-ימים, ולבוא אל אחינו יושבי אמריקה, לטובת מוסדי תורתנו הקדושה בארץ ישראל ובארצות הגולה, וד' זיכני ברחמיו לשוב אל הקודש, לעבודת משא לעם ד' אלה ישובי ציון, וכל מוסדותיה הקדושים והנהדרים שהם עמודי יישובנו בארץ-הצבי".
>
> אגרות הראי"ה ד, אגרת א'ער, עמ' ריג

וראוי להוסיף כי הבעיה שהטרידה את מרן הרב זצ"ל, לא היתה רק בעיית הקיום הכלכלי, אלא גם עצמאותם של המוסדות. "**שלטונם** והנהגתם תהיה דווקא ברשותם של שלומי-אמונים, גדולי התורה, מחזיקיה ושומריה, בלי השפעת שלטון והנהגה של רשות שיטות אחרות, שאך בה יתכונן באמת יסוד התורה והיהדות בחיי ארץ קדשנו ויתחזקו ויתקיימו כל מפעלינו בה" (אגרות הראי"ה ד, אגרת תתקפו, עמ' טז).

"משרידי המצויינים שבת"ח בירושלים"

לא רק לכלל דאג מרן הרב זצ"ל רב החסד, אלא גם לפרט, והגיע לידינו מכתב נרגש מתקופת יפו, ששלח הרב להגאון ר' יצחק-ירוחם דיסקין ז"ל, כשנודע לו על מצבו

הכלכלי החמור של הגרי״מ חרל״פ ז״ל (שמשכורתו הזעומה כרב שכונה, לא יכלה לספק גם את הצרכים המינימליים של משפחתו הברוכה):

אברהם–יצחק הכהן קוק
רב ואב״ד
בעה״ק יפו והמושבות תובב״א

ב״ה, יום ג׳ לחודש ניסן תרע״ן
שלו׳ וברכה באה״ר לכבוד מר ידיד נפשי, הגאון הגדול,
פאר הדור, חמדת ישראל,
מוהר״ר יצחק ירוחם דיסקין שליט״א
שלו׳ וברכת ד׳
אחדשה״ט באה״ר,

ארהיב עוז בנפשי לדבר באזני הדר״ג בקשה לטובת חד מִנן משרידי המצויינים שבת״ח בירושלים ת״ו, אשר הוא אמנם קרוב סמוך ונראה להדר״ג, אבל מרוב צניעותו, הנני משער כי נדרש הדבר להעיר לב ע״ד מצבו. הוא נִיהו ידידי הרה״ג הנעלה ומצויין מוה״ר יעקב משה חרל״פ שי׳, שזה לא כבר באה לי ידיעה ע״י אחרים, שלא נתבקשו כלל ממנו, על דבר מצבו הקשה מאוד, עד אשר נרעשתי מאוד לשמוע על ס״ת השרוי בצער, כי הרה״ג הנ״ל שקול אצלי נגד כמה וכמה, מצד יקרתו הצנועה והפנימית, כשרונו והלך רוחו ויושר לבבו, התמדתו וידיעתו, חושב אני שמפני תכונתו הרכה, ודאי לא גילה להדר״ג את מעמדו החמור, ע״כ אמצא חובה לי להודיע בזה להדר״ג, ולהעיר את רוחו הנדיבה לעשות בשביל נפש יקרה זו עם כל היכולת לטובה.
ידעתי שאיני נצרך כלל להאריך בזה קדם הדר״ג, כי מבלעדי יעשה כל אשר תשיג ידו לטובת ת״ח יקר שביקרים זה[108], ע״כ אקצר ואומר שלום וברכה ושמחת הרגל ויתרון הכשרו כנה״ר ונפש תדרשנו לטובה ולברכה באה״ר.
הק׳ אברהם–יצחק הכהן קוק

---

108. הגרי״מ נשא מאד חן בעיני הגריי״ד ז״ל*, והוא קבע אתו לימוד בכתבי אביו הגאון המופלא ר׳ יהושע-לייב דיסקין ז״ל, שכידוע עלה בחריפותו על כל חכמי דורו. בלימוד זה נתגלה לו להרי״מ עד מה גדולה חריפות לימודו של הגריי״ד ז״ל, ופעם סח לי מר״ר הגרי״מ זצ״ל, שהיו לו להגריי״ד הכשרונות [הגאוניים] של אבא, אלא שאביו [הגרי״ל] היה כולו שקוע בתורה, ואילו הגריי״ד היה מוטרד בעניינים אחרים. לולא זה, קשה היה להבחין בין חידושי התורה של האב לחידושי התורה של הבן. ראה מה שכתב הרמ״מ פרוש ז״ל על אישיותו של הגריי״ד בכללה, ״בתוך החומות״ עמ׳ 201-2, בין היתר הוא מוסר שם: ״שמעתי מהגרי״מ חרל״פ ז״ל, שבלמדם סוגיית ׳המלוה את חבירו בעדים׳, רשמו יותר ממאה ציונים של חקירות וקושיות, כדי למצוא להן אח״כ פתרונות ותירוצים על פי שיטות שונות״.
* עי׳ חיי הראי״ה עמ׳ 253; שיחות הראי״ה עמ׳ 69; ליקוטי הראיה א עמ׳ 282.

בי"ת

המצב הכלכלי החמור והמסוכן ביותר שישיבתנו הק' נתונה בו בשעה זו, מכריחנו לפרסם שוב את קריאת־הקדש דלקמן של כ"ק מרן אדמו"ר הגאון הצדיק ראש הרבנים שליט"א, ואנו אסונה, כי כל אחינו היקרים, חובבי תור"ק ואה"ק, יחרדו מקרוב ומרחוק, לקול ה' המפעם בסחנה, ויחושו למלא את חובתם הקדושה, להצלת מרכז התורה הראשי והעליון באה"ק.

כל פרוטה נוספת יש לה עכשיו חשיבות גדולה מיוחדת להצלת כל המפעל—הושיעו נא ככל אשר תשיג ידכם!

ההנהלה

אברהם יצחק הכהן קוק
הרב הראשי לארץ ישראל
תאב"ד
בעיה"ק ירושלם תובב"א

ב"ה.

אל כל ישראל!

אל כל ישראל לכל תפוצותיו, הנני פונה בדרישת **עזרה תכופה** לבית מקדש־התורה שלנו אשר בירושלם, המכון המרכזי לבצרונו של אור התורה בישראל ובארץ־ישראל, **„הישיבה המרכזית העולמית"** הק' בירושלם.

בשעה קשה זו, שמעטה מחשכים של מצוקות חיים מעברים שונים, פרוש באופקה של כנסת־ישראל, הנני קורא לאומתנו כולה מלומדת־התסיונות, לחשוף את עז כתותיה הפנימיים, ולחזק בסתירות את אור התורה אשר בציון וירושלים בו צפון כל יסוד החיים וקשר ההוד של התקומה לעם ה' כולו, וארץ קדשו.

איום ומחריד מאד הוא מצבה הכלכלי של ישיבתנו הק' הוא יצא מכלל משבר והגיע לידי סכנת חקיום, מה נורא ומר כאב לבבי על עלבונה של תורה ובוניה־תופשיה הדגולים בתרום קדשה.

אל כל אשר בשם ישראל יכונה, אל כל מי אשר בלבו לא הועם הזיק הטהור של נשמת ישראל, המרגישה בכאב האומה ועלבון תורתה וקדשיה—הנני פונה בשועתי הגדולה:

קנאו נא לכבוד שמים, לכבודה של תורה בבית־חיינו, לכבודה של ירושלם עיר קדשנו ותהלתנו ת"ו, לכבודם של גדולי מצויני תורה ויראה, וחושו נא בחקדם להצלתה של ישיבתנו חמרכזית חקדושה, ולהצלת הנפשות היקרות ופדיון השבויים של בחורי צעירינו תופשי התורה מרוסיא, שאנחנו עוסקים בחעלאתם הנה. **חובת האומה כולה היא זאת, חובת הכלל והפרט.**

יחלץ נא כל רב בקהלתו, כל עסקן נעלה בפעליו וכל נדיב מרגיש בתרומתו,—את עזרת כולכם הננו דורשים להצלתו ולשכלולו של מבצר התורה דמקודש, הישיבה המרכזית העולמית הק' בעיקותיו, בחסדי השית וישועתו.

אל דמי לכם המזכירים את ה' וירושלם עיר קדשו, פסגו בצדו בת את ארמון התורה המרכזי, וברכת ה' עליכם תבא מקדש ומציון.

כנפש אחיכם הנאמן העומד לשרתכם בקדש, המצפה לישועה קרובה מתר דקדש מירושל"ם.

אברהם יצחק הכהן קוק

A. I. KOOK
Chief Rabbi of the Holy Land
JERUSALEM

TO ALL ISRAEL!

To the people of Israel all over the world I am addressing the call for QUICK AID to our Sanctuary of Law, THE CENTRAL YESHIVAH IN JERUSALEM. which is the universal institution for the reinforcement of the Torah-light amongst Israel and in the Land of Israel.

In this earnest hour, when gloomy clouds and troubles from every side extend over the Jewish World I appeal to our heavily experienced people to recollect powerfully their innermost forces and devotionally to strengthen the light of Torah in Zion and Jerusalem, which it contains the very element of life and the foundation for the rebuilding of God's People as a whole in his Holy Land and in its ancient glorious prosperity.

Our sacred Central Yeshivah suffers now from a dreadful economic drop, its entire existence being most seriously menaced; my heart is full of bitterness due to the affliction and disbain of Torah, of those who built her and of those who seek for her shadow in her utmost Holiness.

To everybody in whose heart exisits the pure sparklet of the Jewish soul feeling the pain of our Nation and the affliction of the Holy Torah — I appeal with my great cry:

Be zealous for the honour of Heaven, for the honour of Torah in the Home of our Life, take a zeal in favour of the high distinguished young scholars and hasten to save and to upbuild our Central Yeshivah, to rescue the souls of our talented young men, refugees of the Russian persecutions, who are being sheltered by us.

This is the duty of all of us.

Each Rabbi of any community, each magnanimous leader, all beneficient persons may participate at the rescue and enlargement of that sacred Tower of Torah-our Central Yeshivah in Jerusalem.

KEEP NO SILENCE, YE THAT MAKE MENTION OF THE LORD AND OF JERUSALEM HIS HOLY CITY.

Relive and reinforce her Palace of Torah, and His blessings shall arrive on you from Zion and from Holiness.

As wishes you,
yours truly brother,
Who yearns for the near Redemption
from the Holy Mount of Jerusalem.

A. I. KOOK

"הגאון הצעיר רש"ז אויערבאך – גדול אמיתי בישראל"

כדרך שדאג מרן הרב זצ"ל למצבו הכלכלי של הגרימ"ח ז"ל (גם שלא מדעתו) בהכירו בדרגתו "שהוא שקול כנגד כמה וכמה", כך דאג הגרימ"ח כעבור דור, לאחד-מיוחד מן הת"ח שבירושלים, שהיה סמוך ונראה בשכונתו, ב"שערי חסד", הלא הוא הגאון הצעיר ר' שלמה-זלמן אויערבך ז"ל, הואיל וידע שהוא זקוק לעזרה ולחיזוק.

במכתב ברכה של הגרימ"ח ז"ל בערב ראש-השנה תש"ה, לבנו המצויין הרב ר' יחיאל-מיכל ז"ל, ששימש ברבנות בארה"ב, הוא מעלה לפניו את נחיצות התערבותו הזהירה בזירוז הסבא של בת-זוגו של הגרש"ז ז"ל, מר רוחמקין ז"ל, לחזק את ידי בעל נכדתו, וזה לשון-קדשו:

> בני יקירי... בהזדמן לראות את ה' רוחמקין, תביע לו בדרך מסיח-לפי-תומו על דבר גדלות בעל-נכדתו, הרב הגאון ר' שלמה-זלמן אויערבאך, בנו של הרה"ג ר' חיים-לייב שליט"א. הוא הדפיס עכשיו ספר גדול בשם "מעדני ארץ", אשר קנה לו שם גדול בספרו זה, וראוי לו להחזיק בו, שהרי בהחזקתו מחזק להביא **גדול אמיתי בישראל**.
>
> כל זה ויותר מזה תדבר אתו, אחת ושתיים ושלוש, והכל בדרך מסיח-לפי-תומו, ובזכות זה ד' יושיעך.

מכתב זה שנכתב בדיוק לפני חמישים שנה, מרשים מאוד בהגדרתו על אברך צעיר – גדול אמיתי בישראל, הגדרה שזכתה אחר כך בהכרה כללית של עולם התורה, ובאה לידי ביטוי רם ונישא בהלוויה העצומה של שלוש מאות אלף איש, שצעדו אחרי מיטתו של אותו גדול ירושלמי.

"אור הברקי, משנתו קב ונקי, מלא ברכת אלקים"

מרגשת מאוד ההסכמה שנתן הגרימ"ח ז"ל לספר "מעדני ארץ", ביקרת תוכנה והוד סגנונה, שכולה אומרת כבוד והדר למחבר המצויין ומעלת תורתו, בהדגשת היות זו "על פי סגולת תורת-ארץ ישראל".

וראוי לשים לב לפתיחה "ידידי **נועם**", וכן בהמשך הדברים האיזכור של מידת "ת"ח שבא"י **שמנעימים** זה לזה בהלכה" (סנהדרין כד, א). הואיל וחביב היה המחבר, בן ירושלים, על הגרימ"ח ז"ל, לא רק בגלל ישרת חידושיו אלא גם בגלל ישרת מידותיו, כדרך שכעבור שנים זכה הגרש"ז ז"ל לשם ולתהילה במרחבי הציבור התורני, לא רק כפוסק מוסמך ובעל הוראה גדול, אלא גם כאישיות נקיית הדעת המצטיינת בתרומת מידות והנהגות.

והרי בזה דברי הסכמה מיוחדת זו בשלמותה (ברכת מרום סי׳ לה):

ב״ה, ירושלם, יום כ״ג תמוז עש״ק פנחס, שנת ׳טוב הארץ ופריה לגאון׳ לפ״ק

כבוד ידידי **נועם**, הרב הגאון המצויין בחריפותו ובקיאותו, אור הברקי משנתו קב ונקי, מלא ברכת אלקים, במשנה וגמרא פלפול וסברא, משיב מלחמה שערה, מוהר״ר **שלמה-זלמן אויערבאך** שליט״א, בן ידידי הרב הגאון המפורסם, מוהר״ר חיים יהודא ליב שליט״א.

כיבדני בספרו הבהיר וביקשני להגיד את כביר מפעלו מעשי ידיו להתפאר. הנה מעלת כבודו אינו צריך לידידי ולדכוותי, כל הרואה אומר ברקאי, מיד ד׳ עליו השכיל, הרחיב והגדיל לעשות להפליא, עולה גבעות ויורד בקעות, צולל במים אדירים, חודר לכל זווית ופינה, מברר ומלבן בחכמה ובתבונה, עושה מעקשים למישור, חורז ומטייל ארוכות וקצרות בשדי התלמודים ראשונים ואחרונים, מעניין לעניין באותו עניין, מדמה מילתא למילתא ומסיק שמעתתא אליבא דהלכתא. חיבה יתירה נודעת לו על רב כוחו בניתוחי הדברים, לעורר ספיקות ופסקים הנוגעים להלכה למעשה, הכי קרא שמו **מעדני ארץ** שכן ריח הקודש של **נעימות** תורת הארץ מהת״ח שבארץ ישראל **המנעימים** זה לזה בהלכה, נודף בו.

ובאמת כמה יקרו לנו ספרים כאלה, בייחוד בהלכות התלויות בארץ, שהשינון והחדירה בתוך תוכם, עפ״י סגולת תורת ארץ ישראל ״וירא מנחה כי טוב והארץ כי נעמה״, לעמוד על שורשם, לדעת מה אסור ומה מותר, מה לרחק ומה לקרב, מה לכתחילה ומה בדיעבד, מה בשעת הדחק ומה שלא בשעת הדחק. אף גם הבירורים בהאופנים של הפקעה לפי ההכרח של המצבים, הן-הן עצמם גילויים מחשוף הקדושה, מאדיר החפץ שבפנימיות של ישראל לקיים כל מצוה כמאמרה, ועומק הצימאון לפיקודי ד׳ ישרים, וקיומם בפועל ובמעשה, ולעומתם מתעוררים גם כוחות הקדושה, הטמירים בארץ הקודש בגבורות ישע ימינו, המכים גלים ולא ינוחו ולא ישקוטו עד לשים תהלה בארץ, לסלק את העיכובים והדוחקים, ולהחזיר לה את יפעת קודשה, באור חדש אשר על ציון יאיר כעצם השמים לטוהר, להיות כל יושביה עליה, כולם גיבורי כוח עושי דברו, וגם אלו התלמידי חכמים העוסקים בעמלה של תורה בטהרה, באהבת השי״ת ואהבת ישראל עם קודש ואהבת ארץ חמדתו כסיפת וחמדת כל הלבבות, הם הזוכים לכוון באור תורתם מה שבפי הגבורה, והם גם עושי דברו המביאים את דברו לידי מעשה.

וברוך שומר הבטחתו לישראל, ובכל דור ודור מקים כוחות רעננים ההוגים באהבתה של תורה ומפכים תעלומותיה, והם הת״ח המרבים שלום בעולם, והם הבונים, וכל בניך לימודי ד׳ – אל תקרי בניך אלא בוניך.

ישמח מע״כ בגורלו אשר נפל לו בנעימים, בחידושיו ההולכים ומפכים, נהרא דמכיפי מיברך, יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שיריק עלינו אור תורתו ישעו

ומשגבו, ובמהרה יחזו עינינו בבנים שבים לגבולם, ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשי ידי להתפאר.

ידידו עוז מוקיר ערך תורתו, אוהבו לנצח המחכה לישועה קרובה,

יעקב משה חרל״פ

בעיה״ק ירושלם תובב״א

*

אכן, חיבה יתירה חיבב הגרי״מ ז״ל את בן שכונתו, בן ירושלים, הגדל ועולה כמרביץ תורה מעולה וכפוסק הלכה מובהק. ״פרי הארץ לגאון ולתפארת״, ״גדול אמיתי בישראל״ – גדלות של יֵדע וגדלות של אישיות, וכתר שם-טוב של מידות תרומיות עולה ומתעלה על גביהן.

נתקיימה בו במילואה ברכתו המקורית של מרן הרב זצ״ל, בהסכמה לספרו הראשון ״מאורי אש״[109]: ״ותושייה לרוב יודיע״ (על פי איוב כו, ב) – שיודיע לרבים דברי תושייה ללבטי ספיקותיהם. תחילתו כ״אורים ותומים״ בהלכות שבת, לדעת מה יעשה ישראל, והמשכו כפוסק מוסמך ומקובל בכל השאלות החמורות שנתעוררו בעולמנו, ככל הנאמר והנשנה בספרו הגדול ״מנחת שלמה״ שזכינו לו בשנת תשמ״ו.

ולא רק ״ללמוד וללמד, לשמור ולעשות״ זכה הגרש״ז ז״ל, אלא גם לקיים ולהחזיק מוסדות תורה, בהיותו משפיע על בעלי יכולת שהשכימו לפתחו, לתמוך בעין יפה בישיבות ובכוללים, ונהיה גם הוא לאחד-מיוחד ממחזיקי עמוד התורה.

---

109. הסכמות הראי״ה סי׳ צו.

השיעור של הגרי"ד סולובייצ'יק ז"ל

בישיבת "מרכז הרב"

עם פטירתו של הגאון ר' יוסף–דב הלוי סולובייצ'יק ז"ל, נסתלק גאון ענק שהביא הרבה ברכת–תורה לעולם הישיבות. חידושיו המבריקים, המוטבעים בחותמת המיוחדת של **בריסק**, נתקבלו בעניין רב בבתי המדרש הלנים בעומקה של הלכה. הגרי"ד ז"ל היה אמן הניתוח, אמן הניסוח ואמן התכנון, והכל בנוי אצלו על בסיס ידע יסודי ומקיף.

הדברים הבאים נכתבו בשעתם, בקיץ תרצ"ה, ועתה הגיע זמן פרסומם. יהיו הדברים האלה כביטוי כלשהו למה שהלב רוחש עם היעלם המאור הגדול לממשלת התורה.

ירושלים התורנית זכתה ליום של קורת רוח אמיתית, לשמחה פנימית של תורה. המה הלב מרגשות קדומים למראה המודעות הגדולות: "ביום... יגיד שיעור בהלכה, הרב הגאון וכו' מוהר"ר **יוסף-דוב סולובייצ'יק** שליט"א, בישיבת מרכז הרב".

זכרה של **וולוז'ין** קם וניצב לנגד עינינו במלוא יפעתו והודו. שהרי כל כמה שהשנים עוברות, וולוז'ין כאילו הולכת וגדלה, שיעור קומתה עולה ועולה, ועומדים אנו משתאים למראה הגדול והנשגב של מכון התורה הזה.

והנה הקו נמשך, המסורת עוברת הלאה, מגאון "בית הלוי" הוא רבי יוסף-דוב הראשון ז"ל, דרך רבי חיים מבריסק ז"ל, אנו באים אל הגאון ר' משה סולובייצ'יק ז"ל, ואחרון חביב האורח הנכבד, בנו הגאון הצעיר ר' יוסף-דב (שליט"א) [זצ"ל].

בו ביום נתכנסו ובאו לאולם ישיבת "מרכז הרב" זקני הדור, נאמני היכל התורה אשר בוולוז'ין, הזקנים אשר ראו אותו בתפארתו, וצעירי התורה מישיבת "עץ חיים" הוותיקה וישיבת חברון המחודשת, תלמידי תלמידיהון של הסבא, ראש הישיבה הנערץ, "הנצי"ב" העליון, לראות היעמדו דברי הנכד הבריסקאי, כי הגידו להם אשר הוא "עילוי".

ושוב אותה הרגשה של הפירמה הגדולה, הרי "רבי חיים מבריסק" זה לא סתם שם של גאון. זהו מפנה חדש בעולם התורה, זהו פרק רָם-תנופה בדרך הלימוד של הישיבות, פרק שעדיין אנו עומדים בו וב"ה ממשיכים אותו.

לפיכך, בבואנו כאן להקשיב לדברי הנכד, אנו מצפים לשמוע את הד קולו של הסבא,

ובלילה ההוא שלפני השיעור נדדה שנת הבחורים. אותה סוגיה שעליה יכון השיעור רחבה ועמוקה היא, ואי אתה יודע באיזו ממצולותיה יצלול האמודאי להעלות את פניני אמריו. ליתר בטחון צריך לעבור כמה שאפשר יותר על צדדיה השונים של הסוגיה.

עכשיו, בשעה שתים עשרה בצהריים – השעה הקבועה של השיעורים – יושבים הם בעלי התריסין כשהם מתוחים ומחכים בציפייה להופעתו של המרצה.

והנה זע הקהל, בפתח הופיע ראש הישיבה הגרי״מ חרל״פ (שליט״א) [זצ״ל] איש ירושלים, אחריו נכנס אברך גבה קומה וגבה מצח, שחור זקן ושחור עיניים (עיניים חדות-מרוכזות), עבר זקופות בתוך הקהל הצפוף של תלמידי החכמים, כשהוא מהורהר ומכונס בעצמו.

ראש הישיבה, הגרי״מ (שליט״א) [זצ״ל], הקדים דברי ברכה קצרים לאורח ומסר לו את רשות הדיבור. והנה עלה הוא הבימתה, הקדים פתיחת כבוד לאכסניה בעברית. כן, אף הוא יודע את טיב הנימים המקשרות אותו אל קהל שומעיו: ״לא זכותי היא זאת, כי אם זכות אבותי הקדושים״ וכו׳, ומיד עבר לעצם השיעור.

ברחבות, בביטחון, התחיל את קושיותיו על הגמרא, על הרמב״ם, בשפת הישיבות, בטרמינולוגיה ה״רבי-חַיים״ית״, בשפה הכובשת מיד את הגיון שכלנו.

כבר בתחילת הדברים התחילו בנות-קול בוקעות ועולות מבני הישיבה. הוא השגיח בהן ומיניה וביה השיב תשובות קולעות. ״לא ידידי, אותו רמב״ם שאתה מקשה ממנו, אף הוא צריך ביאור״, או רמב״ם כזה שאתה מזכיר איננו כלל בעולם. אני יודע, אתה ודאי מתכוון לאותה הלכה, אבל פשוטו של רמב״ם זה הוא אחר לגמרי, אחרי השיעור נדבר״.

לאט לאט נשתתקו המשיגים, והדברים שטפו בזרמם ובחומם. הגרודנאי הלוהט-התוסס, אף הוא נשתתק אחרי תגרה קצרה, לא מצא את המקום להתקפה ומתוקף הפך לעוזר, והקדים לתפוס את אשר אמר המרצה, ונהנה אף הוא מיושר של דברים והגיונם, מהניתוח העמוק ומההגדרות הבהירות-הממצות.

על אחת ההגדרות הוסיף המרצה האורח והעיר: ״דומה ששמעתי את זה מפי הסבא״! כן, דומה שגם אנו שומעים את הדברים מפי הסבא.

אחרי מחרוזת הקושיות, בא כאמור הניתוח העמוק וההגיוני, הבריא והישר, נחשפו הדברים מפנימיותם והוסברו בהסברה ברורה ומחוורת. הדברים מאירים ובהירים והעקוב הפך למישור. מעכשיו צעדנו כבר כולנו יחד עם המרצה מקושיה לקושיה, וראינו כיצד בזה אחר זה הן מתיישבות ומתורצות, אור חדש נגה על הסוגיה וכולנו נהנים לאורה.

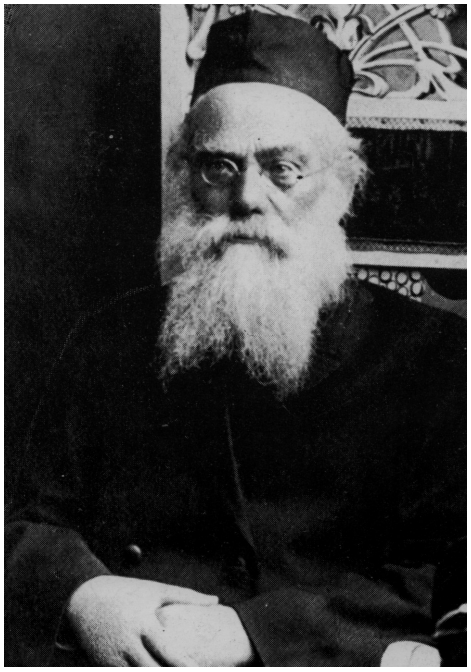
יותר משעה וחצי ארך השיעור הנהדר שריתק אליו את כל שומעיו, והקהל קם מוקסם ומרוגש מהחוויה שרוממה את המוח והרנינה את הלב.

אכן, **״בית הלוי״** לא אכזב! ״תורה מחזרת על אכסניא שלה״ (בבא מציעא פה, א).

שיעורו של הגרי״ד סולובייצ׳יק בכת״י המחבר

על הגאון ר׳ שמעון שקאפ ז״ל וספרו

גם אם הַכוונתו המפורשת של מרן הרב זצ״ל, היתה לדרך לימוד סוגיות הגמרא במגמה למסקנה של הלכה ברורה, עם זאת העריך מאוד את ״ההסברות המתחדשות בדרכה של תורה מדור לדור״ (אורות התחיה פ׳ כה), וכך אמר כשהגיע אליו הספר המצויין ״שערי ישר״ להגר״ש שקופ ז״ל:

הרב שמעון שקופ

הגאון ר׳ חיים סולובייצ׳יק ז״ל הגדיל לעשות בהסברת עמקות ההלכה והגיע למדרגה גבוהה בצד ההגיוני שבחקרי הלכות. אחד המעטים מתלמידיו שהצליח לפתח את המהלך החדש בכל תוכנו הכביר הוא הגאון ר׳ שמעון-יהודה שקאפ. את כל חייו, את כל כשרונותיו הנפלאים השקיע בתפקיד זה. ארבעים וארבע שנה הוא מרביץ תורה בישיבות, וכל שיעוריו היו כיבושים של השיטה החדשה המעמיקה את העיון, וככוחו בהסבר שבע״פ כן כוחו בהסבר שבכתב.

וכאן החשיבות הגדולה של הספר ״שערי ישר״ אשר הגיש עתה תשורה לעולם הלמדנים. כי כל המהלך החדש התרכז עד עתה בעיקר בתוך המסכתות של הישיבות החשובות, והיה יותר עניין של משא ומתן בעל פה ושיחה חיה מאשר דברים שבכתב. רק מעטים מאוד הם הספרים החדשים בחקרי ההלכה, שבהם נתבטאה העמקנות החדשה גם בצורה ספרותית מיוחדה והולמת. יש, אפוא, ערך מכריע לספרו המצוין של הרב שקאפ, שהוא בעצם הביטוי שבכתב לעבודה רוחנית כבירה שבעל-פה במשך ארבעים שנה. הספר הוא כולו חידוש גדול, והוא בייחוד ספר מחנך לצעירי הלומדים בסגנון המחודש בחקרי ההלכה.

תחילת בית-מדרשו של הרב

עוד בהיותו בלונדון, כתב מרן הרב זצ״ל (י״ב תשרי, תרע״ט) על הצורך ליסד ישיבה מרכזית עולמית גדולה בירושלים, כדי ש״תהיה לנו צעירות רעננה, מקודשה לאור-תורה וקודש ד׳ בישראל, שתהיה ראויה להכריע את כף הקודש לעומת הצעירות החילונית שכבר ישנה ושעתידה להתרחב ע״י האוניברסיטה״ (אגרות הראי״ה ג, עמ׳ רכו).

בשנת תרפ״א התחיל מרן הרב זצ״ל להניח יסוד להקמת הישיבה בירושלים, שבעיקרה היתה אחד מחלומות ילדותו, אלא שעם הצהרת בניין הבית הלאומי קיבלה תנופת-גובה ומעוף-מרחב, שתהיה זאת ישיבה מרכזית עולמית לתפארת ירושלים.

תחילת הדבר בחבורת אברכים בעלי כשרונות ובעלי נפש אשר התחילו באים ומתרכזים סביבו, והוא התחיל להרצות בפניהם שיעורי תורה בהלכה ובאגדה. חבורה קטנה זו קראה לעצמה ״מרכז הרב״, והרוח החיה שבה היה הרב יצחק לעווי ז״ל, בן המשפחה הירושלמית הדגולה לבית האחים-הרבנים לעווי ז״ל, שהיה תלמיד ישיבתו של הרב ביפו, לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה.

וכך כותב הרב לעווי ז״ל: ״ההכרה בנחיצותה הגדולה של העבודה להרמת קרן התורה – – – בנו בעצמנו ובכל חיי עמנו וארצנו, המתכוננים ומתחדשים עתה, – – – בייחוד בהופיע עלינו עמודא דנהורא, נשיאנו רבנו הגדול שליט״א, למרום מכון השפעת קדשו בעיר עוז לנו ציון וירושלים, לקוממיות התורה ולהארת החיים וכוננותם של ישראל וארץ סגולתו, – – – הן הן העירו אותנו ליסוד מוסד ׳**מרכז הרב**׳, בתור גרעין ויסוד של הישיבה העולמית״ (הקדמה ל״הרצאת הרב״, ירושלים, תרפ״א).

באוזני חבורה נעלה, חכמי המרכז, השמיע מרן הרב זצ״ל לראשונה את קריאתו: ״ליצור יצירות תורניות שתהיינה למופת לעולם כולו ולברכה לדור דורים״. בהרצאתו אשר הרצה לפניהם באור ליום כ׳ טבת תרפ״א, יום זכרונו של הרמב״ם ז״ל, גולל לפניהם ״סדרי עבודות גדולות וענקיות״ בכל מקצועות התורה, ובייחוד במקצועות ההלכה.

מערכת היצירות התורניות, אשר את צרכן וחשיבותן גולל מרן הרב זצ״ל בפני כנסת החכמים בירושלים בשיחתו-הרצאתו זאת, מזכירה לנו את משק כנפי הנשר הגדול

בשעתו, אשר ב"ידו החזקה" הניף והרים את היצירה התורנית והעניק לה בניין מתוכנן ומשוכלל, מרהיב ביופיו ותפארתו.

אלא שהרמב"ם ז"ל הסביר שמניעיו הם מצבי המצוקה הגדולה של עם ישראל: "ובזמן הזה תקפו הצרות ודחקה השעה את הכל ואבדה חכמת חכמינו", וכבימי סידורה וניסוחה של המשנה, שראה רבנו הקדוש "שתלמידים מתמעטים והולכים והצרות מתחדשות ובאות – – – וישראל מתגלגלין והולכין לקצוות", כך ימי ניסוחה החדש של "משנה תורה". ואילו מרן הרב זצ"ל נימק את תכניותיו במצב ההפוך, שבאה עת ישועה וניצני גאולה נראו בארץ, והשעה הגדולה דורשת גישת יצירה של גדלות בעולמה של תורה – "הבו גודל לאלקינו"!

ישיבה זו קיבלה כעבור זמן-מה צורה חדשה, כשהתחילו נוהרים אליה בחורים מצויינים, חניכי ישיבות ליטא ופולין, אשר נשאם לבם לחלוציות תורנית, לתת את תרומתם הרוחנית, תרומת ד', לבניינה של ארץ ישראל. משב הרוח הרענן אשר בא מבית הרב משך אחריו את טובי הכוחות הללו בחבלי קסם, בחבל אדם-המעלה, ובחורים מופלאים באישיותם הניחו יסוד לישיבה חדשה, ישיבה ארץ ישראלית ברוחה, בייעודה, בחייה ובמשאת-נפשה.

החידוש המעשי הבולט שבה היה שפת הלימודים – עברית. ונוספו בה עוד כמה וכמה חידושים: לימוד תנ"ך ושעורי עיון בספרי המחשבה הישראלית, אולם עיקר חידושה היה בפנימיותה, בנשמה היתרה שבה. רוח חייה היה רוחו הגדול של מרן הרב זצ"ל.

אישיותו האצילה שהיתה בה מזיגת-פלאים, שקידה לא מצויה בתורה (הגאון המופלא אשר משנתו הברורה היתה ערוכה אצלו ושמורה בזכרונו הפנומינלי, לא סמך על גירסא דינקותא אלא ממש "לא פסק פומיה מגירסא"). יראת שמיים טבעית ודקדוקי מצוות מרובים, פשטות מרובה, צניעות וענוותנות, מידות טובות ומעשים טובים של היענות מתמדת לצורכי הפרט והכלל. ועם זאת גובה-לב בדרכי ד' ומחשבה מרקיעת שחקים, אישיות זו היא שהטביעה את חותמה על הישיבה. עצם היותו השפיע בהכרה, ומתחת לסף ההכרה, הרבה יותר משיעוריו התורניים והרוחניים. דמותו העילאית היא שנתנה טעם לשבח לכל מערכת הלימודים. היא שקבעה את אופיה ואת רוחה של הישיבה.

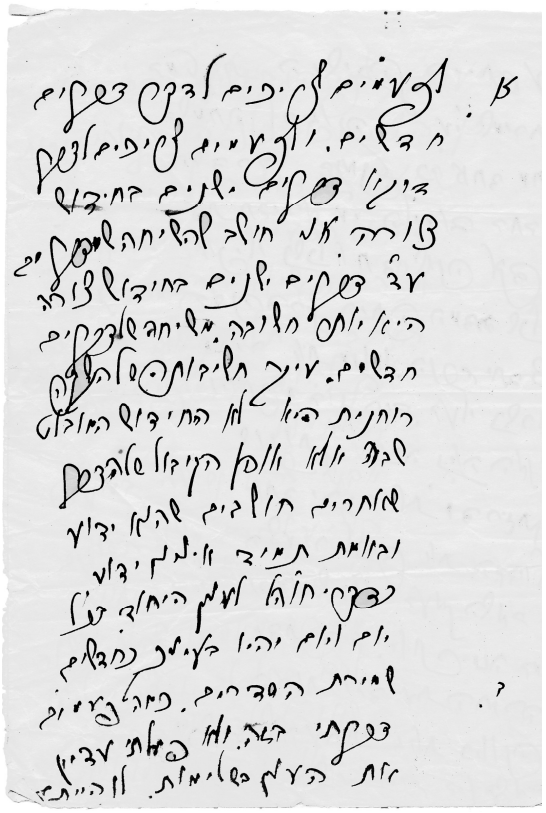
והרי לנו דבריו של אחד הבחורים המעולים, מבעלי הנפש שבישיבה, הרב ר' נתן-רענן ז"ל, שזכה אחר כך להיות חתנו של הרב:

> כל דבריו הם אמונת-אומן. מאיר פנים בהלכה, דולה פנינים באגדה, וכל מבטו והשקפתו לכל התנהגותו ומעשיו הם לקדושה ונצח, במחשבות היותר אציליות ועילאיות. – – – התמסרתי כולי **לו**, בלעתי כל **אמרי-פיו**, השתדלתי עד כמה שאפשר להתחקות על **כל דרכיו**. למדתי בשקידה, בהתקרבות והתמסרות **לנותן חיי רוחי**, פותח דלתי **לבי** ומרווה כל **נשמתי**.
>
> בשמן רענן ח"א, עמ' כה

הבחורים שעלו מישיבות ליטא ופולין, שקיבלו חינוך אנטי ציוני ובתום לב האמינו בדרכה של החרדיות המסתגרת, ובבואם לישיבה היתה נפשם חצויה בין דרך האתמול שלהם לבין הדרך החדשה של בית-מדרשם הארץ ישראלי, הציוני, הרי גם אם עדיין לא הספיקו לעכל את הדברים החדשים אשר שמעו אוזניהם, לא הסתגלו לשינוי הערכין המתחייב מהם, וטרם מצאו תשובות לשאלותיהם-ספקותיהם, היתה להם הסתכלות על עצם אישיותו השלמה והתמימה של הרב, שלמות עילאית אשר אותה חשו במלוא הרגשתם, כתשובה ברורה לכל סימני השאלה ולכל צדדי הספקות, גם אם עדיין לא ידעו לתרגם אותה לאיזה שהם ניסוחים ברורים.

> רוח חיים של עדינות ושל קדושה ממלא את האדם בעמדו מול החזיון המפליא של איש–הרוח, החי כולו באווירה של קדושה וטהרה, של צדק ומישרים.
>
> אדר היקר עמ׳ כב, ראיונות לתולדות האדר״ת, פרק א

כל מי שהגיע בשנים ההן לבית מדרשו של הרב, הוטבע ב״חותמו של כהן גדול״. אישיותו הרוממה של רבה של ירושלים, מנהיגותו רחבת האופקים של מרא-דארעא-דישראל, כבשה את הלבבות, ורוחו הגדולה השרתה קדושה ומלכות – קדושת מצוות ומלכות של תורה, והיא הטביעה רישומיה על כל סובביה.

מסדרי הישיבה המרכזית העולמית בכתי״ק של מרן הרב קוק
נדפסו בספר בשדה הרא״ה עמ׳ 376-377

השפעה רוחנית ברוכה זאת התעמקה והלכה גם תוך עיון בספרי-דבי-רב, וכן בספרי מחשבת-ישראל, שהרב זצ״ל זירז את הלימוד המקיף בהם (ואף הדריך ללמוד אותם מתחילה ועד סוף, בכדי להכיר כל מהלך עיוני בשלמותו). כבר בשנים הראשונות (כ״ג אדר תרפ״ה) ציין מרן הרב זצ״ל כי ״גם כעת, בצעדים

הראשונים, הננו רואים את סימני הניצנים שעומדים להתפתח מתוך המכון הגדול הזה, בתכונת קיבוצו המצויין, באופיים של השיעורים, במהלך הרוח העדין והקדוש, הממלא את כל חללו, השואף לכל גודל ונשגב לישראל ולתחייתו״ (אגרות הראי״ה ד, אגרת א׳שי, עמ׳ רמ).

אכן, קדושת הארץ, חזון בניינה בקודש והציפייה לגאולה השלמה, שעמדו במרכז משנתו ופעילותו של מרן הרב זצ״ל, זהב-הארץ הטוב הזה, תורת ארץ ישראל בהלכה ובמעשה, השרו רוח חן על הישיבה, בתלמודה, בתפילתה ובכל אורח חייה. **״מרכז הרב״** כבר אז היה בו ייחוד. תורתו ועולמו מוארים היו בנהירו עילאה, והדברים בלטו אחר כך בחיי היחיד ובחיי הציבור גם יחד, באורח החיים הפרטי של חניכי הישיבה ובשיקול דעתם בהנהגה החברתית-הציבורית, בהמשך החתירה לעליית השלמות הפרטית ובהרגשת חובת השליחות הציבורית.

*

> הפרוגרמה של הישיבה היא מיוסדת בתכונה כזאת, שחניכיה יצאו תלמידי חכמים גדולים בתורה, ביראת שמים ובמידות טובות, מצויינים בחכמת ישראל, בדעת ד׳, ברוח לאומי ואהבת ארץ ישראל ובניינה, בכשרון הטפה והשפעה אישית, בנימוס ורוח כביר בארחות החיים, באופן שיהיו ראויים להיות מחנכים ומדריכים ציבוריים בישראל, בכל מקומות מושבותיהם, להרים קרן התורה והיראה הטהורה, ולהשיב לב בנים על אבותם, ולב הדור בכללו לאביהם שבשמים. (אגרות הראי״ה ד, אגרת א׳רצד, עמ׳ רלא)

היו אלה דבריו הראשונים של מרן הרב זצ״ל בתחילת ייסודה של הישיבה, והיו אלה גם דבריו האחרונים, כשזכה לראות בייסודו של המכון הגבוה, מכון אהרן פישל ז״ל, שהוקם בהשפעתו בירושלים:

> הישיבות צריכות להיות ישיבות כשמן העתיק, בתים גדולים שמגדילין בהם תורה, הרבצת תורה במובן המלא, להעמיד על ידם אחוזים הגונים של יהדות בריאה, רטובים מלשד החיים. הקנקנים החדשים, פרחי הלומדים, מוכרחים להתמלא מהיין הישן, אשר עליו חי ישראל מעולם, מאז עמדו רגליו על הר סיני.
>
> בארץ ישראל – – – בתוך רעש הבנין – – – כפולה היא אצלנו חובת העבודה, להוסיף חיזוק של חיים ביסודה של תורה, בצורה שיש בה משום טעם של חידוש יצירה, ועם זה הרי היא אותה התורה במלואה – תורת חיים לישראל, בכל העוז והתעצומה של הישיבות העתיקות אשר הקימו לנו גדולי הדורות מגיני ישראל מאז.
>
> ספר היובל של ה׳ אהרן פישל, תמוז תרצ״ה, עמ׳ עב
>
> עי׳ לעיל עמ׳ 135.

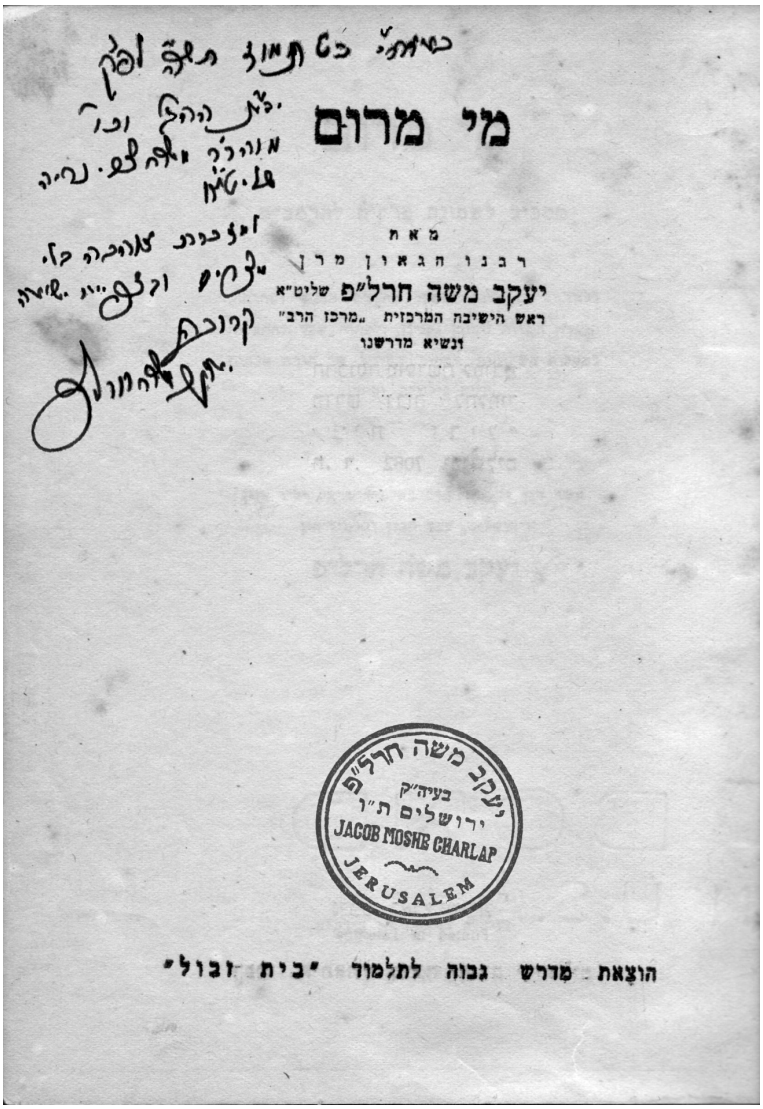
מה שעומד על הפרק כעת, הוא ענין **הישיבה המרכזית**, המוכרחת להתייחד עכשיו בעיר קדשנו. אין שום אפשרות לצייר, שירושלים עיר הקודש תהיה מרכזת רק את

הצעירות החילונית על ידי האוניברסיטה, והצעירות הקדושה המקודשת לתלמוד תורה ויראת שמים, תשאר פזורה בלא ריכוז ורוממות רוח.

אגרות הראי״ה ד, כא, אגרת תתקצב

אי אפשר שיתפתחו המפעלים, הבאים מצד התנועה של תחיית העם והארץ, רק בצורות חילוניות, כמו גימנסיות ואוניברסיטאות, כי אם בעיקר אנחנו צריכים שאורה של תורה במקור הקודש שלה, יאיר מירושלים בעד כל הגולה.

אגרות הראי״ה ד, עמ׳ רלא, אגרת א׳רצד

משא הרב בפתיחת האוניברסיטה

א

הקמת אוניברסיטה היתה משאת נפש של התנועה הציונית, והחלטה חגיגית על כך נתקבלה בקונגרס ה-11 (תרע״ג, עפ״י הצעתו של פרופ׳ הרמן שפירא ז״ל). רבות סבלו יהודי רוסיה מהסגר שסגרו בפניהם מלהגיע ללימודי מדע. לכך זכו רק יחידי סגולה עפ״י השתדלויות שונות, ובעלי יכולת נאלצו לנדוד למערב אירופה, וגם שם לא נתקבלו בסבר פנים יפות.

דבר פתיחת האוניברסיטה בירושלים (ז׳ בניסן תרפ״ה) התקבל, אפוא, כבשורה גואלת ברחבי העולם היהודי, והיה לו הד חזק בתפוצות הגולה. רבים ראו בה גם אתחלתא של עצמאות יהודית בארץ ישראל, בבית הלאומי שהובטח בהצהרת בלפור.

אולם ההכנות לפתיחת האוניברסיטה בירושלים, עוררו רבות-מחשבות בלב שלומי אמוני-ישראל, שמא תמשוך נוער מוכשר מעולם התורה, ושמא תעסוק לא רק במדעים אלא גם בנושאים שפוגעים ברוח היהדות. אין פלא ששומרי-החומות ביישוב הישן נזעקו, התריעו והרעישו בדברי התנגדות חמורים, ופשיטא שהתנערו מכל מגע שיש בו צד של הסכמה ועידוד.

אכן, מרן הרב זצ״ל ידע יפה, שעם כל החרדה והדאגה למה שיכול לקרות, אין בידי מישהו לעצור את הרוח. אין להתעלם מן העובדה שבמערכת הבניין של העם בארצו, יש הכרח בהקמת מוסד אקדמי שיחנך אנשי מדע, רופאים ומהנדסים, כימאים ופיזיקאים וכו׳, אלא שעלינו להתאמץ ולהבטיח קביעת תחומין, להשתדל מראש למנוע פרצות. לשם כך לא יתכן לעמוד מרחוק, אלא חובה היא לקיים מגע, להתייחס ביחס חיובי מסוייג, ומנקודת מוצא זו לקום ולהאבק בצדדים השליליים, להשתדל למעט אותם ואת הנזק הכרוך בהם.

אף גם זאת:

לא בדרך של פעולות שלילה, של חרמות ואיסורים, ניתן יהיה להאבק מאבק שיש בו

סיכוי, עם השפעתו של מוסד מדע חילוני גבוה, אלא בדרך של עבודה חיובית, בדרך של הקמת מוסד תורני-עיוני גבוה, שבהיקפו וברמתו יוכל להתמודד במערכות הרוח, כשיפתח לרווחה שערי זוהר-דעת של תורה במרחביה (הלכות המעשים והלכות הדעות), ככל המפורט בתכניות הגדולות של הרב, כפי שנוסחו על ידו ב"קריאותיו" להקמת הישיבה המרכזית העולמית בירושלים.

היה ברור, כאמור, כי מוסד מדעי גבוה לאומי-ציוני, ודאי יהיה בו כוח משיכה רב, והוא עלול לפגוע בדור הצעיר אשר נפשו פתוחה לזרמי רוח חדשים, בייחוד בשעה שבהמשך לציונות המדינית קמה וגם ניצבה הציונות הרוחנית, שהעמיקה את הבסיס האידיאולוגי של הלאומיות החילונית, של "יהודים ללא יהדות".

מרן הרב זצ"ל שת עצות בנפשו כיצד למעט את הפגיעה הצפויה, והחליט להתערב ישירות בנושא המדאיג ביותר: בעיית הקמת קתדרה לתנ"ך, שכפי השיגרה תהיה בנויה על בסיס ביקורת המקרא. הלא על גמנסיה "הרצליה" כתב מרן הרב זצ"ל בשעתו:

> הגימנסיה עוקרת בידים את שורש האמונה, ומכבה את זיק אש–דת–קודש שבלב חניכיה, על ידי הלאומיות הקרועה מהקדושה הישראלית.
>
> אגרות הראי"ה ב, עמ' כז, אגרת שסג

> ביקורת המקרא החפשית פרצה כל גדרי המסורת, והשחיתה את מקור הנועם של הקדושה הדתית והלאומית של ישראל.
>
> אגרות הראי"ה ב, עמ' נב, אגרת שצב

> תקופת התוהו של בקורת כתבי–הקודש, התחילה את מעשיה בפרטים, בהגהות של הוללות, ובסירוסים חסרי תוכן, לפורר ולרוצץ את אחדותה של התורה, לחלקה לפלגים ולעברים, לעשותה לאסופת–חוץ חס ושלום, ולהסיר ממנה את כל הדרת קדושתה האלקית, שהיא חתומה בה לעולמי עד.
>
> ליקוטי הראי"ה א, עמ' 234

> איני רוצה לגעל את עטי, להציע את כל ההצעות השפלות על דבר ערך תורתנו הקדושה והנביאים, המוצעות לפני צעירינו ע"י המורים המתעים של הגימנסיה ["הרצליה"]. ביחוד המורה לכתבי–הקודש, הנוטל את נשמת היהדות מלב חניכיו, על ידי דעותיו הקיצוניות, באדיקות נלעגה במבקרי כתבי–הקודש היותר רעים.[110]
>
> אגרות הראי"ה א, עמ' שיז, אגרת רעט

ודברים חריפים על נושא זה, פרסם הרב כעבור שנים באחד ממאמריו:

המלומדים הגרמנים השקועים בשנאת ישראל, בכל אופי–רוחם האכזרי, אשר ינקו

---

110. כשעבר הרב פעם על פני הבניין הגדול של הגמנסיה אמר: עלינו לברך כאן שתי ברכות – על הבניין המפואר יש לברך "ברוך מציב גבול אלמנה", ואילו על מה שנעשה בין כתליו הברכה היא "ברוך שיעקור עבודה זרה מארצנו".

אותו משדי–גזעם המראה לנו כעת את פרצופו האמיתי – הם המה מחברי הספרים המסואבים, מיסודה של חוצפת ביקורת כתבי–הקודש, מפלצת שכולה הרכבה של רשעה וסיכלות. להוותנו ולחרפתנו, הזנו אחריהם חלק ממחנכי דורנו הצעיר, הזונים אחרי הבלי הגויים, והם מחבלים את כרם–ד׳.[111]

היסוד, ר״ח סיון תרצ״ג, מאמרי הראי״ה עמ׳ 176

הרב בא בדברים בנושא כאוב זה עם ד״ר ויצמן. משאלתו היתה שהאוניברסיטה תעסוק בעיקר במדעי הטבע ובכל המקצועות הריאליים הנחוצים לפיתוחה של הארץ, אולם אַל לה להכנס לאותו שטח קדוש לאומה, שנתפס על ידי חוקרים שאינם בני-ברית, ובחלקם גם שונאי ישראל, שועלים מחבלים בכרם-ישראל. הרב הודיע לו שלא יוכל להשתתף בפתיחה החגיגית אם לא יובטח לו הדבר.

ד״ר ויצמן השיב לרב, כי המקובל הוא שהאוניברסיטאות פועלות על פי דעת הסגל האקדמי, והוא חופשי להחליט בתכניות כהבנתו, אולם הוא מבין יפה את חומר הבעיה ומבטיח במלוא סמכותו שלא תקום קתדרה לתנ״ך, ויכול הרב לבוא בלב שקט לתת ברכתו לפתיחת האוניברסיטה (ראה ״שבחי הראי״ה״, ירושלים תשל״ט, עמ׳ קצח, מהדו״ב עמ׳ 258; וראה ״בשדה הראי״ה״ עמ׳ 367).

ב

בשעתו פירש מרן הרב זצ״ל את הפסוק האחרון במגילת-אסתר ״כי מרדכי היהודי וגו׳ רצוי **לרוב** אחיו, דורש טוב לעמו ודובר שלום **לכל** זרעו״, כי מנהיג שהוא נוהג בדרך

---

111. באחת מאגרותיו זירז מרן הרב זצ״ל את הסופר ר״ז רבינוביץ ז״ל לתרגם לעברית את ספרו של הרד״צ הופמן ז״ל נגד מבקרי המקרא. נדפסה באוצרות הראי״ה מהדו״ב ח״ג עמ׳ 89. וע״ז חיי הראי״ה עמ׳ 155.
והנה זכה הרב והדבר הנכבד הזה נעשה כעבור שנים ע״י ר׳ אליעזר ברישנסקי ז״ל שתרגם את ״ראיות מכריעות נגד וולהוזין״ (ירושלים, תרפ״ח), וכן ע״י מר צבי הר-שפר וד״ר אהרן ליברמן ז״ל, שתירגמו את החיבורים על ויקרא ודברים (ירושלים תשי״ג).
״הרד״צ הופמן ז״ל קנה את עולמו במחקריו המפורסמים בפרשנות המקרא, המכוונים כלפי המהרסים מבקרי המקרא וולוהזין ואסכולתו. הוא סותר את דעותיהם המשובשות ומחזק את שלמותה של התורה. ספרו ׳ראיות מכריעות נגד וולהויזן׳, הוציא תו מוניטין לא רק בחוגים יהודיים, אלא גם בין המלומדים הלא-יהודים, וכן ספרו על ויקרא ועל דברים״ (ר׳ משה צינוביץ ז״ל, במאמר ב״הצופה״ במלאת מאה שנים להולדתו).
״הוא הראה שבמקום אמונתו בתורת ד׳, עומדת אצל המבקרים אמונתם בכפירה, ועל הרבה מהם השפיעה גם שנאת ישראל, ונגדם עמד בכל נשקו המדעי, והוכיח כי גם מהמבט המדעי-האוביקטיבי אין טענות מוכיחות לביקורת התנ״ך״ (בנו, הרב משה הופמן ז״ל, בהקדמתו לספר ויקרא).

של "דובר שלום **לכל** זרעו", רוכש לעצמו מתנגדים לדרכו זאת, אם מימין ואם משמאל, ועל כן הוא רצוי רק "**לרוב** אחיו" ולא **לכל** אחיו.

כידוע, מצב דברים זה בא לידי ביטוי בשטחים שונים, ואף בנושא זה היו כאמור כאלה אשר שללו כל השתתפות של נציגות דתית בחגיגה הזאת, והם התנגדו לא רק על ידי הבעת דעה, אלא גם הקימו קול רעש גדול, לחצו ואף איימו. והיו גם ידידים שנרתעו מפני הקולות וסברו "שב ואל תעשה – עדיף". אולם הרב החליט שאדרבה, זו השעה וזה המקום לשאת את דברו ולהביע את רחשי לב הציבור הדתי, את "הגות-לבה של היהדות הנאמנה", על נושא רב-משקל זה, הקמת היכל מדע יהודי בארץ ישראל.

כשם שאסור לנביא לכבוש נבואתו, נבואה לשעתה, בגלל לחצים ואיומים (ראה ירמיהו כו), כך אסור לו למנהיג רוחני העומד בראש הכהונה הרבנית בישראל, לכבוש דעתו הרחבה והשקפתו הברורה, בגלל לחצי פגיעות ועלבונות מאיזה צד שהוא. וכך ראה הרב את עצמו **כשליח-ציבור** שחייב הוא למלא את שליחותו במעמד פתיחת האוניברסיטה, והוא קם והתייצב במלוא קומתו הרוחנית והשמיע את דברו ברמה, דברי נגידים מאוד מגובשים, דברים שראויים הם למי שאמרם, וראויים הם להילמד בתוך הפרקים המובחרים של מחשבת ישראל, מבחינה עיונית ומבחינה היסטוריוזופית.

מעמד פתיחת האוניבברסיטה, ז' בניסן תרפ"ה

מרן הרב זצ"ל פתח את נאומו בפסוק מישעיהו הנביא: "שאי סביב עיניך וראי, כולם נקבצו באו לך – – – אז תראי ונהרת **ופחד ורחב לבבך**" (ס', ד-ה). הוא מקדים ומתאר את **מראה-העינים**, המראה הנהדר של החגיגה **מלאת-הנהרה** בקיבוץ בנים מכל אפסי ארץ ישראל ונציגים מארצות הגולה, בהשתתפות שרים מאוד נכבדים: הלורד בלפור, הלורד אלנבי והנציב העליון "אחינו סיר הרברט סמואל", החגיגה המרוממת את קרן ישראל בין עמי העולם, **המנהירה** את כל משתתפיה, ומביאה לידי **רוחב לב** גם את אלפי רבבות אחינו מרחוק.

אבל מיד הוא מציב את השאלה: **"הפחד"** למה הוא בא? למה הקדים הנביא את **"הפחד"** לפני האימרה ו**"רחב לבבך"**? וכאן מתחיל הרב את עיקר נאומו ונושא את דבריו בגודל-רוח ובעוז-נשמה, לקיים מה שנאמר (תהילים קיט, מו): "ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש":

אך כאשר נישא דעתנו למרחוק, לשנות דורות אשר עברו ומפעלי תנועות רוחניות שפעלו על עמנו, הננו מוכנים מיד להכיר כי מתאים כאן גם החזון של **הפחד** המצורף אל **רחבת לבבנו**:

שני מהלכים ישנם לרוח ישראל. **מהלך אחד** פנימי, כולו **קודש**, כולו משמש להעמקת רוחו, ולאור תורתו בקרבו פנימה. לזה שימשו כל מכונות התורה אשר מעולם, מבצרי הנשמה אשר לישראל, **הישיבות** שהיו ושהנן, ושעתידות להיות בתוכנו, להגדיל תורה ולהאדירה, במלא מובנה, גודלה ועושרה של השאיפה הקדושה הזאת בישראל מדור–דור. מהלך הרוח הזה הוא כולו בטוח, "שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול". ואמנם עם כל הבטחון שלו, התפלל רבי נחוניה בן הקנה בכניסתו לביהמ"ד, שלא יארע דבר תקלה על ידו.

המהלך השני של הרוח באומה משמש לה לא רק להעמקת הקודש אשר לתורה בתוכה פנימה, כי אם גם בשביל **להוציאה והכנסה**. להוציא מושגים וערכים של היהדות מתוך רשות היחיד שלנו אל רשות הרבים של העולם הכללי (שהרי בשביל כך הננו עומדים לאור עמים), ולהכניס גם **מדעים כללים** מתוך האנושיות הרחבה, ולהתאים את הטוב והמעולה שלהם לאוצר חייהם בטהרתם; שסוף כל סוף גם **הכנסה** זו משמשת **להוציאה** מוסברת ומופעת מתוך עולמנו אל העולם הכללי.

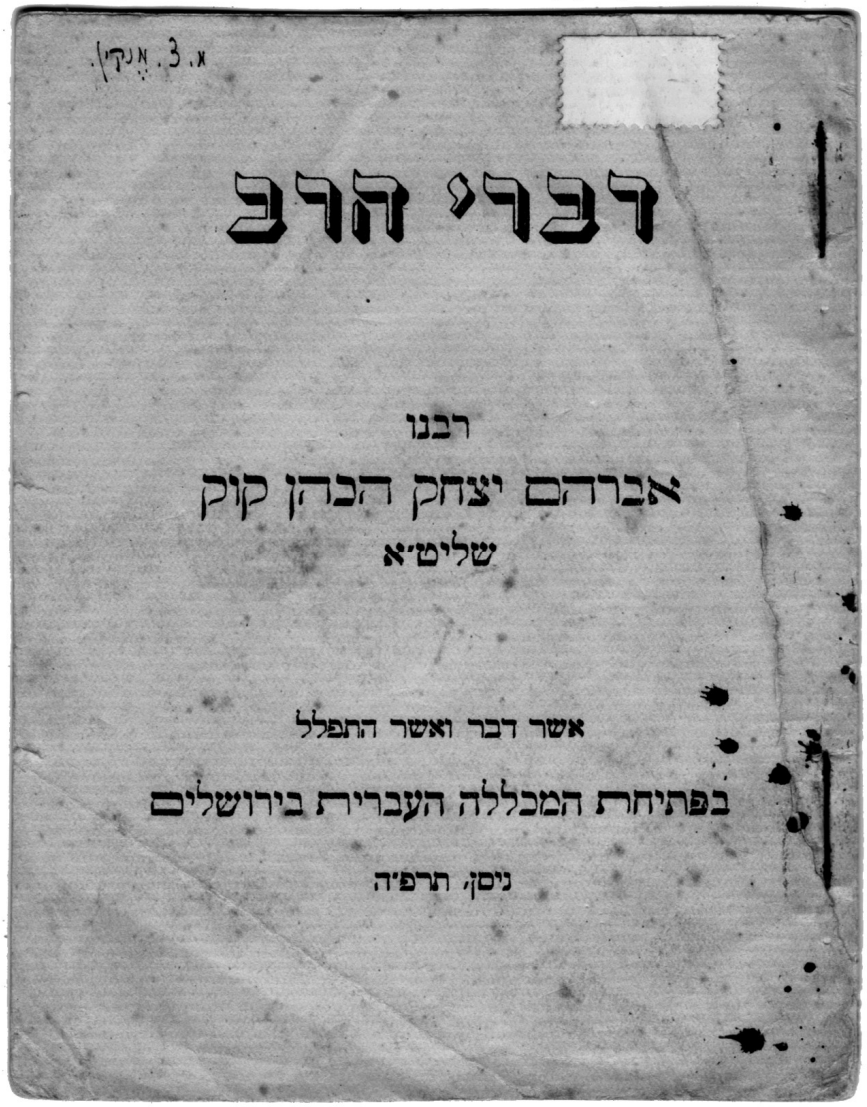
לשם כך תוכל **המכללה** לשמש כלי מכשיר גדול ונשגב.

וכאן הוא, אהובי, מקום **הפחד**. נסיונות היו לנו בימים מקדם, שנעשתה פעולת הוצאה מרשותנו לרשות הרבים, ביחס למושגים הכי נערצים וקדושים שלנו. זה המאורע של העתקת התורה ליוונית, שאז נתגלו ביהדות שני מהלכים כלפי המפעל הזה. היהדות הארצי–ישראלית **פחדה** אז, ועולמה חשך בעדה (מסכת סופרים), והיהדות היוונית **רחב** לבבה מזה, וקיבלה את העובדה בשמחה רבה.

היתה לנו גם כן העובדה של **הכנסה**. זרמי התרבויות השונות, **חכמה יוונית** ויתר התרבויות של עמי התבל, אשר נפגשנו עמם במשך זמני תולדותינו השונים, חדרו אל קרבנו פנימה. וגם המהלך הזה של ההכנסה נפגש מחוגים רבים **בפחד**, ומחוגים אחרים **ברוחב לב**.

כשאנו באים לידי חשבון עתה, אחרי התקופות אשר עברו, רואים אנו שלא לחינם היה הפחד, אף על פי שלא לחינם היה גם רוחב הלב, הרווחנו מהזרמים הללו במובנים ידועים, אבל גם לא מעט הפסדנו על ידם.

וזה הוא דבר ברור לנו, שמכל אלה החוגים אשר קיבלו את שני הזרמים הללו של הכנסה והוצאה בלא שום פחד, כי אם בחדווה אופטימית בנלית ורוחב לב לבדו, לא רבים הם

בקרבנו מבני בניהם, שהם שותפים כעת עמנו בעבודתנו הכבדה והקדושה של בניין ארצנו ושל תחיית עמנו, כי החלק היותר גדול מאלה הלך **ונטמע בין העמים**, ונשטף בשטף הגלים של זרמי המון הים של חיל גויים באו אלינו.

רק מאלה אשר ישבו לבטח במבצרים הפנימיים שלנו, **באוהלי התורה**, בקדושת המצוה והחוקה, וגם מאלה אשר אמנם קיבלו וגם נתנו, **הוציאו** וגם **הכניסו** ערכים ומושגים על ידי השביל הרוחני הממצע בין ישראל לעמים, אבל היחוש שלהם למהלך הזה לא היה רק בצורה של **רוחב לב**, כי אם גם **הפחד** נלווה אצלם אל **רוחב הלב** וחדות הרוח, אשר באו מעוצם החזון הגדול של המון ים אשר לחיל גויים – מאלה יצאו כל אלה כוחות היצירה הנאמנים, הפועלים בבניינו הגדול בכל לב ונפש, וכל הגוש הגדול של האומה הנאמן לדגלו.

ועל כן אמר הנביא בצדק: "אז תראי ונהרת, ופחד ורחב לבבך, כי יהפך עליך המון ים, חיל גויים יבואו לך". אבל איך משקיטים את **הפחד**? איך מבטיחים את עמדת האומה נגד השטף הגדול הזה?

על זה הנני, רבותי, בתור **שליח צבור**, עומד על הבמה הכבודה הזאת, מוסר לכם את הגות לבה של היהדות הנאמנה, בחלקים רבים ומצוינים ממנה.

אם נדע **שהמכללה** לבדה לא תסכם את כל הדרוש לחיינו העממיים, כי אם תהיינה לנו בראש וראשון **ישיבות** של תורה גדולות ואיתנות, אלה שישנן ואלה שהולכות להיווצר, ובהן אותה **הישיבה המרכזית** שהננו מתאמצים, בעזרת השם יתברך, לכוננה בירושלים, להיות לאור מאיר באורה של תורה בישראל לכל מקצועותיה, בהלכה ואגדה, בחכמת המעשים וחכמת הדעות, **ישיבות** כשמן המכוננות כמאז את רוח האומה בכל מלוא בטחונה, ועם זה תהיה המכללה עומדת על גובה כזה, שיתקדש שם שמים ושם ישראל וארץ ישראל על ידה, ולא יתחלל בשום אופן בגינה, בין מצד המנהלים, בין מצד המורים, בין מצד התלמידים, וביחוד שיהיו המורים אשר ללימודי **היהדות**, החל מספר–הספרים **התנ"ך** – אור חיינו, עד כל אפיקי **התלמודים** וכל אגפיהם וחכמת ישראל ותולדותו, אנשים אשר עם כל גדולת המדע שלהם כל אחד במקצועו, יהיו גם **שלומי אמוני ישראל** בדעותיהם, ברגשותיהם ובכל דרכי חייהם – שהוא גם כן אות על **רוחב הלב** וגודל ההשקפה המדעית בטהרתה – באופן זה יביא לנו **הפחד** אשר נפחד – יחד עם **הראיה הגדולה שלנו במחזה הנאדר אשר ליום הזה**, **ועם הנהרה** אשר ינהר רוחנו מזיו הנגוהות אשר לשטפי הרוח השונים והמגוונים העוברים עלינו – את אותו **רוחב הלב** המבוקש אשר ברכה תהיה בו.

ולתכונה כזאת הננו שואפים, שיבוא המכון הזה המעוטר היום בכבוד ישראל, מהמון ים וחיל גויים אשר באו לנו, ותתקיים בנו תפילת רבי נחוניה בן הקנה: שלא יארע דבר תקלה על ידי.

"וישב עמי בנוה שלום ובמנוחות שאננות ובמשכנות מבטחים". ונזכה לראות בשמחת גויינו, ובבנין בית מקדשנו ותפארתנו, אשר אליו ינהרו כל הגויים לקחת תורה מציון ודבר ה' מירושלם, אמן.

מאמרי הראי"ה עמ' 306-308

ג

נאום מקיף זה, שבעצם היה הרצאה עיונית, התארך מֵעבר למקובל בנאומי ברכה, ועל כן גרם הנאום בשעתו לביקורת ותרעומת, על אורך זמנו ועל כובד הגותו (ראה מאמרו של ד"ר יוסף וולק "נאום בטרם עתו", האוניברסיטה, תמוז תשל"ד, עמ' 48).

אולם, כאמור, ראה הרב זצ"ל את הופעתו כשליח-ציבור, ציבור רחב של היהדות הנאמנה. הוא ידע שהוא נושא דברו מעל ומעבר למעמד הנכבד הנוכחי. הוא ידע שקולו מכוון גם מעבר למקומו ומעבר לזמנו, ועל כן "אינו רשאי לקצר".

ומאוד מרשימה העובדה, שכעבור יובל שנים, כשערכה האוניברסיטה חגיגת יובל מפוארת, הנה מכל נאומי הברכה הנמלצים שנשאו בשעתם הנואמים הדגולים במעמד הפתיחה, בחר הרקטור פרופ' נתן רוטנשטרייך להקריא קטעים נכבדים מדברי הרב ולציינם כ"דברים שיש בהם לעורר למחשבה מחודשת".

דברי **הרב** הנאדרים בקודש, על תחושת **הפחד** יחד עם **רוחב-הלב**, הדברים אשר נשא בגאון-עוזו בצורה כה נחרצת, בהעלותו על נס את אוהלי התורה, אוהלי **שם**, מעלה מעלה מעל ליופיותו של **יפת**, ראויים היו להתקבל בכבוד ובהערכה גם מצד אלה שהתנגדו להשתתפותו במאורע הזה. אולם, לצערנו, בדור של קטיגוריה "תתאה גבר", ולא רק שכבדו האוזנים משמוע, אלא נמצאו קנטרנים שנאחזו במשפט הסיום של דברי הרב – "ונזכה לראות בשמחת גויינו, ובבנין בית מקדשנו ותפארתנו, אשר אליו ינהרו כל הגויים לקחת תורה מציון ודבר ד' מירושלים" – משפט ברור שהציפייה היא לבניין בית המקדש שממנו תצא תורה, ואין כאן מקום כל שהוא לאי-הבנה, וברוב חוצפתם פרסמו ברבים את השקר הגלוי, שעל האוניברסיטה קרא הרב פסוק זה, וכדי בזיון וקצף. ולא עוד, אלא שגם אחרי שדברי הרב פורסמו כמה פעמים בדפוס, וכל ישר-לב רואה אותם לאמיתם, עדיין העלילה מתגלגלת והולכת, והמעלילים חוזרים עליה מדי פעם בפעם, רומסים על איסורי תורה ועל חומרת כבוד התורה, ולא יראו אלקים.

במכתב מיום ז"ך תשרי תשמ"ז, כותב לי ידידי הרב ידעאל מלצר שליט"א, נכד מרן הגרא"ז מלצר ז"ל:

"הרב שמחה-שלמה לוין שליט"א (בנו של הרה"צ ר' אריה לוין ז"ל) אמר לי שהוא תמה על שמשאירים ללא תגובה את השקר הגדול על מה שקרה לפני למעלה משבעים שנה – כאילו הרב קרא על האוניברסיטה את הפסוק "כי מציון תצא תורה וגו'", והעלילה הזאת מתגלגלת והולכת עד ימינו אלה (עי' לעיל עמ' 111). והרי האוניברסיטה עצמה פרסמה את כל הנאומים שנישאו באותו טכס, ורואים בבירור שלעלילה הזאת אין כל שחר, וההיפך הוא נכון, כפי שייווכח כל מי שקורא את דבריו".

["שפת אמת תכון לעד" (משלי יב, יט) – זמינא שפת-אמת דתכון, מה דלאו הכי השתא, דהשתא שפת-שקר קיימא, ושפת-אמת שכיבא לעפרא" (זוהר שמות דף קפח, ב)].

והנה ״רצון יראיו יעשה״, ונתעורר לדבר האברך החשוב רבי משה אלחרר שליט״א, וכדברי הרב הגאון ר׳ זלמן-נחמיה גולדברג שליט״א: ״קינא לאמת קנאה גדולה והוציא לאור צדקה, במה שהוכיח שקרותה של העלילה שהפיצו כסילים מוציאי דיבה״. ולא רק על ידי שחזר ופרסם דברי מרן הרב זצ״ל בשלמותם, אלא גם על ידי שטרח ומצא שני מכתבים של הרב, שנכתבו לשני רבנים גדולים שבאותו הדור, שבאחד מהם אין העניין מתייחס אליו, והרב זצ״ל מגיב על נושא זה בכללו, ובשני דוחה הוא בשאט-נפש דברי המלעיזים, אנשי זדון אשר שתו עליו.

הר״מ אלחרר שליט״א ריכז את כל דברי האמת והצדק בחוברת ״לכבודה של תורה״ (ירושלים, תשמ״ח), וזכה לעידוד גדולים וטובים: ״דבר גדול וקדוש נטלת על עצמך לקנא לאמת, לכבוד מרן הגאון הראי״ה זצ״ל, אשר קלי-ראש משלחים עטם וחוזרים על דברי שקר ונאצה הרבה פעמים, כשיטה הידועה של שונאי ישראל, – – – תחזקנה ידיך בחוברת אשר אתה מכין כנגד אלה אשר הוציאו לעז ודברו על צדיק עתק״ (הרב עוזי קלכהיים ז״ל).

רבה של חיפה רבתי, הרב שאר-ישוב כהן שליט״א, מביע ספק ״אם בכלל ראוי להגיב על דברי הבל שנתפרסמו בעיתונים ידועים, שאין בהם ממש, אלא שאחר העיון יראה שיש מקום לחשוש לדור אשר לא ידע את יוסף, ולכן מצוה לפרסם דברים כהוויתם״. והוא מקדים וכותב: ״אישיותו ותורתו של מרן הרב, זכותו תגן עלינו, אינן צריכות למודעי, ומן המפורסמות הוא, עד כמה התייחסו אליו בהערצה גדולה גדולי ישראל ומאוריו ואנשי קודש מכל החוגים. וגם אלה מביניהם שחלקו עליו בעניין זה או אחר שבשיטתו, נשארו ביחסם האישי אליו ברחשי יראת הכבוד, ועמדו בחרדת-קודש מול אישיותו הנפלאה. די אם נזכיר את הדברים שאמר עליו מרן זקן ראשי הישיבות בדור הקודם, הגאון ר׳ **איסר-זלמן מלצר** זצ״ל, בהספד שנשא בהלווייתו – שזכיתי לשמוע אותו באוזני ממש – שהגדיר אותו מתוך התרגשות גדולה ובכי עצום כ״עמוד השדרה של עם ישראל שנשבר״.

[וראה ״בדרך עץ החיים״, ח״ב, עמ׳ 490-489 ובשדה הראי״ה עמ׳ 235-233. כשהדפיס הגרא״ז מלצר ז״ל את ספרו הראשון ״אבן האזל״ על הרמב״ם נזיקין (ירושלים, תרצ״ה), שלח אותו במתנה להראי״ה זצ״ל, ובראשו הקדשה חמה מאוד:

מנחה שלוחה לידיד נפשי, הגאון הגדול, שר התורה, כש״ת מו״ה אברהם-יצחק הכהן קוק שליט״א, הרב הראשי לאה״ק, מאת ידידו מוקירו ואוהבו, **איסר-זלמן מלצר**].

בה בחוברת מספר הר״ם אלחרר שליט״א, באריכות ובמפורט, כי נפתולי-אלוקים נפתל עם מערכת העיתון שחזר ופרסם פעמיים את עלילת-השקר, ולא עלתה בידו לאלצם לתקן את המעוות, גם כשהתערבו בדבר כמה רבנים חשובים מחוגיהם הם (ראה ״לכבודה של תורה״, עמ׳ 70-61 ושם עמ׳ 121-120). יודעים הם את האמת ומתכוונים למרוד בה.

[נאומו של **הרב** פורסם בשלמותו בספר **״חגיגת הפתיחה״** שהופיע בשנת תרפ״ו, בהוצאת האוניברסיטה, ובו פורסמו הנאומים והברכות. הנאום חזר ונדפס בחוברת קטנה

שהוציא מו"ה הרב צבי-יהודה קוק ז"ל "על פי דרישת רבים החפצים לדעת את דבריו של כ"ק מר אבא הגאון שליט"א בצורתם האמתית". כמו כן נדפס בספר "חזון הגאולה" (עמ' רסו), ולאחרונה ב"מאמרי הראי"ה", חלק ב', עמ' 306-308, ותוספת השמטה באוצרות הראי"ה מהדו"ב ח"ב, עמ' 1116-1117].

ד

כאמור לעיל, עוררה פתיחת האוניברסיטה שמחה רבה בתפוצות ישראל, ובייחוד עורר המאורע התרגשות מרובה בפולניה האנטישמית, שהגבילה בצורה שרירותית קבלת יהודים לאוניברסיטאות ("נומרוס קלאוזוס"). העיתונות של הימים ההם מספרת כי "בוורשה היו כל הרחובות והבתים של היהודים מקושטים לכבוד פתיחת המכללה" (דואר היום, י"ב ניסן תרפ"ה), ובמכתבי הברכה ששלחו הוועד המרכזי של ההסתדרות הציונית בפולין והסתדרות "תרבות", עברו כל גבול, ושילבו בדבריהם את הפסוק "נכון יהיה הר בית ד' בראש ההרים" (ראה ספר "חגיגת הפתיחה", עמ' 107-106).

1) מכתב לרבה של וולקוביסק, הרב יצחק קוסובסקי ז"ל

בעיר וולוקוביסק בפולין, שבה כיהן כאב"ד הרב הגאון ר' יצחק קוסובסקי ז"ל (גיסו של הגאון ר' חיים עוזר גורדז'ינסקי ז"ל), הקדימו ראשי ההסתדרות הציונית שבמקום, ולקראת חגיגת הפתיחה של האוניברסיטה, הרשו לעצמם לקבוע טבלא בבית-הכנסת ובראשה הפסוק "כי מציון תצא תורה" וגו'. ולמרות מורת רוחו ומחאתו של הרב, ומאבק שנמשך אחר כך שנתיים ימים, התעקשו תקיפי הקהל הללו ועמדו על דעתם שתהא טבלא זו קבועה ועומדת. הרי"ץ קוסובסקי ז"ל פנה אל מרן הרב זצ"ל במכתב ארוך, שבו הוא מוסר לו את פרטי הדברים, ומבקש את עזרתו להסרת הטבלא.

והרי לפנינו דברי המכתב:

ב"ה,

יום שהוכפל בו כי טוב לסדר "את מספר ימיך אמלא", תרפ"ז

אל הוד כבודו גאון דורנו, אביר הרועים, צדיק ונשגב, הכהן הגדול מאחיו, ראש הרבנים בארעא קדישא, הרב הגאון הגדול, פאר הדור, כש"ת **מוהרא"י הכהן שליט"א קוק**, רב רבנן בירושלים עיר קדשנו תובב"א,

...זכורני כי ראיתי את פני רומעכ"ג שליט"א רק פעם אחת לפני שנים רבות, בבית גיסי הגאון הגדול וכו' מוהרח"ע גראדזענסקי שליט"א, – – – והנה אתכבד להודיע למר שליט"א כי זה לי שתי שנים שנבחרתי בעז"ה לרב דפה. ותחילת בואי הנה היתה לפני שנתיים בפרוס הפסח, ואז היתה שעת חגיגת האוניברסיטה העברית בירושלים שנערכה גם פה, כמו ביתר הערים סביבותינו, ברוב פאר והדר, ובקהל עם בית-הכנסת שלנו.

גם אני הוזמנתי אל החגיגה ונאמתי לכבוד השעה, ובבואי לבית-הכנסת ראיתי בין יתר הקישוטים שנעשו לכבוד החגיגה, והנה על כותל הדרום הודבק גליון גדול מאוד, ועליו כתובים הדר הדברים האלה: ״כי מציון תצא תורה וגו׳ – לזכר פתיחת האוניברסיטה העברית, ז׳ ניסן תרפ״ה״.

והנה אין כל צורך לאמור כי המלצת דברי הכתוב, המדבר על הבית האחרון שיבנה במהרה בימינו, על האוניברסיטה העברית, כאשר הרשו לעצמם אז רבים ממנהיגינו השמאליים לקרוא לה בשם ״הבית השלישי״ – המלצה כזו שורטת שריטה עזה בלב כל יהודי נאמן, המאמין ביעודי נביאינו ובבנין בית מקדשנו. ואמנם יצאו אז הרבנים ה״מזרחיים״ בווילנא במחאה עזה נגד חילול הקודש הזה.

בהמשך המכתב מוסר הר״י קוסובסקי ז״ל על המאבק שהיה לו עם קובעי הכתובת, שתחלתו ״בדברי שלום ונחת״ וסופו בדרישה נמרצת, ואף שנעזר כדרישתו להסיר את הכתובת ״על ידי הרב מנחם הגר ז״ל, אחד מרבני המזרחי הידועים, שהביע את מחאתו העזה נגדה״, הנה ראשי הוועד מסיטרא-דשמאלא, המה העמידו על דעתם, ורק ״אחרי ויכוחים סוערים, הוחלט להציע את השאלה על דבר הכתובת לפני רבני ארץ ישראל, ועל פי החלטתם יקום דבר״. ומסיים הרב קוסובסקי ז״ל את מכתבו:

אל הוד מעלת כ״ג שליט״א, בבקשה שטוחה להרים קולו מציון, קול עוז, עוזה של תורה, – – – ושפתי כהן ישמרו דעת להורות לתועים דרך, על יסודי ועיקרי אמונתנו, – – – ויואיל נא כ״ג שליט״א לכבדנו בדבריו – – – להסיר מכשול מדרך עם ד׳.

כאשר תחזינה עינינו, הזדרז מרן הרב זצ״ל והשיב מיד על מכתבו של הרב קוסובסקי ז״ל. ראשית כל הוא מגיב על הפגיעה בכבוד מרא דאתרא (שהיה אחד הרבנים החשובים במדינתו), ואחר כך הוא מרחיב את הדיבור על הנושא עצמו.

כיון שנמסר לו שיוזמי המעשה הם ראשי ההסתדרות הציונית במקום, והם העומדים על דעתם, הרי הוא פונה במפורש אליהם ומעיר בצורה עדינה, ״כי לא בדרך זו היא תפארתה של ההתעוררות הלאומית״, ו״טובי בנינו אשר לבם ונפשם באמת לציון ומִקראיה״, צריכים להזהר בהבחנה שבין קודש לחול, ו״חלילה ליחס למדעים חילוניים״ את ״תקוות-דורים של דבר ד׳״, והוא בטוח כי ״ישמעו לקול מורם ורבם – – – ויסירו את הטבלא מבית הכנסת״.

ב״ה, יום ט׳ לחדש אד״ר, תרפ״ז

שלו׳ וברכה מקודש לכבוד הרב הגאון המובהק סוע״ה אוצר תורה ויראה טהורה, מוהר״י קאסאווסקי שליט״א, הגאבד״ק וואלקאוויסק יצ״ו.

אחדשה״ט באה״ר.

הגיעני מכתבו היקר. ומאוד נצטערתי על המאורע, איך נתדלדל המצב המוסרי, כל כך בדור, עד שבעניני ביהכ״נ, שהכל מודים שהוא צריך להיות בכל עדה בישראל עומד

תחת פיקוחו של הרב, ימצאו אנשים בקהילה חשובה כעדתם, שיהינו למרות את פי רב גאון שכמותו ירבו בישראל.

תקוותי חזקה שמהרה ישימו על לבם, כי לא בדרך זו היא תפארתה של ההתעוררות הלאומית, וכל שאיפת עבודתנו בתקופה האחרונה לשם בניין הארץ, ותחיית האומה עליה. הנני מוצא לנכון להליט בזה לכ"ג את נאום הפתיחה שלי בעת החגיגה של המכללה, אשר העסקנים הראשיים קיבלו אותה ברצון, וקבעוה בעברית, ובהעתקה אנגלית מדוייקת, בהספר המיוחד שהדפיסו בשביל המאורע של הפתיחה. וככל האמור בתוכנו הבעתי גם להלורד בלפור, שהיה אז פה, והסכים בתום לבב כי האוניוערסיטה תוכל לתן לנו רק את החלק של המכשיר החילוני הדרוש לבניין הארץ וסידור הלאומי. אבל היסוד העיקרי שעליו יתכונן ויעמד כל התוכן, הוא הרעיון המקודש, תקוות דורים של דבר ד', בביאת גואל צדק, ובהחזרת כבוד הקדושה, בבניין בית קדשנו ותפארתנו, שהדרך המובילה ליזה היא ביצורה של תורה, בכל המקומות וביחוד בארץ ישראל, וראש וראשון בעיר מקום בית חיינו ירושלים עיה"ק תובב"א, וחלילה ליחס למדעים חילוניים (שבהם הננו תלמידים של המדע אשר לכל העמים, שזהו עיקר מטרתו של בניין האוניוערסיטה), שזהו גישום החזון הקדוש, מעוזם של ישראל, וגאוותם לעיני כל העמים אשר תחת כל השמים, של "כי מציון תצא תורה, ודבר ד' מירושלים".

על כן הנני בטוח בע"ה, שטובי בנינו אשר לבם ונפשם באמת לציון ומקראיה, אשר בקהילת קדשו דמר, יבינו לאשורם את אותה מידת הכבוד הראויה להינתן לכל עניין לאומי וכללי, ולא יפריזו על המידה באופן כזה, אשר הכבוד יהפך על ידי כך לאי כבוד, וישימו את מקום המקרא המלא הזה, הנועד לקץ הימים, ולקדושתה של ההופעה של הגאולה השלמה, בעת אשר ארמון על משפטו ומלך ביפיו תחזינה עינינו, על התוכן אשר נועד לו באמת. והשלבים התחתיים שאנחנו צריכים לעלות על ידם על פי עצת גואל ישראל ומושיעו אל המדרגה העליונה הזאת, ראוי שיערך כל אחד בערכו וחיבתו הראויה לו, בלא הפרזה איומה, המהרסת את כל גבולי עולם האיתנים, המבדילין בין הקודש ובין החול, וישמעו לקול מורם ורבם, וקולם של כל הקשורים בכל לבם ונפשם לציפיית ישועה לעם ד', מציון וירושלים, ויסירו את הטבלה, שאולי היתה ראויה להשתמש בה בתור מיטב השיר לשעה ליום החגיגה עצמו, אבל לא תהיה עוד קבועה בבית הכנסת, להיות סבה לעורר מדנים בין אחים, ולפגום בערכים העליונים, המלאים הוד קודש קדשים לכל עם ד' הגוי כולו, על ידי היחש של פתגם המקודש היותר עליון בהדרת קודש קדשים, למאורע מעשי חילוני, אף שהוא נכבד בערכו, כשישמר בצביונו הראוי.

אקווה שדברי המעטים, יהיו לרצון לפני כל ישרי לב בעדתו הכבודה, והבוחר בציון השומר אמת לעולם, יחיש מהרה את גאולת עמו ונחלתו, ויבן כמו רמים את מקדשו,

ויראו כל אפסי ארץ כי שם ד׳ נקרא על עמו ועל נחלתו, וכימי עולם יראנו נפלאות, בתתו מציון ישועה לישראל תפארתו.

והי׳ זה שלו׳ וברכה כנה״ר, ונפש ידי״ע דוש״ת באה״ר מהר הקודש מירושלים.

הק׳ אברהם–יצחק הכהן קוק

דעת לנבון נקל, שמכתב רבה הנערץ של ארץ ישראל השיג את מטרתו, דבריו שהובעו בטוב טעם ודעת נתקבלו ללא עוררין, והמעוות ״שעורר מְדָנִים בין אחים״ בא על תיקונו.

2) מתוך מכתב להרב ר׳ יוסף משאש ז״ל

כעבור שנה שוב נזקק הרב להכחיש את עלילת השקר הזאת, כי אם אמנם ״שקר אין לו רגלים״, אבל כנפיים יש לו, וכך הפליגה העלילה למרחקי צפון-אפריקה, מפי כתבה של אחת החוברות שהופיעה בהונגריה, והגיעה לידי אחד הרבנים הגדולים שבמדינת אלג׳יר, אל הרב הגאון ר׳ **יוסף משאש** ז״ל, רבה הראשי ואב״ד העיר תלמסאן.[112] רב נכבד זה אשר כבוד רבה הראשי לא״י גדול היה בעיניו, והוא מכנה אותו בתואר ״גאון ישראל״, זועזע מאוד וממש ״פלצות אחזתהו״ למקרא דברי העלילה. אכן הוא לא האמין בה והיה ״מחוסר אמנה״ ב״לשון המדברת גדולות״ נגד הרב, ומיד פנה אליו במכתב וביקש להעמידו על האמת. והרי לפנינו תשובתו של הרב:

ב״ה, י״ג אדר, תרפ״ח

שלום וברכה מקודש, לכבוד הרב המאור הגדול בתורה ויראה צדיק וישר מו״ה **יוסף משאש** שליט״א, דיין ומו״צ בעוב״י תלמסאן יצ״ו

אחדשה״ט באה״ר [אחרי דרישת שלומו הטוב באהבה רבה].

אגרת קדשו דמר מיום ז״ך כסלו הגיעתני לנכון, וראיתי בה הרבה מעדינות נפשו הטהורה. ומאוד חרה לי על אשר כתב הפלסתר הנקוב בשם ירחון בית ועד לחכמים, עשה רושם כל כך לצער גברא רבא דכוותיה. וכי לא ידע מר **דבעוה״ר שכיחי אפיקורי דמצערי רבנן**, ורבו דוברי שקר וטחי כזב, וכל ישרי לב אינם שמים לב לדבריהם ואינם מתעסקים בבדיותיהם. – – –

...וגם בעניין **האוניברסיטא**, חלילה לי לומר על דברי חול, ׳כי מציון תצא תורה׳. אדרבא, אמרתי להם מפורש שאני מתפחד שלא תצא ח״ו תקלה מידם, אם יזניחו את התורה והיראה וישפיקו רק בילדי נכרים. והבאתי להם משלים על זה מהעבר,

---

112. משנת תרפ״ד כיהן כרב ראשי ואב״ד בעיר תלמסאן. בשנת תשכ״ד עלה לא״י וכעבור שנה נבחר לרב ראשי בחיפה רבתי. נפטר בד׳ שבט תשל״ד. מספריו: שו״ת מים חיים, שני חלקים, זבח תודה על הלכות שחיטה ועוד.

ממאורעות שארעו בעוה"ר [בעוונות הרבים], שיצאו מינן סיעות שנסוגו מאחרי ד' ועזבו מקור מים חיים, ורק אם ישמרו את קדושת ישראל, המורים והתלמידים, ולא ילכו אחרי דעות זרות ולא יסורו מהתורה ומהמצוה. ואז, גם כן **לא מחכמות החול תצא תורה, כי אם כשנחזיק בישיבות קדושות שהן נועדות רק לקדושת התורה,** ויחד עם זה שירוממו כחם של צדיקים ויראי ד' גדולי התורה. והישיבה המרכזית בעקו"ת [בעיר קדשנו ותפארתנו] שהננו עמלים לכוננה ולהרחיבה בע"ה, תהיה עומדת ברוב תפארתה, **אז ע"ד הישיבות הקדושות אמרתי יקויים 'כי מציון תצא תורה', וכן הדברים הם מפורשים בדברי אשר דיברתי אז קבל–עם, לפני כל השרים הגדולים שבאו לחגיגה, וכל הקהל הגדול של אלפי איש, מקצה אה"ק ומארצות הגולה, ואיך יוכלו אנשי זדון להפוך דברי אלוקים חיים באופן כ"כ מלא רשע וכסל.**

*

תשובתו של מרן הרב זצ"ל (שבה הגיב על כמה נושאים נוספים), זכתה לתגובה חמה מאוד של הרב משאש ז"ל: "נתמלא עלי הבית אורה, מנוגה ברק פניני אמרי קדשו במכתבו הבהיר". ולעומת זה קינא את קנאת כבוד התורה, וכתב מיד מכתב תוכחה חמור לעורך הירחון שהגיע מהונגריה, על שהעיז להוציא לעז על גאון ישראל וכו', ב"נגע צרעת ממארת של לשון-הרע" (אוצר המכתבים, ירושלים תשכ"ט, ח"ב, עמ' מט).

עוד תגובה נמרצת על הפגיעה ב"האי גאון וצדיק, חסיד ועניו, נשיא ארעא קדישא", הופיעה באיגרת שפרסם הרב אהרן הכהן ז"ל (חתנו של סבא-קדישא מרן ה"חפץ חיים" זצ"ל), המציין ש"אדמו"ר ה"חפץ חיים" שליט"א, מוקיר ומחבב את כבוד מרן הגרא"י הכהן שליט"א" (ראה "אגרות לראי"ה", מהדורה שניה, עמ' תקסה).

הרב ר' אהרן הכהן ז"ל היה ממעריציו הגדולים של הרב, ועל שער ספרו "עבודת הקרבנות" ששלח כשי אל הרב, כתב דברי הקדשה מאד נעלים: "מנחה היא מזכרת אהבה וידידות, להרב הגאון הגדול, נר ישראל, נזר תפארת ישראל, מרא דארעא קדישא, אב"ד ירושלים, רב פעלים לתורה ולתעודה, ידיד ד' וידיד נפש כל חי, כקש"ת מרנא אברהם-יצחק הכהן קוק שליט"א, מאת המחבר".[7]

*

אכן נתקיימו במרן הרב זצ"ל דברי חכמינו "הנעלבים ואינם עולבים וכו' עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו" (גיטין עו, ב).

לא הועילו פרסומי הסילופים ולא נתקבלו דברי הקטרוגים. אור תורתו של הרב מוסיף והולך, וקרני הוד אישיותו מתרחבים ומתעלים. רבים השותים בצמא את דבריו ומתחזקים על ידם במעוזה של תורה ובאֱיתנה של אמונה. רבים הלומדים פרטי מעשיו והוד הנהגותיו, ומשתדלים ללכת לאורו בדרכי אהבה ויראה בין אדם למקום ובדרכי נועם ושלום בין אדם לחברו. מדי שנה בשנה מופיעים ספרים שלו בהלכה ובאגדה

וספרים עליו במחשבה ובמעשה. בית-מדרשו – היא ישיבתו אשר בירושלים – משגשג ופורח ומגדל תלמידי חכמים מובהקים, ואוהלי תורה מעולים קמו לתפארת באה״ק מכוחו ומכוח כוחו. זכותו וצדקתו מגינה עליהם, וזוהר נשמתו מאיר להם באור ד׳ מציון ודברו מירושלים.

ה

נאמן לדרכו לתקן עד כמה שידו מגעת, ראה הרב חשיבות מרובה שבאוניברסיטה יכהנו פרופסורים שומרי תורה ומצוה, שישמשו דוגמא לסטודנטים. והרי לפנינו מכתב שנכתב באותה שנה לאיש המדע הדגול, הפרופ׳ פרנקל ז״ל,[113] שהיה מגדולי המתמטיקאים בעולם. הוא הוזמן לכהן באוניברסיטה, ופנה אל הרב ושאל בעצתו. הרב שמח מאוד על הדבר שפרופ׳ ירא-שמים משיעור קומתו יכהן באוניברסיטה ומיד השיב לו טלגרפית את הסכמתו, ואף ראה צורך והסיף את המכתב המעודד והמכוון:

ב״ה, ל׳ סיון תרפ״ח

לכבוד ידידי החכם המפואר

פרופ׳ אברהם פרנקל נ״י

שלום וברכה,

בטח כבר קיבל את תשובתי הטלגרפית, כי אני מסכים על קבלת המשרה בהאוניברסיטה פה, לכבודו.

כמה שהן המגרעות בהאוניברסיטה, לא תוכל להתעלם מאתנו חובתנו ללחום בעד כיבוש עמדה הגונה בתוכה, לטובת היהדות הנאמנה והגדלת השפעתה, וזה לא יהיה באופן אחר כי אם ע״י הוספת פרופסורים בעלי יהדות באמת.

אקווה שתהיה השפעת כבודו גדולה על הרוח הכללי של האוניברסיטה ועל מהלך חיי התלמידים, ובתור מופת ישמש בהנהגתו הטובה ודרכי חייו המלאים אמונת אומן לכבוד התורה והמצוה, גם לפרופסורים האחרים.

והנני בזה חותם ברב ברכה כנפשו היקרה ונפש מוקירו ומכבדו מאד והמברכו באהבה רבה מהר הקודש מירושלים.

הק׳ אברהם–יצחק הכהן קוק

אוצרות הראי״ה, מהדו״ב ח״א, עמ׳ 479

---

113. עיין עליו דברי הסופר ר׳ בנימין, ״כנסת חכמים״, ירושלים תשכ״א, עמ׳ 62-64, ואנציקלופדיה של הציונות הדתית בערכו.

כיוצא בזה התייחס הרב באהדה רבה לחבורת הסטודנטים הדתיים שהרימו דגלם ברמה, והתארגנו תחת השם המסורתי "יבנה", ואחדים מהם היו פעילים ב"משמרת השבת" בירושלים. (היתה זו תמונה מרהיבה, איש-ירושלים מן הישוב הישן, חבוש שטריימל, צועד ברחוב יפו בלוית סטודנט צעיר מן האוניברסיטה, ושניהם מזרזים את בעלי החנויות להזדרז ולנעול את עסקיהם לכבוד שבת מלכתא).

סח לי ידידי הוותיק ר' יהודה הראל (ווייס) (הי"ו) [ז"ל],[10] שהיה בין מארגני חוג הסטודנטים הדתיים "יבנה" באוניברסיטה בירושלים, כי עם ארגון החוג הוחלט לבקר אצל הרב, לקבל ברכתו ועזרתו המוסרית, והוטלה השליחות הנכבדה הזאת על אליעזר אורדנג (אלינר) ז"ל ועל המספר (יבדל לחיים) [ז"ל].

כדרכו בקודש, קיבל הרב אותנו בסבר-פנים-יפות (אפשר שבאותה שעה עלתה לפניו דמות שני תלמידיו-מודרכיו מימי רבנות בויסק – ד"ר בנימין-מנשה לוין וד"ר משה זיידל, שלימודיהם באוניברסיטאות לא פגעו בשלמותם הדתית, ועלו ונתעלו בעוז-אמונתם). הרב התעניין בלימודינו, חיזק ועדד אותנו, והבטיח לנו לעמוד לימיננו בכל שידרש.

עם זאת מצא לנחוץ להעיר לנו, שאין דעתו נוחה מזה שלקחנו לעצמנו את השם "**יבנה**". בטוח אני, אמר הרב, שחוגכם הוא רציני, וגם החולין שאתם עוסקים בהם יהיו על טהרת הקודש, אולם המקום "יבנה" מיוחד אצלנו כמקום שכולו תורה, בהמשך של רציפות תורה-שבעל-פה, ועל כן גם השם "יבנה" ראוי לו להיות נקרא על חוג שכולו עוסק רק בתורה.

ר' יהודה הראל (ווייס) הוסיף וכתב אלי במכתב מיום כ"ג מנחם-אב תשמ"ז:

"לפני שנתיים נפגשתי אתך באוטובוס של "אגד" (בדרך לירושלים או לת"א) ותוך כדי שיחה ספרתי לך מזכרונותי על **הגרא"י קוק** זצ"ל. ביקשת אז להעלות את הדברים בכתב ולשלוח לך. הנדון היה ראיון הועד של "יבנה" – ברית סטודנטים דתיים – עם הרב זצ"ל, שבו השתתפתי גם אני. במשך הזמן לא כתבתי לך, מפני שלא זכרתי מה נאמר באותה פגישה. עתה באה מציאה לידי, כי מצאתי במחברת שלי מאותם הימים רישום קצר של אותה פגישה. ואמרתי בנפשי לא אמנע טוב מבעליו:

הראיון עם **הרב** נתקיים במוצ"ש פ' בהעלותך תרצ"ב, בהשתתפות הועד החדש של "יבנה", אשר נבחר לא מזמן, והם אליעזר אלינר ז"ל ,ישראל איסר זיידמן ז"ל ו(יבל"ח) בן-ציון סגל [ז"ל][114] וכותב שורות אלו. ואני רושם כאן כפי שהדברים רשומים אצלי, מתוך דברי הרב זצ"ל:

1. על עם ישראל לשוב אל הטבע, ותורת ישראל היא טבע היהדות.
2. הרב שולל את המונחים דתי, חרדי, אדוק, ובמקום אלה יש לאמץ את המונח יהודי **כשר** (אליעזר אלינר ז"ל הזכיר בשיחה: איש-אמונה, שומר-אמונים).
3. לראות את דור התחייה העברית של ההווה לא כגורם נפרד, כי אם של התחלת יעודי הנביאים, ובזה יגדל כוח השפעתנו באופן טבעי גם כלפי חוץ.

---

114. עי' שחר אורו עמ' 172.

4. עבודתנו צריכה להתפשט לא רק בעולם המחשבה, כי אם גם על שדה התרבות החומרית בבניין הארץ, שביחד יוצרים ישוב ארץ ישראל (הדברים נאמרו כלפי אותה מפלגה שרואה באי״י רק את הצד הרוחני שבה ומתעלמים מארץ ישראל המצפה מבניה שיבואו לבנותה ולעבד את אדמתה).

ובהזדמנות זו, עוד כמה שורות: הרב זצ״ל הכיר אותי וידע כי אני פעיל במסגרת ״משמרת שבת״ בירושלים. באותו זמן ביקש הרב לכנס כינוס של חכמים וסופרים לעוררם לפעולה למען השבת, והציע לי לכתוב את ההזמנות. הרב זצ״ל גם מנה לפני שורה של אישים שיש להזמינם. אך אני התקשיתי בתארים איך לכתוב לכל אחד, ואז רשמתי לפני מפי הרב את התואר לכל אחד מהמוזמנים. בדרך כלל היה נוסח אחיד, אך זכורני כי לשני אנשים נכתב תואר מיוחד, למו״ר פרופ׳ י.נ. אפשטיין ז״ל אשר זכה מפי הרב לתואר הכי גדול בלמדנות,[115] וכן לפרופ׳ שמואל קליין ז״ל שצויין ״ידיד נפשי״ [הוא סייע רבות לסטודנטים הדתיים ונבחר כפטרון של ״יבנה״].

*

סח לי הרב יהושע סלומון שליט״א [בן ידיד-נעורי הרב ר׳ דוד סלומון ז״ל][116]:

מו״ר ראש ישיבת חברון, הגר״י סרנא ז״ל, היה ממעריציו הגדולים של הרב, והפליג לא פעם בשבחו כגאון וכצדיק. פעם ציין במיוחד את מידת רצונו של הרב להשפיע ולקרב ליהדות-אמת, וסיפר את הסיפור דלקמן:

הלכתי פעם עם איזו משאלה אל הרב, וכשעליתי במדרגות הבית, ראיתי שני אנשים בעלי צורה (שתלבושתם העידה שאין הם שייכים לציבור הדתי) יוצאים מבית הרב. כשהתקרבתי אליהם והסתכלתי בהם מקרוב, הבחנתי בפניהם איזו התרגשות.

כשנכנסתי אחר כך לחדרו של הרב, עוד לפני שפתחתי בדברי, פנה אלי הרב ואמר: הלא ודאי בא כבי באיזה עניין, אולם ברצוני להקדים ולספר לו מה שקרה עכשיו. היו אצלי שני פרופסורים מהאוניברסיטה ודנו אתי באיזה נושא. אולם ניצלתי את ההזדמנות ונכנסתי אתם בשיחה בענייני אמונה. הדברים נמשכו והתארכו ובסיומם היתה לי ההרגשה שעוררתי אצלם הרהורי תשובה וקירבתי אותם לאורחא דמהימנותא.

קול ד׳ הקורא מעמקי הנשמה

נפגשתי פעם עם המשורר אברהם שלונסקי, שהיה בשעתו הכוכב העולה של השירה המודרנית, ותוך כדי שיחה על השירה החדשה, סיפר לי שלפני שנים פרסם שיר

---

115. **ראה שני כרכי ספרו הגדול ״מבוא לנוסח המשנה״. נודע כעילוי בעיר מולדתו בריסק, והגר״ח סולובייצ׳יק ז״ל שלחו לווילנא אל הגרח״ע גורודזנסקי ז״ל, אלא שהמצוקה הכלכלית טרדתו מבית-תלמודו.**

116. הדברים מובאים גם בליקוטי הראי״ה א עמ׳ 110.

ב״הפועל הצעיר״, וקיבל אחר כך מכתב-ברכה מרגש ממרן הרב זצ״ל. לא רק תכנו של המכתב הרשים אותו, אלא גם עצם העובדה שהוא, משורר צעיר ועדיין לא כל כך ידוע בציבור הרחב, זוכה שהרב הראשי לארץ ישראל מקדיש תשומת-לב לשיר שלו ואף מוצא לו זמן לכתוב לו מכתב עידוד כה מרגש.

כשאמרתי לו שהנני מעוניין מאוד לראות את המכתב, הביע צערו על שנעלם המכתב ממנו, וגם הוא אינו מוצא אותו. אחרי פטירתו של שלונסקי פניתי למטפלים בארכיון שלו, וגם הם לא הצליחו למצוא את המכתב.

והנה מתברר שהיה מי ש״זכה״ במכתב ב״משיכה״, ולבסוף הגיע לידי הסופר רבי אברהם ביק (שאולי), שפרסם אותו ב״על המשמר״, ומשם לקחו מר יריב בן-אהרן ופירסם אותו שוב ב״עמודים״ של הקיבוץ הדתי (חשון, תש״מ).

אכן, מר בן אהרן היטיב עמנו, והקדים למכתב את השיר של שלונסקי, אשר עורר את הרב להגיב בצורה כה נרגשת (וכנראה שהמשורר עמד גם הוא על יחודה של יצירה זו, שכן העמיד את השיר הזה בראש הכרך הראשון של ארבעת כרכי שירתו), וזה דבר השיר:

התגלות

ועלי זקן מאד... ובני עלי בני בליעל...
והנער היה משרת את ה׳.
(שמואל א׳ ב-ג)

אי-מי קרא לי: שמע!
אי-מי קרא בשמי.
מה?
מי?
עלי אמר: שוב שכב!
עלי אמר: לשוא!
עלי אמר: אין חזון, כי כהתה עיני.
אך שוב קרא לי: שמע!
אך שוב קורא בשמי.
איכה אען: הנני!?
חצות. עלי ישיש על יצועו יתיפח:
״בניי... הה בניי...״
וכבר רובץ היקום בי, פצוע כשקיעה
בין פגרי-עננים.

ידעתי: הנה יבוא ה׳,
הנה יבוא וינשק פצעיכם בסער.
ועלי זקן מאד. ובני עלי נבלים.
ואני עודי נער.
אך הנה שואג יקום, הנו כואב ורן,
ובמזרח האדום אצבע **ברק** לי
קוראה.
– דבר, ה׳, כי שומע עבדך!

מר יריב בן-אהרון מוסיף דברי פרשנות לשיר:

שלונסקי הצעיר, העולה לארץ מרוסיה ושותף להתיישבות החלוצית בעמק יזרעאל, כשמואל הנער שומע את הקול הקורא, דווקא לו, מפני שבני עלי הכהן הינם בני בלייעל. הבנים האחרים של העם היהודי איבדו, בחטאיהם, את היכולת לשמוע את הקול ולמצוא את הכיוון, ולכן איבדו גם את הירושה. לפיכך מסתיים השיר כך.

יש פה יותר מחוויה של יחיד. ישנה פה חוויה של דור, ששומע את הקול הקורא לו מתוך היקום השואג. יש משמעות למעשיו, שהם היענות לקול המשקף את מה שקרא י. ח. ברנר: ״מעשים אדירים, כמעט קוסמיים, כתחיית ישראל על האדמה״.

שלונסקי שאב את מירב המוטיבים לשירו זה משמואל א, פרק ב-ג. ואם נדמה כי התיבות והניבים שנטל שלונסקי מספר שמואל א, מקרבות את יצירתו לתחום מדרש הפסוקים ומרחיקות אותו משמו ״התגלות״ – הרי בא דווקא כאן מכתבו של הראי״ה קוק ומעמידנו על טעותנו:

ב״ה ט״ו מנחם אב, ירושלים

לכב׳ המשורר ר״א שלונסקי הי״ו

נהניתי מיפעת שירך ״**התגלות**״ שהופיע בגליון ״הפועל הצעיר״ האחרון. יש בו משום שפע הלב הבא לעורר לקול ה׳ הקורא לנו מקרב מעמקי נשמתנו. קול ה׳ בכוח ובהדר הממלא כל העולמות כולם. יצירות עולמים על גבול התעלומה עומדים, מוכנים להתפרץ באורות מאופל, מלאי–שירה, לקומם חיבת הארץ חמדת עולמים.

המבטא שלך על אצבע **ברק**, כבר יש לו סמוכים בדברי הרמב״ם ז״ל ״והרי אנו דומין למי שהבריק לו הברק והוא בליל חזק החושך״ [הקדמה למורה נבוכים]. בהשראת הנבואה דיבר רבנו, ואותה **התגלות** מהותית כפי אותה המידה שהשירה מגלה את תכנה.

והנני מברך אותך שתזכה להמריא בשירתך למרומי הקודש של תחייתנו הלאומית ולדבר שיר לקראת עם חי המתעורר מול השחר הבוקע אורו ועולה על אדמת מטענו, כנפשך היקרה ונפש המברכך מהר הקודש מירושלים.

הק׳ אברהם–יצחק הכהן קוק

מר בן-אהרון מסיים בשורות הערכה לעומק הרגשתו של מרן הרב זצ״ל ולרחשי לבו לרוח החלוציות של בניין בארץ:

״אישור שכזה למשמעות שירו של א. שלונסקי, מעיד על קשב בלתי מצוי שהיה בנשמתו של הראי״ה קוק לזרמי הרוח שעלו ופרצו במעלה ההגשמה הציונית, ודווקא במחנות החלוצים, בחצרו של השמאל שבציונות״.

ואנו נאמר: מרן הרב זצ״ל היה נרגש למקרא השיר של שלונסקי, שמקורו הוא תנכי, הואיל והוא ראה בו את הקשר הפנימי של אדם מישראל אל המקורות והיניקה מהם. הוא הבחין בו את הקשב הפנימי לקול הקורא של הנשמה, לקול-אלוקים המהלך בתוך האדם היהודי – ״אותיותיה של תורת החיות בעוז-קודש בנשמתו של כל אחד ואחד מישראל״ (כתי״ק).

מכתבו של הרב הוא גם ביטוי לאמונתו הכללית, ששירה אמיתית נובעת מעומק הנשמה האלוקית, ונפש אמן מוכרחה להיות פתוחה לקודש, וכך פסק הרב את פסוקו ברשימותיו השוטפות ממעיין מחשבתו: ״אין שירה בעולם שלא תופיע בה קדושת אמונה בזהרורי אורותיה״ (כתי״ק). ואם בכל שירה אמיתית הדברים אמורים, על אחת כמה וכמה בשירה הקשורה ״במרומי הקודש של תחייתנו הלאומית״.

במעמקי הנשמה קול ד׳ קורא בלא הרף. מהומת החיים יכולה רק להמם את הנפש, עד שלא תשמע ברוב עתות חייה את הקול הקורא, אבל בשום אופן לא תוכל לעקור את היסוד והשורש של הקול הזה, – – – קול ד׳ בכח, קול ד׳ בהדר.

מאמרי הראי״ה א, עמ׳ 113

*

״גוילין נשרפין ואותיות פורחות״

עבודה זרה יח, א

כי הרוח בת-הנצח הצרורה בגְוִיל הספר
אֵש-הרֶשע לא פגעה בה גם בבְגוד בה האדם!
היא דומה לעוף-הפלא העולה מתוך האפר,
נהדרת שבעתים וקיימת לעולם.

א׳ שלונסקי

שירת קודש

״משורר היהדות״ – זה שמה וזה זכרה של חוברת נהדרת שהוציא רי״צ רימון ז״ל, עם שוב הרב לארץ באלול תרע״ט, ובה נאמר:

> בהכירנו את הדמות הרוחנית הגדולה של הרב, אנו מרגישים כי כמו כל משורר אמיתי, מרחם הוקדש להיות משוררה של היהדות.

בתואר המיוחד הזה, **משורר היהדות**, קידם הסופר ראובן ברייניז ז״ל את פני הרב ברוב כבוד, בהגיעו לארה״ב בשנת תרפ״ד, ובעיתון היומי רב התפוצה שהופיע אז בניו-יורק, ״דער טאג״, כותב הסופר:

> הרב קוק הוא משורר, משורר האמונה. המניע הרוחני של אישיותו זו אמונתו העמוקה, התלהבותו ודבקותו באלוקים. בכל מה שהוא כותב מרגישים השראה וחזון. הביטויים שלו מקרינים ניצוצות משלהבת י-ה – – –
>
> ראש רבני ארץ ישראל – זו אישיות שופעת אור, עשירה ברעיונות דתיים ולאומיים. הוא אחד מן הגדולים ביותר בדורנו.

*

״זוכרני שלפני כמה שנים אמר לי מו״ר הגאון ר׳ יצחק הוטנר זצ״ל, שבכדי להבין את כתבי מרן הראי״ה קוק זצ״ל, צריכים לזכור שהוא היה משורר בחסד עליון״.

מתוך הקדמת המו״ל של ״אורות האמונה״

״בשירה החילונית – שמשורריה מעלים אותה למקור הסתכלות פנימית של יופי – אמנם מתעוררת הנפש הפיוטית בציפייה להתרוממות, אבל סוף סוף נדממת שירה זו בנשמה, מול תהום היאוש המתגלה ביסודותיה הצנומים. – – –

לא כן כשאנו עומדים על יסוד שירת רבנו, שהיא כולה קודש והיא ממלאה אותנו ברוב אושר. העבר וההווה מתמזגים בה יחד וניצבים מול עתיד מרומם, כי אין גבול לשירת הקודש, והנשמה מתרוממת בהוד וגבורה יחד עם המציאות הממשית. – – –

משירת רבנו אנו דולים פנינות יופי וגבורת חסד-עליון. היא מעלה אותנו אל הנצחיות, בה אנו מאזינים לצלילים הקדומים של הגדולים במשוררי ישראל״.

הרב משה גורביץ ז״ל, עורך ״אורות האמונה״

״שירה אין-סופית בוקעת ועולה מכתבי הראי״ה, פאתוס אלוקי שאין דומה לו, מעיין נובע בלי הרף, מעיין של מילים והשגות, ובאמת זהו שפע של דביקות אלוקית, חזיונות ומשא נפש לרום עולמות אציליים, אשר ביחד עם זה משכנם גם פה בארץ, במאבקיה של כנסת ישראל״.

ר׳ הלל צייטלין ז״ל הי״ד, ספרן של יחידים, עמ׳ 236

״הרב קוק היה שר התורה ושר השירה, פייטן ליודעי חן, פייטן שבקדושה. הפיוט מחצבתו קודש. אך מיום שקלקלו החיצוניים, חל פירוד בין השירה והקדושה, שהן תרין רעין דלא מתפרשין. כיוון שיורדת נשמה גדולה לעולם, היא שוב מקרבת את הנפרדים, הנאהבים והנעימים. כל אדם גדול בא לפייס, לפשר, לקרב רחוקים בזרוע, כאליהו התשבי, ולעשות שלום, כדוגמת קונו, העושה שלום במרומיו. הרב קוק היה איש השלום, המבשר הגדול, וברגלי מבשר צעד על הררי הפיוט״.

אליעזר שטיינמן ז״ל, צנצנת המן

כיון שבין כל הדברים המושכים את הלב בזמננו והפועלים הרבה על החיים, היא הספרות **והשירה**, מוכרחים אנחנו לראות שגם בזה המקצוע יהיה לנו משלנו, ולא תהיה

—4—

הוצאה שלישית

מקדשת
לשובו של רבנו הגדול שליט״א
לארץ קדשנו
מנפיעתו הארוכה לארצות־הברית
לשם
ד־רמת קרן ד־התורה
בארץ ובחו״ל

דפוס ציון בירושלם

הוצאת הסתדרות ירושלם, ירושלם תובב״א

ש י ר
ה א מ ו נ ה
מאת
רבנן הגדול מרן
אברהם יצחק הכהן קוק
שליט״א.

המחיר 1 נ״מ

ההכנסה מקדשת לאוצר־הספרים
שעיי ישיבת מרכז הרב

קונטרב משנת ה׳תרפ״ה

עוד ברית כרותה שכל בעל כשרון ספרותי, וכל משורר מפורסם, מוכרח הוא להיות כופר ופושע ישראל למפרע.

את מגדל תרמית זה אנו חייבים להרוס, ולהראות לכל באי עולם את ההוד **השירי** והנועם הספרותי, אשר יפרחו בהיותם מְשׁוּקִים ממקור חיי האומה הטבעיים והנאמנים, מקור מים חיים ד׳.

אגרות הראי״ה א, אגרת קמט, עמ׳ קצה

חובת קודש זו ״להראות לכל באי-עולם את **ההוד** השירי **והנועם** הספרותי״ הנובעים ממקור ישראל, חיי טבעו וחיי אמונתו – עליה חזר מרן הרב זצ״ל כמה וכמה פעמים במאמריו ובאיגרותיו.

נפש הכהן-גדול שהקשיבה יום-יום לשירת הלוויים שבמקדש האומה, נפש המשורר שהקב״ה ״נתן באזנה קֶשֶׁב״ (כביטויו של ר׳ יהודה הלוי), והיא התנגנה למקרא שירה אמיתית המקרינה **הוד**, והתרשמה מיצירה ספרותית המַשרה **נועם** – נפש זאת ידעה להעריך את השפעתן הברוכה על הקורא הרגיש, והתגעגעה ושאפה שהן תחזורנה לשאוב השראתן ממקור ישראל, ממקור הקודש.

על כן עלז לבו כשהופיע במחיצתו הצעיר המחונן, אציל הרוח, המשורר יוסף-צבי רימון ברוך-העט, שאצר בתוכו הרבה **הוד ונועם**, ונפשו השתפכה בהרגשות עדינות, נובעות ופורצות מעומק הנשמה, ומבוטאות בכושר ביטוי נדיר מלא מעוף רם ונישא[117].

מאז הגיע רימון הצעיר ליפו, בשנת תרס״ט, מצא את דרכו לבית הרב וזכה לקירובו הנלבב. הוא עודד אותו, הדריך אותו והשפיע עליו רוב טובה מרוחו הגדולה. בזכרונותיו סיפר רימון, שבימי לבטיו הנפשיים-הרוחניים, היה זה הרב שהאיר את דרכו, והעמידו על אורח מישור, על אורחא דמהימנותא:

״בשיחותיו היה מלא מחשבות פוריות שהיתה בהן עמקות מיוחדת, והרגשתי כי נפתרו לי כל שאלותי. הוא התעניין בי הרבה וקרבני אליו, עד שהייתי בעיני כבן-ביתו. חידוש היה לי לראות גאון בישראל היודע לרפא משובת עלומים. הרב הוא מבוע פלאים, מקור של שירה אמתית״.

הארץ, י׳ אלול תרצ״ה

״המאורע הרוחני הגדול בחיי רימון היתה פגישתו עם הרב קוק, זכרונו לברכה. לכאורה היתה רק שפה אחת לרב, וכדברו עם הנהג כדברו עם המנהיג. לכאורה לא עצר כוח לכבוש חזונו ופיזר אותו על כל אוזן מקרית. ובכל זאת לא כן הדבר. בכל זאת נתן את

---

117. ראה ערכו באנציקלופדיה של הצינוות הדתית, כרך ה, עמ׳ 687, וראה ״חיי הראי״ה״ עמ׳ 227-229.

חזונו לאיש ואיש כדרך תפיסתו. ניתן לשער כי גם רימון קיבל מן הרב באופן אחר משקיבלו אחרים. עכשיו, כשהופיעו ספרי הרב בחכמת הקודש, ניתן לשער דבר זה ביתר בטחון. בנפשו העורגת של רימון הצעיר מצא הרב כינור-קיבול אחר מאצל אחרים. יוצא מזה, שהיו כאן יחסים הדדיים. כמה משירות רימון ראויות להינתן בהערות שוליים לדברי הרב. כמה מדברי הרב ראויים להרשם כמקור השפעה לדברי המשורר. שירי רימון הם לעתים פירוש לדברי הרב".

ר' בנימין, משפחת סופרים, עמ' 165

"משורר שכל הגות רוחו ומעוף שירתו נובעים ממעין-החיים של אור ישראל"

ב"ה י"ט טבת תרצ"ב

מלא חצי יובל לכבוד עבודתו הפוריה של ידידנו המשורר המלא רוח דעת ויראת השם טהורה, מו"ה **יוסף–צבי רימון** שליט"א, יישר כח. הגיע הזמן להתעורר, ליתן כבוד ועז למשורר המיוחד במינו בזמננו, שכל הגות רוחו ומעוף שירתו נובעים הם ממעיין החיים של אור ישראל, נצחו ועזו וקדושת נשמתו.

יוכל להיות שדווקא משורר כמו חביבנו זה, מתוך מעמקי הצער שבחייו, נשמתו מתרוממת ומתקדשת, והוא – דווקא הוא, הנהו העלול לפתוח מסלול הקודש בשירת ישראל המתחדשת, אשר אחרי אשר נאלמה מאות בשנים, פתחה את פיה לדבר גדולות, אבל מסיבות חיצוניות חיי החולין נתנו בה את החלק היותר מכריע, למרות שבתור שירת ישראל היא מוכרחה להיות יונקת ממקור הקודש.

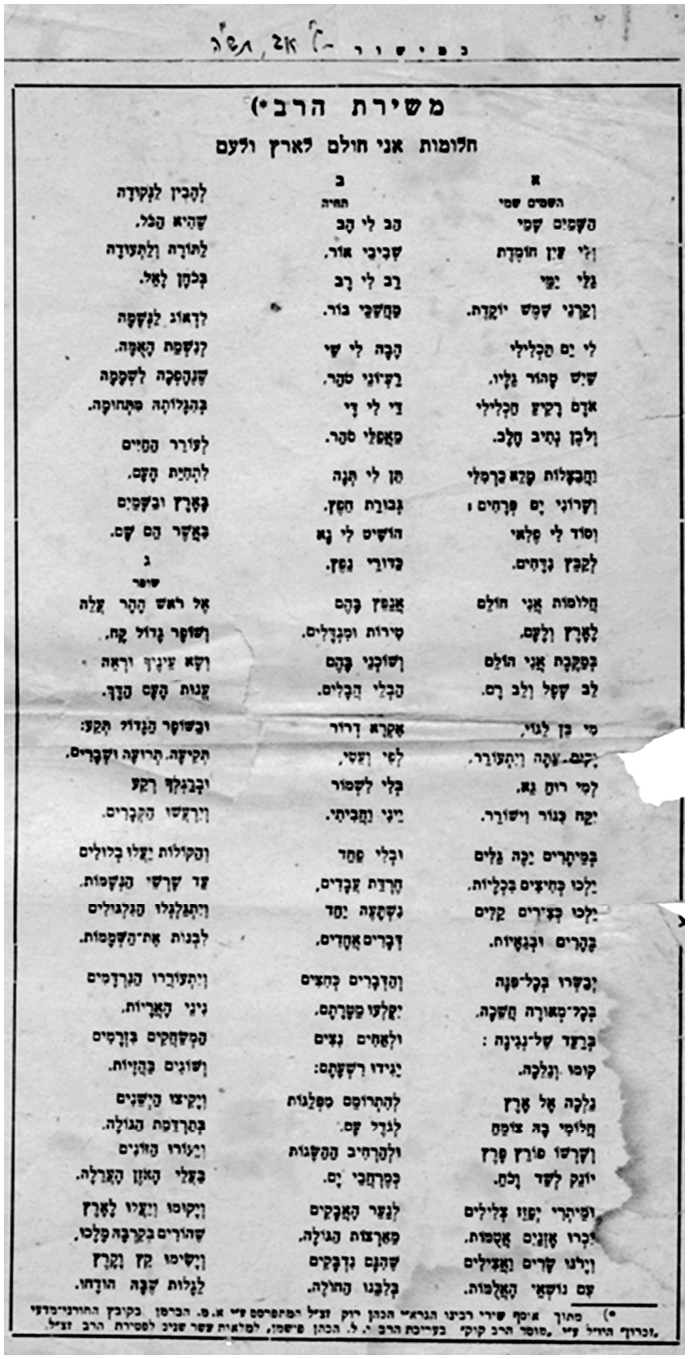
והנה מופיע לנו משוררנו החביב, רבי **יוסף צבי רימון**, כהדס במדבר, ביניקתו מלשד החיים המקודשים האצור בקרב רוחו פנימה, המשומר בטוהר חייו וברגש טהרתו המיוחדת. נקווה שיבואו ימים, והוא לא רק אחד המשוררים בישראל יהיה, אלא למופת יהיה בחטיביותו המיוחדת, ולמשל למשוררי יהודה הבאים, אשר ירונו בגאון שם ד' צור ישראל.

חזק ואמץ, איש הרוח המסולא בפז, משוררנו היקר רבי יוסף צבי רימון! ויהי ד' עמו לחזק ולאמץ את ידיו הטהורות של האיש הטהור ונקי הדעת ולעודד את רוחו, להגדיל ולפאר בעתיד עוד עבודות רבות ונהדרות, על הככר המרומם של שירת ישראל, אשר תתחדש בהוד קדושתה, אשר יחובר עם רעם גבורתה ופאר יפיה.

כברכת ידידו המחזק ידיו באהבה

אברהם–יצחק הכהן קוק

חוברת היובל לרי"צ רימון, פנחס גראייבסקי, תרצ"ב

משירת הרב*)

חלומות אני חולם לארץ ולעם

א השמים שמי	ב תמיה	ג שיר
הַשָּׁמַיִם שָׁמִי	הַב לִי הַב	שֶׁהֵיא הַכֹּל.
וְלִי עֵין הַמְּדָעַת	שְׁבִיבֵי אוֹר.	לַתּוֹרָה וְלַתְּעוּדָה
גַּלֵּי יַמַּי	רַב לִי רַב	בְּכֹחַן לְאֵל.
וְקַרְנֵי שֶׁמֶשׁ יוֹקֶדֶת.	פַּחֲשֵׁבִי בּוֹר.	לְדַאוֹג לְנַפְשָׁהּ
לִי יָם הַכְּלִילִי	הָבָה לִי שִׁי	לְנַפְשָׁהּ הָאֻמָּה.
שִׁישׁ קָהוֹר גָּלָיו.	רַעְיוֹנִי טָהֵר.	שֶׁנְּהַפְּכָה לִשְׁפָכָה
אַדַּם רָקַע הַכְּלִילִי	צִי לִי דִי	בְּהַגָּלוּתָהּ מֵהֲתוֹכָהּ.
וְלִבִּי נָתִיב חָלָב.	סְפָלֵי סָהַר.	לְעוֹרֵר הַמַּיִם
וְהַבְּעָלוֹת עֻבָּא כַּרְמְלִי	תֵּן לִי תְּנָה	לְהָחֵית הָעָם.
וְקַרְנֵי יָם פְּרָחִים,	גְּבוּרַת חֶסֶן.	בָּאָרֶץ וּבַשָּׁמַיִם
וְסוֹד לִי אֱלֹאִי	הוֹשִׁיט לִי נָא	בַּאֲשֶׁר הֵם שָׁם.
לְצִפֵּי נְדָחִים.	בְּדוּרֵי נֶפֶץ.	
חֲלוֹמוֹת אֲנִי חוֹלֵם	אֲנַפֵּץ בָּהֶם	אֶל רֹאשׁ הָהָר אֲלֵה
לָאָרֶץ וְלָעָם.	שִׁירוֹת וּפְזָמִים.	וְשׁוֹפָר גָּדוֹל קָח.
בְּסַפְּקָת אֲנִי חוֹלֵם	וְשׁוֹכְנֵי בָּהֶם	וְקֹא עֵינֵךְ וּרְאֵה
לֵב שָׁפֵל וְלֵב רָם.	הַכְּלִי הַכָּלִים.	עֲנוֹת הָעָם מֵרָחֹק.
מִי בֵן לַנְּעִי,	אַקְרָא דְרוֹר	וּבְשׁוֹפָר הַגָּדוֹל תִּקָּעַ:
יָקוּם־עָתָה וְיִתְעוֹרֵר.	לְמִי וְעַתָּה,	תְּקִיעָה. תְּרוּעָה וְשָׁבָרִים.
לְמִי רוּחַ נָא.	כְּלִי לְשָׁמוֹר	וְכַבְּנֹלַח רָצַע
יָצָא כְּגִבּוֹר וְיָשׂוֹרֵר.	נִינִי וַחֲבִיתִי.	וְיִרְאֲשׁוּ הַקְּבָרִים.
בְּפִיהֲרִים נָכָה גָּלִים	וּבְלִי שָׁחַד	וְהַקּוֹלוֹת יַעֲלוּ כְּדוּלִים
יָלְכוּ בְּחִיצִים בְּקָלִיוֹת.	חֶרְדַּת אֲבָדִים,	עַד שְׁרְשֵׁי הַנְּשָׁמוֹת.
יָלְכוּ בְּצִירִים קָלִים	נִשְׁקָעָה יָמֵד	וְיִתְגַּלְגְּלוּ הַגִּלְגוּלִים
בָּהָרִים וּבְגָאָיוֹת.	דְּבָרִים אֲחָדִים.	לִבְנוֹת אֶת־הַשָּׁמָמוֹת.
וְנָשְׂרוּ בְּכָל־פְּנָה	וְהַדְּבָרִים בְּחֹצֵי	וְיִתְעוֹרְרוּ הַנִּרְדָּמִים
בְּכָל־תְּאוֹרָה חֲשֵׁכָה.	יְגֻלְּמֵי מַשְׁרָתָם.	גִּיגֵי הָאֲרָיוֹת.
בְּרֶגֶשׁ שֶׁל־נְגִינָה :	וְלָאֻמִּים נְצִים	הַמְּשֻׁחָרִים בְּזָרְמִים
קוֹמִי וְגִלָּה.	נָגִידוּ רִשְׁעָתָם:	וְשׁוֹנִים בְּהַוָּיוֹת.
גִּלָּה שֶׁל אָרֶץ	לְהִתְרוֹמֵם כְּפָלָנוֹת	וְיָקִיצוּ הַיְשֵׁנִים
חֲלוֹמִי בָּהּ צוֹפֶה	לְגַיְלֵי שָׁם.	בְּתַרְדֵּמַת הַגּוֹלָה.
וְשָׁרְשׁוּ פּוֹרֶה אָרֶץ	וּלְמַרְחִיב הַמַּשָּׂגוֹת	וְיַעוֹרוּ הָאוֹנִים
יוֹנֵק לְשַׁד וְכַח.	כְּפַרְחֵבִי יָם.	כְּאֵלֵי הָאֵזֶן הָאֲרֻכָּה.
וְעֵירֵי יָצְוּ קְלִילִים	לְנַעֲר הָאֲבָקִים	וְיָקוּמוּ וְיָצִיוּ לָאָרֶץ
יִכְרוּ אֲזָנִים אֲטֻמוֹת.	מֵאַרְצוֹת הַגּוֹלָה.	שֶׁהוֹרִים בְּקַרְבָּה פְּלָטָה.
וְיָרְעוּ שָׁרִים וַאֲצִילִים	שֶׁהֵמָּה נִדְבָּקִים	וְיָשִׁיבוּ קֶדֶם וְנֶהֱרָץ
עַם נוֹשְׁאֵי הָאֲלָפוֹת.	בְּלֵבָבוֹ הַחוֹלָה.	לְגָאוּת שֶׁבָּה הוּחַתּוּ.

*) מתוך אוסף שירי רבינו הגראי״ה הכהן קוק זצ״ל המתפרסם ע״י א.ס. הכהן בקובץ התורני־בדפי ״זכרון הזיל ע״י ״מוסד הרב קוק״ בעריכת הרב י. ל. הכהן פישמן, למלאות עשר שנים לפטירת הרב זצ״ל.

ובמכתב עידוד נוסף, כתב עליו מרן הרב זצ״ל:

איש מצויין, משורר בחסד עליון, מעמיק במחשבה וטהר–לב להפליא – – – משורר יקר זה – מקורות שירתו הנם ישראליים–טהורים. געגועיו האלקיים נובעים מטל החיים של קדושת ישראל ואור תורתו שהוא מחזיק בה בכל עוז חייו.

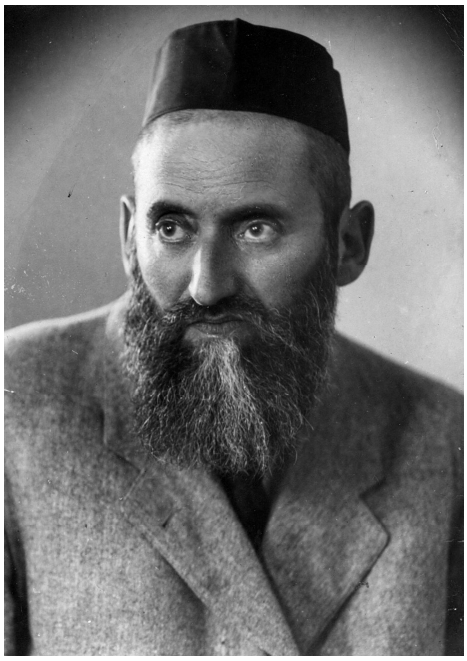
אוצרות הראי״ה מהדו״ב ח״א, עמ׳ 502

*

אי אפשר לספרות ישראלית שתצליח, בלי התקדשות הנשמות של הסופרים, – – – אם את הספרות הישראלית אנו חפצים להחיות, צריכים אנו ללכת בדרך הקודש הזאת, לבוא מן הקדושה אל הספרות. – – –

הספרות תתקדש וגם הסופרים יתקדשו – – – וכל סופר יחל לדעת את הרוממות ואת הקודש שבעבודתו, ולא יטבול עטו בלא טהרת נשמה וקדושת רעיון – – – אז תצא היצירה בטהרתה ורוח ד׳ תחול עליה.

אורות, אורות התחיה, פרק לו-לז, עמ׳ פא-פב

המשורר ר׳ יוסף-צבי רימון

קטע מהפואימה **״אחד״** של משוררנו היקר והנעלה רבי יוסף צבי רימון ז״ל, שהופיעה בקובץ ״התרבות הישראלית״ שיצא לאור בשנת תרע״ג ביפו.

אַתָּה אֶחָד... וְהָלְאָה בְּכָל הָעוֹלָמוֹת וְהַחַיָּוֹת
שֶׁלֹּא שְׁזָפַתָּם עוֹד עַיִן –
שֵׁם כְּבוֹדְךָ כֻּלּוֹ יִתְפַּשֵּׁט בִּגְדֻלָּה וְהָדָר
בִּלְתִּי מוּבָנִים לַנְּשָׁמוֹת;
וְלָכֵן קֶסֶם אֶחָד לְכָל מַרְאוֹת כְּבוֹדְךָ
הַנִּרְאוֹת וְהַבִּלְתִּי נִרְאוֹת –
בְּתִפְאֶרֶת נֵצַח-הַנְּצָחִים כָּמוֹךָ אֱ-לֹהָיו!
וְאֶת נִשְׁמַת הָאָדָם הַגְּדוֹלָה וְהָרוֹמֵמָה בָּרָאתָ
כִּי חָפַצְתָּ הַאֲצֵל עָלָיו מִימַי רִגְשׁוֹתֶיךָ,
וְלָכֵן בְּשָׁעוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת כֹּה תִּפְחַד, כֹּה תִּרְעַד,
נִשְׁמָתוֹ אֵלֶיךָ, – – –
וְאֵלֶיךָ אֱ-לֹהַי, אֱ-לֹהֵי הַנְּשָׁמוֹת, אֱ-לֹהֵי אֱמֶת יִפֵּי וְשִׁירָה
אֶתְפַּלְלָה!
שְׁלַח קַרְנְךָ הָרָן הַזָּהָב הַגְּדוֹלָה וְהַבְּהִירָה;
אֶעֱלֶה בוֹ כְּעַל סֻלָּם אֶל יַם הַנְּגוֹהוֹת, יַם הַיַּמִּים שֶׁל כְּבוֹדְךָ –
וּבְתִרוּעוֹת גִּיל אֶדַּדֶּה בֵּין גַּלָּיו
אֶגְמָא וְאָשִׁיר שִׁירַת הָאוֹרָה
שֶׁתְּחִלָּה אֵין לָהּ וְלֹא סוֹף...

״משורר גדל-רגש ואדיר-ביטוי – – –
המכוון פניו כלפי יוצר העולם״

שירי הרי״צ רימון, המיוחדים בצלילם, פורסמו באכסניות שונות, ובמשך שנים לא זכו להקבץ אל ספר אחד. והנה נתעורר לכך המנהיג האידיאולוגי של תנועת הפועלים, שהיה לו יחס חם מאוד ליצירה ספרותית וזיקה עמוקה למסורת, הלא הוא ברל כצנלסון ז״ל, יליד בוברויסק, אשר בצעירותו קרא ושנה, ואף בשנותיו האחרונות נהנה ללמוד דף גמרא.[118] כשעלה לא״י עוד התלבט אם להמשיך בפעילותו בתנועת הפועלים, או

118. סח לי ידידי חבר קבוצת שלוחות לשעבר, רבי בנימין אדלר הי״ו:
״כשהייתי במסגרת קבוצת ׳עליית הנוער׳ בשדה-יעקב, ביקרתי פעם בצפת, ובשעה מוקדמת

להכנס ללמוד בישיבת הגאון הרידב״ז ז״ל בצפת (רבה של בוברויסק בשעתו, ששם זכה גם להערצת המוני העם). היה זה הוא ששם עין טובה על יצירתו של רי״צ רימון, והדפיס את אסופת שיריו ״כתרים״ בהוצאת ״עם עובד״ (ירושלים תש״ך).

הדים מרובים היו ל״כתרי״ שירה חדשה זו, והיא עוררה תשומת לב גם באוהלי התורה. הדברים הבאים מפי כתבו של אחד המצויינים שבישיבת חברון, מעידים עד כמה ידעו להעריך את הגילוי היצירתי המקורי של המשורר המיוחד הזה. והרי לנו חלק ממאמרו של הרב **בנימין ליפקין** ז״ל, המאמר הספרותי היחיד שזכינו לאורו מרב-ספרא מצוין זה שנלקח מאתנו באיבו.

יחיד בשירת הדור

> תוהה הלב על האלם של הרגש והחוויה הדתית, על קולם שאינו נשמע במקהלת השירה החדשה. נדמה לך כי אפסו רגש דתי וחוויה דתית מאנשי נפש ושירה בישראל – ואם אמנם יש סורוגוטים [תחליפים] לחוויה הדתית השלמה פה ושם בסיפור ושיר – הרי גם אם תחפש בנרות לא תמצא ביטוי ספרותי-שירי לאותו מצב הנפש של האדם מול האלוקים, של הנברא לנוכח יוצרו ובוראו. היתה השירה נחלת אנשי חול וחולין. ושאלה-פליאה עולה: היש ד׳ בקרבנו אם אין? והרי שירתנו בעבר היתה בחלקה הגדול קודש לד׳, גם על אדמת נכר שרנו את שיר ד׳, ועתה זה דורותיים חדלה שירת קודש בישראל, חדלה, אין שירה זו אפילו ״נושא״ בין שאר נושאים. הוסרה העטרה מעל ראש הגבירה והושמה בראש השפחה. והנה הגיעו לידך שירי י.צ. רמון המקובצים, ״כתרים״, וראית לשמחתך כי קם משורר

בשבת בבוקר, יצאתי לטייל ברחובותיה העתיקים. הגעתי ל׳בית בוסל׳, והנה אני שומע קול לימוד גמרא הבוקע מחצר הבית. קול זה ממקום זה סִקרני ביותר, הלכתי בעקבות הקול, והנה גיליתי להפתעתי המרובה: על המרפסת הפנימית יושב אדם מבוגר והוא הלומד בקול וניגון, בחום ובמתיקות. התקרבתי יותר והנה – **בָּרל כצנלסון**.

למראה האורח הצעיר הבלתי-קרוא, חבוש הכובע, שהתימהון שהסתמן על פניו היה גלוי לעין, הפסיק ברל לימודו, קרא לי ושאל עלי ועל מוצאי. כשסחתי לו מי היו רבותי בפולין, ועד מה גדולים היו בתורה, הביע פליאתו: ׳בפולין של היום עוד צומחים אילנות כאלה?!׳

שאל אותי על שדה-יעקב וכיצד מתקיים משק חקלאי-דתי שומר-שבת, התעניין בנוער של המושב, וכן בנוער העולה וקליטתו. כשאמרתי לו שביקרתי במשמר-העמק ואני מתפעל מעבודת החינוך שלהם, הגיב בחריפות: ׳השומר הצעיר – זה שמדי!׳

כעבור שנים נפגשתי עם יעקב חזן (בתו היתה שכנה שלנו בקיבוץ רשפים), ומסרתי לו את דברי ברל. כן, השיב לי חזן: ׳דעתו זאת ידועה לנו׳, והוסיף וסיפר לי, שפעם בדיון על החינוך של זרם העובדים, העלה בן-גוריון הצעה למסור את מערכת החינוך הזאת לידי אנשי השומר-הצעיר ׳שהתמחו בחינוך׳, אולם ברל כצנלסון שלל דעה זו בכל תוקף. הוא טען כי חינוך זה סופו **שמד**.

גדל-רגש ואדיר-ביטוי, איש אשר כולו מלא מזיו העולם ההדור נאה, ולו עט יודע נגן, וניב רך וענוג לו, והוא מצהיר:

אֵיכָה אָשִׁיר עַל תֵּבֵל וּמְלוֹאָהּ

וֵאֱ-לֹהִים הוּא צָוָּהּ?

אָשִׁיר לְיוֹצֵר הַכֹּל וְנַעֲלָה עַל כָּל

לֵאֱ-לֹהִים אָשִׁירָה!

״לאלקים אשירה״ – זה המייחד את י.צ. רימון ועושה אותו יחיד בשירת הדור. בתוך עדה גדולה של פייטנים זקנים וצעירים מתפלל רימון ביחידות, שירת-הדור מכוונת פיה כלפי האדם והעולם, ואילו המשורר רמון מכוון פניו כלפי יוצר העולם, נשמת העולם – – –

אמנם גם עכשיו שנפקחו עיני חזון, יש אשר פתאום יגוז האור ובמקומו יבוא שוב הערפל, מצב שהרמב״ם תיאר אותו כל כך יפה בפתיחה ל״מורה״: ״פעם יצוץ עלינו האמת עד שנחשבנו יום, ואחר כך יעלימוה הטבעים והמנהגים עד שנשוב בליל חשוך קרוב למה שהיינו תחילה, ונהיה כמי שיברוק עליו הברק פעם אחר פעם, והוא בליל חזק החושך, והנה יש ממנו״ וכו׳ – ברם מי שהבריק עליו הברק וראה את האורה הגדולה, את התוך שמתחת לקליפה, לא יוכל נשוא את החושך המשתרר שוב; לאור הברק נודע לו מהו חושך, והנשמה מלאה געגועים לבקיעת השחר של האורה הבאה. (קדמה גם תקופת ביניים, שאור וצל שימשו בה בערבוביה, כמה מטובי השירים מאז הם שירות-תפילות לוהטות צמאון לאור). ביטוי מקיף למצב נפש זה נתן המשורר בפואימה הנאדרה ״אחד״, שנדפסה בקובץ ״התרבות הישראלית״ שהופיע בשנת תרע״ג, בהשפעתו וברוחו של הרב קוק ז״ל. פואימה זו היא הדבר הגדול והשלם ביותר שכתב י.צ. רימון, בה נתן ביטוי מלא לכל רחשי נפשו ההומיה והמתגעגעת.[119]

י.צ. רימון: ״הרב היה גאון קדוש באצילות רוחו ואורח חייו״

הוא היה גאון בעל קומה שלמה, איש חמודות, הפרה עטו בהלכה ואגדה. חידש גם מחשבה ישראלית, מחשבה גאונית של מופלא, שבה היה מקסים את לב האדם, כזה שנכנס לארמונות מלכים נהדרים, ולבו לא שיער שיש יופי כזה, אשר חזו עיניו עכשיו. אנשים הוגים הביעו השתוממות על רוחו הנעלה.

הוא נודע כאיש הרוח עוד בהיותו בחוץ לארץ, ונתרכזו סביבו אנשים שואפי תושייה, וקשר היה לו עם אנשים גדולים מצוינים של הדור.

---

119. דברי הערכה של הרב בנימין ליפקין על שירתו של י.צ. רימון ז״ל נדפסו בקובץ הספרותי ״למועד״, קובץ ג, ירושלים תש״ו, עמ׳ 69-66.

במשך השנים נודע כחכם גדול, היודע לענות לא רק לגדולי הרבנים, המריצים אליו שאלותיהם, אלא גם להסביר לפני הממשלה ולעיני העמים, דברים ביחס לדת, באופן מפליא. הוא באמת הגאון הקלאסי, שמאיר את עיני ישראל.

הרבנים הצעירים יוצאי ישיבתו דבוקים בו מאוד, כי ראו בו מעלות של גאון קדוש. רוממות של קדושה עליונה באורח חייו ואצילות רוחו.

י.צ. רימון ז"ל, הצופה, ג' אלול תש"א

פעם ראיתיו בראש-השנה בבוקר, כשהוא הולך מן ה"כותל", יוצא מן המבואות לשער יפו, ופניו מאירים כמלאך אלוקים, ופעם בבוקר בשעה מאוחרת התפלל לבדו, והתפלל באיזה מתיקות מיוחדת, והבנתי כי היו לו איזה געגועים להאריך בצלותא, והתפלל ביחידות, ומתוך כל התפילה השתפכה נפשו, כנפש אחד הגאונים, ענק אדם, שנשאר עוד לבדו בארץ והוא דורש את אלקים...

י.צ. רמון ז"ל, נתיבה, תשרי תרצ"ו,
במלאת שלושים לפטירת מרן הרב זצ"ל

נוכחתי הרבה פעמים ב"סעודה שלישית" אצל הרב, ולבד העֲמקות הרעיונית שבדברי הרב, הרי היה בהם מן הלהט הפנימי הסוחף והמדביק, וגם מי שלא ירד לעומקם של הדברים, יכול היה להתחמם לאורם ולרוות את נפשו.

נראה שזהו המובן בנוסח ההגדה-של-פסח "אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה, דיינו", כי רוממות המעמד כשלעצמו היתה בו מעוצמת החוויה של תחושת קרבת-אלוקים.

ר' יהודה הראל

שירת הקודש שבקעה ועלתה מאיש המעלה, משיחותיו-רעיונותיו ומכל הליכותיו בקודש, זו הופיעה ברוב תפארת גם על אדמת נכר, כאשר נאלץ מרן הרב זצ"ל לצאת לארה"ב בשנת תרפ"ד, לישע הישיבות. והרי בזה הדברי הסופר ראובן ברייניז ז"ל, על התרשמותו מאישיותו ומדבריו של הרב:

"כאשר כתבתי למען העיתון 'דער טאג' את מאמרי: 'משורר היהדות', על ראש הרבנים מא"י, הרב אברהם-יצחק הכהן קוק, לא הכרתי אותו באופן אישי. רק קראתי את יצירותיו העיקריות, ומאמרים אחדים, והתפעלתי ממעוף רעיונותיו, מהפתוס של הרגשותיו, מבקיאותו ומגאונותו. כאשר למדתי להכיר פנים אל פנים את הרב קוק בניו-יורק, כמה שבועות לאחר בואו לאמריקה, והקשבתי בתשומת לב לתשובותיו על שאלותי, הריני מוכרח להודות, שהרב קוק עשה עלי רושם הרבה יותר עמוק ממה שציפיתי קודם.

ישנם גאונים שכל גאוניותם מושקעת בספריהם, אבל במשא ומתן עם אנשים וביחסם לבעיות אקטואליות, הם עושים רושם של אנשים דלים, יבשים ולא מעניינים. ישנם גאונים, בעלי אופי גאוני, שנשמתם מבריקה, ומזהירה רק במומנטים מיוחדים יוצאים מן הכלל, וברוב שעות יום הם כמו לוע

של הר געש שירה אש וכבה, ומהלוע יכול לצאת עוד מעט עשן ואפר. הרב קוק שייך לגאונים המעטים, שהם תמיד, בכל עת, מלאים מרץ, וטעונים כמו סוללה חשמלית שצריכה להתרוקן. נשמתו הגדולה פעילה ללא הרף, והוא באמת כמעיין המתגבר, וככל שהוא מרבה לחלק לכל דכפין את מתנותיו הרוחניות, את רעיונותיו, הערותיו וכו׳, כן הוא עצמו כאילו מתעשר, ונעשה יותר נמרץ, וקשת רעיונותיו נמתחת יותר ויותר, והוא דומה למאמר התלמודי: ׳נהר שאינו פוסק׳.

שיחותיו של הרב קוק, יש בהן המעלות הגדולות המצויות ביצירותיו שבכתב. תערובת ומזיגה של בקיאות, חריפות, עושר רוחני שכלי, הברקות גאוניות, יחד עם התלהבות, דעות מעורפלות, ביטויים פיוטיים ואמרות מיסטיות. לכל דבר יש לרב קוק הוכחות מהתלמוד, מהמדרש, מהזוהר, מהכוזרי, מראשונים ומאחרונים. בקיאותו מפליאה ויוצאת מן הכלל. הכל הוא רוצה להוכיח ולשכנע. ופתאום הוא מבריק עם רעיון מקורי, חדש וגאוני, אך אינו מרבה לפתחו ולעסוק בו, ומיד עובר לפתח רעיון אחר. הוא כל כך עשיר ברעיונות וברגשות. מחשבותיו הן חריפות וחדות, מהירות כבזק. הרגשותיו עדינות ועמוקות, על כן קשה לו לבחור את המלים המלוטשות והמובחרות, לשונו העברית, אפילו בשיחה פרטית, היא עשירה מאוד. המשפט שלו מלא ועובר על גדותיו. כשהוא מסביר איזה רעיון, הוא מתרחב, רוקם וטווה מסביב רשת עדינה של ביטויים, ולבסוף הכל עולה וצף על פני המים, ברור, נקי וצח.

ביחסיו עם אנשים נוהג הרב קוק בנימוס רב. שיחתו והתנהגותו מעידים על עדינותו, על אצילות רוחנית, מזגו הטוב, טוב לבו, ועל נשמתו העשירה והעמוקה. הרב קוק מדבר רק על דברים גדולים. הוא נמצא תמיד בתחומים גבוהים של רעיונות והרגשות, הוא ספוג באהבה קדושה לאידיאלים הנבואיים, לכל מה שהעם היהודי יצר, הן בתחום הרוחני והן בתחום החומרי. הוא סובלני באופן יוצא מן הכלל, גם ביחס למתנגדיו, גם לקיצוניים ביותר. הוא מלא באהבת הבורא. מפיו אי אפשר לשמוע מילה רעה או מעליבה. אפילו לא רמז למילה קשה על מי שהוא. בכל דבר הוא מוצא משהו טוב יפה, ניצוצות של קדושה. המיזוג הרעיוני שלו, הוא: אלקים, קדושת התורה, קדושת הלשון, קדושת העם, וקדושת ארץ ישראל.

אהבתו את ארץ ישראל, ואת כל מה שנוצר בה, אין לה גבול. הוא אינו רואה שחורות, אינו יודע יאוש, גם בזמנים הקשים ביותר. הוא מלא אמונה ואופטימיות כאשר הוא מדבר על ארץ ישראל. רק שם יכולים חיי החול להתרומם למדרגות של עדינות, טוהר וקדושה.

הרב קוק מחפש ומגלה את ניצוצות הקדושה בכל המקומות, הן ביישוב הישן והן ביישוב החדש. בכל מקום שיש בו יצירה, הן בתחום החומרי, הגשמי, והן בתחום הרוחני, הן בעמל הכפיים והן בפרי המוח היהודי. הרב קוק הוא מליץ יושר, סניגור נלהב של הדור הצעיר באי״י, החלוצים האידיאליסטים. לבו מלא אהבה לכולם, ואפילו בשעה שהוא רואה צורך להוכיח, להשמיע דברי תוכחה, הוא רך ועדין, ידידותי ולבבי.

ראש רבני ארץ ישראל, הרב אברהם-יצחק קוק, הוא אישיות השופעת אור, מלאה בדברי נוחם לעם ישראל, עשירה ברעיונות, וברגשות לאומיים ודתיים, הוא אחד מן הגדולים ביותר בדורנו״ (דער טאג).

ד״ר יהושע בארי, מתוך הפרק ״שליחותו באמריקה״,
אוהב ישראל בקדושה, כרך ראשון, עמ׳ 365-364

קשה עלי העבודה, לבאר את עומק המחשבה בשפה ברורה, ובפרט שאחרי כל הביאורים, עיקרן של דברים הנם עומדים למעלה מההכרה, ונסמכים למעין השירה והאמונה העליונה.

אגרות הראי״ה ד, אגרת א׳עו, עמ׳ פז

על הרב בנימין ליפקין ז״ל

הואיל ומלאו שלושים שנה לפטירתו של הרב ר׳ בנימין בן הרב ר׳ אריה ליפקין ז״ל, י״ג שבט תשכ״ה, ראוי להרחיב את הדיבור על ת״ח מובהק זה שהלך לעולמו בדמי-ימיו, אשר רבות למד ורבות הגה בתורה, וזכה לשם מפואר בשערים המצוינים בהלכה. סגולות-היקר של אבא וסבא ורב-סבא, התגלמו בדמותו ובצלמו של הנין, בתלמודו ובמידותיו, ויהי אהוב וחביב על כל רואיו (אמו היתה הצדקת מרת מרים-דבורה ע״ה, אחות הרה״צ ר׳ אריה לוין ז״ל).

הרב **בנימין ליפקין** ז״ל (נינו של הגאון ר׳ ישראל סלנטר ז״ל), בעל-נפש אציל-רוח, היה ממצויני ישיבת חברון בירושלים. מדי שבת בשבתו היה מגיע ל״סעודה השלישית״ של מרן הרב זצ״ל, יחד עם חברו הרב אלימלך בר-שאול ז״ל, והיה עומד ״בדחילו ורחימו״ ושותה בצמא את דברות הקודש של שעת ״רעווא דרעווין״. רב היה כוחו בעומקה של הלכה, וזכה להמנות על החבורה המעולה של ״המכון לחקיקה תורנית״ (במסגרת מכון הרי פישל), ועם זאת היה פתוח לעולם השירה, ואף משך בעט-סופרים. התכתב במשא ומתן של הלכה עם מרן הגאון ה״חזון איש״ זצ״ל, ופרסם כמה חידושי-בירורים בדפוס (ראה ״התורה והמדינה״, קובץ ה-ו, תשי״ג-י״ד, מאמרו הגדול על חיוב מזונות לסרבנית-גט, עמ׳ קיט-קסז).

הרב צבי קפלן (שליט״א) [ז״ל] שהכירו מקרוב כותב:

״הרבה והעמיק בהלכה וכתב חידושי תורה באופן מתוכנן, יסודי ומקיף – – – ועם זאת היה גם איש מחשבה, הוגה ומעמיק בעולמה של מחשבת היהדות. – – – ומתוך כך נמשך אחר אישיותו ואחר כתביו של מרן הראי״ה קוק ז״ל. הוא היה מן היחידים בישיבת חברון אשר גשרו גשרי-רוח עם בית מדרשו של הראי״ה, יחד עם רעו מנוער, הרב אלימלך בר-שאול ז״ל, אשר קרבת-רוח גדולה וברית אהבה ואחווה היתה ביניהם. ר״ב גם עמד בחליפת מכתבים עם הסופר-ההוגה – נאמן ברסלב וחב״ד גם יחד – ר׳ הלל צייטלין ז״ל, הי״ד. חדור היה ר״ב ברוחה של ציונות-קודש, כפי שטופחה בבית מדרשו של הראי״ה קוק ז״ל, ויום העצמאות היה לו יום חג נפשי-פנימי״.[טז]

והרב שאר-ישוב כהן שליט״א אף הוא מוסיף וכותב:

״זוכר אני אותו כמשתתף קבוע ב״חוג הראי״ה״, לעיון במשנתו של הרב זצ״ל, בחבורת חכמים וסופרים בירושלים. שורשיו היו עמוקים בעולמה של תורה, בעולמה של הלכה, ועם זאת לבו פתוח לבעיות השעה והדור, והוא אבן מאבני הגשר החי בין בית תנועת המוסר לבין בית חיינו מרן הגראי״ה קוק זצ״ל, חוזה תחיית הקודש בארץ הקודש״.

בשנותיו האחרונות, בהיותו מבכירי ״מכון הרי פישל״, עסק במהדורה של ״תוספות הרא״ש״ למסכת סנהדרין, על פי כת״י אוקספורד, והגדיל לעשות בהערותיו המחכימות המאירות עיני חכמים. קטע ממנו פירסם הרב ר׳ בנימין ב״מזכרת״ – קובץ הזכרון להגריא״ה הרצוג ז״ל (ירושלים תשכ״ב, עמ׳ 300), כ״חלק מן העבודה הנעשית במכון לחקירת התלמוד״, והוא עורר תשומת לב מרובה בהערותיו המצויינות, שבהן גילה ידע רחב ב״חושן משפט״ ומערכת השו״ת הקשורות בו. אין פלא שהגריא״ה הרצוג ז״ל, נשיא המכון, אשר הכיר אותו מתוך מו״מ של הלכה, קבע בשעתו כי ראוי היה הר״ב להמנות כדיין בבית-הדין הגדול, כי היו ידיעותיו רבות והבנתו עמוקה.

[הרוצה לעמוד על דקות עיונו ורוחב בקיאותו של הרב ליפקין ז״ל, ילמד נא את בירור ההלכה המעולה שלו ״להגדרת מושג ׳רצון הבעלים׳ בקניינים״, שנדפס בספר היובל של ״סיני״, ירושלים תשי״ח, עמ׳ שעג-תב].

ספר תוספות הרא״ש למסכת סנהדרין הופיע חמש שנים אחרי פטירתו (ירושלים תש״ל), ״עם מקורות וביאורים״ (וחבל שלא צורפו בסוף הספר כמה קונטרסים של בירורי הלכה רחבים, ובתוכם חידושים חשובים הקשורים בשיטות של תוס׳ הרא״ש, שלא יכלו להכנס לתוך הספר בגלל קוצר היריעה והמוגבלות של אופי ההערות על כל דף ודף, ועדיין דברי תורתו אלה מצפים לגואלם). ספר זה נתעטר במאמרי הערכה למהדיר המנוח, המציגים לפנינו את דמותו וצלמו באור-יקר-אורייתא.

הרב הגרש״י זוין ז״ל כותב: ״ר׳ בנימין ליפקין היה מגדולי התורה בקרתא דשופריא. בתוס׳ הרא״ש לסנהדרין עסק בהרחבת הביאור, ושת עליו נוספות בהערותיו והארותיו, בטוב טעם ובמיטב העיון״.

והרב יעקב הלוי ליפשיץ שליט״א, שהשלים את העבודה, כותב: ״עבודת ר׳ בנימין ממורקת ומלוטשת, בקיאותו הנפלאה הרחיבה היריעה, והבנתו העמוקה והישרה סיקלה ותיקנה הכל – – – ההערות-ההארות מעשה אמן הם, כתובים בידי איש האשכולות״.

[וראה ספר ״לוחות אבנים״ (ירושלים תשמ״ה) של סבו הגאון ר׳ יצחק ליפקין ז״ל, דברים אחדים על דמותו של הנכד (בעמ׳ קנט), וכן קונטרס שלו ב״דברי עיון ומחשבה״].[120]

120. בשנת תשנ״ו יצא ספרו החשוב של הרב בנימין ליפקין, ״בני בנימין״, על ידי מכון הרי פישל, שם מופיעים כל כתביו, וכן מאמרים אודותיו.

משיג על דברי הרב זצ"ל שהפך למעריצו

מאת טוביה פרשל [ז"ל]

א

בספר היובל של "סיני" (כרך המאה, תשמ"ז) כתב הרב משה צבי נריה מאמר בשם "כבוד התורה" (פרק ממעלות המידות של מרן הגראי"ה קוק זצ"ל[121]). במאמר זה מדובר, בין היתר, על יחסו של הגראי"ה זצ"ל אל הרב הגאון רבי נחמן שלמה גרינשפאן ז"ל, שבמשך עשרות שנים הרביץ תורה באנגליה.[122]

הרב גרינשפאן היה תלמיד מובהק של הגאון רידב"ז ז"ל, ובימי פולמוס השמיטה, בשנת תר"ע, פירסם ב"חבצלת" השגות על "שבת הארץ" של הרב ובהן כמה ביטויים חריפים.

במלחמת העולם הראשונה נתקבל הרב, לאחר שנשאר תקוע בשוויצריה, כרבה של קהילת "מחזיקי דת" בלונדון. באותו זמן נמצא כבר הרב גרינשאפן באנגליה "כפליט... בחוסר כל".

"בתחילה חשש לבוא לפני הרב, כי ידע שראוי הוא לקפידא ולתרעומת, אולם אחר כך נוכח לדעת כי אין עוזר ואין תומך, והרב הוא היחיד שיכול לעזור לו. בלחץ המצוקה לבש עוז ובא אליו".

הרב נריה מספר כי כאשר בא הרב גרינשפאן לביתו של הרב, מצא אותו יושב בראש קבוצה של תלמידי חכמים מתנצחים בהלכה. בהיסוס רב ניגש אל הרב ונתן לו שלום, וכאשר הרב שאל לו לשמו, השיב בשפה רפה: גרינשפאן, הרב הסתכל בו ושאל: ר' נחמן-שלמה? למשמע התשובה החיובית, קם הרב וקרא בשמחה: "רבותי, קומו! בא

---

121. בשדה הראי"ה עמ' 225-224.

122. הרב גרינשפאן השתתף בכתבי-עת תורניים שונים. הוא פירסם ספר "פלפולה של תורה" – קורות הפלפול (תרצ"ה), שני חלקים נוספים של חיבור זה הושמדו בבית הדפוס בווארשה במלחמה האחרונה, "משפט עם הארץ" (ירושלים תש"ו), ו"מלאכת מחשבת" (לונדון, תשט"ו), אליו צירף כמה עניינים שהיו צריכים להופיע בכרכים שהושמדו במלחמה.

אלינו אורח נכבד, תלמיד חכם גדול בתורה״. הוא הושיב את הרב גרינשפאן לידו והעתיר עליו חיבה והוקרה. לאחר כך לא שקט ולא נח עד שהצליח לסדר לרב גרינשפאן מעמד מכובד.

הרב נריה כותב כי שמע את הדברים בהיותו בביקור באנגליה, מאת השופט הורביץ, שאביו הרב צבי הירש הורביץ, מחשובי הרבנים של מדינה זו, היה נוכח כאשר הרב גרינשפאן בא בפעם הראשונה לביתו של הרב קוק.

הכותב גם מוסר כי גם לאחר שחזר הרב לארץ ישראל, הוסיף לדאוג לרב גרינשפאן. הוא עזר לו להתקבל כראש ישיבה בעיר ליעדז, וכאשר הדפיס הרב גרינשפאן מחידושי תורתו בירחון הירושלמי ״תורה מציון״, פירסם שם הרב מכתב מלא תהילות לכבודו. במכתב זה קורא הרב על הרב גרינשפאן: ״ידידי וחביבי הרב הגאון, איש האשכולות, חריף ובקי, סיני ועוקר הרים... שעשועים היו לי דבריו וחברתו היקרה, בהיותי מתגורר בימי גלותי בקה״ק מחזיקי הדת בלונדון...״

כותב השורות האלה היה תלמיד – תלמיד הכרוך אחרי רבו ומקורב אליו מאוד – של הרב גרינשפאן בישיבת ״עץ חיים״ בלונדון. מפיו שמעתי נוסח אחר על היכרותו הראשונה עם הרב.

הרב גרינשפאן הגיע לאנגליה בראשית מלחמת העולם הראשונה. הוא היה גר באנטוורפן וברח משם אחרי פלישת הגרמנים לבלגיה. בלונדון נתבקש להגיד שיעור בתלמוד בית הכנסת של קהילת ״מחזיקי הדת״. פעם בהגידו את השיעור, נאמר לו כי הרב – אשר כאמור, נתקבל כרבה של קהילה זו באמצע המלחמה – הולך ובא. הרב גרינשפאן, שנמנע כל הזמן מלהיפגש עם הרב, כי חשב שלבו עליו בשל ההשגות שכתב על ספר ״שבת הארץ״, היה נבהל ונפחד. ״רעדה אחזתני״, סיפר לי הרב גרינשפאן. והנה נכנס הרב לבית הכנסת. הוא ניגש לקבוצת לומדי השיעור ומתיישב בתוכם. בדומייה הוא מאזין לשיעורו של הרב גרינשפאן עד לסיומו. לאחר מכן שוחחו השנים בידידות.

היתה זו הפגישה הראשונה. התחלה של היכרות שהפכה לידידות, ידידות עזה ונאמנה, ואפילו למעלה מזה. הרב גרינשפאן נעשה חסידו של הרב, אשר שבחו של הרב נמצא תמיד בפיו.

בקיץ תש״ח באתי לארץ בתור איש מח״ל (״מתנדב חוץ לארץ״). באחד מביקורי הראשונים בירושלים, נכנסתי אל הרב צבי-יהודה קוק זצ״ל. סיפרתי לו – והדברים היו אז טריים מאוד בזכרוני – על הערצתו הגדולה של הרב גרינשפאן זצ״ל את הרב, על דברים ששמעתי מפי מורי בשם הרב, וכן הסיפור על פגישתם הראשונה של השניים.

אמר לי הרב צבי-יהודה: ״יש בידי נוסח שונה על פגישתם הראשונה. ימים רבים חשש הרב גרינשפאן לבקר אצל אדוני אבי זצ״ל. לבסוף כשבא אליו קיבלו הרב בסבר פנים

יפות". באומרו את הדברים נטל את החוברת 'לשלשה באלול' שהוציא בשנת תרצ"ח, והראה לי מה שכתב בתוך פיסקה על הגאון רידב"ז (חלק א פסקה לד):

"...ואח"כ, בהיותו בלונדון, כשנתעכב תלמיד-חכם אחד מלהכנס אליו, מחשש תרעומת על שהוא כתב השגות על סה"ק 'שבת הארץ', ע"פ הערת הגאון רידב"ז ז"ל, ביאר לו כי איננו מתרעם כלל גם על הגרידב"ז, כי לעיקר קיום השמיטה שניהם כאחד מתכוונים ומסייעים אהדדי".

רבי צבי-יהודה ציין שם כי שמע את הדברים מן הרב ר' בנימין דייכאווסקי, גבאי "מחזיקי הדת" בלונדון. עניתי אז לרבי צבי-יהודה: מסרתי לכבוד הרב את הדברים כפי ששמעתי אותם ממורי ורבי.

כעבור זמן כאשר חשבתי בדבר, הגעתי למסקנה שאין באמת הבדל בין שני הנוסחים. בפגישתם המקרית בבית הכנסת "מחזיקי הדת", ודאי שלא יכלו לשוחח הרבה. אך אחרי אותה פגישה, מצא הרב גרינשפאן עוז בנפשו לבקר אצל הרב – ויש גם להניח שהרב הזמין אותו לבוא אליו – וכאשר בא לפניו הסביר לו הרב שאין לו כלל תרעומת עליו. מוסר הדברים לרבי צבי-יהודה, לא ידע כנראה על הפגישה המקרית בבית הכנסת, וכסבור היה כי ביקור הרב גרינשפאן בביתו של הרב, היה ראשית ההיכרות של שני האישים האלה.

ברם לא אוכל בשום פנים לכוון את הדברים ששמעתי ממורי ורבי עם תיאור הפגישה שנמסר לרב נריה.

ב

הרב נריה הביא במאמרו במלואו את מכתב התהילה שפירסם הרב ב"תורה מציון", כאשר הרב גרינשפאן הדפיס שם חידושי תורה.

אעיר כי בירחון תורני זה פירסם הרב גרינשפאן לא רק חידושי תורה ודברי מחקר תורניים, אלא גם הערכה גדולה על ספר "אורות" של הרב. מאמר נפלא זה, הנושא את השם "אור זרוע לצדיק", לא רק מדבר בשבח רעיונותיו הנשגבים של הרב, אלא גם משיב לאלה שיצאו נגד כמה מדעותיו. כך, למשל, כותב הרב גרינשפאן על אלה שביקרו קשות את הרב בשל דבריו בשבח ההתעמלות: "נפלאתי מאוד על אלה התופסים את הרב בפרק ל"ד, שמשבח את הצעירים המתעמלים לחזק את גופם לטובת כלל האומה, כאילו לא היה רצון תוה"ק לשמור את בריאותנו. הגלות עשתה אותנו לרפויי המזג, לנרגזי עצבים, והאם אין זו מצוה גדולה שבגדולות לפקח על בריאות העם וחיזוקו? והדברים פשוטים ואינם צריכים לבאורים, אלא שאצל הרב מתבטא עניין פשוט זה בביטוי המקובלים..." הרב גרינשפאן מסיים הדיון בעניין זה בהבאה מן "מורה הנבוכים": "כי כאשר יעשה פעולות ההתעמלות להתמיד בו הבריאות, כשחוק בכדור,

או ההתאבקות, או משיכת הידיים, או עצירת הנשימה, יהיה אצל אנשים סכלים פעולות שחוק, ואצל החכמים אינן פעולות שחוק״ (חלק ג, פרק כה).

במקום אחר במאמר זה כותב הרב גרינשפאן על הרב ״אשר כל מאמריו וספריו מלאים כל טוב, ממיטב הגיוני היהדות הנבואית, והממלאים את לב כל איש יהודי הנאמן למסורת אבות שירה ופיוט, תקוות נחמה, ואהבה רבה לסגולת העם וקדשיו, אם רק נקראים הם ברצינות ובעיון הראוי...״

ועוד: ״קראתי ושניתי את ספר ׳אורות׳ מתחילתו עד סופו ומצאתיו ספר יקר-הערך, המכיל אוצר גדול של רעיונות עמוקים קדושים ונשגבים לכל ענפי המחשבה הישראלית. הספר כתוב בסגנון מחקרי ובשפה אצילית, כדרך הרב שליט״א בכל ספריו, המלאים חקירות עמוקות ונשגבות בכל סעיפי החיים החומריים והמוסריים של העם, ויחד עם זה עלה ביד הרב, באמנות נפלאה, לעטות את רעיונותיו הנשגבים במעטה הוד וקסם פיוטי של תורת חסד.

הצופה, כ״ט באב, תשנ״א

> אודה את ה׳ בכל לב על שזיכני לשבת באוהלי תורה מימי נעורי ועד היום. הרבה עמלתי והגיתי בשני התלמודים והפוסקים הקדמונים, וה׳ יודע שלמרות כל ההרפתקאות שעברו עלי, לא חשכתי את נפשי מכל עמל ויגיעה כדי להבין הבנה אמיתית את דברי רבותינו ז״ל. ובדרך עיוני זכיתי בס״ד לחדש כמה חידושים בחקרי הלכות במקצועות שונים. מובן הוא, שכל אדם חס על עמלו, בייחוד על עמל מדעי, שלא ילך לאיבוד, על כן כתבתי את מחקרי בהלכה והשתדלתי לסדרם בסדר הגיוני ובהרצאה בהירה עד כמה שידי מגעת. בייחוד שמתי לבי אל דרכי ההסבר וצורותיו השונות. העוסקים במקצוע ההלכה בעיון הראוי, נפגשים לפעמים בסבך הלכות עמוקות ובנבכי סוגיות התלמודים שקשה מאוד למצוא את פתחן. אולם ההסבר הנכון והמתאים פותח תמיד את הפתח לצאת מן המבוכה. בדרך זו התאמצתי ללכת בחקרי הלכות. **אמנם מצאתי** לנכון, לפני פרסמי את עבודתי העיונית המסבירה בחקרי הלכות, לתת להקוראים סקירה הסטורית על השתלשלות דרכי הפלפול התלמודי מתקופות המשנה והתלמוד עד זמננו, והשי״ת יזכני להוציא לאור את כל עבודתי המדעית בחקר הלכה ובשאר ענפי חכמת ישראל.
>
> הגרנ״ש גרינשפאן ז״ל, בראש ספרו ״פלפולה של תורה״
> לונדון תרצ״ה

קהילה אחת ושחיטה ובית-דין מאוחד

בקיץ תרצ"ה נמצאו עסקנים בחוג מסויים של הציבור החרדי בארץ ישראל, אשר יזמו הקמת קהילות נפרדות, אף גם פרסמו דעת גדול אחד מחו"ל שהמריץ לעשות זאת. הגאון ר' איסר-זלמן מלצר ז"ל (שכיהן בשעתו כרב בסלוצק, וכמו בכל קהילות רוסיה, פולין וליטא, היתה שם קהילה אחידה), פנה במכתב אל אותו גדול ורצה לעמוד על סוף דעתו ונימוקיו. הנ"ל השיב לו במכתב והסביר עמדתו, והעתק תשובתו זאת להגרא"ז ז"ל שלח גם להגאון ה"חזון איש" ז"ל, וביקש ממנו להודיעו "דעתו – דעת תורה ויראת אלקים".

מרן החזו"א, שעדיין לא היה מוכן לצאת מאלמוניותו,[123] נמנע מלפרסם תשובה גלויה, והוא השיב לכותב בעקיפין במכתב בעילום שם, ובו הוא הביע דעתו כי אין שום צורך להקים קהילות נפרדות בארץ ישראל, כי "הציר שכל התיקונים סובבים עליו הוא מציאותו של רב הגון" בקהילה. אם הרב הוא פעיל ונמרץ, הוא מצליח בתפקידו במצב הקהילה הקיים, "ומעולם לא שמענו חוב פרישת רב הגון מעיר שהקהילה חופשית, ואדרבה, אנו לוחמים להושיב בכל עיר **רב הגון**", ו"**רב גיבור** העומד בקשרי מלחמה, עליו להלוך ולעמוד, ואין זה בכלל הילוך ועמידה בדרך חטאים".

בבעיה העקרונית של אחדות או פירוד אינו מאריך, ורק מתייחס לזה בקיצור נמרץ – כדרכו של החזו"א בהלכה, ומציין שבעיה זו של "התחברות צריכה שיקול דעת, אם היא מפסדת או מרווחת". הוא מוסיף שני מקורות קדמונים שבאחד מהם יכול היה הקירוב להביא רווח, ובשני פעל הקירוב במניעת תקלה חמורה, ולכן, הוא מסיים ואומר: "ואמנם שיקול הדעת צריך סייעתא דשמיא, שלא יכשל ח"ו" (וראה "אור אלחנן" ח"ב, ת"א תשל"ח, עמ' קב-קז, וראה קובץ אגרות החזון איש ח"ג, סי' קיא-קיב).[124]

---

123. עי' בשדה הרא"ה עמ' 207.

124. והרי לפנינו דברי מרן **הרא"ה** זצ"ל הברורים, בסוגיא זו:

"ומפורש אני אומר, שאין אני מדבר כלל ע"ד ההנהגה המעשית איך להתנהג בפועל בסדרי הקהילות, שזהו דבר שצריך להמסר לחכמים הקרובים גדולי המדינה, ולכל גדול וגאון

לא ידוע לנו אם החזו״א גם הוא שלח העתק מכתבו-תגובתו להגרא״ז, או שהיה ברור לו שהגרא״ז מכיר את המצב כמוהו, שבתנאים הקיימים אין שום הכרח בהתבדלות, ואכן גם הגרא״ז לא קיבל את הדעה שהגיעה אליו מחו״ל, ואת עמדתו הברורה בנושא זה אנו מוצאים בחתימתו על גילוי הדעת של אסיפת רבני ארץ ישראל, השוללת קהילות נפרדות, והקובעת שבכל מקום צריכה להיות ״קהילה אחת ושחיטה אחת ובית-דין מאוחד, כמו שהיה מאז ומעולם בכל קהילות ישראל״ [ראה ״הצבי ישראל״, מאסף לזכרו של הגרצ״פ פראנק ז״ל, ירושלים תשל״א, במאמרו של הרב שבתי ד. רוזנטל שליט״א ״משואה לדור״ עמ׳ טו].

אכן, בשביל להבטיח ש״הנהלת כל העניינים הנוגעים לדת״ תהיה עצמאית ותמצא בידיים נאמנות, הוחלט באותה אסיפה, שבכל מקום ״תתכונן מועצה דתית סוברנית״ והיא תטפל בכל בצורה הנאותה והאחראית ביותר [זו היתה הצעה שהועלתה בשעתה על ידי הגרי״א ציטרון ז״ל, רבה של פתח-תקוה, לקראת ועידת היסוד של הרבנות הראשית. והיא נתפרסמה במאמרו ״הרבנות והקהילה״ (״התור״ גליון י״ד, אדר-א׳ התרפ״א) ״לייסד מועצות דתיות ליד ועדי הערים והמושבות״].

והרי לפנינו הדברים שנתפרסמו ברבים, כשבראש החותמים על הצהרת האחדות מתנוססת חתימתו של מרן הראי״ה זצ״ל, והיתה זו חתימתו האחרונה על נושא ציבורי-חיוני, לפני שנתבקש לישיבה-של-מעלה, בשלושה באלול ה׳תרצ״ה:

> אנחנו הח״מ מביעים הסכמתנו להצעה שהוצעה באספת רבני ארץ ישראל, בעניין שאלת **הקהילות**, כי בכל עיר ועיר בכל נקודה ונקודה, תתכונן **מועצה דתית** סוברנית, להנהלת כל העניינים הנוגעים לדת, ובכל עיר ועיר תהא **קהילה אחת ושחיטה וב״ד מאוחד, כמו שהיה מאז ומעולם בכל קהילות ישראל.**
>
> ועל זה חתמנו שמנו בחודש מנ״א תרצ״ה

בעדתו, שישקלו במשקל צדק, באיזה אופן יכון יותר דרך ה׳, לטובת הכלל, לטובת התורה והיהדות האמיתית בישראל בקדושה ובטהרה, אבל להרים על נס ולומר, שיש ח״ו שמץ של דעה כוזבת במי שבא ואומר, בטהרת לבבו, על דבר אחדותם של ישראל בכלל, שאי-אפשר להוציא את הפושעים מן הכלל – מה שהוא דרך האמת ויסודה של תורה, והאומר היפך מזה, צריך לחוש שלא יתפש ח״ו בדרך המינות – על זה כל אחד מישראל חייב למחות בכל כוחו, בכל לבבו נפשו ומאודו.

ותמה אני על הרבנים הללו, איך העלימו את עיניהם מכל **שיטתו הקדושה של גדול העולם רבינו מהר״ל מפראג ז״ל**, שבכל ספריו הקדושים וביחוד בספרו ׳נצח ישראל׳, סובב הוא על היסוד העיקרי הזה, שהוא ממש יסוד היחוד והאמונה, **שאחדותם של ישראל**, בחירתם וקדושתם הכללית, הוא דבר שהוא למעלה מכל מעשה ומכל בחירה אנושית״ (מאמרי הראי״ה א, עמ׳ 59, וראה ליקוטי הראי״ה א, עמ׳ 172-171, ומכתב הגאון ר׳ חיים-עוזר גרודזנסקי ז״ל, שם, עמ׳ 171-167). וצניף מלוכה עמ׳ 91-89, ומועדי הראי״ה עמ׳ 354.

הק׳ אברהם-יצחק הכהן קוק, אבא-יעקב הכהן ברוכוב, איסר-זלמן מלצר, ראובן בהר״ש כ״ץ, אברהם-אליהו אלטמן הרב בעקרון, אברהם-יוסף לונדין הרב מריאזאן, משה פריצקר הרב מברדיטשוב, יצחק אויערבאך, משה חסקין הרב מפרילוקי, יעקב-אשר הלוי גרייבסקי, יחיאל-מיכל הורוויץ, מרדכי-סנדר הלוי קאפשטיין רב דראדין, רפאל ווינר מבראנקס, משה מוינעשטער, יעקב ראבינאוויץ רב מראגולי, צבי-פסח פראנק, מאיר סטלביץ, אברהם-ישראל-משה סאלאמאן מחארקאווו, צדוק הלוי איש הורוויץ משאצק, יחיאל-מיכל מושקין, יצחק-יעקב ווכטפויגעל, אליהו ראם, יוסף גרשון הורוויץ, שמואל ראפאפורט הרב דספרינגפילד מאסס, משה שוחט בהגאון רח״ק רב דפארטלנד-מעין אמעריקא, יעקב-משה חרל״פ, אייזיק פייקין, ישעי׳ה זאב ווינוגרד.

(המקור עם החתימות, בארכיוני הרבנות הראשית לישראל)

*

בביקורי בקיסינגן, יחד עם מרן אבא זצ״ל, התאכסנו בבית הרב ד״ר יצחק במברגר ז״ל, מחשובי הרבנים החרדים בגרמניה בזמן ההוא, נכדו של הגאון מוירצבורג ז״ל. בין כתבי היד המרובים שלו בהלכה, מצאנו את תשובותיו התורניות שבהן הוא אוסר הקמת קהילות נפרדות – – –

כידוע לא היו קהילות נפרדות בין יהודי רוסיה, פולין וליטא, שבהן היתה רבה השפעתם של גדולי התורה. הגאון הנצי״ב ז״ל מוולוז׳ין (משיב דבר סי׳ מד) כותב, שפירוד מן הכלל ״קשה כחרבות לגוף האומה וקיומה״. זו היתה גם דעתו של הגאון ר׳ ישראל מסאלנט ז״ל.

הרב צבי-יהודה הכהן קוק ז״ל
במערכה הציבורית, ירושלים תשמ״ו, עמ׳ עו

ע״י לנתיבות ישראל ב מאמר טז, וש״נ. וע״י עוד במועדי הראי״ה, עמ׳ 286-285.

לטהרת המשפחה

בע״ה, כ״ג אלול תרצ״ד, פעה״ק ירושלים תובב״א

בהתאספנו אנחנו הרבנים החתומים מטה לאסיפה בבית מרן ראש הרבנים לארץ ישראל, הגאון הראי״ה הכהן קוק שליט״א, כאשר נודע לנו שהפרצה בטהרת המשפחה התחילה להתרחב בעוה״ר, והדברים הגיעו גם לעיר קדשנו ירושלים וארץ הקודש בכלל, מצאנו לנכון שבימי ר״ה הבעל״ט לפני תקיעת שופר, ידרשו בכל בתי התפילה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, רבנים ת״ח נואמים, אשר בתוך ההתעוררות שראוי ונהוג תמיד אז לעורר הקהל לתשובה, יזכירו המוכיחים ויעודדו את הקהל נגד הפרצה של חילול קדושת טהרת המשפחה בישראל, ולהודיע בקהל ברבים את גודל החומר של האיסור הגדול הזה שהוא יסוד לקדושת וטהרת ישראל, שהיא טהרת נשי ישראל דווקא ע״י מקוואות כשרות כדת תורתנו הק׳, ושלא יטעו לחשוב שיש ממש באיזה מין רחיצה אחרת, כמו אמבטאות ומקלחות, שאינן מועילות כלום וכלום עפ״י דת תורתנו הקדושה להסיר הטומאה, וחומר איסור כרת במקומו עומד, ואינו סר כי אם ע״י טבילה במקווה כשרה כדת של תורה. ואנחנו מקווים שהשי״ת יתן בלב כל בני ובנות עמנו לקיים את החובה הקדושה הזאת שהיא דבר ה׳ באמת, וכל אחד ואחד ידעו את חובתם להזהיר איש לרעהו ואשה לרעותה, על דבר החיזוק של משמרת טהרת וקדושת ישראל, ויתקיים בנו מקרא שכתוב מקוה ישראל ה׳ כדרשת חז״ל: מה מקווה מטהר את הטמאים אף הקב״ה מטהר את ישראל. ויחדש עלינו שנת חיים ושלום שנת גאולה וישועה, ונכתב ונחתם בספרן של צדיקים גמורים לחיים טובים ולשלום, כנפשם היקרה ונפש הבאים על החתום:

הק׳ אברהם-יצחק הכהן קוק אב״ד ירושלם וראש הרבנים לא״י

צבי פסח-פראנק ראב״ד

ישראל-זאב מינצברג דומ״ץ החסידים

יוסף-גרשון הורוויץ דומ״ץ, רב במאה שערים

שמואל-יצחק הילמן אב״ד מלונדון

שמשון-אהרן פולנסקי רב בבית ישראל
מאיר רבינזון הרב מרודשקויץ
פנחס ליכטנשטיין רב בגבעת שאול
אייזיק רובינוביץ רב ממינסק
משה חסקין רב מפרילוקי
אברהם עליאשוב רב מהומלא
יצחק אויערבאך רב ברוממה
שמואל קיפניס הרב מאוורוטש
איסר-זלמן מלצר אבד"ק מסלוצק, ור"מ ראשי לישיבת "עץ חיים"
ירוחם-פישל בערינשטיין דומ"ץ החסידים
אליהו ראם דומ"ץ
מאיר סטלביץ רב בזכרון משה והסביבה
יחיאל-מיכל הורויץ רב בכנסת והסביבה
חיים-שלמה גולובנציץ הרב ממוהליב
יעקב-יוסף הלוי דזימיטרובסקי, רב נחלת שבעה
יהושע צימבליסט ממינסק
מרדכי רשקיס רב מיאנישוק
בנימין-מנחם שווארצמן רב מצ'אשניק
מרדכי-סנדר הלוי קופשטיין רב מראדין
משה פריצקער רב מברדיטשב

("קול תורה", אלול תרצ"ד)

איגרת-הערכה אחרונה

איגרת-הערכה אחת שהיא שתיים, כזאת היא האיגרת אשר לפנינו: הערכה ״לאחד-מיוחד, מגדולי אנשי הסגולה בירושלים העתיקה״, והערכה ל״חינוך היסודי אשר משורשיו יצמחו כל טוב, כל חוסן, וכל תפארת בישראל״. כבר לפני שנים רבות כתב מרן הרב זצ״ל כי גם אם ״הזמן דורש מאתנו להוסיף בתי-ספר מצורפים עם מדעים שונים – – – ובלבד שרוח התורה וקדשת אמונת-אומן תהיה חיה בהם״, אבל דווקא החינוך ״בצורתו המסורתית הקדושה״, הוא ״יהיה המנצח הפנימי בחיי האומה, ודווקא מבית המדרש העתיק וממתמידיו, תצא תורה ואורה לישראל״ (אגרות הראי״ה ב, אגרת תקע, עמ׳ רז).

על דעתו הברורה הזאת חזר הרב וכתב במאמרו האחרון ״המכון״: ״הישיבות צריכות להיות ישיבות כשְמן העתיק, בתים גדולים שמגדלין בהם תורה, הרבצת תורה במובן המלא, להעמיד על ידן אחוזים הגונים של יהדות בריאה, רטובה מלשד החיים. הקנקנים החדשים, פרחי הלומדים, מוכרחים להתמלא מהיין הישן אשר עליו חי ישראל מעולם״ (ספר-היובל לרי״א פישל ז״ל, עמ׳ עב, ראה לעיל עמ׳ 135).

על כן כה רבה היתה הערכתו לישיבה הירושלמית הותיקה ״עץ-חיים״, שייצגה את החינוך היסודי הנאמן, על כל שלביו, החל מתלמוד-תורה של צעירי הצאן והמשך בישיבת בחורים מפוארת ובית מדרש לאברכים, עד אלה שהסתפקו במועט והקדישו עצמם לתורה לאורך ימיהם – ״המעיין הגדול המשקה תורה ויראת-שמיים טהורה – – – עמוד מקדש-התורה בעיר קדשנו ותפארתנו״ (כלשונו במכתב-קריאה לעזרת הישיבה שפרסם בשנת תר״פ, ראה ״ליקוטי הראי״ה״ ב, עמ׳ 52-51), ועמוקה היתה תודתו מעמקי הלב למציב יד ושם ל״רב גאון, צדיק וישר״, מוהר״ר נחום רגוזניצקי ז״ל, ש״הקדיש את כוחותיו רבות בשנים״ לישיבת ״עץ חיים״.

ב״ה, יום ה׳ אייר, תרצ״ה

ידידי היקר הרה״ח, מגלה צפונות ומחשף זכרונות נעלמות, מו״ה **פנחס גראייבסקי** נ״י

שלום וברכה

ידידי, כמה פעמים כתבתי להוקיר א ת עבודותיך הרבות, אשר הרבית לעבוד

בתקופת השנים הקרובות, על שדי זכרונותינו היקרים, במחברותיך הרבות שתהיינה לאוצר ברכה לדורות הבאים. יחזק השי"ת את חילך, למען תוסיף לתת לנו מפרי עמלך, ויהי רצון שרבים יכירו את התועלת העתידה לצאת מאוצרותיך הרבים, ויחזקו את ידך גם בפועל, לא רק בדיבור פה, כי אם גם בחיזוק ידיים הדרושות לסכומים הגונים ומכובדים.

כעת הנך מטיב לעשות, להציג יד ושם לאחד מיוחד, מגדולי אנשי הסגולה שחיו לנו בירושלים העתיקה, הרב הגאון הצדיק והישר, מו"ה נחום ראגוזניצקי ז"ל, האיש שהקדיש את כוחותיו רבות בשנים, בהיותו המנהל והבוחן בת"ת וישיבת "עץ חיים", לאותו החינוך היסודי אשר משורשיו יצמחו כל טוב כל חוסן וכל תפארת בישראל.[125]

---

125. זיקה ישרה היתה לו להרב לישיבת "עץ חיים", עוד בהיותו בחו"ל, מאז קיבל עליו אביו, הרב ר' שלמה-זלמן ז"ל, את שליחות הקודש לשמש כשד"ר הישיבה בערי רוסיה הפנימית, והחיבה התפתחה והעמיקה כשעלה ארצה ונפגש מקרוב עם ראשי הישיבה ותלמידיה. עי' שיחות הראי"ה עמ' 44, 146-144; ליקוטי הראי"ה ב עמ' 50, 315; טל הראי"ה עמ' רמז.
אחרי מלחמת העולם הראשונה, כשחזר הרב מגלותו ועלה ירושלימה כמוזמן להתעטר בכתר רבנותה, הנה עוד לפני שהסכים לשים את כתר הרבנות של עיר הקודש בראשו, כבר הזדרזו ראשי ישיבת "עץ חיים" והעניקו לו את תואר הנשיאות של הישיבה, תואר נעלה אשר אותו קיבל ברצון רב, מתוך מגמה להרים קרנה של הישיבה ולעזור לה בחומר וברוח (ראה "בתוך החומות" עמ' 267).
שמחה מיוחדת היתה לרב, כשהוחלט להזמין את הגאון המפורסם, מרביץ התורה בעומק-תבונה, רבי איסר-זלמן מלצר ז"ל, לעמוד בראשה ולהדריך את לומדיה בדרך הקודש שנסללה בולוז'ין ע"י מאורי הדור, הגאון הנצי"ב ז"ל והגאון ר' חיים הלוי סולובייצ'יק ז"ל.
והרי לפנינו תיאור חגיגי של יום עלותו של הגרא"ז ז"ל על כיסא ראשות הישיבה:
ביום שני לפנה"צ הגיד הגאון ר' איסר-זלמן מלצר מסלוצק את ה"חלוקא דרבנן" הראשון בישיבת "עץ חיים", בחורבת רבי יהודה החסיד. עוד בשעות הבוקר הורגשה תנועה בחצר החורבה, והמונים נהרו אליה. בין הבאים היו כל רבני ירושלים, ראשי הישיבות ולומדיהן, וכל גדולי התורה שבעיר.
בשעה 10 כבר היה אולם הישיבה מלא מפה אל פה, והדחק היה גדול כל כך, עד שהוכרחו לסגור את הכניסה. קרוב לשעה 11 באו אל הישיבה הגאונים רא"י הכהן קוק ראש רבני ארץ ישראל והאורח רא"ז מלצר, בלוויית ראשי ישיבת "עץ חיים", ונתקבלו בכבוד רב.
מנהל "עץ חיים", הרה"ג ר' יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי, פתח את המעמד התורני החגיגי ודיבר על ערכה של תורת ארץ ישראל ביחס לתורת חו"ל. בדברו על מאורע היום, הדגיש כי כבר החלו להתקיים דברי חז"ל שאמרו: "עתידים בתי מדרשות שבחו"ל שיקבעו בארץ ישראל". הוא הזמין את ראש רבני א"י הרא"י קוק לדבר לכבוד המאורע, ולברך את הישיבה ואת האורח הגדול לרגל שיעורו הראשון בישיבה.
ראש הרבנים נשא כדרכו דרשה נפלאה בשבחה של תורת ארץ ישראל, ונכנס גם בפלפול עמוק של הלכה. הוא הרים על נס את ישיבת "עץ חיים", הראשונה בירושלים, שנוסדה ע"י גאוני קדמאי, ועל עלייתה בערכה בעת מנותה לראש-מתיבתא את אחד מגאוני הזמן ומרביצי התורה הכי גדולים שבעולם היהודי (דואר היום, ה' שבט, תרפ"ד). עי' ליקוטי הראי"ה ב עמ' 303-304.

זה היה לנו **החינוך הישן ששמר ושומר לנצח**, על נשמת היהדות שלא תפוג, **אשר רק השרידים הללו**, בכוח הגנוז שבחיי התורה והקדושה הנאמנה שלהם, הם הם הנם השומרים הנאמנים על כל אוצר החיים שלנו, בכל סעיפיו הרבים המשתרגים, שסוף סוף לא ינוס לגמרי ריחם ושלא יהפכו לגמרי למטע זר, לענבי סדום ואשכלות עמורה, חס ושלום.

הנני נותן לך ידידי את ברכת תודתי מעמקי הלב, על אשר הנך נותן זכרון כבוד לאיש המצוין המנוח הנ״ל, ותהיה ברכתך נתונה לך כדת כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות.

בידידות ואומץ יד לעבודה נאמנה,
מכבדך, אברהם–יצחק הכהן קוק

חזון נחום, חוברת זכרון להר״נ ראגוזניצקי ז״ל, ירושלים תרצ״ה

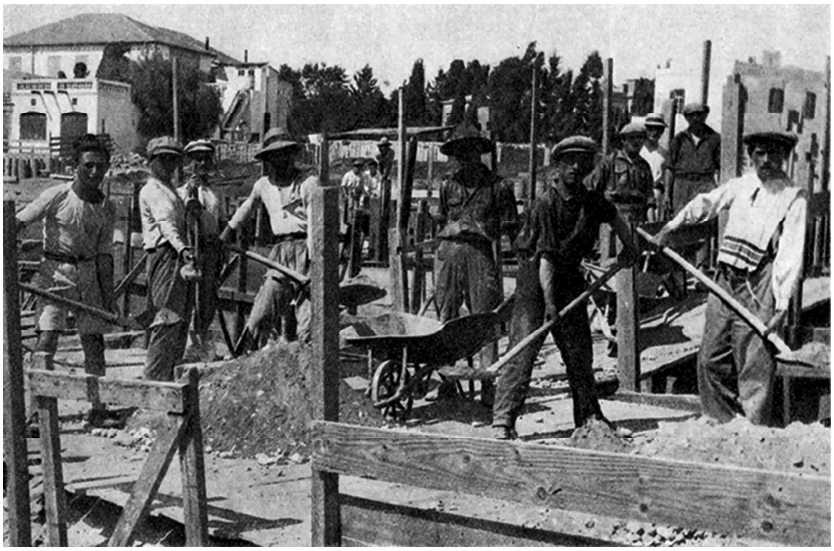
איגרת-הערכה נכבדה זו נכתבה כבר על ערש-דווי, והיא מן הדברים האחרונים שכתב מרן הרב זצ״ל בחודשי חייו האחרונים, שכולם אומרים כבוד ויקר לתורה וללומדיה, הוד והדר למרביציה ולמנחיליה.

עד מה יקר היה בעיניו של הרב המינוי של גאון גדול זה לתפארת הישיבה – זאת אנו למדים מתוך מכתב-מחאתו של הרב להנהלת הישיבה, על שלא הוצג הגרא״ז זצ״ל בכבוד הראוי, בחוברת תעמולה (באידיש) של הישיבה: ״וכי כך צריכים להתנהג עם גאון שהוא בעז״ה עמוד-הקודש של המוסד הקודש הזה, זיוו והדרו״ (״בשדה הראי״ה״ עמ׳ 232).

חלוצי תורה ועבודה מספרים על הרב

בז׳ מנחם-אב תשנ״ד הלך לעולמו מתיישב ותיק בכפר-חסידים, אחד-מיוחד מראשוני ״הפועל המזרחי״, רבי יוסף כהן ז״ל, חלוץ תורה ועבודה בגופו וברוחו, מיום עלותו ארצה ועד ימיו האחרונים, בהיותו למעלה מגיל תשעים. אדם-המעלה יקר-רוח ובעל נפש, שבצעירותו למד בישיבת ״תפארת ישראל״ בקמניץ-פודולסקי, עלה ירושלימה בחנוכה תרפ״ב, ותוך כדי היותו נתון לדאגות קיומו, בימי חוסר עבודה, לא הסיח דעתו מתלמודו ומצא את דרכו לבית מדרשו של מרן הרב זצ״ל, והיה בא מדי שבת בשבתו להקשיב לדבריו המרוממים ב״סעודה השלישית״. רשמיו מאותה שעת ״רעווא דרעווין״ הלא הם מופיעים ב״מועדי הראי״ה״, בפרק ״בנועם שיח שבת קודש״ (עמ׳ 28).

מצניע לכת היה האיש לאורך שנותיו – אף על פי שמילא תפקידים ציבוריים, לפני שנים אחדות נענה לי, אחרי הפצרות מרובות, והעלה על הנייר כמה זכרונות חשובים על הרב.

הדפסתי אותם ב״ליקוטי הראי״ה״ ח״ב (עמ׳ 342-350, ועי׳ ליקוטי הראי״ה א, עמ׳ 28-29, 108). והנה אשתקד – על סף שנתו התשעים – טרח רבי יוסף הישיש והגיע לכפר הרואה, וזכיתי לביקורו בצל-קורתי (בנו יחידו, דוד ז״ל, הי״ד, למד בישיבתנו. לצערנו נקפד פתיל חייו הצעירים במלחמת השחרור, בקרב פלוג׳ה).

ערנותו וצלילות דעתו של ר׳ יוסף הרשימו מאוד, וכמובן שחזרנו לנושא המשותף, רשמי דמותו ואישיותו של מרן הרב זצ״ל, ואז הוסיף לי פנינה חשובה מאוד מדברי הרב, שיש בה הדרכה נכבדה בהלכות-ציבור.

ר׳ יוסף כהן ז״ל היה בשעתו חבר אותו הפלג של ״הפועל המזרחי״, שהצטרף במאורגן ל״הסתדרות״ על יסוד הסכם שכלל התחייבויות מצד הנהגת ה״הסתדרות״ ביחס לעניינים הדתיים (הסכם שבסופו של דבר לא כובד ולא קויים).

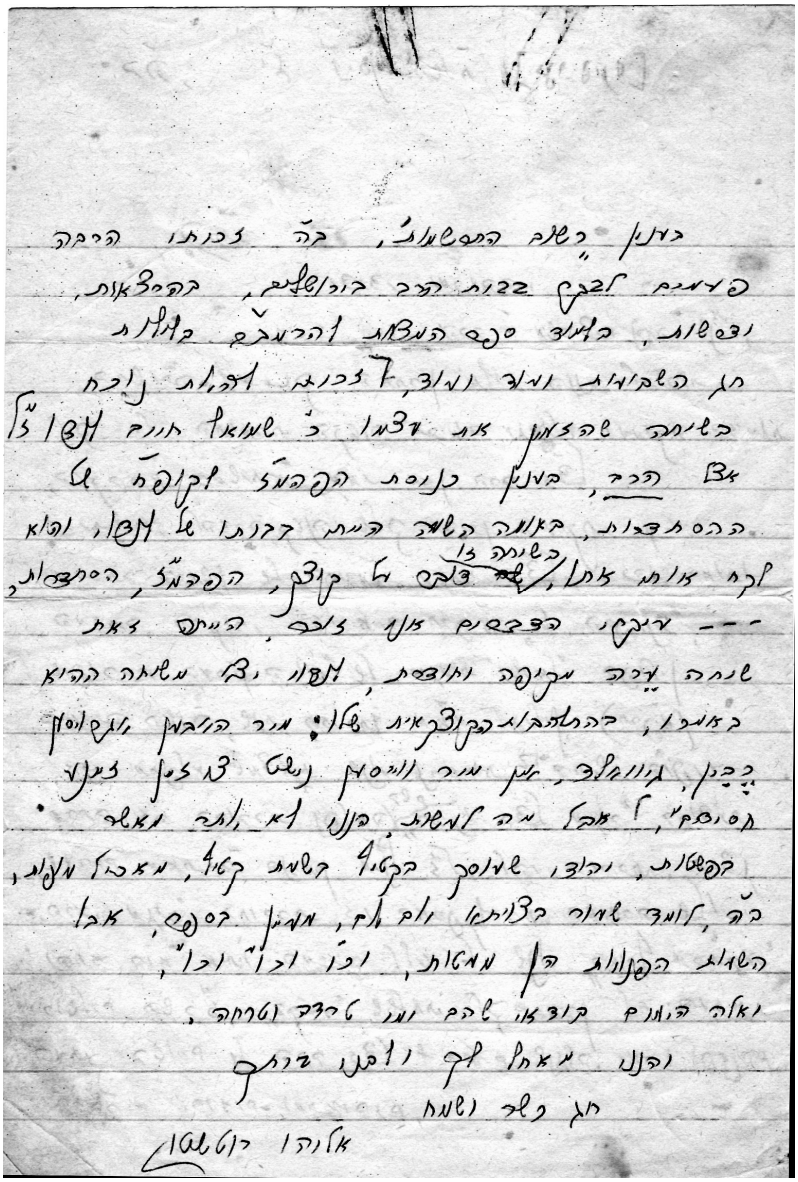
והנה נזכר חבר ה״פועל המזרחי״, הוותיק שבוותיקים, שדעתו של מרן הרב זצ״ל לא היתה נוחה מההצטרפות ל״הסתדרות״. הוא סיפר כי באותה תקופה הגיע הרב לכפר חיטין לחגיגת הכנסת ספר-תורה, ונשאר במקום בערב כאורח קבוצת העבודה של ״הפועל המזרחי״ שנשאה את שם הנצי״ב מוולוז׳ין, שם שהיה מאוד נערץ על מרן הרב זצ״ל.

כשדנו אתו על נושא זה והסבירו שהמגמה היא להשפיע מבפנים ולקרב אותם לתורה ולמצוה, הגיב הרב בהבאת מאמר חז״ל: ״אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה: ׳רבש״ע, החזק לי טובה שהודעתיך בעולם׳, אמר לה: ׳טובתי בל עליך!׳ (תהילים טז, ב), איני מחזיק טובה אלא לאברהם ליצחק ויעקב שהודיעוני תחילה בעולם, שנאמר (שם) ׳לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם׳ (מנחות נג, א) – כלומר, לא כל בעל כוונות טובות, יכול להרשות לעצמו להיכנס לאתגרים קשים מתוך רצון להשפיע על אחרים.

[העריך הרב שלפי מצב הדברים, שהכיר אותו יפה, אין בכוחו של מיעוט קטן של אידיאליסטים להשפיע בתוך ציבור גדול מאורגן בעל דעות מנוגדות, ועד שהם דואגים לאחרים, מוטב שיתלכדו וישמרו על ייחודם וישקיעו כוחותיהם בחיזוק עצמם].

ואכן הוכיח סוף המעשה שהרצון הטוב לא השיג את מטרתו. אחרי נסיונות קשים שנמשכו שלוש שנים, חזר הפלג והתאחד, עם עלייתו של רש״ח לנדוי ז״ל לארץ ופעולתו המאחדת הברוכה. לא כולם חזרו, והחלק החלש שלא היה מוכן לחזור להתמודד עם הקשיים הכלכליים, קיפוחי ימי-עבודה וכו׳, נטמע בתוך ה״הסתדרות״ ולא נודע כי בא אל קירבה.

לעומת זה התלכד והתייצב ״הפועל המזרחי״ המאוחד, ואף הגיע להסכם מכובד עם ה״הסתדרות״ בשטח הבריאות והעזרה הרפואית שהיתה חיונית מאוד, אלא שכאן היה ברור לראשי התנועה שהשותפות ב״קופת חולים״ על יסוד שמירת הכשרות, השבת וכו׳, טעונה אישור מוקדם של הרב זצ״ל. ועל כך סיפר בהרחבה איש כפר-פינס, ר׳ אליהו רוטשטיין ז״ל באיגרת מפורטת ששלח אלי ופרסמתיה ב״ליקוטי הראי״ה״ (ח״ב,

רשמים מ"בית הרב" מאת מר אליהו רוטשטין במכתבו למחבר

עמ׳ 436-439). הרב בחן כל סעיף וסעיף ולבסוף נתן הסכמתו והעניק ברכתו למעשה ״שיש בו סיכויים מרובים להשפעת היהדות על כלל הפועלים״, אחרי שהקדים והרחיב את הדיבור על הבעיה הרוחנית של הפילוג והאיחוד.

וכאן ראוי להביא תיאור מרשים מסוף האיגרת של ר׳ אליהו רוטשטיין ז״ל: ״בצאתנו מבית הרב, היה שמואל-חיים לנדוי ז״ל נלהב מאוד ומלא השראה. והוא הכריז בפנינו בהתלהבות הקוצקאית שלו: ״גיוואלד, גיוואלד! מיר האבן אַגרויס רֶבי׳ן, אַ גרויסן רָבי׳ן, און מיר וויסן ניט צוא זיין זיינע חסידים!״ [יש לנו רבי גדול. ואין אנו יודעים להיות חסידים שלו!]

בזכרונותיו מספר ר׳ יוסף כהן ז״ל כי בקיץ תרצ״ד הרב זצ״ל בא להר הכרמל למנוחה ולהחלמה, ונוכחותו בחיפה נוצלה לפעולת חיזוק מוסדות התורה שבירושלים. נקבעה מסיבה שצויינה כמסיבת כבוד לרבה הראשי של ארץ ישראל, ואליה הוזמנו ראשי הציבור בחיפה ובסביבה. וכנציגי הישיבות הגדולות שבירושלים הגיעו הגאון ר׳ איסר-זלמן מלצר ז״ל והגאון ר׳ יחיאל-מיכל טוקצינסקי ז״ל. את המסיבה פתח רבה הראשי של חיפה, הרב יהושע קניאל ז״ל, ואחריו דיבר הגרי״מ טוקצינסקי ז״ל שהפליג בשבחו של הרב ואמר: ״זוכים אנו לשבת כאן עם היהודי הכי גדול בעולם!״

בסוף זכרונותיו מספר ר׳ יוסף ז״ל על הביקור שערכו אז מתיישבי כפר-חסידים אצל הרב, בראשותו של המרא דאתרא, רבו הראשון של הכפר הרב מרדכי-שמואל קרול ז״ל, שהיה אחד ממעריציו הגדולים של הרב.

למרות חולשתו קיבל הרב בשמחה את פני הבאים, חלוצי תורה ועבודה ״המחדירים את הקדושה לכל תאי החיים״, והשמיע באזניהם כמה רעיונות יפים. מהם זכר ר׳ יוסף ז״ל את הדברים שנתגלגלו בקשר עם אליהו הנביא, ומעשה מסירות-הנפש של עובדיה להצלת נביאי ד׳, וכך סיים הרב ואמר:

״אַל נא נחשוב שנביאי הבעל היו אנשים פשוטים. הם היו בעלי כוחות רוחניים, ומשום כך הצליחו למשוך אחריהם רבים. ולא קל היה לאליהו הנביא להילחם נגדם. יש לנו מזל שנבואותיהם לא נשארו לדורות. אילו נשארו היו גורמים לנו נזק רב, וכמו אז היו פוגעים בנבואת האמת, נבואת התורה ונביאי ד׳. גם היום אנו נאבקים נגד כוחות רוחניים של בעלי תרבות זרה. ודרכי המאבק הם כפולים, גם בכוח הקדושה הגלויה כדוגמת אליהו, וגם בכוח הקדושה הנסתרת-הפנימית כדוגמת עובדיה. ואנו מצפים שיתקיימו בנו דברי הנביא, נביא האמת, נביא ד׳: ׳הקטן יהיה לאלף, והצעיר לגוי עצום, אני ד׳ בעתה אחישנה׳ (ישעי׳ ס, כב)״.

ומסיים ר׳ יוסף ז״ל: דברי הרב שנאמרו בקול חלש, הכניסו בנו חוזק רב, נתנו לנו עוצמה רוחנית. נפרדנו בברכת שנה טובה וחזרנו מעודדים לעבודת יומנו, ועוד ימים רבים היתה לנו הפגישה הזאת למקור של חיזוק והתרוממות.

*

השקפותיו של הרב קוק מילאו תפקיד ראשון במעלה בחיי יהודים רבים מאוד, שעמדו ללא פתרון ומוצא בפני אי-היכולת להסתגר לגמרי מן העולם המודרני והישגיו, וגם בפני חוסר היכולת להתמיד בנאמנותם העמוקה והמלאה ליהדות המסורתית ולערכיה הדתיים, בלי להסתגר מן העולם האופף. בשכבה זו של היהדות גדלו והתרחבו החוגים, שמשנת הרב קוק שימשה להם יסוד להיאבקות על מוצא מהמבוך, בלי התכחשות לאמונתם הדתית היהודית. מחוגים אלה צמחו ועלו רבים מראשוני התנועה החלוצית-הדתית במאה העשרים, וככל שהתנועה הזאת התפתחה והתרחבה, ככל שגדל כוחה ומשקלה בתוך הישוב העברי בארץ, גדל גם משקל השפעתן של השקפות הרב קוק בחיים.

יחיאל הלפרין, המהפכה היהודית ח״ב, עמ׳ 464

ביסוד משואות יצחק. מימין – המחבר

אור מוסיף והולך

דברים שנאמרו עם הופעת המהדורה המורחבת של ״משנת הרב״

...היה נעים לשמוע את דברי הפרשנות, של הצעירים שלא זכו להכיר את הרב, שלא רק שהנם הולכים לאורו, אלא שהם מעמיקים ומרחיבים את קרינת האור הגנוז במשנתו.

בימיו לא זכה הרב שצעירים יעיינו בקביעות בתורתו, עכשיו זכה שאורו מוסיף והולך, ומתרחב וגדל המעגל של הלומדים בעיון, אף גם בונים מערכות על גבי יסודותיו. ומתקיים במרן הרב זצ״ל מאמר הזוהר ״צדיקא דאתפטר אשתכח בכולהו עלמין יתיר מבחיוהי״ (ראה זוהר אחרי דף עא: בהר דף קיד.).

רש״י פתח פירושו לתורה בדברי ר׳ יצחק: ״לא היתה התורה צריכה להתחיל מבראשית אלא מהחודש הזה לכם, שהיא מצוה ראשונה״ וכו׳. כלומר, מעיקר הדברים צריך היה לדלג על כל סיפורי התורה ולגשת מיד למערכת המצוות. ואמנם כך נהגתי למעשה בשנת תרצ״ו, בשנה שלאחרי פטירתו של הרב: התחלתי לסדר את תורת הרב מ״החדש הזה לכם״, היינו לסדר את עיקרי משנתו פרקים-פרקים, במקום להתחיל לכתוב אז מי ומה היה הרב, וכך נערכה האתחלתא של ״משנת הרב״ בעשרת הפרקים.

ואם כי שנינו בירושלמי ״גידול אומר: כל האומר שמועה מפי אומרה יהא רואה בעל השמועה, כאילו הוא עומד כנגדו״ (ירושלמי שבת, פ״א, הלכה ב), ולפי זה ראוי היה להציג את בעל השמועה לפני שמוסרים את דבריו, אולם אז עוד היו בחיים רבים שהכירו את הרב, שראו אותו, שהרגישו אותו, וכל אלה לא היו זקוקים להצגת בעל השמועה. דמותו עמדה נגד עיניהם, והיא האירה אל עבר דבריו, באור יקרות, באורות קודש.

ברם, בינתיים עברו עשרות בשנים – וקם דור חדש שגם את מכירי הרב לא הספיק להכיר, וזה כבר חייב שינוי הסדר, ללכת בדרכה של תורה, היינו ״להתחיל מבראשית״, להציג את בעל השמועה בפני שוני משנתו, להקדים ולספר לדור החדש על אישיותו של הרב, תולדות חייו, היקף לימודיו, מיגוון מעשיו, רוממות אישיותו וגודל השפעתו. וזו הקדמה חשובה מאוד ללימוד משנתו, ראי״ה בהירה של בעל השמועה לפני שנכנסים לאוצרות הגדולים של שמועותיו.

שאל אותי מישהו: "מדוע רק בעשור האחרון נכתבו הספרים שלך על הרב, רק אחרי שעברו למעלה מחמישים שנה מפטירתו של הרב?" ועניתי כי צריך היה לעמול יובל שנים כדי להקים דור של מעיינים וקוראים לספרים האלה. רק עכשיו שיש לנו ב"ה דור כזה, הגיע הזמן לכתוב ספרים על הרב, כי עתה ישנו ב"ה חוג רחב של השואפים להכיר יותר ויותר את דמות אישיותו, המצפים בכליון עיניים לכל ספר חדש עליו, הצמאים לכל ברק-מחשבה שלו, לכל פרט חדש מימי חייו, לכל עובדה חדשה ממיגוון פעולותיו, לכל קרן אור נוספת מזוהר אישיותו, מהליכותיו בקודש.

ידוע הדבר כי יחס לספר נקבע לפי מידת ההערכה לגבי המחבר – בה במידה שמכירים את גדולתו של המחבר, מתייחסים אחרת לגמרי לספריו.

צריך, אפוא, לספר לדור מי היה הרב, מה היתה גדולתו, ואחרי שקוראים את ספרי תולדות חייו, ניגשים בצורה אחרת לגמרי ללימוד משנתו. אחרי שמכירים פרטי מעשים ותיאורי עובדות של החיים המופלאים האלה, מתייחסים בכובד ראש לכל משפט שיצא מפיו ומפי כתבו. ואם כי אמת היא מה שאמר לי אדם גדול[ח]: "מה ההיסטוריונים מחטטים לדעת מי ומה היה הרמח"ל?" ילמדו את 'מסילת ישרים' וידעו מי היה ומה היה הרמח"ל. מה שהוא כתב זה הוא היה". עם זאת ראוי לדעת כי ככל שיודעים יותר פרטים מחיי האישיות המיוחדת הזאת של הרמח"ל, ככל שיודעים על שלבי גידולו ועל מאבקיו, גדולתו מזדקרת מעלה-מעלה, מתנשאת ומתרוממת, ומתייחסים ביתר כבוד ויתר מורא כשלומדים את ספר "מסילת ישרים", את "דרך ד'" ואת "דעת תבונות". כשיודעים את פרשיות הסבל של הרמח"ל, את גלגולי נפתוליו עם מתנגדיו, מתחילים להעריך יותר את פלא השלווה החופפת על "מסילת ישרים", את יושר המחשבה ויושר ההרגשה, את פלא דרכו העקבית במסילת היושר, למרות החתחתים והמכשולים שפגע בהם ושפגעו בו לאורך כל הדרך, וכיוצא בהז את בהירות הבניין של "דרך ד'" ואת עומק לֶמֶד-הדעת של "דעת תבונות".

כיוצא בזה ביחס לאישותו של מרן הרב זצ"ל. כשקוראים את הספרים המספרים על תולדותיו, על הנהגותיו ועל מעשיו, רק אז מתחילים להבין את הגודל ואת העומק שבעולמו הרוחני, ומתייחסים אחרת ל"אורות התשובה" ול"אורות התורה", ועומדים נפעמים מול "אורות הקודש". כך מתברר שכל הספרים שנכתבו על הרב הנם ממש הקדמה ל**משנת-הרב**, למשנתו הפזורה בכל מאמריו ובכל ספריו.

ואשר למהדורה החדשה, המורחבת והמנוקדת, של עשרת פרקי "משנת הרב", שלכבוד הופעתה התאספנו בערב זה, אנחנו מקווים שבזכות ההוצאה היפה, הניקוד והכותרות, יוכלו רבים להיעזר בה וללכת מכאן והלאה אל כל ספר אחר של הרב, כי אחרי שמכירים קצת את סגנונו המיוחד ונכנסים קצת לעולמו הרוחני הרם והנישא, נמשכים כבר אחריו בחבלי-קסם.

בנוכחותו של הרב הרגישו תמיד אוויר פסגות,[ט] יחודיות רוממה, חוויה של קדושה. למרות שנהג בענווה, בפשטות, הבחינו בו מיד את הרוחניות. מבט עיניו המהורהרות, ורצינות פניו האצילים, יצרו אווירה של רוממות עוד לפני שאמר משהו, ובעיקר כשהתחיל לדבר – התרכזו מיד סביבו. הוא דיבר בפשטות, אך בפתוס פנימי, ואנשים שהיו על ידו נהיו רתוקים, הקשיבו רב-קשב, עמדו פעורי פה וכרויי אוזן.

קַטְנוּת מוחין ומשנת הרב לא הולכים יחד.[י] הלא זה מה שמרגישים כל פותחי ספרי הרמב״ם – בכל מה שהרמב״ם כותב אתה רואה גדלות, תמיד עומדים מול העוצמה הרוחנית המגובשת במשפטים החצובים, בבניין ההגיוני המדויק. הרגשה דומה קיימת מבחינות שונות גם ביחס למהר״ל – בסגנון המיוחד, בתוכן המקורי. וכך גם ביחס לרמח״ל, אצלם נכנסים תיכף לעולם של גדלות.

ואם נקח דוגמא של גודל בעולם ההלכה, נשווה לעינינו את העיון ב״קצות החושן״, ב״נתיבות המשפט״, ב״שאגת אריה״ או ב״רבי עקיבא איגר״. ואם בספרות השו״ת – ב״נודע ביהודה״ וב״חתם סופר״, שם נכנסים מיד בספירה של למדנות אמיתית – בהירות, עמקות, סמכות, ובאופן כללי – למדנות גדולה הכובשת את המוח, המרחיבה ומעמיקה את הדעת.

הרב היה גאון בהלכה, פילוסוף, מקובל, משורר, ובכל שטח היה גדול – בעומק הנושא ובכושר הביטוי. בנופש קצר בבית-וגן בירושלים, ששהה שם אז גם הגרא״ז מלצר ז״ל, היה מי ששאל את הרב שאלה בעיקרי האמונה. בתשובתו הסביר הרב בהרחבה את השיטות השונות של הראשונים בנושא, ביסודיות ובבהירות. והפטיר אחר כך הגאון ר׳ איסר-זלמן מלצר ז״ל ברוב התפעלות: ״הרי הוא הוביל אותנו על הרי-אררט! אנחנו מתמצאים בסדר נזיקין וכו׳, ואילו בנושאים אלו הרינו כמו בעלי בתים פשוטים, ואילו הוא – – – ״ (עי׳ שבחי הראי״ה מהדו״ב עמ׳ 262).

על גאונותו בהלכה מעידים כתבי השו״ת שלו, ״משפט כהן״, ״דעת כהן״, ״עזרת כהן״ ושאר ספריו, ובראשם ״שבת הארץ״. הצירוף המופלא של פילוסופיה וקבלה עולה מתוך פרקי ״אורות הקודש״, וכדאי להזכיר כאן כי על דרגתו הגדולה כמקובל, העיד גאון הקבלה, ר׳ שלמה עליאשוו ז״ל (בעל ״לשם שבו ואחלמה״) כפי שנמסר לנו ע״י מחותנו המקורב אליו, הצדיק הירושלמי הרב ר׳ אריה לוין ז״ל. (שיחות הראי״ה עמ׳ 153-152, וכל פרק יד).

על עוצם כישרונו הספרותי של הרב בפרוזה ובשירה גם יחד, עמדתם ודאי כבר כולכם. אוסיף רק בזה את הסיפור שכבר נתפרסם ברבים, והוא הסיפור שמסרתי בשם המשורר ביאליק ז״ל, שאמר: ״הפרוזה שלי כתובה יותר טוב מזו של הרב, אבל אני יודע איך אני כותב: מנסח משפט, עובר עליו ומתקן אותו, ממשיך לכתוב ושוב מתקן, ולא פעם לוטש אני מאמר פעמים ושלוש וכו׳, עד שהוא יוצא כתוב כהלכה, אבל יודע אני כי מה שמדפיסים מדברי הרב קוק, כך נכתבו הדברים בפעם הראשונה, ולכתוב כך בפעם הראשונה יכול **רק הרב קוק**״!...

מהצירוף המופלא של כל אלה המעלות בקודש, מהעושר הגדול הזה, אנחנו סובלים. כי הנה נכנסים לפרק מסוים מכתביו ולא בקלות תופסים כל מה שכתוב שם, כי הכל שוטף, הכל זורם, נושא משתלב בנושא, רעיון רודף רעיון, כי הוא היה כמעיין המתגבר, הוא לא יכול היה לעצור את הזרימה הנשמתית. כרכים רבים מספרי המחשבה שלו נכתבו בעפרון כדי לחסוך זמן.[126]

עצום היה העושר הרעיוני, ועשיר ומגוון היה העושר הלשוני, ועל כן בקעו ושטפו דבריו כפרץ מים ממעיין מתגבר. הפנקס פתוח והיד כותבת. הכל זורם, והכל נכתב בנשימה אחת, ועל כן לא יכול היה לסדר את משנתו, כי קשה היה לו לעצור את נביעת מעיינו.[127] רק הרמב"ם השכלתני יכול היה לתת לנו משנה כל כך מסודרת, למרות רוב עושרו הרוחני. והפלא הגדול הוא על רבי יהודה הלוי, כיצד משורר גדול כמוהו יכול היה להתגבר על הרוח הפיוטית, הנישאת מעל ומעבר לקצבי-דברים, ולכתוב ספר כל כך מסודר כספר ה"כוזרי".

מרן הרב זצ"ל, שהיה עמוס מאוד בצורכי הציבור, גם לא מצא את הזמן הדרוש לצמצום רוחו בסדרי-משנה, ונשארה עבודה זו לנו, לסדר את משנתו פרקים-פרקים. בחלק קטן, היתה זו הזכות שנפלה בגורלי, שהרגשתי שכשם שהיה קשה לי להיכנס לפנים עד שהצלחתי לצרף חלקי רעיון לפרק אחד, הרי גם אחרים – ובייחוד צעירים – נתקלים בקושי זה בבואם לעיין בספרי הרב. כיוון שעמד לפני הצורך לקרב את מדריכי "בני עקיבא" לעניין, התגייסתי ונכנסתי לעבודת הסידור. ליקטתי קטעים קטעים לא ארוכים, כי נוכחתי לדעת שבה במידה שהם קצרים, תהיה קליטתם יותר טובה. והנה עתה עזר הקב"ה ומכובדינו, הרב יהודה מלמד ומר הראל כהן, ראו צורך להרחיב את הדברים, והוסיפו קטעים חשובים מאוד מתוך ספרי הרב שהופיעו מאז ועד היום.

אכן, הם עמדו בפני בעיה קשה, בעיית התנגשות עם הרצון הטוב, הרצון להגדיל ולהוסיף עוד ועוד, להעניק לנו רוב-טובה, ולא קל היה להם להתמודד עם זה.

ב"עולת ראי"ה" (א, עמ' עט) מסביר הרב זצ"ל, שהמשאלה "וכוף את יצרנו להשתעבד לך" מכוונת לא ליצר הרע אלא ליצר הטוב. ובנידון דידן, היצר הטוב אמר להם להכניס עוד פיסקה ועוד פיסקה, ובמקצת "נכשלו" ושמעו בקולו והוסיפו גם כמה דברים ארוכים. אולם הקב"ה יסלח להם על העושר שהעשירו אותנו. כי עכשיו, היינו בדור הזה, שישנה מוכנות להקשיב לדברי הרב, יודו להם רבים על ההרחבה של פרקי "משנת הרב".

ועל הכל: על התוספות המרובות, על כותרות המשנה, על הניקוד, על ההדפסה באותיות מאירות עיניים, ועל הכריכה הנאה – על כל זאת אנחנו חייבים תודה וברכה למהדירים

---

126. הכתיבה בדיו בימי הרב היתה כרוכה בשימוש בקסת דיו, וטבילת הציפורן בדיו מדי פעם, ואילו הכתיבה בעפרון היתה רציפה ללא הפסקות, ואפשר לקחתו לכל מקום. ראה בהקדמת המחבר למשנת הרב, סע' ב.

127. עי' בשדה הרקאי"ה עמ' 63, ודברי מרן הרב באגרות הראי"ה אגרות רטז, שמז.

היקרים על עבודתם הנפלאה, המציגה בצורה הטובה ביותר את רוממות מחשבתו של הרב, והיא יוצרת אצל כל מעיין גישה של הדרת כבוד ויקר.

רבי ישראל סלנטר ז״ל לא רצה לעסוק בלימוד קבלה, כי אם ללמוד וללמד סדרי תיקון המידות, תיקון תקלות שנתקלים בהם יום-יום בעולמנו. כיצד נזהרים מקנאה ומשנאה ומרדיפה אחר הכבוד, כיצד מחשבים צדדי מעשי יום-יום שלא תהא בהן פגיעה בדברים שבין אדם לחברו. לדעתו של ר׳ ישראל היתה זו חובתו בעולמו.

אולם, תלמידי תלמידיו כבר נהגו אחרת. הסבא מסלבודקה ז״ל הרחיב את העיון ב״גדלות האדם״, כי ככל שמכירים בגודל חיי האדם, ככל שהאדם מתרומם ומתעלה מעל לדברים הקטנים, מעל לשיגרה היומיומית – משתחרר הוא מה״חשבונות״ אשר ״ביקשו בני האדם״ ומגיע לישרות המקורית, ״אשר האלקים עשה את האדם **ישר**״ (קהלת ז, כט). כשאדם מישראל מצליח להחדיר בתוכו רעיונות גדולים, כל העיוותים מתיישרים והולכים, כי מסתכל הוא על המציאות מלמעלה. ״ותשאני רוח – ואשמע״, כשמתנשאים אל-על שומעים דברים נעלים, שמיעה דלעילא שיוצרת גישה שונה לגמרי לכל. כשעוסקים בגדלות, מתחילים להסתכל על כל הקטנות בעינים לגמרי אחרות.

אכן, משנתו של הרב היא מעל ומעבר לגדלות האדם: ״הבו גודל לאלקינו״, מעל לגודל אדם צריך להתרומם לגודל יוצר-האדם, לרום עולם ופלאי יצירתו, לשגב תורה ומצוות, לרוממות כנסת-ישראל וקדושת ארצו – זו תורתו הגדולה והרחבה, העמוקה והרוממה של הרב.

כשמתלבטים ומחפשים דרכים איך לקרב לבבות ליהדות, איך להתמודד עם העולם החמרני, איך להאבק עם כל הפיתויים של העולם הזה, הרי הדרך הסלולה במשנת הרב היא – ״הבו **גודל**״, אל תלכו בקטנות אלא בגדולות, במרחבי רעיונות, בעושר רוח, ברוב רוממות, זו הדרך – לכו בה! **״רוממו** ד׳ אלקינו״, רוממו והִתרוממו, עלו והתעלו!

*

אני מרגיש אושר רב להפגש כאן אתכם, עם ממשיכי דרכו של שבט ״איתנים״ בבני-עקיבא, ועם אחד המיוחדים שבשבט ״איתנים״, עם הרב זלמן מלמד שליט״א, ראש הישיבה ומייסדה. רבות ההרגשות של אבא-סבא, כשהוא נהנה למראה נכדיו הצעירים הנחמדים. וזאת מרגיש מי שערך בשעתו את קיצור **״משנת הרב״**, כשאחרי 50 שנה הוא רואה לפניו ציבור כזה שכל כך מעוניין להמשיך וללמוד את תורת הרב, את **משנת הרב במרחביה**. כמה זה מרחיב את הדעת, כמה זה מחזק את האמונה ומעודד את התקווה שהמעגל יתרחב והציבור יגדל ויאמץ, ויביא ברכה מרובה לעולמו של ישראל.

לפני כמה עשרות שנים, כשנאלצתי לצאת לארצות-הברית למען חיזוק הישיבות שלנו ופיתוחן, וכבר היו לנו אז שש עשרה ישיבות בני-עקיבא, נתכבדתי בשיעור הלכה בבורו-פארק, ורבה של קהילת ״שומרי אמונה״, הרב וואהלברג ז״ל, קידם את פני

בברכה, כמקובל שם. והנה בין יתר דבריו השמיע הגדרה מעניינת: "כבר חוברו כמה ספרים טובים על הרב קוק, אבל הספר הטוב ביותר הן שש עשרה ישיבות בני-עקיבא!"
(עי' בשדה הראי"ה עמ' 485).

אינני רוצה לחלוק על דברי אותו רב יקר ז"ל, אולם נראה לי שישיבת-האם של ישיבת בית א-ל, ישיבת "מרכז הרב" המשגשגת ב"ה, היא ספר טוב עוד יותר, וברוך ד' שמאז נוספה כמות כפולה של ישיבות ב"ע, וזכינו לקומה השנייה – ישיבות ההסדר, אף גם לקומה השלישית – כוללי האברכים של ישיבות ההסדר. אכן, ספרים טובים לפנינו, וביתר דיוק פרקים נהדרים באותו הספר עצמו – "זה ספר תולדות אדם", האדם הגדול בענקים, מרן הרב זצ"ל.

הייחוד שבכל הציבור התורני הזה הוא, שיודע הוא להתמודד עם בעיות הזמן, שעומד הוא זקוף קומה בכבוד באשר הוא שם. ישרי הלב שבאותו ציבור שנקרא "חרדי", בעלי הנפש שבהם, מודים עתה – אם כי לא בקול רם, כי "אכן יש ד' במקום הזה", כי ישנה כאן אהבת תורה, כי ישנה כאן יראת שמיים, ועל כל אלה – עוז אמונה. אשרינו שזכינו לכך.

חִזקו ואִמצו, חַזקו והִתחזקו! המשיכו ללמוד את ספרי הרב, העמיקו במשנתו, באורותיו נראה אור, אור מוסיף והולך. האורות הללו, הנרות הללו, קודש הם. נשתמש בהם ובעז"ה נלך לאורם לאורך ימים ושנים, עד שנזכה לגאולה השלמה, לאור ד' וישעו, לאור החדש אשר על ציון יאיר.

דברים שנאמרו במסיבה, בישיבת בית א-ל,
עם הופעת הספר "משנת הרב" המורחב והמנוקד, ה'תשנ"ב

*

ב"ה, מוצאי ש"ק "ונחלת את הארץ", ה' תש"ם

לידידי היקר, הדגול מרבבה, הרמ"ץ נריה שליט"א, שוכ"ט

יישר כוחך על קונטרס "על משכנות הרועים". נהניתי מקריאתו ותודה גם על דברי הברכה שרשמת בו (אע"פ שאני סולד קצת מן התואר שכיניתני בו "מרא דלישנא", שרומז קצת ל"בעל הלשון" שאינו זכור לטוב לא במקרא ולא במדרש חז"ל).

הצלחתי לרכוש את "משנת הרב" החדש עם הנוספות [מהדורת תש"ם]. שמחתי על רשימתו הקצרה של הר"י עמיטל שליט"א, ומאמין אני לכל מה שאמר. עלי נתחבב ספר זה למן היום שראיתיו בידך, ערב צאתו לאור במהדורא קמא. במשך שנים רבות לימדתי את הספר פעמים אחדות, מהחל עד כלה, בחוגי נוער באותן שנים, וראיתי את התעלות הנשמה שהגיעו אליה אגב לימודם זה, ונדמה לי שדברים אלה שמרו עליהם, שלא לצאת לתרבות אחרת בשנים הרבות שאחר כך. על כן רבה שמחתי שבאת והוצאת ספר יקר זה בשניה.

אלא שמעשה זה תובע המשך. איני מתכוון למה שרמזת בדברי הקדמתך, לקטעים נוספים מתוך כתבי הרב שנתפרסמו בשנים שאחר פטירתו, אלא מתכוון אני **לפרקים נוספים**, שמלכתחילה לא באו ב״משנת הרב״, ושהיו מיועדים לבוא בחלק שני של משנה קדושה זו: דברים על גלות וגאולה, על ישראל ושיבתו לארצו, על ראיית ההווה (שלא כראייתם של אחרים מכאן ומשם) ועל חזון העתיד הנעוץ במעשי ההווה, וד״ל.

יודע אני, שאין אתה פועל בטל, ושטרדותיך רבות, אבל התחלה זו שהתחלת לפני ארבעים וחמש שנים, תובעת השלמתה **באותה שיטה**, שאין מעולה ממנה.

חזק ונתחזק!

בכל לשון של ברכה, אוהבך ומוקירך

מאיר מדן

נער הייתי כשהגעתי משדה-יעקב לישיבת בני-עקיבא בכפר הרואה, ובחדרו האישי של הרב נריה גיליתי לראשונה את הספר הקטן ״משנת הרב״. ספר שלא ראיתי כמוהו לטוהר. מלאכת-מחשבת מופלאה של ריכוז דברי הרב, בדרך בחירתם של הקטעים המתאימים ובדרך סידורם למסכת אחת שלמה.

הרב צפניה דרורי שליט״א

בסוד הברור, הצרוף והצמצום

דברי הערכה על "משנת הרב"
מאת ד"ר אברהם עובדיה (גוטסדינר) ז"ל

בואו ונחזיק טובה לאחד מתלמידי ישיבת מרן הרב זצוק"ל, על שזיכנו בספר קטן שיש בו דברים גדולים וטובים. יודע הוא סופר צעיר זה לכוון דבר כאחד המחברים המנוסים. יודע הוא את סוד הבירור והצירוף, וגם את סוד הצמצום.

מספריו השונים של הרב זצוק"ל בירר והוציא קטעים קטעים, ויחברם לפרקים שלמים ומסודרים, ואת הפרקים איחד לספר קטן בשם כולל "משנת הרב". כבר הבירור כשלעצמו מראה על בינתו וטוב טעמו של המברר, שידע איך לבחור, ובמה לבחור. ממטבעות תורתו וחכמתו של מרן הרב זצ"ל בירר רק "הני מילי מעלייתא", שהם בגדר ההשגה, ומתאימים ליכולת הקליטה של הקורא שאינו יכול לצלול בעצמו ולהעלות פנינים מן המים האדירים. והרי פניני המחשבה נתונות כאן, כשהן חרוזות ומסודרות בצירוף הנותן יקר ושבח לעושהו.

אין זה מן הדברים הקלים לצרף את דברי הרב. כל פסוק ופסוק שלו מתנוצץ בכמה אורות ומבהיק בכמה גוונים, ויכול אתה לצרפו לכמה צירופים. ברם, הצירוף המשובח אינו עולה אלא בידי זה שיודע לכוונו, לא על פי ה"אורות המקיפים", אלא על פי ה"אור הפנימי" שלו, על פי ה"נקודה טמירא" שבלב הפסוק או המאמר. ויש לומר, כי הצירוף כאן, מעיד על ההבנה הפנימית של הדברים.

דברי מרן זצ"ל, הלא המה מעיינות-מעיינות חכמה, וכשאתה מתחיל לשאוב מהם, הרי יחד עם השאיבה באה הנביעה היתירה, הזרם השוטף, מה שגורם לפעמים, גם ביצירה הספרותית, ל"שבירת הכלים". לא כן מחברנו, עשרת פרקיו מרוכזים ומצומצמים צמצום אחר צמצום. ואף בהקדמתו אינו מוסר אלא תמצית ממה שיש לו לומר על מעשהו ופעלו.

ויש כאן גם תוספת ברכה, דברים שבעל-פה ששמע התלמיד מפי רבו בישיבה, ודברים אלה משתלבים בתוך הדברים שבכתב ומשלימים להם.

ילקוט קטן זה, "משנת-הרב", הריהו מחרוזת פנינים עשוייה בחכמה ודעת וטוב-טעם, ויכולה משנה זו, בצדק, לשמש מבוא לתלמודו של רבנו הגדול זצוק"ל.

חוברת "ההד", ניסן ה'תרצ"ז

העוז והענווה בהוויתו ובמשנתו
של הרב ר' צבי-יהודה הכהן קוק זצ"ל

דברים באזכרה לרב ר' צבי-יהודה זצ"ל[128]

בחוברת קטנה שהוציא מורנו ורבנו הרב ר' צבי-יהודה ז"ל: "לצניעות ולטהרה בישראל", במלואת השלושים לאמו הרבנית זכר צדקת לברכה, יש מאמר פתיחה קטן, ובו תוכן רב. מאמר זה יכול לשמש כמאמר פתיחה לדברים הבאים, שכן בו מתגלית אישיותו של הרב ר' צבי-יהודה, שלשמו ולזכרו נתכנסנו כאן היום.

> "העוז והענוה לחי העולמים", ו"במקום גדלותו וגבורתו, שם אתה מוצא ענותנותו". אותן מידות, אשר בצמצום מידתה וקטנות ערכה של הבחינה **האנושית** הן מנוגדות וסותרות זו לזו, הנה במרחב מידתה וגדלות ערכה של הבחינה **האלוקית**, הן מתאימות יחד. הענווה, אשר בשטחיותה של מידתה הקטנה, היא כאילו מזדהה עם **חולשת כוח** ורפיון מציאות, הנה באמיתתה של מידתה הגדולה היא מזדהה דווקא עם **הגבורה והעוז**.

הענווה בגישתה האנושית המצומצמת היא ביטוי לחולשה מסויימת, אולם בשעה שהיא נובעת מתוך תפיסה של גדלות אלוקית, והיא קשורה עם כל העניינים האלוקיים, הרי פירושה הוא: מי אני ומה אני כלפי העניין האלוקי? גאווה היא דבר מסוכן, ואדם העורך לעצמו חשבון נפש, משתדל לברוח מפניה כבורח מפני אש. אלא שרצון חיובי זה של האדם לברוח מפני הגאווה, עלול לגרום לאדם לפגוע במידת הכוח, העוז והעוצמה שלו, ומשום כך נחוצה כאן גישה הרבה יותר פנימית. על האדם להרגיש שאין לו שום חשבון אישי, ושום נטייה אישית, בדבר הזה. הוא צריך להרגיש שאין הוא עושה את הדבר, אין הוא דורש את הדבר, ואין הוא תובע את הדבר למען כבודו, אלא רק לשם שמיים ממש. ובאותו דבר, שהאדם חש שהוא פועל בשליחותו, ציוויו והדרכתו של העניין האלוקי, כל כולו צריך להיות מלא עוז וגבורה. ואז סמי מכאן גאווה, וסמי מכאן חשש גאווה, שאסור אפילו במשהו כחמץ בפסח, וכל כולו של האדם הוא עוז וגבורה לעשות את רצון אביו שבשמים. זהו ההסבר למה שנאמר כאן.

ובהמשך הדברים נאמר:

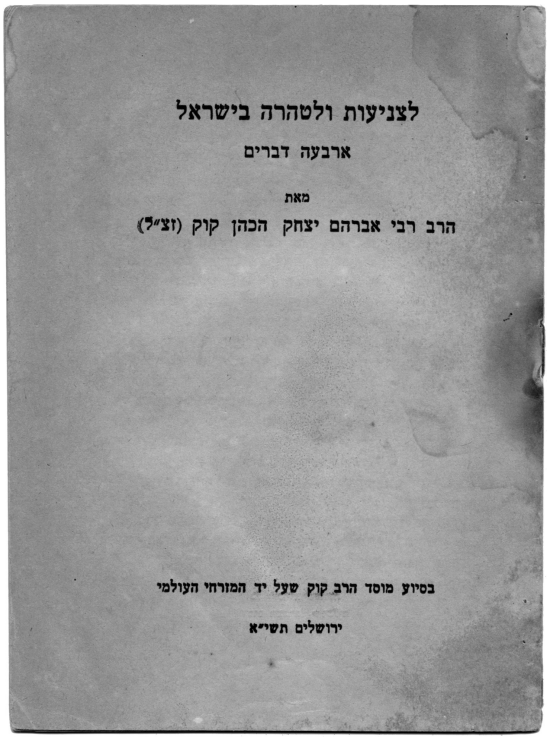
> ביסודו של מינהל הקודש הציבורי, בפרשת מתן התורה, הוגדרו – בחזון העליון

---

128. הדברים נאמרו ע"י המחבר במלאת מאה שנה להולדת הרב צבי-יהודה, ניסן ה'תשנ"א, והודפסו לאחר מכן בחוברת "מחשבות הדור".

״ואתה תחזה מכל העם״ – המועמדים לכך בתור ״יראי אלוקים, אנשי חיל״, אשר דווקא מתוך שהם יראי אלקים הם אנשי חיל, ומתוך שהם אנשי חיל הם יראי אלקים; כמו שמתוך שהם אנשי אמת הם שונאי בצע, ומתוך שהם שונאי בצע הם אנשי אמת. וכן בכל עיקרה של תכונת אופיים של ישראל, בכללותם ובפרטותם, שלעצמות מהותם בדוגמא של מעלה היא הענוה: ״המעט מכל העמים – שאתם ממעטים עצמכם לפני״ (חולין פט ע״ב), ומתוך כך, עם קביעת סימני מידותיהם, ביישנים ורחמנים, בתור זרעו של אברהם אבינו (יבמות עט; ביצה לב), הם הנם ה״עזים שבאומות״, שאינם ניתנים להינצח (ביצה כה ע״ב).

דברים אלו, שנכתבו כאמור על ידי אותו אדם גדול, שאנחנו מתייחדים עם שנת הולדתו המאה, משמשים פתיחה להבנת אישיותו ודרכו. יש פה ציבור שהכיר אותו בשנים האחרונות, והוא ראה בעיקר את העוז שבו, את היכולת שלו לצאת בעוצמה רבה בנוגע לבעיות הכלליות של העם ושל המדינה. וראינו שהוא יצא בעוז ובעוצמה, הרבה יותר חריפה מאשר היה נוהג אביו, מרן הרב זצ״ל. הוא הרגיש עצמו כמי שעומד על גבי הענק, וכמי שמדבר בשם אביו, ולא בשם עצמו. פעם, בשיחה פרטית, הוא החזיק בחזקה בכיסא, ואמר: אני ההמשך האבסולוטי של אבא! ואלו לא היו סתם דברים לשם גאווה. לי הרי היתה הזכות הגדולה להיות אורח בביתו כמה חודשים, כשעליתי מרוסיה.[כא] אני עליתי מרוסיה על ידו. לא רק את הסרטיפיקט שלח לי מ״מרכז הרב״, אלא גם את כרטיס הנסיעה באנייה, משום שהסובייטים רצו מטבע קשה (ולוטה), ואז היה צריך לקנות את כרטיס האנייה בתל-אביב, והוא דאג גם לכסף.[כב] אז ודאי שהיה לי עמו קשר אישי, ומשנת תר״ץ עד תרצ״ה למדתי בישיבה, והוא לא היה צריך להציג עצמו בפני. אבל כאן הוא ביטא

את הביטחון שלו, את העוצמה שלו, מדוע הוא מעיז לדבר בצורה כל כך חריפה ובצורה כל כך החלטית – מפני שהוא מדבר בשם האבא שלו, בשם רבן של ישראל.

היתה פה התפתחות מסוימת. אחרי פטירת הרב הוא נעלם מן האופק של הישיבה, מן האופק של הציבור, לתקופה של עשרים שנה. ועשרים השנים הללו של היותו מחוץ לכותלי הישיבה עלו לנו ביוקר רב, אבל גם נתנו לנו יבול רב. בעשרים השנים הללו הוא התרכז בהכנה לדפוס ובהדפסת ארבעת הכרכים של התשובות: ״משפט כהן״, ״דעת כהן״, ״עזרת כהן״, ו״אורח משפט״. זה מקיף את כל ארבעת חלקי השולחן ערוך, ויותר מזה, שכן ב״משפט כהן״ יש גם עניינים של קרבנות, ושל קדושת הר הבית: זה כולל גם את ההלכות התלויות בארץ שעוסק בהן ר׳ ישראל משקלוב ב״פאת השולחן״.

אמר הגאון רש״א יודלביץ ז״ל,[כ] שהיה גדול ירושלמי לא כל כך ידוע, אבל היה באמת איש גדול ממש, מלא תורה: שאילו הרב לא היה עוסק בצורכי ציבור של הרבנות הראשית בארץ, היה הוא המשיב הגדול של הדור! שכן לא רק בנזיקין, נשים ומועד היו פונים אליו, אלא גם בקדשים וטהרות, ובזרעים בוודאי. בכל מקצועות התורה היו פונים אליו, ובכל היה משיב. ומי שניסה להציץ בתשובות – ואני אומר אפילו להציץ ולאו דווקא ללמוד, מכיוון שמי שינסה ללמוד, לית מאן דפליג – יראה כיצד הוא ניגש ישר לעניין, ואיך הוא מצטט לאו דווקא גמרא במקום או בתוספות במקום, אלא גמרא בבכורות ותוספות בזבחים, וכן הלאה, תוך כדי כתיבה. מרגישים אצלו את הקלות שמרגישים בתשובות ה״חתם סופר״. לעומת רבי עקיבא איגר, שבתשובותיו אתה צריך לקמט את המצח על כל שורה ושורה, ואתה מרגיש שהדברים נכתבו מתוך ריכוז גדול, הרי בתשובות ה״חתם סופר״ אתה הולך בקלות כי הוא מסביר לך בקלות, ויש הרגשה שהנה הוא התיישב ליד השולחן ומיד כתב, וכפי שאמר לאחד מתלמידיו, שמיד בשעה שהוא קורא את השאלה, התשובה כבר מוכנה אצלו, והוא צריך רק לחשוב עדיין כיצד לדון בדברי התורה שהשואל כותב לו. הוא מביא ראיה לדבריו, וייתכן שהיא אינה מספקת, וצריך להביא ראיה נוספת, אבל עצם התשובה על העניין מוכנה כבר. וכך היה גם אצל הרב. כל התורה היתה סדורה לפניו. אמר אחד גדול, ששימש אותו הרבה, ר׳ יצחק הוטנר ז״ל, שהרב ידע את הש״ס בעל-פה, ואפשר להרגיש את זה.

אבל כל זה היה נשאר גנוז, בלתי ידוע לדור החדש, אלמלא המאמץ העל אנושי, הריכוז העל אנושי של קרוב לעשרים שנה, שבהן הרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל התרכז ממש בסתר אוהלו, ועסק רק בזה. אלמלא הוא, הרי כל אלו שמנסים לגמד את אישיותו של הרב, ושמתאמצים להתעלם ולהעלים את גדלותו התורנית, היו מצליחים. רק עכשיו, כשבמדף הספרים עומדים ארבעה כרכים של תשובות בכל מקצועות התורה, עם בקיאות ועם עומק, ועם גישה ישרה של הלכה למעשה, חייבים הכל להכיר בגדלותו התורנית.

הגאון ה״חזון איש״ ז״ל אמר לאברכים בכולל שלו, שהוא מעריך מאוד את התשובות של הרב, מכיוון שהבירורים שלו בהלכה הם לאמיתה של תורה. ואני יודע שבין

האברכים האלו היו שאמרו בצער, שהם מצטערים שה״חזון איש״ כה העריך גדלותו של הרב. והרי הוא פנה אליו בתואר ״מרן״,[כד] תואר שבו הוא השתמש רק כלפי שלושה גדולי ישראל: ר׳ חיים עוזר גורדזנסקי, ר׳ איסר-זלמן מלצר, ור׳ וולולה (הגרי״ז מבריסק). והרביעי היה מרן הרב זצ״ל. אכן, גדול אמיתי יודע להעריך מה זה גדלות אמיתית. ומי שמעיין בתשובות, ולומד אותן, רואה את הגדלות הזאת. ועל כן היה זה הכרחי להתמסר כדי להוציא אותם. והרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל החליט אז שזוהי חובתו, מדין כיבוד אב, להתרכז ולעשות את העבודה הזאת, מכיוון שאם הוא לא יעשה אותה, היא לא תיעשה כלל, או שלא תיעשה כראוי.

וכך יש לפנינו מלאכת מחשבת שנעשתה כראוי: יש סדר, יש מפתחות, הספרים פתוחים לפנינו, וכל הרוצה ללמוד יבוא וילמד. ועל אלה, נוספו שני כרכי ״עולת ראיה״ על התפילה. אף גם נוספו שלושת כרכי ״אגרות הראיה״, שכל רב בישראל חייב לקרוא אותם וללמוד אותם, שכן אלו הן הלכות ציבור. זהו ״השולחן ערוך החמישי״ – לדעת כיצד להתהלך עם בני אדם, אבל יש שם גם ״שולחן ערוך שישי״ – לדעת כיצד להתנהג עם כאלו שאינם בני אדם, ובאיגרותיו של הרב רואים את הכול. רואים כיצד הוא פונה לפלוני, וכיצד לעומת זאת בנוסח שונה לגמרי הוא פונה לאלמוני; רואים שהוא יודע לנזוף, אבל גם יודע איך לנזוף, באופן שהנזיפה לא תקומם. וכל היבול הגדול הזה, הוא בזכות אותן השנים שבהן הסתגר הרב ר׳ צבי-יהודה בביתו, כשם שר׳ מנדלי מקוצק הסתגר בסתר אוהלו, ועשה את מלאכת הקודש הזאת.

אולם, כאמור, עשרים השנים הללו חסרות לכל מדינת ישראל, וזה חסרון שלא יוכל להמנות. באותן השנים לא טיפל הרב ר׳ צבי-יהודה בישיבה, והיד המקרבת, המעודדת, המחזקת, והמכוונת, היתה חסרה. הדבר התבטא לאחר מכן בחוסר כוח-אדם בהנהגה הדתית-ציבורית, במגזר הרבני ובישיבות בני עקיבא. חסרו לנו תלמידי ״מרכז הרב״ כרמי״ם, כמכוונים וכמדריכים. חסרו לרבנות רבנים שיבואו לקהילה, לא מתוך אילוצי פרנסה, אלא מתוך הכרה שזוהי שליחות קודש, להיות רב בישוב נידח ולקרב רחוקים, ושמן השמים הוטלה השליחות הזאת, וצריך למלא אותה בשמחה, בנאמנות, ובהרגשה שאתה ידא אריכתא של הרב זצ״ל, שדאג לכולם. כשחסרים אנשים כאלו, זהו חסרון גדול מאוד, אבל ב״ה, בשנים האחרונות, כשהוא חזר לישיבה, ופעל בה בהתמדה ובמסירות, במלוא הענווה האישית ובמלוא העוז הכללי, זכינו וזוכים אנו ב״ה מכוחו ומכוח כוחו, ליבול נהדר, כה יגדל וכה יוסיף.

יש כאן הקבלה מעניינת. הרב זצ״ל אמר פעם להרב חרל״פ זצ״ל: אני איני רוצה לעשות לי חסידים[כה]; אני שייך לכלל, ואני רוצה לפעול למען הכלל. הוא היה יכול לקרב אנשים מיוחדים, מהחסידים שלו, אבל הוא הרגיש שהוא שייך לכלל. באיגרת אחת,[כו] שטרם נתפרסמה, ושהיא אמורה להתפרסם בחלקה בקרוב, כותב הרב חרל״פ, כי סוד אישיותו של הרב הוא היותו כולו כללי. לא רק בשעה שעסק בענייני הפרט שפנה אליו, והוא ראה בו לא רק את הפרט, אלא את הכלל כולו, אלא גם את עצמו הוא ראה

כחלק מן הכלל. ולכלל ניתן כל הכבוד והיקר שהעניקו לו, הוא לא היה צריך לעמול על עצמו כדי שלא להתפעל מזה, שכן ראה עצמו כשייך לכלל, וכמייצג את הכלל, וכמי שנושא במהותו את הכלל, וממילא כל הכבוד שניתן לו, שייך למעשה לכלל. הכלליות של הרב באה לידי ביטוי בדברים הרבה, ומבחינה פילוסופית, במושג של **האחדות הכוללת**. העניין האלוקי הכולל את הכול; את כל המידות, את כל הגילויים, את כל התורה ואת כל העולם – הכל הולך ביחד. כל פרט שייך ממילא באותה מידה לכלל ישראל ולמעמד הר סיני, שכן זהו עניין אחד.

הרב זצ״ל היה מלא אהבה לכלל, ומתוך האהבה לכלל הוא הגיע לפרט, וממילא כל טיפול אישי שלו בפרט היה במלוא הרצון, השמחה והאהבה. לפני זמן קצר הגיע אלי הסיפור הזה: אחד מוותיקי ירושלים תמה: מדוע אין מספרים איזה מופתים על הרב? והלא האמת היא שיש גם מופתים על הרב זצ״ל, ואמר לו חברו: אני אגיד לך מופת, שהוא גדול מהרבה מופתים אחרים. בצעירותי – ליוויתי אדם אחד שהיה מהמתנגדים החריפים של הרב, ואפילו כתב נגדו, ואותו אדם היה זקוק לעזרת הרב. בימים ההם, שהרפואה בארץ עדיין לא היתה מפותחת, נסעו בכל מקרה של מחלה קשה לווינה, ובווינה היו פרופסורים שכבר ידעו מי זה הרב, וההמלצה של הרב פתחה שערים. האדם הזה ידע זאת, והיה מוכרח לבוא אל הרב ולבקש ממנו המלצה, ואני ליוויתי אותו בדרכו אל הרב. ואצל הרב, כשפנו אליו בבקשה בכלל, ובפרט בעניין רפואי של חולה, הוא נתן את ההמלצה מיד ובזריזות. וכך היה גם כאן. מיד כשאותו אדם בא אליו, ואמר שהוא צריך לנסוע לפרופסור לווינה, וזקוק לעזרתו, לקח הרב את העט, והתחיל לכתוב את מכתב הבקשה לאותו פרופסור, עוד לפני שהוא שאל אפילו מה שמו של המבקש. והנה לאחר כמה שורות, כשהגיע הרב למקום שבו הוא צריך להזכיר את השם, הרים הרב את עיניו, ושאל: מה שמו? והאדם ההוא אומר את השם; והרב שומע מי זה. הסתכלתי, אומר המספר, וראיתי, שגם בשעה ששמע הרב מי עומד לפניו, ונודע לו שעומד לפניו אחד מן המתנגדים החריפים והתוקפניים ביותר כנגדו, הוא לא הניד עפעף, והמשיך לכתוב את המכתב באותה חמימות, כאילו שום דבר לא קרה. כשגמר לכתוב העניק לו את המכתב, ואיחל לו רפואה שלמה. זה – מופת גדול מאוד, והוא עולה על הרבה מופתים אחרים.[כ]

נחזור לענייננו: הרב זצ״ל ראה את הפרט כחלק מן הכלל, ואף את עצמו ראה כחלק מהכלל, ומתוך הכלל הגיע לטיפול בפרט. אבל אצל הרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל היה מהלך הפוך: מן הפרט אל הכלל. כשהוא יצא מן ההסגר שכפה על עצמו, והתחיל לטפל בענייני הישיבה, הוא התמסר כל-כולו לישיבה, וכל-כולו לישיבה משמעותו, שהיה טיפול אישי בכל אחד ואחד. והטיפול האישי הזה היה במלוא האהבה. אחד הפדגוגים הגדולים שהיו בדורנו, שהשפיע הרבה על החינוך, היה יאנוש קורצ׳אק מוורשה, ה׳ יקום דמו, שעבד במסירות נפש עם הילדים והלך אתם לאומשלג פלאץ. הוא פיתח תיאוריה רחבה, ולפיה רבה זכותו של הילד לכבוד. גם אל הילד צריך להתנהג בכבוד. הוא מדבר הרבה אל

המורים שלא ינצלו את מעמדם שבו הם עומדים למעלה מתלמידיהם, והתלמידים כאילו נכנעים להם, אלא יתייחסו אל תלמידיהם בכבוד. זו היתה משימה לא קלה, מפני שבדרך כלל אין זה כך; אם כי בוודאי יש הרבה מורים שיודעים להתייחס יפה אל התלמיד, וגם אל התלמיד החלש. אבל חכמינו ז״ל הקדימו את יאנוש קורצ׳אק, ואמרו שזכותו של הילד היא לא רק לכבוד, אלא זכותו היא גם לאהבה. חכמינו ז״ל אומרים בספרי (פסקה לד): ״׳ושננתם לבניך׳ – אלו תלמידיך״, ואם כן התלמידים הם כבנים. ואת הבנים אוהבים. ופירושו של דבר, שתלמיד זקוק לאהבה, וצריך להעניק לו אהבה. הרב ר׳ צבי-יהודה קוק ז״ל העניק לתלמידים הרבה הרבה אהבה; ומתוך כך נוצרו מסביבו באמת חבורות קטנות של חסידים, מפני שהאדם האוהב, זוכה לאהבה, כמים הפנים לפנים. אהבה תמורת אהבה; וכתוצאה מזה באה גם אותה ההשפעה העמוקה. השפעה אינה יכולה לבוא ממי שאתה מרגיש בו שהוא רואה עצמו כמתנשא לכל לראש. במקום שאתה מרגיש אפילו שמץ של גאווה, וכמו שאומרים חכמינו ז״ל: ״האי מאן דמיהר אפילו באינשי ביתיה לא מיקבל״ (סוטה מז ע״ב) – מי שמתייהר, אפילו על אנשי ביתו אינו מתקבל, ועל אחת כמה וכמה מחוץ לביתו. ואילו אדם כהרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל הרגישו אצלו את מלוא הענווה. הוא הגיע להשפעה כל כך עמוקה, מתוך אהבתו הרבה ומתוך ענוותו הרבה.

ומלוא הענווה התחילה אצל הרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל מתוך היחס לאביו. זאת היתה גם המשמעות של הביטוי שהזכרנו קודם לכן: ״אני ההמשך האבסולוטי של אבא״ – אני בכלל לא אני. כל ה״אני״ שלי התבטל לגבי האבא. כל-כולו של ה״אני״ שלי התבטל לגבי אישיותו, לגבי תורתו, ולגבי כל-כולו. זו ודאי אחת התופעות המופלאות, שהבן היה החסיד הגדול ביותר של האבא, והמאמין הגדול בכל מה שהוא אמר, ובכל מה שהוא הדריך. היה לו יחס של קדושה לגבי האבא, והיתה לו אמונת חכמים במלואה. וזו תופעה מובנת לכל מי שהכיר את הרב זצ״ל.

לא פעם דיברנו על דברי חז״ל: ״יפה שיחתן של עבדי בתי אבות, מתורתן של בנים״ (בראשית רבה ס, ח). התורה מאריכה כל כך בעניין אליעזר עבד אברהם, אבל למעשה מדובר כאן לא על אליעזר עבד אברהם, אלא על אברהם אבינו עצמו. אליעזר עבד אברהם הכיר את אברהם אבינו בתוך חדרי ביתו, והנה הוא בא אל עין המים, לפנות ערב, לעת צאת השואבות, ומציב משאלה לפני הקב״ה: ״הקרה נא לפני היום״ וגו׳ (בראשית כד, יב, ועיי׳ נר למאור שם). זוהי משאלה קשה, שכן יש רק עוד חמש או שבע דקות עד לשקיעה, אבל אליעזר מבקש: ״הקרה נא לפני היום״ וגו׳. ואנחנו רואים מה קרה אחר כך: ״ותמהר ותער כדה אל השקת, ותרץ עוד אל הבאר לשאב״ וגו׳. מה המהירות הזאת? מפני שהיה צריך למלא את משאלתו של אליעזר: ״הקרה נא לפני היום״ וגו׳. זה היה צריך להיות לפני השקיעה, ולכן רבקה ממהרת, ועושה את הכל במהירות. פירושו של דבר, שאליעזר עבד אברהם אבינו, שמכיר מקרוב מאוד את אברהם, אומר להקב״ה: רבש״ע, בשביל אברהם אבינו אתה צריך לעשות את הכול; אז גם אם אני הגעתי עכשיו, ובעוד חמש או

שבע דקות תשקע החמה, אני מבקש למענו: "הקרה נא לפני היום" וגו'. זוהי אמונה בלתי מסוייגת באברהם אבינו מצד אליעזר עבדו, שהכיר אותו לפני ולפנים.

וכך הוא גם אצל יצחק אבינו, בעקדת יצחק. על הפסוק: "ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק" (בראשית כב, ד), כותב הרמב"ן (שם, ב) ש"הגדיל טרחו, ורצה שיעשה זה אחרי מהלך שלושה ימים, כי אילו יעשה כן בפתע פתאום במקומו, היתה פעולתו במהירות ובהלה, אבל כשיהיה אחר מהלך ימים, כבר נעשה בישוב דעת ועצה" וכו'. לכן נמשכת הליכתו של אברהם אבינו מחברון להר המוריה שלושה ימים, והוא צריך להסתובב בין ההרים, ולחפש את "אחד ההרים אשר אומר אליך" (שם, ב), והוא מתקשה למצוא אותו; הכול כדי "שלא יהיו אומרין הממו וערבבו, ולא היה יודע מה לעשות" (רמב"ן, שם). ואילו אצל יצחק אבינו – רק כשהם כבר רואים את ההר מרחוק, וכבר לוקחים את עצי העולה, ואת האש ואת המאכלת, והולכים שניהם יחדיו – רק אז מתגלה ליצחק כי "אלהים יראה לו השה לעולה בני" וגו' (שם, ח). רק אז נודע ליצחק מה עומד להתרחש. ופה אין אנחנו אומרים שיש חשש "שיהיו אומרים: הממו וערבבו, ולא היה יודע מה לעשות", אלא ברור הוא שיצחק היה כל כולו מסור ומאמין לכל מה שיאמר אביו, ולכן הוא קיבל זאת בשקט ובשלווה. "וילכו שניהם יחדיו" (שם, ו) – האב היודע על כך כבר מלפני שלושה ימים, והבן ששומע על כך רק עכשיו, הולכים **יחדו**. זו היתה ההתבטלות הגמורה של הבן כלפי אביו. (עי' נר למאור בראשית כב, א)

שיעור מפי הרב צבי-יהודה

ואת זאת ראינו גם אצל מו״ר הרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל. היתה לו התבטלות מלאה כלפי אביו, הוא היה חסיד מסור, נאמן ונלהב, שכל כולו נתון לדעתו, לכוחו, ולהדרכתו של אביו. ומשום כך נאמרו דבריו במלוא ההחלטיות, שכן הוא הרגיש את עצמו כמי שעומד על הר גדול, או על אילן גדול, הוא מדבר ועושה בשם אביו. ודבר זה נתן לו הרבה עוז, והרבה מאוד עצמה.

*

לפנינו שלוש הצלחות גדולות שלו.

ראשית כל, ההצלחה להרים את הישיבה לדרגה גבוהה – להרים את הכלל שבה, ולהרים את הפרט שבה. את הכלל אנחנו רואים, וזה הישג שלא כל אחד זוכה לו. כשהתחילה ישיבת ״מרכז הרב״ להתארגן ולהסתדר, בשנות תרפ״ג-תרפ״ד, הגיע אז לחברון הסבא מסלובודקה ז״ל, עם חלק גדול של ישיבת סלובודקה, ובהם האריות שבחבורה. וכששמע פרטים מעודדים על הישיבה החדשה שהולכת ומוקמת, הוא אמר: יש להם סייעתא דשמיא. הוא ידע שאין זה פשוט להקים ישיבה, ולתת לה אופי ודמות. אין זה הולך כל כך בקלות, ולא כולם מצליחים בכך. וכדבר הזה אפשר להיאמר גם על אותה פעולה ברוכה של הרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל: היתה כאן סייעתא דשמיא, לקחת את העניין בידיים ולהרים את הישיבה. הרי יש כמה דרגות של תנופה, וכמו שאומר רש״י בפרשת ״בהעלותך״ (במדבר ח, יא) ש״שלוש תנופות נאמרו בפרשה זו״ וכו׳, ומו״ר הרב צבי-יהודה ז״ל הרים את הישיבה בתנופה רצינית, הן בכללותה והן בפרטיה. אין כל ספק בדבר, שאם נפגש היום עם כמה וכמה תלמידי חכמים צעירים בוגרי הישיבה, הם יגידו לנו שאת העוז, את האומץ, ואת התנופה הרוחנית שלהם, הם חייבים לו.

ההצלחה השנייה של הרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל היתה בעניין של שלמות ארץ ישראל. זהו עניין כללי, שהרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל הרגיש צורך לגלות בו את דעתו, והוא עשה זאת בעוצמה אדירה, והדברים הוקשבו – לא בשלמותם, אבל בחלקם הגדול. ויש לנו יישובים שהם ממש פרי הדחף שלו, פרי התנופה שלו, ובראשם קריית ארבע. זהו דבר שלא רבים זוכים לו, שהדברים נשמעים, נקלטים ומבוצעים. זוהי זכות מיוחדת שנתגלמה כאן. וכפי שהזכרנו כבר, הדחף של הרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל לגלות את דעתו בנושא זה, היה מכיוון שלפי מיטב הכרתו, זו היתה דעתו של מרן הרב זצ״ל בעניין שלמות הארץ. דבר אחד מסופר ומתועד על ידי ד״ר חיים ליפשיץ ז״ל בספרו ״שבחי הראיה״ (מהדו״ב עמ׳ 306-311). היה זה בימי ועדת הכותל, כשההנהלה הציונית והוועד הלאומי, כולם החליטו שאנחנו צריכים לוותר על דרישתנו לבעלות על הכותל המערבי ולהסתפק רק בדרישה לזכות להתפלל שם, מכיוון שאחרת הערבים יעשו מהומות, וזוהי סכנת נפשות, פיקוח נפש. אבל השלטון הבריטי הודיע שהוא אינו מסתפק בהודעתם של ההנהלה הציונית והוועד הלאומי, שכן זהו עניין דתי, ובעניינים כאלו אין לגילוי הדעת שלהם משמעות, אלא יש צורך בהסכמה של הרבנות הראשית לכך, ואז הם נאלצו לבוא אל הרב זצ״ל.

וסיפר לי הרב שאול ליברמן ז״ל, שזה היה בקריית משה, בקיץ, כשהרב היה שם בתקופת נופש, והוא ביקר אז אצל הרב זצ״ל. והנה הגיע הרב משה אוסטרובסקי ז״ל (שאחר כך קרא לעצמו הרב המאירי, והיה חבר הועד הלאומי, וגם רב שכונת קרית משה, ויש בה עכשיו רחוב על שמו), ואמר שהוא רוצה לדבר עם הרב זצ״ל ביחידות בעניין הכותל, וביקש שאצא מן החדר. אולם הרב זצ״ל לא הסכים לכך, והורה לי להישאר בחדר, וכנראה שהסיבה לכך היתה, שהוא רצה שידעו את עמדתו בצורה ברורה, ושלא ימסרו בשמו דברים לא נכונים. ויאמר לשבחו של הרב אוסטרובסקי, שהוא מסר את דברי הרב בצורה מדויקת, ובפומבי. וגם אני שמעתי את הדברים מפיו באזכרה שנערכה באולם הסוכנות אחרי פטירתו של הרב. הוא סיפר אז: נכנסנו אל הרב, והרצינו לפניו את הדברים, אבל הרב זצ״ל ענה: עם ישראל הוא לא פרטי שלנו. הקב״ה נתן לנו את הכותל, ואין אנו רשאים לוותר על מה שניתן לנו, ואם חס וחלילה נוותר, הקב״ה לא ירצה להחזיר לנו אותו. אסור לנו לוותר בשום פנים ואופן. הדברים לא היו קצרים, הם היו ארוכים. באה אליו עוד משלחת ועוד משלחת, אבל הרב זצ״ל נשאר בעמדתו. וסיפר לי ר׳ שמואל הכהן וינגרטן ז״ל, שהרב זצ״ל תיאר לעצמו שילכו גם אל הרב רבי חיים זוננפלד ז״ל, מכיוון שגם לעדה שלו היתה הכרה ממשלתית, והוא שלח שליח אל ר׳ חיים, להודיע לו מה הוא משיב. וצריך לומר לשבחו של ר׳ חיים זוננפלד, שהוא הבין שהולכים קודם-כל אל הרב, והוא שלח שליח אל הרב להודיע לרב מה הוא משיב, מכיוון שאכן גם אליו פנו באותה שעה, וגם הוא השיב בלאו. וכאן היה דבר מעניין: שני השליחים נפגשו בדרך, וכל שליח שמע מחברו מה אמרו שולחיהם.[כח]

והנה אותה העוצמה שבאה אז לידי ביטוי ביחס לכותל, יישם הרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל לגבי כל ארץ ישראל, אותה העמדה הנחרצת וההחלטית, והייתי מוסיף גם מלאת האחריות, שלא להתחשב בכל האיומים שמאיימים, על אף שזה היה כרוך בפיקוח נפש (וידוע יפה מאוד מהו פיקוח נפש אצל רב בישראל בכלל, ואצל הרב זצ״ל בפרט). את אותה העוצמה לקח הרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל והרחיב אותה לגבי כל ארץ ישראל, שכן אין הבדל. את זה נתן לנו הקב״ה, ואת זה נתן לנו הקב״ה. אמנם יש הבדל אחד, והוא שבעד גורן ארוונה היבוסי שילם דוד המלך כסף, ואילו את ארץ ישראל קיבלנו אמנם בדמים, אולם לא שילמנו כסף. אך מבחינת נתינתו של הקב״ה, אין הבדל. דברו של הקב״ה, ומתנתו של הקב״ה, הרי היא כבר נתונה. זוהי מציאות. ארץ ישראל מוחזקת לנו מאבותינו, וזה מתייחס לארץ ישראל כולה. ומשום כך הרחיב זאת הרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל לגבי ארץ ישראל כולה. הרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל היה נוכח בכל אותו מעמד של הדיון על הכותל, ושמע וקלט כיצד הרב מגיב ומדבר. הוא ראה איך הרב עומד בכל אותם לחצים מדיניים, ויותר ממדיניים, ביחס לעניין כלל ישראלי קדוש ומקודש זה, וכל זה התרחב אצלו על כל ארץ ישראל. והופיע כאן העניין של ״אני ההמשך האבסולוטי של אבא״, כי לא אני, אלא אבא הוא המצוֶה עלי לנהוג כך, לומר כך, ולהגיב כך. כאמור היתה זו זכות מיוחדת, והדברים נשאו פירות.

וההצלחה השלישית של הרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל היתה בכך, שיש לו תלמידים שדבקו בו, ושמרו ועדיין שומרים ומפתחים את תורתו שבעל פה; מתוך העיסוק הרב שלו בתורה שבעל פה, הוא מיעט בדברים שבכתב. מה גם שסגנונו הוא קשה, ולא כל אחד רוצה להתאמץ, והנה ב״ה קמו התלמידים שדבקו בו, רשמו והקליטו, ועכשיו הם כותבים, מספרים ומסבירים את דבריו, וב״ה יש לנו היום כבר חצי מדף של ספרים, והוא הולך ומתרחב. וזו ודאי זכות מיוחדת שלא כל אחד זוכה לה.

*

אנחנו עומדים בימי ספירת העומר, וכדאי לסיים בדבר תורה מיוחד שלו, ששייך גם לעניין כולו, וגם לראיית הדברים שלו. הגמרא בסוף מסכת ברכות (ס ע״ב) מספרת, שרבי עקיבא, ״הוה קאזיל באורחא, מטא להההיא מתא, בעא אושפיזא, לא יהבי ליה, אמר: ׳כל דעביד רחמנא, לטב׳; אזל ובת בדברא, והוה בהדיה תרנגולא וחמרא ושרגא, אתא זיקא כבייה לשרגא, אתא שונרא אכליה לתרנגולא, אתא אריה אכליה לחמרא. אמר: ׳כל דעביד רחמנא לטב׳. בי בלילא, אתא גייבא שבייה למתא, אמר להו: לאו אמרי לכו: ׳כל מה שעושה הקדוש ברוך הוא הכל לטובה׳״. רבי עקיבא הולך בדרך, ואתו נר, תרנגול, וחמור; נר ללמוד לאורו, חמור לרכב עליו, ותרנגול להעיר אותו. והוא מגיע לעיירה אחת, ורוצה ללון בה, והם מסרבים, ורבי עקיבא אומר: ״כל דעביד רחמנא לטב״, ויוצא ללון מחוץ לעיירה, בין ההרים. הוא רוצה ללמוד, באה הרוח ומכבה את הנר; הוא רוצה להאכיל את החמור, כדי שיוכל לרכב עליו למחרת, ובא אריה וטורף אותו; הוא רוצה לשמור על התרנגול שיעיר אותו, ובאה חתול וטורפת אותו, ועל הכול הוא אומר: ״כל דעביד רחמנא לטב״. שואל הרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל, מה קורה כאן? הרי רבי עקיבא הוא אחד מיוחד מגדולי חכמי ישראל, וכיצד ייתכן שהוא מגיע לעיירה, ורוצה ללון בה, והם מסרבים? מה זה, ימי פילגש בגבעה? הרי אפילו סתם אורח שמגיע לעיירה נותנים לו ללון בה, ואילו פה לא נותנים לו ללון? והגמרא שם מוסיפה ומספרת, שבאותו לילה בא גייס על אותה עיירה, אבל את רבי עקיבא הם לא גילו, מכיוון שהנר לא הבהב, התרנגול לא קרא, והחמור לא נער, וכך ניצל רבי עקיבא. ומסביר הרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל ואומר, שהסבר הגמרא הוא פשוט ביותר. רבי עקיבא היה נושא כליו של בר כוכבא בתקופת המרד, גם אם חכמינו ז״ל אינם מדברים על כך מטעמים מדיניים. הגמרא ביבמות (בדף סב ע״ב) אומרת, ש״שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא מגבת ועד אנטיפרס, וכולן מתו בפרק אחד... מיתה רעה; מאי היא? א״ר נחמן: אסכרה״, אבל רב שרירא גואן כותב בפירוש (והובאו דבריו ב״אוצר הגאונים״, שם), ש״הוה שמדא על התלמידים של ר׳ עקיבא״ (ע״י מועדי הראי״ה ריש פרק לג). היה שמד על תלמידי רבי עקיבא, מכיוון שהם התגייסו לצבאו של בר כוכבא, והרומאים ידעו זאת, ואז התחילה רדיפה מיוחדת של תלמידי רבי עקיבא, וכמובן גם של רבי עקיבא עצמו. עכשיו, כשרבי עקיבא עובר מפינה לפינה, ובורח ממקום למקום, ובין

המקומות הוא צריך גם ללון באיזה מקום, הרי הוא מגיע לעיירה מסוימת, ורוצה ללון שם. אבל בעיירה אומרים לו שזוהי סכנה גדולה לכל העיירה, מכיוון שבמקום עוברות פלוגות עונשין של הצבא הרומאי, שמחפשות את תלמידי רבי עקיבא, וכמובן אותו עצמו, ואם הם יגלו אותו, הם ינהגו לא כפי שנוהגת ממשלת ישראל, אלא יהיה עונש סביבתי, ואז כל העיירה בסכנה. ואז, עם כל הכבוד, ועם כל הרצון הטוב, הם מבקשים אלף פעמים סליחה, ואומרים: לטובתנו וגם לטובתך, תצא אל ההרים, ושם בין ההרים ובין הסלעים, לא ימצאו אותך, ולא יגעו בנו. ומתברר שאנשי העיירה צדקו. באותו לילה הגיעה לעיירה פלוגת חיילים, ועשתה שם חיפושים, ולאו דווקא חיפושים עדינים. הם לא פחדו מהפרקליטות, ועשו מה שמקובל לעשות במקרים כאלו כנגד מורדים, והעיירה היתה בסכנה, אבל הם לא מצאו את רבי עקיבא, ולא את תלמידיו, ולא יכלו לעשות שום דבר. אמנם הם עשו חיפושים ברוטליים, אבל לפגוע הם לא יכלו. וכך יצא שרבי עקיבא ניצל מכל העניין.

הדברים הללו של הרב ר׳ צבי-יהודה ז״ל, נאמרו לא פעם כשהיה צורך לחזק בנו את הרוח ואת העוצמה, שהרי אנחנו בסופו של דבר תלמידיו של רבי עקיבא. הרמב״ם כותב (בהלכות מלכים, פי״א, ה״ג), ש״רבי עקיבא חכם גדול מחכמי משנה היה, והוא היה נושא כליו של בן כוזיבא המלך, והוא היה אומר עליו שהוא המלך המשיח, ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח״ וכו׳. אמנם בירושלמי (תענית, פרק ד, הלכה ה) נאמר שהיה חכם בשם ר׳ יוחנן בן תורתא, שחלק על רבי עקיבא בקביעתו ש״דרך כוזבא מיעקב״, אולם, כאמור, כותב הרמב״ם ש״דימה הוא **וכל חכמי דורו** שהוא המלך המשיח״, והרדב״ז (שם) קובע ש״לא חזר בו רבי עקיבא״, וזה צריך ללמד אותנו כי אם אמנם זו היתה טעות, היתה זו טעות טכנית בלבד, ולא מהותית.[פט] והרמב״ם מסיק שאפשר ללמוד הלכה מתוך דעתו של רבי עקיבא. (עי׳ שמונה קבצים ח, קנז). ואומר שמתוך כך שהוא לא דרש מבן כוזיבא שיוכיח את משיחיותו באותות ובמופתים, ניתן ללמוד שהמלך המשיח אינו צריך לעשות אותות ומופתים.

הסברות כאלו שמענו ממנו מידי פעם בפעם, ונוספה לזה האהבה האישית ששפעה ממנו. המסר בשם הרב, והעוצמה של ההופעה הציבורית – כל זה יחד הביא אותנו היום לכאן; כל זה יחד עדיין **פועל ומפעיל** מכוחו ומכוח כוחו. ואנחנו תפילה, שה׳ יתן לנו כוח ויכולת להמשיך ולשמוע, להמשיך ולפעול ברוח הדברים האלה, שהם בבחינת: ״קול גדול ולא יסף״ וגו׳ (דברים ה, יט), להמשיך ולבצע את השליחות הגדולה של דורנו זה, של תקופתנו זו. ״משם רועה אבן ישראל״ (בראשית מט, כד) – אבן: אב ובן (רש״י שם), לשמור ולקיים דבר האב ודבר בנו ז״ל ודבר תלמידיו, שנוכל להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה בארץ ישראל השלמה, בארץ ישראל הנגאלת בגאולה השלמה, כן יהי רצון.

מחשבות הדור, חוב׳ 2, תשנ״ב

ידע נא כבוד תורתו כי מר אבא הגאון החסיד האמיתי שליט״א, כגדולתו כן ענוותנותו, ועם כל מה שהוא יודע את תפקידו ואת מעמדו, אשר שלחו ד׳ למחיה ולפליטה, לרעות את צאן עמו במכון קדשו, הרי הוא ממש שפל ודכא, לא רק לפני גדולי עולם, אלא גם לפני כל אדם כשר בישראל, וגם לפני כל הבריות, לכל אחד לפי ערכו. ובכל זאת אין **העניוות הפרטית האישית** שלו, יכולה לשנות את דעתו והנהגתו ומהלך השפעתו בענייני הכלל, על פי מה שנתברר לו מתוך העמקת-הופעת הרוח והעסק בתוה״ק, בכל צדדיה ותמימותה, בקדושה וטהרה וחסידות, ומתוך הנסיון של עבודת הקודש והשפעת חיי היהדות בארצנו הקדושה.

אין כאן תאוות נפש פרטית אישית, אלא דברים של טעם ובירורי דעות, הלכות אמיתיות פשוטות ויסודיות, מפורשות ומבוררות בדברי רבותינו ז״ל וגדולי דורותינו, ולכל בעל אמונה שלימה ונפש ישרה ושכל צלול, ולא נתנו לשוב ולהתבטל בפני גדלות ופרסום איזה שהם, אלא מפני בירורי אמיתתם של דברים מן התורה, מן השכל ומן הנסיון.

מתוך מכתב הרצ״י ז״ל לאחד הגדולים בגליציה

*

ציטוטי המכתבים דלהלן כתובים בכתב-יד-קודשו של מרן הרצ״י זצ״ל על נייר רשמי של אביו, מרן הראי״ה קוק זצ״ל.[129]

אברהם-יצחק הכהן קוק

הרב הראשי לארץ ישראל

האב״ד בעיה״ק ירושלם תובב״א

העותקים נאמנים של מכתבי כגקאאמו״ר שליט״א מיום ועש״ק תבא [שנת תר״ץ] בענין **הכותל**:

א) נוסחת הצעה א׳, שנמסרה ביום ו עש״ק כי-תבוא בבוקר להרב משה אוסטרובסקי, כדי למסור בישיבת הוועד הלאומי וההנהלה הציונית:

״כאשר הנוסחא המוצעת, אי אפשר לנו לקבל בשום אופן. על-כן הסכמנו שאין אנו יכולים להעמיס על כבוד מעלתו המנהל ענייני הממשלה עוד מעמסה בעניין הכותל, והננו סמוכים על הוועדה הנכבדה הנייטרלית המוכרת גם מחבר הלאומים, שתדע להוציא לאור משפטנו על-פי הצדק הגמור״.

---

129 מכתבים אלו מופיעים כאן בעקבות מה שהוזכר לעיל, בעמ׳ 217. תודה לר׳ שמואל מינקוב הי״ו, שהמציא את הדברים לידינו.

ב) נוסחת הצעה ב׳ שנמסרה ביום הנ״ל בצהרים להנ״ל למסור בישיבת הנ״ל:

״דעתי הפרטית היא, שאין לנו רשות להכנס בשום פשרה ושום ויתור מכל מה שמגיע לנו מהזכויות בקשר עם **הכותל המערבי**. ואנו צריכים לדרוש שוועדת הכותל המאושרה תוציא משפט צדק בזה. הרבנות הראשית בתור המוסד הדתי המאושר גם מהממשלה, לא דנה על הענין באסיפה הדדית, הנשיאים עם החברים, וכל זמן שלא נעשתה ההסכמה באספה חוקית כזו, אין לדעתי שום אפשרות להודיע באופן רשמי שום דעה בשם הרבנות״.

ג) גלוי דעת ומחאה שנשלחו ישר אל הנ״ל לפני שקיעת החמה – מיד אחרי שהובאה על-ידי הרמ״א הנ״ל נוסחת התשובה לממשלה:

״בשם הרבנות הראשית בסתם אני מוחה מלהגיד דברים נגד דעתי: הנני מוצא לי לחובה להעיר את כבודו, על-דבר הנוסח שמוכנים כעת לשלוח למנהל ענייני הממשלה בדבר הכותל, שכוללים בו את משרד הרבנות הראשית גם-כן, שהדבר הוא נגד דעתי והכרתי העצמית, ובתור מי שיש לו יחס עם הרבנות הראשית, יש לי זכות לדרוש, שלא יאמרו בשמה ובסתם דברים נגד דעתי, כל זמן שלא הוכרע הדבר על-פי רוב דעות בישיבה משותפת״.

*

אדון נעלה מר פנחס רוטנברג, שלום.

הנני מוצא לי לחובה להביע לכבודו את שבר לבבי ולב כל ישראל, אשר דבריהם מגיעים אלי, בדבר הכניסה למשא ומתן עם הממשלה בפשרות בעסקי **הכותל**, אחרי שהיא הציעה לנו הצעה מעליבה עד היסוד, ואני דורש שנקבע בפעם את עמדת כבודנו, ביחוד **כבוד הקודש** הנערץ שלנו, לפחות מצדנו, שנוכל להצילו רק באופן אשר נגיד להממשלה שבדבר נשגב וקדוש כזה שהוצעה לפנינו הצעה כל-כך מחפירה, אין אנו יכולים להכנס עוד במשא ומתן של פשרות, ומה שיכריע המשפט יכריע, ורק אז נהיה נקיים מד׳ ומישראל.

ברגשי כבוד וברכת השנים

(חתימה)

דבר ראש הממשלה מר יצחק שמיר

בעצרת זכרון למרן הרב צבי-יהודה הכהן קוק זצ"ל

ישיבת מרכז הרב, ירושלים – י״ג אדר תשמ״ח

כבוד הוא לי להשתתף הערב ביום הזכרון לפטירתו של **מורנו הרב צבי-יהודה הכהן קוק** זכר צדיק לברכה, ראש ישיבת מרכז הרב, שהעמיד דורות רבים של תלמידים, ממשיכי דרכו בתורה, במחשבה ובהגות, ואולי בראש כל הכתרים – באהבת ארץ ישראל.

ברא כרעא דאבוה, בנו של רבה של ארץ ישראל, הרב אברהם-יצחק הכהן קוק זצ״ל, היה למורה דרכם של רבים וטובים, שבניין הארץ, וההתיישבות בארץ ישראל, אהבת הארץ על ידי הגשמה בגוף ממש, וההיאחזות בתורה ובעבודה בכל המובנים, היתה להם לדרך חיים. מעטים בדורנו שהטביעו חותם עמוק כל כך בציבורים רחבים. זכינו כולנו, שהנר שהדליק היה לאור גדול, שתלמידיו הרבים העלו בכל חלקי ארצנו – בירושלים, ביהודה, בשומרון, בחבל עזה, בגולן ועוד. וניתן הערב כבוד, יקר ועידוד לשומרים בגבורה, בעוז ובהתמדה על האורות האלה למען ירבו. נעמוד לימינם ונחזק ידיהם.

ימים אלה, שבהם מאבקנו על ארץ ישראל מקבל ביטויים חדשים וממדים חדשים, אינם ימים קלים. נדרשת לא אחת מסירות נפש ממש של המתיישבים במקומות שבדרך אליהם ישנה התנכלות מצד פורעים, הפועלים נגד חיילי צה״ל המגינים על דרכי ארץ ישראל, ונגד שוטרי ישראל העושים לילות כימים בעבודתם, ונגד רבים וטובים אחרים בכוחות הבטחון ובכלל האוכלוסיה. מסירות נפש זו איננה בכדי. היא, ורק היא, הערובה כי במאבק עם הקמים עלינו, במאבק עם הפורעים ושונאים, נשיג את יעדינו, יעדי השלום, הביטחון וההתיישבות.

האמונה העזה שהטיף לה מורנו הרב צבי-יהודה ע״ה מפעמת ברבים מאתנו, ולאמונה זו לא יוכל שום צר ואויב מבחוץ ואף לא מסית ומדיח מבפנים.

*

> אין לנו בדורנו על מי לשאת עינינו, מלבד על עטרת ראשנו, אאמו״ר הרב שליט״א, רק הוא-הוא המאור הגדול האחד, שיוכל להאיר נתיבה לכל שדרות עמנו כולן, מן הקצה אל הקצה, ולהַישִׁרן לדרך התחיה.
>
> הרב ר׳ צבי-יהודה הכהן קוק ז״ל, צמח צבי, עמ׳ יא

אמונה בהירה מרחקת ראות

מתוך מכתב התנחומין ששלח **הגר״ש סטרליץ** ז״ל להרצי״ק ז״ל אחרי מות מע״כ אמו הרבנית הצדקת ע״ה (י״ז שבט, תשי״א). חלקו הראשון של המכתב המפליג ביקרת אישיותה של הרבנית כבר נדפס ב״ליקוטי הראי״ה״ ב, בפרק ״הרבנית האצילה״, ועתה הגיע תורו של החלק השני המתייחס להערכת דמותו של הרצ״י ז״ל.

הגר״ש סטרליץ ז״ל, שהיה אחר כך אחד העורכים הראשיים של ה״אנציקלופדיה התלמודית״, תלמיד חביב ובן-בית היה בשעתו אצל מרן הרב זצ״ל, וקשרי ידידות עמוקה היתה בינו לבין הרצ״י ז״ל. (עי׳ להלן עמ׳ 311-308).

> ידיד נפשי ואהוב רוחי, ר׳ צבי-יהודה, גדולה האבדה ואין מלים בפי לנחמו. המקום ינחם אותו ואת משפחתו בתוך שאר אבלי ציון וירושלים. ולא תוסיפו דאבה עוד.
>
> יודע אני שאף בשעות משבר קשות ביותר, צפים ועולים ממעיינות רוחו האיתנה שאיננה יודעת משבר, וממקורות אמונתו הבלתי מעורערת בנצח ישראל שלא ישקר, נטפי ניחומים לעצמו ולעם כולו. ולכן מלא תקווה הנני שגם עכשיו לא תרפה רוחו, יתעודד ויתגבר בתוקף אמונתו הבהירה והמרחיקת ראות, להמשכת ולהגשת תעודתו רבת-התפארת בחיים, להרעיף נטיפי תנחומים ונעימות נצח על צחיחי נפש ונעדרי אמונה, לזרוע זרע האהבה לד׳ ועמו, תורתו וארצו, בלבבות עקרים, ולהפרות בפירות ה״דעת – זה סדר טהרות״. טהרת הדעת וטהרת הלב.
>
> יתנער במשנה מרץ ובהוספת אומץ, למען מילוי שליחותו רבת האחריות והתעודה, לעיבודה ולהוצאתה לאור עולם של תורת הרב, תורת האורות של הכהן הגדול, שלוחא דרחמנא להארת תקופת תחייתנו ולפענוח צפונותיה ויעודה, רבינו אביו זצוק״ל, וגם למען הרבצת תורתו הוא, תורה דיליה, ברבים.
>
> במילוי שליחויותיו אלו ימצא ניחומים, ויציב נפשות גם לאמא הגדולה. אין עושים נפשות לצדיקים, מעשיהם ומעשי בניהם הם נפשותיהם.

איש האמונה

ראש מכון ״הלכה ברורה״, הרב אריה שטרן שליט״א, כותב: סח לי הרב יוסף בדיחי שליט״א, ששימש עמו בקודש עד יומו האחרון, שהמילים האחרונות אותן שמע מפי מו״ר הרצ״י זצ״ל היו מן הפסוק בתהילים (קיט, ט) ״צָוה לעולם בריתו״. וכך באמת היה נוהג לחזור על כמה פסוקים כמו: ״כח מעשיו הגיד לעמו״, או ״עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו״. החזרה והשינון של הפסוקים, באו כדי להחדיר בנו את **האמונה** שכך היא האמת, ושלא נתייחס אליהם בצורה סתמית. אם כתוב ״צָוה לעולם בריתו״, הרי הפירוש הוא פשוטו כמשמעו, שבריתו של הקב״ה עמנו מובטחת וקיימת לעד ולעולמי עולמים.

אמונה תמימה זו, המתחייבת מן "תמים תהיה עם ה' אלוקיך", היתה מלווה אותו בכל דרכי התנהגותו, ושימשה אבן-יסוד להדרכתו את הציבור, לתפישה נכונה של מהלך התקופה. רק מי שמאמין בצורה כל כך מוחלטת, כי לא יטוש ה' את עמו ונחלתו לא יעזוב, יכול לחזק ולעודד גם בעת צרה, בצורה מופלאה שכזו.

ניצני ארץ, חוב' ח', אדר תשנ"ב, עמ' 237

צלם ודמות

על עדשת-מצלמה וקביעת תדמית

על הראי״ה וציבור הפועלים בני העלייה השלישית

אילו הוטל על תלמיד צעיר להכין עבודה על מעמדם הציבורי של משה רבנו ושל אהרן הכהן, על פי פרשת קורח, דומה שניתן לתאר אילו דמויות מעוותות היו מופיעות אז לפנינו. משה רבנו שהקב״ה מעיד עליו שהיה ״עניו מכל האדם״, היה מצטייר כבעל גאווה, ואהרון קדוש-ד׳ ה״אוהב שלום ורודף שלום״, היה מופיע כרודף כבוד המתנשא על קהל ד׳.

במיוחד בולט היה האבסורד בתדמיתו של משה רבנו: במקום ראייה נכונה של דמות הגואל-המורה, המנהיג המסור, דמותו הנערצת של משה רבנו ע״ה בעיני העם – מאז ״ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם״, עד דאגתו האבהית של רעיא-מהימנא בסוף ימיו ש״לא תהיה עדת ד׳ כצאן אשר אין להם רועה״, דרך ״ואם אַיִן [אם אינך סולח לעם הזה] מחני נא מספרך אשר כתבת״ – במקום כל זה היתה מופיעה קריקטורה מעוררת דחייה. אמנם פרשת קורח מגלה לנו עובדה מצערת, וזו ודאי ״מציאות היסטורית מדוייקת״, אך רחוקה היא מאוד מלשמש ״מדגם מייצג״.

ברם, לא חסה תורה על כבוד-גדולים, בכדי להורות הלכה-הדרכה לדורות הבאים, לראשי העם הנושאים בעול הנהגת הציבור: בעמדכם באיזו שהיא מערכה ציבורית, במאבק עם טיפוסים שונים, אל יפול רוחכם כשפתאום ינחת עליכם בוץ של דיבה, דיבור של זלזול. דעו לכם, כזאת כבר היה לעולמים, כזאת כבר קרה למנהיגים הראשונים! התבצר, אפוא, מקום בתורה ל״פרשת קורח״, בכדי לחזק את פרנסי ישראל שלא יקבלו חלישות דעת בעומדם בפני התקפה פרועה של בעלי מחלוקת. והיה הכרח בהוראה זו לדורות, שכן כבר דרשו בעלי המליצה: ״ובני קורח לא מתו״! מתחדשים הם בכל דור ודור ומעיזים פנים מול ״המשה והאהרון״ של אותו דור, וצריך לקבל את זה בקור רוח ולהתגבר על זה באורך רוח.

*

שבכל מאבק ציבורי מתערבים יצרים שליליים – זה ידוע לכולנו. פליטות פה תוקפניות, חיצי ויכוח מורעלים, ולפעמים גם השפלת היריב בדיבורים פוגעים. כיצד הדברים

מופיעים בראי העיתונות, זאת כולנו יודעים וקוראים יום-יום. אולם גם זה ידוע לנו: לעיתים די קרובות, התוקף-הפוגע אינו משקף את דעת הקהל, אינו מבטא כלל את יחס ההמונים לאישיות המותקפת.

תמוה, אפוא, מאוד המאמר של הגב׳ שנער שהופיע ב״נקודה״ (גל׳ 135, חשוון, תש״ן), על תדמיתו של מרן הראי״ה קוק זצ״ל בעיני ציבור הפועלים בשנות העשרים, שנות העלייה השלישית.

החוקרת יצאה לדרך ובידה ״עדשת מצלמה״, כלשונה, והנה תפסה העדשה שתי תגובות חריפות נגד הרב בשבועון הפועלים, האחת בתר״פ והשניה בתרפ״א, ומיד החליטה שמשקלן רב ומדוייק, עד כדי היותן ״מדגם מייצג״, ומכאן הסיקה מסקנה מרחיקת לכת, המשנה לגמרי את התדמית המקובלת. שכחה החוקרת ש״עדשת המצלמה״ תופסת רק שטח חיצוני קטנטן, ולא לפיה ניתן לקבוע תדמית. הכרח להכיר רוחב, עומק, רקע אישי ומשקל ציבורי וכו׳ – דברים שהם מעל ומעבר לתפיסת ״עדשת המצלמה״ שאין לה אלא מה שעיניה רואות.

ניגש, אפוא, אל ניתוח העובדות.

הנה ה״תגלית״ הראשונה: בתוספת מיוחדת של השבועון ״הפועל הצעיר״ נתפרסמה התקפה על הרב בחתימת א. וזה, להשערת החוקרת, **כנראה** העורך מר יוסף אהרונוביץ, שהיה ״מהפיגורות הבולטות בפוליטיקה הארץ ישראלית״, והשבועון שנערך על ידו היה ״כתב העת הנפוץ ביותר באותם הימים״, והרי לפנינו ביטוי מוסמך ביותר של דעת ציבור הפועלים בימי העלייה השלישית.

אולם ההנחה שהחתימה ״א.״ – ״שהוא כנראה יוסף אהרונוביץ עצמו״,[ל] זו הנחה לא ברורה כלל וכלל, ולא מפני שהעורך לא היה מהסס לחתום ״י.א.״ כדרכו, אלא מפני שכתיבה לגלגנית-עוקצנית זולה זו אינה מתאימה כלל לאישיותו ולכתיבתו של אהרונוביץ. סופר-עורך זה היה כידוע איש העלייה השנייה, ודומה שגם היודע מעט על דמויות העלייה השנייה, יכיר מיד כי לא זה סגנון כתיבתו. ודאי נאבק האיש בעוז על דעותיו, אבל גס רוח הוא לא היה, שפת השוק לא היתה שפתו. ולכן ברור: גם אם רוב מאמרי המערכת על ידו נכתבו, הרי כנראה לא הוא זה שכתב את המאמר ב״הוצאה המיוחדת״ הזאת, ולא מעטו יצאו ״פניני״ הלשון האלה.

הוא איש העלייה השנייה, היה גר ביפו, והכיר את הרב מקרוב בשנות רבנות יפו, ולא הוא ילעג לרב גדול בתורה ובמידות, שדלתו פתוחה מבוקר עד ערב ״לכל דכפין ולכל דצריך״, שמשתדל לעזור בכל יכולתו לכל מי שפונה אליו, לכסויי-ראש ולגלויי-ראש, לרב הוגה דעות שחבריו הסופרים[לא] ש. בן-ציון וא״ז רבינוביץ, ש״י עגנון ושלמה צמח, מתייחסים אליו בהערצה (ראה דברי הערכתו היפים של צמח על הרב במאמרו ״ראשית״, עבודה ואדמה, ירושלים תש״י, עמ׳ 40), ואפילו ברנר הזועם כותב[לב] בכבוד ובהערכה על ״השקפת העולם הרוממה״ של הרב. אשתו של אהרונוביץ, הסופרת דבורה

בארון, היא בת רב בישראל, והיא הראשונה בספרות החדשה שמתארת במיטב כשרונה ובדקות כתיבתה את דמותו האצילה של אביה הרב.

אפשר שאילו היה אהרונוביץ חי אתנו, היה מגיש משפט על הוצאת דיבה על הפגיעה בו, שכאילו הוא הרשה לעצמו לכתוב על הרב בצורה כל כך זולה.

ואשר לקביעה שכתב עת זה היה "הנפוץ ביותר באותם ימים" – זו טעות אופטית. הגדרה זו כוחה היה יפה לפני מלחמת-העולם הראשונה. אולם בראשית שנות העשרים, עוד לפני שהופיע "דבר" כעתון יומי, ודחק לגמרי את רגלי "הפועל הצעיר", כבר אז גברה "אחדות העבודה" על "הפועל הצעיר", ומתוך כך ירדה גם קרנו של השבועון והשפעתו הצטמצמה מאז (הוא הגיע בעיקר לותיקי התנועה שזכרו לו חסד נעורים).

ומכאן – לתגלית השניה. למאמר של ה' יצחק לופבן בשנת תרפ"א, שבו מופיעים ביטויי עלבון פוגעים באישיותו של הרב.

יצחק לופבן, זו כבר "פיגורה פוליטית" לגמרי אחרת, החוקרת המנומסת אמנם מעניקה לו את התואר "מהדמויות הבולטות בפוליטיקה הפועלית", אולם מפי היסטוריונית מומחית לנעשה בימים ההם, פרופ' אניטה שפירא, אנו שומעים שלופבן **לא היה אהוד ביותר** גם בחוגי הציבור הפועלי, וברל כצנלסון לא הסכים לשתף אותו במערכת "דבר" (ראה אניטה שפירא, "ברל", ח"א, עמ' 244). שונה הוא לגמרי, יצחק לופבן, מוותיקי העלייה השנייה, דָּרֵי יפו; את הרב לא הכיר, ואת דעותיו לא ידע. אמנם גם הוא עלה לארץ בשנות העלייה השנייה, אבל היה גר בירושלים ולא בנוה-צדק ביפו.

כמיטב המסורת של השמאל לתקוף אנשי דת, נוהג גם לופבן בדרך השיגרה וכותב בשפה בוטה. אולם ראה זה פלא: דווקא במאמר זה שבו מופיעה ההתקפה הבוטה על הרב, הוא מוסר לנו שהיתה אז "מציאות היסטורית" חיובית מאוד מסביב לאישיותו של הרב, והמלאך הרע שבא לתקוף, בעל-כרחו עונה אמן על תדמיתו הנערצת של הנתקף, כי פתאום הוא מגלה לנו שדבריו הבוטים הם בניגוד לדעת הציבור שלו. לופבן עצמו מספר לנו כיצד מעריצים ה"אפיקורסים הגמורים" הקרובים אליו את הרב, ואיזה תואר כבוד נעלה הם מעניקים לו.

בניגוד "למציאות ההיסטורית" השלילית, ש"עדשת המצלמה" של המאמר "מתמקדת" עליה, כאילו היה זה "מדגם מייצג", הרינו שומעים מפי מי שתוקף את הרב קשות, כי הוא "איננו מבין" את כל אותם חוגים בישוב המרקדים סביב הרב – – – אותם אפיקורסים גמורים הפונים אל הרב בתואר "רבנו הגדול". והרי "כל אותם החוגים" אין הכוונה לחוגים דתיים, וכשמדובר על "האפיקורסים הגמורים" כוונתו לחבריו. לפנינו איפוא, הודאת בעל-דין כי אכן דמות מופת היה הרב וההערצה לו הקיפה ציבור רחב, אותו ציבור עצמו אשר לופבן, כביכול, מייצג אותו.

אכן בצדק כותב לופבן שהוא "איננו מבין" – וכי איך יבין? הרי לא הכיר את אישיות הרב ומעשיו מקרוב, ולא עמד על דעותיו מרחוק (וודאי לא קרא את מאמרו "הדור", שבו הרב מלמד אותנו כיצד ראוי לראות את החיוב שבדור, למרות הגילויים השליליים שבו, מאמר מפתח שהוא בניין-אב להנהגתו הציבורית של הרב, הנהגה של "ימין מקרבת" שעוררה נגדו את זעמם של הקנאים "נטורי-קרתא").

ועומד לו לופבן מרחוק על במת "הפועל הצעיר" (שבינתיים נזדקן, כאמור, ותש כחו ומעמדו), עומד ותמה כיצד רב אורתודוכסי משתף פעולה עם "הועד הלאומי" החילוני? וכיצד "הועד הלאומי" הזה מקדם בברכה את אספת הבחירות העוסקת בהקמת רבנות ראשית בארץ ישראל? ועטו המושחז פולט משפט פוגע ברב, משפט שכל הפועלים הוותיקים בארץ (וכן פועלים חדשים שהספיקו לראות ולשמוע על הרב, על דרכו ועל פעליו) שקראו את דברי לופבן, חשבו ודאי בלבם: "יאמר לופבן מה שיאמר על הרב קוק, אבל לומר שהוא **"איננו כן"** בקֵרוב הלבבות שבו הוא מתייחס אל הציבור הפועלי-החלוצי – זו ממש טפשות, ולא סתם טפשות, אלא טפשות גסה".

לופבן לא הבין, לצערנו, מה שהבינו בשעתם כל הסופרים שנזכרו לעיל, אנשי העלייה השנייה, ומה שהבינו – בימי העלייה השלישית – ברל כצנלסון, שמואל יבניאלי, זלמן שזר, יצחק בן-צבי ורעייתו רחל ינאית, ובתקופה יותר מאוחרת הסופר-המבקר פרופ׳ דב סדן ופרופ׳ הוגו ברגמן וכו׳, עד הפרופסורים נתן רוטנשטרייך ואלי שבייד בימינו.

אי-ההבנה של לופבן היא שהיתה צריכה להביא את החוקרת לידי **ההבנה**, שאותם הביטויים הבוטים שתפסה "עדשת המצלמה" שלה, היא ההיפך הגמור מ"מדגם מייצג", וחבל מאוד שלא כך קרה.

(אגב: גם עיקר נושא התקפתו של לופבן נגד ארגון הרבנות בארץ ישראל – חסר בסיס הגיוני ואינו מייצג כלל את דעת הקהל. כל איש ציבור יודע כמה חשוב הוא שכל גוף ציבורי יהיה מאורגן כהלכה ומיוצג בצורה הוגנת, ולא יהיה מצב של "איש כל הישר בעיניו יעשה". כבר ד"ר וייצמן בשעתו, כשהגיע לארץ אחרי מלחמת-העולם הראשונה בראש "ועד הצירים", טרח להקים גוף רבני מאורגן, וברור היה גם אחר כך לראשי "הוועד הלאומי" עד כמה נחוץ לישוב שתהיה לו רבנות-ראשית מוכרת, שיהיה לה מעמד רשמי כלפי פנים וכלפי חוץ גם יחד).

וזאת לדעת: אי אפשר לכתוב הסטוריה על פי כותרות עיתונות בלבד, ולא יתכן להציג תדמית מעמדה של אישיות ציבורית על פי כמה מאמרי עיתונות, מאמרי-פולמוס המתייחסים לנושאים מסוימים. לא גדול הוא המרחק בין התקפה על **דעה** לבין התקפה על **בעל הדעה**. כמעט בכל פלוגתא ציבורית, כיוון שניתנה רשות לחלוק על הדעות, הרי המחלוקת אינה מבחינה והיא גם פוגעת **בבעלי הדעות**. והואיל והעיתונות נתפסת יותר לצד הסנסציוני, הרי היא מבליטה יותר את פרטי המחלוקת האישית, ולא ממנה ניתן ללמוד על מעמדה הציבורי של אישיות ציבורית מותקפת.

לצערנו, שגתה החוקרת וטעתה, ונאחל לה שיתקיים בה מקרא שכתוב ו״חקר כבודם – כבוד״ (משלי כה, כז), שתוסיף לחקור במקורות התקופה, בעיתונות ובספרות, ונקווה שתעלה בעדשת המצלמה שלה תמונה שונה לגמרי – תדמית נעלה שתוסיף כבוד לשמו ולזכרו של הרב זצ״ל ותוסיף כבוד גם לבני-דורו, לציבור הפועלים-החלוצים, אשר ידעו להעריך את אישיותו הרבנית הדגולה, שידעה והוקירה את פעלם בבנין הארץ.

*

הראי״ה קוק שאף לנורמליזציה של חיי העם היהודי בכלכלה, במדיניות וכו׳, לשם הייחוד הרוחני שעל פיו הוא עם-סגולה, וזה איפשר לו לשתף פעולה עם הציונות החילונית, ולראות מתוך אהבה רבה את מסירות נפשם של החלוצים במצוות יישוב-הארץ. – – –

הוא האמין שתחול תמורה ביחסם של החילוניים למורשת אבותיהם, והם יחזרו בתשובה, אם גם לאט ובהדרגה, והוא עשה הרבה לקרבם. – – – אמונתו זאת היתה מבוססת על הסתכלות מעמיקה בחיים היהודיים של זמנו, שהחלוצים רובם ככולם היו יוצאי בתים מסורתיים במזרח אירופה, והיו קשורים קשר נפשי עמוק אל המורשה שעליה התחנכו (קשר עמוק יותר מכפי שהיו מוכנים להודות בו). – – – הוא האמין כי הוא יודע על היהודי החילוני יותר ממה שהיהודי הזה עצמו יכול לדעת על מה שצפון בו, – – – ומכאן האהבה הרבה שהשפיע על חלוצי העלייה השנייה והשלישית. – – –

משנתו של הראי״ה קוק, היא נסיון רוחני נועז ומופלא, והוא אחת מאבני הפינה של בניין האחדות היהודית בדורנו.

פרופ׳ אליעזר שביד, היהודי הבודד והיהדות, עמ׳ 186-192

עם נזיר-אלקים
הרב דוד הכהן ז"ל

מרגלא בפומיה דרבי דוד ז״ל: בקיץ **תשכ״ז**, בהגיעו **בכ״ח באייר** אל הכותל המערבי [מיד אחר שחרורו], **ראה שם עין-בעין את צדקת שיטתו של מרן הרב זצ״ל**, כי החומר אינו סתירה לרוח, ובתוכיותו רוחני הוא. הרי הגיעו אז לכותל חיילים לוחמים על נשקם, בעיצומה של מלחמה, והנה כאן התמוגגו, התרפקו על הכותל, התפללו – ובזה הוכיחו שבפנימיותם פועלת הרוחניות.

הרב ממשיך חכמת הקבלה

וגם אלה דברי הרב הנזיר ז״ל:

״כבר אמרנו מה שאמר וכתב הרב על המהר״ל מפראג, שגם הוא על המקובלים יחשב, אף על פי שסגנונו שונה (אגרות הראי״ה ב, עמ׳ צא, אגרת תמז). וכן יאמר על מרן הרב זצ״ל, גם הוא על המקובלים יחשב, אלא שאין סגנונו כסגנון המקובלים. שהרב הוא ממשיך חכמת הקבלה, זאת כבר כתב ר׳ הלל צייטלין ז״ל, הי״ד.

וכך אמר הרב הנזיר: ״חכמת הקודש״ היא חכמה גלויה, בסגנון ספרותי, אמנם תוכה ממקור החכמה פנימית. ואם היינו מהססים לומר זה על הרב, שדרכו לדבר הכל בנגלה, בצורה ספרותית, הרי סיפור המעיד ומקיים, כפי שסופר על ידי הרב הנזיר: כשהיה מרן הרב זצ״ל חולה במחלתו האחרונה שלא קם ממנה, ושכב בביתו לפני שהעבירוהו לבית ההבראה בקרית משה, בא דודי הרב ר׳ אברהם הכהן וייסבורד זצ״ל (הרב בטולא וסמולינסק ברוסיה, ובארץ ישראל ביפו), לביקור חולים אל הרב זצ״ל. כשנכנס לחדר וישב על מיטתו, התחיל מרן הרב זצ״ל לבכות ואמר: ״זה לי עונש, על שהנני מגלה רזין״. התחלתי להשיב: ״הלא דרכו של מרן הרב לדבר בסגנון נגלה״, והרב לא קיבל את הדברים.

*

באיגרת להרב ד״ר ב.מ. לוין ז״ל (אגרות הראי״ה ב, עמ׳ יא), כותב הרב: ״אני סומך עצמי על עת לעשות לה׳, לדרוש בפומבי במעשה-בראשית, ולהלביש העניינים בצורה ספרותית כמה דאפשר״.

ובאיגרת להרב פנחס לינטופ ז״ל מבירז (אגרות הראי״ה א, עמ׳ צ) קובע הרב: ״ישועת ישראל והעולם כלו תלויה רק בהופעת חכמת אור-הגנוז של פנימיות רזי התורה בשפה ברורה, הנסתר יעמיד על רגליו גם את הנגלה״.

> לא לחינם נטע בי אלו–ה כל הנפשות את התשוקה התדירית לכל נסתר, לכל נאצל ונשגב, ולא לחינם הביאני לארץ ישראל, ולא לחינם יצר בי רוח אומץ וטוהר פנימי, אף על פי שהנני מוקף חולשות וכשלונות לאין מספר, הרבה יותר מכל ההמון ומכל בני תורה הרגילים, ואולי גם יותר מכל בני המעלה עדיני הרוח המרגישים רחשי הנשמה. כל אלה נִטְעו בקרבי כדי להשתמש בהם להאיר לעולם, ליצור ספרות מלאה אור רזי תורה, פופולרית ושווה לכל נפש, מלאה שירה וגבורה, חמושה בשכל טוב ובביקורת נאמנה, להרים קרן לעם ד׳, ולתשועת עולם אשר החלה לזרוח לו בארץ ישראל״.
>
> מרן הרב זצ״ל – מכתב יד קדשו
> (שמונה קבצים ג, רנט)

*

אברהם-יצחק הכהן קוק
רב ואב״ד
דעה״ק יפו והמושבות תובב״א
כעת מתגורר בגולה בקה״ק
מחזיקי הדת
פה לונדון יצ״ו

ב״ה, י״ג תשרי, עטר״ת

חביבי הנעלה הרה״ח מר דוד כהן שליט״א

שלו׳ רב.

מכתבך היקר הגיעני, ומה מאוד שמח אני בעצם הרעיון של חפץ בואך פה.

אבל לעומת זה כבד עלי ליעצך ע״ז מכמה ענייני מכשולים בדרכי החיים שיכולים לפגוש אותך בזה מצדדים שונים. להתוועד עמי בשיחות פנימיות קשה מאוד מפני רובי הטרדות, ביחוד כעת שמשא הסתדרותנו הקדושה ״ירושלים״ צריך לקחת אצלי כ״כ הרבה זמן.

אברכך יקירי בהצלחה רוחנית העיקרית לנפשך האצילית, והצלחה חומרית הדרושה לאדם באשר הוא אדם, העוזרת ג״כ להוציא אל הפועל כל משאת נפש גבוהה.

והנני מקצר ואומר שלו׳ לך ולכל אשר לך באהבה נאמנה כנפשך היקרה ונפש ידידך מוקירך ומכבדך באה״ר.

הק׳ אברהם–יצחק הכהן קוק

אברהם-יצחק הכהן קוק
הרב הראשי לארץ ישראל
האב"ד בעיה"ק ירושלם תובב"א

ב"ה, י"ט מ"ח, תרצ"ד

כבוד מחמד לבבי הרב רבי דוד שליט"א

שלו' ורפואה שלימה בקרוב בע"ה.

כעת אי אפשר לי לבוא אל כת"ר, אבל אני מוצא לי לחובה קדושה לדבר עמו דברי כיבושין, ויקבל נא דברי בתור גזירה שאסור לעבור עליהם.

כת"ר מחוייב כעת לסלק כל הנהגותיו ולשמוע לדברי הרופאים, שלוחי דרחמנא, להצלת נפשו. ידע נא ויביט אל גודל האחריות שבדבר, ויקיים את העבודה הקדושה של שמירת הנפש בדחילו ורחימו, וטוב לו ולמשפחתו היקרה שי' לאוי"ט.

ידידו הנאמן, המצפה ארוכתו הקרובה בע"ה

אברהם–יצחק ה"ק

הנזיר – רבי דוד הכהן

״מסכת הנזיר״

מאמר בעיתון ״הצופה״ לכבוד פרסום קונטרס ״מסכת הנזיר״

הקונטרס הצנוע (ע״ז עמודים) של הרב מ.צ. נריה[130], מקיף את דמותו של הנזיר הירושלמי, הרב ר׳ דוד הכהן ז״ל מכל בחינותיה: ההפנמה המזהירה, מתח הציפייה לגאולה קרובה בתוקף היותו מן הכהנים, מיעוט הדיבור, האדרת השתיקה, הבקעת הדממה וקליטת קולות הבאים מתוכה, ההקשבה השלמה וההאזנה המלאה (כדברי הנזיר: ״יש השקפת עולם ויש האזנת עולם״[131]), העלייה וההתעלות, הייחודים והכוונות הנובעים מתוך ההתעמקות הפנימית, והחתירה הבלתי פוסקת לתפיסת סודו של עולם. על כל אחת ממידותיו התרומיות של הנזיר, קושר הרב נריה כתרים רבים, מפרש, מבאר ומביא מובאות מן הגמרא ומספרות המוסר, ובעיקר מכתבי הרב ראי״ה קוק זצ״ל.

הבעתו של הרב נריה כולה לב בלב עשויה, ודבריו מתרוננים מחביון נפשו ודומים במקצת לסיפורי חסידים על רבותיהם ועל עליית נשמתם למרומים. והרי הפגישה הראשונה של הנזיר עם הרב קוק חצובה כולה ממעיינות-בראשית של תום ושל טוהר. רבי דוד הכהן סיפר כי בימי צעירותו למד פילוסופיה, והיה מתלבט בין הרצון לנסוע למרבורג לשמוע פילוסופיה מפי הרמן כהן, או לעלות לירושלים וללמוד תורה אצל הרב קוק. והנה תיאור ההתגלות מפי הנזיר[132]: ״והנה בוקר השכם, ואשמע קול צעדים הנה והנה, בברכות השחר, תפילת העקידה, בשיר וניגון עליון, ׳משמי שמי קדם׳, ׳וזכור לנו אהבת הקדמונים׳... ואקשיב, והנה נהפכתי והייתי לאיש אחר. אחרי התפילה, מיהרתי לבשר במכתב, כי ׳יותר מאשר פיללתי מצאתי, מצאתי לי רב׳.״ ומוסיף על כך הרב נריה: ״ודאי הרשימו אותו גם **מרחבי-הדעת** של הרב, אולם כאמור מה שכבש אותו כיבוש מלא, זוהי **שירת-הנפש** של הרב, שירת הנשמה שנתגלתה בתפילתו הזכה״.

באותו בקר בסט. גאלין אשר בשוויץ, נוצר דיבוק נשמות בין הרב ובין התלמיד, והרב נריה מאריך על כך ומסביר את כוונותיו של הרב קוק בתפילת הבוקר שלו, אשר כבשו את לבו של הנזיר. והרי אין זה מקרה שתפילת העקידה ולא תפילה אחרת היא אשר הפכה אותו לאיש אחר, בעל רוח חדשה ונשמה חדשה. הוא היה בבחינת הנר המחכה לאש, או במדרגה של סדן המצפה לפטיש, והנה באה האש מבעל ״אורות הקודש״ ותצלח עליו ויהיה לאיש אחר. אלא, שלא כרגיל ושלא כמקובל, לא נפוצו מעייניו חוצה. כל אוצרות הרוח שלו נתרכזו בפנימיותו בדבקות ובסמיכות, בדומה לאור הגנוז

---

130. ״מסכת הנזיר״ – לדמותו של נזיר-אלקים הרב דוד הכהן זצ״ל, מאת משה צבי נריה, הוצאת ישיבת בני-עקיבא כפר הרואה, ה׳תשל״ג.

131. קול הנבואה עמ׳ לח.

132. מבוא לאורות הקודש א, ב. משנת הנזיר עמ׳ לב.

בפנים, ורק שבריריו הגדולים והקטנים פורצים, באמצעות הסדקים והחורים, אל העומדים בחוץ.

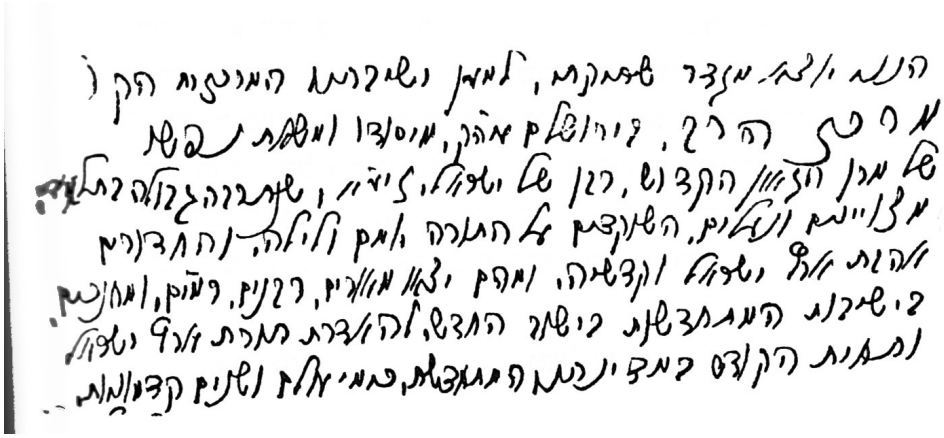
ועוד מידה יפה של סדר ושל שיטה בחיבורו של הרב נריה, שהוא ערוך כהלכה וניחן בהסברה נאה כפי שמעידים שמות הפרקים: בסתר אוהל, קדושת כהונה, הנזיר שבא מן הדרום, סדרי פרישות, קול דממה דקה, חזיון וקשב, קשב הייחודים, שער הכוונות, אור הרזים, פתחי שערים, אורות העקדה, ניגון עליון, רב ותלמידו. הכתיבה קצרה, והמובאות הרבות מאירות ומסבירות ומעידות לא רק על יראת-הכבוד ומידת דרך הארץ של המחבר לנושא חיבורו, אלא, ובעיקר, על זיקה פנימית לאישיותו של הנזיר, אשר הרב נריה הכירה מקרוב. זיקה זו, המעורבת עם ידיעה רבה במקורות ובדברי תורה הנוגעים לאיש ולענייין, היא שמעלה את הקונטרס הקטן לדרגת ספר חשוב ובעל ערך, לפתיחת שערים לעולמו הסגור של הנזיר רבי דוד הכהן ז״ל.

י. עמוס

ולענוים יתן חן (משלי ג, לד)

אלו הנזירים שתופסים ענוה בעצמן – – –
הקב״ה נותן להם חן.

במדבר-רבה פ׳ יא, ב

כתי״ק של הרב הנזיר

חותנו של הרב – נפש דוד

לדמותו של הגאון האדר״ת זצ״ל

זכות גדולה נתגלגלה אלי בקיץ ה׳תשמ״א, כשאינה ד׳ לידי את הקונטרס הנפלא ״נפש דוד״ – הליכות קודש של הנפש החיה, הגדולה והטהורה, נפשו של הגאון הצדיק רבי אליהו-דוד רבינוביץ תאומים ז״ל, אשר הפיצה אור יקרות בחו״ל וזרחה שמש צדקתה על פני ירושלים עיר קדשנו ותפארתנו.

משחר נעורי הגיתי חיבה יתירה לשמו ולזכרו של אותו גאון וצדיק, הואיל ואאמו״ר הרב הגאון ר׳ פתחיה מנקין ז״ל, שתחילת שימושו לפני חכמים היתה בישיבת מיר, זכה להסב בשבתות ובמועדים על שולחנו הגבוה של האדר״ת ז״ל, ולהתבשם מתורתו.[133] רבה ההערצה אשר רחש לו. את שמו היה מזכיר בכבוד ובמורא, ולא פעם שמעתי מפיו, שאף על פי שהיה האדר״ת מסביר פנים לכל אדם, ומתייחס בחביבות מיוחדת לבן היחיד להוריו שגלה למקום תורה, עם זאת היה מוראו עליו, ופחד הדר גאונו נשאר חקוק על לוח לבו.

ראיתי, אפוא, חובה לעצמי לזכות את הרבים בחמדה גנוזה זו ולהוציאה לאור עולם. ואם כי בשעתם נכתבו הדברים בצינעה ונועדו רק ליוצאי חלציו, בתוקף מידת ענוותו, הנה עתה כעבור עשרות בשנים, דומה שאין לחשוש שמא אין רצונו של אותו צדיק שהנהגותיו הפרטיות יגיעו לידיעת הכלל, שהרי תורה היא וללימודה אנו צריכים, ואף תלמידים נקראים בנים, ובזיכוי הרבים תעלה ותתעלה נשמתו הקדושה לגנזי מרומים. ומצינו שהחסיד ר׳ אלכסנדר זיסקינד זצ״ל מהורודנא, בעל ״יסוד ושורש העבודה״, אף הוא כתב דברי צוואתו לבניו בסגנון זה, ונדפסה הצוואה בכמה מהדורות, ורבים ההולכים לאורה.

*

״׳ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר׳ (ישעיה כט), זה ספר תולדות אדם״ (בראשית רבה כד, א). תולדות אדם המעלה, מצוות ומעשים טובים (שם, ל, ו). זהו **ספר** אשר דבריו נשמעים גם באזני **חרשים**, כי מעשה – רב, וקול המעשים חודר למעמקי הלבבות.

---

133. עי׳ שחר אורו עמ׳ 5.

מגילת סתרים זו – **משיבת נפש** היא, **ובעלי הנפש** נאמני עבדי-ד׳, יקשיבו לרחשי הנפש הגדולה והקדושה של האדם הגדול בענקים, ככל אשר השמיע בפי-כתבו לבניו ולביתו אחריו, **ונפשם** ישובבו במעגלי צדקו.

קונטרס נפש דוד

כולל התנהגותי בתורה ומידות ומעשים טובים, מה שהוספתי על חברי בהמשך כל השנה וגם תמידיות, ואם כי אין להאדם להתפאר במעשיו הטובים, אבל חלילה לא עלה על דעתי להתייהר ולהתפאר ולהתגדר בהם לפני זולתי, רק לפני בני ויוצאי חלצי שיחי׳ לאורך ימים טובים, הוא שאני כותב ורושם, למען ידעו לדורותם איך שהתנהגתי, וינהגו גם המה כן, ויהיה לי לזכות בעולם העליון לנשמתי העלובה, ויחנני ד׳ שיהיה זכותם תלויה בי לדורות, ובכאלה מותר לפרסם מעשים, כמבואר בספרי רבותינו זי״ע.[134]

עליות אליהו

בשנת תרל״ד נתמנה האדר״ת לרב ואב״ד בקהילת פונוביז׳ – רבנות אשר רשמית היתה מקומית ולמעשה הפכה להיות מחוזית, בהתרחבות השפעתו הגדולה על כל סביבתו.

בשנת תרנ״ג עבר לכהן כרבה של מיר, אשר עם היותה קטנה יותר באוכלוסייתה, העדיף אותה האדר״ת בגלל היותה עיר של תורה, אכסניה לישיבה מפוארה.

ובשנת תרס״א לוקח אחר כבוד, לשבת על כיסא הרבנות של ירושלים עיה״ק, ולחזק את קיבוץ בניה בתוכה.

חתנו כבנו, מרן הגראי״ה קוק זצ״ל כותב עליו:

> בכשרונותיו הנפלאים – כוח הזכרון הנפלא, ההשגה העילויית וכח החידוש המחודד והמבהיק ועם זה גם ישר ומיושב – עשה לו שם גדול, עד שגם בימי עלומיו יצא שמו למרחוק כאחד מגאוני הדור המצויינים.
>
> אדר היקר, מהדו״ב, עמ׳ מד

> הנהגת רבנותו, כהנהגתו הפרטית, היתה מלאה תמיד נעימות ורוך, עדינות ואצילות נפש. רחוק מאוד היה מכל גאווה ומכל התהדרות. רוחו היה נוח וקל, בכל עניין היו כישרונותיו ככינור המנגן מאליו, מלאים חיים, תנועה, אהבה ועז, וזה היה ניכר בין בכישרונו המוסרי, בין בכישרונו הלימודי, בין בדרכיו במה שבין אדם למקום ובמה שבין אדם לחבירו.

---

134. עי׳ שבת קי״ח, ב; קי״ט, ב; ירושלמי כלאים פ״ט, ה״ג.

כישרונו הלימודי היה מצוין, בסקירה קלה ומדוייקת, לפעמים היה עובר על פני ספר גדול ומלא עניין במעוף עין של שעה קלה, וכבר היה ״דמי ליה כמאן דמנח ליה בכיסתיה״. חידושיו היו מפכים והולכים, עטו היה עט סופר מהיר, בקלות נמרצת, בעונג של זריזות, היה כותב את חידושיו הרבים, המלאים כשרון וזיו חיים של גאונות נהדרת.

שם, עמ׳ מו

ובעל-פה סח מרן הגראי״ה קוק זצ״ל: פעם בא אל האדר״ת רב גדול, ובידו כתב יד של חידושי-תורה על תלמוד ירושלמי סדר זרעים. אותו גדול קנה תורתו ביגיעה מרובה, וחיבורו עלה לו בעמל רב.

והנה לקח האדר״ת את כתב היד והתחיל מעיין בו, וכיד תפיסתו המהירה, עבר בקלות מדף לדף. כשראה הרב-המחבר את הדבר, לא התאפק מלהגיב: הרב מפונוביז׳, מדוע הוא עובר על דברי שלא בעיון, והרי רבות עמלתי עליהם? – חס ושלום, השיב האדר״ת, הנני מעיין ולומד את הדברים כהלכה! והמשיך לסקור ולדפדף הלאה בכתב היד. שוב לא התאפק המחבר והגיב: הרב מפונוביז׳, הלא החיבור שלי אינו סתם ספר קריאה ומדוע הוא ממשיך לעבור עליו בקלות? חזר האדר״ת והשיב: הלא אמרתי לכבוד תורתו שאני מעיין בדבריו כראוי, ואם כב׳ מסופק בזה, אדרבה, יואיל לבחון אותי בכל הקונטרסים שעברתי עליהם, ואגיד לו מה שכת״ר מחדש שם.

החליט הרב-האורח לקבל הצעתו של האדר״ת, ושאל אותו בסוגיה אחת, והנה לתמהונו הרצה האדר״ת את החידושים בפרטות ובבהירות. חזר ושאל הרב בסוגיה נוספת, ושוב חזר האדר״ת ומסר לו כל חידושיו שם, ושום פרט לא נעדר. וכך נתחוור לו לרב-האורח מה טיב תפיסתו הגאונית של האדר״ת (שיחות הראי״ה, עמ׳ 107).

כח אדיר היה גאון עוזנו ז״ל, מצד צדקתו ומוסרו הטוב והנאה. הוא היה מלא אהבה. אהבת השם יתברך, אהבת התורה, אהבת ישראל ואהבת הבריות – היו חרותות על לבבו. מידותיו היו נעלות, ולבבו הטהור היה מלא ענוות–חן. חסידותו הנפלאה באהבת התורה, וזהירות המצות מאהבה, עברו כל גבול. וכל אשר עשה הכל היה בענוה והצנע–לכת.

כמעט מעולם לא מצא אותו איש כשהוא יושב וכותב את ספריו הרבים. הוא לא החזיק טובה לעצמו, וכיבד מאוד את כל אדם. עינו הטובה, להביט על היתרון של כל אחד, היתה נפלאה. אהבת הטוב, החסד והצדקה, היתה לו מידה טבעית קנויה.

אדר היקר, עמ׳ מג

הרבה דוגמאות נוכל לקחת לנו מחיי האיש הגדול הזה, בעל הלב הטהור והחפץ הטוב לישועתן של ישראל ולכבודן, כמה היה חפץ תמיד לתמוך ולסעוד כל רעיון טוב, כל פעולה מועלת.

שם, עמ׳ נט

חסידותו היתה מעורבת תמיד עם העולם ועם החיים. הוא היה עטור תפילין כמעט כל היום, בצנעה, תחת כובעו, שלא ידע בו זר. וזאת החסידות המצויינת בימינו, לא היתה מכבדת עליו את צהלת הרוח וחדות החיים.

שם, עמ׳ מז

אהבתו את המצוות היתה אהבה עצמית–פנימית מעומק הנפש וקדושתה, בזריזות ובצהלה. זהיר היה וזריז לקרות קריאת–שמע בתפילין כותיקין (ע״ ברכות ט, ב). קשור היה באהבה לכל מצוה קלה כחמורה, וכל דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, החמורים והקלים, היו חביבין עליו חיבת–נפש, ולעונג ושעשועים היו לו. – – – יהודי טבעי במלוא המובן היה הגאון הצדיק האדר״ת ז״ל. ההרמוניא העולה מכל התורה המעשית כולה, על כל ענפיה, היתה מנגנת בקרב נפשו פנימה.

שם, עמ׳ מח

ספר
אדר היקר
רעיונות ורשמים לתולדותיו של
אותו צדיק, גאון ישראל ותפארתו,
נזר הקדש מרן
אליהו דוד ראבינאוויטץ תאומים
זצ״ל.
שהיה אב״ד בקה״ק פאניוועז ומיר ברוסיה
ובאחרית ימיו שמש בכתר הרבנות לעדת אשכנזים
פרושים בעה״ק ירושלם תובב״א.
נערכו על ידי חתנו
אברהם יצחק הכהן קוק
עבר לעם קדוש על אדמת הקודש פה
עה״ק יפו והמושבות תובב״א.
בעה״ק ירושלם תובב״א
שנת תרס״ו לפ״ק

מספריית הרב פתחיה מנקין, אבי המחבר

בתוככי ירושלים

עם עלות האדר״ת לירושלים, הזמין לביתו את מובחרי בני הישיבות, וקרא לפניהם את מאמר חז״ל (מועד-קטן ו, א) ״צורבא מדרבנן דאיכא במתא, כל מיליד מתא עליה רמיא״, והסביר להם שאעפ״י שעול הרבנות הוטל עליו, אין זה משחרר אותם מלסייע לו בכל ״מילי דמתא״, והוא מבקש מהם לעזור לו לתקן כל דבר הדרוש לכבוד ד׳, לכבוד התורה ולכבוד ירושלים עיר-הקודש (בטוב ירושלים, ב״ב ה׳תשכ״ז עמ׳ שסה, מהד׳ ירושלים ה׳תשס״ו עמ׳ שפא).

מלבד העניינים השוטפים של רבנות ירושלים, הוראות איסור והיתר וחיזוק מוסדות התורה והחסד, התמסר הגאון האדר״ת ז״ל גם לכמה תיקונים כלליים גדולים, וביניהם שלושה תיקונים רבי-ערך – התקנת העירובין בשכונות החדשות, תיקון המידות והמשקלות, הקפדה רבה על ניפוי הקמח במאפיות (למנוע חשש תולעים וכו׳).

והר״י גליס (שליט״א) [ז״ל] מוסר בספרו ״מגדולי ירושלים״ (עמ׳ קכו):

> הוא גייס קבוצת מתנדבים מאברכי הישיבות, ועבר אתה על פני החנויות, החרים כל המידות והמשקלות המקולקלות, ומינה שני נפחים מומחים שיכינו מידות ומשקלות מדוקים במחיר שווה לכל נפש, ואת אלה היה מחתים בחותמת בית הדין, לפי הוראותיו המשיכו המתנדבים בביקורת ובפיקוח על החנויות. בפנקסי בית-הדין מתקופת האדר״ת, שנמצאו בגנזי הגרצ״פ פרנק ז״ל, נמצא האישור דלקמן של אחד הנפחים המומחים:
>
> ״המשקל החדש שנעשה עבור לתקן המשקלות, הוא כעת אצלי החתום מטה, ולראיה בעה״ח יום ה׳ ו׳ אייר תרס״ד, ירושת״ו, נאם גרשון יוסף ב״ר אברהם משה ליפשיץ״
>
> קובץ ״הר המור״, א׳ כסלו תשמ״ב, עמ׳ 59

הוא גם ביקר אישית במאפיות ובדק ביסודיות את סדרי האחסנה והניפוי של הקמח, הטיל על אברכים בני-תורה להשגיח בקביעות בשכונותיהם על **כשרות הלחם**, וכן על דיוק **משקלם של ככרות הלחם** והחלות לשבת. לבני הישיבות שחששו לביטול תורה, הודיע האדר״ת – על דעתו ועל דעת הגר״ש סלנט ז״ל – כי הם ערבים ששום בן-ישיבה לא יפסיד, לא בגשמיות ולא ברוחניות, בגלל עסקי מצוה אלה.

הרב בן-ציון יאדלר ז״ל מספר בזכרונותיו:

העיר העתיקה אינה צריכה עירוב, מפני שהיא מוקפת חומה – – – וכשנתמנה הרב האדר״ת זצ״ל בשנת תרס״א כרב בירושלים, וראה שהישוב מתרחב מחוץ לעיר, השתדל ועשה עירובין מחוץ לעיר – – – העירוב היה מתקיים על חשבונו הפרטי, וכששאל אותו הרב ר׳ אשר זוסמן ז״ל: מדוע אינו מוסר את חשבון הוצאות העירוב לועד הכללי? ענה לו האדר״ת: הלא חז״ל מסור לנו כי ״רוב בגזל״ (בבא בתרא קסה, א), רוב בני אדם נכשלים בעוון גזל, וכל אחד צריך לחשוש שמא גם הוא נכשל בכך, ובפרט אני שהנני

חלש בגופי, ומי יודע אם יוצא אני ידי חובת עבודת הרבנות שלי[135], והרי כשגזל ואינו יודע ממי גזל, יעשה בהן צורכי ציבור (בבא קמא, צד, ב), ואין לך צורכי ציבור יותר מתיקון עירובין לרבים (בטוב ירושלים עמ' רנט, ועמ' שסו-שסז, מהדו"ב עמ' שפב-שפג).

"אנחנו כורתים אמנה וכותבים" (נחמיה י, א)

דורות רבים של גלות מארצנו והתרחקות מעל אדמתנו, השכיחו לגמרי את משמרת התרומות והמעשרות וכל המצוות התלויות בארץ וביבולה. הגאון האדר"ת ז"ל, שישב על המדוכה הזאת בעלותו לאה"ק, הגה רעיון של מעשה-רב אשר יעורר, ירשם ויזכר, והוא לחזור על אשר עשו בשעתם עולי-בבל, אנשי יסוד-המעלה בימי עזרא ונחמיה – כריתת אמנה, אמנת-התחייבות על חידוש קיומן של כל המצוות התלויות בארץ (ראה נחמיה י, א-ל), וחתימתה הפומבית על ידי כל העולים. על הרעיון הזה של הגאון האדר"ת אנו קוראים בתוך איגרת שנשלחה אליו מאת מרן הגראי"ה קוק זצ"ל: "על דבר רעיון האמנה – הוא דבר גדול מאוד, רק צריך יישוב הרבה באיזה סגנון ולשון ייכתב, וצריך הכנה מרובה לאגד על כל פנים כל הקולוניות [המושבות] יחד, ועוד כמה דברים עיקריים, ונדבר עוד בזה בעזרת השי"ת" (אורח משפט, השמטות להל' תו"מ סי' י, עמ' רנג).

ונראין הדברים שאחרי דיון בנושא, נוכחו לדעת שעדיין לא איכשר דרא, ואפשר גם שחששו לחומר המעשה, שהרי נאמר שם בנחמיה "ובאים באלה ובשבועה" (והגאון ר' יוסף-דב הלוי סולובייציק ז"ל בספרו בית הלוי, ח"ג, העלה נימוק זה של שבועת שבי הגולה עולי-בבל, לגבי תוקף מצוות שביעית בזמן הזה), וכך נגנז רעיונו הגדול של האדר"ת ז"ל. (עי' חיי הראי"ה עמ' 94-93).

מצוות ביעור המעשרות

הרבנות המקומית שבכל אתר ואתר, משתדלת להזהיר ולהודיע על מצוות התלויות בארץ, ואף פעם לא שמעתי ששקדו לתקן ולהודיע ולהזהיר על קיום מצוות ביעור ווידוי המעשרות, כאילו היא מצוה אשר לא כתובה בתורה. רק בזמן **שעלה אליהו** לארצנו הקדושה, הוא ניהו הרב הגדול **האדר"ת** זצ"ל, ונתקבל לרב בעיר הקודש ירושלים תבנה ותכונן, הדפיס מודעות ואזהרות בשנת השמיטה תרס"ג (שאז היתה מצוות הביעור בערב-פסח), לקיים מצוות ביעור ווידוי המעשר, כמו שכתוב בתורה. הוא שלח אלי המודעות והאזהרות הנזכרות, להפיצם בכל המושבות, למען

---

135. בעיית דיוק מילוי חובת עבודת הרבנות, העסיקה את האדר"ת, ומתוך שו"ת המהרש"ם [להגאון ר' שלום-מרדכי הכהן שבדרון ז"ל מברעזאן] חלק ב סי' רי, מתברר שהאדר"ת פנה אליו בשאלה: אם מותר לו לישון מעט ביום, שהרי משועבד הוא להורות לאנשי העיר בכל עת ובכל שעה, ושמא יבוא מישהו לשאול שאלה, ויצטרך לחכות עד שיתעורר ונמצא מפסיד זמנו בגללו? (העירני למקור זה הרב שבתי דביר-רוזנטל שליט"א, איש ירושלים).

ידעו לקיים בפועל, וגם חידש חידושים רבים במקצוע זה, ופתר הרבה ספיקות בדיני ביעור ווידוי, כמו שיראה המעיין בספרי החדש הנוכחי שהבאתי דבריו הקדושים, והנני נושא ונותן בהם בארוכה לברר הלכה.

הרב יוסף צבי הלוי ז״ל, בהקדמת ספרו ״השקפה לברכה״

וראוי להוסיף: הגאון האדר״ת ז״ל שעלה לארץ באדר תרס״א, התחיל בזירוז לקיום מצוה זו לא רק בשנת תרס״ג, אלא כבר עשר שנים לפני זה. בשנת תרנ״ג, בעודנו יושב על כיסא הרבנות בפוניבז׳, הדפיס בעילום שמו קונטרס מיוחד, ״אחרית השנים״, המוקדש לבירור ההלכות הקשורות בביעור המעשרות והווידוי על הביעור.

וכנראה שלפי הצעתו עסק גם חתנו-כבנו מרן הגראי״ה קוק זצ״ל בעומקה של הלכה זו, והדברים שהעלה בעיוניו באותה שנה, נדפסו כעבור שנים בספרו ״משפט כהן״ (עמ׳ קד-קיז סי׳ נה-נו, עי׳ מועדי הראי״ה עמ׳ 328-330).

מצות ״הקהל״ – זכר למקדש

״ראשון היה רבנו הגאון רבי אליהו-דוד רבינוביץ תאומים (האדר״ת) זצ״ל, אשר עוד לפני שבעים שנה, בשנת תרל״ו, ישב ודרש במצות **הקהל**, בקהל עדתו, בפוניבז׳ אשר בליטא. ואח״כ בשנת תרמ״ט, הוציא לאור בעילום שם חוברת מיוחדת לשם כך, בשם ׳קונטרס זכר למקדש׳... ולא נתקררה דעתו בעלותו על כיסא הרבנות בירושלים עה״ק ת״ו בסוף ימיו (ה׳תרס״ד), עד שהוציא שוב תמצית מחוברת זו בקצרה בשם **׳כדבר בעתו׳**, להפיצה חינם בין הקהל בירושלים״.

נכד אחיו-תאומו של האדר״ת, הרב בנימין צבי-יהודה רבינוביץ-תאומים ז״ל, בהקדמתו לקובץ ״הקהל״, ירושלים תש״ו (ועי׳ בשדה הראי״ה עמ׳ 406-417)

הקונטרס ״זכר למקדש״ הופיע כשהוא מעוטר בשתי הסכמות – מהגרי״ד הלוי סולובייצ׳יק ז״ל, בעל ״בית הלוי״, ומהגר״ש מוהליבר ז״ל בספר ״מיר״ (ת״א תשמ״א). מוסר הר״מ צינוביץ ז״ל, כי כשעבר הגאון הישיש הרי״ד על הקונטרס עלום-השם, אמר שמתוך כותלי החיבור ניכר שמחברו הוא אחד מגדולי התורה. ואילו הגר״ש מוהליבר ז״ל כותב בהסכמתו: ״ידעתי את המחבר אשר העלים שמו, והוא אחד מגדולי זמננו״.

*

״ומדוע תגרע מצות הקהל החביבה והקדושה, שלא נעשה לה שם ושארית אצלנו תמיד, מה שהיתה נוהגת בזמן המקדש, אחת לשבע שנים, ומי גרע זאת מלולב וכיוצא בו? – – – אי לזאת, קנאתי קנאה גדולה למצוה זו, – – – ואשרי הדור שהגדולים יהיו נשמעים לקטן שבקטנים כמוני, וידרוש כל רב בעדתו [במצות הקהל], ביום שבת קודש חול המועד סוכות [שנת תר״ן] הבא עלינו לטובה איה״ש – דבר בעתו מה טוב״.

זכר למקדש, ורשה, תרמ״ט

כבוד ומורא בפני אדירי התורה

אף כי היה הגאון האדר״ת ז״ל ידוע ומפורסם כאחד מגדולי הדור, רבנים חשובים פנו אליו בשאלות חמורות בעל-פה ובכתב, והוא השיב לשואליו כיד ד׳ הטובה עליו. עם זאת הרכין ראשו בפני רבנן קשישאי מהדור שלפניו, והתייחס בכבוד ובמורא לגדולים שבמדינות אחרות ששמעם הטוב הגיע אליו. אחרי פטירתו של רשכבה״ג הגאון ר׳ יצחק אלחנן ז״ל מקובנא (כ״א אדר, תרנ״ו), שהוא היה ה״משיב״ המובהק בדורו ואליו פנו בשאלות החמורות של היתר-עגונות וכו׳, פנה האדר״ת ז״ל במכתב אל הגאון ר׳ שלום-מרדכי הכהן שבדרון ז״ל (שהתפרסם כ״משיב״ בר-סמכא בגליציה, אחרי פטירתו של הגאון המופלא ר׳ יוסף-שאול נטנזון ז״ל, בעל שו״ת ״שואל ומשיב״), והודיע לו שמכאן ואילך יקבל את מרותו ובכל הדבר הקשה לו יפנה אליו. ואמנם מצאנו שבחלק הראשון של שו״ת מהרש״ם שהופיע בוורשה, תרס״ב, התשובה הראשונה שבספר היא ״להרב הגאון המפורסם וכו׳ מו״ה אליה-דוד רבינוביץ-תאומים נ״י, אבד״ק מיר במדינת ליטא״.

ה״חתם סופר״ כאחד הראשונים

על הערצתו הגדולה של הגאון האדר״ת למרן **החת״ם סופר**,[לג] אנו קוראים בקטע מכת״י שלו, שפורסם בספרו של הרב שמואל קול שליט״א על הגרי״ש כהנמן ז״ל, רבה האחרון של פוניבז׳:

> עוד אמר לי הרב ר׳ זעליג דוב מרגליות נ״י האבד״ק דאנקרע, ששאל להרב ר׳ מאיר שמחה הכהן נ״י הגאבד״ק דינאובורג (דווינסק), על דברי ה״חתם סופר״ ש״הויה (של מקוה) על ידי טהרה, היא גם הסרת מניעה״. – – – והשיב **שבשעת הדחק** יש להקל. והרב ר׳... אמר שדברי החתם-סופר הם... ונבהלתי לשמוע ממי שהוא רב... לדבר דברים כאלה על אור עולם **החתם סופר** ז״ל, אשר בצדקתו ורוחב לבבו כפתחו של אולם הוא כאחד הראשונים, ומי כמוהו מורה בכל חדרי תורה. – – –
>
> ואני חשבתי שכדאי **החתם סופר** לסמוך עליו גם **שלא בשעת הדחק**, ומה זו שאלה – – – על דברי שר התורה עמוד ההוראה החתם סופר ז״ל, אשר גם בשימוש רבותיו (רבי נתן הכהן אדלר ז״ל ורבי פינחס הלוי בעל ה״הפלאה״ ז״ל), אין דוגמתם בין אדירי הגאונים.
>
> אחד בדורו, ח״א, עמ׳ 202

תוארי הערצה מופלגים על מרן החת״ס, נמצאים גם במכתב של הגאון האדר״ת ז״ל לדורש-לציון הרב נתן פרידלנדר ז״ל, שנדפס בקובץ ״שיבת ציון״ להרא״י סלוצקי ז״ל (ח״ב עמ׳ 62):

> מאז ראיתי חיבוריו המסולאים כענין הרם והנישא, יישוב ארצנו הקדושה, אשר לא

הניח מקצוע בדברי חז״ל המדברים מזה שלא הביאם, לפלא בעיני אשר לא העיר מדברי רב גדול ומובהק, גאון קדוש ונורא, מרן בעל שו״ת **חתם סופר**, חלק ששי, אשר כתב בחידושיו [לפרק לולב הגזול, סוכה לו, א] דבר נפלא: ״– – – בהא דפליגי ר׳ ישמעאל ור׳ שמעון בר יוחאי בברכות (לה, ב) – – – נראה לעניות דעתי, דר״י נמי לא אמר מקרא ד׳ואספת דגנך׳, אלא בא״י ורוב ישראל שרויים בה, והעבודה בקרקע גופה מצוה היא משום יישוב א״י, להוציא פירותיה היקרים, ועל כן ציוותה התורה ׳ואספת דגנך׳ וגו׳, ובועז זורה חטים בלילה משום מצוה. וכאילו תאמר לא אניח תפילין משום שאני עוסק בתורה, הכי נמי לא יאמר לא אאסוף דגני מפני עסק התורה, ואפשר אפילו שאר אמנויות שיש בהן ישוב העולם בכלל המצוה״, ועיין שם כל דברי קדשו הנאמרים באמת וצדק. הרי לנו דבר נפלא מגאון עולם, אביר הרועים, רבינו שבגולה אשר הוא עמוד ההוראה שכל בית ישראל נשען עליו, ומי יבוא אחריו.[לד]

כיצד מברכין?[לה]

ברשימות גנוזות של הגאון האדר״ת ז״ל מסופר:

> חלמתי שראיתי את הגאון **ר׳ יוסף-שאול נטנזון** זצ״ל מלבוב, ושאלתיו אם אני צריך לברך שתי ברכות, שמלבד הברכה שעל חכם מחכמי ישראל, גם ברכת שהחיינו, לאשר מעודי הייתי משתוקק לראותו, אלא שבשולחן-ערוך כתוב שאין לברך שהחיינו על מי שלא ראה אותו מעולם, ולא השיבני דבר, אך היה שש ושמח בשאלתי זאת (מי יתנני ואזכה להיות במחיצתו של אותו צדיק וגאון בגן-עדן, **זי״ע**). (דברי חלומות, כתי״ק).

אכן, מילתא דמספקא ליה להגאון האדר״ת ז״ל, פשיטא ליה למרן הגאון הנצי״ב ז״ל, וכך מוסר לנו האדר״ת עצמו בספר **זכרונותיו** (סדר אליהו עמ׳ 85-84):

> **תרנ״ג** – ליל ו׳ עש״ק וירא עזבתי את ביאליסטוק ונסעתי לווארשא, בשמעי כי הגאון **הנצי״ב** זצ״ל דר בווארשא, והוא אוהבי וידידי באהבה רבה מאוד, אף כי לא ראיתיו מימי.
>
> בבואי בבוקר יום ו׳ – – – הפצרתי בחותני [ר׳ לייב חזן] לקבל פני הגאון הצדיק ז״ל, ומצאנו הרופא רוטענבערג אצלו עם ר״ש קאסאווסקי נ״י ונתן לי שלום – – – וניגש אליו רש״ק הנ״ל ויאמר לו כי האורח הוא חתן ר׳ לייב חזן, אז נזכר מי אני, ואמר בקול רם אם כן הוא הרב **מפאניווזע**, אם כן הוא הרב ר׳ **אליהו-דוד**, והשיבוהו כן הדבר. ויקם [הנצי״ב] בהחפזה וברעדה מלוא קומתו, ויברך בקול רם בשם ומלכות ברכת ש״החיינו״, ועמד על רגליו, ואני לא ישבתי בלא רשותו. ואז הוכיחה אותו אשתו הרבנית תחי׳ למה יעמוד על רגליו והוא כבד לו מפני חליו, לא עלינו. השיבה [הנצי״ב] בקפידא מעט, הלא תראי כי הוא עומד ואיך אשב אני, ביקשתיו רשות לישב וישבנו כולנו.

כל השומעים יצא לבם, כמה בערה בלבו אהבת התורה ולומדיה, לברך עלי שהחיינו בשם ומלכות. ואני הוספתי לאמור להם שעל פי הדין אין לברך שהחיינו על האיש החביב עליו כשלא ראהו מעולם, כמו שכתב הרשב״א, ובשו״ע סי׳ רכ״ה, סע׳ ב, אלא שהטעם הוא, שאין השמחה שלמה כשלא הכירו פנים אל פנים, אבל הצדיק התמים הזה ידע בנפשו כמה גדלה שמחת לבו על ראותו אותי, והיא ששון נפשו בשלמות, על כן שפיר יכול לברך – ״כמה נפיש חילי׳ דאילנא״ [בבא-בתרא עג, ב].

ובהמשך למסכת-ברכות זאת, ראוי להביא כאן פנינה נוספת מרשימותיו של הגאון האדר״ת ז״ל[136]:

בליל ב׳ ויקהל-פקודי, בהיותי על הספינה בין סטאמבול ליפו, חלמתי שהתראיתי עם הרב ר׳ נחום שפירא הגאבד״ק שאט (הוא ר׳ נחום [העילוי] הדוקשיצר[137]), ובירך עלי בשמחה שהחיינו וגם שחלק מחכמתו ליראיו, ואמרתי לו איך לא חש לברכה לבטלה, מי אמר לו שאני ירא-ד׳, ובאמת נראה שמטעם זה לא נהגו לברך ברכה זו כלל, אף כי בדבר ׳חלק מחכמתו׳ יכולים לברך על מי שהוא גדול בתורה ויכול לחדש, אבל ליראיו צריך עיון כמה הוא השיעור.

והחלום הזה נתקיים בה, ב״ה, בבואי לנמל יפו ועליתי ביבשה על אדמת עיה״ק, קיבלוני קהל רב בכבוד גדול וברכו עלי בקול ברכה זו. ואני דאב עלי לבי[138] על הכבוד הזה, וכן בבואי למחוז חפצי ירושלים עיה״ק ת״ו, ברכו רבים מאוד בקול רם ולבי נוקפני לענות אמן.

״אהבת איתן אהבתיו – – – כי לאילנא רברבא יתעביד״

על נישואי מרן הרב זצ״ל עם בתו של האדר״ת, וכן על קבלת רבנותו הראשונה בעיירה זוימל, מסופר בהרחבה בזכרונותיו של האדר״ת, והדברים מאלפים ומרשימים מאוד[139]:

תרמ״ד – אז החלה תקופת הנכבדות בעד בתי הבכירה אלטא בת-שבע. היא כבר גדלה בקומתה וביופיה ובהשלמתה, ונכבדות מדובר בה. הרבה הציעו לפני, ונפשי כלתה להשיאה לת״ח ויר״א, אם גם מצבי לא היה בריוח. לסוף הציעו לפני עם בחור נעלה אשר [בית] הוריו אינו מתלונן בצֵל הכסף, אבל ת״ח ויר״א וממיוחסי המשפחות בעיר גריווא בקורלאנד. וכתבתי כי יבוא לעיר ריגא, ובירחי הקיץ נתראה פנים שמה. ובראותי אותו ובהשיחי עמו איזו שעות **דבקה נפשי אחריו, אהבת איתן אהבתיו, לאשר הצצתי בו ובכשרונותיו הנעלים וביראתו, כי לאילנא רברבא יתעביד.**

---

136. דברי חלומות כתי״ק. מובא גם בטל הראי״ה,עמ׳ פז-פח..
137. עי׳ סדר אליהו עמ׳ 39, 92, 99.
138. עי׳ אדר היקר עמ׳ צה, אגרות האדר״ת, אגרת טז.
139. סדר אליהו עמ׳ 63, 70-67.

ובהיותי בדובבעלן התראה שמה עם בתי, יבדילנו ד׳ לחיים ארוכים טובים ומתוקנים, ובער״ח מנחם היה קשר למז״ט בבית דודינו רפ״ק [ר׳ פינחס קנטור] נ״י, – – – עד עת הנישואין למד **בוואלאוין** ואני שלחתי לו רו״כ לשבוע, בכלל התחייבתי לתת לו ת״ת רו״כ עם שלוש שנים ארוחה על שולחני. – – –

תרמ״ח – – – אז ראה חתני שליט״א בעניי, וכי צר לו המקום לשבת בביתי, על כן הוסכם אצלו לקבל רבנות איזו עיר שתזדמן לו מלסבול לחץ ומחסור לא עלינו.

לזאת שלח איש עתי לעיר זוימל שהיתה פנויה מרב. האיש הזה האיץ בנו ליסע יחד במוקדם, וכך עשינו. בליל ו׳ עש״ק יתרו נסענו לשם וכחצות היום באנו שלם לשם. סרנו לבית העשיר ר׳ אליהו-מתתי׳ חיות [אביו של יַקיר-ירושלים ר׳ אהרן חיות ז״ל] כעצת היודעים בזה, כשגם לא היתה אכסניא בעיר. למחרתו דרש בביהמ״ד חתני הרב נ״י דרוש נחמד כיד ד׳ הטובה עליו, ונשא מאוד חן בעיניהם, ונתרצו על פי הבטחתי שהוא ראוי להוראה, וגם הראיתי להם סמיכתו מהגאון מנאווארדאק [ר׳ יחיאל מיכל אפשטיין, בעל ״ערוך השולחן״] שי׳, עוד בהיותו בחור, אשר לא הראני כלל. ואמרתי להם שיהיו בטוחין שבעוד איזה שנים הבעל״ט יתיימרו בכבודו, ותיכף נתנו לו כתר רבנות בהוד ובהדר והובילוהו בחופת-כבוד לביהמ״ד, ושם הוסיף לדרוש.

ואני בכיתי במרירות לבי, על אשר עוונותי גרמו לי שנאלץ הוא לקבל רבנות באביב ימיו, מפני לחצי ודוחקי, שאי אפשר לי להחזיקם אצלי. – – –

[החותן רב-הנסיון יעץ לחתנו כמה עצות טובות של תיקונים דחופים בחיי העיירה, וביניהם –] גם יראה לעשות **עירובין** להקיף את כל העיר כי הוא עונג שבת וטובה לבני העיר, ולכל הפחות לערב חצר בית הכנסת שאי אפשר שלא להכשל [בטלטול] בעת התפילה.

אך הוא לא הסכים לערב את כל העיר, מפני טענת ה״משכנות-יעקב״ (שו״ת, או״ח סי׳ קכ-קכב), שלערב דרך-הרבים אין צורת-הפתח מועילה להתיר, אך חצר ביהכ״ס תיקנו תיכף. גם אמר שאף שה״חתם סופר״ אמר שמצוה לערב את כל העיר (שו״ת, או״ח סי׳ צט), לא אמר זה רק בעיירות גדולות, שנמצאים רבים מחללי שבת, אבל בעיירות קטנות מוטב שלא לערב, לבל תשתכח תורת הוצאות שבת מתינוקות. – – –

תרמ״ט – אחר חג הסוכות נסעה זוגתי תחי׳ לזוימל לבקר את בתנו הרבנית, וישבה שם כחודש ימים, ובשובה נסעתי אני לשם, ומאוד שבעתי עונג בראותי כי בתי שבעה רצון מאד ממצבה. היא אהבה את בעלה הרב שליט״א אהבת איתן מלב ונפש. בני העיר אהבוה מאוד על יקרתה בכל מעלה, בתבונה בדעת רב. לא תאומן אהבת בני העיר להרב וב״ב הי״ו, לא הסיחו דעתם מלהשגיח על חייתם שהיה להם בשופי די והותר.

"הדרת קדושה שכנה על כל חזותו"

על רושם אישיותו של הגאון **האדר"ת** כותב יקיר-ירושלים, רבי אהרן חיות ז"ל, בספר זכרונותיו:

> אני הכרתי את הגאון רבי אליהו-דוד ז"ל, עוד בהיותו בחוץ לארץ, כאשר היה בא תכופות לבקר בזוימל, אצל חתנו הגאון המופלא מרן רבי אברהם-יצחק הכהן זצוק"ל. הוא היה אז במלוא פריחתו, אדם יפה תואר ויפה מראה, פנים מאירות ועינים קורנות, והדרת קדושה שוכנת על כל חזותו. אציל בכל דרכיו ונעים בכל הליכותיו. הסתכלנו עליו מלמטה למעלה ביראת כבוד והערצה. במשך התקופה הקצרה (ה'תרס"א–ה'תרס"ה) אשר שימש בכתר הרבנות של ירושלים, התחבב הגאון הזה על כל חוגי היהדות, והכל נתנו כבוד לשמו ולפעליו הרבים.

ששים ושלש שנה בירושלים, עמ' 105

"תועלת גדולה לירושלים ולכלל ישראל כאשר יזכנו ד' להיות ביחד"

באיגרת-שלומים דחופה אשר שלח הגאון האדר"ת ז"ל לחתנו-כבנו מרן הגראי"ה קוק זצ"ל כתוב לאמור:

> עה"ק **יפו** נחוצה מאוד לרב – – – והנה שיחרו פני היום לכתוב לכבוד גאונו אודות זה – – – באו אלי הנכבד הר' [יואל] משה סאלאמאן ועוד נכבד מיפו, והציעו לפני אודות כבוד גאונו נ"י. – – –
>
> והנה מאוד ערגה נפשי לזה באין ערוך, ולמותר להאריך כאשר יודע בעצמו, ובכלל יהיה לתועלת גדולה גם לירושלים ולכלל ישראל, כאשר יזכנו ד' להיות ביחד. ופה ב"ה הכל יהיה בידינו, הדפוס הוא חופשי [ללא צנזורה] ב"ה, ואת אשר נסכים לרצון ד' להגדיל תורה ולעשות חיל לטובת כלל ישראל, תצא מפה תורה לכל ישראל.

אגרות האדר"ת, אדר היקר מהדו"ב, אגרת יב, עמ' צא

ובאיגרת להגאון האדר"ת ז"ל, שנכתבה בי"א חשון תרס"ה (נדפסה עתה באורח משפט עמ' רנא, השמטות לאו"ח, סי' ט) כתב לו חתנו-כבנו:

> תודה וברכה לכבוד גאונו שי' על המנחה השלוחה – הלוח של ארצנו הקדושה, אשר בפקודת הדרת גאונו נעשה [על ידי הגרי"מ טוקצינסקי ז"ל[1]] לכבוד ולתפארת בעז"ה.
>
> כן יזכהו השי"ת לרומם קרן ארץ חמדתנו בכל עז, בגאון שם השי"ת, ואהיה גם אנכי צעיר קטן מסעד ומסייע בנקיטת שיפולי גלימא דמר שליט"א, בכל מחשבותיו הטובות על עם ד' וארצו לשמו יתברך, וחפץ ד' בידינו יצליח.

ואמנם סייע מרן הגראי"ה קוק זצ"ל גם לשכלולו של הלוח, והערותיו המצוינות בהלכה מופיעות בכמה מקומות ונקובות בשמו. (עי' מועדי הראי"ה עמ' 181).

״טוב טרדות ארצנו הקדושה ממנוחת חו״ל״

ב״ה, שזכיתי לעלות להר-הקודש ואולי טוב טרדות ארצנו הקדושה ממנוחת חוץ לארץ. אולם רבות טרדותי – – – וצריך גבורה להיות סבלן גדול כמה פעמים ביום, שלא להקפיד גם קורטוב – – – וקשה לקבל תמיד כל אדם בסבר פנים יפות וכל שכן בשמחה כחובת חז״ל עלינו. עוונותי גרמו לי שלא זכיתי לעבוד עבודת הקודש בעיר הקודש, ודברים רבים אי אפשר לי לעשותם מפני דרכי שלום.

אגרות האדר״ת ״אדר היקר״ מהדו״ב, אגרת יח, עמ׳ צו

מכתב עידוד להפגת רגשות צער אלו, נכתב אל האדר״ת ע״י חתנו, נאמן יקרתו, מרן הגראי״ה קוק זצ״ל, בי״ט סיון תרס״ד:

ידעתי מאז, דכבוד הדר״ג אדוני מצער נפשיה טובא, במה שמטהרת נפשו משתוקק הוא תמיד להרבות בתורה ובעבודת השי״ת, יותר מיכולתו – – – על כן אמרתי להעיר בזה את לבבו הטהור – – – שיראה תמיד לשמח נפשו, בשמחת קדושת עיר–הקודש וקדושת שם תורתו, שעל ידו יתקדש שם שמיים ב״ה בישראל – – – חדוות ד׳ תהיה מעוזו בע״ה, ואור פניו ילך ויאיר בששון וגילת–לבב – – – כי תהילה לה׳ ראש שבטי אלפי ישראל הוא בעה״י, ועיני כל עם–ד׳ אליו נשואות, ליחל לעצתו וקדוש תורתו, בכמה דברים העומדים ברומו של עולם, בישע–אלקים אשר תשגבנו.

ואולי יחנני השי״ת שגם אנכי הצעיר אוכל להיות נלוה על ידו, ומניה ומני יתקלס עילאה ב״ה, שזהו יסוד חפץ לבבינו ומגמת נפשנו. ברוך הוא וברוך שמו הגדול שחננו דעה והשכל, שלא לעשות ח״ו עיקר משום דבר שבהבלי הזמן, לא אהבת בצע ולא כבוד מדומה ח״ו, כי אם כבוד שמו ית׳ וכבוד תורתו, עמו וארצו, ועיר קדשו אשר שמו ית׳ עליה נקרא.

שיחות הראי״ה, עמ׳ 114-115

עלית אליהו למרום

״ר׳ **אליהו-דוד ראבינאוויץ-תאומים** זצוק״ל, חלף הלך לו ואיננו כי לקח אותו אלוקים.

– – – אבד חסיד מן הארץ – – – נחל שוטף בבבלי וירושלמי, ספרא וספרי, מדרש וילקוט, פוסקים ושו״ת, ראשונים ואחרונים. כל רז לא אניס ליה, אוצר ספרים חי, מחודד ומפולפל בבינה עצומה והגיון ישר להפליא, צדיק צנוע, ערום ביראת ד׳ והצנע לכת עם ד׳ אלקיו, זריז וזהיר במצוה קלה כבחמורה, לכל פרטיהן ודקדוקיהן, ושקדן גדול בתורה ועבודה כל ימיו. בעל לב טוב, אוהב את הבריות ופזרן גדול ביד רחבה לכל דבר צדקה, לכל מחבר ולכל כושל, בסתר ובחשאי, ועל כולם – חסיד ועניו בתכלית, בעל מידות תרומיות, חכם לב, שמח בחלקו, גומל חסד בגופו כבממונו, ומקבל כל אדם בסבר פנים יפות.

כחודש ימים לפני ההוא יומא, קרא אליו את שלושת בניו אשר בירושלים – – – ויצו אותם ככל מי שמכין עצמו ללכת בדרך כל הארץ – – – ואחד מציוויו היה לבלתי הגד עליו בהספדו שום תואר, ואפילו שם ״יהודי כשר׳, רק בזאת יכולים לתארהו, ״שכל ימיו היה חפץ להיות יהודי כשר׳ (ער האט גיוואלט זיין אַ ערליכער יוד)״.

הרב אליהו עקיבא רבינוביץ ז״ל, מחותן ואחיין האדר״ת, עלית אליהו, הפלס, תרס״ה, עמ׳ 336

״איש המופת, כליל המידות, דמות דיוקנם של קדמונינו״

״בחודש אדר א׳ תרס״ה גדע ד׳ בחרי אף את **אד״ר ישראל**, אדרת אליהו עלתה בסערה השמימה, רבנו אליהו-דוד ראבינאוויץ-תאומים קדוש-ד׳ מכובד עזבנו. – – – אותו איש המופת, כליל המידות, אשר היה לנו למרכז רוחני בעיר הקודש, עזבנו בדמי-ימיו ואיננו. נלקח המאור הגדול, איש החמודות אשר היה לנס, כי כל הרואה אותו – וחי. מי שהכיר אותו לדעת, היה מוצא בו דמות דיוקנם של קדמונינו, אנשי השם מעולם. – – – האיש

הרב אליהו-דוד רבינוביץ-תאומים – האדר״ת

אשר זכה להכיר אותו פנים אל פנים, לא יכול לשכוח אותו לעולם, ותמונתו הנשגבה נשארה חיה בכל הודה והדרת קדושתה לנגד עיניו. היתה בו סגולה מיוחדת ונפלאה, להחיות לב נדכאים בטל של תחיה. – – – איש תרומות, שריד מן השרידים המעטים אשר ד׳ קורא אליהם, להאיר מעט את חשכת הגלות, היה רבנו אדר״ת ז״ל.

ארץ ליטא חלה וילדה את איש המופת הזה, וכל המקומות הסמוכים לו, נהנו לאורו ומצאו בו את חפץ לבם, ו׳ארץ-הצבי גדלה שעשועיה׳ – ירושלים עיר הקודש התגאתה בצדק בבחירה זו אשר בחרה לה, הגאון ר׳ **שמואל סלנט** שיחי׳, אשר בחר בו להיות ממלא מקומו, כתב עליו, אשר בכל יום ויום הוא מגלה בבחירו זה מידות ומעלות תרומיות, אשר הגאון המנוח בצניעותו היה מעלים אותן בהסתר.

ומה טוב ומה נעים היה שבת אחים גם יחד שם בארץ-הקודש. זה קרוב לשנה, אשר העתיק מושבו ליפו עה״ק (כדי להיות בקירבתו[140]) חתנו כבן אימץ לו, הגאון הצדיק כליל המידות, מוהר״ר אברהם-יצחק הכהן קוק שליט״א. מחזה מרהיב ומרנין לב היה, לראות בשבת שתי הנפשות העדינות בקירוב מקום בארץ-הקודש. וכמה היה יכול להביא רב טוב לבית ישראל, בעבודתם עבודת הקודש, בשתפם כוחותיהם הגדולים. ועתה בעוה״ר הותר הקשר ונתפרדה החבילה, וד׳ יחזק ויאמץ את הנותר בציון וירושלים לאורך ימים טובים, יחד עם יתר בני ביתו המצוינים, אשר חן אביהם הגדול ונועם מידותיו עליהם, ובירושלים ינוחמו״.

יעקב הלוי אפרימזון ז״ל, הצפה מהר אפרים, שם עמ׳ 342-340

עוד על הגאון האדר״ת, עיין בשיחות הראי״ה פרק י; חיי הראי״ה פרקים ב, ט, ועוד.

140. עי׳ חיי הראי״ה עמ׳ 19.

אחִי הרב, רבי חיים הכהן קוק

גריבא (לטביה) ה׳תרל״ו – ירושלים, כ״ב כסלו תשט״ו

בן הרב שלמה-זלמן ז״ל, למד בישיבות ושימש תלמידי חכמים גדולי תורה. בחו״ל עסק במסחר וקבע עתים לתורה. מבית אבא-אמא ירש יראת-שמיים עמוקה ומעלות מידות תרומיות, ואהוב היה וחביב על כל יודעיו. כשזכה לעלות לארץ (ה׳תרפ״ג), בהשתדלותו של אחיו, מרן הראי״ה זצ״ל, השתקע בירושלים ועבד בהנהלת בית היתומים ״ציון״. קצת חידושי תורה שלו נדפסו בספרו של אדמו״ר מאלכסנדר, הרי״מ (ר׳ יהודה משה) טיברג ז״ל (שו״ת חשבה לטובה, לודז׳ ה׳תרצ״ג, עם הסכמת הראי״ה, סי׳ מו).

סבל מאוד מליקויי ראיה, ובשעה שנתחוור לו שראייתו נחלשת והולכת, מיהר ושינן משניות וגמרא בעל-פה, ככל שהספיק, בכדי שיוכל להמשיך לימודו בכל עת מצוא.

רבי חיים ז״ל זכר את שנת לימודו השקוד של אחיו הגדול, מרן הראי״ה זצ״ל, בסמרגון, במחיצתו של מרא-דאתרא הגאון ר׳ חיים אברהם שפירא ז״ל וחתן הרב הגאון ר׳ תנחום-גרשון ביליצקי ז״ל. הוא ידע לספר לי כי ״הסייעתא דשמיא בלימוד של הרב בסמַרגון היתה לאין שיעור, באותה שנה [תרמ״ג] עלה בתורה במידה גבוהה מאוד״.[141]

ועוד סח לי רבי חיים ז״ל: ״באחד הביקורים שלי אצל אחי, הראי״ה, כשהיה רב בעיירה זוימל, ראיתי בבוקר אחד מוקדם שקם במהירות, נטל ידיו ובירך ברכות התורה, ומיד ישב וכתב במחברת שלפניו. כתיבה מהירה זו בשעה מוקדמת עוררה את סקרנותי. טרחתי, אפוא, והשגתי את מפתח הארון שבו היה כתב היד מונח, וכשפתחתיו מצאתי מאמר ארוך בנושא של קבלה, שהתחיל בפסוק ״בשעיפים מחזיונות לילה״ – – – הבינותי שדברים אלו נתגלו לו בחלום ומיהר מיד לרושמם עלי ספר״.

בהזדמנות אחרת סיפר לי רבי **חיים** ז״ל[142]: ״נזדמנתי לביאליסטוק ונכנסתי להקביל פניו של מרא-דאתרא, הגאון ר׳ שמואל מוהליבר ז״ל. וכששמע הגרש״מ שאני אחיו של הרב מזוימל, קירב אותי מאוד. הוא סיפר לי שנפגש עמו בדובלֶן (על שפת הים הבלטי, שם הגיעו רבני הסביבה לנופש ולהבראה בעיצומו של קיץ), והביע לפני הערכה על גודל למדנותו והוסיף לציין את מידות החסידות שלו בהליכות-קודש״.

עוד על ר׳ חיים הכהן קוק, עיין שיחות הראי״ה פרק טז; ליקוטי הראי״ה ב׳ עמ׳ 252.

---

141. עי׳ שיחות הראי״ה פרק ח.

142. עי׳ טל הראי״ה עמ׳ קז

אחי הרב, הרב דב הכהן קוק

גריבה (לאטביה) כ״ו כסלו תרל״ב,
ירושלים, י״ח אדר תש״י

בן הרב שלמה-זלמן הכהן קוק. נעוריו עברו עליו בלימודים תורניים אצל רבי ראובן הלוי מדינבורג, רבי מאיר-שמחה הכהן (ה״אור שמח״) בדווינסק, ורבי יוסף רוזין, הגאון הרוגאצ׳ובי. והוא הוסמך לרבנות ע״י גדולי הרבנים בדורו.

לאחר נישואיו למרת רבקה לבית שכן, כיהן ברבנות בקהילת קרוק ואחר-כך ביליסוביטגרד. בקהילות אלו פעל רבות לתקנת החיים הדתיים והרביץ תורה ברבים. גם לאחר המהפכה הקומוניסטית (ה׳תרע״ז) פעל במסירות נפש לטובת בני קהילתו. לאחר השתדלות מרובה. הורשה לעלות ארצה, בשנת תרפ״ה. עם עלותו נתמנה כרבה הראשון של עפולה, שהיתה אז בראשית בניינה.

כשהוקם בירושלים המכון לדרישת התלמוד, בהשפעת מרן הראי״ה זצ״ל על ידי הנדבן ר׳ ישראל-אהרן פישל ז״ל, נתמנה כמנהלו, והוא עמד בראשו עד יומו האחרון.

זכה לראות את בנו, מגידולי המכון, הרב רפאל הכהן קוק ז״ל, יושב על כיסא הרבנות בעיה״ק טבריה ת״ו.

עוד בהיותו בחו״ל הצטרף למזרחי והשתתף בוועידה העולמית בדנציג. בארץ המשיך בפעילות תנועתית, בייחוד בתחום ארגון שיעורי תורה והרצאות עיוניות.

בהיותו מנהל מכון הרי-פישל, ערך והוציא לאור את פירסומי המכון בתחום התלמוד, ההלכה וחקר המשפט העברי.

ההד, אדר תש״ו, חוב׳ ו; לוח ירושלים יא,
הצופה, י״ח אדר וי״ט אדר תש״ו

הרב, שחיבב מאוד את האח הצעיר הזה, שיתף אותו בחידושי תורתו, ובמכתב תודה להגאון האדר״ת ז״ל, שנכתב בתקופה שבין האירוסין לנישואין, כותב הרב: ״ואחי היניק וחכים כמר דב שיחי׳ מילא את דברי״ (משפט כהן, סי׳ קב, עמ׳ רלז).

גם כעבור שנים המשיך הרב להדריך בדרכי הלימוד את אחיו החביב, ובאחת מאיגרותיו אליו הוא כותב: "כתוב נא בפרטיות מכל אשר עמדך לטובה, ובסדר לימודיך. כמדומה שראוי להתרגל הרבה בחזרת **רמב"ם** כסדר, פרק או פרקים בכל יום, כפי האפשר, בלא נושאי-כליו, ופעם עם נושאי-כליו העיקריים. אבל העיקר החזרה ההיקפית, שבהמשך העניין כמדומני שעתיד להיות ספר 'היד' [החזקה] להיות המעיין המרכזי לתלמידי חכמים, על פי סדרי הלימוד שבהכרח יחודשו" (אגרות הראי"ה א, אגרת קכה, עמ' קנה).

"משמואל שיחי' מסתמא יגיעוך מכתבים. הוא יותר זריז ממני. ב"ה שהוא קובע עתים לתורה ואהוב לבריות בעיר הקודש ת"ו – יצליחהו ד'" (אגרות הראי"ה א, אגרת קכה, עמ' קנה).

איגרת עידוד והדרכה לבנו

ב"ה, כ"ח אדר ראשון, תש"ח

לבני יקירי מחמדי, הרב הגאון חו"ב, סוע"ה,

מוה"ר **רפאל הכהן קוק** שליט"א,

רב ראשי לקהילת קודש טבריה ת"ו.

תודה רבה על אריכות הדברים ועל כל הפרטים שהודעת, ואומר תהילה לד' על שהביאך עד הלום, ואשריך שזכית להמנות בין עובדי עבודת הקודש ולהיות עבד לעם ד' ברוך הוא, לנהלם על מבועי תורה ודרך ארץ כיד ד' הטובה עליך.

בכלל עלי להגיד לך שהכל עלה יפה בידך ב"ה, וברוב העניינים שהיו לפניך מילאת חובתך כזקן ורגיל, למרות שהנך מתעצב יותר מדי. לך בכוחך זה והשם יהיה בעזרך, כי כן דרך כל מתחיל שלא הורגל לשאת בעול של אחריות, שבתחילה הוא מתעצב ומתקשה, אבל לסוף כשמתרגלים, צריך מאוד להזהר שלא להקל את הדעת חס ושלום, וצריך לשקול כל דבר במתינות הראויה, והנותן לאדם דעת יהיב חכמה לחכמין (ברכות נה, א).

העיקר הוא שתתמסר לכל דבר ברצינות גמורה כקטן כגדול, ועוד עליך לדעת שעליך להסיח דעתך מלדאוג למצבך החומרי, כי מהעת שנתמנית לרבנות, על הציבור לדאוג למלא את כל צרכיך, אבל אם תתחיל בעצמך לדאוג, לבד מה שזה יפריע לך למלא תפקידך כראוי, זה עוד יחליש התחייבותם כלפיך.

אני מקווה שקרוב הזמן שהשי"ת ירחם על עמו וארצו, ונזכה לשבת בשלווה בכל ארצנו הקדושה והעיר טבריה בכלל זה, ואז לא תחסר לך פרנסתך בכבוד בלי דאגות.

בנוגע לקיום ישיבה בטבריה – לפי הסברתך ממצב בית-הספר שם, כדאי שתקמץ משהו מזמנך היקר, לקרב לתלמוד-תורה את בוגרי בית הספר, שנוטים לקבל עליהם עול לימוד גמרא. אף שזמנך יקר לעניינים יותר אחראיים, בכל זאת גם זה בכלל עבודת הציבור, עד אשר יעלה בידך להחזיק מורה הגון ומשגיח הגון בשבילם, שאתה לא תצטרך רק להקדיש לזה איזה שעות בשבוע. אני מצדי אדבר בזה עם הרב ברלין.

בענייני הציבור בכלל ובענייני דת בפרט – אל יקשה בעיניך על שעדיין לא מצאת את הדרך לפי דעתך, איך לעבוד ואיך לעשות, על זה נאמר מתון מתון וכו׳, ואל נא תמהר לעשות בחיפזון שום דבר. מותר לך ויפה לך להגיד בפה מלא, שכל דבר הנוגע לדת קדשנו הוא כל כך יקר, שצריך להחליט בכובד ראש ולהתיישב הרבה. ואני בטוח שהולך תום כמוך ילך בטח, והשי״ת יהיה בְּכִסְלֶךָ.

יהיה רצון שנזכה תמיד לבשר ולהתבשר אך טוב ושלו׳ כל הימים, והארץ תשקוט וישראל ישבו בה לבטח באין מחריד, והגליל יבנה, ושבו בנים לגבולם.

והנני בזה אביך הדבק באהבתך מצפה לגאולה וישועה במהרה בימינו אמן.

דוב הכהן קוק

*

מתוך דבריו:

״בכלל המקובל ׳שכר מצוה בהאי עלמא ליכא׳, יש יוצא מהכלל, ׳אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה׳. ועוד פרט אחד מצאנו לרז״ל כיוצא מכלל זה. וזה דווקא בתנאי מיוחד – כשהאדם מתאמץ בכל כוחותיו לקיים מצוה, ואינו מניחה כל ימיו, אפילו מצוה אחת שמשמרה כל ימי חייו, יש לו שכר גם בעולם הזה. ׳כל העושה מצוה אחת, מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ׳ (קדושין לט ב). אמר רבי יוסי בי רבי בון, מי שמייחד לו מצוה ולא עבר עליה מימיו (ירושלמי שם הלכה ט).

תנאי זה התנה דוד המלך עליו השלום ברוח קדשו, באמרו ׳אשרי איש ירא את ד׳ במצותיו **חפץ מאד**׳ (תהלים קיב). כל החפץ במצוות בחפץ סתם, בחפץ רגיל, שכרו אתו ופעולתו לפניו, בעולם שכולו טוב וכולו ארוך, לפי הכלל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא. אבל החפץ במצוות מאוד, בלי הפסק, שלא עבר עליה מימיו – שכן הוא פירושו של **מאוד** – ׳וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד׳, כלומר התחדש כל מתחדש נאות לכוונה **ולא יפסד כלל**, והוא אמרו מאד (מורה נבוכים ח״ג פי״ג) – מי שהוא מעוטר במידות נפלאות ורוממות כאלה, שמצוה שהוא חפץ בה מאוד, אינו מניחה ואינו עובר עליה בכל המצבים ובכל האופנים, הוא תמיד מתגבר על כל המכשולים, ומקימה בלי הפסק כל ימיו, הוא האיש המאושר שמובטחת לו הצלחה רבה בעולם הזה, לבד מה שהקרן קיימת לו לעולם הבא״.

הרב דב הכהן קוק ז״ל, ספר היובל לר׳ ישראל אהרן פישל ז״ל, עמ׳ כז-כח

*

אדיר היה חפצו של מרן הרב זצ״ל לשתף את אחיו החביב בעול הנהגת הישיבה ולעזור לו בהכוונתה, והרי לפנינו קטע מתוך מכתב ששלח הרב לניו-יורק, לידידו הרב אהרן טייטלבוים ז״ל, שבו הוא מונה את יקרת מעלותיו:

זה כשנה שהופיע אלינו כבוד אחי, הרב הגאון מו"ה דובער הכהן קוק שליט"א, שהיה הרב ביעליסאוועטגראד ברוסיה. והאיש הוא גדול בתורה, רב פעלים, טהור לב ובעל אישיות מצויינת בכל הפרטים, במעלות הקודש הדרושות לרב גדול ומשפיע.

ואם יַרשֵנו המצב, אי אפשר כלל שנעלה על הדעת שכוח חשוב כזה, העלול להביא רק טובה במחלקות השונות של הישיבה, בתורתו, יראתו וחכמתו, ושאר רוחו הגדול והיפה, לא יתעכב פה עמנו בעבודתנו הקדושה, שיוכל לשום במנוחת לב כל מעיניו בפיקוח הישיבה ורוממותה".

*

"**הלכה ברורה** – זהו השם וזו היתה המטרה, שלמענה התמסר רבנו הגדול, גאון ישראל ותפארת קדשו, מרן הראי"ה זצוק"ל, לעבודה הענקית של העמדת הפוסקים והתלמוד במערכה אחת, מחוברת ומאוגדת יחד. – – –

בלימוד הפוסקים היה לו לרבנו ז"ל סדר לימוד המאחד אותם עם המקורות הראשונים, ובאוצר הגדול של כתבי-יד-קודש אשר הניח אחריו ברכה, נמצא ספר גדול בשם **באר אליהו**,[143] אשר בו הוא מפרש ומבאר את ביאורי הגר"א ז"ל לחושן-משפט (מסודר בכמה כרכים עד סי' מ"ו), והוא כתוב בשפה ברורה, שכל תלמיד חכם יוכל להשתמש בו ולהבין מה שנאמר בספרים אשר הגר"א ז"ל ציין אותם או שרמז להם".

הרב דב הכהן קוק ז"ל, בהקדמה להלכה ברורה, ביצה

143. עי' להלן עמ' 323; מועדי הראי"ה עמ' 108; בשדה הראי"ה עמ' 32, 44, 88; חיי הראי"ה עמ' 284-285; שיחות הראי"ה עמ' 191-193, 305; ליקוטי הראי"ה א עמ' 473.

אחי הרב, שאול-חנה הכהן קוק

גריבה (לאטביה) כ״ז טבת תרל״ט,
תל-אביב, ה׳ מנחם-אב תשט״ו

בן הרב שלמה-זלמן הכהן, מגזע רבי מרדכי יפה בעל ה״לבושים״.

למד בישיבות ואצל אחיו הבכור רבי אברהם-יצחק הכהן קוק. נהה אחרי הציונות הדתית.

כשאחיו הרב קוק נבחר כרבה של יפו ועלה לארץ ישראל, עלה גם הוא אחריו והגיע לארץ בד׳ בתשרי תרס״ה. באותה שנה נשא לאשה את לאה סלוצקין. עסק במסחר, תחילה ביפו ואחר כך בתל-אביב, ונחשב סוחר מכובד בחוגים כלכליים. החברה המסחרית שלו בתל-אביב זכתה לשם טוב. והוא עזר לאחרים להתבסס בארץ.

היה עסקן ציבורי. בתקופות שונות שימש חבר ועד הקהילה של תל-אביב–יפו. אחרי מלחמת העולם הראשונה הצטרף ל״מזרחי״ והיה פעיל בשורותיו – כחבר המרכז הארצי של ״המזרחי״, ״בנק המזרחי״, אשראי וחסכון של המזרחי, וכן היה חבר ועד החינוך והוועד המפקח על בתי הספר של ״המזרחי״. במשך שנים אחדות ניהל את לשכת העלייה והעבודה של ״המזרחי״ בתל-אביב, גם ערך את תקנותיה הראשונות של הסתדרות הפועל-המזרחי עם ייסוד הגרעין הראשון שלה. השתתף בייסוד אגודת תורה וישיבת תל-אביב ובית המלאכה שליד ת״ת שערי תורה בנווה-שלום. היה ממייסדי אגודת בית-וגן שבנתה את השכונה מדרום ליפו (כיום בת-ים). כן השתתף במפעלי מוסדות תורה וחסד רבים ופעל למען בית הכנסת הגדול בתל-אביב.

הרבה לעסוק בתורה ובחכמת ישראל ופרסם בקבצים ובכתבי עם תורניים, מדעיים וביבליוגראפיים שונים (בשמו או בפסיבדונים: שחק, ח.ח. שלמה שזילי), מאות מחקרים והערות בענפים שונים של מקצועות היהדות.

דבריו הצטיינו בקיצורם ובהברקותיהם הקולעות. היה בעל חוש מופלא לקביעת נוסחאות, תיקון שיבושים, התחקות אחר מקורות, העלאת פירושים והשערות לתיקון דברי ראשונים, שנמצאו ברובם נכונים בהשוואה עם כתבי יד ותגליות אחרונות.

לאחר פטירתו הופיעו כתביו בשני כרכים בהוצאת "מוסד הרב קוק" בשם: עיונים ומחקרים (ירושלים, תשי"ט-תשכ"ג) ומהם מתברר ההיקף והמיגוון הגדול של תחומי התעניינותו: מקרא ולשון, משנה ותלמוד, כתבים חיצוניים, מדרשי הלכה ואגדה, ספרות הגאונים והראשונים, פיוט ושירה, הלכה ומנהג, תולדות היישוב בארץ ישראל וידיעת הארץ, ועוד.

קבע את תכנית הספרייה התורנית-מדעית על שם הרמב"ם מיסודה של קהילת תל-אביב–יפו והוריש לה את אוצר ספריו.

אנציקלופדיה של הציונות הדתית[144]

מחבר ספר "מגן שאול"[145]

ב"הספר" (קונטרס ב-ג, עמ' 9 מס' 47) נרשם ברשימת ספרי תשי"ד: **"מגן שאול, הרב שאול הכהן, חידושים וביאורים בש"ס"** (הוצאת מוסד הרב קוק). הרושם הוא כאילו המחבר הוא רב בלתי-ידוע מבני דורנו. בשער הספר נמצא שם המחבר יותר מפורט: "הרב רבי **אהרון-שאול זליג הכהן** ז"ל". וגם מסדר שער הספר לא יצא ידי חובתו כלפי הרב המחבר, שהיה גאון מפורסם בדורו וידוע בשם "דער פורזינער". היה רב בעיר דינבורג (דווינסק) ושם נפטר בשנת תרל"ט.

ואמנם, הרב הראשי הגרי"א הלוי הרצוג ז"ל, כותב עליו בהסכמתו:

"הגאון האמיתי, שהיה מפורסם בדורו דור-דעה, לאחד מגדולי הזמן, מרנא ורבנא ר' אהרון שאול זליג הכהן (המכונה הפורזינאי, דער פורזינער) זצ"ל, למשפחת מאירוב. חלק קטן מתשובותיו בהלכה למעשה, נדפס בשם "תשובות לשואל" בשנת תרפ"ט, זמן רב לאחרי פטירתו, והם עשו רושם כביר בישרות הסברות ובבקיאות העצומה, ונתחבבו על רבנן ותלמידיהם".

נכד המחבר, ד"ר יהודה מאירוב, מספר, כי הגאון בעל "החזון איש" ז"ל זירז אותו להוצאת הספר.

הגאון ר' אהרן קוטלר ז"ל כתב (בירושלים, ביום ב' ואתחנן תשי"ד):

"ראיתי את הספר היקר 'מגן שאול' מהגאון העצום ר' אהרן-שאול זליג הכהן זצ"ל,

---

144. **א.ז.** בן ישי, "עיונים ומחקרים", א (ירושלים, תשי"ט), עמ' ט-יט; "הצופה", כ"ג ניסן תש"ט (ליובלו השבעים), ה' אלול תשט"ו (שלושים לפטירתו), ה' אב תשט"ו (שנה לפטירתו, מ.צ. נריה, ד"ר דוד מרגלית), ה' אב תש"ך (ד"ר דוד מרגלית), כ"א אב תשכ"ה (עשור לפטירתו). ג.ב.י.

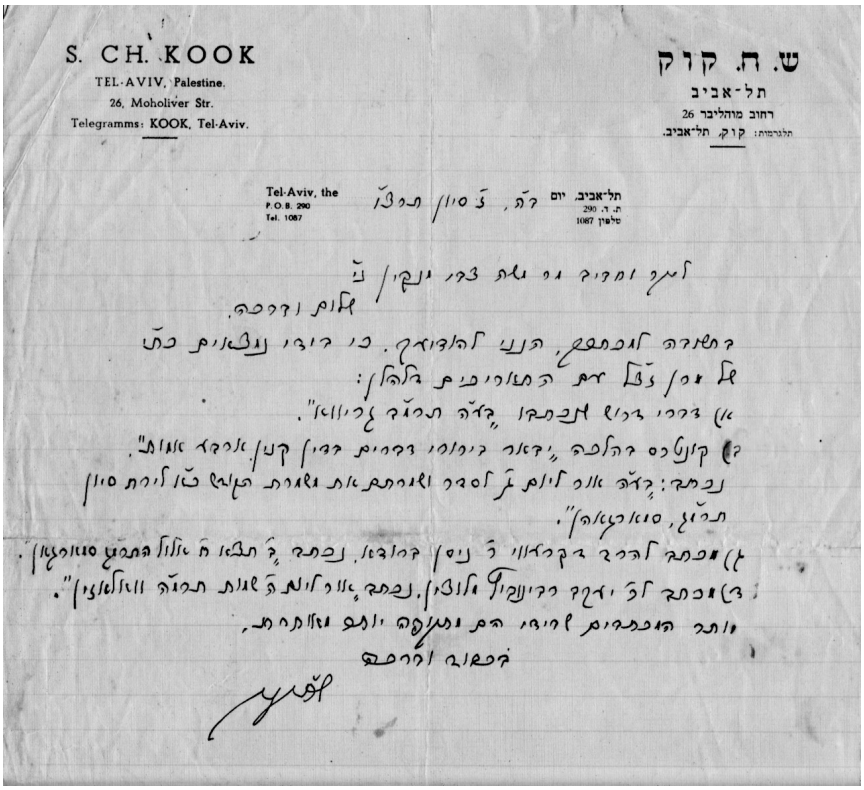
145. רשימה זאת שלח רש"ח קוק ז"ל להדפסה ב"הספר" סמוך לפטירתו. לאחר מותו נודע, כי הרב בעל **"מגן שאול"** נפטר בדווינסק ביום בו הוכנס רשח"ק לבריתו של **אאע"ה**, וכיליד גריווא הסמוכה לדווינסק נקרא על שמו – **שאול**-חנא.

אב"ד דדווינסק, שהיה מפורסם בדורו לאחד מגדולי הדור. החידושים הם מקצת מכתבי יד הנמצאים ביד נכדו החכם הנעלה ר' יהודה הכהן מאירוב (הי"ו) [ז"ל]. הספר אין צריך להסכמתי, כי חידושיו מעידים על עצמם, שהם מצויינים בחריפות ובהסברה ישרה. ויען כי אצל נכדו הנ"ל נמצאים הרבה כתבי יד של הגאון הנ"ל ודבריו ראויים להאיר עיני חכמים, מצווה רבה היא להוציאם לאור, וכל המסייעים לזה יתברכו בברוך אשר וגו'".

על "אוצר הגאונים"

רש"ח קוק ז"ל, אשר בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה עודד את ידידו רב"מ לוין ז"ל לגשת להכנת תכניתו הגדולה של בניין "אוצר הגאונים", זכה לראות כעבור שנים בביצועה של החכמה-המלאכה הכבירה הזאת, ורבה היתה שמחתו עם הופעת הכרך הראשון למסכת ברכות. דברי הערכה שפרסם אז, מסבירים את דרכה ואת ערכה של העבודה התורנית הזאת.

"בחוגים הקרובים לספרות הגאונים התפשטה ההכרה בצורך שיש באסיפת כל הקטעים מדברי

S. CH. KOOK
TEL-AVIV, Palestine.
26, Moholiver Str.
Telegramms: KOOK, Tel-Aviv.

ש. ח. קוק
תל-אביב
רחוב מוהליבר 26
תלגרמות: קוק, תל-אביב.

Tel-Aviv, the
P.O.B. 290
Tel. 1087

תל-אביב, יום
ת. ד. 290
טלפון 1087

הגאונים, המפוזרים בספרי הראשונים ושנתפרסמו בקבצים ומאספים שונים, למקום אחד. צורך בספר כזה מרגישים לא רק אלה המעיינים אך לפרקים בדברי הגאונים, שקשה להם להשיג את כל הספרים אשר בהם מפוזרים דבריהם, ופעמים שאף לא נודעו להם שמות הספרים האלה, אלא גם המומחים במקצוע זה, ואף העוסקים בו בקביעות, נוכחו לדעת מן הנסיון, שלעתים קרובות נעלמו מהם כמה פרטים מדברי הגאונים, הנחוצים להם לרגלי עבודתם, באשר מפני פיזור החומר לא ידעו איה מקומם.

הד״ר ב״מ לוין הקדיש את עצמו לעבודה זו, וכעת, לאחר הרבה שנות עבודה, עלה בידו, בסיועו של המכון למדעי היהדות של האוניברסיטה העברית בירושלים, ובהשגחתו של הפרופ׳ י״נ אפשטין, להוציא את הכרך הראשון מ׳אוצר הגאונים׳ למסכת ברכות – חיפה, תרפ״ח.

לפני מסדר ׳אוצר הגאונים׳ עמדה שאלת בחירת האופן לסידור החומר הרב הזה. אלה הרואים את דברי הגאונים אך כראות **חומר היסטורי,** שאפו שאוצר הגאונים יסודר על-פי שמות הגאונים בסדר כרונולוגי, אך הד״ר לוין ראה בדברי הגאונים בעיקר **אמצעי להבנת התלמוד**. במאמרו שבראש הכרך מבאר הד״ר לוין את שיטתו בסידור ׳אוצר הגאונים׳. הוא מדגיש כי אל הגאונים עלינו להתייחס כאל ׳בעלי המסורה של התלמוד׳, וכי כל תורת גאוני בבל היא ׳חתימה ארוכה ומסקנה שלמה לסוגיית התלמוד׳, ולפיכך החליט לסדר את ׳אוצר הגאונים׳ שלו על-פי סדר מאמרי התלמוד.

למעיין בספרו של הד״ר לוין מתברר כי הוא צדק בשיטתו זו שבחר בה. בכל הספר מורגשת השפעת גומלין בין מאמרי התלמוד ודברי הגאונים. סוגיות עמומות מתבארות יפה לפי דברי הגאונים, וכמו כן כמה קטעים מדברי הגאונים שהיו סתומים ומשובשים, נתגלו עתה במלוא זוהרם על ידי האור הנאצל עליהם מהתלמוד״.

*

נחזור לדמותו של אחי הרב, כפי שעולה מתוך מכתביו הבאים:

ב״ה, י״ד טבת תרע״ט, יפו

לכ׳ הרב שמעון גליצנשטיין נ״י[146]

לוטה בזה קבלות וחשבון מכל הכספים שבאו לידי, מעת שנמסרה לידי הרשות לסדר ולחלק כפי מבינתי, ואפילו לשנות מהרשימה שלכם. על יסוד זה עשיתי שינויים, כמובן בזהירות יתירה, כי בזה ודאי אמור ״אין אדם חוטא ולא לו״, ובפרט עם עניים מרודים שע״י הפרוטות האחדות קובעים ח״ו את נפשם.

ובכ״ז מצאתי את עצמי מחויב, בלי שום כוונות ופניות פרטיות ח״ו, כי אם בשביל הזמן הרע וריבוי הנצרכים שאינם יודעים לשאול, לסדר ויהי מה להנותם ג״כ. לרוב היו לי הרשימות ליסוד על משפטי, מלבד אחדים שלא מצאתי לנחוץ לתת

146. מזכיר הרב בלונדון.

להם אף שהם דחוקים, אבל אינם במצב כזה שיהיה להם הזכות ליהנות מהצדקה. – – – בשבוע שעבר שבתי מנדודי ונסיעותי בגליל, לעורר ישנים. יחד עם הרב מעקרון (הרב אברהם אליהו אלטמן) סבבנו קרוב לחודש ימים, וב״ה עלה בידינו הרבה לחיות ולהחיות הרוח ולרוממם ולעודדם, את כל אלו שיודעים ומכירים שאין לנתק פתיל חיינו – תורה ומצוות בהתחלת תחייתנו, ושא״י צריכה להבנות דווקא ע״פ תורת ישראל.

מצאנו כר נרחב לפנינו: יש דרישה לת״ת, צריכים לסדר הרבנות בכבוד בכל מקום, לבנות מקוואות, בתי כנסיות, ושכל דבר יהיה בפאר והדר, ומלבד זה לסדר ישיבות, ביחוד בטבריה וצפת. שהעזובה שמה נוראה.

לו היו אמצעים בידינו, אז יכולנו להכניס 90% מכל התלמידים תחת ידינו. נחוץ להתחיל מגני הילדים עד הישיבות ובתי ספר הגבוהים ובתי ספר לבנות. – – –

בידידות ורגשי כבוד

ש.ח. קוק

*

ב״ה, ו׳ כסלו, תרצ״ו

לכבוד היקר מ״צ מנקין נ״י – שלום וברכה,

מכתבו מיום ב׳ לח״ז קיבלתי, בנוגע לזכרונות על מרן זצ״ל בתקופת לוצין. הנה למדתי שם בשנת תרנ״ג-ד, הרבה שנים אחריו, בכל זאת היה שמו נזכר באהבה ובהערצה מכל אלה שידעו אותו. ר׳ יעקב רבינוביץ סיפר לי שפעם נשאר הרב ז״ל בבית ביום י״ז בתמוז, ישב וכתב וחיבר באותו יום ספר חידות כשתוכנם ענייני דיומא, ענייני ארץ ישראל והגאולה. הרב יעקב רבינוביץ היה מלא התפלאות מהחידות והצטער שלא פרסמם בדפוס על חשבונו.

לקבל זכרונות על תקופה זו אפשר מהסופר הידוע **אברהם שוער** באמריקה. הוא יליד לוצין והיה מחובשי ביהמ״ד בתקופה ההיא. ובזכרוני שבזמן שהרב זצ״ל היה באמריקה, כתב שוער זכרונות על תקופה זו בעתונות האמריקאית.

באין עוד, הנני חותם בברכה, ש״ח קוק[1]

*

מרן הרב זצ״ל הוקיר מאד את חוש הביקורת הישר של אחיו החכם-החוקר הרש״ח ז״ל, וחבל שלא הגיעו אלינו תגובותיו שהיו ודאי בכתב או בע״פ, אולם בספר הזכרון ״בשמן רענן״ (לכבוד חתנא דבי נשיאה הר״ן רענן ז״ל), מצינו שם (ח״ב, עמ׳ כ) תגובה של הר״ן על דברי הרש״ח ז״ל בענין זיתום המצרי (עיונים ומחקרים, ח״א, עמ׳ 140), והר״ן ז״ל משיג על דבריו ומסיים ואומר: ברוך המוסר עולמו למבקרים!

חבר וידיד

מאת

הרב י.ל. הכהן מימון

רבי שאול-חנה קוק ז״ל וכותב הטורים האלה. היו לחברים עוד טרם שהיו לידידים, כלומר: עוד טרם שהכירו זה את זה פנים אל פנים. עוד לפני חמישים שנה ושמונה (שנת תרנ״ז) נפגשו בפונדק ספרותי תורני – ״הפסגה״. בימים ההם הוחלט בין רבני ליטא להוציא לאור קובץ שיהיה מוקדש לתורה, ובעיקר לתת תשובה לכל אלה מן המשכילים, שהיו רגילים להתייחס בביקורת חוצפנית אל התלמוד. בתור עורך ״הקובץ״ נתמנה אז הגאון המנוח רבי הלל דוד הכהן טריווש, שאני הכרתיו עוד לפני זה, והוא בחר בי לעוזר המערכת. והנה בקובץ הרביעי של ״הפסגה״ (כך היה שמו של הקובץ), קיבלנו מעיר סמרגון אי-אילו הערות מאת אחד שחתם את שמו **״שאול-חנה הכהן קוק״**, הערות מאירות שלא היה בהן שום פלפול, אלא דברים שהדעה הישרה היתה נוחה מהם. אני התחלתי אז לחבר את ספרי ״הנותן בים דרך״ נגד הפלפול שהונהג בישיבות (בניגוד לכיוונו של הגר״א), וכאשר קיבלתי את הערותיו של רש״ח קוק, נזכרתי, כי יודע אני על אודות אחד מהמשפחה הזאת, הוא הרב רבי אברהם-יצחק הכהן קוק, מי שהיה אחר כך רבן של ישראל. קראתי אז כבר את מחברתו ״חבש פאר״ שיצאה לאור בשנת תר״ן, ואת הקובץ שלו **״עטור סופרים״** שיצא לאור שנת תרמ״ח. פניתי איפוא לרש״ח קוק, ושאלתי אותו אם הוא קרוב לרב הזה, ועם זה ביקשתי ממנו לשלוח לי בשביל ״הפסגה״ אי-אילו חידושי תורה. בתשובתו כתב לי שהוא אחיו של הרב הזה, וכי בנוגע לחידושי תורה שאני מבקש ממנו, עלי לדעת שלבו איננו הולך אחרי הפלפול, והוא אוהב רק חידושים והערות ישרות המתקבלות על הלב. וכך היינו לחברים ב״הפסגה״ כפעם בפעם, מבלי שהכרנו איש את רעהו.

לאחר אחת עשרה שנה (תרס״ח), כשבאתי לארץ ישראל, נפגשתי אתו פנים אל פנים. הוא סיפר לי שכבר קרא את ספרי ״הנותן בים דרך״ שיצא לאור בשנת תרס״ב, וכי הוא שמח להתיידד אתי, מכיוון ששנינו מתכוונים לדרך אחת בלימוד התורה. כך היינו שנינו לידידים.

אחרי הצהרת בלפור, כאשר צירים רבים מפולין באו אל הארץ, נוסד אז ״הפועל המזרחי״ על פי הצעתי שהצעתי עוד בהיותי באמריקה בוועידה הששית בעיר סינסינטי (דבר ש״הפועל המזרחי״ שכח לגמרי). אני פתחתי אז מחלקה מיוחדת על יד המזרחי בשביל ״הפועל המזרחי״ ורש״ח קוק עמד אז בראש המחלקה הזאת. כשנתיים ימים הוא ניהל את המחלקה, ובכל השפעתו השתדל להגדיל ולהגביר את כוח ״הפועל המזרחי״, בייחוד במושבות. אבל פתאום התפטר מתוך מעשה שהיה: אל ״הפועל המזרחי״ נכנסו גם בחורות שבאו לארץ ישראל מפולין. פעם אחת הזמין ״הפועל המזרחי״ מתל-אביב את שנינו לבוא ולהשתתף בסיום מסכת. אחרי ה״הדרנים״ שנאמרו על ידי שנינו,

התחילו אלה מ״הפועל המזרחי״, שבאו ביחוד מבין החסידים, לבסם את עצמם ביין כרמל שהיה מתוק לחיכם. והנה קם אחד וקרא לנאספים לצאת במחולות וריקודים. התאספו יחד, הבחורים והבחורות, ויצאו בריקוד, דבר שעשה עלי רושם מוזר מאוד. אני הייתי כבר מקודם באמריקה כארבע שנים, ושם התקיימה אגודת ״תפארת מזרחי״ שנכנסו לתוכה גם בחורים וגם בחורות, אבל בכל הזמן ההוא לא ראיתי שיהיו מרקדים יחד. כפעם בפעם הייתי מזכיר להם את הדברים שנאמרו ב״קול קורא״ הראשון של המזרחי: ״נאה לבת ציון שתהא סוגה בשושנים״, אנשים לחוד ונשים לחוד, והצעירים האמריקאניים שמרו על זה בכל הקפדנות. רושם יותר מדי מדהים עשה הדבר הזה על רש״ח קוק, ועל פי בקשתו עזבנו שנינו את האסיפה. למחרת המציא לי את כתב התפטרותו מהמחלקה, אחרי שהיה מנהל אותה קרוב לשנתיים. כשביקשתי ממנו לפרסם בעיתונות את טעמו ונימוקו על התפטרותו, החזיר לי: ״אני אוהב לבקר ספרים של חכמי ישראל, אבל לא לבקר צעירים שעושים לפעמים דברים שלא כהלכה״. הוא נכנס אז למסחר, ובמשך הזמן הכירו הכל את מידת יושרו במסחר במידה הגדולה ביותר, ועם זה היה קובע עתים לתורה, והיה מפזר פנינים בדמות הערות חשובות, תלמודיות וספרותיות, לקבצים שונים, ורבים ניאותו לאורו.

– חבל על דאבדין!

הצופה, ה׳ באלול ה׳תשט״ו

*

> לא רק ״אחיו של הרב קוק״ היה ר׳ שאול-חנא – הוא היה אישיות מופלאה לעצמו. איש-הרוח, חכם וחוקר. שלא כאחיו הרב בעל השפע והפריון הבלתי מצוי, היה הוא מן הממעטים ליתן. ולא מתוך קמצנות, אלא מתוך יראת הנתינה ופחד ההענקה. במשך עשרות שנים היה זורע בכל המאספים והקבצים מאמרים קצרים, הערות מחכימות לדברי ראשונים. בהערותיו היה קצר וחד, תמצית שבתמצית, מילה בסלע. כל מה שהוציא מעטו, היו בו חידושים ממש. כל הסבר שלו – הברקה. בחוש הפיענוח המופלא שלו, היה קולע כמעט תמיד לאמת שבדברים.
>
> א״ז בן-ישי ז״ל, בראש ״עיונים ומחקרים״ לרש״ח קוק ז״ל

חכם וחוקר

כל מקום שאתה מוצא דבריו של רבי שאול-חנא קוק – עשה אזניך כאפרכסת, שכן היתה משנתו שקולה ומדודה. קב ונקי.

ברוב דבריו היה מקצר ועולה. הוא ידע את סוד הקיצור משום שעמד על יסוד הדיוק. ואם ניתנו דבריו להאמר בשורה אחת, שורותיים למה?

מגדולי המגיהים (כלשונו של המאירי), בעל טביעת עין חדה וחוש אינטואיטיבי של חוקר. לא אחת נתאמתו הגהותיו-השערותיו על פי השוואות עם כתבי יד שנתגלו, בדקו ומצאו "ואישתכח כוותיה".

משום מה לא ייחד לעצמו ערוגה מסויימת, לא השתעבד למקצוע מסויים, לא עבד בקבלנות. למד במקום שלבו חפץ. העמיק וצלל והעלה פנינה. כתב, הדפיס ופנה לעניין חדש, אם גדול ואם קטן. "משכח רברבי – שקיל, משכח זוטרי – שקיל".

על פני שבעה ימים פזורים דבריו-עיוניו. אולם, באשר הם שם, נוצצים הם בזוהר הליבון והדיוק.

כשייאספו מאמריו והערותיו, יתגלה עד מה רחב היה היקף ידיעותיו, ומה רבו שטחי עיוניו: פרשנות מקראית ותלמודית, בירורי גירסאות נכונות, חקרי לשון, עיונים בתשובות הגאונים ובפיוטי הקדמונים, ליבונים היסטוריים והתחקות על שורשי מנהגים וכו'.[147]

כשנזדמנת עם רבי שאול-חנא, אם בספריית הרמב"ם בתל-אביב ואם במקום אחר, מובטח היית שלא תשוב ריקם מלפניו, כי נכונה לך "תגלית" גדולה או קטנה. המעיין התמידי מצא תמיד חדשות, גילה תמיד גנוזות. בחיפושים התייחד לפי רוב עם עצמו, אולם במציאות שיתף רבים.

פעם פגשני ושאלני על מעשה הנמצא במדרשי חז"ל, ומקורו נעלם ממנו לפי שעה: "מעשה באשה אחת שהזקינה הרבה, באה לפני רבי יוסי בן חלפתא, אמרה לו רבי – – – אני מבקשת להפטר מן העולם. אמר לה, מנעי עצמך מבית הכנסת שלושה ימים בזה אחר זה. הלכה ועשתה כן וביום השלישי חלתה ומתה". המעשה נמצא. הלא הוא בילקוט שמעוני משלי, רמז תתקמ"ג, על הפסוק אשרי אדם שומע לי וגו'. (ראה "בשמן רענן" ח"ב, עמ' קנג).

רבי שאול-חנא לא הזקין הרבה, ברם בתקוף עליו מחלתו מנע עצמו מבית-המדרש, ושבק חיים לכל חי.

הלך מאתנו תלמיד חכם מלא וגדוש בתורה ומחקר וחבל על דאבדין.[148]

---

147. ואמנם זכה רש"ח קוק ז"ל, אחרי שהלך לעולמו, ש"מוסד הרב קוק" יוציא לאור את אוסף "עיוניו ומחקריו", ירושלים, תשכ"ג, ולפנינו שני כרכים נכבדים של חומר עשיר ביותר ומגוון ביותר. סולת נקייה המרנינה לב תלמידי-חכמים, חוקרים ומעיינים, בתוכנם ובדיוקם, בידיעותיו המקיפות הוא מברר סתומות, ובעינו החודרת הוא מפענח צפונות, והדברים שמחים ומשמחי-לב.

148. הדברים נכתבו על ידי המחבר, ופורסמו בעתון "הצופה", במלאת שנה לפטירת הרש"ח, ה' באב ה'תשט"ז.

אחי הרב, שמואל הכהן קוק

גריבה (לאטביה), ה׳ אייר תרמ״א
ירושלים, כ״ב שבט תשל״א

בן ר׳ שלמה-זלמן; אחיו של הרב אברהם-יצחק הכהן קוק.

את השכלתו התורנית רכש בבתי המדרש לתורה שבעיירתו, וכן אצל אחיו הגדול. באחת מאיגרותיו מעיר הראי״ה קוק לאחיו על דרכי הלימוד בכותבו: ״שמחתי כי הודעתני מלימודך, אף כי מאוד נבהלתי ממה שראיתי שהנך חוזר רק שלוש פעמים על תלמודך״ (אגרות הראי״ה א, אגרת ו, עמ׳ ט).

היה מפורסם כדרשן, ונתבקש לדרוש בציבור בעיירות הסמוכות לעיר מגוריו. בשנת תרס״ו עלה ארצה, השתקע בירושלים, והחל לעסוק במסחר. הוציא לאור את קובץ המאמרים ״עקבי הצאן״ של אחיו, מרן הראי״ה זצ״ל. בשנת תרע״ה עשה נסיונות להקים בירושלים, בשכונת גבעת-שאול, בית-חרושת לרקמה. הוא פעל כבא כוחו של אליעזר משה סלוצקין, תעשיין אמיד מאוסטרליה, גיסו של אחיו ר׳ שאול-חנא קוק.

בשנת תרע״א יצא לחו״ל ופעל להפצת הרעיון הציוני. כאשר שב ארצה, עסק במסחר בירושלים וטיפל בהוצאתם לאור של כתבי אחיו הראי״ה קוק (הוציא לאור את ״שבת הארץ״). כאיש מידות יקר רוח, התחבב מאוד על כל מי שבא במגע אתו, וזכה להערכה חמה בכל החוגים בירושלים.

כעבור שנים זנח את המסחר והתמסר לפעילות ציבורית. היה ציר לאסיפת הנבחרים הראשונה בוועד-הפועל הלאומי. כן כיהן כיו״ר ועד בית-המעלות ועסקן בכיר בבית מושב זקנים בירושלים. שלח ידו בכתיבה ואת מאמריו פירסם ב״חבצלת״ וב״בת-קול״.

*

ב״ה, [בויסק, תרנ״ח]

שלו׳ לך אח אהוב ונעים הנעלה מ׳ שמואל הכהן שליט״א.

לשמחת לבבי הגיעני מכתבך, אשר זה כמה חיכיתי. שמחתי כי הודעתני מלימודך, אף כי מאוד נבהלתי ממה שראיתי שהנך חוזר רק **שלוש פעמים** על תלמודך.

דע לך, אחי יקירי, כי הנני יודע ועד על פי הניסיון כי אי–אפשר כלל לזכות בחזרה של ג׳ פעמים, ואבקשך מאוד אחי יקירי להרגיל עצמך לחזור לכל הפחות **עשר פעמים** כל פרק, קודם שתתחיל פרק אחר, כי אין תועלת כלל בלימוד שנשכח מיד אחרי הלימוד.

אניח הדיבור כעת מזה, כי אקווה בע״ה לדבר עמך ברחבה, ברצות הי״ת, כשתבוא הנה, כי אמנו תחי׳ היא אצלנו ב״ה, וכפי הנראה תתעכב שבוע דנא, אף כי תקווה בע״ה לסור ג״כ לקרוק [היא עיר רבנותו אז של אחי–הרב ר׳ דוב–בער הכהן קוק ז״ל].

על הערותיך אולי הייתי כותב לך, אמנם לשעה לא אדע אנה הנחתי מכתבך. מאין כל חדש, הנני אחיך דור״ש טובך והצלחתך דבק באהבת נפשך כל הימים.

אברהם–יצחק ה״ק

אגרות הראי״ה א, אגרת ו, עמ׳ ט

*

אחי יקירי ואהובי החתן הנעלה מ׳ שמואל שי׳ הכהן

הגיעני מכתבך הגלוי, תשואות חן לך על דבריך היקרים. הודיעני נא כפעם בפעם בעתים תכופות משלומך הטוב ומכל אשר עמדך לטובה. אולי עולה בידך איזה אומר מהחדש בהלכה ואפילו בהגדה, או איזה רעיון הגון, הכל טוב ויפה ונעים לי לשמוע מאתך. הציע נא לפני וְאַנַחֵת.

הנני שולח לך כעת את ה״עקדת יצחק״, תיטיב לשלוח לי בחזרה את הח״א. את ה״יין לבנון״[149] לא מצאתי כעת בביתי, כשאמצאנו ויזדמן עם מי לשלוח לא אמנע זאת בל״נ מאתך. אמנם ס׳ ״מחשבת משה״ איננו שלי כי הוא שאול עמדי, ולמורת רוחי זה זמן כביר שלא אמצאנו עד כה.

הנני מקצר מנחיצת המוכ״ז, והי׳ זה שלו׳ וברכה כנפשך היקרה ונפש אחיך דבק באהבת נפשך ומצפה הצלחתך לתורה ויראה, באהבה רבה.

אברהם–יצחק ה״ק

*

ב״ה יום ג׳ חדש תשרי תרס״ט

אח יקר אהוב ונכבד הרש״ק שליט״א, שלו׳ וברכה וגמח״ט,

מכתבך היקר המלא דעה והשכל הגיעני, והנה כבר הסכמתי לחדול לעת עתה מהשתקעות בענין הישיבה פה, עד אשר יראני ד׳ מוצא נכון איך לבסס את כל מה שנפשי שואפת אליו. וכמובן שאשתוקק מאד להחל איזה עבודה בירושת״ו, אבל עודני מסופק אם המקשיבים יהיו מטים לרוח אשר אבקש להטותם, שיש בו מלחמה על ההרגל והרפיון, לבד המלחמה שצריך

149. ראה אגרות הראי״ה, אגרת יא.

לאסור נגד הנטיות הבהמיות שכל דבר מרום וקדוש נתקל בהן, אפילו בשעה שאין אנו חייבים לפרוץ לפנינו דרכים חדשים.

והנה ערכתי מכתב לה״ה נ״י ולחברי בית הועד, בתור תשובה על מכתבם מר״ח אלול אלי. כמובן איני יכול לכלול עיקר מחשבותי במכתב אחד, אבל אראה איך יפעלו הדברים, ומתוך ההערות אולי אוכל לעמוד על הענין ביותר קירוב.

מה שאני טרוד בזה בדאגה, הוא מה שאני צריך הכנה גדולה בעניי קודם שהנני מרגיש בעצמי כשרון להשפיע ולדבר, ובשעה שאיני מוכן, הנני מרוצץ הרבה ברוח, וחוששני שלא ילמדו ממני להוסיף ריצוץ על רציצותם שהיא עוברת כל גבול, ומזה הננו סובלים, ומכל מקום תוחלתי לד׳ היא שיעודדני למען שמו ולמען עמו ונחלתו. הנני אחיך דבק באהבת נפשך מצפה לראותך בשמחת לב, ליום שמחת ישוע הבן של ש״ח [שאול–חנא] שי׳ למז״ט הבעל״ט, ומז״ט וכל טוב לכולנו בעז״ה.

אברהם–יצחק ה״ק

אוצרות הראי״ה מהדו״ב, ח״ב, עמ׳ 296

מכתב הרב מוהרצי״ה קוק ז״ל

עה״ק יפו ת״ו, יום ערב שבת קודש, תרס״ט

שמואל יקירי וחביבי!

ראשית כל מושיט אני לך תודות ונשיקות אין-קץ בעד מכתבך היקר. אשר בפעם הראשונה ראיתיך עתה מדבר דברים כאלה. וגם לולא הערתך גנזתי אותו, לא כל כך מפני המגע להפוליטיקה שבו, כמו מפני שהיקרתיו וחיבבתיו כשהוא לעצמו, מפני יקרת רגשותיך על מצב הכללי שלנו, אשר שמת בו.

עוד טלגרמה אחת באה בעד הורביץ מברייער, ועיכבנוה עד יום ראשון אשר יהיה אז פה לפי דבריך. ואם שלחנוה היום הלא גם אז כבר לא מצאתו בירושלים. ואמנם ההגבלה ״לבקר את ירושלים ת״ו מדי חודש בחודשו״, קשה היא תמיד ואי אפשרית, בייחוד בעת ההתחלה. ועוד ברחובות החליט אאמו״ר שליט״א לסור אל זכרון יעקב ושכנותיה המושבות הגליליות אחרי סוכות, בלוויית ר׳ יוסף בהרנ״א הלוי, ולהתאכסן שם בבית ר׳ חיים דוב [קנטור] שו״ב בשפייה. ועתה פקד עליו הרופא לשהות שמה, בייחוד מפני אוויר הררי זכרון יעקב, לפחות כחודש ימים, ועד אז חושב אני שקשה להוציא לפועל את נסיעתו של עט״ר שליט״א ירושלימה.

גם תשובת אאמו״ר שליט״א למכתבם של האברכים [מירושלים], מאוד התאחרה מפני ריבוי הטרדה וחובת תשובה על חבילת מכתבים, שנתקבצה עוד מלפני כך. בטח יכתוב להם בימים אלו.

מתחילה כשנתקבל מכתבם זה, חשבנו על פיו כי כוונתם לערוך בבית הוועד **בית מקרא**, או איך שיקרא, לעומת ״בית העם״, ועל זה הם מבקשים שיבא אאמו״ר שליט״א לחנך

ולהתחיל, ולהצעה זו באמת אין כל טעם, כי הרבה הרבה צריכים עדיין האברכים היקרים האלה להשפעת אאמו״ר שליט״א אשר תרוממם ותעודדם, עד אשר יוכלו לדבר את אויבים בשער. ואם יבוא כ״ק שליט״א לעיר הקודש וידרוש דרשה אחת – שאיך שהיא לא תוכל להספיק לתת להם בפעם אחת את ההתעודדות, העוז והאומץ הטהורים הדרושים – ואח״כ יקומו המה וימשיכו את דבריו בסגנונם הרצוץ והמדוכדך מתוך דכדוכה של נפשם, מה נענה אז?

אמנם מתוך פעולת הדברים על פי מכתבך זה, יש לקוות כי מתוך המשך ההשפעה של כ״ק שליט״א בעל-פה, בהיותו שם מזמן לזמן, וגם מהמשך השפעה ע״י משא ומתן תמיד של מכתבים, אשר יִקָּרְאוּ ב׳בית הועד׳ לפני חברים מקשיבים, שגם הוא דרוש מאוד מאוד להמשך יחד עם השפעת דיבור, מתוך כך יש לקוות לפרי רצוי ומועיל, למען שם השי״ת ולמען עמו ונחלתו.

לדמותו

מספר הצדיק הירושלמי, הרב ר׳ **אריה לוין** ז״ל:

״השתתפתי בהלוויתו של [הסופר-החוקר] ר׳ אליעזר ריבלין ז״ל, מנקיי הדעת שבירושלים, ששימש כגבאי צדקה וכמזכיר ב״מושב זקנים״. היה שם גם ידידו ורעו משכבר הימים, רבי שמואל קוק ז״ל, אחיו של הרב. הנפטר החשוב ורבי שמואל היו נאהבים ונעימים בחייהם, ועבדו במחיצה אחת במשך שלושים שנה. לפתע ראיתי שידיד זה פורש מן ההלוויה, שהיתה בתחילת דרכה, ובמקום זה נכנס לחנות פרחים שהיתה בסמוך, וקונה שם עציץ, ורק אחר כך חוזר ומצטרף למלווים.

חשבתי בלבי: האם כך צריך לנהוג ידיד לחבירו הקרוב? כלום לא יכול היה למצוא שעה אחרת לקנות את העציץ, והוא צריך היה לקנותו בעת ההלוויה דווקא? כדי לא לעבור על הכתוב: ׳הוכח תוכיח את עמיתך, ולא תשא עליו חטא׳, ניגשתי אליו ואמרתי לו: ״ילמדני רבי שמואל ואדע גם אני, הלא שנים היית רע-כאח למנוח, ומדוע פרשת מהלוויתו כדי לקנות עציץ?!׳ השיב לי רבי שמואל ואמר: ׳מזה שנים מטפל אני במצורע אחד, שנמצא בבית החולים, והוא מת אתמול. מטעמים מובנים החליטו הרופאים לשרוף את כל בגדיו וחפציו, ורופאים אלה, שאינם יהודים, רצו לשרוף בכללם גם זוג תפילין. התקוממתי נגד שריפת התפילין,[150] ואז סוכם ביני לבינם שעד שעה שתים עשרה בצהרים אביא עציץ, ויונחו התפילין בתוך העציץ העשוי חרס ויגנזו בתוך האדמה, כדין. מוכרח הייתי, אפוא, לרוץ עכשיו ולקנות את העציץ, בכדי שאוכל להביא אותו אליהם בעוד מועד״׳.

---

150. עי׳ מה שכתב הגאון מטשעבין הרד״ב ווידנפלד ז״ל בשו״ת דובב מישרים ח״א סי׳ צט, בדבר הנחת תפילין של מצורע, שידוע הדבר שכתוצאה מזה יוצאו תפילין אלה לשריפה, וראה גם מה שכתב אחיו הג״ר נחום ווידנפלד בשו״ת חזון נחום סי׳ ו.

*

ראוי לייחד כאן שורות-מספר לזכרו של ר׳ **אליעזר-משה סלוצקין** ז״ל (גיסו של רש״ח קוק ז״ל), שהיה בר-אוריין ונדיב לב רב-פעלים, בעל יכולת, שעזר הרבה למוסדות התורה והחסד בירושלים, וכן לת״ח שהיו במצוקה. הוא עלה לארץ מאוסטרליה לפני מלחמת העולם הראשונה, ועסק בתעשייה. בתקופת המלחמה גורש על ידי השלטון התורכי למצרים, שם פעל רבות לעזרת פליטי היישוב, יסד בתי תלמוד-תורה ובתי תמחוי ותבשיל וכו׳. כשחזר ממצרים אחרי המלחמה, חזר גם לעבודתו הציבורית, וכשהוקם בירושלים ״ועד הרבנים״, נתמנה ראי״מ סלוצקין ז״ל כגזבר הוועד, שדאג לקיומו ולמעמדו הציבורי (עפ״י רמ״מ פרוש ז״ל, בתוך החומות, עמ׳ 214-215). היה זה נדבן אשר מרן הרב זצ״ל ראה בו ״רוח מלא נדבות ושש לעשות צדק, אשר ידו ולבו פתוחים תמיד לכל טוב, כיד ברכת-ד׳ ויראת-ד׳ יחד הטובות עליו״ (אגרות הראי״ה ב, אגרת שנד, עמ׳ יח).

על גודל מעשי הצדקה של רא״מ סלוצקין ז״ל, ניתן ללמוד מתוך מכתב האזעקה ששלח מרן הרב זצ״ל אליו, כ״ח אדר תרע״א, להציל את בית היתומים, שיסד הגרי״ל דיסקין ז״ל בירושלים, מהתמוטטות ונפילה ח״ו, ושיהיה הוא ״אשר ידו ולבו יחד פתוחים תמיד לכל טוב״, מראשי המצילים מהמשבר החמור שהמוסד נתון בו, בסכום נכבד של ״צדקה-רבה אשר תעמיד על עמדו בית נכון ונישא זה בישראל״. (אגרות הראי״ה ב, אגרת שנד, עמ׳ יח-יט).

והנה נתגלגל והגיע לידינו מאמר פולמוסי שנדפס ב״החרות״ (תמוז תרע״ה), וחזר ונדפס בחוברת קטנה ״מענייני היום״ (ירושלים תרע״ו), ומתוך עובדה המסופרת שם במהלך הדברים, אנו רואים עד היכן הגיע פתחון היד והלב של איש-המעלה אשר רוחו היה ״מלא נדבות, ושש לעשות צדק, כיד ברכת-ד׳ ויראת-ד׳ יחד הטובות עליו״ (כלשון הרב במכתבו הנ״ל).

נאמר שם כי ״בחודש כסלו של שנת תרע״ה – בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה – חל שינוי לטובה [במצב הכלכלי] של מוסדות התורה כי ״העשיר מוקיר רבנן מר סלוצקין, שהתגורר אז ברחובות, נתן שטר של אלפיים פרנק להחליפו בכסף או בשווה-כסף, ובזכות בטיחות השטרות של סלוצקין, נענה ד״ר רופין [ראש המשרד הא״י של ההס׳ הציונית] ונתן אלפיים פרנק כסף מזומן, וקנו קמח וחילקו לכל בני הישיבות בירושלים. והנדיב סלוצקין לא אמר די, והוסיף לתת שטרות על סכום של 3240 פרנק, וגם לשטרות האלה נמצא הגואל – הד״ר רופין החליף גם אותם, ולא בכסף מזומן, אלא בחמישים קנטר חיטה ממושבות הגליל״.

גיסו של הרב, הרב יוסף רבי ז"ל

בירז (ליטא), ה׳תרלד (בערך)
יפו, ט״ז כסלו ה׳תרצ״ב[151]

ב״ה יום י״ד חדש שבט שנת תרע״א

שלו׳ וברכה לב ידי״ע הה״ג המאוה״ג בתו״י מוהר״ר **מיכל טיקאצינסקי** שליט״א

אחדשה״ט באה״ר,

לרגלי מצב משפחת כבוד בית אבי הרב שליט״א, שכבוד גיסי הרב הגאון ר׳ יוסף רבי שי׳, כפי הנראה מוכן הוא לבא לימי חוה״פ הבעל״ט, הנני זקוק מאוד לדעת אם יאותו כבוד הרבנים מנהלי הישיבה ״עץ חיים״ לקבלו לישיבתם, ואם יהי׳ אפשר ג״כ לסכם על דבר הפרס שינתן לו. אבקש בזה מכבוד ידידי שיעשה נא בע״ה למען אהבתנו וייטיב להודיעני בזה דבר ברור.

והנה אע״פ שאין קרוב מעיד, אבל בכה״ג דהוויא מילתא דעבידא לגלויא בע״ה, אחשוב שלא למותר להודיע, כי בצדק נחשב כ׳ גיסי שי׳ לאחד מגדולי התורה המצויינים בדורנו, כאחד מגאוני הזמן, אשר יוסף לווית חן ופאר על הישיבה הק׳ בהיכנסו בה בע״ה.

בבטחוני שימלא כידי״נ את שאלתי, אחתום בברכה ואה״ר וברגשי תודה למפרע, והי׳ זה שלו׳ כנפשו הרמה ונפש ידי״ע דוש״ת.

הק׳ אברהם–יצחק הכהן קוק

*

הרב יוסף רבי ז״ל, גדול בתורה ושקדן עצום, היה תלמיד מובהק של הגאון ר׳ יצחק רבינוביץ ז״ל מפוניבז׳. לאחר שנשא את מרת רוחמה ע״ה, אחות מרן הרב זצ״ל, והיה סמוך על שולחן חותנו בגריבה, היה מאוד מקורב להגאון ר׳ מאיר-שמחה ז״ל, והתבשם הרבה מתורתו. עבר אח״כ לווילנא ולמד במשך עשר שנים בכולל הפרושים, והגאון ר׳ חיים-עוזר ז״ל היה מוסר לו לעיון תשובות בהלכה וקונטרסי חידושיו.

151. עי׳ שיחות הראי״ה עמ׳ 255-256.

במאמרו של הר״י ז״ל על הגרמ״ש, הוא מוסר נוסחה חריפה מפיו, הממצה את הערכתו על גדולי האחרונים:

> מי שיש לו ה״שכל״ של ה״תומים״, ההסברה של ה״נודע ביהודה״, ההיקף של הגר״א מווילנא, דרך החשיבה של רבי עקיבא אייגר, וההעמקה של ה״נתיבות״ – זהו למדן אמיתי!

מרן הרב זצ״ל פונה אל גיסו, שהיה מאוד חביב עליו – ״גיסי כאח לי״, בתוארים נעלים, ״הרב המאור הגדול, עדיו לגאון ותפארת״ (אגרות הראי״ה א, אגרת עא עמ׳ עה), ובאגרת מיום י״ז שבט תרס״ז הוא כותב לו: ״ככל האפשרי אחשק בכל לבבי, שיעלה כת״ר אל הקודש במוקדם האפשרי, כדי שנהיה בחסדי העליון ב״ה ביחד, לצורך עיונה של תורה וחפצי-שמים הגדולים והנישאים, שמזדמנים בע״ה בארץ-חמדה״ (אגרות הראי״ה א, אגרת כט, עמ׳ סח, וראה שם אגרת קכה, עמ׳ קנה).

ואמנם עלה הר״י רבי ז״ל לארץ בשנת תר״ע, והועמד בראש הישיבה והת״ת ״שערי תורה״ ביפו, ופעל במוסד עד יומו האחרון.

הר״י רבי ז״ל הרשים בקומתו התמירה ואישיותו הנלבבת. כל אימת שהיה בא לבקר את הרב, גם אם אצה לו דרכו, היה נכנס לישיבה ומיד היה מתחיל במשא ומתן של הלכה עם טובי הבחורים, מקשה ומפרק, משיב ומיישב, והכל בסבר פנים ורוב נעימות. כשראה לפניו צעירים המתנצחים יפה בהלכה, שמח מאוד, והיה יוצא מבית המדרש כשפניו נוהרות.

הוא היה בקי בכולא תלמודא, וצר היה לו המקום בת״א הקטנה על מיעוט הת״ח שבה. כשהגיע לירושלים ונכנס לישיבה הרגיש כמו דג במים, כמו דג ששמוהו בתחילה בבריכה צרה והנה הוא חוזר אל הנהר רחב הידים. עם כניסתו מיד סבוהו גם סבבוהו בעלי-תריסין, הבחורים המצוינים. זה בא בקושייתו וזה בא בחידושו, וכל אחד משתוקק לשמוע תגובתו, ועל כל אלה לקלוט דברים חדשים ממנו, התורה שבע״פ ששמע מפי הגדולים אשר תורתם היתה שעשועיו.

במכתב להרש״נ רענן ז״ל (י״ט טבת תר״ץ) הוא כותב: ״אני מרגיש מאד בחסרון של דיבוק חברים. יש פה לומדים שאפשר לדבר עמם [בדברי תורה], אבל רק בעניינים המיוחדים שלומדים בישיבות בחוץ-לארץ, אבל חוץ מזה אי אפשר כלל לדבר עמהם״.

הר״י ז״ל נפטר בט״ז כסלו תרצ״ב, וראה דברי הערכה על דמותו התורנית ואצילות אישיותו, מפי כתבם של ר׳ ישראל חבס ז״ל ור׳ שלמה רוהלר ז״ל (ההד, טבת תרצ״ב). ובירחון הירושלמי-התורני ״שערי ציון״ (חוברת א-ג, תרצ״ב) נאמר: ״המנוח היה גאון בתורה, חריף ובקי עצום, בעל זיכרון נפלא, מפורסם בצדקתו ובמידותיו התרומיות, ענוותן ומצניע לכת, התרחק תמיד מן הכבוד וישב באוהלה של תורה בשקידה נפלאה שאין דוגמתה – – – הרביץ תורה ברבים ופעל הרבה לחיזוק היהדות ביפו ותל-אביב – – – השתתף הרבה בחידושי תורה בירחוננו ״שערי ציון״. (וראה תשובת מרן הרב זצ״ל אליו בענין חמש טבילות של כהן גדול ביום הכיפורים, במשפט כהן, סי׳ קטז, עמ׳ רנח).

בקובץ ״התרבות הישראלית״ (ירושלים תרע״ג) מופיע בעילום שמו [ס״פ צבורי] מאמרו המקורי ההלכתי-עיוני ״להלכות צער בעלי-חיים״ (עמ׳ 81-76) (עי׳ טל הראי״ה עמ׳ קמט). ובספר-הזכרון ״בשמן רענן״ חלק ב, נתפרסמו אגרות שלו להרב רש״נ רענן ז״ל, במשא ומתן של הלכה בנושאים שונים (ראה עמ׳ כג-מג).

פטירתו של הר״י ז״ל היתה פתאומית. העלו את ארונו לירושלים ובחצר ישיבת ״עץ חיים״ במחנה-יהודה הספידוהו גדולי העיר, ובראשם גיסו מרן הרב זצ״ל. אחריו הספידו זקן ראשי הישיבות, הגאון ר׳ איסר-זלמן מלצר ז״ל, אשר בין היתר אמר כי נלקח מאתנו לפתע פתאום ולא ידעו כלל על מצב של מחלה, כי לולא זאת היה גיסו הרב, הכהן הגדול, מתפלל עבורו ומקיים מה שנאמר ״ויעמוד פינחס ויפלל״ (תהלים קו, ל) וודאי היתה תפילתו מתקבלת.

*

ב״ה, חודש כסלו תרצ״ב, ירושלים

שלום וברכה באהבה רבה, לכבוד ידיד נפשי,
הרב הגאון הגדול מוהר״ש אהרנסון הכהן שליט״א,
הגאב״ד דעיה״ק יפו–תל–אביב והמחוז תו״ב

אחדש״ה באה״ר, בהיותי שבור ורצוץ מהאסון הנורא אשר הפגיע ה׳ בנו בסילוקו של אותו צדיק, גיסי הגאון ר׳ **יוסף רבי** ז״ל, הנני מוצא את עצמי מחויב לבקש את כבוד גאונו שליט״א לשים לב על המצב של המוסד הקדוש הזה, שערי תורה, שנפשי קשורה בו לאהבה מאז היותי ביפו. ויחד עם זה לפקח על משפחת המנוח, אחותי היקרה האלמנה ובניה, שנשארו כאניה בלב ים, ה׳ ירחם, שלא יהרס מצבם ח״ו, אחרי עבודה נאמנה ומסורה של עשרים שנה של בעלה ואביהם הגדול ז״ל.

*

במכתב אל מרן הרב זצ״ל, מיום ג׳ ח״י שבט תרצ״ב, כותב הגאון ר׳ חיים עוזר גרודזנסקי ז״ל מווילנא:

אחדשת״ה, יקרת מכתבו מיום כ״ו טבת הגיעני לנכון. סערת רוחי עוד לא נחה מסילוקו של אותו צדיק ועניו, בן פורת יוסף, גיסו הגאון ז״ל, והמקום ינחמנו ויעודדנו, יגדור פרצותינו ופרצות עמו בית ישראל. (אגרות לראי״ה מהדו״ב סי׳ רפז).

*

פעם ביקרתי אצל מו״ר הרצ״י הכהן קוק ז״ל, ומצאתיו יושב עם ר׳ זאב בלומנצוויג ז״ל, שהיה אז מנהל ״מוסד הרב קוק״. הרצ״י התרעם מאוד עליו, כי מסר בשעתו למוסד כתב-יד של ספר הרב יוסף רבי ז״ל, על מנת להדפיסו, וכתב-היד נעלם ואיננו, וביקש, וחזר וביקש לחזור ולחפש אולי יצליחו למצוא אותו.

*

לרב היתה אחות נוספת בשם שרה-רשא. ראה פרטים בהערות ההרחבה, הע׳ לח.

חתנא-דבי-נשיאה, הרב שלום-נתן רענן ז"ל

שאול (ליטא), כ״ו אב ה׳תרס – ירושלים, י׳ בניסן ה׳תשל״ב

זכה הרש״נ רענן ז״ל, שהוצב לו יד ושם מפואר בשני כרכי ספר הזכרון ״בשמן רענן״. אישיותו הצנועה שהצליחה להסתיר את עושר פנימיותה לאורך שנות חייה, נתגלתה בדפי שני הכרכים בחן תפארתה ויקרת סגולותיה, מפי כתבם של יומנים אישיים, של אגרות משפחה, של תלמידים מקשיבים, ושל בעלי עין-טובה שזכו לראות ולזכור. כל אלה חוברו יחדו למסכת נאדרת בקודש, מסכת של אהבת תורה ושימוש חכמים, מסכת ברוכת רגשות ועתירת מעשים.

במכתב להוריו (תרפ״ח) הוא כותב: ״אבל מה אעשה, שדרכי להיות נסתר. לא שלקחתי דרך שכזאת, אלא שמאז ומעולם, מתחילת יצירתי, כל מהותי היתה בנסתרות, וסוד הדבר מכוסה גם ממני״ (בשמן רענן ח״א, עמ׳ כח).

תיאור ממצה על זיקתו וקירבתו של ר׳ נתן להרב, אנו מוצאים בדבריו של ר׳ נתן עצמו, בכותבו להוריו שעדיין היו בגולה:

> בעלותי ירושלימה, ואין לי מגמה אחרת כי אם התורה והיראה, ואז ישיבת מרן ברגעי התייסדותה. גמרתי להסתפח בצילה שראיתי אותה מתייסדת בבסיס נכון ומכוון לרוחי. מרן אז באמריקה, בראש המשלחת ההסטורית של הרָליף,[152] ואנו כאן התחלנו להתעניין בכל מהלך רוחו ונפשו. קראנו את ספריו, התוודענו לכל הקרובים אליו, ובהקשבה גמורה לכל מה שקלטה נפשנו בראוּת ושֶמע, התעמקנו ונוכחנו שאורה לנו בדרכיו. כל דבריו הם אמונת-אומן. מאיר פנים בהלכה, דולה פנינים באגדה, וכל מבטו והשקפתו לכל התנהגותו ומעשיו הם לקדושה ונצח, במחשבות היותר אצילות ועילאיות. נקשרנו אליו קישור-נפש, וגדלה מיום ליום ציפייתנו לחזות פניו, האצלת פניו מקרוב, והנה באה העת וזכינו לקבל פניו, התמסרתי כולי לו, בלעתי כל אמרי פיו. השתדלתי עד כמה שאפשר להתחקות על כל דרכיו, למדתי בשקידה, בהתקרבות והתמסרות לנותן חיי רוחי, פותח דלתי לבי ומרווה כל נשמתי, כך הרגשתי בעצמי, וגם מורי ויודעי הכירו בי את זה.

באותו פרק נסמך ר׳ נתן להורות ולדון ע״י הרב זצ״ל וע״י הגרי״מ חרל״פ זצ״ל.

---

152. ועדה מרכזית לרווחת היהודים קרבנות מלחה״ע הראשונה, שהראי״ה עמד בראש משלחת רבנים מטעמה לאמריקה, בשנות תרפ״ד-תרפ״ה.

שבחיו של ר׳ נתן באותם כתבי סמיכה – מיוחדים הם, אפילו בסגנון השבחים המצוי בתעודות ממין זה. ומן הראוי לצטטם כאן בשלמותם:

ב״ה, יום כ״ט אדר תרפ״ח

ברב חיבת אהבת קודש, הנני להגיד ישרו, טיבו וטובו, של חד מבחירי תופשי התורה, מחתני התורה, בני ישיבתנו הקדושה המרכזית, הוא ניהו גבר חכם בעז, ידיד לבי ונפשי, הרב הגדול החריף ובקי, סוע״ה, שכל צח ולב טהור להפליא, מלא וגדוש בקנייני תורה ומידות חכמים, מו״ה **שלו׳ נתן הירשאוויץ** שליט״א, אשר מאז נודע לנו, נקשרה נפשנו באהבתו, וראינוהו צועד מעלה אחר מעלה במעלות הקודש, בתורה וביראה, במוסר ובחכמת לב, בהגיון קודש ובעומק ההלכה ות״ל כי הרבה מקנתו בחריפות ובקיאות בגמ׳ ופוסקים, ראשונים ואחרונים, ובתרומיות מידותיו הנעלות

הרב רענן (מימין), עם הרב משה צבי נריה והרב אברהם אלקנה שפירא

ויראת ד׳ הטהורה אשר תעטרהו, הרי הוא לפאר ולתהילה בין חכמי התורה והוגיה, וראוי הוא לעטרהו בעטרת חכמים, להורות ולדון בישראל כי דרכו ישרה, ונתיבתו סלולה, על כן ידי תכון עמו, יורה יורה, ידין ידין, ויהי לעטרת תפארת לקהילת יעקב אשר תושיבהו על גפי מרומי קרת, ובו יתברכו ויתהללו בע״ה.
והנני בזה חותם בברכה נאמנה לכבוד התורה ובחירי הוגיה, כנה״י ונפש מברכם באה״ר מהר הקודש מירושלים.

הק׳ אברהם–יצחק הכהן קוק

*

ב״ה, ירושלים, כ״ט אדר תרפ״ח

זה יהיה לעד ביד ידידי וחביבי, זה רעי אהובי וחברי, הבחור הנפלא, הרב הגדול החריף ובקי, משנתו קב ונקי, אוצר בלום לתורה ולתעודה, באר מלא פלג בחריפות ובבקיאות, שתול על פלגי מים, התלמוד והפוסקים, לב טהור מלא חכמה ויראת ד׳, גפן אדרת, לשם ולתפארת, מוהר״ר **שלו׳ נתן הירשוויץ** שליט״א, יהיה כזית הודו, זית ״רענן״ בבית ד׳, יציץ ויפרח, ולמרחקים אורו יזרח.

כי הנני סומך ידי עליו לעטרהו בעטרת סמיכת-חכמים, ולהכתירהו בכתר תורה שהיא הולמתו, לפי חכמתו ובינתו, וקדמת יראתו, ואומר לו יורה יורה ידין ידין, וכל מין דין סמוכו לנא, ועליו ראוי לסמוך כאחד הרבנים המובהקים בישראל.

ברוכה תהיה העדה אשר תדע להכירהו ולהוקירהו לקבל אותו לרב ואלוף בראשם, יגילו וישמחו בגדולת רבם הגדול, ויתענגו על הודו והדרתו וכליל תפארתו, אשר ינהלם בישרת חכמתו ורוחב בינתו, על מבועי התורה והיראה, לאשרם ולהצלחתם, וישאו ברכה מאת ד׳.

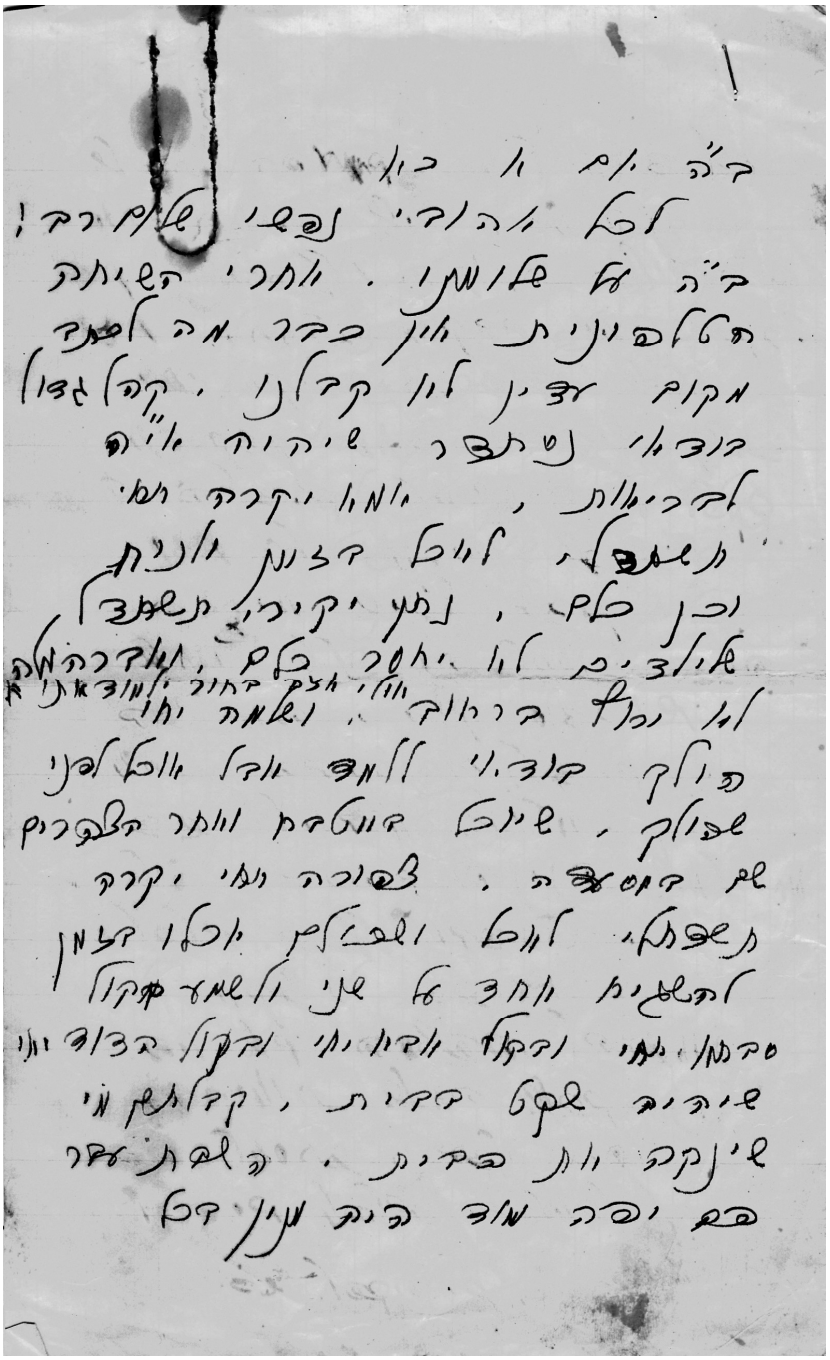
אלה דברי ריעו הנאמן החותם בברכה מעומק לב ונפש
יעקב משה חרל״פ

לא עברו ימים מועטים, והרש״ן רענן ז״ל לוקח-אחר-כבוד לבתו המצויינת של מרן הרב זצ״ל, מרת בתיה-מרים ע״ה, וכך נכנס חגיגית לבית הרם והנישא, ועלה וגדל ככל הכתוב באריכות ובמפורט בקבצי-הזכרון המלאים ברכת תורה.

והרי לפנינו דברי הערכתו הרוממה של הרב רענן לאישיותו של חותנו-רבו, רבן של ישראל:

לשלושה באלול

״׳ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלקים קדוש הוא, עובר עלינו תמיד׳. אמר ר׳ יוסי ב״ר חנינא, מכאן שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש. קדוש הוא, מנא ידעא, רב ושמואל, חד אמר שלא ראתה זבוב עובר על שולחנו, וחד אמר סדין של פשתן הציעה על מיטתו ולא ראתה קרי עליו. ׳קדוש הוא׳, א״ר יוסי ב״ר חנינא, הוא קדוש ומשרתו אינו קדוש״ (ברכות י׃).

מתוך מכתבה של מרת בתיה-מרים, אשת הרב רענן, לאהובי נפשה

״איש אלקים קדוש הוא״ – בקדושה אין להבחין אלא מחיי יום-יום הקשורים בהכרח המציאות של האיש, ולא מהופעה לפני הציבור. אפשר להופיע כאיש אלקים בגדלות של אלישע תלמידו של אליהו הנביא ולא להיות קדוש, ורק השונמית יכלה להכריז קדוש הוא, מתוך שולחנו, שלא ראתה שום זבוב עובר עליו, בלא שמץ לכלוך, הכל בשלמות ונקיון החלטי, קדוש הוא. מתוך הסתכלות החיים ניכר כי ״איש אלקים עובר עלינו״.

את רבנו הראי״ה ראה כל הדור בהופעותיו לפני ציבור, לפני מלכות, לפני גדולים ושונים, אולם להכריז כי קדוש הוא יכולים רק בני ביתו, ואכן ״קדוש הוא״, קדוש היה. כל מה שעשה היה שקול במשקל התורה השוקלת את המעשים, מעשי חיי-שעה, מבחינת חיי-עולם. בכך השתלבו מעשיו עם הנצח.

הגדלות שלו בצבצה מכל מעשיו, ומו״ר הגרי״מ חרל״פ זצ״ל העיד שמעולם לא ראהו ברגע של ירידה מגדלותו.[153] וניתן לקרוא עליו את הפסוק ״הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי״ (תהילים מ, ח), כי כל הליכותיו היו מתוך התורה למרחביה ומעמקיה, מתוך חיי עולם הנטועים בתוכו, תורה דיליה היא, והליכות עולם לו.

ישראל אורייתא וקב״ה חד הוא (עי׳ זוהר ח״ג, עג) – התורה היא חיי עולם, וישראל עומדים לעולם. כשם שהקיף רבנו את כל חלקי התורה, כך הקיף את כל דרגות קדושת ישראל שהם כלולים בקדושת התורה, ומתוך מבטו המקיף חזה את הגאולה מראשית צמיחתה בתנועה העצומה לציון. הוא חזה ההתנערות מעפר הגלות, ושאף לבוא ולהיות מבוני תורת ישראל בארץ ישראל, ומיד בבואו החל לטפל בתחיית הקודש. בגאונותו בהלכה ובהוראה, בגישתו וראייתו ושיטתו המיוחדת כאחד הראשונים, בתורת המחשבה והלב, בהלכות דעות וחובת הלבבות, ובהערכתו את הדור וקירוב רחוקים בימין. נמשכו אליו כל רחב-דעת וכל עדין-נפש. כל מחשבותיו ודרכיו נבעו מדעת עליון, מהסתכלות עילאית, מקדושת נשמתו הבאה מיסוד נצח ישראל, וע״כ יש בה שלמות כוללת והתחדשות מתמדת.

153. עי׳ ליעל עמ׳ 204.

הרב ד"ר בנימין-מנשה לוין ז"ל

בעל ״אוצר הגאונים״

על ראשית עמידתו של ד״ר לוין ז״ל בפני מרן הרב זצ״ל, מסופר בהרחבה ב״שיחות הראי״ה״ (ריש פרק כא): ״ראיתיו בגדלותו – – – ונפשי נקשרה בנפשו הגדולה״.

משל נאה מסר פעם בשם הרב: כשאתה הולך לתפור לך חליפה, לך אל חייט בעל רמה גבוהה. הוא רחוק מצמצום, ונוהג במידה רחבה, וגם אם יטעה ויגזור את האריג שלא בדיוק, יוכל לתקן, לקצר במקום שהאריך, ולהָצֵר במקום שהרחיב, לא כן אם תלך לחייט קטן, שמדקדק ורגיל לצמצם – אם הוא יטעה ויגזור במידה קצרה או פחות ממידתך, אין לכך תקנה, יהיה זה ״מעוות לא יוכל לתקון״.

דבק, אפוא, הרב״מ ז״ל בבעל הרמה הגבוהה דבקות-אמת של רוחא ברוחא, והיא שעמדה לו בלבטי שנות בחרותו, שנות ״הסער והפרץ״. הרי לפנינו אחת מאגרותיו אל מרן הרב זצ״ל, איגרת מאלפת על עומק זיקתו לרבו-מדריכו:

ב״ה, ט״ו סיון ס״ז, בֶּרן [שוויץ]

לכבוד אדמו״ר הגאון הגדול שליט״א!

לפני שבועות אחדים הריצותי לכבוד אדמו״ר כרטיס מפה. ימים אחדים אחר-כך העלוני לאוניוועריזיטאֶש פה. למקצוע ראשי בחרתי לי השפות השמיות כערבית וסורית ועוד. למקצוע משנה – פילוסופיה ודברי-הימים. ואולם העיקר הגדול עודנו לי **התלמוד**, שכל אלה האמורים מעלה, לרקחות ולטבחות תהיינה לו אי״ה.

תשוקתי גדולה ורחבה לדעת ולהבין את מבקרי המקרא בפרטי השערותיהם וחלומות רעים שחלמו להם, ואם בכלל יש ממש ודבר מה בהחלטותיהם, שכל מה שאני מוסיף לשום לבי אֶלי דבר זה, אני מוצא ביותר כי תלויים המה על בלימה.

על-ידי אהובי ידידי מר [משה] זיידעל קבלתי הפרוגרמה מהישיבה שכבוד אדמו״ר אומר ליסד על אשיות חזקות, – – – דעתי היטיב כי יש בכח אדמו״ר להסב הלבבות לאמונה טהורה, גם מאלה האנשים שכבר נכנס בלבם עש צפעוני, אבל בסדר ומשטר נאדר בכח מסודר וערוך בכל, שיאמינו בו גם מן החוץ.

אנחנו פה עומדים ליסד אגודה של צעירים (מאמינים ודבקים ביהדות ותורתה בתבונה) שהם בודדים למקומותיהם, ולהאגד על ידי כן לאגודה מושלמת מכל המקצועות השונים: רופאים, פילולוגים, פילוסופים ועוד, ולנסות להועיל כל אחד

במקצוע שלו במקומו ובאגודתנו בכלל, בדברים שבכתב ובעל-פה. וכבר יש לנו צעירים שונים בעלי כשרון ומשתקדים מאוד. אך אין אנו חפצים להרעיש עולמות, כי אם להשתלם בינינו לבין עצמנו, וממילא סוף המטרה לבא. ויש את נפשנו להעמיד בראש אגודתנו את כבוד אדמו״ר (שבטח יתכבד לקבל עליו משרה זו), ואת הרב הגאון [ר׳ יצחק אייזיק הלוי] בעל ״דורות-הראשונים״, למען יהיו לנו אנשים עומדים בראש, שנוכל לפנות אליהם בדברים העומדים ברום עולם היהדות, ועל ידי כן להפיץ דעותיהם ומושכלותיהם החוצה בין הצעירים הנשענים עליהם, ולהוציא את חכמתם לאור[154] – – –.

הנני תלמידו, מתאבק תמיד ברום דעותיו הטובות, משתחווה מול גאונו בברכה שלמה, ודורש לשלום רעייתו הצנועה תחיה, ולשלום כל בני ביתו ביחוד בשלום ידיד נפשי מר צבי יהודא.

בנימין מנשה הלוי

*

קיבלתי היום מכתב מידידנו מוהרב״מ ד״ר לוין, ובו הוא כותב לי כדברים האלה: ״אתמול קראתי מחצית החוברת ׳הד החיים הישראליים׳ מידידנו הרה״ג מר י״מ חרל״פ, ונהניתי הרבה ממנה. רואה אני כי ספג אל תוכו את מבחר לשונו של אדמו״ר שליט״א, גם את הסדר לקח מ׳עקבי הצאן׳ ועשה כמתכונתו את שיטת אדמו״ר במסגרת חדשה – יהי חילו ברוך, ואקוה עוד לכתוב לו ביחוד״.

מוהרצ״י הכהן קוק ז״ל, צמח צבי, ירושלים תשנ״א, עמ׳ מ

*

אלו דברי הרב״מ לוין ז״ל בראש הכרך התשיעי של ״אוצר הגאונים״ (מסכת קידושין, ירושלים ה׳ ת״ש):

״בעצם ימי הזוועה האיומה בארץ ישראל, מצב המלחמה בשנה תרע״ז, בשעה שקומץ היישוב החדש ביפו ותל-אביב נתפזר לגלויות-גלויות, בגזרת הערין התורכי, ואני בתוככי עמק-העכור, שהיה ל׳פתח תקווה׳, ולמעבר לגלות דרך ׳כפר סבא׳ לגליל התחתון והעליון, שמשם עתיד ׳נס בהרים וקול שופר בארץ להשמיע׳ על גאולת ישראל העתידה, כדבר חוזי חזון התחייה שלנו, מימי הגאונים הראשונים והאחרונים.

באותה שעה, שעת החירום, ישבתי דומם והגיתי נכאים בלבי, על פזורי שארית רוח ׳**גאון** יעקב׳, ספרות **הגאונים** מאחרי חתימת התלמוד עד רבנו האי גאון ועד כלל,

154. לחבורה מעולה זאת צריף רב״מ לוין גם את הסטודנט הצנוע מר יעקב-נחום אפשטין, והוא הנמרץ שידע להעריך את מידותיו ואת למדנותו – טרח למענו והשתדל לעזור לו בכל יכולתו.

שנתפזרה לארבע רוחות השמים, ואין מאסף אותה הביתה ארצה-ישראל, מובטח הייתי באותה שעה, כי אחרי המלחמה ההיא תתחיל בארץ ישראל גאולתו של הגוי כולו, אבל אמרתי אל לבי, אותה תקוות-חוט-השני של **הגאונים** בבבל, שממנה נמשך ׳בית חיינו׳ כל הימים, מאחרי התלמוד עד היום, דרך צינורות שונים, מי יגאלנה ומי יקבצנה יחד לארצנו? ואני כבר אז (ע״י גְלגוּלֵי סְבוּבֵי כתבי יד לחקר אגרת רב שרירא גאון) ראה ראיתי את גורל הספרות הזאת בכלל ושל ׳הגניזה׳ בפרט, הפזורה בספריות שונות (ממצרים עד אוכספורד, ברלין, ווין, לונדון, ניו יורק, פריס, פרמא, קמבריג׳ ורומא, ועוד), אחרי ששנות מאות של ריקבון וכיליון עברו וחלפו על ׳ישני עפר׳ אלה.

את שיח לבבי שפכתי באותן הימים לפני ידידי האחד, החכם-החוקר רש״ח קוק, והוא אימץ את לבבי וחיזק את רוחי, לגשת מיד אל העבודה הגדולה הזאת, עוד בטרם תגמר המלחמה, ואתו יחד גם רקמתי את תכנית האוצר, **״אוצר הגאונים״**, לפי מה שנראה לנו אז באופק הקרוב. על ידו קבע גם ״ועד הסיוע״ שהיה קיים בימים ההם שתי לירות תורכיות נייר לאחד הגולים מבחירי הצעירים הירושלמים [ר׳ דב-נתן ברינקר ז״ל], שהיה לי לעזר בהעתקת החומר מקובצי הגאונים שכבר נדפסו בזמנים ובמקומות שונים. כך התחילה אז העבודה הזו, במוצאי ש״ק אור ליום ד׳ תמוז שנת ׳עזר״ת׳, וכך נמשכה לאור היום ולאור הנר בעצם היום, כשהיה צורך לסגור את הדלתות ולהגיף את התריסים מפני הבולשת התורכית, או להסתתר במרתף מפחד אווירוני ׳האויב׳. ואחרי כששה ירחים באה ׳הגאולה׳, ונסתרגה מזמן לזמן ויצא הכרך הראשון – מסכת ברכות – בשנת תרפ״ח, ואחריו יצא משנה לשנה כמעט כרך אחר כרך, בע״ה!״

״חביבי וחמודי, הרב הגדול, החוקר המומחה בתקופת הגאונים״

והרי דברי הסכמתו ועידודו של מרן הרב זצ״ל למפעל תורני כביר זה:

״ספוני–טמוני–קודש של **הגאונים** הראשונים, ביאוריהם ופירושיהם, נוסחאותיהם והגהותיהם, פסקיהם ותשובותיהם, שיחותיהם ומנהגיהם וכל אשר להם – דברי קבלה הם. וכל שיטותיהם הללו, הם ראשי השורשים להההבנה הברורה והפשוטה, בכל מקצועותיה של תורת ההלכה והאגדה.

וכמה אנו מצטערים תמיד, שהדברים הקדושים באגרותיהם ותשובותיהם הנפלאות, בפסקיהם וביאוריהם ההלכיים והאגדיים, שנשארו לנו לפליטה גדולה, הנם מפוזרים ומפורדים אחת הנה ואחת הנה, בקובצים קדמונים שונים, שהנם יקרי המציאות מאוד מאוד. ויותר מזה אנחנו מצטערים על אלפי תשובותיהם וכתביהם, שעודם כלואים במחשכים, בכתבי–יד, באוצרות הספרים הגדולים בכל התבל, וגם אצל יחידי–סגולה חובבי גנזי–קדם. ומה מאוד היינו מאושרים, אילו היה כל הרכוש הגדול הזה, של **תורת הגאונים לדורותיהם**, צבור וכנוס, מזוקק ומבורר, ונדפס בהערות ישרות ונכונות, בשום–שכל וביקורת הגונה ומבררת, על כל סדרי התלמוד למסכתותיהם.

ואת העבודה הגדולה והכבירה הזאת, עמל החיפוש, הבירור והסידור, הקיבוץ והעריכה, של כל חלקי תורת **הגאונים** הקדמונים בין בדפוס ובין בכתב–יד, קיבל עליו חביבי וחמודי, הרב הגדול, החוקר המומחה בתקופת **הגאונים**, ר׳ **בנימין מנשה** ד״ר לוין, ובעמל נפש אין–קץ, זה רבות בשנים, הוא הולך ומקבץ, מאחד ומצרף, מגיה, מברר ומזקק, את כל כתבי הגניזה של תקופת הגאונים – – – ומי יוכל לחזות מראש את כל המון האורות הגדולים אשר יאירו לנו על ידי המחזה הגדול והנפלא הזה של **אוצר הגאונים** כולו בסידורו על כל התלמוד כולו מפורש ומבואר – – –

ואני תפילה כי ימצאו בקרב עמנו אנשי–סגולה ובעלי הכרה עמוקה, אנשי דעה והשכל, אשר יכירו ויוקירו את ערך אוצרות סגולתנו, ובין כל העבודות הכבירות ההולכות ונעשות לבנין האומה ולצמיחת קרן ישועתה, תחשב גם העבודה הגדולה הזאת, להשלים לנו את החוליה הגדולה והקדושה של קבלת **הגאונים** הקדמונים אבות העולם, אשר נעלמה מאתנו מפני סיבות הסטוריות שונות. ומוקירי חכמת ישראל ימצאו להם לחובה קדושה מיוחדת, לחזק ולאמץ את ידי הרב הגדול ד״ר **ב.מ.** לוין, המסדר והמאסף, המברר והמזקק, את כל **האוצר** הגדול הזה על כל הש״ס, וברכת **הגאונים** עליהם תבוא.

והנני חותם בזה בברכה לכל כביר–כח וכל טהר–לב בעמנו, אשר יתן את ידו למפעל הכביר הזה, להקים לנו את בית הנכאת הזה של **אוצר הגאונים**. יהי הד׳ עמם ויתברכו ממקור הברכות בברכותיה של תורה, כנפשם היקרה ונפש המדבר לכבוד התורה ולומדיה, מכבדיה ומרחיבי גבולותיה, לשם ולתהלה ולתפארת, עבד לעם קדוש על אדמת הקודש.

אברהם–יצחק הכהן קוק

מאמרי הראי״ה מע׳ 315-317

*

בראש ספר היובל שיצא לאור במלאת ששים שנה להרב רב״מ לוין ז״ל, כותב מו״ר הגאון רי״מ חרל״פ זצ״ל דברים מרוממים בשבח בעל-היובל וגודל מפעלו:

> כולנו, כל אלה שדבר ה׳ יקר בעיניהם ושותים בצמא את דברי הראשונים, מחויבים להודות ולהלל ולשבח את האדם ביקר, רב המעלות והסגולות, רבי **בנימין מנשה הלוי ד״ר לוין** שליט״א, על הטובה הגדולה והברכה המרובה שהביא לנו, בעבודתו וביגיעתו לגלות מטמוני תקופת **הגאונים**. זאת התקופה החשובה הממצעת בין תקופת חכמי המשנה והתלמוד ובין תקופת הרבנים, גדולי הראשונים, שהתחילה עם סיומה של הגאונות בישראל. – – –
>
> ומאת ה׳ היתה זאת, כי אור גנוז זה שהיה לוטה בערפל, נגלה בכל הודו והדרו על ידי אחד מיוחד מחלוצי הרוח, שלבו מלא דאגה ואהבה בלי מצרים לספרותנו הרוחנית הקדומה, הוא חביבנו ד״ר ב.מ. לוין, אשר האיר ה׳ את עיניו לגלות אורות מאופל, והעיר את רוחו לסדר את דברי רבותינו הגאונים, פירושיהם וסדריהם, על סדר המסכתות. והוסיף עליהם ציונים והגהות והערות ותיקונים, מעשה ידיו להתפאר – – –

לפני יותר משלושים שנה. כשהופיע על שמי ארצנו הקדושה מאור עינינו, גאון עוזנו, מרן הרב ר׳ אברהם-יצחק הכהן קוק זצוק״ל, שמעתי ממנו תהילת עבודתו של הרב ד״ר לוין על שדה ספרות הגאונות, בהוציאו לאור בימים ההם את ״אגרת רב שרירא גאון״ על פי נוסחאות שונות ועתיקות, עם הערותיו והגהותיו המזהירות. ורבנו ז״ל ניבא עליו בימים ההם גדולות ונצורות, וב״ה כי נתקיימו דבריו של אותו צדיק, והלך החבל אחרי הדלי, כי גם הוא – הרב ד״ר לוין – בא לתוך שערי ארצנו הקדושה, וכאן מצא כר נרחב לעבודה הגדולה והענקית וחפץ ה׳ בידו הצליח. – – –

ולא אמנע מלהזכיר כאן מה ששמעתי מפי קדשו של מרן הגאון הרב רבי אברהם-יצחק הכהן קוק זצ״ל, בדבר התואר ״גאונים״, שמלבד המובן הפשוט של גדלות וגאונות, מרומזת בשם תואר זה גם כונה מסותרת משורש ״גוא״. שבמקום שרבנן סבוראי שקדמו לגאונים, ושהיו בדורות הראשונים לאחרי חתימת התלמוד, היתה להו הרשות לפסוק ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, גם על-פי הסברא בלבד, הנה הדורות הראשונים שלאחריהם, **הגאונים**, לא סמכו על סברתם לחוד, אלא שיסדו דבריהם והלכותיהם על יסוד ראיות ברורות ומבוססות מתוך התלמוד. וזה הוא התואר: **גַּאֲוָנִים**, שכל דבריהם בנו על בתי **גוא**י של חדרי התלמוד, תאיו ולשכותיו.

*

מסר לי הרש״ב ורנר ז״ל (חתנו של הגרי״מ חרל״פ זצ״ל), שהוא קיבל דורון-דרשה ממרן הרב זצ״ל את אוצר-הגאונים למסכת ברכות. הרב הוסיף להקדשה: ״בכוונה מיוחדת הנני מגיש את הספר ׳אוצר הגאונים׳, שזה רק עתה התחיל להופיע, כי ברצוני לציין שעל הת״ח הצעירים שלנו, לדעת להתעסק בתורתן של הגאונים, כדי ללמוד מהם גם מקורות לדברי הרמב״ם ששאב מתורתם״.

*

עורך ספר-היובל, הרב יהודה-לייב הכהן מימון ז״ל, מרחיב את הדיבור על מפעלו הראשון של הרב״מ, המהדורה המדעית המדוייקת של אגרת רב שרירא גאון:

״טרם שניגש לעבודה זו, השקיע הד״ר לוין את עצמו בתוך חקירת תקופת הגאונים, ותהי ראשית מלאכתו ועבודתו בחקר **אגרת רב שרירא גאון**. זאת האגרת שהיתה לעינים לכל כותבי דברי-הימים של תורה שבעל-פה ולכל חוקרי תקופת הגאונים. – – –

ד״ר ב.מ. לוין שם לבו לחקור ולדרוש אחרי כל כתבי היד של אגרת זו, הנמצאים בבתי-הספרים או בידי יחידים. בדק גם את אותם כתבי היד שעל פיהם נדפסה האגרת הזאת בהוצאות הקודמות, השווה את הנדפס אל הכתב, והצליח למצוא גם כתבי יד אחרים בפרמה, בוינה, באוקספורד, בלונדון ובארם-צבה, ועל פיהם סדר והוציא לאור מחדש את האגרת היקרה אשר ׳כל יקרת אוצרת ואוגרת׳, בצירוף הקדמה, מבוא והערות ותיקונים והוספות ונספחים (פרנקפורט – ברלין, תרפ״א).

[׳אפשר להגיד ללא-הפרזה, שעד אותו זמן, לא זכה ספר עברי אחר להוצאה מדעית מדוייקת כזו של האגרת׳ (הרב אסף ז״ל, הצופה, ה׳ אייר תש״ד].

בהקדמה המשתרעת על ארבעים ושש עמודים, מדבר הד״ר לוין בראשונה על דבר שם האגרת בפי הקדמונים, ועובר לברר את הסיבה שגרמה לאנשי קיראון לשאול את שאלתם מאת רב שרירא גאון: ׳כיצד נתחברה המשנה?׳ מתוך בקיאות נמרצה, הנמשכת על עשרה עמודים, מברר ד״ר לוין כי שאלה זו ותשובתה מצד רב שרירא, לא נכתבה מתחילתה לשם ספר דברי-הימים, אלא היתה מכוונת בעיקר כלפי הקראים בדור ההוא, שהיו מכחישים את הקבלה של תורה שבעל-פה בכלל ושל המשנה בפרט, וכנגדם באה שאלה ותשובה זו, כדי לבטל את דעתם ולברר את אמיתות הקבלה. – – –

בינה יתרה הראה הד״ר לוין במאמרו ׳אגרת רש״ג הספרדית והצרפתית׳, המחולק לעשרה פרקים, והוא משמש מבוא לאגרת עצמה. בין החוקרים שקדמוהו כבר הוסכם, כי האגרת הזאת ישנה בשתי נוסחאות: אחת של **ספרד** ואחת של **צרפת**, וכי השינוי העיקרי שבין נוסח ספרד ובין נוסח צרפת הוא בדבר **זמן כתיבת המשנה.** הנוסחא **הספרדית** של האגרת הולכת בשיטת חכמי **ספרד**, הסוברים בהחלט כי המשנה נכתבה בימי רבי ועל ידו, והנוסחא **הצרפתית** מסכמת לדעת **חכמי צרפת**, שלא נכתבה המשנה בימי רבי ולא התלמוד בימי רב אשי, אלא כמה דורות אחריהם.

ד״ר לוין מברר במאמרו זה, על פי הנוסחאות השונות שבדפוס ושבכ״י, את טיב שתי השיטות האלה, וכי יסוד השיטה המוחלפת שבין חכמי ספרד לבין חכמי צרפת בדבר כתיבת המשנה, תלוי גם באופן הלימוד השונה שביניהם״.

ספר היובל להרב ד״ר ב״מ לוין, ירושלים, ת״ש, עמ׳ 15-14

*

זכה הרב״מ לוין ז״ל וזיכה את הרבים בהדפסת כרך חדש של ״דורות ראשונים״ מעזבונו של הגאון החוקר המופלא, הרב יצחק אייזיק הלוי ז״ל (ראה ״ליקוטי הראי״ה״, ח״א, עמ׳ 231), ובראש ספר נכבד זה, כותב הרב״מ ז״ל:

״זכות ה׳אגרת׳, **אגרת רב שרירא גאון**, שמסרתי את נפשי עליה בהיותי תלמיד באוניברסיטה בבֶּרן, היא שעמדה לי בסוף שנת התרס״ז, לעמוד לפני המחבר ז״ל [של ״דורות הראשונים״ כרך ״תקופת המקרא״] ולדון אִתו על כמה מפרטיה. מצאתיו בהומבורג הסמוכה לפרנקפורט-דמיין על יד עין-המים, עומד בין ההדסים ונפשו גחלים תלהט, ורוחו תיקד כיקוד-אש על החוקרים שלנו, ׳חוקרי אשכנז׳, אשר ייחשבו להם לחכמת היהדות ׳להפוך בלהות על חיי אבותינו׳, – – – וכח וגבורה יתירה עד להפליא, הראה המחבר ז״ל בכרך זה, במלחמתו כנגד מבקרי המקרא ודרכם.

ואני תפילה כי רוח ממרום יערה עלינו, לשוב אל חקר אבותינו בתקופת המקרא, על פי אותה הדרך המקורית שסלל לפנינו הגאון החוקר המחבר ז״ל, ונעזוב את כל הבלי בקורת המקרא שכבר נשתרשו בתוכנו והיו לשם ׳חכמת ישראל׳״.

דורות הראשונים, תקופת המקרא, ירושלים תרצ״ט, עמ׳ ט-י

הרב שמחה אסף ז״ל, אשר כבר בראשית עבודתו המדעית עסק רבות בתקופת הגאונים, ואח״כ הוציא לאור הרבה תשובות מתוך ה״גניזה״ (עי׳ ערכו באנציקלופדיה של הציונות הדתית כרך א, עמ׳ 150-156), ידע להעריך את פועלו המופלא של הרב״מ לוין ז״ל. והרי לנו שני קטעים מדבריו, האחד – שנכתב לכבוד יובל הששים שלו, והשני – שנכתב אחרי פטירתו:

הד״ר לוין אינו רק ״גמרנא וסדרנא״ בלבד, אלא אף ״חכימאה וחוזאה״ (פסחים קה, ב). מלבד עבודתו העצומה בסידור דברי הגאונים וליקוט ניצוצי ה״גאוניות״ מכל מקומות פזוריהם, פירסם שורת מחקרים חשובים בספרותה של תקופה עמומה זו. מהם נזכיר כאן את מחקרו היפה על ״רבנן סבוראי ותלמודם״, שנתפרסם בקובץ ״אזכרה״. בטביעת עינו החדה, טביעת עין של תלמיד חכם מובהק, הכיר בין קטעי ה״גניזה״ כמה שרידים מחיבורים בעלי חשיבות רבה, שנחשבו לאבודים לגמרי, ועמד והוציאם והפיץ עליהם אור רב. נציין את התגליות החשובות שגילה בעשר השנים האחרונות, כ״ספר המעשים לבני ארץ ישראל״, ״ספר מתיבות״, ״אשא משלי״ לרב סעדיה גאון ועוד.

״הצופה״, כ״ב סיון, תרצ״ט

זמן ידוע נמצא לוין במחיצתם של ר׳ זאב יעבץ ור׳ יצחק אייזיק הלוי, והושפע מהם במידה מרובה. השפעת שניהם ניכרת במחקריו גם בתוכן ושיטה, גם בסגנון וצורה. צעיר היה בשעה שבא עמם במגע כמתחיל בעבודתו המדעית, והם עודדוהו והדריכוהו. חסד נעורים זה זכר להם עד סוף ימיו. את שניהם חשב בין מוריו ורבותיו, ואחרי פטירתם הוציא כתביהם שהשאירו ברכה אחריהם – – –

בהזדמנויות שונות ביקר את אוצרות הספרים הגדולים, חקר ובדק גנזי-נסתרות והעלה מתהום הנשיה פנינים ומרגליות, כמה מגילות חשובות נתגלו על ידו, כולם בעלי חשיבות רבה לתולדות הספרות. מתוך שעסק בספרות הגאונים שנים מרובות והשקיע בה כוחות נפש עצומים, נתחדד בו חוש הריח והטעם בכל הנוגע לספרות זו. קטעי-הגניזה קרועים ובלויים, חסרים בראשם ובסופם ונקובים ומטושטשים באמצעיתם, כאשר באו לידו – מיד עמד על טיבם ומהותם, זיהה אותם ואת מחבריהם. בהבחנה דקה-מן-הדקה הבחין בין תשובותיהם של גאונים שונים, וקבע את אבהותן של תשובות אנונימיות רבות. הוא היה מזויין בכל הכשרונות והידיעות הנחוצות לעבודת-ענקים של **״אוצר הגאונים״**, ובמפעלו זה הציב לו יד בתולדות ספרותנו ועשה לו שם עולם.

הרב שמחה אסף ז״ל, ״הצופה״ ה׳ אייר תש״ד

בשנת חייו שלפני האחרונה, תש״ג, הוציא הרב״מ לאור את חרוזי ״אֶשָּׂא מְשָׁלִי״ של רב סעדיה גאון, שהוא ספר המלחמות הראשון כנגד הקראים. הרוצה לעמוד על פלאי עבודת הנמלים של הרב״מ, עינו החדה והבחנתו הדקה, יקרא את שנים עשר פרקי המבוא שכתב שם הרב״מ, כיצד הצליח למצוא ולהכיר, ולהגיה ולהשלים קטעי דפים מפזורי ספריות ומגילויי חוקרים, ביודעים ובלא יודעים, ולהציג לפנינו אחת מיצירותיו המרשימות של הגאון-הלוחם, אשר ״הִרבה להשיב על המינים ועל הקראים תשובות נצחות״, ואשר ״הסיר את הבעלים והשגעונות [של הקראים] מן הארץ, ולאורו הלכו ישראל ממזרח שמש עד מבואו״ (ר׳ סעדיה אבן-דנאן, ״חמדה גנוזה״ להחכם עדלמאן, עמ׳ 28).

במאמר מקיף הקשור ב״אוצר הגאונים״, הוסיף מרן הרב זצ״ל וכתב:

> יש לקוות כי על ידי המאורות החדשים, שהולכים ומתרבים לנו מאוצריהם הרבים של הגאונים, שהרבה מהם מפוזרים במקומות רבים ושונים, והרבה מהם חבושים בטמון באוצרות הספרים הנתונים בידי זרים אשר לא שלטה בהם עין הרבה דורות, יאירו לנו בתוך מחשכינו נתיבות–עולם מזהירות, בעבודת התורה, בהלכה ובאגדה.
>
> מאמרי הראי״ה ב, עמ׳ 314

סח לי הרב ב״מ לוין ז״ל: מדי פעם בפעם הבאתי אל הרב צילומי כתבי יד של תשובות הגאונים שהיו קרועים או מטושטשים, חסרו מלים באמצע ובסופי שורות, בלשונות שבגמ׳ או בלשונות של התשובה עצמה, שלא ידעתי להשלימם, והרב עבר עליהם במעוף-עין והשלים אותן בעוצם בקיאותו בש״ס וביושר השערתו בלשון הגאונים. וכמה גדולה היתה הפתעתי בכמה מקרים, כשהגיעו אלי כעבור זמן צילומים מכתבי יד מקבילים שנתגלו בספריה אחרת, והנה מתברר שהרב כיוון בדיוק לתיקון הנכון.

ר׳ שמואל הכהן ווינגרטן ז״ל מספר ב״שנה בשנה״ תש״מ, (עמ׳ 448), על מכתב בכת״י של מהר״ל מפראג ז״ל, שהובא בפני הרבי ממונקאטש בעל ״מנחת אליעזר״, והוא קבע שהוא מזוייף, ואחד הסימנים שלו היה שנמצא שם התואר ״ככש״ת״ [כ׳בוד ק׳דושת ש׳ם ת׳פארתו] – שלא היה נוהג אז.

והוסיף וסח לי ר׳ שמואל הכהן: כשבא הרב בקיץ לנופש בשכונת ״קרית משה״, יצאתי פעם לטייל אתו בערב. סיפרתי אז להרב על אודות המכתב הנ״ל שהייתי נוכח כשהובא בפני הרבי, ואחרי שבדק אותו קבע שהוא מזוייף, וכן מה שאמר לי על הסימן **ככש״ת**. הגיב הרב ואמר: מכתב זה נדפס בינתים, וגם אני עברתי עליו ואמנם גם דעתי היא שהוא מזוייף, אולם לא בגלל התואר הנ״ל, שהתחילו להשתמש בו בדורות האחרונים, כי האמת היא שתואר זה כבר נמצא ב״תשובות הגאונים״, ואם כי רוב תשובות הגאונים נשארו גנוזות, הרי חלק קטן מהן הועתק והגיע לגדולי הדורות, ולא יפלא אם גם בידי מהר״ל מפראג ז״ל היו תשובות גאונים, ולקח משם מליצה זו. אלא שיש הוכחות אחרות שאותו מכתב לא יצא מתחת ידו של מהר״ל מפראג.

מגלגלין זכות על ידי זכאי – הודות להרב ד״ר לוין זכינו למאמר המיוחד שכתב מרן הרב זצ״ל על הרמב״ם, שנדפס בסוף חלק י״ב של ספר ״תולדות ישראל״ לר׳ זאב יעבץ ז״ל (ירושלים תרצ״ה, עמ׳ 211-219).

ר׳ בנימין-מנשה לוין נאמן היה לצוואתו של ר״ז יעבץ ז״ל, אשר ציווה עליו ״להגיה את גוף הכתב במו עיניו ממש״ לפני ההדפסה,[155] וכך גילה בכתב היד את דברי הביקורת של הר״ז יעבץ על הרמב״ם, וכמי שקלט בשעתו מפי הרב (בשנות היותו בצל קורתו בבויסק), על יחסו המיוחד למשנתו הפילוסופית של הרמב״ם, החליט להביא את הדברים לפניו. ואכן נחלץ הרב מיד, ועל אף שכבר סבל מחולשה בחורף הזה האחרון, אזר כח וכיד ד׳ הטובה עליו בכל סוגיה בהלכה שהובאה לפניו, כך היה גם ביחס לבירורי הסוגיות הפילוסופיות, והוא העלה מיד על הכתב את מאמר ההגנה הזה על מורה הדורות, עם כל הכבוד שהוא רחש לר״ז יעבץ ז״ל ולמפעלו, ועל אף יחסי הידידות שנוצרו ביניהם בשנות שהותו בלונדון (ראה ״ליקוטי הראי״ה״ ב, עמ׳ 387-397).

דבר המאמר המיוחד נודע לעורך ״ההד״, הסופר ר׳ בנימין ז״ל, והוא הזדרז והדפיס אותו, וכך נודע טיבו לרבים ״כי נגידים ידבר בו, ומישרים ישפוט בכל העניינים אשר נגע בהם״ (הרמ״ד רבינוביץ ז״ל, במבוא לאגרת תחיית המתים, אגרות הרמב״ם עמ׳ שיא-שעו). עתה מופיע המאמר בין יתר ״מאמרי הראי״ה״ (ח״א עמ׳ 105-112).

במחיצתו ובהשפעתו של מרן הרב זצ״ל

לעומת אלה שהכירו את הרב ד״ר לוין ז״ל בשנות הכח, הבינה והעצה, ודבריהם מתייחסים יותר למפעלו, הכיר אותו מו״ר הרב ר׳ צבי-יהודה קוק ז״ל בשנות צעירותו, בתסיסת כוחות הנעורים, בימי ״הסער והפרץ״, עת עלה ונתעלה בהגיעו לחוף מבטחים, בצלא דמהימנותא, בשתי שנות שהותו במחיצתו של מרן הרב זצ״ל, בקהילת בויסק, ודבריו מתייחסים לעת ההיא ולהמשך שלבי עלייתו הרוחנית:

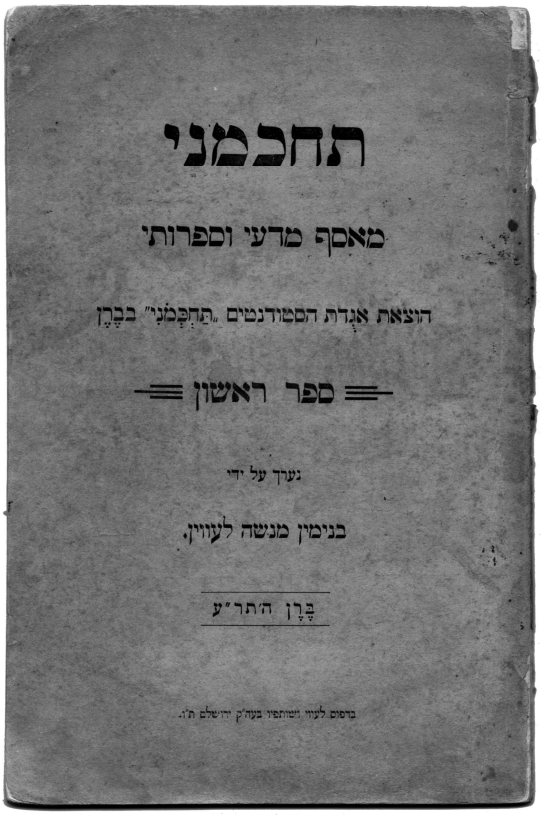
> תוך טיפול ברפיונות וסיבוכים של בריאות-הגוף, ותוך ההתגברות עליהם בבואו מישיבת טלז אל מרחצאות הים ואוויר היערות של דובלין הסמוכה לריגה, הגיע ר׳ בנימין-מנשה ד״ר לווין ז״ל, לידי קביעות המטבע הרוחנית של אישיותו הגדולה המיוחדת במינה. – – –
>
> אז היתה תחילת ביסוסו הפנימי, בפגישתו עם מרן אבא הרב זצ״ל, שהרשה לו לבוא לבויסק לשם שהייה ממושכת במחיצת קדשו, כאשר נמשך לדבקה בו בהתקשרות עילאית. מכאן, בשנות שהייתו זאת, נקבע לו היסוד האיתן של שיכלול וגידול בדעת תורה והבנת אמיתתה, של דביקות-אמונים מוחלטת בה׳ ובמשמרת

---

155. ראה ״דברים אחדים״ של ר׳ ב״מ לוין ז״ל, בראש החלק העשירי של תולדות ארץ ישראל לר״ז יעבץ ז״ל, ירושלים, תרצ״ד.

תורתו ויראתו, של בירור חשבונות-עולם בתבונת היהדות השלמה וקדושת ישראל וחייו. – – –

מהלך גידולו התורני נמשך והגיע אז למדרגת לימוד הלכה למעשה, שנעטר **בסמיכת חכמים** להיתר-הוראה רבנית.[156] על אותו יסוד המקודש, שהיווה את עיקר מהותו הפנימית לכל שנות חייו, באו ונוספו לו אחר-כך פגישתו והתקשרותו – במשך שנות השתלמותו המדעית – עם שני גדולי חוקרי דורותינו, שקמו לבצרון ליהדות הנאמנה, בתקופה אחרונה: מקודם עם רבי זאב יעבץ ז״ל, ואחר כך עם רבי יצחק אייזיק הלוי ז״ל. סגנוניהם הנפשיים בפועלי חייהם ובספרי מלחמותיהם למען הצדקת קודש ישראל ותורת אלוקיו, בהירות הדרך ונועם הרגשות של הראשון, עם עוז הרוח ותוקף הדין של השני, נתמזגו באופיו המיוחד לתפארת ולברכה, למחקרה של תורה ולעבודת הרבצתה.

תחכמני

מאסף מדעי וספרות

הוצאת אגודת הסטודנטים „תחכמני" בברלין

ספר ראשון

נערך על ידי

בנימין מנשה לעווין.

ברלין ה׳תר״ע

בדפוס לעזר וישתפר בעה״ק ירושלם ת״ו.

בעברו מברלין לאוניברסיטת בֶּרן אשר בשוויץ, התחיל מופיע כאיש-חיל המרבה ומקבץ פעלים לתורה, בין הנוער היהודי, מדולדל הרוח העצמאי ברובו, המתלמד שם ובולע מפי ״חכמי הגויים״ את מדע הסלף של ״בקורת המקרא״, והוא – הרב בנימין-מנשה לווין – מחזיק עמדה של הגנה והתקפה כלפי כֹּסֶל רֶשע זה. – – –

בארגון קבוצת סטודנטים נאמני תורה ויהדות, הוא מחזק ומרביץ תורה ויראת-שמים, מוציא ע״י קבוצה זו את שתי החוברות ״תחכמוני״,

156. נדפסה בספר ליקוטי הראי״ה, ח״א, עמ׳ 207.

> מאסף מדעי וספרותי, ומפרסם בהן שני מחקרים במדע כתבי הקודש ויציבות מסורתם על פי יסודות רז״ל. – – –
>
> באותו פרק הוא מפרסם בספר השנה הפרנקפורטי, את המבוא להוצאה החדשה של איגרת רב שרירא גאון, מיסמך היסוד לסדר ההשתלשלות של כל התורה שבעל פה, שהוא כמגדל בנוי לתלפיות של היהדות, עליו תלוי אלף-המגן, כל שלטי הגבורים במלחמתה של תורה ואמיתת דורותיה. בהכנת ההוצאה החדשה הזאת, מכין הוא אז את הופעתו הגדולה בתורת איש הגאונים, הבונה את המשך תורתנו התלמודית.
>
> בצאתו בשלום מהאוניברסיטה, הוא מודיע למרן אבא הרב זצ״ל, כי ״יצא שלם בתורתו וביראתו״. באותה שלימות הוא עולה אז ארצה, מוזמן מטעם ההנהלה הראשית של בית ספר ״נצח-ישראל״ (מיסודה של ״ההתאחדות הכללית לחיזוק היהדות הנאמנה״ מפראנקפורט-האמבורג), לעבודת הקודש החינוכית בפתח-תקוה וביישוב החדש בכלל, בראשות הנהלתו של הרב רבי משה ד״ר אוירבאך ז״ל.[157]
>
> עם זה חוזר הוא ב״אוירא דארץ ישראל״, להיות שוב סמוך ונראה במחיצת קודשו של מרן אבא הרב זצ״ל, ומתוך הֶמיית התרפקות של תינוק השב לחיק אמו, מתחדשת לו יניקתו הישירה מראשית המבוע של טביעת עיקר צורתו הרוחנית.
>
> לנתיבות ישראל ב, מאמר ח, עמ׳ יח-יט

*

בקטע של עתון שנשתמר בידי נאמר:

בשבת פרשת ראה הוקדשה המסיבה השבתית, הנהוגה בבוקר אחרי התפילה והקידוש, לזכרו של הרב ז״ל. אחד מתלמידי ישיבת ״מרכז הרב״ קרא מאמר שבכתב, שבו באה לידי ביטוי הערצת תלמידי הישיבה לרבם הגדול.

הסופר ר׳ בנימין תאר את יחסי הסופרים אליו, הן אלו שעמדו מרחוק והן אלו שנתקרבו, ונתן גם סקירה על הירושה הספרותית שהשאיר אחריו.

אך גולת הכותרת של המסיבה היתה הרצאתו של הד״ר ב.מ. לוין, בעל ״אוצר הגאונים״, ואחד העסקנים העיקריים של ה״אגודה למדעי היהדות״. ד״ר לוין זכה להיות תלמיד הרב כשנתיים, עוד בבויסק בחו״ל לפני עלותו לארץ, בהיות הרב ז״ל במיטב כוחותיו, לפני היותו ״האב״ד לרבים״, לציבור הגדול, ליישוב כולו.

---

157. ״בהמלצת הגאון ר׳ יצחק-אייזיק הלוי ז״ל, מינתה האגודה הנ״ל את רב״מ ז״ל כמורה ראשי ב״נצח ישראל״. בשיעוריו המבורכים ידע להשתמש בכל מה שקלט בישיבת טלז מהגאון ר׳ אליעזר גורדון ז״ל, בבויסק מפי הגאון הראי״ה ז״ל, בבית המדרש לרבנים בברלין מפי הרד״צ הופמן ז״ל ומפי ר״א ברלינר ז״ל ויעקב ברט ז״ל, וכן מה שקיבל מהגרי״א הלוי ז״ל ומר זאב יעבץ ז״ל״. מתוך דבריו של הרב ד״ר משה אורבך ז״ל, הצופה, ח׳ אייר, תש״ד.

הציבור הרחב מכיר את הרב ז״ל כרבה של ארץ ישראל, אך לפי תפיסת ד״ר לוין, היה הרב בארץ ישראל בבחינת ״ארי בסוגר״. מפאת מצבו כרב מרכזי, היה מוכרח להתחשב פחות או יותר עם כל הזרמים, מימין ומשמאל, וממילא היה מוכרח לצמצם את עצמו, את המיוחד שבו. אפשר שמתוך כך, התרכז והתעמק והתעדן יותר בפנימיותו, בכתביו המחשבתיים, ביחוד באילו שנשארו בכתב יד ושהוצאתם בדפוס עומדת עכשיו על הפרק. הוא היה בארץ בבחינת ״באיתכסיא״. לא כן בהיותו עוד שוקט על שמריו בעיר בויסק. אז ראו את הארי הרוחני עין בעין. ד״ר לוין היה מטייל אתו יום-יום, והטיולים האלה היו מוקדשים לשיחות, יותר נכון: לגלויי הרוח של הרב ז״ל. הפליא מאוד המשק הרוחני הגדול. לא היה ספר או מאמר חשוב שלא קרא, ומה שקרא שימש מיד יסוד לארג מחשבות מקוריות שוטפות ומעלות-אבר.

מעניינים היו תאוריו של ד״ר לוין מצדקתו הגדולה של הרב ז״ל, מהרגליו לתת ממש את כל אשר לו לקשי-הגורל, מחסידותו העצומה בכל הופעות החיים, מתקיפות דעתו בכל דבר הנוגע לתורה ומצוה.

*

להשלמת דברי הרב״מ לוין ז״ל, הרי בזה שורות שכתבתי בפנקסי לפני שנים:

הרב זצ״ל היה איש-השבת גם בימות החול. הוא התרומם תמיד מעל למהומות החיים היומיומיות. העניינים השוטפים לא הורידו אותו ״למטה מעשרה״, הוא נִשאר עומד למעלה, משוחרר משעבוד הנפש לכל עסקי עולם העשייה. הוא היה שייך ל״עלמא דחירו, עלמא דיובלא״.

אולם דומה, כי בשנים האחרונות בירושלים, היה ״כארי בסוגר״. טרדות ציבור הכבידו עליו ביותר. והוא ראה את עצמו כאסיר ה״אסור באסורי ההכרח בעבודת עם-ד׳-אלה״ (אגרות הראי״ה א, אגרת א).

*

מתוך ההקדמה ל״אוצר חילופי מנהגים״ בין בני א״י ובין בני בבל (ירושלים תש״ב):

> ...על אלה החילופים שכבר נדפסו ונתפרסמו והם נ״ד במספר, אמרתי להוסיף עוד חלק שני: חילופים בין בני בבל ובין בני ארץ ישראל שנזכרו במסכת סופרים, הלכות גדולות ותשובות הגאונים ועוד, שלא הובאו באלה שכבר נדפסו. ואתו יחד יבוא בע״ה גם המבוא לשניהם כאחד...

אך אקים את דברים מלפני כעשרים שנה היום הזה. אז בהיותי בבית הגבירה הלמדנית מרת **פרחה לבית ששון** (רי״ת) בלונדון, נסבה שיחתה אתי ביחוד על שני ימים טובים של ראש השנה בארץ ישראל, והיא החזיקה בכל תוקף בשיטת הרי״ף ז״ל. אמרתי אח״כ לאחד הדיינים שם, כי עתיד אני בע״ה להוציא לאור את חילוף המנהגים בין בני בבל ובין בני ארץ ישראל, ואז אעלה את זכרון האשה הלמדנית

הזאת על ספרי. ואמנם הויכוח ההוא, הוא שחיזק בי כל הימים את הרצון לעסוק בחילופים האלה ולהוציאם לאורה. יהי שם האשה הגדולה הזאת מבורך וזכרה יעמוד לעד למופת לכל הנשים הצדקניות בישראל.

וראה ״עיונים ומחקרים״ לרש״ח קוק ז״ל, ח״ב עמ׳ 25-29.

*

בראש הכרך השני של ״אוצר הגאונים״ (מסכת שבת) כותב בעל האוצר ז״ל:

״הכרך הזה נסתיים בעצם מאורעות הדמים בארץ ישראל בירח אב האחרון [תרפ״ט], והימים הקשים ההם השפיעו הרבה בעקיפין על הלך-הרוח והעבודה גם יחד. משום כך נתמעטה גם דמות הגליונות האחרונים, בין בפנים ובין בהערות, ומפני כל המבוכה מסביב בימים האלה, נתאחרה גם יציאת הספר לאור״.

*

לא קלה היתה המלאכה, אשר דרשה גם השקעה כספית רצינית, אולם ר׳ בנימין מנשה ז״ל לא נח ולא שקט, ובמרצו הרב פעל במשך השנים ברציפות להדפיס כרך אחר כרך. וכך הוא כותב בהקדמתו לכרך השביעי, ״אוצר הגאונים״ למסכת יבמות, כי גם במצב שהיה אנוס להפסיק ממשנתו בעצם עבודתו ולנוע מים עד ים [למצוא תומכים ועוזרים] – – – ישב והחזיק ב״אוצרו״ בעבודה תכופה, ושם לילות כימים בכתיבה ועריכה, מתוך אותה חרדה שביטא אותה הפייטן ״אחרדה, פן בין-לילה אסוף ואחדלה, אחדל ומפעלי לא ישלם כולו״ (ירושלים, חשון תרצ״ו).

והנה ניבא הרב״מ ולא ידע מה ניבא, כי אכן כעבור שלש עשרה שנים, בשנת תש״ד, בין-לילה חדל לבו לדפוק ומתוך שנתו הלך לעולמו, למגינת לב כל יודעיו ומכיריו.

וכך כותב ידידו הותיק, הסופר-העורך ר׳ בנימין ז״ל:

״שעות מספר לפני זה, עמדנו ברחוב ושוחחנו שיחה נעימה – – – ואחר כך, בלילה, בנפול תרדמה על אנשים, בא מלאך המוות ויחטוף בזרועו את הגיבור בעל המרץ עז הרוח הזה, בעל רוח המרד וההחלטה והדריכות להתמדה העקשנית, בעל כח העבודה של כמה בני אדם״ (כנסת חכמים, ירושלים תשכ״א, עמ׳ 116-117).

*

ביום בא השמש בצהרים, נהלמנו לפני חודש ימים [ח׳ ניסן, תש״ד] במאורע הנורא של הֶגדע הארז בלבנון, בפטירתו של מוהרב״מ ד״ר לוין זצ״ל, השליחא דרחמנא לאוצר תורתם של הגאונים הקדמונים, להשלמת בנין תלמוד התורה שבעל-פה.

הרצי״ה קוק ז״ל, ל״נתיבות ישראל״, ח״ב, עמ׳ יח
וראה ערכו באציקלופדיה של הציונות הדתית, כרך ג׳, עמ׳ 23-114

ד"ר משה זיידל ז"ל

קירקלס (ליטא), ה׳תרמ״ו – ירושלים, ה׳תשל״א[158]

ד״ר משה זיידל, תלמיד ישיבת טלז בנעוריו, הצטיין ביקרת רוחו וצניעות הליכותיו, והיה חביב מאוד על הרב. באיגרותיו אליו הוא מכנהו: ״ידידי-אהובי, נחמד ונעים, מלא תבונה ודעת-יראת-ד׳׳, ״חכם לב לתורה ולתעודה, יקר מפז״.

באיגרת מערב יום הכיפורים תרס״ז, כותב אליו הרב: ״ידעתי את כשרונותיך הטובים, את מידותיך היקרות, ולבך הנכון להשכיל ולהיטיב״ (אגרות הראי״ה א עמ׳ קח, וראה שם עמ׳ קלב וקסד).

כשעלה ד״ר זיידל ארצה השתקע בירושלים, וניהל את בית המדרש למורות של ״המזרחי״, פרסם מאמרים חשובים במדע המקרא ובחקרי לשון, קובץ מאמריו **״חקרי מקרא״** הופיע בירושלים תשל״ח, בהוצאת ״מוסד הרב קוק״.

״רבים משתוקקים לראותו בתוכם ולהתחמם לאורו״

לפני שובו של הרב מלונדון לא״י, בסוף מלחמת העולם הראשונה, עלתה מחשבה שהרב יבקר בארצות הברית בכדי להחיש עזרה למוסדות התורה והחסד שבא״י, שמצבם נתערער בעקבות המלחמה. והרי לנו קטע ממכתבו של התלמיד-המעריץ ד״ר משה זיידל המברך על המחשבה הטובה הזאת:

> תשעשעני תקוותי, כי ברכה רבה תצמח לבית ישראל כולו לרגל ביקור כ׳ אדמו״ר את אמריקה, והרבה דרכים למקום גם למלא כל מאווייו בקודש. לא רק המון תלמידיו, מכיריו ומעריציו, שכבר זכו ליהנות מאור פניו, ישמחו כעל כל הון לקדם את פניו, לחדש על ידי אמרותיו-כי-נעמו את רוחם בקרבם כ״ירחי קדם׳, אלא גם רבים מהמון אחינו, שרק את שמעו שמעו ומשתוקקים לראותו בתוכם ולהתחמם לאורו, יקדמו את פניו בתרועת שמחה, ומי יודע כמה נפשות יציל וכמה רוחות יעודד. ואף גם זאת כדאי הדבר לכ׳ אדמו״ר, ידע ויכיר את חיי אחינו גם

158. עוד על ד״ר משה זיידל, עי׳ לעיל עמ׳ 167; מועדי הראי״ה עמ׳ 157, 237, 505; שיחות הראי״ה עמ׳ 205, 214; חיי הראי״ה פרק יד, סוף סע׳ ח; טל הראי״ה פרק ח, עמ׳ קנב.

במדינה זו, ארחם ורבעם, לפני עלותו לירושלים עיה״ק מרכז האומה, שמשם תצא אורה לכל בניה הנידחים. ובהיותו פה ובהתוודעו אל נדיבינו וגבירינו פנים אל פנים, הנקל יהי׳ לו להטות את לבם לכל מפעל טוב באה״ק.

הבעתי את רוחי לכ׳ אדמו״ר, ואדמו״ר יעשה כחכמתו הגדולה וד׳ יופיע על עצתו – – – תלמידו המשתוקק לראותו בקרוב.

משה זיידל

*

ב״ה, ט׳ סיון, התשנ״ה

חמודה של תורה, מו״ר ר׳ משה ד״ר זיידל זצ״ל, הגיע בפלאות מסבב הסיבות אל עיר בחרותנו בויסק, והתוודע והתקשר עם אאמו״ר הרב זצ״ל. הוא נעשה בן בית מקשיב ונמשח בשפע הקודש בשימושה של תורה ולימודה.

מתוך צניעות פשטותו ואצילות ענוותו, הבריק יקר ערכו המיוחד, בד בבד עם גידול אישיותו כתלמיד חכם מובהק ומצויין, בשלימות של יראת-ד׳ טהורה. וכן גדלה והתעלתה שייכותו הנפשית ודביקותו הרוחנית של תלמיד לרב, אשר הניבו תנובתם באגרות העיוניות שב״אגרות הראי״ה״.

מוהרצ״י הכהן קוק ז״ל, לנתיבות ישראל ב, מאמר לא, עמ׳ סב

איש המעלה

על ד״ר משה זיידל

מאת פרופ׳ אהרון מירסקי

ביום ראשון של חנוכה תשל״א נסתלק מעל ראשינו הד״ר משה זיידל זכר צדיק לברכה. בית הורתו עמד באחת מעיירות ליטא, ושמה ואסקי, בה או בסמוך לה. שם עמד על דעתו ונפקחו עיניו לראשונה לראות את ההוויה היהודית ואת כוחה. אותן עיירות שבליטא היו הפרדס של התורה, שם פרחה ושם עשתה פירותיה. ואף על פי שהתורה היתה מרובה באותן העיירות אף על פי כן היתה יקרה שם מכל יקר, ולא היה כבוד למעלה מכבודה, וכוח שלטונה היה שפוך על הכל.

בעניין זה שמעתי מפיו מה שסיפר על ינקותו. מעשה שביקש מאמו בפסח לחם חמץ, אמרה לו האם: חמץ בפסח אסור. לא קיבל ממנה, אלא הפציר ותבע ואמר: הבי לחם. שידלתו אמו בכמה שידולים ובכמה מיני פיוסים, ולא נתפייס, אלא צעק וקרא: לחם! עלה רעיון בלבה של אמו, וכך אמרה לו: הנה אני נותנת לך לחם, ויגיע הדבר לאוזני הרב, מה יענה על זה?״ כיוון ששמע התינוק טעם זה, מיד נתרצה. נושא דגלה של התורה – כוחו וממשלו בהיר ושריר וברור היה, ואפילו תינוק הכיר בזה. הווית חיים זו היא שהעמידה את תפיסת עולמו על ממשלתה של התורה בחיי עם ישראל.

רבותיו הגדולים

כשהגדיל, הלך ללמוד בישיבת טלז, זה המקום שהיו שואבים חכמה בדליים. שם, בלימוד התלמוד החריף שכלו ונתלטש הגיונו, וניתנה דעתו להבין דבר לעומק עומקו, ולהגיע לכל דבר שורש. לא היה מדרכו לספר על החיל שעשה בלימוד, אבל דבר זה אפשר להבינו מדבר אחר, מן האנשים שקירבוהו ללמוד עמו בחברותא, הלא הם שלושה גדולי ארץ: האחד – הרב, זה הרב קוק, ששמו הוא קיבוץ התארים, השני – ר׳ אלחנן וסרמן, שהיה לאחר זמן ראש ישיבת ברנוביץ, והשלים נפשו על קידוש השם בימי השמד של מלחמת העולם השנייה. עליו מספרים, שביקשו להשיאו שיברח מן המקום שהיה שם, והשיב: אין בורחים מחבלי משיח. והשלישי שלמד עמו היה ר׳ אברהם-אליהו קפלן, שמלבד גדולתו בתורה היה כינור תלוי למעלה מראשו, ובלבו ״תהום רעיונות רב כים״ – זכר שלושתם לברכה. מי שלמד מפי גדולים אלה, ולימודו היה לא בשמיעת שיעורים ששמע מהם עם הרבים, כמי שאוכל מן התמחוי, אלא לימודו עמהם היה בחיבור ובהשקה, יכולים אנו להגיע עצמנו כמה תורה למד וכמה חכמה סיגל. ולא פסק פיו מתלמודו כל ימי חייו, עד אחרון יומו, והש״ס שלמד בו מלא הגהות וחידושי תורה.

בענווה ובצניעות

אלה שנשאו ונתנו עמו יודעים שפיו היה חסום מלהוציא דבר קבלה, כדרך בני אדם הקובלים על קשי זמנים. וקיים בעצמו מידת עשירים, שהיה שמח בחלקו. אבל גם בדברי רוח פנה אל העשירות – זה מקרא. שכך דרש ר׳ לוי בירושלמי בסוף הוריות: ״איש אשר יתן לו האלקים עושר ונכסים וכבוד וגו׳ (קהלת ו, ב), עושר – זה המקרא״. הכרעה זו הכריע בנפשו בבחרותו, בצאתו ללמוד לשונות-שם באשכנז ובשוויץ. בדור ההוא שרבים נפשם היתה נשואה כלפי מדע, נשא נפשו גם הוא אל מדע היהדות, שיהיה בן חורין במחקרו ומבוסס על אותן השקפות אציליות שהיו יסוד לחכמי ישראל מימות עולם. זו היתה מגמתם של בני החבורה שבה היה ד״ר בנימין מנשה לוין, ועמהם גם הרב קוק ז״ל, והוציאו לאור את ה״תחכמוני״ ואת ״התרבות הישראלית״, ונדפסו שם דברי מדע וספרות המוכשרים בחיבת הקודש. מאותה שעה ואילך עשה את עיסוקו במקרא קבע ואת עיסוקו בלשון העברית קבע.

אין צריך לומר שדברי ניתנו לשיעורים. אין בהם אלא מעין דוגמא של איש המעלה הזה, אבל דברי יהיו חסרי חסרים אם לא אומר כי צדיק היה האיש בכל אותם הדברים שאנשים צדיקים נוהגים בהם בענווה וצניעות ועוד. כלבו כן ידיו וכן פיו – רחוקים היו מכל מה שיש בו שמץ של עבירה. מעולם לא פלט פיו דיבור שאינו הגון ליכתב. ועושה חסד היה עם הבריות, עושק מעצמו ונותן לאחרים. וחס היה על עולמו של הבורא ומשתדל שלא לחסר ממנו הרבה, וליטול ממנו רק כדי מיעוט צרכיו.

בכבוד ובכובד ראש הלך בדרכי החיים, וכן גם בדרכיו במדע. מוראה וכבודה של הלשון העברית היו עליו, ולעולם ראה אותה ברום המדרגה ועיניו נשואות אליה, להבין בה ולידע טבעה, והעמיק בה כל ימיו בשביל להכיר מה שטמון בעומק עליון ותחתון שבה.

בליל ראשון של חנוכה הכין נרו להדליק, אבל כוחות גופו עזבוהו, ובשעה שבכל הבתים היו נרות דולקים, נרו לא נדלק. יהל נרו בשמי מרום ואור תורתו יהל בקרבנו.

מן הנסתרים

על ד״ר משה זיידל

מאת הרב צבי קפלן

מן הנסתרים היה ר׳ משה ד״ר זיידל ז״ל, למרות פרסומיו. הללו מעטים הם בכמות, אם כי מובחרים באיכות בעיני יודעי דבר. והן רק יודעי דבר מסוגלים לעמוד על ערכם, שהרי אין בהם כמעט שום דבר ״כללי״ השווה לכל נפש, אלא דקדוקים שהם עניין למומחים. אם בלשון, אם במקרא ואם בשירת ימי הבינים – רוב דבריו דקדוק בלשון, ואך המומחים בזה הם היודעים לעמוד על גדולתו בדקדוק.

אך כל זה היה רק **הנגלה** שבו. ואילו מה שהיה **נסתר** מאחורי הדקדוק, היה הרבה יותר. עולמו הרוחני רחב היה ועשיר, הן בתחומי היהדות והן בתחומי התרבות האנושית-הכללית.

ביהדות היה יסודו בתורה ממש. חניך ישיבת טלז היה. הושפע וקיבל מדרך ה״לומדות״ שהיתה אופיינית לישיבה זו. ובייחוד קיבל מראשה הגאון ר׳ אליעזר גורדון. בכל הרבדים שנוספו אח״כ בעולמו הרוחני של ד״ר זיידל, בקודש ובחול, לא נטשטשה בו הדמות הלמדנית-הטלזאית. בעודו בטלז כבר נמשך גם אל המקרא ואל דקדוק הלשון, וכנראה שעיין כבר גם בעניני אמונות ודעות של היהדות. אף הציץ מסתמא כבר שם גם בדברי השכלה של חול.

בעודו צעיר ורך הגיע לבויסק, לבית רבה דאז, הגאון הצעיר הראי״ה קוק, אשר ״השליך אדרתו אליו״. וילך הנער שבי אחריו. מסתבר שהיו בין הרב לבינו שיחות בעניני אמונות ודעות, ונראה שהבחור משה זיידל עורר שאלות בעניינים אלה – ועורר את הרב להשיב עליהן על פי דרכו.

כך מסתבר מתוך מה שהיה אח״כ לאחר שנפרד מן הרב. אכן, פרידת הגוף בלבד ולא פרידת הנפש. הרב עולה לארץ ישראל להיות רבה של יפו. הבחור משה זיידל נוסע לברן שבשווייץ ולומד שם באוניברסיטה, אך הקשר בינו לבין הרב קיים ועומד באמצעות חילופי מכתבים. הבחור נתקל בסתירות, מתעוררות קושיות, אך יש לו למי לפנות, אל הרב קוק. הוא אינו מכסה דבר מן הרב. הוא מציע לפניו מה שמעיק עליו. יחס כזה של אמון ושל גילוי לב מצד בחור ישיבה שנעשה סטודנט, כלפי רב גאון דגול, אינו כ״כ מובן מאליו. הוא מעיד על קירבה נפשית, שנוצרה מסתמא קודם לכן, מתוך שיחת פה אל פה בעוד הנער בבית הרב בבויסק.

והקשר איננו ניתק. הבחור מתייעץ עם הרב גם בענייניו האישיים, כגון באיזה מקצוע יבחר בלימודיו באוניברסיטה. והרב משיב לו כיועץ. לא כמצווה, לא כאומר ״קבל דעתי״. אין הוא רוצה לפגוע בתכניותיו הפרטיות ובנטיותיו האישיות של הבחור, אך

מייעץ לו להעדיף ולבחור בכמה מאותם מקצועות מדע, שהסתמכו עליהם הדוגלים בדעות הסותרות את יסודותינו – ומתוך כך יש ערך לידיעתם, משום ״דע מה שתשיב״.

הרב ציפה כנראה מן הבחור, כי יגדל ויפעל בכיוון זה. כך ציפה גם מחברו הטוב של ד״ר זיידל, אף הוא בחור-ישיבה טלזאי ששהה בבית הרב בבויסק ועבר אח״כ לברן של שווייץ להשתלמות אוניברסיטאית, הוא רב״מ ד״ר לוין. הרב כתב הרבה לשניהם דברי הדרכה אישית והארת-עיניים בענייני אמונות ודעות. אך ביחוד עמד כנראה ד״ר זיידל בקשרי מכתבים כאלה עם הרב. אף הוא שמר על אגרות הרב אליו – והם באו בדפוס כ״אגרות הראי״ה״. וכבר עמדו על כך, כי מן היסודיות והעקרוניות ביותר שבאגרות הרב בעניני אמונות ודעות, הן אותן שכתב לזיידל.

אגרותיו-שאלותיו של זיידל להרב לא נתפרסמו. אך גם מתוך אגרותיו-תשובותיו של הרב אל זיידל, הנך רואה לא רק את המשיב הגדול – אלא גם את השואל הגדול. ורואה אתה, כי עם כל היות השואל אז רך בשנים, כבר הנהו אב בחכמה. הוא חודר וחותר אל השיתין בדקדוק עצום. אינו חפץ בשום אשליה, רוצה הוא לברר כל פרט וכל נקודה. והכל על בוריו.

אין הוא מניח לשום נקודה בדברי הרב שתשאר סתומה. הוא שואל וחוזר ושואל – ומעורר בכך את רבו להוסיף ולהבהיר. לא יחס של חסיד לאדמו״ר אנו רואים כאן, אלא של בן-ישיבה לר״מ. גם בנושאו ונותנו עם הראי״ה קוק, נשאר זיידל הטלזאי המובהק, כפי שהיה – וכבר הוא המדקדק המובהק, כפי שהיה.

ומפליא ביותר רוחב-הדעת, הן בתורה והן בחכמה, שהיה אצל בחור צעיר זה בשאלותיו – כפי שאנו מבינים מתוך התשובות להן.

ורוחב דעת זה, שמעבר לעולם הדקדוק, נשתייר אצל ד״ר זיידל מוסתר ומכוסה. רק אגב גילוי אגרות הראי״ה נתגלתה גם גדולתו זו של זיידל, לאותם שעיינו באותן אגרות. אך למי שלא עיין אלא בכתבי זיידל עצמו, נשאר כל זה נעלם, רק זעיר שם זעיר שם יש בכתבי זיידל עצמו רמז לזה. גם בשיחותיו שבעל-פה לא הירבה לדבר בזה ואף לא בשיעוריו לתלמידיו ותלמידותיו, או בהרצאותיו ברבים.

פינה אחת היתה בה גילה קצת את לבו. היה זה ב״חוג הראי״ה״, חוג של יחידים, שהיו מתכנסים במשך שנים מדי יום ב׳ בערב באולם בית הרב ולומדים בכתביו בחבורה. ד״ר זיידל היה ממתמידי המשתתפים בחוג זה. נראה היה כי כאן נעתק קצת מבדידותו, ושב ומצא לו את סביבתו. כאן היה ממאירי העיניים בהבנת עיוני הרב, כבן-בית, כאדם מבפנים – וכרחב דעה וכרב צדדים.

אך מדוע לא הירבה לגלות זאת לעיני רבים? נראה שהיתה כאן צניעות עדינה, בושת פנים בת גן-עדן, רתיעה פנימית מפני התגלות יתרה.

בחייו יצא לאור ספרו ״חקרי לשון״. לאחר פטירתו הופיע בהוצאת ״מוסד הרב קוק״ ספרו ״חקרי מקרא״, ואומרים שבעזבונו נשארו דברים שבעיון. מסתמא נשתמרו גם

אגרותיו אל הרב. על גליונות הש״ס שלו יש הגהות בכתב ידו. כדאי שייבדקו הדברים ויוצאו לאור.

הרב צבי קפלן, בשיפולי גלימתו, ירושלים תשד״ם, עמ׳ 96-98

״פרק ו׳ של ספר מיכה זכה לתשומת לב מיוחדת אצל חקר המקרא ומבאריו. רואים בו – בעצם בפסוק ח׳ שבו – חזות כל חזון, תמצית מוסר הנביאים: הגיד לך אדם מה טוב ומה ד׳ דורש ממך, כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלקיך.

אמנם מיכה אינו היחיד שבא בדרישות אלו. והוא גם אינו הראשון בדבר – – – אבל זכה מיכה לתת לדרִשות אלו, על ידי נוסחן ועל ידי השאלה הריטורית הקודמת להן, ביטוי עז ורב רושם השובה את הלב. גם חז״ל ראו בדברי מיכה אלה סיכום מרוכז לחובות האדם, בא מיכה והעמידן על שלוש (מכות כד, א)״.

ד״ר משה זיידל ז״ל, דעת מקרא – מיכה, עמ׳ נא

״דעת מקרא״ ברוחו של הרב

מאת יהודה קיל[159]

בשמי ובשם חברַי אפתח בדברי תודה וברכה על שהואלתם להעניק לנו את הפרס, הנושא את שם מרן הרב זצ״ל, והננו תקווה, שהמעשה שכל אחד מאתנו עשה בתחום המחקר התורני ובמעשה הפירוש של זאת התורה, היה מכוון לרוחו ולמגמתו של הרב, הכהן הגדול מאחיו, והאדם הגדול בענקים בדור התחייה, הרועה של דורו והרואה לדורותיו. משורר היה רבנו – משורר התורה, משורר ההלכה, משורר האגדה, משורר ההגות ומשורר האחדות. מעין מה שדרשו חז״ל על התורה, במדרש שיר השירים רבה על הכתוב ״צוארך בחרוזים״: ״ר׳ לוי בשם ר׳ חמא ב״ר חנינא אמר, אלו פרשיותיה של תורה, שהן חרוזות זו בזו, ומושכות זו בזו, ומדלגות זו מזו, ודומות זו לזו וקרובות זו לזו״.

ומכיוון שהרב מרן זצ״ל היה ער לכל בעיות הרוח, התרבות והחברה, שהתנסרו בחלל עולם דורו, הוא עודד במיוחד מספר צעירים וביניהם את תלמידו המובהק רבי ד״ר משה זיידל ז״ל, שילמדו – לאחר שמילאו את כריסם בש״ס ובכל הנלווה אליו – גם מדעים שונים באוניברסיטאות, כדי שיוכלו להתמודד עם בעיות דורם. באיגרת שכתב לד״ר זיידל ביום ח״י שבט תרס״ח (כלומר, כשנה לפני יסוד ״אחוזת בית״, הגרעין של תל-אביב רבתי), הוא מייעץ לו ״למען התועלת הרוחנית של כלל עמנו, הראויה להצטרף לכל מטרה פרטית״, ללמוד באוניברסיטה את המקצועות דלקמן: פילוסופיה, שפות שמיות וספרותן והאקונומיה (הכלכלה) הלאומית. וכל זאת מתוך מגמה מפורשת שב״אלה המקצועות ירבו את האור... ושעל ידן יהיו לעזר לברר את הרעיונות המסובכים של הדור״ (אגרות הראי״ה א, אגרת קח, עמ׳ קלב).

אין ספק, שבעצתו זו ללמוד את השפות השמיות וספרותן דווקא, ביקש הרב שר״מ זיידל ושכמותו יוכשרו להתמודד גם עם ביקורת המקרא, בין זו הקרויה ״תחתונה״ ובין זו הקרויה ״עליונה״.

יתרה מזו, באיגרת שכתב באותה שנה (ה׳ אייר תרס״ח) אף היא לר״מ זיידל, הוא מנסח כמה עקרונות מיתודולוגיים בפרשנות המקרא. והרי מקצת מדבריו בנידון: ״על דבר

---

159. מדברים שאמר מר יהודה קיל במעמד הענקת הפרס לספרות תורנית ע״ש הראי״ה קוק זצ״ל מטעם עיריית תל-אביב-יפו, בשנת תשד״ם.

הדעות הבאות על ידי המחקרים החדשים, שהם ברובם סותרים את פשטי דברי תורה, דעתי בזה היא, שכל מי שדעותיו ישרות, ראוי לו לדעת שאף שאין כל אמת מוכרחת בכל אותן החדשות, מכל מקום אין אנחנו חייבים כלל להכחישן בבירור ולעמוד נגדן, מפני שאין זו כל עיקרה של תורה לספר לנו עובדות פשוטות ומעשים שהיו, העיקר הוא ה**׳תוך׳״**.

ועוד הוא כותב באותה איגרת: ״ובכלל זה כלל גדול במלחמת הדעות, שכל דעה הבאה לסתור איזה דבר מן התורה, שצריכים אנו בתחילה לאו דוקא לסתור אותה, כי אם לבנות את ארמון התורה ממעל לה, ובזה אנו מתרוממים על ידה, ובעבור ההתרוממות הזאת הדעות מתגלות, ואחר כך כשאין אנו נלחצים משום דבר, הננו יכולים בלב מלא ביטחון להלחם עליהם גם כן״ (אגרות הראי״ה א, איגרת קלד, עמ׳ קסד).

ויורשה לי להעיר, שהמפעל **״דעת מקרא״** זכה, שלימים יימנה ד״ר **ר״מ זיידל** עצמו עם חבר מפרשיו, ובמסגרתו הוא פירש, כידוע, את ספר מיכה.

בתכנית שהתווה הרב לישיבה המרכזית העולמית – שלימים נקראה על שמו ״מרכז הרב״ – ייחד מקום מיוחד ללימוד **כתבי הקודש**, דבר שאיננו מקובל ברוב הישיבות, וכתב שאת ספר התנ״ך ילמדו ״בשום שכל עומק הפשט וחכמת הלשון וקדושת הרוח, בסיוע של כל הידיעות, המביאות לחקר עומקה של תורה וקדושתה״.[160]

ועוד: ב״הרצאת הרב״ לפני חכמי ירושלים, בכ׳ טבת תרפ״א (צורפה למהדורה המצולמת של ״אורות התורה״, תשכ״א), התווה הרב פרוגרמה להגדלת התורה ולהאדרתה על ידי חבורות חכמי ארץ ישראל, לפי טעם הדור וצרכיו. דבריו אלה הניבו פירות, ובארץ הוקמו מפעלים תורניים רבי היקף ורבי הינף כאחד, וביניהם גם המכונים שהתעטרו בפרסי כבוד גם במעמד זה. ובוודאי מן הראוי להזכיר כאן גם את המוסד הגדול הנקרא על שמו, ״מוסד הרב קוק״ הנושא בעול הוצאת ״דעת מקרא״.

אמנם, עיקר דברי הרב באותה הרצאה היו מכוונים לתורה שבע״פ, אבל ד״ר ארי וולבובסקי היושב בברית המועצות (ובלשונו: ״בגורקי אשר ברוסיה הגלותית״), פירש את דברי הרב כמכוונים למפעל ״דעת מקרא״. ולאחר שקיבל בדרך-לא-דרך את הכרך של חמש מגילות, הוא כתב מכתב לחברנו ד״ר י.צ. מושקוביץ, בעל הפירוש לאיכה, מכתב שנכתב שם בכ״ג טבת השנה, לפני שלושה חדשים בדיוק, ואלה דבריו:

״וכאשר אני קראתי ולמדתי חמש מגילות עם פירוש ׳דעת מקרא׳, חשבתי בלבי שבאמת מתגשמים דבריו של הרב אברהם-יצחק הכהן קוק זצ״ל, שנאמרו בכנס חכמי ירושלים וארץ ישראל, לפני יותר ממשים שנה: צריכים אנו עכשיו ליצירה של מבואים, במבואים פרטיים לכל ספרי התורה כולה, החל בתורה **שבכתב** וכלה בתורה **שבע״פ**... החל

160. מאמרי הראי״ה עמ׳ 64, ״הישיבה המרכזית העולמית בירושלים״.

ממבואים קטנים לכל פרק, הכוללים את התכנית הכללית בהרצאת הדברים היותר אופיים של אותו פרק, ואחר כך מבואים יותר רחבים. עלינו להרחיב את הדברים ולהעמיק את היסודות, לא להסתפק רק בדברים צדדיים של תכונות הספר והתולדות, כי אם בעיקר להסביר ולהציע את עצמותם של העניינים המדוברים בהם בדיוק ערכם, בבהירות ובפשיטות הראויים לתלמידי חכמים שתורתם אומנותם, להחיות את תחייתנו בכל ערכיה ופינותיה...״

עד כאן דברי הרב, המצוטטים בידי ווילבובסקי.

מורי ורבותי, הפרס שנמסר לי ולחברי עמוס חכם, לא ניתן לנו בלבד, כי אם למפעל ״דעת מקרא״ כולו, כשל״דעת״ בלשון מקרא משמע של ידיעה ומשמע של אהבה כאחת, מעין דברי הרמב״ם, בסוף הלכות תשובה: ״אינו אוהב הקב״ה, אלא בדעת שיֵדעהו, ועל פי הדעה תהיה האהבה, אם מעט – מעט, ואם הרבה – הרבה״.

מרדכי אליאש (עליאש)

אומאן, כ״א תמוז תרנ״ב

לונדון, כ״ב אדר תש״י

בן למשפחה מיוחסת [מצאצאי הגר״א מווילנא]. אביו ר׳ עקיבא היה סוחר אמיד וחינכו לתורה, להשכלה ולציונות כאחת. את חינוכו התורני קיבל בתלמוד תורה ובבית אביו, ולימודי חול למד כ״אקסטרן״, כי הלימוד בגימנסיה רוסית היה כרוך בחילול שבת. המשיך לימודיו בבית הספר הגבוה למשפטים ביארוסלאבל, ומשם עבר לברלין ולמד פילוסופיה ובלשנות באוניברסיטה. בעת ובעונה אחת השתלם בלימודי היהדות בבית המדרש הגבוה לחכמת ישראל שבברלין, אצל פרופ׳ הרמן כהן ואחרים.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה עבר לאוכספורד ועסק בלימוד לשונות שמיות.

בעת המערכה על הצהרת בלפור בלונדון, העמיד עצמו לרשות התנועה הציונית ובשנים תרע״ז-תרע״ח עבד כפקיד בהנהלה הציונית בלונדון. על פי הצעת מ״מ אוסישקין עלה ארצה בשנת תרע״ט כמזכיר ״ועד הצירים״ בירושלים, ושימש בתפקיד זה עד תרפ״א.

בירושלים הצטרפו אליו אביו ושרידי משפחתו, שברחו מחרב פטלורה וחבריו הפורעים, לאחר ששיכלו בפוגרום באומאן את אמו, סבו וסבתו.

באותו זמן חזר למקצוע לימודיו הראשון – חוק ומשפט, נסמך כעורך דין ואף החל לעסוק בכך למעשה. עד מהרה נתפרסם כעורך דין מוכשר ביותר וקיבל גם הרשאות מקצועיות מחוץ לארץ. היה בין מייסדיה של הסתדרות עורכי הדין בארץ ישראל וזמן רב עמד בראשה. נתמנה גם כמרצה בבית הספר הממשלתי (המנדטורי) למשפטים.

[כמי שנבחר לשמש כיועץ משפטי לרבנות הראשית, היה לו מגע קרוב עם הרב בבעיות שונות שהתעוררו ביחס למעמדה הרשמי של הרבנות וסמכויותיה, וכן בשאלות שוטפות שהיו קשורות בשלטונות המנדט. ידענותו והשכלתו המשפטית הגבוהה ושליטתו המלאה בשפה האנגלית (ברמתה האוכספורדית), העניקו לו מעמד מכובד אצל פקידי השלטון, והופעותיו בפניהם היו לעזר רב למוסד הרבני העליון, בראשית צעדיו ובהמשך פעולותיו].

שנים רבות כיהן כיועץ המשפטי של הוועד הלאומי וניהל מטעם המוסדות הלאומיים את משפטי המאורעות בשנות תרפ״א ותרפ״ט, ואת ההגנה על העניין היהודי בפני ״ועדת הכותל המערבי״ הבין-לאומית בשנת תר״ץ. גילה אז בקיאות רבה בהיסטוריה, בארכיאולוגיה ובדיני ישראל.

היה פעיל בשטח החיים הדתיים בירושלים וממייסדי ״ישורון״, שהפך תחת הנהלתו בית כנסת מרכזי בעיר ואכסניה של תורה. [הוא מילא גם במשך שנים תפקיד של גבאי ראשי, הרצה שיעורים בתלמוד, ומדי פעם בפעם כיבד את הציבור בתפילתו הערבה בשבתות ובמועדים]. שימש שנים רבות יושב ראש לשכת ״בני ברית״ בירושלים (תר״ץ-תש״ט).

זמן מה קודם פרוץ המאורעות בשנת תרצ״ו, נפצע קשה על ידי משתולל ערבי במרכז ירושלים.

כשנתקבלו הידיעות הראשונות על השמדת יהודי אירופה בימי מלחמת העולם השנייה, נשלח לקושטא לסייע במפעל ההצלה.

אחר המלחמה הגביר השתתפותו בחיים הפוליטיים. הופיע כאחד מראשי היישוב בפני הוועדה האנגלו-אמריקאנית (תש״ו) ובפני וועדת החקירה מטעם או״ם (תש״ז). בשנים תש״ז-תש״ח היה חבר המשלחת היהודית באו״ם, והופיע בפני מועצת-הנאמנות בעת דיוניה הראשונים על מעמד ירושלים, קודם הקמת המדינה.

בחורף תש״ט, לאחר שהכירה בריטניה במדינת ישראל דה-פאקטו, נתמנה ״ציר מוסמך״ ושליח מיוחד של מדינת ישראל בלונדון.

המשימה שהוטלה עליו היתה קשה ועדינה ביותר: יישור ההדורים בין בריטניה וישראל, שיפור היחסים שנתערערו ביותר בימי המאבק לעצמאות ומלחמת השחרור והעמדתם על בסיס מדיני וכלכלי איתן. כבר בראשית פעולתו זכה להערכה רבה מצד הממשלה הבריטית ומצד חבריו בסגל הדיפלומטי. להצלחתו המפתיעה, שהתבטאה גם בהתקדמות המשא ומתן הכלכלי שניהל עם ממשלת בריטניה, סייעו השכלתו ותרבותו הרחבה, הדרת פניו, נועם הליכותיו ותבונתו העמוקה. לא פחות מכן סייעה לכך התנהגותו המסורתית, שעוררה כבוד בלב הבריטים, וריכזה סביבו בהערצה ובגאון את יהדות בריטניה. זו ראתה בהליכותיו, בהתערותו בחיים היהודיים, בביקוריו בבית הכנסת ובקביעתו עתים לתורה, תכונות של נציג נאמן ומתאים של מדינת ישראל.

אנציקלופדיה של הציונות הדתית, כרך א עמ׳ 108-110[161]

---

161. מעריב, י״ד שבט תש״ט; הצופה, כ״ג אדר תש״י; כ״ח אדר תש״י; הארץ, כ״ג אדר תש״י; דבר, כ״ג אדר תש״י; ד״ר ישראל רייכרט, ד״ר מרדכי עליאש ז״ל (שנה לפטירתו), ההד, אדר א-ב תשי״א; לוח ירושלים, שנה יא (תשי״א), עמ׳ רעה-רעו. ג.ב.י.

לאחר פטירתו הפתאומית בשעת עיון בספר, הקדישה לו העיתונות הבריטית (טיימס, מאנטשסטר גארדיאן, ועוד) מאמרי הערכה וציינה את גדלותו האישית ואת תרומתו לתקנת היחסים בין ישראל ובריטניה. ארונו הועלה ירושלימה ומנוחתו כבוד בסנהדריה.

*

כשעבר מאוכספורד ללונדון, הגיע אליו שמע הרב והוא בא להקשיב ללקחו, ונתקשר מאוד לאישיותו ולתלמודו, עד כדי הגדרת עצמו כ״תלמידו המסור לו בלב ונפש״. לעומת זה הכיר בו הרב כ״צעיר יקר ובר-אוריין חשוב״ (אגרות הראי״ה ג, אגרת תתקלד, עמ׳ רמח), שלימודיו הכלליים לא רק שלא הסיחו דעתו מקביעת עיתים לתורה, אלא שהוא שואף להתחזק ביהדותו, שואל כעניין וקשוב כהלכה לדבריו ולהסברותיו של הרב.

חרוזי הברכה שכתב לו הרב, בחודש טבת תרע״ט, לפני עלות הצעיר היקר לירושלים להמשיך בעבודתו במשרדי ההסתדרות הציונית, מעידים על היחס הנלבב אליו ועל ההערכה הרבה להליכותיו הנאמנות לתורה ולמצוה.

הרב מביע שמחת על ש״ידידו האהוב, החכם הנעלה בתורה ויראה״, עולה ל״קרית הקודש אשר בצלצח״, לעבוד ״במכון העם אשר ביהודה״, ומוסיף: ״מעשיך יקרבוך – – – עדין רוח, לב מתנה, אדרת לימודים שלובה אתך ברוח נאמנה״, וחותם ״מאת אוהבך הנאמן״ (אגרות הראי״ה ג, נספחות, עמ׳ שח).

זמן קצר אחרי עליית הצעיר ירושלימה, כבר תפסה עינו החדה את כל המתרחש בבעיית רבנות עיר-הקודש, והוא הזדרז לשלוח אגרת אל הרב אשר בה אנו מוצאים ניסוח מאלף על כל המתרוצצים לנושא נכבד זה. עורך האגרות, שריכז את מה שכתב הרב לאחרים ולא במה שכתבו אליו, מצא לנחוץ – במקרה זה – להכניס בפנים את האיגרת של מר אליאש אל הרב, בגלל חשיבות הניסוח-הניתוח המופיע בה, והרי היא בזה בשלמותה (אגרות הראי״ה ג, נספחות, אגרת יח):

> ב״ה, מוצש״ק ואתחנן, ו׳ מנחם-אב תרע״ט, יפו ת״ו
>
> שלום וכל טוב סלה לכבוד מו״ר הרב הגאון החסיד, איש חמודות,
>
> כקש״ת מוהרא״י הכהן קוק שליט״א
>
> אחדשה״ט, ושלום כ׳ הרבנית מנב״ת תחי׳ ושלום כ׳ בנו הרב נ״י, ואחרי ברכי אותו ברפ״ש לרגלי הניתוח, שלא ידע מכאוב עוד – הנני להודות על חטאתי, ולבקש סליחה על דומייתי, ובאמת כבר החילותי במכתבים אל כת״ר מכבר, ולא יכולתי לגמור דבר, כי אמרתי עוד מעט וכת״ר יופיע בארץ, לגדור גדר ולעמוד בפרץ, ויראה בעיניו ויוכח, ולמה אוסיף מילין והלך נפש על כל המכתבים שיכתבו לו ידידיו וב״מ. והנה עכשיו שמעתי כי כת״ר כבר מתכונן לבוא בש״ט, והחלטתי למהר במכתבי בתור ברכת הדיוט לדרך, ואגב להוסיף אילו דברים קטני הערך על

כל הנעשה והנשמע, לא בתור הלכה למעשה, אלא בתור רשמי איש מהחוץ, ששהה זמן מה בירושלים וראה את מה שראה.

והנה בדרך כלל עלי קודם כל לברר עוד פעם כמה גדולים פה, בין שדרות שונות של הקהל הא״י, **כליון העינים והתשוקה הנמרצה** לקראת בא כת״ר הנה, ואע״פ שטעמיהם שונים זה מזה. הצד השווה שבהם – שכלם ישמחו לשובו. מבין כל אלה אמנם אך מעטים האנשים המקווים כי כת״ר ישפיע בתור כח מאחד, עומד מעל לפניות ובלתי תלוי בדעת כח זה או אחר. המפלגתיות וההתגודדות הכתה שורשים בחיי א״י, וכל קיבוץ אנשים יש לו פוליטיקה משלו, ושואף הוא להכניס אל תוך מחנהו כח חשוב זה או אחר, כדי להגביר את עצמו ולהחליש את מתנגדיו. הבצילוס של ההשלטה ה״בעל כרחית״ של דעות קבוצה על כל הציבור, חדר גם הנה וקנה לו לבבות. והנשק הירושלמי הידוע, ההכפלה של כל מוסד במחנה השני, נעשה לדבר רגיל ויום-יומי; לכם ועד – אנחנו נעשה ועד משלנו, לכם בית דין – אנחנו נעשה בית דין משלנו, לכם שחיטה – אנחנו נסדר שחיטה משלנו וכו׳ וכו׳. וכל כח חשוב הנכנס לארץ עומד במבוכה כשהוא נלחץ אל הקיר בשאלה: הלנו אתה או לצרינו, למפלגת ר׳ פלוני או לאגודת ר׳ אלמוני.

ישנם אנשים בארץ שמחכים לכת״ר, מפני שחושבים הם שיעלה בידם להתפשר אתו ביתר הגיון ורצון הדדי בנוגע לשאלות הזמן, הדורשות עוז הנפש ואבירות הרעיון, הכנסת חדשות ושנוי ערכין, כמו שאלת הישיבות, החינוך בכלל, המשפט העברי וכו׳. יש אנשים המתעמקים במחשבות, היורדים לתוך תוכה של שאיפת הנשמה הישראלית ליצירה חדשה, והמחכים לכת״ר להראות להם את הדרך, לעודד את הרוחות, ולהתחיל במעשים ממשיים, שנחיצותם ניכרת מתוך השקפה רחבה וכללית על המצב, מראש פסגת ההוגה מחשבה שמקורה בנשמת כלל ישראל, ואינה נראה לאנשים שמבטם צד וחוגם קצר, וכל שדה מחשבותם מוגבל לד׳ אמות של מוסד פלוני ורה״ג אלמוני וירושלם דווקא כמו שהיא במנחם-אב תרע״ט! ויש עוד כאלה שחושבים שכת״ר יחזק את ידיהם, ומהם מהמתונים שאין להם עכשיו שום נקודה שתרכז אותם ושיתרכזו סביבה, ושמכל הצדדים קוראים להם: ובשם מי אתם מדברים? הלא לכם בכלל אין איש גדול, איש הרוח, כולם לא קרירא ולא חמימא, מאותו הסוג שנעשה בשנה האחרונה חבר למזרחי ואיננו יודע עדיין אם להתרגז או להשלים. ומהם מהקיצונים המקווים כי כת״ר כולו יעמד על ימינם ואז הם יקראו בקול: הלא גם הרה״ג קוק עמנו, הוא שתמיד המליץ ותמיד התקרב אל הצד השני, גם הוא עכשיו הכיר את מהותם – ויספח אלינו!

ואחרי הכל אפשר שאני אינני מבין די את כל הייחוסים ואת הרוחות החיות בכל האופנים האלה, ובפרט שאני יושב זה כחדשיים ביפו, שהיא יותר רחוקה מירושלים מאשר רואים אותה על מפת א״י, ועובד במקצוע אחר, ואינני נכנס ראשי ולבי לתוך עולם זה של תנועה תדירית וניגודים בלי סוף.

ולכן אסיים במה שהתחלתי: יזכנו ד׳ לראות את כת״ר עם ב״ב הע״י פה. ואז בעיניו יראה ובדעתו ישפוט ויוציא את החלטתו לטובת הכלל.

והנני המברכם בדרך צלחה ובכ״ט, תלמידו המסור בלב ונפש.

מ. עליאש

*

כשעלה ירושלימה הרב מטעפליק, הגאון ר׳ שמשון אהרן פולונסקי,[162] בקיץ תרפ״ב, וידידיו חיפשו דירה עבורו, נחלץ ד״ר עליאש לסייע בדבר (אביו ר׳ עקיבא ז״ל, שהגיע מאוקראינה, הכיר שם את הרב מטעפליק וידע על גדולתו התורנית). והנה נודע לו שיש בידי המוסד הירושלמי הותיק ת״ת-וב״ח [״תלמוד תורה״ (עץ חיים), ו״ביקור חולים״] דירה להשכיר, ומיד פנה אל מרן הרב זצ״ל, שימליץ בפני ראשי המוסד, על השכרת הדירה לעולה הנעלה, בתנאים נוחים, והרי לפנינו המלצתו החמה של הרב:

ב״ה, יום כ״א לחדש מנ״א, תרפ״ב

שלו׳ וברכה לכ׳ ידי״נ הרה״ג מו״ה יוסף זיו שליט״א

כאשר ביקש ממני ידידנו הרה״ח ד״ר מ. עלייאש נ״י לטובתו של הגאון המצויין מוהר״ר שמשון אהרן פולונסקי נ״י שבא מאוקריינא עם בני ביתו, בדבר הדירה שיש לת״ת–וב״ח להשכיר, הנני מבקש בזה להיטיב עם הרב הגדול הנ״ל, שהוא אדם גדול ות״ח חשוב נעלה, וכדאי הוא לכל מיני התקרבות. ראוי שלא לעמוד עמו על המחיר, ולהקל עליו בכל האפשרות. אקוה שיעשו את בקשתי במלוי כל מה שבידם, והנני בזה ידים עוז מוקירם באה״ר.

הק׳ אברהם–יצחק הכהן קוק

אגרות הראי״ה ד, אגרת א׳רכ.

בקשתו זו של הרב נכתבה על גבי פיתקא קטנה, שכן היה הר״י זיו ממקורביו של הרב, ולא היה צורך לפנות אליו בפניה רשמית [עי׳ עליו באנציקלופדיה של הציונות הדתית, כרך ב׳, עמ׳ 29], אולם הרב העלה על דעתו, שלזירוז הענין ראוי שהפונה הישיר אל הר״י זיו יהיה העו״ד המפורסם ד״ר מרדכי עליאש, שהיה מאוד מכובד בירושלים (ויהיה בזה זירוז נוסף למילוי הבקשה בהקדם ובעין יפה), ומיד הוסיף הרב את השורות דלקמן:

באהבה רבה אדרוש שלו׳ יד״נ הרה״ח מוהר״מ ד״ר עליאש שליט״א. תשואות חן חן לו על דבריו היקרים. הפתקא להר״י זיו נ״י, טוב הוא לדעתי שתבוא אליו ע״י כבודו, שבודאי תהיה לטובתו של ידידנו הרב הגאון מוהרשא״פ שי׳.

ידידו הנאמן

אברהם–יצחק הכהן קוק

---

162. עי׳ עליו בליקוטי הראי״ה א,עמ׳ 190-177.

לדמותו של ד״ר עלייאש ז״ל, ראוי להביא כאן את השורות דלקמן, מפי כתבו של נכד הרב מטעפליק ז״ל:

> ידיד-נפש היה לו לסבא זצ״ל, העו״ד המפורסם ד״ר מרדכי עלייאש ז״ל, סבא היה פונה אליו בתואר ״יודע דת ודין״ (התואר עורך-דין – היה אומר – שייך רק להקב״ה: ״לא-ל עורך דין!״). מדי חודש בחדשו היה מוסר לידי סבא סכומי כסף על מנת לחלקם לעניים כפי ראות עיניו, וסכומי כסף אלו היו מספיקים לפרנסת כמה משפחות לחודש ימים.
>
> ליקוטי הראי״ה א, עמ׳ 187

לצערנו אין בידינו חומר מספיק על המגעים שהיו להרב עם העו״ד המוסמך, בעל העמדה הבכירה בירושלים, אם כי ודאי היו אלה מרובים, אם במה שקשור לעבודת הרבנות הראשית ואם בהרבה עניינים של צורכי הכלל וצרכי הפרט, שעצתו או עזרתו של ד״ר עליאש היתה נחוצה שם. ורק ממה שהתרחש בשנה שלפני שנת חייו האחרונה של הרב, בענין משפט סטאבסקי, למדים אנו באיזו מידה ראה הרב את ד״ר עליאש כאישיות מוסמכת בנושא חמור זה בימי התחלת המשפט, ועד מה הכריע המידע האחראי הסודי שקיבל הרב ממנו, על קביעת עמדתו הפומבית הנועזה בעד חפותו של הנאשם, בניגוד לפסק דינו של בית המשפט הבריטי.

בראשית משפט סטאבסקי, כשעדיין רבה היתה המבוכה בפרשה הסתומה של רצח ארלוזורוב, היה עו״ד ד״ר עליאש אחד מנציגי התביעה, וכשפנו אל מרן הרב זצ״ל וביקשו את התערבותו, סירב להענות לבקשה:

> באחד ממאמריו מספר הסופר בן-ציון כץ, כי פעמים מספר, לפני שנתגלתה פרשת עבדול מג׳יד, ניסה להניע את הרב קוק להיכנס בעובי הקורה להצלת הנאשמים החפים מפשע, אך הדבר לא עלה בידו. לנוכח כל הראיות שציטט בפניו כץ, היה הרב משיב: ״הן הד״ר מרדכי עליאש הוא אדם דתי, נאמן עלי מכל הבחינות, והוא ודאי יודע מה שאתה יודע, ואם הוא – מצד הסוכנות, כבא-כוח התביעה האזרחית – מאשים, לא אוכל לנקוף אפילו אצבע קטנה להגנתם.
>
> חוץ מזה אני מקבל על עצמי לעבוד בכל כוחי, שלא לתת למשפט מוות לצאת לפועל, אם יהיה פסק דין כזה, מפני שלפי דיני ישראל אין עונשים על פי עדות של עד אחד, גם כשיש סיוע לעדותו, כפי המשפט האנגלי״.
>
> פרופ׳ יוסף נדבה, מבוא לספר ״המשפט״ של אבא אחימאיר,
> תל-אביב תשכ״ח, עמ׳ נב

אולם בהמשך הדברים, הרי מלבד הגילויים על ריקמת העלילה, שהגיעו אל הרב בסודי-סודות בשם הקצין-החוקר בכור שיטרית ז״ל, היה זה עו״ד ד״ר עליאש שפרש מן התביעה אחרי שנוכח לדעת בחפותו של הנאשם, והיה גם הוא משענת חזקה שנתנה

להרב את העזוז ואת האומץ להכריז בפני אלוקים ואדם שסטבסקי חף מפשע (ראה פרטי הדברים ב״ליקוטי הראי״ה״, ח״א, עמ׳ 393-394, וראה ספרו של אב״א אחימאיר ״המשפט״, עמ׳ נד).

וכך כותב פרופ׳ יוסף נדבה:

> ותנא דמסייע היה לו לשיטרית בהבאת דבר האמת לרב קוק, הלוא הוא ד״ר מרדכי עליאש ז״ל, שהיה ממקורביו ומיועציו של הרב. חלקו של ד״ר עליאש במשפט רצח ארלוזורוב היה בו מתהפוכות הגורל. לראשונה נימנה עם ארבעת עורכי הדין מטעם ״התביעה האזרחית״, כלומר על צד הקטגוריה, ולבסוף נעשה, בעקיפין, מליץ יושר לסניגוריה. ביוני 1934 הוטל עליו להגן על אחיו של עבדול מג׳יד במשפט רצח שבו היו מעורבים ערבים בלבד. ב-19 בחודש נפגש בבית הסוהר עם לקוחו, ובו-ביום גם עם אחיו, והנה שמע מפי שניהם הודאה ברורה, כי אמנם עבדול מג׳יד ועיסא דרוויש הם שרצחו את ארלוזורוב. ד״ר עליאש הזדעזע מן הגילוי ומסר את ההודאה בהצהרה בפני השופט הבריטי קרסל, ועוד קודם לכן סיפר את כל הפרטים לרב קוק.
>
> הצופה, י״ד אלול, תשל״ג [וראה ״המשפט״ עמ׳ 212]

*

והרי בזה הקול-הקורא, אשר פרסם מרן הרב זצ״ל ביום ה׳ תמוז, תרצ״ד, ואחרי חתימתו מופיעות חתימות גדולי הרבנים בא״י:

> אנו הח״מ, מוצאים את עצמנו עומדים במאורע כזה, המחייב אותנו להעיר את הלב של כל ישראל ושל האנושיות הישרה בלבב, על דבר הסכנה הגדולה, שבירושלים עומד כעת דם נקי להשפך חלילה, אם לא נקום כולנו כאיש אחד בכל רוח הקדושה, הצדק והכבוד, להגן על הנפש הנקיה שלא תִסָּפֶה, ח״ו, ושלא יהיו עלינו דמים – אברהם סטבסקי.
>
> יכולים אנו כולנו להעיד, מתוך הכרתנו המצפונית הטהורה והברורה, לפני אלוקים ואדם, שהוא נקי לגמרי מאשמת רצח ד״ר ארלוזורוב. האמת המוחלטת הידועה לנו מכל הצדדים, היתה כאן דווקא בחלקו של המיעוט מהשופטים, שהתנגד לפסק–דין זה והכיר אותן למשפט של שפך דם נקי.
>
> אסור לנו לעמוד מנגד. כל מי שיש ניצוץ אלוקים בלבבו מכל ישראל ומכל האדם, חייב למחות נגד החטא הזה של שפיכות דם נקי וצדיק, ולהשפיע בכל מה שבידו לתקן את עיוות המשפט הזה, ולהציל את הקרבן הטהור הזה, את אברהם סטבסקי, ולהשיב לו בלא איחור את צדקתו ואת חופשתו הגמורה.

הגרא״ז מלצר ז״ל והגרצ״פ פרנק ז״ל הוסיפו כמה שורות: ״הננו מצהירים מתוך מצפון לבבנו, כי אברהם סטבסקי הוא נקי, ואין לו קשר למעשה הרצח״.

מרן הרב זצ"ל פרסם כרוז נוסף:

אחינו היקרים, כל המפלגות בארץ ובגולה, הנני חש לעצמי חוב קדוש, לדרוש מכולכם ביחד, כעת לאחר המשפט, להתאזר ברוח נכון, בשקט ובסבלנות, ולחדול ממריבות-אחים, בציפייה שמשפטנו לאור יצא, וישועת ד' על עמו תקרב לבוא.

*

אברהם סטבסקי נידון למוות בקיץ תרצ"ד, אך בערעור שהוגש - זוכה סטבסקי מאשמה ושוחרר.

אחינו היקרים!

כל המפלגות בארץ ובגולה!

הנני חש לעצמי חוב קדוש לדרוש מכלכם ביחד, כעת לאחר המשפט, להתאזר ברוח נכון, בשקט ובסבלנות, ולחדול ממריבת אחים בציפיה

שמשפטינו לאור יצא

וישועת ה' על עמו תקרב לבוא

אחיכם הנאמן אברהם יצחק הכהן קוק

דפוס יחיאל ורקר ירושלים.

הרב שמעון סטרליץ ז"ל

ליובאן (ליטא) ה'תרס"ו – ירושלים, ה'תשט"ו[163]

בראש הספר **"שם משמעון"** משארית תורתו של הגר"ש סטרליץ ז"ל (ירושלים תשכ"ב), כותב הגאון ר' שלמה-יוסף זוין ז"ל, העורך הראשי של האנציקלופדיה התלמודית:

הגאון-המחבר רבי שמעון סטרליץ, זכרונו לברכה, היה מושל בכל מכמני התורה, בזרעים כבמועד, ובקדשים וטהרות כבנשים ונזיקין, ובכל מקום חודר לשיתין, למעמקי העניינים ומצולות ההלכות, וחושף בכל מקום את נקודת היסוד, את האור הגנוז. חושף ומנהיר, מבהיר ומסביר. ולא לעצמו החזיק הטובה. חברים וידידים לו בכל חוגי התורה בארץ, והם התחממו לאורו. שאבו ממנו בדרך משא ומתן של הלכה הבהרת עניינים קשי ההבנה, ונהנו ממנו עצה ותושיה.

מבית המדרש של הישיבות הגדולות נוסח ליטא יצא – וגוון מיוחד לו. אינו מסתפק בהעמקה ההגיונית בלבד. מרחיב הוא את היריעה, כל הראשונים הדנים באותו עניין, בין במישרין ובין בעקיפין, באים בחשבון. בין שהם משמשים לנקודתו היסודית כתנא דמסייע, ובין שרואים בדבריהם סתירה, עקרונית או חלקית, לחידושו. מקיף הוא את כל הראשונים ומבאר את שיטותיהם. חילוקי דעותיהם והבדלי גישותיהם, אם ישנם כאלה. ולשון למודים נתן לו ד', בעל פה ובכתב. כשהוא מרצה את דבריו לפני חברים מקשיבים, הרי הם מאירים ושמחים. וכשהוא עורכם על הגליון בכתב, הרי עט סופר לו, מסדר את הדברים בהרצאה שיטתית ובצורת הבעה נוחה להיקלט.

תחנות חייו מעטות. בתרס"ו (לערך) בלובַן הסמוכה לסלוצק (רוסיה) נולד. בישיבת קלצק (פולין) יצק מים על ידי הגאון ר' איסר-זלמן מלצר ז"ל. בתרפ"ו עלה לירושלים וקיבל תורה מפי גאון ישראל הגרא"י הכהן קוק זצ"ל בישיבת "מרכז הרב", מקום שעלה ונתעלה, נתחנך ונתגדל בכל שיעור קומתו. בז' טבת תשט"ו תקפתהו מחלת לב, ואיננו כי לקח אותו אלקים.

הוא לוקח מאתנו בדמי ימיו, והספיק לא רק להשאיר מה שהשאיר בכתובים, אלא אף להשתתף בעבודת יצירה תורנית גדולה, שהיה אחד מעמודי התווך שלה – העבודה **באנציקלופדיה התלמודית**. עוד מראשית העבודה של האנציקלופדיה נקרא להשתתף בעריכתה. במרץ ובשקידה התמסר לעבודה רבתי זו, והרבה מיגיעתו ותורתו שקועים בכל כרכי האנציקלופדיה.

[ובשורות הערכה, בראש הכרך השביעי של האנציקלופדיה, מוסיף הגרשי"ז ז"ל וכותב: גדולתו בתורה, בקיאותו המפליאה, ידיעותיו המקיפות, צלילות דעתו, שקדנותו העצומה, הבנתו הישרה – כל אלה חוברו יחדיו ויהיו לכלי-תשמישו של גאון מופלא זה בעבודתו].

---

163. עוד על הרב שמעון סטרליץ, ראה פרק מיוחד בספר בשדה הראי"ה, עמ' 418-427, ובספר ליקוטי הראי"ה ב' עמ' 184-183.

וגדול היה ר׳ שמעון אף ברב-גוניותו, בתורה ובמחשבה ובמידות, הוגה דעות ומתעמק בהשקפת עולם במחשבת היהדות. סלל בנתיבותיו של מורו הגדול מרן הגראי״ה הכהן קוק זצ״ל, שמאז עלותו לירושלים להסתופף בצלו, לא זז מרן הרב מחבבו עד לאחת. ו״כמים הפנים״, אף התלמיד לא זזה ידו מתוך ידו של הרב. ובמידות היה נקי הדעת, בענווה ובצניעות התהלך את כל אדם. טוהר דרכו, אצילות מידותיו וענוות רוחו היו למופת.

*

יקר היה ר׳ שמעון בעיני הרב. הוא העריך מאוד את למדנותו, שקידתו, רוחב מחשבתו ואצילות רוחו, והוא זכה ליחס של חיבה וקירוב-דעת.

תנאי החיים הקשים בשלהי מלחמת העולם הראשונה, בשנות המהפכה ברוסיה, והנדודים מעיירת מולדתו ליובַּאן במעבר הגבול לפולין, וימי פת-במלח בישיבת קלצק, נתנו אותותיהם במצב בריאותו של ר׳ שמעון, אף גם אצילותו מנעה ממנו בקשת עזרה. גם כשזכה לעלות לארץ, סבל בדומיה במשך שנים. אולם כשגברו עליו כאביו ונודע סבלו בבית הרב, חש הרב לעזרתו, ואחרי התייעצות עם רופא שלחו לחמי טבריה. כעבור שנתיים הגדיל לעשות למענו, ושלחו על חשבון הישיבה לדרוש ברופאים מומחים בוינה.

והרי לפנינו שני העתקי מכתבים שנשתמרו בגנזי בית הרב:

ב״ה יום כ׳ לחדש ניסן תרפ״ח

לכבוד האדון הנכבד הרופא אשר לחמי טבריה,

בעיה״ק טבריה

כאשר נסע לטבריה עפ״י פקודת הרופא, להתרפא במרחצאות החמין, אחד מחשובי בחירי ישיבתנו הק׳, הרה״ג הנעלה מר שמעון שטרליץ שליט״א, שבודאי כבר ביקר ויבקר אצל כב׳.

על כן אבקש בזה מאוד ממע״כ להקדיש להצעיר הנעלה הנ״ל, תשומת לבו החשובה, ולהשתדל בכל האפשר להקל לו את סדרי הרחיצה, וכל הנחוץ לו להבראתו, במשך ימי שבתו שם.

בברכת התורה והחג, בתודה מראש.

בשם כ״ק מרן אדמו״ר הגאון שליט״א

ב״ה, יום י״ב מנ״א תר״צ

למעלת כבוד הקונסול הנכבד לממשלת אוסטריא,

אבקש בזה מאוד מאוד ממע״כ לסדר את רשיון הכניסה לאוסטריא למר **שמעון שטרליץ**, מבחירי חשובי תלמידי ישיבתנו המרכזית, אשר בגלל מצב בריאותו הוא דרוש לנסוע לווינא, לדרוש ברופאים המתמחים שם, **והנני אחראי עליו באחריות**

שלמה וגמורה שלא יחסר לו מאומה לספוק צרכיו בהיותו שם ולא יפול למשא על מי שהוא שם.

אקוה ואבטח שמע״כ ימלא את בקשתי הנמרצת הזאת, וייטיב לסדר לתלמידי הנ״ל את רשיון הכניסה לווינא בהקדם היותר אפשרי, כדי שיוכל להספיק לנסוע באניה המפלגת ביום רביעי הבא, ואביע לכ׳ את תודותי המרובות על זה מראש.

בכבוד רב
[חתימת הרב]

*

לא רבים הם דברי ההגות שיצאו מפי כתבו המבורך של הגר״ש סטרליץ ז״ל, והנה זיכה אותנו במאמר הערכה מרומם על מרן הרב זצ״ל, בו רואים אנו כיצד עמד על גובהו הרוחני המופלא. הרי קטע מתוך המאמר:

״זכה רבנו הגדול זצ״ל כאחד מיחידי הדורות לתואר **קדוש**, תואר אשר לא רבים זכו וזוכים לו. – – – מהות הקדושה היא התמדה, רציפות ושלמות של חיים עליונים טהורים ושל השגות חודרות בלתי-פוסקות, – – – כל התגלות עליונה זמנית, כל הרגשה נעלה שאינה נמשכת ותמידה בנשמה, תהא נשגבה ורוממה, הקדושה ממנה והלאה. כל עוד שאין רציפות והתמדה של חיי אמונה נשגבה, של התדבקות במקור הנצח ללא היסח הדעת – אין קודש (היסח הדעת פוסל בקדשים).

רק אדם הנמצא בתוך ׳ספירה׳ עליונה של אמונה טהורה, הממלאה את כל ישותו ללא שיור; אדם החי חיים טהורים מתמידים, קבועים וצמודים ללא חציצה למקור החיים; אדם החי חיים של ׳הרגשת אלהים׳ אינטנסיבית, הזורמת בנשמתו זרם שוטף ללא הפוגות; אדם החי חיים של הימצאות תמידית בתוך ה׳ספירה׳ של הרצון העליון, מקשיב לסוד שיחו ומגשים אותו במעשים טהורים, בקיום מצוות ושמירת תורה על כל פרטיה ודקדוקיה – רק אדם כזה זוכה לדרגת ה׳**קדושה**׳.

אדם עליון כזה היה רבינו. גדולת רבינו לא היתה רק בחריפותו העצומה ובבקיאותו המפליאה בכל חדרי תורה, בקליטת רוחו הגדולה את כל קנייני הרוח שנתחדשו במשך תקופותיה ודורותיה המרובים של היהדות הצרופה, בהגותו ובמחשבתו המקורית שפתחה לפנינו שערי ׳אורות׳ למקדש התורה והיהדות, ביצירתו שיטה פילוסופית-אלוהית המקפת את הבעיות הנצחיות על האלוהות, העולם והאדם (שעל ביאורה והסברתה יש ליחד מחקרים שלמים), לא רק בשטף שירת נשמתו הפיוטית הגדולה, שעמדה על יד המעיינות הראשונים של נשמת העולם, והקשיבה קשב רב ל׳זמרת הכבוד׳ הנצחית ודלתה ממנה מלוא חפניים – עיקר העיקרים של גדולת רבינו הוא בזה, שנשמתו היתה טבועה בחותם הנצח. מעולם לא ירדה שכינת אישיותו הנשגבה למטה מעשרה טפחים. אמונה באלוהי-חיים, זכה וצרופה, היתה תוססת בנשמתו פנימה ללא הפוגות, עוברת על גדותיה ומשקה

ומחיה נשמות צמאות אחרות. צדיק יסוד עולם זה, היה חי ברציפות בלתי-מוסחה באמונתו זו הצרופה, ש׳דעת אלהים׳ – ׳דעת׳ בחינת הכרה והשגה, ו׳דעת׳ בחינת ׳דבקות׳ – היתה צרופה אליה. הוא היה נמצא תמיד ב׳קרבת אלהים׳ ושרוי היה תמיד בתוך ה׳ספירה׳ של הרצון העליון ובתוך ׳ספירת׳ ההגשמה של רצון עליון זה, בקיום מצוות ושמירת תורה על כל פרטיה ודקדוקיה, באהבת האדם ובאהבה מיוחדת לישראל עם סגולת ד׳׳.

מהמקור, ירושלים תשכ״ט, עמ׳ מז-מח

ולדברים שבכתב נוסיף בזה גם דברים שבעל-פה, שנרשמו בשעתם על ידי הרב צבי קפלן (שליט״א) [ז״ל]:

בשיחתו תיאר את הרב קוק כיצד היה מטייל עמו בין הסלעים והגבעות, בשדות אשר בסביבות שכונת קרית-משה שע״י ירושלים, במקום שהיה הרב שוהה למנוחת הקיץ, וכיצד היה הרב מתרומם ומתנשא תוך בדידות זו בחיק הטבע בחברת תלמידו, ואיך היה נושא מדברותיו הנשגבים על גוי ואדם. ואף דברים מרים וכואבים השמיע אז הרב באוזני תלמידו, על אלה שאינם מבינים כי תפקידם לקרב לבבות, לגלות לדור את המאור שבתורה.

ויש שסיפר על גאונותו של הרב בהלכה, כיצד הרכינו ראש לפניו גאונים ידועי-שם. פעם, כמדומה באחד מימי חול-המועד, היה ר׳ שמעון נוכח בעת שישבו לפני הרב שני גדולים כאלה. הם הציעו לפניו ענין מוקשה בהלכה, שנתחבטו בו הרבה ולא מצאו פתרון. והנה הרב מיישב הכל – והדברים מאירים. ואותו גאון פונה לנלווה אליו ואומר: כמה התייגענו בדבר זה, ובא הרב ומושיט לנו בקנה...

אף סיפר על הופעות שונות של הרב במקומות פומביים, בהם נשא מדברותיו. התלמיד המסור, ר׳ שמעון, יש שהיה נלווה אל הרב אף למקומות אלו. שם לא הסתפק בהקשבתו שלו לדברי רבו, אלא היה מתבונן בפניהם של המאזינים השונים, לראות מה הרושם שעושים דברי הרב עליהם. והיה נהנה בראותו כי יש רושם, כי פני המאזינים נלהבות ומתפעלות.

שם, עמ׳ קכ-קכא

*

> ״ויקרב את קרבן העם – זו הקרבת בחי׳ האורות הנטועות בישראל ממקור האור, אשר נשתנו באמצעות החטא, כי השינוי בנפש יחייב ההרחקה, – – – ובאמצעות העבודה שעשה אהרן, יגיד הכתוב, כי הקריב קרבן-העם, פי׳ שהקריב כל הרחקותם״.
>
> אור החיים, ויקרא ט, טו

הרב חיים-יעקב לוין ז"ל

ליובאן (ליטא) ה׳תרס״ו – ירושלים, ה׳תשט״ו[164]

נסתלקה מעולמנו דמות תורנית ייחודית, בן גדול לאב גדול. הגאון ר׳ חיים-יעקב לוין בן הצדיק ר׳ אריה לוין, זכרונם לברכה.

מרן הראי״ה זצ״ל כתב עליו כבר בשנות בחרותו: ״תכנתי את רוחו הטהור ואת נפשו העדינה המלאה חמדת מידות טובות ויקרות, ואת כשרונותיו הנעלים אשר בהם עלה ונתעלה במעלות רוממות, ומחדש בטובו חידושים מסולאים בפז, ומובטחני בעז״ה שיגדל ויהיה לאחד מגדולי הגאונים אשר בהם ישראל יתפאר״. (המכתב המלא – לקמן עמ׳ 315).

חביב מאוד על הרב היה הילד המוכשר והעדין עוד משנות ילדותו. כל פעם שר׳ אריה היה בא אתו אל הרב, היה מקדיש לו תשומת לב, שואל אותו על לימודיו ונהנה מתשובותיו המדוייקות, ומבקש שיבוא אליו עוד. רצה ר׳ אריה, שגם בזמן שאין בידו להגיע אל הרב, ילך בנו לבדו, אולם, כדרך הנערים בעלי-הנפש, התבייש חיים-יענקלה לבוא לבדו אל הרב.

כשסח ר׳ אריה את הדבר להרב, יעץ לו הרב עצה טובה: הואיל ושמורים בביתו ספרים חשובים, ישלח, אפוא, ר׳ אריה לוין מידי פעם בפעם את חיים-יענקלה עם אחד הספרים, בהוראה מפורשת שהספר יקר הוא ויש למסור אותו רק לידי הרב ממש...

כשהופיע ספרו הראשון ״חיל המקדש״ על סוגיות עמומות בסדר קדשים, עורר המאורע התרגשות באוהלי התורה. בעלי תריסין המה ראו כן תמהו, איזה מרחב ידע, איזה עומק הבנה, ואיזו בהירות ניסוח והסברה.

היה זה חידוש בחוגי הישיבות בירושלים, שצעיר רך בשנים כבר עוסק בסדר קדשים, שכרגיל עסקו בו בני-עלייה קשישים. והנה כעבור שנים, כשהופיע ספרו ״חיל המלך״ (סיאטל-ושינגטון תש״ד), נתגלה בעקיפין – מתוך דברי הקדמתו – שהיתה זו עצתו-הדרכתו של מרן הראי״ה זצ״ל, אשר בסוד-ישרים עם ת״ח מיוחדים, גדולי-דעה, עורר אותם להקדיש זמני לימוד ועיון מעמיק בהלכות הקודש והמקדש (וכבר בעלותו ירושלימה נתן ידו ליסוד ישיבת **״תורת כהנים״** בעיר העתיקה, אלא שבגלל צוק-העיתים – המצב הכלכלי הקשה – לא החזיקה מעמד).

---

164. עוד על הרב שמעון סטרליץ, ראה פרק מיוחד בספר בשדה הראי״ה, עמ׳ 418-427, ובספר ליקוטי הראי״ה ב׳ עמ׳ 184-183.

אין פלא אם כעבור שנים אמר הרב חיים-יעקב לוין ז״ל: ״האישיות שהשפיעה עלי ביותר, זהו מרן הרב זצ״ל״, כי מגיל הילדות ואילך היה לו קשר חזק עם הרב, עם למדנותו, ועם כל העושר הרוחני ששפע מדמותו העילאית.

בעצתו של ידיד בית-אבא, מורו ורבו בישיבת ״עץ חיים״, זקן ראשי הישיבות, הגאון ר׳ איסר-זלמן מלצר ז״ל, המציין שהוא ״עילוי עצום״, ובהמלצתו החמה של מרן הראי״ה זצ״ל, נסע לחו״ל ללמוד תורה מפי ראש הישיבה העמקן הגדול, ר׳ ברוך-בער לייבוביץ ז״ל, תלמידו המובהק של הגאון המופלא רבי חיים מבריסק ז״ל. שם גדל ועלה ״בחריפות ובקיאות ברוב עמקות וסברות ישרות״. הגאון ר׳ ברוך-בער ז״ל, שלח מדי פעם בפעם את העילוי לבריסק, לקבל תורה גם מפי רבה הגאון העצום ר׳ יצחק-זאב סולובייצ׳יק ז״ל, והתלמידים הותיקים התפעלו מאוד מהכבוד והחיבה שרחש רבם הגדול לצעיר הירושלמי, מתוך הערכה מיוחדת לעומק הבנתו ויושר שכלו.

אכן, גדול היה בתורה, ולעומת זאת גם גדול במידות. עילוי מבריק היה מנעוריו בלימודיו, אציל נקי-הדעת היה באורח חייו ומצניע לכת בהליכותיו. נשמה טהורה היתה בו שנחצבה ממחצב אבני ירושלים של מעלה.

גדול ההלכה היה גם גדול במחשבה, ואם מיחסו של ר׳ אריה אל הרב, יחס של הערצה עמוקה, למד הבן מגיל צעיר לעמוד בפני הרב בחרדת קודש, הרי עם התבגרותו הגיע להכרת גדולתו התורנית, ואף לעמוד על מרחבי-מעמקי רוחו העילאית, והוא נשא את נפשו לפרש את הספר הסתום של מרן הראי״ה זצ״ל – ״ראש מילין״, מדרש האותיות והטעמים וכו׳. ספר רמז וסוד, עשיר שירה וחזון, היונק ממעיינות הנסתר ומתנשא לשמי-שמיים. והפירוש שמור בעזבונו הרוחני הגדול.

היה בו צירוף נדיר – פקחות מפוכחת וראייה חודרת של מוח חריף-מנתח, יחד עם רוח טובה, סלחנית-פייסנית, ודרכי-נועם של ענווה ופשטות. ראוי היה לשמש ברבנות גדולה בישראל או בראשות ישיבה מפוארת, אלא שנתקיים בו ״יצו ד׳ אתך את הברכה באסמיך״ – רובה של ברכת אישיותו המגוונת נשארה סמויה מן העין, אורה נגנז במעמקיה, טמונה ומכוסה בפנימיותה.

בנסיבות הזמן גלה לחו״ל. הקים ישיבה בסיאטל-וושינגטון ואח״כ כיהן ברבנות בג׳רסי סיטי. אולם, כשחזר לארץ, סירב לקבל את רבנות ירושלים, והעדיף פינה קטנה בה ישב על התורה ועל העבודה. מידות הלב הצנוע, נחלת בית-אבא, גברו על כשרונות המוח המבריק, מתנת-מרום. הנשמה העילאית סובבה-הקיפה וסגרה על איש התבונה המעשית – ״עילאה גָבַר״. ״לא ברעש ד׳״, לא בצלצלי שמע ולא בצלצלי תרועה. במושבה שקטה, פרדס-חנה טבולת העצים והפרחים, נשמע קולו הצנוע עד יומו האחרון, קול דממה דקה בכהנו בקודש, כרבה ומורה הנערץ-החביב של קהילה נכבדה בישראל.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

רבה היתה הערצתו של הרח״י לוין ז״ל ליקרת מידותיו של הרב, וכמה פעמים חזר וסיפר על מאורע מאלף ששמע מפי אביו ר׳ אריה לוין ז״ל:

פעם ביקש ר׳ אריה מהרב המלצה עבור אדם שהיה זקוק לנסיעה דחופה לחו״ל לצרכי ריפוי. אותו אדם היה ממשפחה ירושלמית שנודעה בהתנגדותה החריפה לרב, אף על פי כן לא היסס הרב כלל וכתב מיד את ההמלצה הנדרשת. (עי׳ לעיל עמ׳ 214).

לאחר שלקח ר׳ אריה את ההמלצה וירד לחצר ״בית הרב״, יצא הרב למרפסת הבית הפונה לחצר וקרא לר׳ אריה לחזור. כשעלה חזרה אמר לו הרב: ראה מה עושה נגיעה, בגלל כך שכחתי קודם שיש לי אפשרות גם לכתוב המלצה לחברת הנסיעות שתוזיל את המחיר. מיד ישב וכתב את ההמלצה ומסרה בידו.

כשסיפר ר׳ אריה את המאורע לבנו, הוסיף בהתפעלות: ראה עד כמה הגיעה מידת החסד וההטבה של הרב. ועד כמה הגיעה מוסריותו וביקורתו העצמית.

*

אברהם–יצחק הכהן קוק
הרב הראשי לארץ ישראל
האב״ד בעיה״ק ירושלים תובב״א

ב״ה יום ט״ז לחדש מנ״א, תרצ״א

הנני בזה להודיע לרבים וכן שלמים את מעלת חתן–תורה המפואר, ידידי החביב, הרה״ג החו״ב סוע״ה מו״ה **חיים–יעקב לעווין** שליט״א, בנו של כבוד אהובי, הרב המאור הגדול, צדיק וישר, מו״ה **אריה לעווין** שליט״א, שהוא נוסע כעת לחו״ל נסיעת–ארעי להיות גולה למקום תורה, הרחק מטרדות הרגילות בבית מולדתו המעכבות לפעמים את השקידה הנכונה.

וכאשר הרב החתן היקר הנ״ל הוא אחד מיחידי–הסגולה שבין צעירינו תופשי התורה, שכבר רכש לו מידה חשובה של חריפות ובקיאות בטעם זקנים, קנקן חדש מלא ישן המחוברת לו עם יראת ד׳ טהורה, ומידות יקרות תרומיות, הראויות לעטר כל ת״ח גדול וותיק בישראל, על כן תקוותי חזקה שכל גדולי דורנו שבגולה, אשר יהיו עמו בהכרה, יעטרוהו רצון וכבוד ויחזקו את ידיו בקודש, למען יחזק ויתעלה ויוציא אל הפועל את כשרונותיו הנעלים מאד, ויהי׳ בע״ה לאילנא רברבא ולאחד מגדולי ישראל המצויינים, לשם ולתפארת.

והנני חותם בברכה לכבוד תוה״ק והוגיה,
מהר הקודש מירושלים

הק׳ אברהם–יצחק הכהן קוק

אברהם–יצחק הכהן קוק
הרב הראשי לארץ ישראל
האב״ד בעיה״ק ירושלים תובב״א

ב״ה יום ח״י לחדש אלול, תרצ״ד

הנני בזה בכל לשון של חיבה להודיע באהבה רבה, את פאר מעלת האי צורבא דרבנן דחזינא לרישיה ביני עמודי התורה, אשר הִרבה מקנתו ברב חכמה ודעת, הוא ידידי וחביבי צמוד בלבבי, החתן הנעלה הרב הגאון החריף ובקי סוע״ה אוצר נחמד מו״ה **חיים–יעקב לעווין** שליט״א, אשר ידעתיו מנעוריו לאחד מיקירי ובחירי תופשי התוה״ק בעיר–עז–לנו ירושלים עיה״ק ת״ו, ואשר תיכנתי את רוחו הטהור המלא יראת ד׳, ואת נפשו העדינה המלאה חמדת המידות הטובות והיקרות, ובטוב כשרונו הנעלה ויגיעתו הגדולה בשקידת תוה״ק, עלה ונתעלה במעלות רוממות, ומחדש בטובו חידושים יקרים ומסולאים בפז על משקל הצדק והיושר נשקלים ומלאים הם חריפות ובקיאות וראויים הם לעלות על שולחן מלכי רבנן גדולי הדור, ומובטחני בע״ה שיגדל ויהי׳ לאחד מגדולי הגאונים אשר בהם ישראל יתפאר.

והנני בזה חותם בברכה נאמנה לכבוד תוה״ק והוגיה כנפשו היקרה ונפש ידידו נאמן אהבתו לעד.

הק׳ אברהם–יצחק הכהן קוק

״חכמת – זה סדר קדשים״ (שבת לא, א)

מתוך הקדמת הרב חיים-יעקב לוין לספרו ״חיל המלך״

מבין כל גאוני זמננו וראשי הישיבות, עולה ומתבלטת לפנינו באופן מיוחד תמונתם הנהדרה ואישיותם הנפלאה של אותם שני הכהנים הגדולים, קדושי עליון, ששימשו במקדשה של האומה בדורות אלו, בכל אומץ לבם ורוחם הטהורה. את כל גאונם וזיו תפארתם, רעיונותיהם ומחשבותיהם, כוחם ומרצם, מסרו לציבור והאצילו מרוחם הגדולה על העם כולו.

הראשון, ראש גולת אריאל, מרן רבינו ישראל-מאיר הכהן זצ״ל, ואחריו מרא דארעא קדישא, מרן רבינו אברהם-יצחק הכהן זצ״ל, שמלבד מסירותם הגדולה ועבודתם הכבירה והנאמנה לתורה ולעם, הכניסו תוכן חדש במהלך המחשבה של חיי התורה.

הם צפו וראו ברוח קודשם ובבינתם הרחבה, ועינם החדה חדרה לתוך קודש קדשים של האומה, והתחילו בתנועה גדולה להכניס את לימוד **סדר קדשים** בישיבות. הם ראו בזה לא רק לימוד חדש של איזו מסכתות בש״ס, שהיו מוזנחות קצת, כי אם אופק חדש ורחב להתפתחותה של המחשבה בחיי התורה. הם ראו בזה את האיחוד המוחלט של ההלכה והאגדה, כי כמה מן היופי והזוהר שבאגדה מתנוצץ מתוך אלו ההלכות, שמקורן

נובע מאותו המעיין הנצחי של עתידו המזהיר של עמנו, והעוסק בהלכות אלו מתקשר מעצמו בכל לבו ונפשו, לאותו העתיד הגדול המתגלה לפניו בכל זהרו והדרו, מבעד לענני החושך המקיפים אותו בהווה.

והנסיון הוכיח את אמיתות נבואותיהם, עד כמה השפיע לימוד זה אומץ רוח, תקווה ותשוקת לימוד לכמה מאות מבני הישיבות, שמצאו בו עידוד לרוחם וסיפוק לנפשם. וכמה מן הקטנות ישנה אצל רבים, ואפילו בין החכמים, המתייחסים קצת בביטול להתפשטות לימוד זה בין הישיבות. לו טעמו כי אז הבינו את גודל קדושת לימוד זה וערכו החשוב בחיינו.

*

אף שכל התורה כולה היא שכיית־החמדה, ובסגולתה תלוי אושרנו וישועת ערי אלקינו, יתרון הֶכשר ניתן לסגולה זאת, **בהגיוננו במצות הקודש והמקדש, וכל התורה התלויה בארץ**, אשר ד׳ אלקינו דורש אותה.

השי״ת נתן **בתלמוד** תוה״ק סגולה גדולה שהוא מביא לידי **מעשה**, כדבריהם ז״ל ״גדול **תלמוד** שמביא לידי **מעשה**״. גדולת סגולה זאת בעצמה, יש בה **חלק הקיום** אשר בידינו הוא, שהוא אשר **למעשים** שבידינו לקיימם, ומסגולת **התלמוד** היא לכונן את הלב ולזרז את הנפש אל קיומם, ויש בה **חלק גבוה**, הוא של המצות אשר לא בידינו טובנו בהן, מצד רחקונו מארצנו וחורבן בית מקדשנו **ועליו יתברך לקיים את הברית הכרותה לתלמוד** שמביא לידי **מעשה**.

על כן אם נתעורר ללמוד בשקידה ודעת נכונה את אלה חלקי התורה שעל **הקודש והמקדש** נוסדו, יביאנו **תלמודם** לידי מעשה, על ידי חסד עליון הגומר עלינו.

פתיחה למשפט כהן

״שיחות הראי״ה״ – כולו אור

מכתב הרח״י לוין אל המחבר

ב״ה, יום העצמאות – ל״א לקום מדינת ישראל

ידיד נפשי ורחים-לבבי הרה״ג המופלג,

חכם וסופר והוגה דעות, איש האשכולות וכו׳

רבי משה צבי שליט״א

שלום וברכה!

יקירי, חושבני ובטוחני שלא חשדת בי כאילו הקלתי ח״ו בכבודך היקר לי מאוד, וזלזלתי באוצר היקר שכיבדתני בו, בזה שהתעכבתי במענה על ספרך אשר כולו אור,

מהאור הגדול אשר זרח על העולם, טרם שגנזו הקב״ה להאיר לדורות, ושכל כך הצלחת לחשוף מאותו האור הגנוז של **גאון עוזינו** זצוק״ל. מה שלא כתבתי אליך עד כה, בטח דנתני לכף זכות, והקב״ה ידין אותך לכף זכות ויאיר באורו עליך.

ועתה יקירי, אורו עיני למראה ספרך היקר כלול בהדרו, אחזתיו בשתי ידי, מישששתי אותו וליטפתיו בחיבה, ועוד טרם פתחתיו הרגשתי בו כי אוצר מונח בידי (בטח ידוע לך מה שמובא בספר ״שער השמים״ לאבי הרלב״ג ז״ל,[165] שהיד היא הכלי אשר הדעת מתייחדת בו, וחמשת האצבעות משמשות את חמשת החושים).

ולא רק הרגשתי אלא ידעתי כי טוב הוא מכמה טעמים: א. חזקה על חבר שכמותך המבורך בחוש של הידור, והמהדרין מוסיפים והולכים; ב. בידעי את אהבתך העזה והעמוקה שרחשת לרבינו זצוק״ל בהיותו עמנו, ומוסיף ורוחש לו אחרי עלותו למרום, וכל הגה, וכל זיז, וכל תנועה שלו קודש קודשים הוא לך. ודווקא בגלל זה התעכבתי מלפתוח את ספרך, כי סבלתי וחשתי קצת בעיני, וקשה היתה עלי הקריאה, ומכיון שפחדתי כי אם אתחיל לא אוכל להניחו מידי עד כלותי לקרוא בו, לכן חיכיתי והתאפקתי – ובקושי רב. ואמנם כשהתחלתי לקרוא בו צדקתי, לא הנחתיו מידי עד שסיימתי, וממש בלעתיו בנעימה.

מה אומר לך, חביבי, הצלחת והגדלת עשה, הצלחת וחשפת אורות, אורות של זוך וזוהר, תום וטוהר, הוד ותפארת, ובטוחני כי אורות אלו יחדרו להמון לבבות קוראים, וידעו כי נביא היה בתוכנו.

הזכרת דברי הגרי״מ חרל״פ זצוק״ל, שאמר עליו ״גלוי ומפורסם מאין כמוהו, ועם זה נעלם ונסתר מאין כמוהו״,[166] וזה מתאים לדברי מרן זצוק״ל שאמר ״הנסתר הוא היודע להסתתר מתוך התגלותו״, כי סוד הגילוי הוא הצמצום.

כמה דברים עלו בזכרוני בעברי על ספרך, רציתי לרשום אותם במקום, אך לא רציתי להפסיק קריאתי. כשאקראהו שנית אשתדל לרשמם.

ובכך אסיים ואומר ״יישר כחך״ וזכותו תעמוד לך ולכל אשר לך.

באה״ר ואה״ע [באהבה רבה ואהבת עולם] שלך

חיים-יעקב לוין

---

165. מאמר ט, מהדו׳ ורשה ה׳תרל״ו, דף לד.

166. שיחות הרא״ה עמ׳ 290, ריש פרק כא.

הרב שלום ננקנסקי ז"ל

פולין ה׳תרנ״ג – ירושלים, ה׳תשל״ז

בזכרונות שנות הלימוד שלי בישיבת ״מרכז הרב״, נשתמרה פינת-כבוד לאחד האברכים הצנועים ביותר, תלמיד-חכם שהילוכו בנחת, ודיבורו בנחת, וקולו אינו נשמע כלל, והוא הרב שלום ננקנסקי ז״ל. פניו האציליים העידו על יקרת רוחו ומידותיו התרומיות, ורק מפי חבריו הוותיקים יכולת לשמוע כי גדול האיש בתורה, והוא אחד הבקיאים בש״ס.

והנה עבר יובל שנים, והיה לי העונג להכיר את בנו הנכבד, הרב ר׳ שמעון שליט״א, בעלייה למירון ביומו של משרע״ה. לבקשתי, שלח אלי מכתב, והרי הוא לפנינו:

בעת פגישתנו במירון ב-ז׳ אדר, תשנ״א, נתבקשתי ע״י מע״כ להמציא לו חומר על אבי זצ״ל, שהיה מתלמידיו של מרן הגראי״ה קוק זצוק״ל.

הנני שולח למע״כ את כתב הסמיכה שקיבל אבא ממרן זצ״ל, וכן מכתב ששלח מרן למר ליטווינסקי בקשר לאבי זצ״ל.

עניין זה משקף מאד את אישיותו של אבי זצ״ל:

בעת שנתמנה לרבה של ״תל ליטווינסקי״, במוצאי שבת ראשונה לשהותו במקום, ארז את חפציו והכריז שאינו מוכן להמשיך לכהן במשרת הרבנות שם, ומיד חזר לירושלים.

לשאלת הרבים מה ראה על ככה, ענה ואמר: שבשבת ראה שאחד מתושבי המקום מצחצח את נעליו, ולאחר שהוכיחו בנועם ובסבר פנים, כמובן שהפסיק האיש לצחצח, אך לאחר שעזב אותו חזר האיש על מעשיו והמשיך לצחצח.

הוא החליט שבמקום כזה, שמאחורי גבו של הרב ולאחר תוכחה, ממשיכים לחלל שבת, אין זה מקומו (וזאת לדעת כי החלטה כזו פירושה היתה חזרה לעוני וחיי צער).

יש הרבה לספר על גדלותו וישרותו, על יגיעתו בתורה ובקיאותו בש״ס ופוסקים, ובמקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא פשטותו וענוותנותו, וממש לא ניתן לשער כיצד אפשר להסתיר אוצר תורה כזה בתוך התבטלות ופשטות.

בהוקרה וברכה להגדיל תורה ולהאדירה

שמעון ננקנסקי

הר״ש ננקנסקי ז״ל, היה מבחירי מכון ״הרי פישל״, מהראשונים שהניחו את יסוד מערכת לימודיו, והרי דבר-תורה קצר שכתב:

כל מי שבשם ישראל יכונה על פי מעשיו, שומר מצוה, ויש לו שלושת הסימנים שיש באומה זו, **רחמן** בטבעו **ביישן** מלעבור על דברי תורה, **וגומל חסד** בגופו ובממונו, ומעשיו הטובים הגיעו למדריגה כזו שזכה להיות נזכר לטובה, עליו נאמר ד׳ זכרנו יברך, יברך את בית ישראל.

וכן בית אהרן, הכהנים משרתי הקודש, שתורתם היא אומנותם היחידה ותפקידם הוא ללמוד ולהורות את בני ישראל את המעשה אשר יעשון, ״תומיך ואוריך לאיש חסידיך״, ״יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל״, בית אהרן אלה שאין להם נחלת שדה וכרם, שלא לקחו חלק בארץ, ד׳ הוא נחלתם, אע״פ שחסר להם אחד משלושת הסימנים הנ״ל, שאי אפשר להם לקיים גמילות חסדים, אלא על פי רוב הם מוכרחים לקבל חסד מבית ישראל, לקבל מנת הכהנים למען יחזקו בתורת ד׳, אעפ״כ כשהקב״ה מזכיר שמותם – מברכם, ושיעור הכתוב הוא, ד׳ זכרנו יברך, מדבר על כלל האומה כולה, יברך את בית ישראל, מכוון כנגד כל אחד מישראל, יברך את בית אהרן, מורה לתופשי התורה ושומרי משמרתה שלא תשתכח מישראל. ולאחר שזכר שני בתי ישראל אלה, שיש להם גם זכות אבות, שהם בני אברהם-יצחק ויעקב, נוסף על מעשיהם הטובים, זכר גם את יראי ד׳, שע״פ דברי המדרש-רבה, הם הגרים שיש בהם מעשים טובים, אבל חסרה להם זכות אבות, אעפ״כ אמר גם עליהם יברך יראי ד׳. לכולם נאמרה הברכה ״יוסף ד׳ עליכם ועל בניכם ברוכים אתם לד׳ עושה שמים וארץ״.

הרב שלום ננקנסקי, ספר היובל לר׳ ישראל אהרן פישל ז״ל, עמ׳ ס-סא

*

אברהם-יצחק הכהן קוק

הרב הראשי לארץ ישראל והאב״ד

בעיה״ק ירושלים תובב״א

בע״ה יום ט׳ לחדש שבט תרצ״ב

הנני בזה להודיע את מעלת ידידי הרב הג׳ החו״ב סוע״ה ויר״א מרבים מו״ה שלו׳ אלי׳ שליט״א, שלמד שנים רבות בישיבתנו הקדושה המרכזית פעה״ק ת״ו, ויגע ומצא כי מידתו מידת חכמים בגפ״ת ופוסקים ראשונים ואחרונים ובעומקא של הלכה למעשה, בסברא ישרה ופלפול נכון ואמיתי, עד שנתעלה במעלות הקודש להיות נסמך בסמיכת חכמים, יורה יורה ידין ידין, וכל עדת קודש אשר תבחרהו תקבל ממנו רב נחת, כי הוא יקר ערך במידות נעלות ויראת שמים.

ועוד נוסף הוא שו״ב מובהק, אשר התמחה באומנותו במדריגה גדולה, כאשר העידו על זה כבר גדולי רבני השו״ב והרבנים הגאונים דפעה״ק ת״ו, וכל ישראל גם המהדרין מן המהדרין יכולים לסמוך עליו, ויאכלו ענווים משחיטתו המהודרת, וכל מן דין סמוכו לנא.

והנני בזה חותם בברכה לכל מחזיקי ידי ת״ח תשוב דנא ומכבדיו כראוי לו, לכבוד התורה ולומדיה, כנה״י ונפש מברכם מקודש.

הק׳ אברהם–יצחק הכהן קוק

*

והנה הוסיף אחיו של הרב ר׳ שמעון (שליט״א) [ז״ל], הרב ר׳ אפרים (שליט״א) [ז״ל], ושלח לי גם את הסמיכה שקיבל אביהם חמש שנים לפני זה מהגאון בעל ״חבל יעקב״ ז״ל:

״ויהא כאחד הרבנים הגדולים״

הנה כבוד האברך, הרה״ג, כש״ת מוה״ר שלו׳ אלי׳ ננקנסקי נ״י, מחברי הישיבה הק׳ מרכז הרב שבפה ירושלים עיה״ק. עסקתי אתו איזה פעמים במשא ומתן של הלכה בסוגיות שונות, ומצאתיו שידיו רב לפלפול בסברות ישרות ממקורות נאמנים, ראשונים ואחרונים, וכן עסקתי עמו הרבה בהלכה למעשה בענייני איסור והיתר, ומצאתיו שמסיק שמעתא אליבא דהלכתא מפוסקים ראשונים ואחרונים.

לכן כל מין דין סמיכו לנא, להורות באיסור והיתר, יורה יורה, לפי כשרונותיו הנעלים ושקידתו, לאילנא רבה יתעבד ויהא כאחד מהרבנים הגדולים.

כה דברי המדבר למען כבוד התורה ולומדיה,

יום ה׳ כ״ו ניסן תרפ״ז, פה עיה״ק ירושלים תובב״א

נאום **אבא-יעקב הכהן ברוכוב**,
בעל המחבר שו״ת חבל יעקב, רב ואבד״ק וואלקאוויסק

[גדול ליטאי זה היה מאוד חביב על מרן הרב זצ״ל, וכך הוא כותב עליו באחת מתשובותיו: ״רב חביבאי הגאון הגדול, מו״ה אברהם אבא הכהן ברוכוב שליט״א, האבד״ק וואלקאויסק יצ״ו, השוכן כבוד עמנו פעה״ק ת״ו, מחבר הספר הנודע לתהלה בשערים המצויינים בהלכה ׳חבל יעקב׳, ב׳ חלקים״. עזרת כהן סי׳ מ].

והוסיף ר׳ אפרים ושלח לי גם את המכתב של מרן הרב זצ״ל, כדלקמן:

אברהם-יצחק הכהן קוק

הרב הראשי לארץ ישראל והאב״ד

בעיה״ק ירושלים תובב״א

ב״ה, יום ט״ז לחודש אלול, תרצ״ד

לכ׳ ידי״נ הרבנים הגאונים הגדולים

הרה״ר למחוז יפו ת״א ת״ו

שלו׳ וישע רב

הנני שולח בזה את ידידי הרב הג׳ ר״ש נאנקענסקי נ״י, בתור בא–כוחי, להיות שוחט ומו״צ במרבק, כאשר דרשו ממני הדר״ג שליט״א במכתבם הנכבד, ואקווה שבפקודתם הנעלה, יסודר הדבר על צד היותר טוב, בע״ה, בתכלית הכשרות ולטובת העסק של פרנסת אחינו בני ישראל באה״ק.

הרב הגר״ש הנ״ל שי׳ הוא שוחט מובהק, נוסף על זה שהוא רב בקי בהוראה במידה טובה מרובה ויראַ–שמים מרבים, שיכולין כל אחב״י לסמוך עליו בכל ההידורים.

והנני חותם בברכת כוח״ט, ידידם עוז דורש שלומם באהבה רבה,

הק׳ אברהם–יצחק הכהן קוק

זכרו של מכתב המלצה חשוב זה מופיע במכתב של הרב שנדפס בקובץ הזכרון לחתנא-דבי-נשיאה, הרב שלו׳ נתן רענן ז״ל.

ועל דבר הרב ר׳ שלו׳ נענקנסקי שליט״א, דברי פה עם הרב הגאון מוה״ר שלמה הכהן אהרונסון שליט״א, וגם כתבתי להרב הגאון מוה״ר בן–ציון עוזיאל שליט״א, וכפי הנראה יסכימו עליו, אבל הוא צריך להזדרז בזה גם בעצמו.

בשמן רענן ח״א, עמ׳ נח

*

אברהם-יצחק הכהן קוק

הרב הראשי לארץ ישראל והאב״ד

בעיה״ק ירושלים תובב״א

ב״ה, יום ח׳ לחדש אד״ש, תרצ״ה

כבוד האדון הנכבד מר ליטווינסקי נ״י,

שלו׳,

הנני מתכבד בזה להעיר את לב כבודו, על דברים אחדים, אשר אקוה שברגש העדין שבלבבו ישים את דעתו עליהם.

א. בדבר המכונות, שהגיעה שמועה אלי שמהם ישנם שמנהיגים אותם בשבת, וזהו דבר מדאיג מאוד, חילול שבת וחילול השם גם יחד.

אקוה שכבודו יצוה שהדבר הזה יתוקן.

ב. נכון שיהי׳ להם במרבק נכרי אחד,[167] בשביל הדברים שהם מוכרחים להיעשות בשבת, שלא יבואו אחינו בני ישראל לחילול שבת, ביחוד בעסק שמיוסד על כשרות.

ג. ישנם דברים של פרטים הנוגעים להוראה, בעניינים הנ״ל, וביחוד בדבר פעולות הנכרי בענייני העבודות הנחוצות בשבת, והכל צריך להעשות ע״פ הוראותיו של הרב ר׳ שלו׳ ננקנסקי נ״י,

אקוה שכל דברי אלה יתקיימו בכבוד ע״י פקודתו הנכבדה.

והנני בזה חותם בברכה ורגשי כבוד,

הק׳ אברהם–יצחק הכהן קוק

*

ובמכתב נוסף כותב לי הרב שמעון ננקנסקי (שליט״א) [ז״ל]:

נזכרתי משהו מאלף מבקיאותו שהפתיעה גם את מכיריו.

היה זה בחוה״מ סוכות תשל״ז (כשבועיים לפני פטירתו; הוא נפטר בד׳ מר-חשוון תשל״ז). בא הרב שמעון קליין ז״ל לבקרו בסוכה. אבא זצ״ל היה חלש מאוד, וכרגיל עסקו בדברי תורה, בין הדברים שאל אותו הר״ש קליין: ר׳ שלום, זה מספר חודשים שאני מחפש איזה דיבור של רש״י (לצערי אינני זוכר איזה רש״י), וכבר שאלתי כמה תלמידי חכמים המפורסמים בבקיאותם בש״ס, ולא ידעו להראות לי את הרש״י, אולי ר׳ שלום זוכר היכן הרש״י הזה?

אבי זצ״ל ביקשני להביא לו גמרא (כמדומני מסכת כריתות) ולפתוח בדף פלוני עמוד א׳ למעלה, והראה בדיוק את הרש״י שר׳ שמעון חיפש.

ר״ש קליין היה מלא התפעלות ואמר: ידעתי שמר׳ שלום אצא עם תשובה, אבל כל כך מהר ובדיוק כזה לא שיערתי.

ואסיים באיזו הברקה שלו שאני נזכר עכשיו:

לפעמים אנו מוצאים בחז״ל טעם לאיזה דבר, וזה רק כדי לסבר את האוזן, אבל את הסיבה האמיתית העלימו. ודוגמא לזה הגמרא בגיטין (נו, א), דרב חסדא כל אקלידי מסר לשמעה בר מדצבי [מפתח אוצר העצים], דאמר רב חסדא, אכלבא דחיטי בעי שיתין אכלבי דציבי. ולכאורה איזה טעם הוא, וכי בגלל שצריך עצים פי ששים, אין למסור את המפתח לשמש? וכן הלשון ״דאמר רב חסדא״ לא מובן, היה לגמרא לומר דכלבא דחיטי, שזהו הטעם לפי הבנתנו, בלי דאמר רב

---

167. כן פסק הרב גם ביחס לחליבה בשבת, על אף שהתנגדו לכך תנועות הפועלים בנימוק שהדבר פוגע בעקרון העבודה העברית.

חסדא? אלא יתכן שלר׳ חסדא היתה באמת סיבה אחרת שלא למסור את מפתח אוצר העצים לשמש, אלא שהעלים את הסיבה האמיתית, והיא שהגמ׳ ביומא ע״ה אומרת, שהיו אמוראים שזכו לקבל שְׂלָיו [שאכלו ישראל במדבר], ולרב חסדא משתכח ליה בי-ציבי, היינו שרב חסדא זכה לקבל שליו, והיה מצוי לו באוצר העצים שלו. ועל פי זה מובן, הואיל וברוב ענוותו לא רצה שהדבר יתגלה, לכן לא מסר את המפתח לזולתו. והגמ׳ בגיטין הביאה סיבה וטעם שנתן רב חסדא לסבר את האוזן, והביאה מימרא שלא היתה כלל מימרא עממית, אלא שרב חסדא הוא שהיה אומר אותה – ״דאמר רב חסדא״, ושפתיים יישק.

[והואיל ובמציאות זה באמת כך, שכמות העצים הנדרשת לאפייה ובישול היא מרובה מאוד, השתמשו רבנן באימרתו של רב חסדא לענין חיוניות אוצרות העצים בירושלים הנצורה, ״ושבחוהו רבנן לדציבי״].

״את צנועים חכמה״

דברי הרב יהושע הוטנר, מנהל האנציקלופדיה התלמודית

הרב ר׳ שלום ננקנסקי ז״ל היה מחכמי ירושלים הצנועים מאוד. זכה להיות מראשוני התלמידים ב״מרכז הרב״, וכשהגיע לישיבה כעולה חדש מישיבה ליטאית בפולין, היה כבר מלא וגדוש בבקיאות רבה בגפ״ת, ובשנת תרצ״ב, עם יסודו של ״מכון הרי פישל לדרישת התלמוד״, נתקבל לחבר במכון, כאחד הבוגרים והמצטיינים של ״ישיבת מרכז הרב״. כאמור, היה ת״ח צנוע ובעל מידות בכל הליכותיו, ונתקיים בו ״את צנועים חכמה״. בשנת תרצ״ו היה הוא מהראשונים שגיסי, הרב ר׳ צבי-יהודה הכהן קוק זצ״ל, המליץ לפני להזמינו לעבודת העתקה מדוייקת של כתבי מרן הראי״ה זצ״ל, במסגרת עבודת ״האגודה להוצאת ספרי הראי״ה קוק ז״ל״, שהייתי יוזמה ומנהלה. בראשית מלאכתנו, בחורף תרצ״ו, העתיק בקפדנות מרובה את ביאורו של הראי״ה זצ״ל לביאור הגר״א על הלכות דיינים והלכות עדות, ״באר אליהו״, ועל פי ההעתק שלו נדפס ביאור הגר״א עם ביאורו הנ״ל של הראי״ה ב״ספר הגר״א״, שהוציא לאור ״מוסד הרב קוק״ יחד עם האגודה שלנו בשנת תשי״ד.

כאשר התחלתי, בשנת תש״ג, ב״מפעל הש״ס הישראלי השלם״ בנשיאותו של הרב מאיר ברלין ז״ל, הזמנתיו שוב להשתתף עמנו בעבודותינו המחקריות המסועפות, היינו בסידור כרטסת של כל הציטטות התלמודיות הנמצאות ב״ראשונים״ שאינם על סדר הש״ס. כי למצוא הבאה של הגמרא ברכות, למשל, ברשב״א שעל ברכות, אין זו בעיה, כי הכל מסודר על סדר הדפים. אולם למצוא את הציטטות של מסכת ברכות הנמצאות, למשל, בתשובות הרשב״א המרובות – שאין להם סדר כלל – זוהי בעיה גדולה, ואנחנו פתרנו אותה ע״י סידור כרטסת של כל הציטטות התלמודיות מכל ספרי הראשונים שאינם על סדר הש״ס, כגון תשובות הגאונים, תשובות הרי״ף, הרא״ש, הריב״ש, התשב״ץ וכו׳, וכן של ספרי הקדמונים כמו השאילתות, העיטור וכו׳. ואח״כ רוכזו

וסודרו הכרטיסים הללו על סדר הש״ס, כל מסכת ומסכת לפי דפיה, וכל דף ודף לפי שורות הגמרא. בעבודה זו השתתפו כ-20 ת״ח, חלקם מ״מרכז הרב״ וחלקם מישיבות אחרות. והרב שלום ננקנסקי זצ״ל היה מהחשובים ביותר שביניהם, בגלל בקיאותו הרבה בגמרא ובראשונים.

ושוב: הרי ידוע שהראשונים לא ציינו את דפי הגמרא שלנו, והסתפקו בציון הפרק (״כדאמרינן בפרק המקדש״), ולפעמים גם זה לא, אלא הביאו דינים ומאמרי חז״ל בלי כל רמז למקורם, וצריך היה להוסיף בהם את מראי המקומות, ולמלאכת קודש זו צריכים מומחיות ובקיאות רבה.

ובעבודה גדולה זאת השתתף עמנו הרש״נ במשך תקופה של חמש-עשרה שנים, במומחיות רבה שהיתה מבוססת כאמור על בקיאותו הרבה בש״ס, ועל הבנתו לקלוע בדיוק למאמר שה״ראשון״ התכוון אליו. ולא ״בדדמי״. הרש״נ עסק בזה בעשרות רבות מספרי הראשונים, נוסף לכך עסק במיוחד בציון מקורות תלמודיים לפירוש רש״י שעל הש״ס, והרי כאן שתי דוגמאות של הוספת מקורות לרש״י:

מגילה כ״ט –

> רש״י דשף ויתיב, ובנאה יכניה וסיעתא (ע״ע רש״י ר״ה כ״ד ב׳, וע״ז מ״ג ב׳ ד״ה דשף ויתיב) מאבנים ועפר שהביאו עמהן בגלותן וכו׳.

מגילה כ״ט –

> רש״י ד״ה רב ששת, סגי נהור הוה (ברכות נ״ח א. פסחים קט״ז ב. ירושלמי שבת פ״א ה״ב. ועי׳ ברכות ל״א. גיטין ע״א. שבת ק״ט א. וקי״ט א.).

עבודה חשובה זו עשה הרש״נ לכל סדר נשים, והיא מכילה כמות נכבדה ביותר של כרטיסים, וראויה עבודה זו לצאת לאור בפני עצמה, ועוד חזון למועד.

בינתיים משתמשים בעבודותיו שבכתב יד כל חוקרינו שב״יד הרב הרצוג״, הן בעבודת הש״ס השלם והן בערכי ה״אנציקלופדיה התלמודית״ (שבה הובא שמו בין יתר המשתתפים והעוזרים במערכת), וכן במערכת חיבור ״דקדוקי סופרים השלם״ שמכון ״התלמוד הישראלי השלם״ של ״יד הרב הרצוג״ עוסק בו בתדירות (וכבר יצאו מהם 12 כרכים על משניות סדר זרעים ועל תלמוד סדר נשים).

הרש״נ נולד בפולין בתרנ״ג, עלה ארצה בשנת תרפ״ו, נפטר בירושלים בחשוון תשל״ז. השאיר אחריו דור ישרים מבורך – צאצאים עוסקים בתורה ובמצוות, וביניהם ת״ח מובהקים המשמשים ברבנות ודיינות בירושלים ומחוצה לה.

הרב שמעיה שאנן ז"ל

בריה״מ ה׳תר״ע – ה׳תשמ״ז

אחרי שתי שנות מחלה קשה, הלך לעולמו תלמיד חכם צנוע, איש מעלות ומידות – הרב ר׳ שמעיה שאנן ז״ל, מאחרוני בני הישיבות ברוסיה הסובייטית אשר זכו לעלות ארצה בפעולת ההצלה הנמרצת של מרן הגראי״ה קוק זצ״ל.

לא רבים הכירוהו, כיוון שהיה ״שייף עייל, שייף נפיק״, רחוק מן הפרסום ומן הכבוד, ו״גריס באורייתא תדירא״ – שקדן גדול אשר הוא והספר חד הוא. לא שלח ידו בעסקי ציבור, ולא נדחף לשררה כלשהי, כי משוש חייו היה הלימוד, ומידת הענווה היא שהטביעה חותמה על נתיבות עולמו.

כשהגעתי לישיבה במינסק, בראשית קיץ תרפ״ו,[168] כבר מצאתי שם את ״שמעיה פולטאוועער״ – תלמיד ותיק שהוא גם הקורא בתורה, וחיבה יתירה נודעת לו מצד מייסד הישיבה ומנהלה, הרב הצדיק ר׳ יהושע הורודנר ז״ל, שקירב אותו מאוד, ואף הכניסו בצל קורתו בדירתו הקטנה בחצר בית הכנסת ״שואבי-מים״.

הוא אשר כבר בפולטאבה שימש את הרב ר׳ יצחק-אייזיק קראסילשצ׳יקוב ז״ל (שהתפרסם עכשיו על ידי פרסום ספרו על הירושלמי [״תבונה״ ו״תולדות יצחק״], שכתב היד שלו הוצא מרוסיה באורח פלא), שמח למצוא במינסק ראשי-ישיבה נעלים, כמו הרב ר׳ ישראל יהושע לייבוביץ ז״ל, ואחר כך – בקיבוץ הבחורים – הרב ר׳ שמעון ירחי ז״ל, ובהדרכתם גדל ועלה בתורה וביראה.

בתגרת ידו הקשה של השלטון הסובייטי, נסגרה הישיבה במינסק. הואיל והקדמתי רפואה למכה, ובשנת תרפ״ט עברתי ללמוד בשקלוב, אצל הרב ר׳ מרדכי פיינשטיין ז״ל (אחיו הצעיר של הגר״מ ז״ל בעל ״אגרות משה״), הגיע גם הוא לשקלוב, אחרי שלמד זמן קצר בקיבוץ הבחורים בחרקוב, אצל הרב ר׳ ישראל-משה סלומון ז״ל. הוא המשיך שם לימודיו בשקידה, עד אשר גילתה המשטרה את הקיבוץ הקטן ופיזרה אותו.

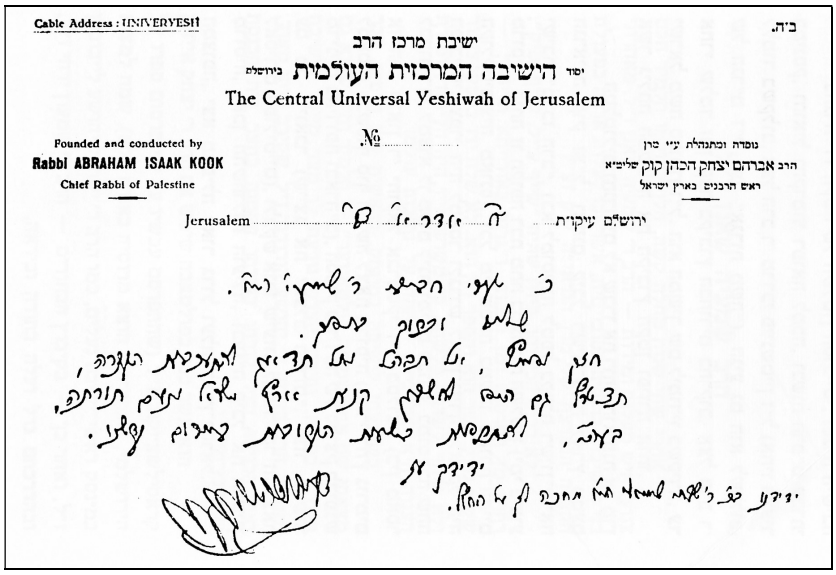
הטלטולים והנדודים לא שברו את רוחו. הוא פנה אל מרן הגראי״ה קוק זצ״ל, ואמנם קיבל רשיון עלייה לארץ מטעם ישיבת ״מרכז הרב״, ובא למוסקבה לטפל בקבלת רשיון יציאה מרוסיה. היתה זו תקופה רבת מתח במערכות השלטון (ימי ביצוע הקולקטיביזציה

168. עי׳ שחר אורו עמ׳ 46-21.

מאונס), וכל מי שסטה במשהו מאורח החיים הסובייטי, צפוי היה למאסר ולגרוש לארץ גזירה. לא קל היה לבחור דתי למצוא לו מקום לינה ומקום עבודה, ובמוסקבה שהה אז הרב הגאון ר׳ יחזקאל אברמסקי ז״ל מסלוצק (בין מאסר למאסר), וכשסוף-סוף הורשה לצאת מרוסיה (אחרי לחץ גורמים מדיניים באירופה ובארה״ב), הספיק עוד רבה של סלוצק להיפגש עם מר וינאבר (שייצג את ״הצלב האדום״, ועזר במשהו לאסירים הפוליטיים), ולבקש אותו שיעזור לבחור יקר זה לצאת מרוסיה. ואכן ההשתדלות הועילה, ובעז״ה קיבל את הרשיון המצופה, יצא מאפלה לאור גדול ועלה לארץ ישראל.

כאן נתקבל ברוב חביבות ע״י הרב ר׳ צבי-יהודה קוק ז״ל (שטיפל רבות בהשגת רשיונות ואמצעים להצלת שרידי בני הישיבה מרוסיה[ט]), והשתלב מהר במערכת הלומדים המובהקים שבישיבת ״מרכז הרב״. נוסף על שיעורי התורה שקיבל בישיבה מפי ראשה הגרי״מ חרל״פ ז״ל, היה משתתף קבוע בשיעורים הנוספים שהרצה הגרא״ז מלצר ז״ל בפני קבוצה מעולה מתלמידי ישיבת ״מרכז הרב״, שהיו באים לביתו.

אחר שנות לימוד ממושכות, הקים ביתו לתפארת עם בת ת״ח, בתו של הרב ר׳ חיים שלמה קום ז״ל (מחבר הספר ״חיי שלמה״), ואז הגיעה שעתו ללמד, ונכנס לעבודת החינוך בגוש דן. בשעות הבוקר לימד צעירים, ובשעות הערב הוסיף ללמד מבוגרים. שומעי לקחו חיבבו מאוד את הרב הצנוע, שכל כולו פשטות וענווה, ורוח הבריות נוחה

ב״ה.

ישיבת מרכז הרב

יסוד **הישיבה המרכזית העולמית** בירושלם

The Central Universal Yeshiwah of Jerusalem

Cable Address : UNIVERYESH

Founded and conducted by
Rabbi ABRAHAM ISAAK KOOK
Chief Rabbi of Palestine

נוסדה ומתנהלת ע״י מרן
הרב אברהם יצחק הכהן קוק שליט״א
ראש הרבנים בארץ ישראל

№.....

Jerusalem.....

ירושלים עיה״ק

אגרת לר׳ שמעיה שאנן. בגלל עיכוב היציאה מרוסיה, פג תוקפה של הויזה, והיה ידוע שזה יעכב רדתו מן האניה בנמל יפו, עד חידוש הויזה טלגרפית. ולכן העביר אליו הרצ״י קוק ז״ל לאניה את מכתב ההרגעה הקצר והחם הזה.

הימנו. בית הכנסת הקרוב לו, ששם קבע מקום לתפילתו, ראה בו את מורו ורבו.

כשיצא לגימלאות, השתלב בעבודת האנציקלופדיה התלמודית והמכון התלמודי הישראלי שעל יד ״יד הרב הרצוג״, ועבודתו המדוייקת והמתוקנת זכתה להערכה מרובה.

העמיד דור ישרים מבורך, שתי בנות המצטיינות בהוראה במערכת החינוך הדתי, ובן ת״ח מעולה, הרב חיים שלמה שליט״א, אשר רק לפני זמן קצר שימח את לב אביו, בשעה שעבר בהצלחה רבה את הבחינות לדיינות.

עד ימיו האחרונים המשיך ללמוד וללמד. גם כשהיו לו כאבים מהמחלה הקשה אשר פקדה אותו, לא הפסיק שיעוריו בבית הכנסת, עד שגברה מחלתו והצמידה אותו לערש דווי.

בצנעה חי את חייו היפים בעלמא הדין, ובצנעה עבר לחיי עולם, ומנוחתו כבוד במעלות הקברים בהר המנוחות בירושלים.

זכרונו לברכה.

נר לשמעיה, בני ברק, תשמ״ח

*

מסר לי ידיד-נעורי, הרב שמעיה שאנן ז״ל:

היתה לי הזכות, ללוות את הרב בדרכו להיכל ישיבת ״מאה שערים״, להספיד את מרן ה״חפץ-חיים״ זצ״ל. לפני צאתו מביתו נכנס הרב לבית-מדרשו, לישיבתו, וכשראה שכמה בחורים מתמידים יושבים ולומדים, ניגש אליהם והעיר להם: ״עתה עת-ספוד!״ וזירז אותם ללכת ולהשתתף בהספדו של אותו צדיק.

*

אבא-מרי ז״ל

מאת הרב חיים שלמה שאנן

אבא ז״ל היה מתמיד גדול, מעולם לא התבטל, מעולם לא פסק פומיה מגירסא. ישב ולמד מתוך עוני ברוסיה הקומוניסטית, למד בביתו, למד באוטובוס, למד גם בימי מחלתו הקשה. יותר משנתיים וחצי סבל יסורים, ובכל אותה תקופה לא רצה לקבל תרופות כנגד כאבים בטוענו כי תרופות אלו מרדימות, ואין הוא יכול לשבת וללמוד. היה משוחח תמיד בדברי תורה. ואספר דוגמא: כחודש לפני הפטירה, נפל פעם על הארץ. עד שקראו לי לבוא להרימו מהריצפה – ביקש שיביאו לו ספר, כמדומה את ״עין יצחק״, כדי ללמוד בשכבו על הרצפה. לימודו היה לשמה, כמו בתקופה הקשה שברוסיה, כשלא היתה שום תכלית חומרית ללימודי תורה, לא סיכוי להיות רב, ראש ישיבה או כיוצא בזה.

צנוע היה. היה לו כמה הצעות למשרות רבניות חשובות, ולא קיבלן.

אזכיר שני סיפורים ששמעתי ממנו: כשיצא מרוסיה, אמור היה להפליג באניה שעמדה לנסוע ביום שני, וע״כ בא לסדר את הניירות בנמל ביום ששי. הפקיד הגוי ביקש ממנו לבוא למחרת ביום שבת קודש, ואבא ענה לו כי בשבת אין הוא כותב. אם כך, השיבו הפקיד, הנסיעה בוטלה [בל נשכח שזו רוסיה של סטלין]. הוא בכל זאת בא ביום שני לנמל לסדר את ניירותיו, ואז אמר לו הפקיד הנ״ל: כיוון שראיתי אותך מוסר נפשך על השבת שלכם, תחתום ותסע.

וסיפור נוסף: במוסקבה היתה קבוצה של חסידי ברסלב. כאשר ראה כי הכל פוחדים מלהתקרב אליהם, היה הוא היחידי שטיפל בהם וחיפש להם מקומות לינה ואשל וכו׳.

לימד תורה ברבים כחמישים שנה, שלא על מנת לקבל פרס. הוא פתח את השיעור הראשון בבית הכנסת שבו שימש כרב תקופה ארוכה, כשלושים וחמש שנה, עסק בשאלות ותשובות והרבצת תורה, ודרש דרשות רבות בלא תמורה.

לא החניף לאדם מעולם, גם כשיכול היה להפיק תועלת מרובה. כל יום מימי חייו גדוש היה בתורה ובמידות טובות.

היה מקורב לגדולי ישראל. אצל הרב רבי יהושע צימבליסט ז״ל (הידוע בשם רבי יהושע הורודנר, שייסד בימים הקשים ההם ישיבה במינסק) היה בן-בית ממש. הוא למד גם אצל הרב ר׳ ישראל-משה סלומון ז״ל בחרקוב, וכן אצל הרב רבי מרדכי פיינשטיין ז״ל, הרב האחרון של שקלוב.

כשעלה לארץ, המשיך את לימודיו בישיבת מרכז הרב. היה מקורב מאוד אצל מרן הרב קוק ז״ל, וכמו כן קיבל תורה מפי זקן ראשי הישיבות, הרב איסר-זלמן מלצר ז״ל. כשעבר לגור ברמת-גן, אחרי נישואיו, ביקר כמה וכמה פעמים אצל הגאון החזון-איש ז״ל. ואוסיף פרט אחד מימי מחלתו: אחרי ניתוח קשה, בעודו מונשם במכונת הנשמה וסובל מיסורים, נתנו לי להכנס אליו, וביקש ממני – בכתב, שאסדר לו את כיפתו ואניח לו תפילין, וכל הרופאים התפעלו מאוד מזה. בהמשך המחלה, כשהתעוררו אצלו כמה שאלות הלכה, כיתת רגליו לגדולי תורה בירושלים, ולא לשם ברכה, אלא לקבל הכרעה.

אבא הנחיל לנו מורשה יקרה, ונקווה שבעזי״ה נזכה אנו ובנינו ללמוד ממנה ולהמשיך בה, וזכותו תעמוד לנו, אמן.

מתוך הספר ״נר לשמעיה״

ר' יהושע-מאיר רייכמן ז"ל

בשכונת ״קרית שמואל״ (שנקראה ע״ש הגאון ר׳ שמואל סלנט ז״ל, רבה של ירושלים), הוקם בית כנסת ״אוהל רבקה״, מתרומתה של הנדבנית הצדקת מרת רבקה רוטברג ע״ה. היתה זו יוזמתו של מנכ״ל ״ביקור חולים הוספיטל״, רבי יהושע-מאיר רייכמן ז״ל. איש-ציבור מעולה, מיקירי קרתא דשופריא, אשר זכה לאֱמונה המלא של אותה אשה גדולה, שעלתה לירושלים בסוף ימיה, ואשר עצתו והדרכתו בענייני צדקה וחסד היו לה כמשפט האורים.

ברוך מציב גבול אלמנה

הזמנה של מצוה

ביום ג׳ י״א שבט תש״ב בשעה 2 אחה״צ

תונח אבן הפנה

לבנין ביהכנ״ס „אהל רבקה״

בשכונת „קרית שמואל״

מנדבת הנדיבה הצדקנית

מרת רבקה רוטברג תחי׳

בנוכחות רבנו הגדול ראש רבני ארץ ישראל

מרן אברהם יצחק הכהן קוק שליט״א

וכנכבדי ירושלם

הקהל מתבקש להשתתף בשמחה של מצוה זו

הועדה המסדרת

המכוניות העומדות לשרות הקהל בפנת רחוב המלך גורג׳ משעה 1 אחה״צ

רבי יהושע-מאיר רייכמן ז״ל – זו היתה דמות מיוחדת בנוף ירושלים, ת״ח מצניע-לכת שחונן בהרבה סגולות-יקר, נעים הליכות ומלא חן. פעל ברוב מסירות וברוב תבונה, במיעוט דיבור וריבוי מעשה. ישרו ותום דרכו, צניעותו ותבונתו, העמידוהו בשורה הראשונה של המנהיגות הציבורית הדתית בעיר הקודש, ובמשך ארבעים שנה עמד בראש המשרד המאוחד של ת״ת ״עץ חיים״ ו״ביקור-חולים הוספיטל״, כמנהל כללי של שני המוסדות הירושלמיים הותיקים.

קובץ הזכרון ״ספר יהושע״ שהופיע אחרי פטירתו (ירושלים

תש״ג), מלא דברי הערכה נעלים ביותר לאישיותו הדגולה. כך הגדיר אותו אחד מראשי הישיבות בירושלים: ״טיפוס יקר המציאות: רב – ואינו משמש ברבנות, עוסק בישיבה – ואינו ראש ישיבה, תלמיד חכם בעצמו – וכל שאיפתו לשמש תלמידי חכמים, משכמו ומעלה גבוה – ומאוד-מאוד שפל-רוח. אכן איש שמובטחני כי לא הניח כמותו״ (״ספר יהושע״, עמ׳ קכא).

הוא היה הרוח החיה של פניית ראשי המוסדות של הישוב הישן אל מרן הרב זצ״ל, ב״הזמנה מילתא היא״, לקבל עליו את כתר הרבנות הנאדר בקודש של ירושלים.

בסוף ״ספר יהושע״ מופיעים המכתבים שנשלחו אל הרב בלונדון, שחתומים עליהם ראשי המוסדות, ראשי הישיבות ודייני הבד״צ (מכתבים אלו כתובים בעצם כתב-ידו, ובמשך השנים היו שמורים בארכיון של הרב, והרצ״י קוק ז״ל הואיל בטובו למסור אותם לפרסום בספר הזכרון).

היה זה הוא אשר ניסח במכתב הראשון מי״ט אלול תרע״ח, על דעת ראשי המוסדות, ש״ירושלים דורשת בכל לב, כי הדר גאונו יופיע בהדרו לירושלים עיר-עז-לנו, לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו, – – – ובמקום חתנו האדר״ת זיע״א יעלה הדר״ג וישב על כסאו, ויכהן פאר בעטרת תפארת כתר הרבנות בירושלים״ [מכתבו מיום כ״א כסלו תרע״ט, נדפס כבר ב״ליקוטי-הראי״ה״ ח״א, עמ׳ 128-129, ובו נאמר בין השאר ״כי איש אין בכל הארץ זולתו, שיוכל לכהן במשרה הקדושה הזאת, לתועלת בניין ירושלים״]. ובמכתב האחרון מכ״ג תמוז תרע״ט, הפנייה היא כבר ״אל רוח מעלת כבודו רבנו הגדול, נשיא ארצנו הקדושה, פאר ישראל והדרו״, ודחופה הבקשה ״להודיענו יום עשות דרכו צלַחה לירושלים, – – – ולהודיענו את השעה המאושרת בה נזכה לקבל פני רבנו הגדול״.

והרי לנו דברי ר׳ דב נתן ברינקר ז״ל, עורך הספר:

״הרב זצ״ל עלה לירושלים בג׳ באלול תרע״ט, ובימים הראשונים לבואו לא קיבל עדיין את הרבנות הירושלמית, ורק בעשירי לחדש כסלו לשנת תר״ף, נאות לבקשת ראשי המוסדות, הרבנים מורי ההוראה והבד״ץ של ירושלים, לקבל את כתר התורה של הרבנות הירושלמית. ובחודש אדר ראשון של שנת תרפ״א, הוכתר לרב ראשי של ארץ ישראל כולה, ונשא את הכתר על ראשו בגאון, לכבוד ולתפארת, עד יום הסתלקותו ג׳ באלול תרצ״ה. בכל ט״ז השנים הללו היה רבי יהושע-מאיר רייכמאן נאמן ביתו של הרב זצ״ל, ובכל עסקי הציבור הירושלמי לא זזה ידו מידו. כל דבר גדול או קטן אשר קרה בירושלים, בשטחי הרבנות ובתי הדין, ענייני הקהילה והשחיטה, ענייני המוסדות והכוללים, ובכל התייעצות שהיתה בביתו של הרב, השתתף רבי יהושע-מאיר רייכמאן, הביע את דעתו ואת השקפתו, והשפיע על מהלך העניינים ברוחו, שהיתה תמיד רוח של שלום ואחדות הישוב״.

הנחת אבן הפינה ל״אהל רבקה״

הרב מנחם-מנדל פרוש ז"ל

ירושלים ה׳תרל״ח – ירושלים ה׳תשי״ב

מיקירי ירושלים היה וממייקריה. הרמת כבודה וכבוד בניה-בוניה, היתה כאש עצורה בעצמותיו, יוקדת בדבריו, לוהטת בכתיבתו. נשא את נפשו לנער את חכמי ירושלים מעפר דלותם, לגלות את הכשרונות הצעירים ולעודדם, להפיץ מעיינותיהם חוצה ותורתם בשער-בת-רבים. לשם זה עזר הרבה בשעתו להקמת ״בית ועד לחכמים״,[169] בו נתכנסו מופלגי הישיבות לבירורי הלכות למעשה, דבר שהביא תועלת מרובה גם להכנסת פרחי ההוראה בליבון שאלות הלכה מעשיות, וגם, בסופו של דבר, למינוים של המצטיינים כרבנים ודיינים.

בדביקות חסידית דבק במרן הגראי״ה קוק זצ״ל ובנאמן ביתו הגרי״מ חרל״פ זצ״ל. בדרכו זאת היה המהפכן במשפחת הפרושים, ולמרות סבלותיו בגלל עמדתו זאת – מדרכו לא סטה. הגן בקנאות, בעל-פה ובכתב, על כבוד המאורות הגדולים, אשר העריץ אותם בכל ליבו ובכל נפשו.

ספרא וסייפא, ער ומגיב, מעודד ומחזק, תובע ומדרבן, מוכיח ומייסר – כזה היה רבי מנדל פרוש. והכל בלהט פנימי, באמת ואמונה.

ספרו ״בתוך החומות״ (ירושלים תש״ח), הוא אוצר בלום של ידיעות חשובות לתולדות ירושלים. החוקר ימצא שם תעודות חשובות על גופי-מאורעות ופרטים חשובים על אישים ומוסדות, דברים אשר לוקטו ונשתמרו מתוך יחס נפשי עמוק. ועל כגון זה יש לברך: ״ברוך שמסר עולמו לשומרים״.

גידל דור ישרים, בנים ובנות יקירי רוח, בעלי תורה ומידות נעלות – מורשת האב והאם גם יחד.

בנוף ירושלים חסרה עתה דמותו הנלבבת, וחבל על דאבדין.

*

היו לנו מאורי **גולה** והיו לנו מאורי **גאולה**. בין גאוני ישראל שהיו קשורים בנשמתם לתחיית ישראל בארץ ישראל, הופיעה בדורנו נשמתו הגדולה והמאירה של רבנו זצ״ל. הוא היה אחד-מיוחד אשר גילויי אורות הקודש שלו נבעו, לא

169. עי׳ בשדה הראי״ה עמ׳ 372-370.

מתוך הרגשות של אידיאלים אנושיים, או מתוך מהלכי מחשבות שכליים, אלא מתוך השגות אלוקיות, מתוך עומק פנימיות נשמתא-דאורייתא. תורת הגאולה לא היתה אצלו פתרון לבעיות מדיניות, ואף לא לבעיות רוחניות מסוימות, אלא סוד כל היצירה, הזוהר העתיד של תיקון העולם כולו.

הרמ״מ פרוש ז״ל, ״בתוך החומות״ עמ׳ 254

*

ברשימות שנשארו בעזבונו, מצאתי שם את הסיפור דלקמן:

כשהייתי בארה״ב, בשנת תרפ״א, ונפגשתי בניו-יורק עם קבוצת רבנים, נסבה השיחה על הנעשה בירושלים, בין נאמני רבנו הראי״ה קוק ובין מתנגדיו מה״אגודה״ הירושלמית. כמובן שבדברי תיארתי את גדלותו, צדקתו וחכמתו של הרב. והנה פרץ נגדי אחד הרבנים, המפורסם בדעתו התקיפה: ״מה זה הייחוס הגדול של הרב קוק ומה הרעש סביבו, הנה נמצא בפולין הרב... שהוא גאון בתורה וגם יודע מדע ויודע כמה שפות״. עניתי לו שגדלותו של הרב היא לא במה שהוא גם יודע מדע וכו׳, אלא שהוא שואב את מחשבותיו הגדולות והשגותיו הגבוהות ממקור הקודש, מפנימיות נשמתא דאורייתא.

*

הרמ״פ הכיר כמה גדולי מוסר, מתלמידיו המובהקים של רבי ישראל סלנטר ז״ל שעלו ירושלימה, והתכונן לכתוב חוברת מיוחדת – מוסר היהדות – על אישיותם ודרכם. מתוך דפים אחדים שנשארו בעזבונו, דליתי את השורות הבאות, שיש בהן בכדי הכרת אישיותו הוא:

הגאון ר׳ יצחק בלזר ז״ל, היה חוזר תמיד על ״שויתי ד׳ לנגדי תמיד״, ועל ״בכל דרכיך דעהו״, ועניין שתי המדרגות של היראה והבחירה מבואר באריכות בספר **מי מרום** (מסביב לשמונה פרקים להרמב״ם) למרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל פרק ה׳.

ונכונה מאוד ההערכה שהעריכו את הגאון ר׳ יצחק בלזר ז״ל, ואמרו כי מי שרוצה ללמוד מה זה יראת-ד׳, ילך אל הגר״י בלזר שיראתו קודמת לחכמתו ולגאונותו בתורה, והכל נובע ממקור טהרת נשמתו הגדולה. היראה היתה ממש בוערת בקרבו. וכל הנהגתו, שיחותיו ודרשותיו הנלהבות, שטפו ובאו ממקור היראה והאמונה שבקרבו. אף כותב הטורים האלה זכה לשמוע שיחותיו ודרשותיו בחודש אלול, ורישומם נחרת עמוק בלב ולא נמחה מעולם.

על אבא ז״ל ועל מעשיו

מפי גרשון פרוש, בנו של הרב מנחם מנדל פרוש

כולנו זוכרים ומזכירים לעתים תכופות, בשיחות ובפגישות, את אבא זצ״ל, כאב מסור שמעטים כמותו. באורח חייו המיוחד ובנועם הליכותיו, החדיר בנו אהבת הזולת והגשת עזרה לנצרך, אמונה

טהורה בערכי התורה ושמירה מדוקדקת של מצוותיה, יחד עם חיבה עמוקה לכל דבר הקשור עם הארץ הקדושה בכלל, ועם ירושלים עיר הקודש בפרט.

שקדן עצום היה אבא ז״ל, ולן בעומקו של ים התלמוד יומם ולילה. בעל שכל ישר, ובקי מופלג בהרבה מסכתות. רבות שמענו מפי זקנים שהכירו את אבא ז״ל בימי נעוריו, על שקידתו הרבה והבנתו העמוקה.

עוד בהיותו אברך צעיר, הוטל עליו התפקיד להיות שו״ב בירושלים, עפ״י המלצתו, ויותר נכון לאחר הפצרת רבה של ירושלים, הגאון ר׳ שמואל סלנט זצ״ל.[170] גם לאחר מכן המשיך בשקידתו, ולא רק שלמד בעצמו, אלא הרביץ תורה לאחרים, באמרו שיעור מדי ערב בפני מתפללי בית הכנסת בשכונת שערי-חסד, בו השתתפו הרבה מתושבי השכונה, ורבים מהם מבוגרים בהרבה ממנו. שיעוריו היו עמוקים ומוסברים היטב לקהל שומעיו.

עם כניסתו של אבא ז״ל לענייני ציבור, וכדרכו בקודש נכנס בהתלהבות ובמסירות, באמונה תמימה ובפעילות רבה, גם אז לא מש מלימוד תורה, וביחוד אהב את ה״שקלא וטריא״ עם תלמידי חכמים. פניו זהרו, והיה כולו להבים בכל עת ששמע או שהשמיע חידוש-פילפול, כשהשקיע עצמו בכל רמ״ח איבריו בבירור העניין של אותה סוגיה.

נוסף על כך, ייחד אותו היותו כל-כולו קודש לאהבת לומדי תורה, ביחוד לתלמידי חכמים צעירים, אשר השתדל, התאמץ וחיפש דרכים כיצד לעודדם ולהרים כבודם ומעמדם. מפורסמים הם מעשיו הרבים בימי נעוריו למען הרמת קרן כבוד בן-התורה בעיה״ק ירושלים, החל מ״אגודת בני-תורה״ בה הצטרף לחברים אחרים שהיו כמוהו מטובי ובחירי תלמידי החכמים שבעיר, ועד לייסוד והקמת ״בית-ועד-לחכמים״, שהוא היה מראשוני מייסדיו, וראה בזה את משאת נפשו, כשמטרתו היא לחנך ולהדריך את הלמדנים הצעירים להפיץ את מעיינות גדולתם וחכמתם חוצה, ע״י אמירת שיעורים בחבורות, ועיון בצוותא בלימודים בסוגיות שונות בתלמוד.

בכל פעולותיו למען הכלל – היה צנוע ולא התבלט במיוחד. תמיד עמד מאחורי הקלעים של כל פעולה ציבורית חיובית. אהב את העבודה השחורה ולא חס על כבודו ומעמדו האישי, כשלנגד עיניו עמדה המטרה היחידה: ביצוע רעיונותיו ותכניותיו. הוא שאב סיפוק רב מכל פעולה מוצלחת למען חיזוק מעמדו וכבודו של בן-התורה, גם אם חלקו הוא הוצנע לגמרי.

פרק חשוב בעבודתו הציבורית מהווה הצטרפותו של אבא ז״ל אל תנועת המזרחי, אשר כאיש הישוב הישן היה זה מאוד מוזר בעיני רבים. אולם הוא לא נרתע כלל וכלל, והיה חבר נאמן ומסור של המזרחי, ופעיל מאוד בהרבה שטחי עבודתה של התנועה בירושלים.

---

170. ״רבי שמואל סלנט והאדר״ת ז״ל פנו [בשנת תרס״א] להגאון ר׳ אריה לייב רַשקֶס ז״ל שהיה מומחה ידוע לרבים בענייני שחיטה וטריפות, וביקשוהו להכנס לוועד השחיטה. עצתו היתה למנות כמה ת״ח צעירים מחשובי הלומדים בישיבות ״עץ חיים״ ו״תורת חיים״, כשוחטים ובודקים. על פיו נכנסו אז לתפקידים אחראיים אלה: רבי אליהו ראם, רבי **מנחם-מנדל פרוש** ורבי זאב גוטליב, והם שעמדו על שמירת גדריה של השחיטה הירושלמית המהודרת״ (אדרת אליהו, ספר הזכרון לר״א ראם ז״ל, מראש צורים, עמ׳ מב).

רבה היתה התלהבותו של אבא ז״ל מאישיותו הנאצלת של מאור הדור, הכהן הגדול, מורנו הגרא״י הכהן קוק זצוק״ל, אשר מאז דרכו רגליו של רבנו זצ״ל על אדמת עיר הקודש, נהר אבא ז״ל אחריו ודבק בדביקות חסידית נלהבת בתורתו ובדרכו של הרב זצ״ל, עד יומו האחרון. גם עובדה זו היתה לפלא בעיני קרוביו בני משפחת פרוש, אך הוא לא זז מעמדתו התקיפה ודעתו הנחושה, ולחם נגד המשמיצים את הרב זצ״ל. השם ״ר׳ מנדל דער קוקניק״ היה מפורסם, וכינוי זה היה לכבוד לאבא ז״ל כל ימי חייו.

מעריץ גדול היה את רבה של שכונת שערי חסד, הגאון הצדיק ר׳ יעקב-משה חרל״פ ז״ל, וכשכן קרוב ממש – לא זזה ידו מתוך ידו.

זכה אבא ז״ל לדורות-המשך של בנים ובנות, נכדים ונכדות, נינים ונינות, בלע״ה, הממשיכים במסורת אבות בכבוד ובגאון, ללא כל סטיות, ורבים מהם הם גדולי תורה, רבנים, ראשי ישיבות, משמשים בקודש, ועסקנים פעילים במוסדות תורה למען לומדי התורה.

״תפארת בנים – אבותם״, ו״עטרת זקנים – בני בנים״, העוסקים בתורה ובמצוות.

יהיו זכרו ומעשיו הגדולים נר לרגלנו.

ר' אליעזר אלינר ז"ל

ליבוי (לטביה) ה׳תרס״ד – ירושלים ה׳תש״מ[171]

״ושם האחד אליעזר״ – זה שם של קובץ זכרון שיעדתי לשמו היקר ולזכרו הנערץ של ידיד רוחי ונפשי, יקיר ירושלים, ר׳ אליעזר אלינר ז״ל. אולם חזקו עלי דברי ידידיו הקרובים, שעלינו להיות נאמנים לצוואתו ולכבד את רצונו שלא לעשות שום דבר בע״פ ובכתב לפרסומו.

אכן, לי קשה להשלים עם זה, שהרי מצינו בדברי חז״ל שהקב״ה עושה ״לכבוד צדיקים לפרסמם בעולם״, ולא עוד אלא שהדברים מאלפים ומעוררים, ויש בהם בכדי לזכות את הרבים בעובדין טבין.

דבר פטירתו הגיעני באמצע הדפסת ״מועדי הראי״ה״, כשעמדתי בפרק על רבי עקיבא, ומסרתי לדפוס שמועה ששמעתי מפיו על ייחודה של קריאת שמע מפה-קודשו של הרב זצ״ל בתפילת ערבית בימי הספירה, קריאת שמע שהרשימה אותו מאוד. מיד הרשיתי לעצמי לכתוב עליו דברי הערכה תמציתיים, והכנסתי אותם בו-בפרק כהערה (ראה שם עמ׳ 394-395).

ועתה, שמתייחד מקום בספר זה לכמה דמויות יקרות ממושפעיו של הרב, ודאי שראוי והגון להעלות שוב את זכרו היקר של האחד-המיוחד הזה, שלאורך שנות היותו בירושלים היה לו קשר חזק עם מרן הרב זצ״ל, כחבר מרכזי-פעלתני בוועד הסטודנטים ״יבנה״, וכן כפעיל ב״משמרת שבת״, או בבקשת תשובה והוראה בשאלות אישיות, ואח״כ כאחד מאנשי קרתא-דשופריא, נאמני רוחו התורנית הרוממה של הרב ודרכו הציבורית רחבת האופקים.

אכן, אבידה גדולה היתה זאת לכל יודעיו ומכיריו. ניתן לומר ללא הפרזה כי מנוף ירושלים של מעלה נעלמה דמות יִקרת-מידות וברוכת-מעלות, שמעטים כמותה בדורנו.

קרא ושנה ושימש תלמידי חכמים, ומשנתו סדורה וברורה (ראה שיעוריו בסוגיות נבחרות במסכת בבא בתרא, ירושלים, תשל״ד). בור סוד שאינו מאבד טיפה, אוצר בלום של ידיעות בשטחים מרובים. מומחה מיוחד במקרא ומסורת (ואף חלם על הוצאת ״מנחת ש״י״ חדש), וידען גדול בנוסחאות של תפילה.

---

171. עוד רבות על ר׳ אליעזר אלינר, עי׳ שחר אורו (ע״פ המפתח).

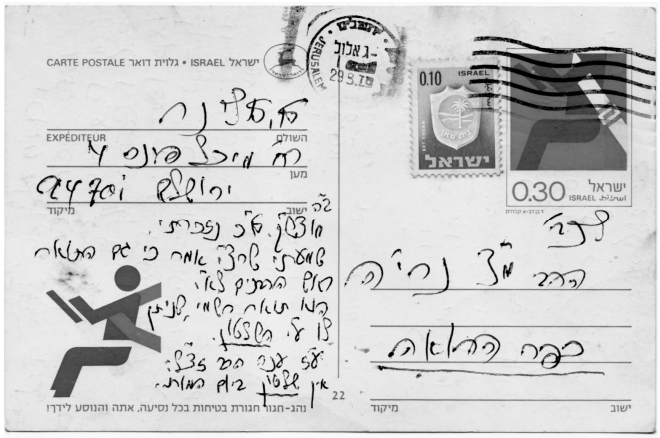
ומה שהיה ידוע לקרובים ביותר, נודע ברבים ע״י מאמרו הגדול ״סידור חדש״ שהופיע ב״דעות״ (גליון כ״ט, אביב, תשכ״ה), כשיצא לאור הסידור בעריכת ד״ר דניאל גולדשמידט. במאמר זה מופיע ר״א במרחבי ידענותו ובדקות הבחנתו בכל שינוי קטן בנוסחאות השונות.

כשהחליט ר׳ שלמה טל לערוך את הסידור ״רינת ישראל״, בא מיד בדברים עם ר׳ אליעזר, ששמח מאוד לתת ידו הברוכה לנושא שהיה כה חביב עליו, והקדיש לזה הרבה מזמנו היקר.

וכך כותב ר׳ שלמה טל בהקדמתו הקצרה ל״רינת ישראל״: ״הודאה כפולה ומכופלת לידידי היקר, איש ירושלים, מר אליעזר אלינר נ״י, ששיתף עצמו במשך כל שנות עבודתי בהכנת הסידור, עד שזכיתי לברך על המוגמר. ועל עצותיו הברוכות ועל הדרכתו המלאה ידע וניסיון – יברך ד׳ חילו ופועל ידיו ירצה״.

בשבתות ובמועדים היה מגיע מדי פעם בפעם למניינו של מרן הרב זצ״ל, וכן היה מהמתפללים הקבועים, נאמני הכותל המערבי, ב״מנין״ המיוחד של הרה״צ ר׳ זרח ברוורמן ז״ל במוצאי שבתות – ״מניין״ של בני-עלייה שהיה מאריך בתפילה קרוב לשעה. [הוא דאג להכין כסף בפינה מסויימת לנסיעת אנשי המניין בחזרה לביתם]. כמו כן היתה לו ״חזקה״ על תפילת ״נעילה״ ביוה״כ במניין של ״בני-עקיבא״.

איש-ירושלים שורשי – הכיר כל פינה בעיר העתיקה, וכל בית-כנסת קטן בסימטאות עיר-האלוקים זכה לתשומת לבו. מיד אחרי ״מלחמת ששת הימים״, כשסיירנו בעיר הנטושה לברר מקום מתאים לפתיחת ישיבה, רק אז סיפר לי, כי לאחר שגבר האויב ותכבש העיר, בי״ט אייר תש״ח, לא מצא מנוח לנפשו, ומאז – במשך כל שנות הכיבוש הערבי – קבע לעצמו לילה-לילה אחרי ״קריאת שמע על המיטה״, מצעד דמיוני: הוא נכנס לשער-יפו, וצועד לאורך סמטאות העיר העתיקה, עד שהוא מגיע לכותל המערבי.

דרשתו המרשימה של מרן הרב זצ״ל בראש השנה תרצ״ד, שנדפסה ב״מאמרי הראי״ה״ עפ״י רשימתו של ר׳ מאיר מדן ז״ל, הקדמתי ופרסמתיה ב״מועדי הראי״ה״ (עמ׳ 72-69), עפ״י רשימתו של אליעזר אלינר ז״ל (שהופיעה בקובץ ״אורחות״ בחתימת א. תלמיד), וזו מעלה יתירה שיש בה, שכן הוסיף לה הרושם את תיאור האווירה שלפני הדרשה, וכן את חווייתו האישית-העמוקה בשעת אמירתה ולאחריה. (עי׳ להלן עמ׳ 351).

ובמועדי הראי״ה (עמ׳ 277) מסרתי ותיארתי כיצד באנו יחד – ר׳ אליעזר ואני – אל הרב לפני פסח, ולמרות היותו מוטרד מרוב הבאים אליו, הצלחנו לקבל ממנו מכתב ברכה נאדר בקודש לכנס מדריכי בני-עקיבא, ואז ראיתי שהרב מתייחס אליו בקירבה כאל אחד מבאי-ביתו.

רש״ז שרגאי (הי״ו) [ז״ל] מוסר מה שסיפר לו ר׳ אליעזר אלינר ז״ל:

> רגיל הייתי להטיל **תכלת** בציצית של הטלית-קטן שלי. לפני החתונה שלי עליתי אל הרב זצ״ל (שהיה אז על הר הכרמל בחיפה), לברר אצלו כמה דברים, וביניהם גם אם להטיל תכלת בטלית הגדול?
>
> הרב השיב לי: ״תסתפק בתכלת של הטלית הקטן, שאותו אתה לובש בצינעה, אבל תכלת בטלית הגדול (שאותו רואים רבים בתפילה בבית הכנסת), ייראה כהוצאת לעז על הראשונים שלא הטילו תכלת בציציותיהם״ (ספר יעקב לסלוי, ת״א תשמ״ה, עמ׳ 119). (ע״ע נזיר אחיו עמ׳ נג-נד, במאמר רש״ז שרגאי: ״הנזיר והתכלת״).

סח לי ר׳ אליעזר ז״ל:

בימי אבלותו הראשונים על מות אמו הרבנית (נפ׳ ה׳ בניסן ה׳תרצ״א), היה הרב ממרר בבכי ביותר, והיו המנחמים שישבו לפניו משתדלים להניח את דעתו על ידי דברי תנחומין.

אחד מהם אמר: והרי זכתה הרבנית הזקנה ע״ה לנחת רב וראתה עולמה בחייה – הנה בנה הוא גאון מפורסם ורבה של ארץ ישראל, ואף זכה לתואר (׳טיטל׳) ראש הרבנים לארץ ישראל.

השיב הרב מתוך בכי ואמר: אבל היא היתה נותנת לי ׳טיטל׳ ששום אדם אחר לא יוכל לתת לי – היא היתה אומרת לי: ״מיין קינד״.

נשמרה אצלי פתקה כתובה בעפרון, שכתב לי ר׳ אליעזר ז״ל בתכיפות, כשהוא רתוק למיטת חוליו. הדברים נכתבו בשנות השלטון הבריטי והם מתייחסים למאסרם של מעפילים (עולים בלתי ליגליים, כפי שקראנום בימים ההם). פיתקה זו מעידה על מעשי החסד שלו, מה הטריד את מנוחתו, וכיצד דאג להפעיל גם אחרים למעשי ישע ופדות.

לנריה!

> הענין שאני מבקשך לטפל בו הוא גדול, חשוב ותכוף – מצווה רבה של פדיון-שבויים. הלא ידעת, כי 10 יהודים [עולים בלתי ליגליים] אסורים בבית הסוהר, זה

10 ימים, ואפשר לשחררם בערבות כספית מצערה, ועדיין לא נמצא בירושלים מי שיעשה זאת.

אני עד אתמול לא יכולתי לדבר, מפני הניתוח שנעשה בגרוני, והיום טלפנתי כבר למקומות אחדים ונודעו לי גם כל הפרטים, אך הרופאים ואשתי מנעוני בכוח מלעשות דבר-מה, כי עלי לשכב עוד יומיים במיטה.

אני מציע שהרב שליט״א ישלח בחורים מבחוריו מהר לבתי הכנסת השונים (רחביה, ישורון, זכרון משה ואחוה), ויעכבו את הקריאה, עד שיתחייבו אנשים מן הקהל למלא את הערבות הדרושה (רק 50 לא״י לאיש).

עוד לפני עשותך שום דבר, גש נא לועד הקהילה וגם לעוה״ד ד״ר גולדברג (בניין סלונים, טלפון 288), ושאל לאישיותם של היהודים אם יש ביניהם יודעי תורה או כלי-קודש, גילם, משלח ידם (אולי אפשר דרך עקיפין להיוודע גם על התנהגותם בכשרות).

אם יתברר לך מפי ד״ר גודלברג, שאפשר להספיק לשחרר אסיר עוד היום, מהרה חושה אל תעמוד, דחה את כל ענייניך ושחרר את המעולה שבהם (ת״ח קודם לע״ה וכו׳), עפ״י חתימתה של אשתי על ערבות של 50 לא״י. שאל את גולדברג מה צריך לעשות לשם זה?

חוץ מזה דַּבֵּר על העניין עם הרב, וקבע מי הם הבחורים שילכו אחר כך, (בקצרה דיברתי על כך בטלפון עם רבי צבי-יהודה), תגש נא אלי לביתי כדי להיוועץ.

אליעזר

*

דבר נאה הגיש לנו ר׳ אליעזר אלינר ז״ל, בעילום שמו, בשנת הכ״ה למדינת ישראל, בהוצאת ״המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה״ של ההסתדרות הציונית. הוא ערך את החוברת המנוקדת ״החומר והרוח בגאולת ישראל״ (ירושלים תשל״ג) שעיקרה ״המספד בירושלים״, המשא הנשגב אשר נשא מרן הרב זצ״ל בתמוז תרס״ד, בערב האזכרה לד״ר הרצל ז״ל, ואליו נוסף לקט קצר של דברי הרב מתוך הקובץ ״חזון הגאולה״.

דברי הרב – שהעלה אותם בשעתם על הכתב בשפתו הנמלצת-הרוממה, ונדפסו כעבור שנים ב״סיני״, מופיעים בחוברת כמו שהם, אלא שר״א אלינר ז״ל ניקד אותם ומוסר אותם גם בקיצור, בעברית רגילה, והקורא עומד מיד על הבנת הדברים, ורק אם חביב עליו סגנונו המיוחד של הרב, הריהו חוזר וקורא את הדברים במקורם.

מלבד חשיבותו הרבה של המאמר להשקפת עולמו היסודית של הרב על התנועה הציונית, מה שיש בה ומה שאין בה, היה כאן מצד ר״א אלינר ז״ל גם יחס אישי לנושא, יחס ששורשו עוד בשנות ילדותו בבית אבא בחו״ל.

ר״א סיפר לי פעם, כי ד״ר הרצל היה מאוד נערץ בבית אבא ז״ל, והנה – ״הקדמתי ונולדתי בה׳ תמוז תרס״ד, ואילו נולדתי כעבור 15 ימים, היו קוראים לי בנימין-זאב, על שמו של ד״ר הרצל״...[172]

*

בכתביו של בנימין-זאב הרצל ז״ל אין דברי אפיקורסות. בכתבי יומנו כתוב ״אין אומתנו אומה אלא באמונתה״. מי שחושב, מדבר וכותב ככה הוא איש-אמונה ולא אפיקורס. והדברים חוזרים אל קדושת גזע-מחצבתו, מאת הגאון הקדוש ר׳ יוסף טייטאצאק ז״ל (על פי ידיעה של ר׳ אהרן מרקוס ז״ל).

הרב צ״י הכהן קוק ז״ל, לנתיבות ישראל, ח״ב, מאמר קטו, עמ׳ ס

וראה מאמרו של הגרא״א קפלן ז״ל ״על הרצל״, בספרו ״בעקבות היראה״ (ירושלים תש״ך, עמ׳ פה).

*

הרעיונות המרוממים של הרב, המוסברים על ידי ר׳ אליעזר אלינר, ריגשו מאד את הצייר-האמן מר צבי גרונדמן, ונחה עליו הרוח לבטא את הדברים באיורים מיוחדים. הוצאת ״ראובן מס״ שמחה להדפיס את דברי הרב, בצירוף האיורים, במהדורה אמנותית מפוארת בפורמט אלבומי (ירושלים, תשמ״ח), והואיל והדבר נעשה אחרי פטירתו של ראי״א, נאמר בפירוש בשער המהדורה: ״ניקד והסביר ר׳ אליעזר אלינר״.

על ר׳ שמואל חיים לנדוי ז״ל

זכרו של יוצר התנועה הציונית המדינית, ד״ר הרצל ז״ל, ליווה אותו לאורך ימים.

כשעלה אליעזר הצעיר לארץ והצטרף כחבר ל״הפועל המזרחי״, מצא את דרכו לביתו של מנהיג התנועה רש״ח לנדוי ז״ל (בעל החום החסידי והעומק הקוצקאי). לא רק רעיון ״תורה ועבודה״ כבש את לבו, אלא גם אישיותו המיוחדת של המנהיג הנערץ והחביב – הרעיון והאישיות גם יחד. הֶלֶם פטירתו החטופה של רש״ח לנדוי ז״ל (סיון ה׳תרפ״ח) מצא את ביטויו אצלו במאמר הערכה שכתב זמן קצר אחרי המאורע המדכא, וכותרתו היא – ״הרצל שלנו״, והרי בזה קטעים מדבריו הנרגשים של המעריץ הנאמן:

---

172. על משא ״המספד בירושלים״ – שנכלל עתה ב״מאמרי-הראי״ה״ ח״א (ירושלים תש״ל, עמ׳ 94), ראה מה שכתב הרב יעקב פילבר שליט״א, בספרו ״כוכבי אור״ [מהד׳ ירושלים ה׳תשס״א], עמ׳ 157-174, **וכן מכתב הרב** להגאון האדר״ת ז״ל – שפורסם שם [וכן בכמה השמטות בגנזי הראי״ה עמ׳ 72-70], על מה שהתרחש מסביב להופעתו הציבורית הזאת (וזה מזכיר לנו את שהיה כעבור שנים, לפני חגיגת פתיחת האוניברסיטה, בז׳ ניסן תרפ״ה בירושלים. עי׳ לעיל עמ׳ 171-152).

בכל פעם שהייתי רואה אותו בעבודתו, ובכל פעם שהייתי מנסה לסכם את ערך עבודתו בשביל התנועה שלנו, היתה השוואה זו מנצנצת במוחי: **הרצל** – בתנועה הציונית, **ולנדוי** – בתנועת ״הפועל המזרחי״. מרובים הם הצדדים השווים שבהם. כזה כן גם זה נשא עליו את עול כל התנועה, יחידי, הוא קיבץ וסידר ואירגן, ומ״תוהו ובוהו״ יצר עולם מלא. כשם שבימי **הרצל** בתנועה הציונית לא היה דבר שלא נעשה על ידו או בהדרכתו, כך לא היה ב״הפועל המזרחי״ דבר שלא נעשה על ידי **לנדוי** או בהדרכתו. הוא היה המחוקק והמוציא לפועל, המפקח והמבקר, עינו היתה פקוחה על כל מעשה, נוטלו בידו ומנהלו ושומר עליו שלא יכשל. מנהיג ומורה דרך היה, מקיים ומעמיד, עמוד-התָוֶך של תנועת תורה ועבודה.

ועוד מעלה יתרה היתה לו: לא רק אב ופטרון לתנועה היה, כי אם גם אב ואח וחבר לבבי לכל חבר וחבר ולכל באי-ביתו. יחס זה ונדיבות רוח זו – הם הקו היותר יפה שבכל דמותו.

ביתו של **לנדוי** היה בית-היוצר לתנועה. כשם שידע לעורר בכל הליכותיו ובכל הופעתו יחס של כבוד מבחוץ, כך ידע לרכוש לבבות לרעיון התנועה ולמטרתה הנשגבה בפנים. בביתו, בסביבתו, התלקטו הטובים והמסורים, והוא ידע לרתקם לרעיון, לחדש בקרבם את האמונה והמסירות.

בהלקחו מאתנו, סכנה כפולה צפויה לנו – סכנת אבדן הדרך ואבדן המעמד בחוץ, וסכנת העדר האמונה ופיזור הכוחות בפנים, כי לוקח ממנו עמוד-האש, כי לוקח ממנו עמוד-התָוֶך. ובפני הסכנה הכפולה הזאת אין תריס אלא התאמצות כפולה ומכופלת, והתאמצות בלתי פוסקת בנשיאת עין לחזון רוחו של מנהיגנו הגדול ר׳ **שמואל חיים לנדוי** ז״ל, הכ״מ, באמונה חזקה כאמונתו הוא, שסוף האמת להתגבר ולנצח, ושנצחון האמת יבוא רק על ידינו, על ידי כל אחד ואחד מאתנו.

יתן נא כל חבר וחבר אל לבו, שהוא הוא שעליו הוטל להגשים את חזון המנהיג – ארץ ישראל הנבנית בדרך של התורה והעבודה – והוא-הוא שבידו לקרב תכלית תקוותינו, את קץ-הימין אשר בו יתגדל ויתקדש שמיה רבא...

*

ראה דברי ההספד הנרגשים של מרן הרב זצ״ל על רש״ח לנדוי ז״ל, **בעל-פה ובכתב** – **ליקוטי הראי״ה ח״ב** (עמ׳ 447-446).

תולדות חייו

ר׳ **אליעזר אלינר** ז״ל נולד בשבת, ה׳ בתמוז תרס״ד, בעיר ליבוי שעל יד הים הבלטי (אח״כ לטביה), לאביו ר׳ פייבוש אורדאנג.[173] בבית אביו ובבית סבו בליבוי קיבל את

173. ר׳ פייבוש אורדנג ואתו-עמו יראי-ד׳ וחושבי-שמו, דאגו להביא לליבוי את הרב בן-ציון

ראשית חינוכו ברוח ישראל סבא. אביו דאג שיהיו לו מלמדים טובים לתורה וליהדות, ולא רק בישבם בעירם, אלא גם בנדודיהם בזמן מלחמת העולם הראשונה, בכל חנייתם היה חינוך הבן ראשית דאגתו.

בעיר ליבוי סיים את לימודיו בגימנסיה הריאלית, ועמד בבחינת בגרות בשנת תר״פ. משם נסע לריגה ללמוד כימיה באוניברסיטה, ובאותו זמן למד גם בישיבה בריגה.

כעבור זמן מה נסע לברלין, והחל ממרחשוון תרפ״ג למד כימיה טכנית ב״טכנישה הויכשולה״ בשרלוטנבורג (לשם ניצול ים המלח), ובאותו זמן למד גם כתלמיד מן המניין בבית המדרש לרבנים שבברלין, ורבו היה הרב אברהם-אליהו קפלן ז״ל.

בשנת תרפ״ז עלה ארצה ולמד באוניברסיטה העברית, במכון למדעי היהדות – תלמוד אצל הפרופ׳ אפשטין כמקצוע ראשי, וכמקצועות משניים: ידיעת הארץ אצל פרופ׳ קליין, ויוונית והיסטוריית יוון אצל פרופ׳ שוובה ואחרים. סיים את לימודיו באוניברסיטה בשנת תרצ״ג בתואר מ.א.

את שם משפחתו עיברת לשם **אלינר**.[ב]

בהיותו סטודנט באוניברסיטה, בשנת תרפ״ט – שנת המאורעות, הצטרף לשורות ההגנה. בחודש אב תרצ״ד נשא לאשה בירושלים את הגב׳ דבורה לבית פרנקל, אחותו של הפרופ׳ אברהם הלוי פרנקל.

בשנים תרצ״ד-תש״א הורה מקצועות היהדות (בעיקר תפילה ומשנה) בבית מדרש למורות של המזרחי בירושלים (אח״כ ״אפרתה״) ובבית ספר תיכון ״מעלה״.

בשנים תש״ב-תש״ה כיהן כמנהל בביה״ס של המזרחי בבני ברק, וכן לימד בתש״ד-תש״ה בגימנסיה הדתית ״מוריה״ בתל אביב.

בשנות תש״ו-תש״ז עשה באיטליה הדרומית, בשליחות הועד הלאומי, שם פעל בעבודה תרבותית וחינוכית במחנות הפליטים היהודים (״העקורים״).

בשובו ארצה מן השליחות, כיהן בשנים תש״ז-תשי״א כסגן מנהל בבית המדרש למורות בירושלים, ומשנת תשי״ב עד תשט״ז כמנהלו.

ציזלינג ז״ל, שיארגן להם חדר תורה עם מינון מתאים של לימודי חול. סח לי ר׳ פייבוש: כל זמן שהעיסוק היה בצדדים הטכניים, שיתף רב״צ את נציגי ההורים והעסקנים ז״ל, אבל כשהגיע לתכנית הלימודים, כאן עמד על דעתו שהוא לבדו יהיה הקובע, ודבר נאה אמר אז רב״צ ציזלינג ז״ל: כשעמד הקב״ה ליצור את האדם, את **גופו** של האדם, אמר למלאכי השרת **נעשה** אדם כצלמנו וגו׳ – נעשה יחד, אבל כשהגיע ל**רוח**, לא שיתף אחרים עמו, אלא פעל בעצמו – **ויפח** באפיו נשמת חיים (בראשית ב, ז).

ר׳ פייבוש אורדנג ז״ל עלה לארץ ישראל ונטע מטע אתרוגים בלתי-מורכבים בחדרה. אתרוגיו זכו לשם ביָפים ובהידור כשרותם, ונמכרו על ידי הצדיק ר׳ **שלמה בלוך** ז״ל (שדאג לסַפֵּק מצה שמורה מהודרת לפסח וארבעה מינים מהודרים לסוכה).

למן תשי״ז עבד במחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה של ההסתדרות הציונית העולמית, ערך את הפירסומים שיצאו לאור ע״י המחלקה, חיבר תכניות חינוכיות, והדריך מורים בתפוצות ע״י קורוספונדציה [התכתבות]. היה מפקח חינוכי על מוסדות ההשתלמות למורים מטעם המחלקה הנ״ל, וכן ערך קורסים להשתלמות מורים לגולה. המכון להכשרת מורים מן הגולה על שם הרב גולד ז״ל עמד תחת פיקוחו, וגם לימד שם מקצועות היהדות (בעיקר תפילה ותורה שבעל פה).

משנת תשכ״ז עד תשל״ב לימד באוניברסיטת תל אביב תפילה ותורה שבעל פה. ר׳ אליעזר אלינר ז״ל היה מחנך בעל שיעור קומה, והרבה מחנכים שבימינו היו משומעי לקחו. ולא רק מחנך היה, אלא גם איש ציבור, מעורב בחברה ישראלית ונטל חלק במפעלים ציבוריים שונים. היה בין המייסדים הראשונים של ה״חברה לחקר המקרא״, בשנת תשט״ו, והיה חבר בה כל השנים. שנים רבות היה חבר ב״חברה קדישא״ של המועצה הדתית בירושלים, והחל משנת תשכ״ג יו״ר ועד הפועל שלה. כהכרת טובה על השתתפותו במפעלים הנ״ל, העניקה לו עיריית ירושלים תואר **״יקיר ירושלים״**.

במערכת ״דעת מקרא״ השתתף כחבר החל משנת תשל״ג.

נפטר בשבת, ט״ז בסיון תש״מ.

– יהי זכרו ברוך.

פרק מתוך צוואתו של ר׳ אליעזר אלינר ז״ל

שביקש להפיצו כאמור בסופו

תיקון או נחת רוח לנשמה

אבקש מידידי ומדורשי טובתי, לעשות לתיקון נשמתי ע״י תורה וצדקה ומעשים טובים, ואין צורך לשם זה לא באסיפה ולא בפרסום (זה רק מזיק וגורע), והעיקר כוונת הלב וכלפי שמיא גליא.

והרי רשימת הצעות העולות עתה בדעתי, ואפשר להוסיף עליהן כהנה וכהנה:

א. לקבל על עצמו ללמוד פרק משניות בכל יום או בכל שבת – או דף גמרא.
ב. לקבל על עצמו לעבור על הלכות שבת עם משנה ברורה.
ג. ללמוד או לומר שני פרקי תנ״ך בכל יום, או עשרה מזמורי תהילים, או ספר תהילים בכל שבת.
ד. ליתן צדקה כפי היכולת ויותר מזה – והעיקר בצנעה.
ה. לכוון בברכות ובתפילה ובקריאת שמע, מתוך מחשבה על החבר שמת.
ו. להמנע מתוך זכרון זה מעבירה במעשה או בהרהור, וביחוד מאיסורי דיבור, או מדיבור שאינו הגון, או אפילו מדברים בטלים.

כזאת וכזאת יכולים לעשות דורשי טובתי, בין גדולים ובין קטנים, בין זכרים ובין נקבות, ואני מבקש מחברי המורים לדבר אל תלמידים ותלמידות שהכירוני ולנהל תעמולה לתיקון נפש, רוח, נשמה, כזה.

(כדי שיגיעו דברי אלה לידידים היכולים לעשות תיקון או נחת רוח לנשמתי, אני מבקש להעתיק את כל הפרק הזה במכונת כתיבה, ולחלק העתקים למי שיכול לבוא בחשבון).

*

השנה, במלאת חמש-עשרה שנה לפטירתו, ראוי להביא את הדברים אשר כתב ר׳ אליעזר ב״הצופה״, במלאות חמש-עשרה שנה לפטירת רבו המופלא, הגאון הצעיר רבי אברהם-אליהו קפלן ז״ל, כי כשם ש**״אור פניו״** של רבו ליווה אותו לאורך שנים, כך **אור פני ר׳ אליעזר אלינר** ז״ל מלווה את כל אלה שזכו לאורו, עד היום הזה.

אור פנים / על רבי אברהם-אליהו קפלן ז״ל[א]

האמנם כבר עברו חמש עשרה שנה מאז? הן עוד כחיה ניצבת הדמות לעיני – כאילו רק הבוקר נפרדנו, בפינת הכרך הסואנת, אחרי שיחה ארוכה וטיול ממושך ברחובות – ומתוך הדמות מאירים ביחוד הפנים הקורנים חיים וריעננות. צעירות ותנועה, הפנים – שמעולם לא ראיתים אחרת, ועד היום נעלמה דמותם מנגד עיני.

מה גרם לכך? הן דמויות רבות, כל כך יקרות וקרובות ללב, נטשטשו ונשכחו כליל, לא נשאר לאדם ברבות השנים אלא זכר מופשט, אולם מלבד זכרון אישיותו ומהותו, זכרון מעשיו ומאמריו – הוא ז״ל קבע בלבי גם מראה עינים ממש, את אור פניו המאירים.

תאמר: ״חכמת אדם תאיר פניו״, אבל יודע אני, שאין זה ביאור מספיק. מאור החכמה אינו מאיר אלא בחייו של אדם, ואין כוחו יפה להצהיר פנים מתוך ערפל השכחה שנים הרבה אחרי מותו. ברי לי, שאורך קיומו של האור הזה, המאיר עדיין ממש באופן פיסי את הפנים האלה למראה עיני רוחי – **מרוב גווניות** בא לו. ״טובא נהורא איכא בנורא״, גם אור החכמה כאן, גם אור הדעה, צהלת נעורים האירה את פניו, ושמחת החיים יחד עם הרצינות, של האיש השלם המיושב, ש״עמד על דעתו ונתקיים בה״. שמחת הסיפוק של המורה, שתורתו מתברכת בלבבות תלמידיו ודבריו נשמעים ומדריכים, וחדוות היצירה של מנהיג לדור, שמעשיו מצליחים – כל אלה ועוד כאלה האירו את פניו תדיר, וכשהוא מואר באור נגוהות זה, נעלם פתאום מאתנו.

אולם האור לא כבה ולא דהה. ועדיין דמות פניו מוארת, ולא בגוונים בודדים. אף לא בתערובת אורות וגוונים, אלא בכולל כל האורות, באור השלם והבהיר, השלו והנוהר, באור עולם מאוצר חיים, כמו שהנחתיו באותו בוקר של פסח שני ברחוב

בברלין, כמו שראיתיו תמיד לפני כן וכמו שחזיתיו תמיד אחרי כן, כשהסתכלתי בו בתוך לבי.

באור פניו נהלכה, כי אור קרנים לו להאיר לכל איש כפי צרכו ודרכו.

אליעזר אלינר

*

רחש לב קרובים וידידים דבר טוב, להדפיס את קבוצת ״השיחות״ אשר השמיע אליעזר אלינר ב״קול ישראל״, והן כמובן מנוסחות כהלכה ומסודרות לפי מועדי השנה, ולפי סדרן של נביאים, וכך באה לפנינו חוברת לא-גדולה בכמותה, אבל רבת משקל ורבת חן באיכותה, תכנה מלא לֶמד-דעת וסגנונה נאה ונלבב.

דברי הערכה נעלים על החוברת מופיעים בראשה, והם מגדירים יפה את ייחודה:

ר׳ אליעזר אלינר זכרונו לברכה, חכם רָשום היה בתורה ובדעת, בקי גדול בחדרי תורה שבכתב ותורה שבעל פה, ועיניו רואות נכוחה בהווית החיים, ולבן מלא רגשות אציליים שנזדככו בלימוד ובמידות הרמות ששכנו בו.

כל מה שהוציא המחבר מפיו וכתבו בקולמוסו, עשוי בברירה מדוקדקת, דברים נכוחים המיוסדים על אדני ההלכה, בתכלית הדיוק והסמכות. המחבר, שהיה מן הבקיאים היחידים בתולדות התפילה, בנוסחיה ובמנהגיה, שיבץ בהרצאותיו דברי חפץ על התפילה ועל הסידור ועל הפיוטים, וכלל בדבריו טעמי ספרות ואסתטיקה של שירה עברית, וביאורי מעשי אמנות יהודית – כולם כלולים בהשקפה בהירה שמגמתה להציג לפני הקורא את ההוויה היהודית, צלולה וצרופה מכל פסולת, שאוֹרָה ואֵשָׁהּ לא כבו גם במציאות של חיי גלות קרים וקודרים.

כתוכנו של ספר ה״שיחות״ כן סגנונו. שורשו בכתבים שהם אבות לסגנון העברי, וגונו חדש, והוא נוח ורהוט, והקורא נמשך עמו כנפש הנמשכת אחר ניגון ערב. אין הרבה ספרים כמו זה, שהדעת עטופה בעטיפין של רגש ויופי ונועם. בספר הזה ימצאו חפץ האב והאם, ואביהם ואמם ובניהם ובנותם. זה ספר לכל דרי הבית לקרוא בו, כל איש בפני עצמו וכולם בחבורה. אות ומופת לספר בעל טבע יהודי, היפה לינתן ביד כל אדם ליהנות ממנו חכמה ומראות יהדות.

פרופ׳ אהרן מירסקי

יִקרת רוחו של ר״א אלינר ז״ל מתגלית ב״שיחות״, בעיקר בשיחות המוקדשות לחגים ולמועדים. כאן ניתן להרגיש את תום-הנפש, את היחס החם לכל דקדוק מצוה, לכל מנהג ישראל. בשיחה על חג הסוכות, זמן שמחתנו, הוא מביא את דברי הרמ״א עמיאל ז״ל, רבה של תל אביב, על השמחה הצנועה: ״אנו מוצאים את השמחה בחן היהודי הצנוע,

בשמחה הפנימית של המצוה״, ואכן זו באה לידי ביטוי ברוח החן המרחפת על פני הדברים הקולחים בנעימות וחודרים לעומק הלב.

משהו על ר׳ אליעזר אלינר ז״ל / מאת מאיר חובב

בט״ז בסיוון חל יום הזיכרון של ר׳ **אליעזר אלינר** ז״ל. בצוואתו המיוחדת במינה אסר עלינו כמעט לכתוב עליו, ומדי שנה בשנה נאבק אני עם עצמי לגבי עשיית זיכרון נאות לאיש מופלא זה ולרעייתו דבורה ע״ה.

לפני שנים כינסתי את כל פזורי מאמריו והכינותים לדפוס, כשהמחלקה לתרבות תורנית של ההסתדרות הציונית התחייבה להדפיסם. כתב היד מונח אצלם. באותו ספר עמדתי לתת דברים גם על האיש וביתו. – – –

אלינר ז״ל נהג לקיים מדי שנה בשנה, בליל יום-העצמאות, סעודה חגיגית במתכונת מיוחדת. לסעודה זו היו מוזמנים מדי שנה בשנה אורחים חדשים, אך היו גם כמה קבועים ובהם ד״ר משה זיידל ז״ל, ולהבדיל בין חיים לחיים הרב מרדכי ברויאר ורעייתו, פרופ׳ עזרא פליישר מאז עלותו ארצה בשנת תש״ך, רעייתי ואני, ולימים גם ילדינו.

שנה אחת ביקשני אלינר לברר אצל ש״י עגנון, אם ייאות להשתתף בסעודה. עגנון נענה בשמחה, והיה זה ערב מיוחד. כשנפרדתי מעגנון בפתח ביתו, שאלתיו כיצד התרשם מן הסעודה. השיב לי: ״למדתי הרבה בשביל ליל-הסדר״...

ר׳ אליעזר אלינר המנוח, תלמיד חכם מופלג היה, מחנך גדול, ציוני אמיתי, עסקן ציבור ואיש הגנה. ועל הכל אוהב ישראל היה עד אין שיעור. אחר המלחמה יצא בשליחות לשנתיים לאיטליה ופעל במסגרת אונרר״א,[174] וממש מסר עצמו למען שארית הפליטה.

הצופה, ב׳ תמוז תשנ״א

זעקתו של שליח

(מתוך מכתבו, איטליה, ט׳ באייר תש״ו)

ברור שאין דבר בעולם – אם רק נוכל להשיגו – שיהא יקר מדי בעינינו מלהשקיעו בהצלת ילדי ישראל מכל מיני עבודות זרות (נצרות, קומוניזם, התבוללות, יהדות מזויפת) לתורת אמת ולחיי תורה, וזה ״סוד״ כשלוננו עד כה: הרבה ״ערכים״, כביכול, ופוליטיקה גבוהה יָקרו לנו עד כדי הזנחת השארית, ילדי השארית.

אם נצליח לעורר בקרב חברינו (רק לצעירים אני מתכוון) שלהבת של אהבת ישראל, של חיבת ילדי ישראל, של חיבוב בני קדושים מושלכים באש – כי אז יהיה לנו החיל

174. ארגון סעד לפליטי השואה, שפעל בשנים ה׳תש״ה-ה׳תש״ז, מטעם ארה״ב והאו״ם.

לצאת לפעולה זו, אם גם תקשה שבעתיים בגלל איחורנו עד כה, בגלל חוסר חרדה וחוסר אהבה.

הלא מעולם ידעת את דעתי: אין עבודה או תפקיד בעולם, שלשם עשייתו יהיה תנאי ולא יעבור לימוד ידוע או השכלה מסויימת. העבודה נעשית והתפקיד מתמלא, בהתאם לרצון-אמת שבלב העושה להשיג את תפקידו. – – – והכל מודים שמידה זאת נוהגת בהדרכת נוער ובמשיכתם אחרי מדריך. – – –

אם נצליח (ובידינו להצליח) להלהיב בשלהבת זאת, כמה עשרות צעירים מחוגי תלמידי ישיבת ״בני עקיבא״ והסמינרים, ומבין צעירי הקיבוצים והמדריכים – והיה בידינו כל הדרוש לנו. – – –

תאר לעצמך ״גדוד״ מדריכים דתי, מלא אמונה, אהבה ובטחון, מסתער על גרמניה או רומניה (ואפילו על איטליה). הן בין חודשים מעטים משתנה המצב בשארית, בקרב ילדיהם ובעולם היהודי בכלל – – – ולזה נחוצות רק חֶרדת אמת ואהבת ישראל. – – –

אליעזר אלינר
חיל הסעד של אונרר״א

״שכל הכתובים קודש ושיר השירים קודש-קדשים״ – את התכונה הזאת המייחדת את שיר-השירים מכל שאר הכתובים, הסביר בהסבר קצר ומעמיק מרן הרב קוק זצ״ל, באחד ממאמריו המצויינים ביותר, ואפשר שזוהי הפנינה שבכל מאמריו. שם הוא מסביר את תפקידן של הספרות והאמנות לתת ביטוי לכל המושגים הרוחניים שבנפש האדם ולפתח אותם, אבל בתנאי שעל ידי זה תיווצרנה יצירות המַשרות הרגשות של הטוב והיפה, ולא המעוררות הרגשות משכרות. – – –

מגילת שיר-השירים נותנת ביטוי לאוצרות רגש האהבה הגנוזים בנפש אומתנו, אשר כל תולדותיה מלאים רשמי אהבתה לד׳, הן בימי גדולתה והודה והן בימי עניה ומרודיה. – – –

שיחות, עמ׳ 168

אישיותו האצילה והתקיפה / דברים מאת יהודה הראל

...ואשר לר׳ אליעזר אלינר ז״ל – מכל התוארים האפשריים, אין תואר מתאים לו כתואר **״צדיק״**, שכן כך היה בכל הליכותיו. וקיים בנפשו ״בכל דרכיך דעהו״, בכל לבו ונפשו. והשאיר **צוואה** אחריו של 14 דפים, ובהם פרטים ופרטי פרטים כיצד ינהגו בו בפטירתו.

התמיד במשך שנים למניין של ערבית במוצאי שבתות ליד הכותל המערבי – תפילה שארכה כשלושת רבעי שעה. ונראה לי שהוא היה גאון בתפילה, כשם שהיה גדול בתורה, אם לא למעלה מזה. שהרי את הסידור שקד ללמוד משך שנים. בביתו יכולת

לראות שורה של סידורי-תפילה מכל גדולי ישראל. בדקדוק נוסחאותיהם ופירושיהם עסק במשך שנים, וחלק רב לו בסידור התפלה שהופיע בדורנו בשם **"רינת ישראל"**.

בכל אותם השנים שלמד באוניברסיטה, היה יו"ר של "יבנה" – ברית הסטודנטים הדתיים, והיו שנים שהיה יו"ר כלל אגודת הסטודנטים. וכל אותם שנים עמד על משמרתו – משמר הקודש, בכל הנוגע לשבת, כשרות וכו'.

הכל, דתיים וחילוניים – העריכו את אישיותו האצילית והתקיפה כאחד, תקיפות של צורך השעה, בבחינת "הנה מקום אתי" – כאשר הדבר נוגע לכבוד שמים, אז "ונצבת על הצור", תעמוד איתן וחזק, ואין אז מקום לענווה. ואולם "כעבור כבודי", כאשר הענין אינו נוגע לכבוד שמים, כי אז "ושמתיך בנקרת הצור", אז תוכל להיות צנוע וענו ככל שתרצה...

בכוח אישיותו הנעלה כבש את לב כולם, וקידש בזה את שם שמים ברבים.

במשך כמה עשרות שנים לא קרה כמעט כי אבקר בירושלים ולא אכנס אצל משפחת אלינר לשיחה של תורה. והיה מעשה שהתארחתי בשבת אחת בירושלים, והלכתי לבקר את ר"א ואשתו בשעת צהריים. דפקתי קלות על הדלת, ואין עונה. דפקתי שנית ואין תשובה, והרי שומע אני קול דיבור בבית, זאת אומרת שישנם בבית – ואף על פי כן. בסופו של דבר התברר לי, כי עמדו בברכת המזון, ונהגו ממש כמו בשעת תפילת עמידה, שאין מפסיקין לא בדיבור ולא ברמז וכו'.

ר' אליעזר היה מארגן תפילת מנחה בציבור באוניברסיטה בשעת הפסקה, בשעות של אחה"צ. ואם לפעמים חסר היה עשירי למנין, היה מזמין להצטרף גם מי שלא הורגל בתפילה, כדי לחנכו במצוות...

אם יש מקום לפרסם כל זאת ברבים, הרי רק כדי ללמד לדורות הבאים, כי בהתייחס לר"א עצמו, חוששני כי "עושים לו עוול", כי מתוך ענוותנותו ופשטות הליכותיו, כל השבחים אינם לרוחו ולאופיו.

ובזה אסיים בהוקרה רבה,

יהודה הראל

*

בשיחה עם ועד הסטודנטים הדתיים "יבנה", במוצש"ק פ' בהעלותך (שנת תרצ"ב), חזר **הרב** זצ"ל בקיצור על הסברת הפסוק בישעיה (ס, ג) **ופחד** ורחב לבבך וגו' [כפי שדיבר באריכות בפתיחת האוניברסיטה], אולם הוסיף ועמד על סיפא-דקרא – "כי יהפך עליך המון ים וחיל-גוים יבואו לך", ואמר: כאשר מכניסים לתוכנו נכסי-רוח מחכמת אומות העולם – **"חיל גויים"** – רב **הפחד**, כי יש לחשוש מפני חדירה של פסולת רעיונית וההדבקות בה, ויש לדעת להבחין בין הבר לבין המוץ.

מופת חינוכי

ר׳ אליעזר אלינר ז״ל היה אישיות מושלמת, שספק רב אם הניח כמותו, שכן הוא היה יחיד במינו במיגוון רחב של סגולות אדם וכוחות יצירה. תלמיד חכם בקי בחדרי התורה, איש חינוך הוגה דעות ונעים הליכות, צנוע ועניו. איש רעים להתרועע ומעורה בחברה, בעל יושר אישי ומסתפק במועט, מרבה בצדקה בסתר וקשוב לכל אדם בצר לו. עוזר ותומך לכל דצריך, ביתו פתוח לרווחה לכל דכפין, בכל עת.

בעל אצילות נפש, שכבוד הבריות היה בעיניו ערך מקודש. הוא ויתר על כבודו וברח ממנו. ההבלגה ויכולת האיפוק, הסובלנות והסבלנות, היוו נכסי צאן ברזל במרקם אישיותו, שהקרינה תדיר שלווה והדר, תום-אמונה ויפעת-רוח, על כל סביביו.

במישור הערכי והרוחני גילה עוז ותקיפות, שהפליאו לא פחות מאותה רכות ונוחות במישור האישי. זה בא לידי ביטוי, למשל, בימי שבת כאשר ראה יהודי מעשן או מפעיל רכב, ולא הרפה ממנו.

כיוצא בזה במצוות חברה ולאום. האמת הפנימית והשלמות האישית היו נר לרגליו ואור זרוע לדרכו משחר נעוריו עד ערוב יומו.

מידת ההסתפקות במועט הגיעה אצלו לממדים של בעלי מוסר גדולים. אבל לזולת היה פתוח לרווחה ברוחב לב, וכל זה בצנעה ובהעלם דבר.

הוא היה שקדן, וכל עיתותיו היו קודש ללימוד ועיון בגמרא, אך אהבה מיוחדת וחיבה יתירה נודעת לו לבינה במקרא. היה זה תענוג מיוחד לסור לביתו כשהוא דולה פנינים יקרות ממעיינה של תורה, והוגה בה מתוך מאור פנים. הוא שלט ללא מצרים בכל מה שקשור למסורה ולהיגוי, לניקוד ולפירוש. הכיר כל אות ומילה במקרא על שפע הפרשנות והצירופים. היה כמעיין המתגבר במקרא ואגדה, ובר סמכא בעולמה של הלכה.

נעקר מאתנו לפתע אילן נושא פרי. הלכה מאתנו דמות שלימה ועשירה בסגולות של חן וחסד, תורה ודרך ארץ, ענווה ואצילות. נעלמה מנוף חיינו אישיות אצילית ועדינה, שזמן רב עוד תצער רבים וטובים, על האי שופרא דבלי בארעא. הוא היה מופת חינוכי שרבים יילכו לאורו וינצרו את דמותו בליבם כל הימים. ציבור גדול עומד אבל על רבי אליעזר, מיקירי ירושלים ומנקיי הדעת, אשר בהליכתו השאיר חלל ריק שאין לו תמורה.
ת.נ.צ.ב.ה.

יצחק שניאורסון, הצופה, בדר״ח תמוז, תש״מ

מעטים הם האנשים הגדולים, בעלי מעוף וחזון, השומעים תמיד את מַשַׁק כנפי ההיסטוריה, ויודעים ומרגישים את האחריות המוטלת עליהם. הם שָׂמִים אורחותם, ומכירים כי אין מעשה ודיבור היוצאים לבטלה, כי כולם מהווים חוליות בתהליך ההיסטורי.

שיחות, עמ׳ 148

ב״ה, עיה״ק ירושלים ת״ו

יום ה׳ לס׳ מטות ומסעי, כ״ח בתמוז, תשל״ד

ידידי היקר, ר׳ משה צבי שליט״א

אין דעתי נוחה מכתיבה על גבי ספרים וכלים המוקדשים, שהוקדשו לעילוי נשמת פלוני, שאין זה נעשה אלא כדי להתפרסם בין בני אדם, כלפי שמיא גליא בלאו הכי.

הילני המלכה שטבלת הזהב שלה שפרשת-סוטה כתובה עליה זכתה להזכר במשנה – חושבני שלא כתבה על הטבלה ועל הנברשת את שמה והקדשתה, ונזכרה במשנה מחמת ענין אחר, וסמוכים לה ״ואלו לגנאי״ שבסופם הובאה גם המחצית השניה של הפסוק – ר״ל.

ומחזיקני טיבותך על שאתה טורח במעשים טובים ובצדקות בסכום הכסף שהעמסתי עליך, ועוד אתה מייגע את מוחך למצוא עוד מטרות יפות ונעלות – ויהיו נא מעשינו לרצון לפני אדון כל.

והחודש הזה יהפך לששון ולשמחה, וישמע בבתי כל ישראל קול ששון וקול שמחה, קול ימין ה׳ עושה חיל.

כעתירת ידידך הדו״ש ושלום כל ב״ב

אליעזר אלינר

דברי נחמיה הם האישיים ביותר בכל התנ״ך, הנושאים עליהם את חותם הכותב אותם. – – – חכמינו ז״ל, חשבו את הדבר הזה לגריעותא (סנהדרין צג, ב) שהחזיק טובה לעצמו, שנאמר ״זכרה לי אלקי לטובה״ (נחמיה ה, יט), אולם לגבי דידן, גדֻלה חביבותו של הספר ביותר, על ידי זה שאנחנו כאילו באים במגע עם מחברו, שומעים את דבריו ואת הבעת נפשו הפנימית.

שיחות, עמ׳ 150-151

ב״ה, עיה״ק ירושלים ת״ו, ג׳ בטבת תשל״ו

ידידי היקר, ר׳ משה צבי שליט״א!

תמה אני על תמיהתך בדבר מצבו הכלכלי של בית מרן הרב זצוק״ל.

הלא אחרי פטירתו נתפרסמו כמה פרטים המלמדים על כך בעליל. אתה בעצמך סיפרת את המעשה בשעון הזהב שלו,[175] וידוע גם המעשה בכרית שהיה יושב עליה [שנתן אותה לאשה ענייה]. והרי לא היו דברים אלה ״אלא מדלית איסר״, שאילו היה לו כסף מזומן, לא היה נותן לעני שווה-כסף.

175. ראה לעיל עמ׳ 28.

שורש המצב הזה הוא בכך, שהרב סירב לקבל שכר חודשי מן השלטון, אעפ״י שהיה זכאי לכך, ככל אחד מראשי העדות אשר בארץ. דבר זה נתן למרן זצוק״ל פתחון-פה וזקיפת-קומה בכמה מקרים של משא ומתן עם השלטונות.

ושלום לך ולביתך ולתורתך ולכל מעשיך אשר תעשה

שלך, אליעזר אלינר

*

בע״ה, ערב ראש שנת ׳כנשא נס הרים׳ לפ״ק

ידידי ורעי!

להשלמת מאמרך ״שופרות הגאולה״ של הרב [ראה מועדי הראי״ה עמ׳ 69], הנני לרשום פה שני פרטים נוספים מתוך דרשת ראש השנה תרצ״ד, שאני זוכרם:

בדברו על השופר המובחר, שופר של איל, אמר שיתרונו בזה שהוא מזכיר את אילו של יצחק, ובקשר לזה הרחיב את הדיבור על כל מה שהוא מסמל עקידה, מסירות נפש.

השופר השלישי של חיה או בהמה טמאה קרא לו ״קרן״, ואמר שהקרן של החיה הטמאה מנגחת בנו, מזיקה וממיתה, ועל זה אנו מתפללים שנזכה לעלות לארצנו מתקיעת שופר גדול, ולא מנגיחת קרן חיה טמאה.

ולחיים טובים ולשלום, לגאולה שלמה במהרה דידן, נכתב ונחתם אנחנו וכל אשר לכם, בתוך כלל ישראל.

שלך, אליעזר

*

ב״ה ג׳ באלול תשל״ט

ידידי יקירי, ר׳ משה צבי שליט״א!

אתמול בשעת קריאת התורה ראיתי מקרא ונזכרתי מעשה, ותמה אני על עצמי, אם לא סיפרתיהו לך:

היה זה לפני תרפ״ט, בהיות עיה״ק חברון יושבת בשלווה וישיבת סלובודקה בתוכה משגשגת, נמשכו כמה יהודים (בעיקר מחוגי הישיבה) לעשות מפעלים ועסקים, שיהיו לתועלת הישוב וחיבורו לירושלים. אחד המפעלים היה יסוד ״בנק להתפתחות חברון״ שבראשו עמדו האחים דבורץ (הרב ר׳ יצחק ואחיו הרב ישראל זיסל ז״ל[176]). יום אחד נכנסו כל מנהלי הבנק ובראשם ר׳ זיסל לבית הרב, וסיפרו

176. ראה מכתב מרן הראי״ה אליו בליקטי הראי״ה ב עמ׳ 110-109 ותמונתו בספר ״ר׳ יעקב (קמינצקי)״ עמ׳ 128.

כי בנק זה קנה ממר [שמואל צבי] הולצמן מרחובות את הקרקע של ״מגדל עדר״ (שקלים פ״ז מ״ד), עשו חלוקה [פרצליה] והם מוכנים למכור שטרי-מקנה [קושאנים] (כמדומני ב-10 לירות מצריות כ״א), שיהיה כל בעל מניה בבנק גם בעל חלקה, ומבקשים שיקבל כב׳ הרב את המניה מס׳ 1.

הרב שמח מאוד על התקדמות עסקיהם, שאל כמה שאלות, שוחח על כמה נושאים (שאינני זוכרם כעת), אבל לבקשתם השיב בשלילה: הוא לא יקבל מניה. הם הפצירו בו מאוד, הציעו הצעות שונות – ישלם הרב או לא ישלם – ניכר היה (ואולי אף אמרו בפרוש) שחשוב להם הדבר מאוד, אבל הרב עמד בשלו.

הנוכחים שם תמהו על שהשיב הרב את פניהם, ואחד העיז ושאל: בודאי רוצה רבנו בהצלחת העסק הזה, ומדוע לא יעזור לעסקניו בהיותו גם הוא מנוי עליו? על זה ענה הרב: איך אני יכול לעשות זאת ומקרא מלא אומר: ״לא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי, חלק ונחלה עִם ישראל״ (דברים יח, א)[177].

---

177. נאה הוא סיפורו של ר׳ אליעזר אלינר ז״ל, אולם לאחר העיון נראה שהדברים אינם כפשוטם. העובדה שהסיפור הגיע אלינו במפורט, מסייעת לנו לעמוד על בירור עניינו, שהרי לכאורה תמוה, מה ראה הרב שלא לגלות להם מיד את טעם סירובו, שהוא מנוע מלרכוש נחלה בארץ הואיל וכהן הוא, ורק אחרי שהפצירו בו וחזרו והפצירו, גילה להם את טעם סירובו? אלא שמעיקרא דדינא פירכא, שטעם זה אינו טעם כלל, והוא שלא אליבא דהילכתא, שלא מצינו כלל שנאסר לכהן לרכוש שדה בארץ ישראל, וקרא ד״בארצם לא תנחל״ לא נאמר אלא לגבי חלוקת הארץ בשעתה, כמפורש בספרי (יח, כ), [וגם מה שנדרש שם להלן בספרי על הפסוק ״על כן אמרתי וגו׳ לא ינחלו נחלה״ (שם, כד) – ״אין לי אלא בשעת חילוק הארץ, אבל משיחלקו, שומע אני יקצה לו כל שבט ושבט בפני עצמו, תלמוד לומר ׳על כן אמרתי׳ וגו׳״ – גם שם הכוונה להקצאה של השבטים בתורת נחלה בא״י, אבל כהן או לוי שקנה קרקע או שירש קרקע מאבי אמו ישראל, אינו בכלל זה], ומשנה מפורשת היא בסוף מסכת ערכין (לג ב), שבן לוי יורש את אבי אמו ישראל (וכל שכן קניין שחוזר ביובל), ורבי טרפון שכהן היה (עי׳ פסחים עב, ב, וירושלמי יבמות פ״ד הל׳ יב) – היו לו שדות וכרמים ופרדסים, כמפורש במסכת כלה פרק ב, ויפה כתב הגאון הנצי״ב ז״ל בביאורו לספרי על הפסוק ״בארצם לא תנחל״, **שאי אפשר לומר שאסור לכהן להיות לו נחלה בא״י** לעולם, שהרי כבר פינחס הכהן ירש אחוזה בהר אפרים, כדאיתא בבבא בתרא (קיא, ב). ולדברי הנצי״ב ז״ל יש להוסיף עוד: הלא זיל קרי בי רב הוא, שירמיהו הנביא מן הכהנים אשר בענתות קונה שדה – בדבר ד׳, מחנמאל בן שלום דודו (ירמיהו לב, ז-ח) – ולא נרמז כלל שהיתה זו הוראת שעה, ואין כל ספק שלא נתעלמה הלכה זו מזכרונו המופלא של מרן הרב זצ״ל, שהיה בקי במקרא ובמשנה ובכולא תלמודא.

אכן, נראה שטעמו האמיתי של הרב היה אחר לגמרי, ועיקר סירובו היה לא בגלל רכישת חלקת הקרקע, אלא משום שלא רצה לרכוש מניה בבנק, שלא יהיה לו חלק כלשהו ברְוָחֵי הריבית של הבנק, והואיל ומאוד לא היה נוח לו לגלות את טעמו זה, בכדי שלא לפגוע בכבודם של אלה שזה היה מקור פרנסתם, על כן סתם מתחילה סירובו ולא פירש, ורק לבסוף כשהפצירו בו, וחזרו והפצירו, מצא לו מוצא מכובד לצאת מן הלחץ, ודחה אותם בטעם הכהונה והמקרא המפורש בתורה, שללא עיון במפרשים מתקבל הוא על הדעת (וגם

מן הראוי היה לכלול בתוך הסיפור על קרקעותיו של מר הולצמן, גם הזכרת הקשר בין שמו לשם **כפר-עציון**, שהוקם שם. (הולץ באידיש – עץ).

ומה ששאלת על מתן אתרוג למרן הרב זצ״ל: האתרוגים של אבא ז״ל יצאו מכלל ערלה אחרי השמיטה של תרצ״א, וכל זמן שהייתי דר בירושלים, היה אבא ז״ל בא בפרוס החג ועוסק במכירת אתרוגים בביתי (ובביתו של ר׳ שלמה בלוך זצ״ל), והיה הוא עצמו מביא אתרוג אל הרב, ולא על ידי שליח.

בידידות ובברכת שלו׳ לכל אשר לך, שלך

א. אלינר

אם יתברר להם אחר כך שמקרא זה נאמר רק לשעתו, יאמרו שהרב מחמיר על עצמו ונוהג בזה במידת-חסידות).

ומצאתי אסמכתא ברורה להשערתי במה שמוסר מו״ר הרצ״י ז״ל בחוברת ״לשלושה באלול״ (חוב׳ ב׳, ירושלים תש״ז) סי׳ לג.

וראה מה שכתב הגרש״ז אויערבאך ז״ל בספרו הגדול ״מנחת שלמה״ סי׳ כח – ״דין ריבית בבנקים ובעסקים שהם בערבון מוגבל״.

מרן הראי''ה קוק זצ''ל ויהודי אתיופיה

מאת הרב מנחם ולדמן[178]

א

מבוא

עניינם של יהודי אתיופיה עלה בראשית המאה הנוכחית והיה לאחת מנקודות הסיוע היהודי העולמי. הוקמו ועדים מקומיים ובינלאומיים למען הפלאשים; שליחים שוגרו אל כפרי העדה; עשרות נערים מבני העדה הובאו אל מוסדות חינוך בארץ ישראל ובאירופה, למען ירכשו חינוך יהודי והשכלה כללית. כך הלכו ונוצרו הקשרים הממשיים הראשונים בין יהודי אתיופיה והעולם היהודי. הציר המרכזי של רוב פעולות הסעד היהודי במשך כל השנים, ולמעשה עד שנות עליית יהודי אתיופיה ארצה, היה סעד רוחני-דתי. מחד, נועד הוא לשמר את בני העדה בייחודם באתיופיה, כדי שלא יפלו לרשת המיסיון הנוצרי ולהשפעות הסביבה שדילדלו את שורותיהם. מאידך, היה רצון לקרב את העדה, בעלת המסורת המיוחדת, אל מורשת העם היהודי, על מנת לקרב אחים רחוקים ונידחים, וגם לציידם בידע תורני ומצוות שנעלמו מהם.

הרב קוק, מכוח אישיותו וסמכותו התורנית, היה אחד מאישי התורה אשר אליהם פנו ראשי הפעילים למען יהודי אתיופיה. באיגרות שיובאו להלן, שחלקן רואה אור לראשונה, עולה יחסו החם והאוהד אל נידחי כוש, שאת פעולות הסיוע למענם ראה כחובה קדושה.

בשנים תרע״ב-תרע״ה

הרב ד״ר שמואל-צבי מרגליות (תרי״ח-תרפ״ח), רבה של פירנצה וראש בית המדרש לרבנים באיטליה, שלמן שנת תרס״ו עמד בראש הוועד הבינלאומי למען הפלאשים, פנה בשנת תרע״ב אל הרב קוק, ששימש אז כרבה של יפו. הוא ביקשו למצוא מורה מתאים לבית ספר לבני העדה שתוכנן לקום באריתריאה. בתשובתו לרב מרגליות, מיום ה׳ בסיון תרע״ב, רצה הרב קוק לדעת יותר פרטים על התכונות הנצפות ממורה שכזה, ועל

178. פורסם בכתב העת סיני, סיון-אלול, תשמ״ח.

תנאי עבודתו. בסגנונו המליצי, מליבו החם, ביקש ״להיות נטפל לעושי מצוה״ ולסייע ״לטובתם הנצחית של אחינו הנדחים הללו״. להלן מתשובתו[179]:

> וע״ד מורה לביה״ס שלבני הפלשים, חושב אני שאפשר להשיג מורה בא״י בצביון הנדרש, אבל לפני הצעת הדברים למעשה, כמובן צריכים לדעת בפרטיות מה הן הידיעות שהמורה צריך להיות בקיא בהן, כי כת״ר סתם הדברים, בלשונו הזהב, באמרו ״מלומד קצת בחכמות חיצוניות״, אבל כמות הקצת הזאת, ופרטי החכמות החיצוניות ההן לא נתבארו, וכמובן לא ירצה שום איש לנסוע לכתחילה על משמרת עבודה בטרם שיוכל להחליט בדעתו, שבידו למלא את רצון דורשיו במילוי. נוסף לזה נדרש לדעת את תקציב השכירות ופרטי המצב שמורה כזה נתון בו, למשל חיי הסביבה שביה״ס הנ״ל הוא בתוכה וכיו״ב.
>
> כאשר יכבדני כת״ר במכתבו הנכבד לברר לי שאלות הללו, הנני בכל חפצי להיות נטפל לעושי מצוה ולעמוד לימינו בכל דרישותיו בכלל, לטובתם הנצחית של אחינו הנדחים הללו, אשר הואיל צור ישראל בחסדו להעיר את לבב השרידים, **טהורי הנשמה שבדור**, להתעסק בתקנתם ובהצלתם משחת הכליון...

הרב קוק, משלא מצא מורה מתאים מבני האשכנזים, פנה לעמיתו, רבה של יפו, הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל ז״ל, בבקשה שימצא מועמד מתאים מבני הספרדים[180]:

> אתכבד בזה לדרוש מכת״ר ידידי, ע״ד אשר נשאלתי מאחד הרבנים הגדולים בחו״ל, אם נוכל למצוא בא״י מורה בעד בני הפלשים שמייסדים עבורם בית ספר במדינת איטליא[181]. תנאי הידיעות הם לשה״ק ודקדוק ובקיאות בדברי ימי ישראל וידיעה הגונה בלשון האיטלקי, ועל כולם שיהיה ת״ח חשוב ויר״א בעל רגש קודש, שיוכל להלהיב את לב נדחי צאן קדשים אלה, להתקשר בעבותות אהבת התורה והיהדות באמונת אומן ויראת ד׳.
>
> שכרו יקבל שני אלפים פרנק לשנה חוץ ממזון ודירה. כפי הנראה יוכל מורה כזה לקוות להתעלות במצבו כשיהי׳ עובד באמונה. וכאשר לא אמצא מצעירי האשכנזים הנודעים לי באה״ק איש המוכשר למשרה זו, אבקש מכת״ר אולי יודע או יוכל להיוודע מכזה בין הספרדים, ייטיב נא בחסדו להודיעני במוקדם האפשרי, עבור המצוה.

כעבור כשנתיים וחצי שוב אנו מוצאים בפתח אחת מאיגרות הרב קוק, מימי ישיבתו בשוויץ בעת המלחמה, התייחסות קצרה לעניינים של יהודי אתיופיה. במכתב אל הרב

---

179. אגרות הראיה, ב, ירושלים תשכ״ב, אגרת תלב, עמ׳ פב-פג.
180. שם, שם, אגרת תמד, עמ׳ פט-צ. האיגרת מיום י״ז באב תרע״ב.
181. הכוונה לאריתריאה שהיתה מושבה איטלקית.

מרגליות, חזר הרב קוק ושיבח את פעלו למען הפלאשים, תוך שהוא מקווה לקיבוץ כל נידחי ישראל[182]:

> היום הגיעני מכתבו הגלוי, תשואות חן חן לאדוני על פרטי הדברים אשר הודיעני ע״ד הפלשים. יואל ד׳ ובתוך קבוץ נדחי עם–ד׳ אסופי הצולעה והנדחה, יאספו גם פזורים אלה ונבנו בתוך עם–ד׳, ולשם ד׳ ותוה״ק, וינון שם כת״ר בין מצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד.

מכתבים אלה מעידים על התעניינות של הרב קוק בגורלה של גולה מיוחדת זו. בערגת ליבו לתחייתו השלמה של עם ישראל, ציפה שעם קיבוץ כל הגלויות, ובכללם נידחי ישראל, יכללו עמם גם יהודי חבש. אין הדברים יוצאים, כמובן, מגדר של תקווה שבלב באותן שנים של ראשית ההתיישבות המחודשת בארץ ישראל. הדאגה המעשית היתה לעצם ״תקנתם והצלתם משחת הכליון״ וקישורם ״בעבותות אהבת התורה והיהדות באמונת אומן יראת ד׳״.

בשנים תרפ״ב-תרפ״ג

בשנת תרפ״ב ביקר בארץ ישראל ד״ר יעקב פייטלוביץ (תרמ״א-תשט״ז), הפעיל המרכזי למען יהודי אתיופיה למן שנת תרס״ד, עת נסע לראשונה לאתיופיה, ועד לפטירתו. קודם שהמשיך במסעותיו בעולם היהודי לפעולות הסברה והתרמה, ביקש מהרבנים הראשיים לארץ ישראל, הרב קוק והראשון לציון הרב יעקב מאיר, מכתב המלצה. בידו ניתן מכתב המלצה אוהד ביותר שנחתם בידי שני הרבנים הראשיים עם חותם הרבנות הראשית.

עידודם של הרבנים, ובמיוחד הרב קוק, כרבה הראשי של ארץ ישראל וכסמכות תורנית בעלת משקל בעולם היהודי, היה נצרך לפעילותו. פייטלוביץ, איש שומר תורה ומצוות, שמניעיו ומעשיו היו דתיים-לאומיים מובהקים, זקוק היה לעידוד מסמכות רבנית עליונה שהיוותה גם את ה״הכשר״ לפעילותו הייחודית.

במכתב שנוסח כקריאה לעם היהודי, הדגישו הרבנים את חשש ההיטמעות בגויים, ואת הרעיון ״הגדול והקדוש״ להשיבם ״לחיק אמם – להיהדות״, אשר נושא ומרים ד״ר פייטלוביץ, ומבקשים לעזור בתרומות כדי ש״לא ימחה שבט מישראל מתחת שמי ד׳״.

להלן נוסח כתב ההמלצה[183]:

---

182. אגרות הראיה, שם, אגרת תשכ, עמ׳ שיח. האיגרת מיום כ״ח בשבט תרע״ה.

183. אוסף פייטלוביץ שבספריה המרכזית ע״ש סוראסקי באוניברסיטת תל-אביב, תיק 130; מנחם ולדמן, יהודי אתיופיה עדת ״ביתא ישראל״, ירושלים תשמ״ה, עמ׳ 61-59.

הרבנות הראשית לארץ ישראל
בעיה״ק ירושלים ת״ו
ב״ה, ירושלים ג׳ כסלו תרפ״ב

קול קורא לכל אחינו
בני ישראל די בכל אתר ואתר !!!

אחים יקרים!

חובה קדושה מוטלת עלינו להתאמץ בכל כוחותינו להשיב את הכרת היהדות, קדושת האמונה, וקיום המצות המעשיות בטהרה ואחדות האומה הקדושה עם ד׳, לחלקים ידועים של עמנו, אשר מרוב תלאות הזמן וצרות הגלות הורחקו מאתנו, הן ריחוק מקום והן ריחוק דֵעות. בפינות רבות הרחוקות ממרכזי היהדות, נמצאים רבבות אחים שנשארו מאות בשנים בודדים בפינותיהם, ובלי כל קשר עם היהדות הכללית, וע״י כך נתמעטו אוכלוסיהם. הרבה-הרבה מהם התבוללו בין הגויים שבתוכם הם יושבים, ואף אלה שנשארו נאמנים לעמם, נמצאים תמיד בסכנת התבוללות וטמיעה, באין כוחות חדשים נוספים לאוכלוסיהם שיכניסו לתוכם זרם של חיים יהודיים, וברבות הזמן הם עומדים להתפורר ולהינתק מהגוף הישראלי הנצחי, ומטהרת נשמתו.

אחת מהפינות הנזכרות היא ארץ חבש. במדינה זו, הרחוקה ממרכז החיים היהודיים, חיים זה יותר מאלפיים שנה רבבות יהודים, אשר למרות כל התלאות והצרות שעברו עליהם נשארו נאמנים לדתם ולעמם. אבל במשך כל זמן שִבתם שמה ניתק מהם כל יחס וקשר עם העולם היהודי הגדול, וככה הם הולכים הלוך והתמעט הלוך והתדלדל, רבתה בהם מחלת השמד, וגם היהודים הנשארים במחנה ישראל, נמצאים במצב רוחני וחומרי שפל שכזה, עד שהשקפתם על היהדות והדת נעשית פגומה ולקויה מאוד, והרבה גופי תורה נשתכחו מהם לגמרי. הפרוץ מרובה על העומד, וסופם לבֹא עד משבר ולהגיע ח״ו לידי כליה חומרית ורוחנית.

איש יחיד ומיוחד נמצא במחנה ישראל עד היום, שהתמסר אל הרעיון הגדול והקדוש הזה, להשיב את נידחי ישראל אשר בכוש לחיק אמם, להיהדות. זה כבר קרוב לעשרים שנה שבן עמנו היקר והנכבד, ד״ר יעקב נח פייטלוביץ, הקדיש את עצמו ואת חייו לחקירת הפלשים יהודי חבש, והטבת מצבם החומרי והרוחני. במשך הזמן הזה הוא הספיק בכוחותיו הדלים והמצומצמים, להעביר צעירים אחדים מיהודי חבש לארץ ישראל ולאירופה, ודאג להמציא להם חינוך יהודי וכללי, בכדי שבעתיד ישמשו בתור מורי-דרך לאחיהם הפלשים החיים עוד בחבש, אולם, כל שעשה ופעל הד״ר פייטלוביץ עד עתה, הוא כאין וכאפס לעומת מה שהיה יכול לעשות כדי למלא את תעודתו הגדולה כפי התכנית אשר בידו.

הננו מעודדים את אחב״י בכל מקום שהם וקוראים להם לבא לעזרת הד״ר פייטלוביץ, בכדי שיוכל להמשיך את עבודתו הקדושה ולבצע את אשר החל. חובה קדושה מוטלת על כל בני עמנו, להרים תרומות ביד נדיבה לטובת מצב הפלאשים בחבש, ולהעביר את בניהם הצעירים למרכזים יהודיים שבגולה ושבא״י, ובכלל בכל מה שנוגע להרמת מצבם בכל המובנים, לחנכם על ברכי היהדות בקדושת התורה והמצוה, ובהתקשרות לאומית קדושה לעם ד׳ הגוי כולו.

אחים! הד״ר פייטלוביץ נוסע עכשיו לאירופה ולאמריקה לעשות תעמולה לטובת הפלאשים וההוצאה לפועל של התכנית אשר בידו. הננו מבקשים לקבלו בזרועות פתוחות ולהיענות כלפי הרעיון בנדיבות וביד רחבה.

הצילו נא, אחים, את אחינו הפלאשים מכליון ומטמיעה! עזרו נא להשיב אלינו את האחים הנידחים האלה, ולא ימחה שמם מישראל מתחת שמי ד׳! השיבו לבצרון את נידחינו, הצילו חמישים אלף נפשות קדושות **מבית ישראל** מכליון, והוסיפו בזה עוז ואומץ לבניין עמנו ואימוץ כוחותיו, וצור ישראל יקום בעזרת ישראל, ויקבץ נידחינו מארבע כנפות הארץ, ובואו ורננו במרום ציון והשתחו לד׳ בהר הקודש בירושלים.

*

כעבור זמן לא רב, באותה שנה, חזר פייטלוביץ מחבש, והביא עמו ארבעה נערים. שניים מהם, יונה בן נפתלי (בוגלה) ואברהם בן מאיר, למדו בבית הספר ״תחכמוני״ בירושלים. באחת השבתות הגיעו הנערים יחד עם ד״ר פייטלוביץ אל ביתו של הרב קוק שקיבלם במאור פנים ובחיבה[184].

ד״ר פייטלוביץ נסע לאיטליה, אנגליה וארה״ב, כדי להכין תשתית כספית וארגונית לבית ספר שעמד לקום באדיס אבבה. בחורף תרפ״ג שב לארץ ישראל לבקר את תלמידיו הנערים, וכן את תלמידו הותיק, תאמרת עמנואל, ששהה בירושלים, אותו הועיד להיות מנהל בית הספר. פייטלוביץ נפגש שוב עם הרבנים הראשיים וביקש מהם סיוע לבית הספר. הרבנות הראשית פירסמה בעתון ״דאר היום״, ביום ד׳ אדר תרפ״ג, קול קורא הפונה אל יהודי ארץ ישראל לתרום ספרי קודש למען היהודים הפלאשים, להלן הקריאה:

קול קורא

דבר גדול עשה ומוסיף לעשות ד״ר פייטלוביץ. בארץ חבש (אביסיניה) נמצאים רבבות אלפי יהודים מדורות קדומים ששמרו על תורתם ויהדותם בצרות ומצוקות,

184. עפ״י שיחתי עם יונה בוגלה (אלול תשמ״ג).

למרות מה שנקרעו מעל כל שאר תפוצות ישראל. במאה השנים האחרונות עשו המיסיונרים הנוצרים כל מה שבכוחם כדי לצוד את הנפשות התמימות הללו, ולצערנו הרבה עלה בידם.

צריך להציל את שארית הפליטה העולה ליותר מ-50,000 נפש. למטרה זו עבר הד״ר י. פייטלוביץ ארבע פעמים במקומות מושב הפלשים בארץ כוש ועודד וחיזק את היהודים האלה בתורתם ובאמונת אבותיהם, ולא עוד אלא שלקח איזה צעירים פלשים, וחינך אותם על ברכי התורה והיהדות בארץ ישראל ובאירופה, למען יהיו למורים ורופאים לאחיהם אשר בארץ כוש.

וכבר יסד בית אולפנא שם לילדי הפלאשים שבראש עומד צעיר פלאשי חניך ארץ ישראל. עכשיו הולך הד״ר פייטלוביץ בפעם החמישית לחבש ומוליך עמו צעיר פלאשי אחד, ירא ובעל השכלה יהודית ואירופית, כדי להעמידו בראש בית ספר אחד לפלאשים בבירת כוש, אדיס-אבבה, ומשם תצא תורה לנידחי ישראל אלה, אחינו הרחוקים.

את הכסף לצרכי המוסדות החינוכיים האלה המציאו אחינו באמריקה. ואולם צריך שגם ארץ ישראל תשתתף בהצלת נפשות של אחינו הנידחים האלה וקירובן אל התורה.

אנו פונים בזה לכל אחינו בני ישראל אשר בארץ ישראל, אשר אהבת אחינו הרחוקים נגעה ללבם, להתנדב בשביל היהודים החבשים ספרי תורה ולימוד ותפילות וקריאה, וגם בשביל התלמידים המתחילים ובשביל המורים, והיה כי ילמדו היהודים הפלשים הקטנים והגדולים את תורת עמנו ולשונו, וזכרו באהבה ובתודה את יהודי ארץ ישראל שדאגו להם והעניקו להם ספרים קדושים. את הספרים ישלחו ע״ש הרבנות הראשית לארץ ישראל בשביל היהודים הפלשים.

הנשיא אברהם-יצחק הכהן קוק המזכיר הכללי יוסף חי פאניז׳יל

הנשיא הצב״י יעקב מאיר ס״ט

*

לצד הקריאה הפומבית, נכתב מכתב מיוחד מאת הרבנים הראשיים אל ״בית ישראל אשר בארץ כוש״. באיגרתם קראו הרבנים ליהודי אתיופיה ב״קריאה של אהבת אחים ושל חיבת אמת״, להתחזק ברוח אמונת ישראל הטהורה. באמצעות לימוד תורת ישראל שבכתב ושבעל-פה וקיום מצוותיה, והיו ל״נטעים נאמנים בכרם ד׳ צבאות בית ישראל לדורות עולם״.

להלן המכתב[185]:

185. עפ״י העתק המכתב שנדפס על מיסמך הרבנות הראשית מיום ו׳ באדר תרפ״ג, מס׳ 5183. אוסף פייטלוביץ, תיק 130. ניכר מסגנונו שכתבו מרן הראי״ה עצמו.

לאחינו היקרים יראי ד׳ ושלומי אמונים, בני אל חי, פזורי הגולה, בית ישראל אשר בארץ כוש, הנקראים בשם אחינו הפלאשים.

יברכם ה׳ מציון!

אחים חביבים!

אנחנו הרבנים רועי עדת ה׳ בארצנו הקדושה ובעיר הקדש **ירושלם**, העיר אשר בחר בה ד׳ ושמו הגדול נקרא עליה, הננו פונים אליכם אחינו פזורי ישראל אשר בארץ כוש, לבאר לכם כי בשעה זו אשר איזה צמח ישועה מתחיל לצמוח לעם ישראל, עלינו להתאמץ לחזק בכל עז ואומץ את אמונתנו הקדושה בה׳ אלקים אמת ותורתנו הקדושה תורה שבכתב ותורה שבעל-פה, וקיום מצוותיה אשר ציווה אותנו בהר סיני, על-ידי הרועה הנאמן משה רבנו איש האלקים אדון הנביאים עליו השלום, ואנחנו רואים שכל הדברים הכתובים בתורתנו הקדושה ובדברי נביאינו הקדושים הם מתקיימים בפועל, כן בכל משך זמן של הגלות הארוכה, וכן עתה באחרית הימים, שעוד לא עזבנו ד׳ ובריתו אשר כרת עם אבותינו אברהם-יצחק ויעקב, ואשר כרת עמנו במצרים ובמדבר ובארצנו הקדושה, הוא ברית עולם העומד לעד ולעולמי עולמים.

על כן הננו קוראים לכם קריאה של אהבת אחים ושל חיבת אמת, שתתחזקו גם אתם ביהדותכם הנאמנה, ותשמרו יפה-יפה את אמונתנו הקדושה והטהורה, ותגדלו את בניכם בדרך הקודש של אבותינו הקדושים, ותשתדלו בכל היכולת שיהיו בני תורה, מלומדים בתורה וביראת שמים, ושיהיו אנשים בעלי מידות טובות ומפוארות ונאמנים לממלכת הארץ שאתם חוסים בצלה, כראוי לזרע אמונים ועם קדוש.

והננו שמחים לראות שאחינו האדון החכם הנכבד ר׳ יעקב נח ד״ר פייטלוביץ נ״י, הוא מתעסק כל-כך לטובתכם ולהרים בכבוד את קרנכם, ולהאיר עליכם את האור של התורה והאמונה הקדושה, את היהדות הנאמנה והמידות הטובות והישרות, ולקשר אתכם בקשר אמיץ עם כל הכלל כולו, כל עם ישראל הגוי הקדוש, העומד לסגולה בין כל עמי הארץ, בדבר ד׳ אמת אשר אתו, באור תורתנו הקדושה והטהורה הנאמנה לעד.

אנו מחזיקים טובה ומברכים את האדון הנכבד ד״ר פייטלוביץ על עבודתו הנאמנה לטובתכם, ובטוחים אנו שגם אתם מצדכם תכירו בעבודתו ובמסירותו הגדולה ותעזרו על ידו בכל עת.

ואל תפנו לדברי שקר של המסיתים והמדיחים, החפצים להרחיק אתכם מדרך הקודש והמצוות שאנו שומרים תמיד, ואשר ציווה ד׳ את אבותינו ואותנו לשמור ולעשות כל הימים אשר אנו חיים על האדמה, ללכת אחרי אמונות זרות ח״ו, כאשר שמענו שהיו באים אצלכם אנשים מדיחים כאלה, בהשפעות זרות ולהדיח אתכם מדרכי ה׳ ותורתו, הננו קוראים לכם: אחים! חזקו ואמצו באמונתו הקדושה אמונת

ישראל הטהורה, והייתם גם אתם לעד נטעים נאמנים בכרם ד׳ צבאות בית ישראל לדורות עולם.

אחינו האהובים, יהיו דברינו אלה לכם לאות ברית אחים, ומקווים אנו שמהרה יבוא היום הגדול אשר ישלח לנו ד׳ את משיח צדקנו על הר ציון ויבנה את בית קדשנו ותפארתנו, ויחד עמכם אחים יקרים ועם כל ישראל חברים, נעבוד את ד׳ אלקינו ואלקי אבותינו על אדמת קדשנו, כולנו יחד שכם אחד לטוב לנו כל הימים.

הנשיא הנשיא

המזכיר הכללי

*

בידינו העתק מכתב נוסף של הרב קוק – בקשה של תמיכה ועזרה מ״המזרחי״ לחינוך הצעירים ולימוד החכם שהביא אתו ד״ר פייטלוביץ:

ב״ה, ט״ו לחודש סיון תרפ״ד

לכבוד
הסתדרות המזרחי העולמי,
ירושלים

ר.נ.

ידידנו הד״ר יעקב פייטלוביץ שחזר עתה מנסיעתו בארץ כוש, הביא אתו איזה צעירים פלאשים, עבור לחנכם על ברכי היהדות ותורת ישראל, ובכללם הביא את החכם של היהודים הפלאשים, עבור ללמדו פה את התורה ולחנכו חינוך דתי, למען יוכל לשוב לארצו לחנך שם את היהודים הפלאשים ולהפיץ ביניהם את תורת ישראל הצרופה והנכונה.

כי ע״כ בטוח אני כי הסתדרות המזרחי בתור הסתדרות דתית עולמית, תקבל עליה את חינוכו של החכם הנזכר ותדאג למחסורו במשך ימי לימודו ושבתו בירושלים, כי אין ביד הד״ר פייטלוביץ שום אמצעים לכך.

בתודה רבה למפרע ובכבוד רב

הנשיא[186]

186. בעיתון דואר היום מי״א סיון תרפ״ד מסופר שמר פיטלוביץ הגיע ארצה. מרן הראי״ה היה בעת הזאת בארה״ב. על כן נראה שכותב המכתב הוא הרב יעקב מאיר.

יחסו של הרב אל יהודי אתיופיה

כיצד ראה הרב קוק את הפלאשים היושבים בחבש?

מכל המובא לעיל, בולט יחסו העמוק והאוהד לפעילות למענם. הוא ראה בסיוע להם חובה קדושה של הצלת נפשות, ולא חסך במלים כדי להשפיע ולסייע. ברור שהרב קוק ידע היטב אודות מצבם הרוחני והגשמי. תיאור מצבם עולה בביטויים נוקבים שאינם מותירים ספק לגבי המידע אותו שאב מכלי ראשון – מד״ר פייטלוביץ: ״רבתה בהם מחלת השמד, וגם היהודים הנשארים במחנה ישראל נמצאים במצב רוחני וחומרי שפל שכזה, עד שהשקפתם על היהדות והדת נעשית פגומה ולקויה מאוד והרבה גופי-תורה נשתכחו מהם לגמרי, והפרוץ מרובה על העומד...״

בפעולות ד״ר פייטלוביץ והוועדים למען הפלאשים (שד״ר פייטלוביץ היה מנהלם ושלוחם), ראה אמצעי להצלתו של איבר מדולדל של העם משמד וכליון, ולהשבתו אל חיק היהדות ועם ישראל.

שאלת זהותם וייחוסם מבחינה הלכתית איננה עולה בדבריו – דבר אופייני גם להתבטאויות פומביות אחרות של רבנים ואנשי תורה באותם שנים. הרב קוק התייחס רק לפעילות החינוכית ולא לבירור ייחוסם היהודי ולשאלת גיורם שלא עמדה לפניו, ובוודאי שלא היה עניין להעלותה במכתביו הפומביים. אף שפסיקות הלכתיות, הלכה למעשה, באשר לצורך בגיור בני העדה, כבר נפסקו, ונעשו גיורים כבר לתלמידים הראשונים שהגיעו ללימודים באיטליה, הרי לא הועלו הדברים אל המישור הציבורי הפומבי, אלא לאחר קום המדינה, כשעמדה לפני המוסדות שאלת עלייתם וקליטתם של בני העדה בישראל.

נקודה חשובה ומעניינת היא מידת יחסו של הרב קוק אל יהודי אתיופיה כאל פלג קדמון של גלויות ישראל: בימי הביניים נקשרה לשמועות שהגיעו אודות יהודי אתיופיה הילה אגדית-משיחית. נחשבו הם, בדרך כלל, צאצאי עשרת השבטים, מבני שבט דן או שבטים אחרים שהדרימו לכוש, ושוכנים בסביבות ״בני משה״ ונהר הסמבטיון. מלחמותיהם עם הנוצרים אף יצרו גלים משיחיים, שהתבטאו בתקוות לביאת השבטים מכוש ועמם מלכים וצדיקים, צבא גיבורים ועושר, קודם ביאת המשיח. האם גם הרב קוק ראה בפלאשים, נידחי כוש, את בני עשרת השבטים? שאלה זו מקבלת משנה תוקף, בעקבות התייחסות ברורה של הרב קוק לאפשרות קיומם והתגלותם של שבטים יהודים אבודים בזמנו.

בי״ח בשבט תרפ״ג כתב הרב קוק מכתב הסכמה לספרו של הרב שמעון-צבי הורוויץ ז״ל ״קול מבשר״[187]. הרב הורוויץ, רב-מקובל ירושלמי, חקר וחיפש את עשרת השבטים. בספרו ליקט מקורות רבים אודות מקומות הימצאותם, ובעצמו נסע אל ארצות

187. המכתב נדפס בפתח הספר ״קול מבשר״, ירושלים תרפ״ג, וחזר ונדפס במאמרי הראי״ה, קובץ מאמרים, ירושלים תש״מ, עמ׳ 196-194 ובאגרות הראיה, ד, ירושלים תשד״מ, אגרת אקס״ד, עמ׳ קנ-קנב.

המזרח הרחוק לחפשם. בספר אף הועתקו מכתבים ופרוטוקולים עליהם חתמו רבני ירושלים בשנים תרנ״ט-תר״ס, תרע״א-תרע״ג, ובהם הסכמות לשליחותו אל עשרת השבטים ובני משה; איגרות אל השבטים ובני משה, ועדויות להגעתם לירושלים של נציגי השבטים. הרבנים החותמים היו מגדולי חכמי ירושלים, וביניהם הרב צבי-פסח פרנק, הרב יעקב-משה חרל״פ, הרב חיים יהודה לייב אויערבאך ועוד[188].

הרב קוק, במכתב הסכמתו, כתב על מקומם של שלושה סוגי ״אחים נעלמים״ – בני משה, עשרת השבטים והרכבים – במהלך תחיית עם ישראל. בכל אחד מהם, האבוד כיום ממנו, ראה חסרון מיוחד בחיי האומה שעתיד להתמלאות עם שיבתם.

מעיון בדברי הרב קוק, ומתוך ידיעת גישתו וכתביו של הרב הורוויץ, אין מקום להסתפק באשר למקומם הריאלי של נידחים אלה בתודעת הרב קוק. אמנם דבריו נסבו בעיקר אודות מקומם האידיאי בתהליך הגאולה, אולם ברור שציפייתו לבואם היתה מעשית ביותר. על עשרת השבטים כתב: ״הננו מצפים את הופעתם בתור קיבוץ שלם חסון ועומד בצביון גאוותו התמימה, ועוזן של ישראל לא נכחד אצלם״. הוא קיווה ל״התגלותם והתוועדותם של שלושת הסוגים אשר לאחינו הנעלמים שאנו צמאים ומשתוקקים להתחברותם המאוחדת באחדות אחים גדולה...״ הרב קוק חתם את דבריו בדברי עידוד וברכה לרב הורוויץ, חקירותיו ונסיעותיו ״בעניין הקדוש הזה של בקשת אחינו הנעלמים״.

יהודי אתיופיה תוארו במכתביו של הרב קוק כיהודים ״מדורות קדומים ששמרו על תורתם ויהדותם בצרות ומצוקות, למרות מה שנקרעו מעל כל שאר תפוצות ישראל״ – שארית פליטה של אחים נידחים ומבודדים שנותקו ממרכז החיים היהודיים ומצויים על סף כליה רוחנית. לא עולה בדבריו עליהם איזה שהוא הד מיחסו האידיאי והמשיחי אל עשרת השבטים ודומיהם. ביטוייו כלפי יהודי אתיופיה נטולים כל הילה של זוהר קדומים, או של איזו שהיא תקווה לצמח-גאולה שינבוט באדמת כוש. הוא לא ציין אף לא ברמז, שהם קשורים בקשר כל שהוא לאחד מעשרת השבטים – כמו שקבע למשל הרדב״ז בתשובותיו, שהם מתייחסים לשבט דן[189].

מה הסיבה לכך?

כמדומני שניתן להצביע על מספר הסברים אפשריים. האחד קשור באופיים של המכתבים, שכולם עוסקים בצד המעשי של הסיוע ליהודי אתיופיה, ובהם התבטא הרב קוק כרב העוסק בשאלות השעה הדחופות, וממילא לא ציין אלא את דוחקם וצרכיהם העכשווים, הרלבנטיים, לבקשות הסיוע מאת העם היהודי.

ניתן גם לטעון שרעיונותיו של הרב קוק באשר למקומם של השבטים האבודים בתהליך הגאולה, מעולם לא ירדו אל עולם המעשה, והוא, מתוך עקרון, לא עירב את העולמות בבואו לטפל בשאלות מעשיות שעלו לפניו.

---

188. ראה קול מבשר, שם, עמ׳ 84-72.

189. ראה: שו״ת רדב״ז, ורשה תרמ״ב, חלק ד, סימן ריט (אלף רצ); שם, שם, חלק ז, סימנים ה׳, ט׳.

נראה לי שההסבר הוא אחר. דברי הסכמתו לספרו של הרב הורוויץ, אינם מותירים מקום לפיקפוק באשר לציפיותיו הריאליות מן השבטים, אולם, יהודי אתיופיה, כפי שנתגלו לפניו במציאות, לא תאמו כלל את תכונות השבטים. בעוד שאצל הרב הורוויץ היוותה התגלותם של הפלאשים סתירה מוכחת למצוי במקורות אודות הנידחים בארץ כוש, ויצרה התנגדות עזה לעצם זהותם היהודית, הרי אצל הרב קוק לא הובילה התגלותם לגישה כה קיצונית. הרב הורוויץ, שהירבה להביא מקורות על השבטים, בעלי העוצמה האגדית, ובהם מקורות שללא ספק עוסקים ביהודי אתיופיה במאות שעברו, לא יכול להשלים עם מה שראו עיניו בירושלים – קבוצה מתלמידי פייטלוביץ שלמדו במוסדות חינוך בירושלים. בורותם, זרותם וריחוקם ממורשת היהדות ומן הקידמה, הובילה אותו למסקנה שאין להם כל קשר אל שבטי ישראל באתיופיה, ואין המקורות הקדומים מתייחסים אליהם אלא לשבטים אחרים הנעלמים לעת עתה.

הרב קוק תמך בכל לבו בפעולות הסיוע לפלאשים, וראה בהם יהודים נידחים ומדולדלים, שחובת הערבות היהודית ההדדית חלה עליהם ביתר שאת, דווקא בשל הידלדלותם התורנית. לא נראה לי שהרב קוק חשב שהם שייכים לעשרת השבטים, בני משה, או לבני הרכבים. את הפלאשים שייך לשרידים יהודיים אחרים, שהגיעו לאתיופיה בעבר הרחוק. דברים דומים שמע בודאי גם מד״ר פייטלוביץ.

לדבריו, עשרת השבטים, בני משה ובני הרכבים, עתידים להופיע ולהשלים מתכונותיהם את בניין האומה. דרישתם והציפייה אליהם, יש לקוות, יתנו פרי בעתיד, אולם ״הדברים יתבררו ויתלבנו במשך הזמן בחסדי צור ישראל ב״ה״[190].

בגישתו של הרב קוק היתה שאלת הסיוע ליהודי אתיופיה נטולת כל יחס אל הזיקה והציפיות מעשרת השבטים. אלא שכלפי כל שריד של יהדות, ובפרט של קיבוץ בן 50,000 נפשות העומד לפני כליה יהודית, יש לנקוט בפעולות סיוע כחובה קדושה של הצלת נפשות. ולכך, בכל חום ליבו, השתדל הרב קוק[191].

*

עד כאן מאמרו של הרב מנחם ולדמן, כפי שפורסם בסיני, סיון-אלול, תשמ״ח.

להשלמת הנושא, ראה ספרו של הרב דוד שלוש שליט״א: ״נדחי ישראל יכנס״ (ירושלים תשמ״ח), שבחלקו השלישי מופיע ״משא ומתן מקיף בהלכה״, השגות הגר״ש ישראלי (שליט״א) [ז״ל] ועוד רבנים.

וראה הספר ״המשימה – אתיופיה״ (ירושלים תשמ״ט) מאת ה׳ יהודה עזריאלי וה׳ שאול מייזליש, ובו פרקי-יומן ״מאמבובר לירושלים״ של ה׳ אהרן כהן.

---

190. מכתב הסכמתו לספר קול מבשר, שם.

191. ראה גם עידודו, בשנת תרפ״ה, לפעילות לחינוך דתי אצל אנוסי פורטוגל אותה ראה כ״דרישה קדושה״; אגרות הראי״ה, ד, שם, עמ׳ ריד, אגרת א׳ רצ״א. עמ׳ רכה.

איגרת למלכת אתיופיה

איגרת הרבנים הראשיים לארץ ישראל, הרב קוק והרב מאיר, אל המלכה זודיטו בעניין יהודי אתיופיה

מאת הרב מנחם ולדמן

בחורף תרפ"ג (1923) ביקר בירושלים ר"ר יעקב פייטלוביץ, הפעיל המרכזי למען יהודי אתיופיה. היה זה ביקורו הרביעי בירושלים במסגרת מסעותיו באתיופיה וברחבי העולם היהודי, במטרה להביא את דבר יהודי אתיופיה וחובת הסיוע כלפיהם. בביקורו זה הביא עימו פייטלוביץ מאתיופיה ארבעה נערים ללימודים בבית הספר "תחכמוני" בירושלים.

קשר אמיץ קשר ר"ר פייטלוביץ עם הרב הראשי לארץ ישראל, הרב אברהם יצחק הכהן קוק. הרב קוק גילה זיקה רגשית חמה ומעורבות פעילה בעניין מזה שנים רבות.

לצד קריאות לאיסוף ספרי קודש, סידורים וספרי לימוד השפה העברית עבור בית הספר שעמד לקום באריסאבבה, וכן איגרת מיוחדת אל יהודי אתיופיה. נכתבה בידי הרבנים הראשיים, הרב קוק והראשון לציון הרב יעקב מאיר, איגרת מיוחדת אל המלכה זודיטו, מלכת אתיופיה.

האיגרת, שנכתבה בעברית ובאמהרית, פונה אל המלכה "להטות את שומת לבך להביט בעין חמלה ורחמים אל אחינו בני ישראל המתגוררים בארצך", ולסייע לר"ר פייטלוביץ ב"חינוך אחיו אלה על פי דת ישראל".

כיום, כעבור כ־70 שנים, כשכל יהודי אתיופיה נאמני דת משה עלו ארצה, משמשים הרבנים כעדות זכרון לראשונים, שסללו דרכים לקשר והכרה הדדיים עם אחינו יהודי אתיופיה, ובהם ר"ר פייטלוביץ, הראש והראשון שבהם, והרבנים הראשיים לארץ־ישראל.

להלן נוסחה המלא של האיגרת הרואה אור לראשונה:

הרבנות הראשית לארץ ישראל
בעה"ק ירושלם תובב"א

ב"ה ירושלים ב' לחדש אדר תרפ"ג

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים הוא ירומם וישא למעלה למעלה את המלכה המהוללה הוד מלבותה זודיטו בת המלך הגדול מנליק.

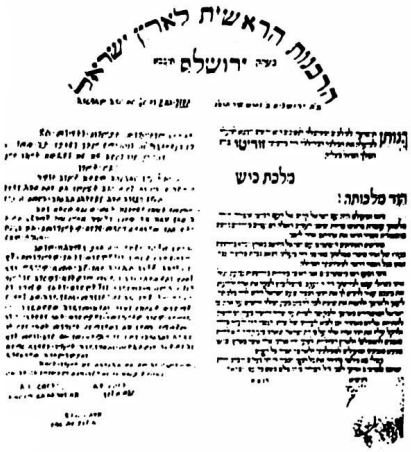
מלכת כוש

הוד מלכותה:

מאז ומעולם היה עם ישראל קרוב אל העם הכושי, אשר הוד מלכותך עומדת בראשו, בהיות ששני העמים האלה הם עמים מזרחיים קרובים בהסטוריה, ותמיד הראו את אהדתם אחד לשני.

בתרשים האחרונים השתמש עם ישראל הישוב בארץ ישראל, בהזדמנות ביקורו של אחד משרי ממלכתך בארצנו, הוד מעלתו הנאגי גברת סליפיה, וכבד אותו בכל הכבוד הראוי לממלכתך הגדולה.

והנה העם הנני משתמשים, אנו ראשי הדתדות, בהזדמנות נסיעתו של אחד מגדולי עמנו למדינתך, הד"ר יעקב פייטלוביץ, לבקר את אחיו ולדעת את מצבם עבור להגיש לך את רגשי הכבוד שעם ישראל רוחש להוד מלבותך לעמך ולארצך, ולהטות את שומת לבך להביט בעין חמלה ורחמים על אחינו בני ישראל המתגוררים בארצך, ולבקשך לצוות על שריך ורוזניך בערי המדינה, להתייחס אליהם באהדה, וכן לבוא לעזרתו של צירנו הנכבד הזה ולעזור בידו, ולהקל עליו את חנוך אחיו אלה על פי דת ישראל, שאחר מעיקריה הוא להיות נאמנים להממלכה ולארץ המולדת, למען יהיו אחינו אלה אשר בארץ כוש, נתינים נאמנים ומועילים לממלכתך ולארצך תמיד כל הימים.

הרבנות הראשית לארץ ישראל

מלכת כוש

הוד מלכותה:

קבלי נא מלכה נהדרה את כל רגשי הכבוד היותר נעלים והברכות שהננו מברכים אותך לפני ה' (הא"ל) הבוחר בירושלים בשם כל עם ישראל.

הנשיא	הנשיא	המזכיר הכללי
הצבי	אברהם יצחק	יוסף חי זאנויל
(הצעיר באלפי ישראל)	הכהן קוק	
יעקב מאיר		

הערות

1. ראה: מנחם ולדמן, הרב קוק וצ"ל ויהודי אתיופיה, סיני, ק"ב, סיוון־אלול תשמ"ח, עמ' ר"ע – רע"ח: מעבר לנהרי כוש – יהודי אתיופיה והעם היהודי, ת"א תשמ"ט, עמ' 216 – 218.
2. ראה שם.
3. צילום האיגרת מצוי ב"אוסף פייטלוביץ" שבספרייה ע"ש סוראסקי באוניברסיטת תל־אביב. תודתי להנהלת הספרייה על מתן רשותה להוסיף האוסף.
4. שם תואר למושל, לשופט וכדו'.

מתוך עיתון "הצופה", כ"ט באב תשנ"ב

הערות הרחבה

א. הודפס במאמרי הראי״ה עמ׳ 233. ועי׳ חיי הראי״ה עמ׳ 293-294

ב. עי׳ אודותיו בשדה הראי״ה עמ׳ 223.

ג. עי׳ סדר פרשיות לאדר״ת סוף ח״א, אדר האדר״ת פרק טז, עמ׳ שסז; טל הראי״ה עמ׳ קלה, קפח-קפט; שיחות הראי״ה עמ׳ 202.

ד. עי׳ גם לשלושה באלול א, נב; שמונה קבצים, ו, כח; אגרות הראי״ה א, אגרת נג, אגרת קמד עמ׳ קפב

ה. עי׳ מאבני המקום יא, עמ׳ 238 הע׳ 22. ועי׳ אגרות הראי״ה א, אגרת קפד. בקובץ כמה מאמרים של הרב שלימים נדפסו בספר מאמרי הראי״ה.

ו. ראה מאמר ״תיק בתר״, מאת בת המחבר, הגב׳ צלה בראלי, מקור ראשון, כ״ב כסלו תשס״ט. עי׳ כאן עמ׳ 227; ליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 71; חיי הראי״ה עמ׳ 342; בשדה הראי״ה עמ׳ 254-256.

ז. עי׳ טל הראי״ה עמ׳ קמח; בשדה הראי״ה עמ׳ 180-181.

ח. עי׳ נפש הראי״ה מהדו״ב עמ׳ כה; לשלושה באלול א, קי; מועדי הראי״ה עמ׳ 60; שיחות הראי״ה עמ׳ 312; שחר אורו עמ׳ 105.

ט. עי׳ שחר אורו, פרק ״יומן הסערה״,עמ׳ 373-392, ושם עמ׳ 410.

י. עי׳ בחוברת ״אז נדברו יראי ד״ על קשרי הידידות בין מרן הראי״ה לבין הגראז״מ, עמ׳ 26-29.

יא. עו עי׳ בהרחבה על הגרימ״ח: שיחות הראי״ה פרק לג; בשדה הראי״ה עמ׳ 257-259; ליקוטי הראי״ה א פרק ״נהי הרי״מ״, עמ׳ 481-486; ליקוטי הראי״ה פרק טז.

יב. קבצים מכתי״ק חלק א פנקס ירושלים תרצ״ג, פרק כו. ועי׳ ליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 195-197, וראה כאן עמ׳ 150.

יג. עי׳ שחר אורו עמ׳ 277-282

יד. עי׳ בשדה הראי״ה עמ׳ 191; שיחות הראי״ה עמ׳ 97, 120-121.

טו. עי׳ כאן עמ׳ 347-348; חיי הראי״ה עמ׳ 291; שחר אורו עמ׳ 171.

טז. ראה בקובץ ״שורות״ מר״צ קפלן, פרק ״אחים ורעים – ר׳ אלימלך בר-שאול ור׳ בנימין ליפקין״, מעלה אדומים תש״ע, עמ׳ 59-72.

יז. ראה בראש ספר סנהדרי גדולה ח״ג – תוספות ראש, ירושלים ה׳תש״ל, ״ר׳ בנימין זצ״ל״.

יח. ר׳ מאיר קרליס צ״ל, אחי החזון אי״ש. שימש כמזכירו האישי של הח״ח בשנותיו האחרונות, והיה פעיל מאוד בוועד הישיבות. הציל אלפי יהודים אחרי השואה.

יט. עי׳ בשדה הראי״ה מעמ׳ 117.

כ. עי׳ כאן עמ׳ 276, 310; שיחות הראי״ה עמ׳ 317-318; בשדה הראי״ה עמ׳ 116-118, 345; ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 24, 413, 510-511. ועי׳ שם משמואל פ׳ תצא תרע״ה.

כא. ע׳י שחר אורו עמ׳ 82-80.

כב. שם עמ׳ 46-40.

כג. עי׳ כאן עמ׳ 50; בשדה הראי״ה עמ׳ 237; מועדי הראי״ה עמ׳ 99.

כד. עי׳ בשדה הראי״ה עמ׳ 202.

כה. עי׳ כאן עמ׳ 200; מועדי הראי״ה עמ׳ 103, 166; בשדה הראי״ה עמ׳ 457-456; שיחות הראי״ה עמ׳ 315.

כו. הודפסה במאבני המקום יא, עמ׳ 53-51. חלקים ממנה נדפסו בחיי הראי״ה עמ׳ 107-104 ובשיחות הראי״ה עמ׳ 315.

כז. ע״ע מופתים כאלו במועדי הראי״ה עמ׳ 265-264; בשדה הראי״ה עמ׳ 344; ליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 40, 48, 58-57, 24-62;, וכאן עמ׳ 314. ועי׳ הרחב דבר לרבו הנצי״ב פר׳ קדושים יט, יח. ועי׳ מאבני המקום יג, עמ׳ 292-291.

כח. עי׳ כאן עמ׳ 301; בשדה הראי״ה עמ׳ 41, 85, 129, 252, 421; מועדי הראי״ה עמ׳ 442-441; מאבני המקום ה עמ׳ 103.

כט. עי׳ ענף יוסף באיכ״ר ב, ד, שר״ע ״סבר״, ״חשב״. ורצי״ה הקפיד לדייק בלשון הרמב״ם ״דימה״ ולא ״טעה״. עי׳ מתוך התורה הגואלת א, עמ׳ קצה, רט; ב, עמ׳ רלז.

ל. עי׳ ליקוטי הראי״ה א, עמ׳ 96.

לא. עי׳ חיי הראי״ה פרק יא-יד, ובעיקר שם עמ׳ 200-199.

לב. עי׳ כאן עמ׳ 61-59, 170; מועדי הראי״ה עמ׳ 342; ליקוטי הראי״ה ב, עמ׳ 71.

לג. עי׳ בשדה הראי״ה עמ׳ 219.

לד. האדר״ת מביא דברי החת״ס הללו בספרו שמע אליהו, סי׳ רט. מובא ע״י הרצי״ה קוק בהערות למבוא לשבת הארץ פרק טו, ובלנתיבות ישראל ב, מאמר פח, ועוד. ועי׳ בשדה הראי״ה עמ׳ 219, וב״אדר האדרת״ שבסוף ״סדר הפרשיות״ פרק ט, עמ׳ שנא-שנב.

לה. עי׳ ליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 237; ״אדר האדרת״, שם פרק י, עמ׳ שנג-שנד.

לו. עי׳ בספרו עיר הקודש והמקדש ח״ג פרק ב, עמ׳ רפד, עדותו בעת שהביא הלוח לידי האדר״ת בקיץ תרס״ד.

לז. על מכתב זה עי׳ שיחות הראי״ה עמ׳ 42; טל הראי״ה עמ׳ מט-נ.

לח. לרב היתה אחות נוספת בשם שרה-רשא, ובעלה ר׳ פסח בן ר׳ זלמן-דוב הלוי (מילמן) המאירי. מוזכר באגרות הראי״ה, אגרת תרפו. התגוררו בשכונת נוה שלום בתל-אביב. עלו ארצה בכ״ג במנחם-אב ה׳תרע״ד. נפטרה כמה חדשים אחרי הרב קוק זצ״ל, בכ״ו בניסן ה׳תרצ״ו. ר׳ פסח שימש כמנהל בית המלאכה ״שערי תורה״ ביפו. נפטר בה׳ בתשרי ה׳תש״ח. בנם נחום המאירי נשא לאשה את מרת סוניה בת דודו הרב דוב קוק. מנכדתה של שרה-רשא שמעתי כי הסבתא ״היתה תלמידה חכמה ודיברה שמונה שפות״.

לט. עי׳ בקבצים ״ופדויי ד׳ ישובון״, ירושלים ה׳תשס״ו, ״ובאו ציון ברינה״, ירושלים ה׳תשע״א, מאת הרב יוסף ברמסון.

מ. עי׳ ״דמויות מופת בציונות הדתית״, נחלים ה׳תשס״ח, שמרן הראי״ה הוא האחראי לעיברות שם משפחתו של ר״א אלינר (אורדנג). ועי׳ בשדה הראי״ה עמ׳ 303, שגם הגר״י אריאלי זצ״ל עשה כן בהמלצת מרן הרב.

מא. עי׳ בשדה הראי״ה עמ׳ 164, 364; ליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 313-312; שחר אורו עמ׳ 157, 256, 299-297.

מפתח אישים

מסודר לפי א״ב של שמות המשפחה. במקום שאין שם משפחה - נרשם ע״פ שם פרטי.
כוכבית – כאשר השם מופיע בהערה.

אבנרי, ד״ר יוסף 36
אברמסקי, הרב יחזקאל 326
אדלר, ר׳ בנימין 178*
אדלר, הרב נתן הכהן (פרנקפורט) 243
הרב אהרון הכהן (׳עבודת הקרבנות׳) 165
אהרונוביץ, מר יוסף 227
אהרונסון, הרב שלמה (תל אביב) 122, 321
אויערבאך, הרב חיים יהודה לייב 81, 128, 363
אויערבאך, הרב שלמה זלמן 78, 80-5, 140-2, 353*
אויערבאך, הרב יצחק 191, 192
אוירבך, הרב משה (פתח תקווה) 35
אוסטרובסקי, הרב משה 218, 221
אורבך, הרב ד״ר משה 287*
אורדאנג, ר׳ פייבוש 341
אורלנסקי, הרב אהרון הכהן (פתח תקווה) 35, 46, 51*
אחימאיר, אב״א 6-305
אטלס, הרב מאיר (סלנט – טעלז) 134
איגר, רבי עקיבא 77, 120, 204, 212, 270
אייבשיץ, הרב יונתן (׳אורים ותומים׳ – פראג) 270
אייזנבך, הרב שלום לייב 50
אלון, אמונה 91
אלון, הרב בנימין 91
אלחרר, הרב משה 160
אלטמן, הרב אברהם אליהו (עקרון) 190
אליאש (עליאש), ד״ר מרדכי 7-300
אליאש (עליאש), ר׳ עקיבא 300, 304
רבנו אליהו מווילנא, (הגר״א) 78, 115, 255, 261, 270, 300, 323
אלינר, ר׳ אליעזר 15, 167, 53-336
אלישיב, הרב שלמה (׳לשם שבו ואחלמה׳) 204
אלפנדרי, הרב שלמה אליעזר 30-120
אנשין , הרב מאיר (ברסלב) 127
אסף, הרב שמחה 3-282
אפרימזון, ר׳ יעקב הלוי 250
אפשטיין, הרב יחיאל מיכל (׳ערוך השולחן׳) 131, 246
אפשטיין, פרופ׳ יעקב נחום 168, 259, 278*, 342
אפשטיין, הרב משה מרדכי 51*, 6-135
אריאל, הרב יעקב 80
אריאלי, הרב יצחק (׳עיניים למשפט׳) 54*
הרב אריה לייב הכהן (בן ה׳חפץ חיים׳) 108
אשכנזי, הרב אברהם (׳ברכת אברהם׳) 134
אתרוג, הר״ן 121
באב״ד, הרב יוסף (׳מנחת חינוך׳) 57
בארון, הסופרת דבורה 227
בארי , ד״ר יהושע 136, 182
בדיחי, הרב יוסף 224
בוקאנץ, הרב שמואל נתן (הלסינגפורס) 134
ביאליק, חיים נחמן 204
ביליצקי, הרב תנחום גרשון (׳גינת ביתן׳) 251
ביק (שאולי), ר׳ אברהם 169
בלוך, הרב שלמה 121*, 342*, 353
בלומנצוויג, ר׳ זאב 271
בלזר, הרב יצחק 133, 333
במברגר, הרב ד״ר יצחק 191
בן אהרון, מר יריב 70-169
בן ישי, א״ז 257*, 262
בן מאיר, אברהם 358
בן נפתלי (בוגלה), יונה 358
בן צבי, מר יצחק (נשיא מדינת ישראל) 31, 229
בן ציון, הסופר ש. 227
בן-טובים, הרב יצחק אייזיק (ביאליסטוק) 104
ר׳ בנימין (הסופר ר׳ יהושע רדלר-פלדמן) 28, 166*, 175, 285, 287, 289
בר שאול, הרב אלימלך 183
ברגמן, פרופ׳ הוגו 229
ברוורמן, הרב זרח 337
ברויאר, הרב מרדכי 346
ברוידא, הרב יעקב 108
ברוכוב, הרב אבא יעקב (׳חבל יעקב׳) 190, 320
ברט, יעקב 287*
בריט, הרב זבולון לייב (פלונגיאן) 133
ברייזין, ראובן 172, 181
בריל, מר א׳ 52
ברינקר, ר׳ דוב נתן 279, 330
ברישנסקי, ר׳ אליעזר 154*

ברלין, הרב חיים 133
ברלין, הרב נפתלי צבי יהודה (הנצי"ב מוולוז'ין) 109, 133, 143, 191, 195*, 198, 244, 352*
ברלין (בר אילן), הרב מאיר (נשיא 'המזרחי') 253, 323
ברלינר, ר' אברהם 287*
ברנר, הסופר יוסף חיים 59, 170, 227
ברנר, יוסף חיים 170
ברנשטיין, הרב ירוחם פישל 111, 193
גאראדענסקי, הרב יעקב מאיר (מינסק) 134
גוטליב, הרב זאב 334*
גולדברג, הרב אברהם הלל (כפר פינס) 79
גולדברג, הרב זלמן נחמיה 160
גולדנהירש, יצחק (פתח תקווה) 35
גולדשמידט, ד"ר דניאל 337
גולובנציץ, הרב חיים שלמה (מוהליב) 193
גוסטמן, הרב משה (ניו יורק) 118
גורביץ, הרב משה ('אורות האמונה') 172
גורדון, ר' אליעזר (טעלז) 287*, 294
גינצבורג, הרב אריה לייב ('שאגת אריה') 204
גינצברג, אשר צבי ('אחד העם') 30*
גליצנשטיין, הרב שמעון 259
גרא, גרשון ('נחלת אבות') 45*
גרודזנסקי, הרב חיים עוזר 72, 134, 161, 168*, 190*, 213, 269, 271
גרונדמן, מר צבי 340
גרייבסקי, הרב יעקב אשר הלוי 191
גרייבסקי, פנחס 175, 194
גרין, הרב מאיר חיים הלוי 133
גרינברג, הרב יצחק 97
גרינשפן, הרב נחמן שלמה 185-8
גרשוני, הרב יהודה (העילוי מגרודנה) 116, 144
דבורץ, הרב יצחק 351
דבורץ, הרב ישראל זיסל 351
דוב, ר' חיים (שפייה) 266
הרב דוד הכהן (הנזיר) 77, 90, 99, 231-5
דון יחייא, ר' שבתי (ש. דניאל) 64
דזימיטרובסקי, הרב יעקב יוסף (נחלת שבעה) 193
דייטש, הרב אליעזר (באניהד) 46
דייכאווסקי, הרב בנימין (מחזיקי הדת – לונדון) 187
דיכיעס, הרב ישראל חיים (ליעדז) 126*
דיסקין, הרב יצחק יעקב (בריסק) 115, 138*, 268
דיסקין, הרב יצחק ירוחם 137-8
דרורי, הרב צפניה (קרית שמונה) 208
הוטנר, הרב יהושע 323
הוטנר, הרב יצחק ('פחד יצחק') 13, 14, 172, 212
הולצמן, ר' שמואל צבי 352-3
הופמן, הרב דוד צבי 154*, 287*
הופמן, הרב משה 154*
הורביץ, (השופט מליעדז) 186
הורביץ, הרב יוסף גרשון 191, 192
הורביץ, הרב יוסף יוזל (הסבא מנובהרדוק) 131, 135*
הורביץ, הרב יחיאל מיכל 191
הורביץ, הרב צבי הירש (ליעדז) 186
הורביץ, הרב צדוק הלוי (שאצק) 191
הורביץ, הרב שמעון 128
הורביץ, הרב שמעון צבי ('קול מבשר') 362-4
הילביץ, הרב אלתר 75
הילמן, הרב שמואל יצחק 192
הירש, הרב שמשון רפאל 35*
הירשפלד, צבי 51*
הלוי, הרב יוסף צבי (יפו) 53, 242
הלוי, הרב יצחק אייזיק ('דורות הראשונים') 31, 278, 282-3, 286
הלוי, הרב ראובן ('ראש לראובני דווינסק) 252
הלפרין, יחיאל ('המהפיכה היהודית') 37, 58, 62, 201
הלר, הרב אריה לייב ('קצות החושן') 57, 204
המאירי (מילמן), הרב זלמן דב הלוי 269*
המאירי (מילמן), מרת שרה רשא (אחות הרב) 269*
הר שפר, מר צבי 154*
הראל (וויס), ר' יהודה 166-7, 181, 347-8
הרצוג, הרב יצחק אייזיק הלוי (הרב הראשי לא"י) 184, 257
הרצל, ד"ר מתתי' זאב (מייסד התנועה הציונית) 339-41
ווידנפלד, הרב דוב בעריש ('דובב מישרים', הרב מטשבין) 267*
ווידנפלד, הרב נחום ('חזון נחום') 267*
ווינגרטן, ר' שמואל הכהן 218, 284
ווינוגרד, הרב ישעיה זאב 191
ווינר, הרב רפאל (בראנקס) 191
ווכטפויגל, הרב יצחק יעקב 191

וולבובסקי, ד״ר ארי 298
וולברג, הרב (שומרי אמונה – בורו פארק) 206
וולענשטיין, הרב משה נחום 50
וולק, ד״ר יוסף 159
וייסבורד, הרב אברהם 231
וילובסקי, הרב יעקב דוד (רידב״ז) 46, 85, 133, 179, 185, 187
ויצמן, ד״ר חיים 154, 229
ולדמן, הרב מנחם 16, 354, 364
וסרמן, הרב אלחנן 134, 292
ורנר, הרב שמואל ברוך 281
זאבלודאוווסקי, הרב צבי 108
זאבלודאויטש, צבי 53
זוין, הרב שלמה יוסף 1-70, 75, 77, 184, 308
זולדן, הרב יהודה 16, 40, 42
ז׳ולטק, הרב יעקב 116
זוננפלד, הרב יוסף חיים 26, 130, 218
זוסמן, הרב אשר 240
זוסמן, הרב יוסף לייב 73, 5-110, 126, 129, 130
זיו, הרב יוסף 304
זיידל , ד״ר משה 167, 8-290, 346
זיידמן, ר׳ ישראל איסר 167
זילברמן, הרב אברהם לייב 121
זילברשטיין, הרב ישעיהו (וויצן) 46
זיסקינד, הרב אלכסנדר מהורודנא (׳יסוד ושורש העבודה׳) 236
זלוטניק, הרב שלום 130
זק״ש, ר׳ אברהם 51*, 53*, 54*
זק״ש, הרב זלמן 113
זק״ש, הרב ניסן 113, 128
זריהן, הרב חי יעקב 103, 105
חבס, ר׳ ישראל 92, 270
חובב, ר׳ מאיר 97, 346
חזן, הרב אברהם (ברסלב) 127
חזן, יעקב 179*
חזן, ר׳ לייב 244
חיות, ר׳ אהרון 7-246
חיות, ר׳ אליהו מתתיה 246
רבי חיים מוולוז׳ין, 77, 115
חסקין, הרב משה (׳כלכלת שביעית׳) 78, 191, 193
חריף, הרב אייזיק 133
חרל״פ, הרב זבולון 113, 115
חרל״פ, הרב יחיאל מיכל (ירושלים-ברונקס) 140
חרל״פ, הרב יעקב משה 26, 46*, 49, 50, 73, 78, 79, 82, 101, 104, 110, 19-112, 3-122, 6-125, 128, 138, 142, 144, 151, 191, 213, 272, 274, 276, 278, 1-280, 317, 326, 332, 333, 335, 363
חרל״פ, מרת מרים 113
חשין, הרב ישעיה 113
טאיטצאק, הרב יוסף (מהרי״ט) 340
טוקצינסקי, הרב יחיאל מיכל 85, 195*, 200, 247, 269
טיברג, הרב יהודה משה (אדמו״ר מאלכסנדר) 251
טייטלבוים, הרב אהרון 254
טל, ר׳ שלמה 337
טריווש, הרב הלל דוד הכהן 261
יבניאלי, שמואל 229
ידלר, הרב בן ציון 240
רבי יהודה הלוי (ספר הכוזרי) 37, 182, 205
הרב יהודה ליווא (מהר״ל מפראג) 96, 190*, 204, 231, 284
יודלביץ, הרב שמואל אהרון (׳מעיל שמואל׳) 15, 50, 212
רבי יוסף חיים (׳בן איש חי׳) 15
ינאית (בן צבי), רחל 229
יעבץ, ר׳ זאב 283, 6-285
יעקבסון, מרת רייזל 83*
יפה , הרב מרדכי (בעל ה׳לבושים׳) 256
ירחי, הרב שמעון 325
הרב ישראל מאיר הכהן (ה׳חפץ חיים׳) 72, 9-108, 30-129, 136, 165, 315, 327
רבי ישראל משקלוב 78, 212
ישראלי, הרב שאול 14, 109, 364
כ״ץ, הסופר בן ציון 305
כ״ץ, הרב דב (׳תנועת המוסר׳) 131*
כ״ץ, הרב ראובן (פתח תקווה) 190
כהן, ה׳ אהרון 364
כהן, דוד הי״ד 200-198
כהן, ר׳ הראל 11, 131, 205
כהן, ר׳ יוסף (כפר חסידים) 8-197
כהן, הרב שאר ישוב 97, 160, 183
כהנמן, הרב יוסף שלמה 243
כצנלסון, ברל 58, 178, 9-228
לוטנברג, פ. 93
לוין, הרב אריה 159, 183, 204, 267, 312, 314

לוין, הרב חיים יעקב 111, 7-312
לוין, הרב חיים מאיר נח (ווילנא) 133
לוין, הרב ישראל (שאד) 133
לוין, ד"ר מנשה בנימין 167, 231, 9-258, 89-277, 293, 295
לוין, הרב שלמה שמחה 159
לונדין, הרב אברהם יוסף (ריאזאן) 190
לונץ, ר' אברהם משה ('לוח ארץ ישראל') 45*, 46*, 48*
לופבן, יצחק 9-228
לוצאטו, הרב משה חיים רמח"ל 17, 4-203
לורברבוים, הרב יעקב מליסא ('נתיבות המשפט') 57, 204, 270
לוריא, הרב משה בצלאל (סייני) 134
ליבוביץ, הרב ירוחם (מיר) 109
ליבונטין, ר' זלמן דוד 46*
ליברמן, ד"ר אהרון 154*
ליברמן, הרב שאול 218
ליטוינסקי, מר 321
לייבוביץ, הרב ישראל יהושע 325
ליכטנשטיין, הרב פנחס (גבעת שאול) 193
לינטופ, הרב פנחס 232
ליפקין, הרב בנימין 179, 4-183
ליפקין, הרב יצחק ('לוחות אבנים') 184
ליפשיץ, הרב גרשון יוסף 240
ליפשיץ, ד"ר חיים ('שבחי הראי"ה') 217
ליפשיץ, הרב יעקב הלוי 184
לנדא, הרב יחזקאל ('נודע ביהודה', פראג) 204, 270
לנדוי, ר' שמואל חיים (מנהיג 'הפועל המזרחי') 200, 1-340
לעווי, הרב יצחק 147
מאיר, הרב יעקב (הראשון לציון) 134, 356
הרב מאיר שמחה הכהן ('אור שמח' – דווינסק) 243, 252, 269
מאירוב, הרב אהרון שאול זליג הכהן ('מגן שאול') 8-257
מאירוב, ד"ר יהודה 257
מדן, ר' מאיר 208, 338
מוהליבר, הרב שמואל 104, 242, 251
מוינעשטער, הרב משה 191
מושקוביץ, ד"ר יחיאל צבי 298
מושקין, הרב יחיאל מיכל 191, 192
מייזליש, ה' שאול 364
מיכלזאהן, הרב צבי יחזקאל 46
מימון (פישמן), הרב יהודה לייב 261, 281
מינצברג, הרב ישראל זאב 111, 192
מינקוב, ר' שמואל 221*
מירסקי, פרופ' אהרון 292, 345
מלמד, הרב זלמן 206
מלצר, הרב איסר זלמן 54*, 85, 1-110, 121*, 159, 160, 189, 190, 193, 195*, 200, 204, 213, 271, 306, 308, 313, 326, 328
מלצר, הרבנית בילא הינדא 111
מלצר, הרב ידעאל 159
מנקין, הרב פתחיה ('כרם פתחיה') 13, 236, 239
מרגליות, הרב זעליג דוב 243
מרגליות, הרב שלמה שמריה (ברינסק) 134
מרגליות, הרב ד"ר שמואל צבי (פירנצה) 354
מרגלית, ד"ר דוד 257*
מרקוס, ר' אהרון 340
משאש, הרב יוסף (תלמסאן – חיפה) 164
רבנו משה בן מיימון (רמב"ם) 17, 62, 77, 83, 85, 125, 144, 8-147, 160, 170, 180, 5-204, 220, 253, 281, 285, 299, 333
רבנו משה בן נחמן, (רמב"ן) 17, 216
נאטיק, הרב כתריאל אהרון ('כתר המלך') 133
נדבה, פרופ' יוסף 6-305
אדמו"ר ר' נחמן מברסלב 15, 127
נטנזון, הרב יוסף שאול ('שואל ומשיב') 4-243
ננקנסקי, הרב אפרים 320
ננקנסקי, הרב שלום 24-318
ננקנסקי, הרב שמעון 318, 320, 322
נריה, הרב אברהם יצחק 22, 8-117
נריה, הרב נחום 83
סאלאמאן, הרב אברהם ישראל משה (חרקוב) 191
סגל, ר' בן ציון 167
סדן, פרופ' דב 229
סולובייצ'יק, הרב חיים (בריסק) 72, 9-108, 143, 146, 168*, 195*, 313
סולובייצ'יק, הרב יוסף דב (בוסטון) 82, 133, 5-143
סולובייצ'יק, הרב יוסף דב ('בית הלוי') 4-143, 2-241
סולובייצ'יק, הרב יצחק זאב (בריסק – ירושלים) 213, 313
סולובייצ'יק, הרב משה 143
סופר, הרב משה ('החתם סופר') 120, 204, 212, 6-243

סורסקי, הרב אהרון 120
סטאבסקי, אברהם 305-7
סטלביץ, הרב מאיר (חסלביץ – ירושלים) 191, 193
סטרליץ, הרב שמעון 224, 308-11
סילבר, הרב אליעזר 109
סירוטקין, ר׳ ראובן 87*
סלאר, חנוך 52*
סלומון, הרב דוד 168
סלומון, הרב יהושע 168
סלומון, הרב ישראל משה 325, 328
סלוצקי, הרב אברהם יצחק 243
סלוצקין, אליעזר משה 264, 268
סלנט , הרב שמואל (ירושלים) 46, 76, 86, 240, 250, 329, 334
סלנטר, הרב ישראל 61, 133, 183, 206, 333
ססניצער, הרב חיים יהודה (סמרגון) 133
ספקטור, הרב יצחק אלחנן (קובנא) 85-6, 243
סרנא, הרב יחזקאל 168
עגנון, שמואל יוסף (ש״י עגנון) 227, 346
עובדיה (גוטסדינר), ד״ר אברהם 209
עוזיאל, הרב בן ציון מאיר חי (הראשון לציון) 321, 355
עזריאלי, ה׳ יהודה 364
עליאשוב, הרב אברהם (הומלא) 193
עמוס, י. 235
עמיחי, הרב יהודה 81
עמיטל, הרב יהודה (ירושלים – ׳הר עציון׳) 207
ערמוני, מר יצחק 92
פאניזיל, הרב אליהו משה 50
פאניזי׳יל, יוסף חי 359
פולנסקי, הרב שמשון אהרון (הרב מטעפליק) 193, 304
פייטלוביץ, ד״ר יעקב נח 64-356
פין, בנימין 51*
פיינשטיין, הרב אליהו הלוי (׳הליכות אליהו׳) 133
פיינשטיין, הרב מרדכי 325, 328
פיינשטיין, הרב משה (׳אגרות משה׳) 325
פייקין, הרב אייזיק 191
פינקל, הרב נתן צבי (הסבא מסלבודקא) 109, 206
פישל, ר׳ ישראל אהרון (הארי) 135, 150, 183-4, 194, 252, 254, 319, 323
פישצ׳נער, ר׳ זלמן 53
פישר, הרב אהרון 120
פישר, הרב ישראל יעקב 123
פליישר, פרופ׳ עזרא 346
הרב פנחס הלוי (בעל ה׳הפלאה׳) 243
פרומקין, ר׳ ישראל דוב 48
פרוש, ר׳ גרשון 334
פרוש, הרב מנחם מנדל 138*, 268, 5-332
פריד, הרב אליעזר יצחק (מוסקבה – וולוז׳ין) 133
פרידלנדר, הרב נתן 243
פריימן, ר׳ אהרון מרדכי (ראשון לציון) 34
פריצקר, הרב משה (ברדיטשוב) 191
פרנק, הרב צבי פסח (ירושלים) 2-190, 240, 306, 363
פרנקל, פרופ׳ אברהם הלוי 166, 342
פרשל, ר׳ טוביה 185
ציזלינג, הרב בן ציון 341*
ציטרון, הרב ישראל אבא (פתח תקווה) 52, 190
צייטלין, הרב הילל 67*, 173, 183, 231
צימבליסט, הרב יהושע (הורודנר – מינסק) 193, 325, 328
צינוביץ, הרב משה (׳מירי׳) 154*, 242
צמח, שלמה 227
צ׳צ׳יק, ר׳ אברהם 95
קארץ, הרב יהודה לייב 51*
קוטלר, הרב אהרון 257
קול , הרב שמואל 243
קום, הרב חיים שלמה (׳חיי שלמה׳) 326
קוסובסקי, הרב יצחק (וולקוביסק) 3-161
קופשטיין, הרב מרדכי סנדר הלוי (ראדין) 191, 193
קוק, הרבנית אלטה בת-שבע 245
קוק, הרב דוב הכהן 47, 5-252, 265
קוק, הרב חיים הכהן 251
קוק, הרב נחום הכהן 93
קוק, מרת פרל זלאטה 338
קוק, הרב צבי יהודה הכהן 32, 37, 47, 49, 53, 55, 69, 90, 108, 113*, 127, 161, 7-186, 191, 25-210, 271, 278, 285, 291, 323, 326, 330, 339, 353*
קוק, הרבנית ריזא רבקה 225
קוק , הרב רפאל הכהן (טבריה) 3-252
קוק, הרב שאול חנה הכהן 66-256, 264
קוק , הרב שלמה זלמן הכהן 195*, 251, 252, 256, 264
קוק, הרב שמואל הכהן 48, 8-264

קורצ'ק, יאנוש 214
קיל, ר' יהודה 297
קיפניס, הרב שמואל (אברוטש) 193
קלוגר, הרב אברהם בנימין 47, 1-50
קלוגר, הרב שלמה 50
קליין, מר מנחם 75
קליין, פרופ' שמואל 168, 342
קליין, הרב שמעון 322
קליערס, הרב משה ('תורת הארץ') 78
קלכהיים, הרב עוזי 77, 87-90, 160
קלעפפיש, הרב שמואל זנוויל (ווארשא) 133
קלצקין, הרב אליהו 121
קמינצקי, הרב יעקב 351*
קנטור, ר' פנחס 246
קפלן, הרב אברהם אליהו 292, 340, 342, 344
קפלן, הרב צבי 49*, 55, 68*, 75, 183, 294, 296, 311
קצנלבויגן, הרב דוד טעביל ('מי נפתוח') 133
קראסילשצ'יקוב, הרב יצחק אייזיק 325
קרדונער, הרב ישראל (ברסלב) 127
קרול, הרב מרדכי שמואל (כפר חסידים) 200
קרליבך, ד"ר עזריאל 61*
קרליץ, הרב אברהם ישעיה ('חזון אי"ש') 17, 78-9, 129, 183, 189, 212-3, 257, 328
ראם, הרב אליהו 191, 193, 334*
רבי, הרב יוסף 47, 71-269
רבי, מרת רוחמה (אחות הרב) 269
רבינוביץ, הרב אליהו עקיבא 247
רבינוביץ, אלכסנדר-זיסקינד (הסופר אז"ר) 48*, 61*, 154*, 227, 326
רבינוביץ, הרב יעקב (ראגולי) 47, 191, 260
רבינוביץ, הרב יצחק (פוניבז') 269
רבינוביץ, הרב מאיר מיכל 133
רבינוביץ, הרב נתן 51
רבינוביץ'-תאומים, הרב אליהו דוד (האדר"ת) 16, 4-43, 76, 86, 109, 127, 134, 191, 50-236, 252, 330, 334*, 340*
רבינוביץ'-תאומים, הרב בנימין צבי יהודה 242
רבינזון, הרב מאיר (רדושקביץ) 193
רגוזניצקי, הרב נחום 6-194
רובינוביץ, הרב אייזיק (מינסק) 193
רוהלר, ר' שלמה 270
רוזין, הרב אליהו חיים (ברסלב) 127
רוזין, הרב יוסף (הרוגצ'ובר) 252
רוזנטל, הרב שבתי ד. 190, 241*
רוחמקין, ר' יעקב 140
רוטנבורג, הרב חיים לייב ('פני האריה החי') 133
רוטנברג, מר פנחס 222
רוטנברג, מרת רבקה 329
רוטנשטרייך, פרופ' נתן 229
רוטשטיין, ר' אליהו (כפר פינס) 198-200
רוטשילד, ר' בנימין (הברון) 33, 36
רופין, ד"ר ארתור 268
ריבלין, ר' אליעזר 267
רייכמן, ר' יהושע מאיר 31-329
רייכרט, ד"ר ישראל 301*
ריינס, הרב יצחק יעקב (מייסד 'המזרחי', לידא) 44, 46, 133
רימון, ר' יוסף צבי 37, 81-172
רענן, מרת בתיה מרים 5-274
רענן, הרב שלום נתן 148, 260, 270, 6-272, 321
רפפורט, הרב שמואל 191
רשקיס, הרב מרדכי (יאנישוק) 193
רשקס, הרב אריה לייב 334*
ש"ך, הרב שלמה זלמן (יפו) 53
שאנן, הרב חיים שלמה 327
שאנן, הרב שמעיה 8-325
שבדרון, הרב שלום מרדכי הכהן (מהרש"ם מברעזאן) 241*, 243
שבייד, פרופ' אליעזר 30-229
שוובה, פרופ' משה 342
שוורצמן, הרב בנימין מנחם (צ'אשניק) 193
שוחט, הרב משה (פורטלנד מיין) 191
שוחטמן, הרב פרופ' אליאב 75
שוער, ר' אברהם 260
שזר, ר' זלמן (נשיא מדינת ישראל) 229
שטיינמן, ר' אליעזר 172
שטרן, הרב אריה 74, 224
שטרן, הרב יוסף זכריה ('זכר יהוסף') 133
שטרנפלד, הרב בן ציון ('שערי ציון') 133
שכטר, הרב יעקב (בלפסט) 94
שלונסקי, מר אברהם 71-168
שלופפער, הרב יוסף (סלונים) 133
שלוש, הרב דוד 364
שמיר, מר יצחק (ראש ממשלת ישראל) 223
שניאורסון, יצחק 349

שפירא, הרב אבא לייב (שערשאב) 133
שפירא, הרב אברהם (הרב הראשי) 273
שפירא, הרב אברהם דוב (׳דבר אברהם׳ - קובנה) 51*, 134
שפירא, פרופ׳ אניטה 228
שפירא, הרב בן ציון (בן הרב אברהם שפירא) 40
שפירא, הרב בן ציון (בן הר״ר יחיאל מיכל) 127
שפירא, פרופ׳ הרמן 152
שפירא, הרב חיים אברהם (סמרגון) 251
שפירא, הרב חיים אלעזר (אדמו״ר ממונקאטש, בעל ׳מנחת אליעזר׳) 123, 128, 284
שפירא, השר ר׳ משה (מנהיג ׳הפועל המזרחי׳) 73
שפירא, הרב משה לייב (בוברויסק) 133
שפירא, הרב נחום (שאט) 245
שפירא, הרב צבי מיכל (׳ציץ הקודש׳) 113, 115, 125
שפירא, הרב שלמה זלמן סענדר 133
שפרבר, הרב דוד 75
שפרבר, הרב פרופ׳ דניאל 75
שפרבר, הרב שמואל 75
שקופ, הרב שמעון יהודה (׳שערי יושר׳) 57, 146
שרגאי, ר׳ שלמה זלמן 338